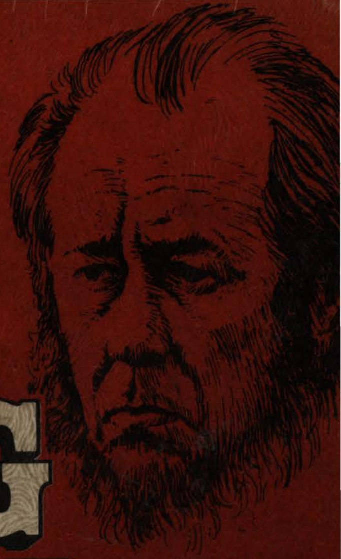
ALEKSANDER SOLJENİTSİN

GULAG TAKIM ADALARI'

nın Devamı
İş, Ruh Yıkımı
ve Dikenli Tel

"Kötülerin doldurduğu kalpler bile iyilerin köprübaşı oluyor. En iyi kalplerde bile kötülerin kabul edilmez bir sığınağı bulunuyor." Aleksander Soljenitsin

NEBİOĞLU

GULAG TAKIM ADALARI

NEBİOĞLU

1, 2, 3, — Gulag Takım Adaları, **A.** Soljenitsin
4 — Sovyet Liderlerine Açık Mektup, A. Soljenitsin
5 — Saharov'un İsyanları, **Andrey D. Saharov**
6 — K. G. B. — (Rus Gizli Emniyet Teşkilâtının İç Yüzü) — **John Barrow**
7 — **Beria'nın Anıları — Alan Williams**
8 — Soljenitsin'in Hayatı, **Osman Nebioğlu**
9 — CIA, **V. Marschetti ve J. D. Marks**
10 — **Kissinger, M. ve B. Kalb**

ALEKSANDER
SOLJENİTSIN

Gulag Takım Adaları,

nın devamı
İş, Ruh Yıkımı
ve Dikenli Tel

1918 - 1956

Sanatkârca Araştırma Denemesi

ARHIPELAG
GULag

NEBİOĞLU

Rusça Aslından Çeviren

SELİM TAYGAN

2. Cilt Birinci Bası

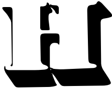
★ **Kapak:** İbrahim Ersaraç

★ Nebioğlu Yayınevi Ltd. Şti. Matbaasında basılmıştır.

N.Y. 1008/1975

ötülüğü iyilikten ayıran çizginin devletler, sınıflar, partiler arasından geçmediğini gördüm; bu sınır çizgisi kişinin kalbinden, tüm kişilerin kalbinden geçer. Bu hat oynaktır; yıllar geçtikce kalbimizdeki yeri de değişir. Tüm kötülüğün üslendiği kalplerde bile, iyiliğin tuttuğu bir köprübaşı vardır. Tersi de geçerli: En iyi kalpte kötülüğün çekirdeğini bulursunuz.

apishaneyi konu olarak kullanan, fakat kendileri içeri girmeyen tüm yazarlar tutuklulara acırlar hapsi lânetlerler. Yeterince içeride kaldım; ruhum orada büyüyüp yetişti; kararımdan dönmeyeceğim:

Hayatıma girdiğin için HAPİSHANE, SENİ TAKDİS EDERİM.

(Cevabını mezarlardan alıyorum: Hayatta kaldıktan sonra güzel konuşuyorsun!)

«Bizi ancak bizimle birlikte aynı çanağa kaşık sallayanlar anlar!»

(Eski tutuklu bir Gutsul [1] kadının mektubundan)

CİLT II

---

(1) Doğu Karpatlarda yaşayan bir Slav toplumunun temsilcisi.

İçindekiler

Üçüncü Cild

Dördüncü Cild

RUH ve DİKENLİ TEL

Bu cilde sığdırılmak istenen konu ve olaylar, insan gözünün alamayacağı kadar geniş ve kalabalıktır. Vahşi anlamlarını kavramak için kamplarda tüketilmiş nice ömre gerek var. Oysa, kolaylık görenler dışında, ceza süresini tamamlayarak sağ çıkan babayiğide hiç rastlanmamaktadır. Çünkü kamplar - **İ M H A** için düşünülmüştü.

Bu duruma göre o hayatı tadanlar, kepçeyi dibe kadar batıranlar, bize bir şey anlatamaz; toprak oldu onlar. Kamplarla ilgili **E N Ö N E M L İ** bilgiyi hiç bir vakit, hiç bir kimseden alamayacağız bundan böyle.

Kampların tarihini, onlara ait tüm gerçekleri yazmak - tek bir kalemin başaramayacağı görevdir. Yapabildiğim kadarıyla sizlere Takım Rdalarını gözetleme deliğinden göstereceğim, kuleden çekilmiş genel görünüşü sunmayacağım. Ancak şans eseri bu ara aynı konu ile ilgili birkaç kitap daha çıktı ve daha da çıkacaktır. Şalamov'un «Kolima Hikâyelerinde», Takım Adalarının merhametten yoksun ruhunu, insanoğlunun kapıldığı ümitsizliğin üst sınırını tanımak için okuyucunun karşısına belki de daha iyi fırsatlar çıkacaktır.

Nihayet deniz suyunun tadı bir yudumla anlaşılır.

1 AURORA'nın(1) Parmakları

Homer'in anlatımında Eos adıyle anılan, Romalılarda Aurora adını alan Tanrıça, pembe parmaklarıyla Takım Adalarının ilk sabahını da okşamıştı.

Vatandaşlarımız, B.B.C. Radyosundan M. Mihaylov'un bulgusundan haber alarak, bizdeki toplama kamplarının ta 1921'de bulunduğunu öğrendikleri zaman, Batıda da bir çoklarının yaptığı gibi, şaşkınlık geçirmişler: «O kadar erken mi başladı, 1921'de mi?»

Yanılmış Mihaylov. Fena atlamış. 1921'de onlar en canlı dönemlerini yaşıyor, toplama kampı olarak, varlıklarını tanımlıyorlardı bile. Takım Adalarının doğuşunu Aurora'nın top atışlarına bağlamak, daha yerinde bir fikirdir.

Başka çıkar yolu var mıydı ki? Düşünelim bir kere.

Kapitalizmin baskı makinasını kırdıktan sonra onun yerini alacak yenisinin yapılması için Marks ve Lenin bize emir vermediler mi? Baskı aracı denince ilk önce Ordu akla gelir (Kızılordunun 1918 başında kurulduğuna şaşmayalım). Ondan sonra polis gelir (orduda yapılan yenilemeden önce polis - milis'e dönüştürüldü). Daha sonra yargı organları (22 Kasım 1917'de) yenilendi, arkadan da cezaevleri. Emekçilerin dikta yönetimi kurulurken, hapishanelere yeni görünüm verdirme işi neden geç kalsın?

Eski olsun, yeni olsun, cezaevi sorunu hemen halledilmeliydi. Ekim devrimi üzerinden birkaç ay geçince, Lenin; «Disiplin sağlayıcı en sıkı tedbirlerin alınmasında» ısrar etmeye başlamıştı. (*) Cezaevi olmadan sıkı tedbir olur mu?

Bu alanda Emekçiler Devletinin yenilik olarak ortaya atacağı neydi, acaba? İlyiç yeni yollar arıyordu. 1917 Aralık

---

(*) **Lenin, külliyat, 5. tabı, cilt 36, sayfa 217.**

(1) Aurora — Yunan mitolojisindeki Tan Vakti tanrıçası Eos'a Lâtinlerin verdiği ad. Aynı zamanda Ekim Devriminde geçici hükümetin kaldığı Çar Sarayını topa tutan harp gemisinin (muhribin) adı. (Bahriyeliler o zaman bolşeviklerden (Lenin, Troçki v.s.) yana çıktılar.)

ayında ceza infazı için müeyyide olarak şunları tavsiye etmişti: «Mal mülk müsaderesi, hapis cezası, cepheye gönderilme, yasa dışı çıkanları zorla çalıştırma» (*). Takım Adalarının varoluşunda yatan ana fikrin - **zorlu çalıştırma** - ilkesinin, Ekimi izleyen aylarda filizlendiğini görüyoruz.

Henüz biçilmiş taze, iyi kokan ot yığını üzerine uzanmış, yaban arılarının vızıltısını dinleyen İlyiç, geleceğin cezalandırma ve tepeleme sistemini şimdiden düşünmeliydi. Hesabını yapmıştı bile: «Sömürücü azınlığın dünün kölesi olan çoğunluk tarafından tepelenmesinin, bunun tersi olan önceki durumdan daha kolay, zahmetsiz ve tabii görüneceğini, daha az kan'a mal olacağını» bildirmişti. (**)

(Memleketimizden ayrılarak göçmenlere katılan istatistik profesörü Kurganov'un hesaplarına göre, «daha kolay, zahmetsiz» tepeleme ,bize Ekim Devrimi başından 1959 yılına kadar... 66 milyon (altmışaltı milyon) cana malolmuştu. Bu hesabın altına imzamızı atamayız, fakat elde başka resmi sayı da yok. Olduğu vakit, sayıları karşılaştırarak sonuca varmak - uzmanlara düşen bir iştir.)

Bununla beraber bilinen bazı sayılar üzerinde durduğumuzda ilginç sonuçlara varacağımız kaçınılmazdır. Büyük Rus edebiyatında defalarca çekiştirilen Çarlık devrinin korkunç Üçüncü Şubesinin **merkez** teşkilâtının kadrosu, kurulduğu zaman 16, en fazla çalıştığı devrede ise, sadece 45 kişiden oluşurdu. En uzak vilâyet ÇEKA'sı (1) için gülünç sayı. Başka soru: «Şubat Devrimi patlak verdiği zaman tüm Rusya'da siyasi tutuklu adedi ne kadardı?» Elbette bir yerde kayıdı geçmişir. Kresti Cezaevinde tutuklu sayısı herhalde yüzden fazla. Birkaç yüz kişi Sibirya'daki sürgün ve zindanlardan döndü. Her vilâyet hapishanesinde de inleyenler vardı. Acaba sayıları yüksek miydi? İşte Tambov gazetelerinin o günler sıcağı sıcağına verdiği bilgi: «Tamboş şehir cezaevinin kapısını açan Şubat Devrimi, siyasi tutuklu olarak içeride 7 (yedi) kişi bulmuş. Vilâyet adedi de kırktan

---

(*) **Lenin, külliyat, 5. baskı, cilt 35, sayfa 176**
(**) **Lenin, külliyat, 5. baskı, cilt 33, sayfa 90**

(1) ÇEKA — 1917 Ekim Devrimi üzerine kurulmuş «Karşı devrimcilik, sabotaj, karaborsa ve suistimal ile savaşan Fevkalâde Komisyon» örgütünün simge haline gelen adı, ÇEKA şeklinde okunur, fevkalâde komisyon kelimelerinin baş harflerinden oluşmuş .1922 Şubatında GPU adını alarak, İç İşleri Halk Komiserliğine bağlanmıştı. Daha sonraları NKVD, MVD, GB simgeleriyle anılan örgütler, hep aynı Devlet Emniyeti örgütüdür.

fazla.» (Şunu da hatırlatalım ki, Şubattan Temmuza kadar siyasi suç yüzünden hapse giren olmamış, Temmuzdan sonra ise tek tük görülmüştür.)

Ancak bir aksilik görüldü: İlk Sovyet Hükümeti - bir koalisyon Hükümeti idi; Halk Komiserliklerinden (1) bir kısmını - sol sosyal devrimcilere vermede zorunluk vardı; ne yazık ki, Adalet Halk Komiserliği de onların içinde. Sosyal Devrimcilerin özgürlükle ilgili görüşleri ise, daha fazla küçük burjuva sınıfının tutumuna uyardı; çürük Dünya kavrayışının bir sonucu idi; dolayısıyle kestikleri ceza ve uyguladıkları müeyyideler gereğinden yumuşak çıkar, zorlayışlı çalıştırma sisteminin dayanağı olamazdı. 1918 yılı Şubat ayında Halk Komiserleri Heyeti Başkanı yoldaş Lenin, cezaevi sayısının arttırılması ve adi suçlara karşı alınacak tedbirlerin sertleştirilmesi üzerinde ısrar etmişti; (*) aynı yılın Mayıs ayında ise somut örnekler getirerek (**) rüşvete e n a z ı n d a n on yıl hapis, artı on yıl zorlayışlı çalışma, toplam yirmi yıl ceza kesilmesini istemişti. Bu tarife karamsar bir görüşün ifadesi sayılabilirdi: Yirmi yıl sonra zorlayışlı çalıştırmaya gerek kalacak mı diye, düşünebilirdi vatandaş. Oysa yükümlü çalışmanın ne denli hayati bir tedbir olduğunu, modasının 50 yıl sonra dahi geçmediğini gördük.

Cezaevi personelinin değişmediğine, ancak başlarına yönetici birer komiser tayin edildiğine, devrimden sonra birkaç ay sürece böyle yönetildiğine tanık olduk. Küstahlığı artan cezaevleri görevlileri s e n d i k a kurmuşlar, görev taksiminde de, s e ç i m i l k e s i n e dayalı bir sistem getirmişler. (Rusya tarihinde ilk defa görülen olay.) Tutuklular da geride kalır mı? Onlar da cezaevi içinde kendi kendilerini yönetirlerdi. (Adalet Kalk Komiserliği 24.4.1918 tarihli sirkülerinden: «Mümkün olan her yerde tutuklular kendi kendilerini gözetlesinler ve kontrol etsinler.») Tutuklular arasındaki başıboşluk («anarşik erkinlik») haliyle öncü sınıf dikta rejiminin önünde duran problemlerin halline uygun düşmüyordu; Rusya topraklarının zararlı haşereden temizlenmesine de yaramıyordu. (Daha ne istersiniz, hapishane kiliseleri bile açıktı, bizim tutuklu vatandaşlar pazarları oraya gitmekten zevk alırlardı, isterse yalnız uyuşukluğu gidermek için olsun.)

(*) Lenin, külliyat, 5. baskı, cilt 54, sayfa 391
(**) Lenin, külliyat, 5. baskı, cilt 54, sayfa 70

(1) Halk Komiserlikleri — Bakanlıklar karşılığıdır. Halk Komiserleri Sovyeti - Bakanlar Kurulu. Adalet Halk Komiserliği - Adalet Bakanlığıdır. Sonradan bu terim değişerek, Bakanlıklar şeklini aldı.

Çar devrinden kalma cezaevi personeli, **meslek** sahibi olmakla, emekçiler hükümeti için yitik sayılamazdı: Devrim aşamalarında onlara da görev düşüyordu. Ancak bir şart koşulmuştu: «Bönleşmemişlerin, kafası örümceklenmemişlerin, yeni duruma kendini uydurabileceklerin seçilmesi» deniyordu. (*) (Peki, bunu nasıl anlayalım? Çar zamanı milli marşını unutanlar mı, veya yeni patronlara, «Başüstüne,» diyerek koğuş kapılarını çabuk açanlar mı denmek isteniyor?) Haliyle cezaevleri bina, koğuş, parmaklıklar, kilitler, genel görünüş bakımından aynen kaldılar ama, sosyal sınıf açısından **yeni muhtevaya** kavuşarak, devrimci gözüyle yüksek değer kazandılar.

Eski hızını alamayan mahkemeler 1918 ortalarına kadar hep «hapis» cezaları keserlerdi ki, devrik hükümet makinası ancak parça parça, ağır ağır cezaevini boylardı.

6 Temmuz 1918 yılında, genellikle «sol sosyal devrimciler ayaklanmasının bastırılması» olarak anılan ve kamu oyunca değerlendirilmeyen bir olay geçti ki, aslında hemen hemen 25 Ekim Devrimi kadar önemli. [1] 25 Ekimde Temsilciler Sovyeti'nin [2] Hükümeti ilân edilmişti ki, **Sovyet Hükümeti** deyimi de buradan gelmedir. Devrimi izleyen ilk aylarda, Hükümette bolşevikler dışında başka parti temsilcilerinin bulunmasındandır ki, durum berraklığa kavuşmamıştı. Hükümet koalisyonunda yalnız bolşeviklerle sol sosyal devrimciler bulunmakla beraber, Rusya çapında yapılan kongrelerde (II, III ve IV'de) Merkez İcra Komitelerine diğer sosyalist partilerden, sosyal devrimcilerden, sosyal demokratlardan, anarşistlerden, halk sosyalistlerinden ve daha başkalarından da delegeler seçilirdi. Bu sebeple Tüm Rusya Merkez İcra Komitelerinin sakat, «sosyalist parlamentolarına özgü» niteliği vardı. 1918 yılının ilk aylarında, sol sosyal devrimcilerinin onaylamasıyla alınan kesin tedbirlerle, diğer parti mensupları ya İcra Komitelerinden atıldılar (Komite kararıyla, orijinal bir parlamento usulüdür), veya seçilmelerine imkân bırakılmadı. Bolşevikler dışında, parlamentonun üçte birini meydana getiren ikinci parti, sol sosyal devrimcilerdi (5. Sovyet Genel Kongredeki oran). Onlardan da kurtulmak zamanı geldi. 6 Tem-

---

(*) «Sovyet Adaleti» Dergisinden. M. 1919, sayfa 20

(1) 25 Ekim Devrimi — Kullandığımız takvimle 7 Kasım 1917'de Bolşeviklerin Geçici Hükümeti devirdikleri tarihtir. (Geçici Hükümet 1917 Şubatında çarın tahttan inmeyi kabul etmesiyle kurulmuştu; programında Kurucu Meclisin toplanması yer alırdı. Başında A. Kerenskiy bulunuyordu.

(2) Sovyet — Meclis anlamına gelir.

muz 1918'de topluca hem Tüm Rusya Merkez İcra Komitesinden, hem de Halk Komiserleri Sovyetinden atıldılar. Temsilciler Sovyetinin Hükümeti, veya dil alışkanlığıyla, Sovyet Hükümeti dediğimiz merci, bundan böyle bolşevik partisi iradesine karşı gelmekten vazgeçerek, Yeni Demokrasi Örneğini yarattı.

Eski cezaevi sisteminin Takım Adalarına dönüşmesi ancak işte bu tarihi günden sonra başladı. (*)

Dönüşümün izleyeceği yön ise, çoktan belli idi. Tutukluyu ıslah etmek için biricik çarenin, onu üretim içinde çalıştırmak olacağını çok önceleri Marks «Gotha Programının Eleştirisi» (1) adlı eserinde yazmıştı. Sonraları aydınlatıcı tanımlamayı Vışinski sunmuştu. «İnsanda kalbi ve beyni kurutan cinsten bir çalışma değil, kişiyi büyüleyen, bir hiç olan insandan kahraman yaratan türde bir iş verilecek onlara», (**) demişti. Tutuklumuz koğuşunda çene çalarak, kitap okuyarak boş yere vakit geçireceğine neden çalışmasın? Gayet basit: Sovyetler Cumhuriyetinde zoraki avareliğe yer ayrılmamıştı da, ondan. «Yükümlü asalaklar» (***) ancak Sclüsellburg (2) gibi yerlerde ve ancak tufeylilerin yönetiminde görülebilirdi. Tutuklunun boş durması ilkin 10.7.1918 tarihli Sovyet Cumhuriyeti Anayasasına aykırı düşecekti ki, orada iş düzeniyle ilgili ana ilke şu formülle anlatılmış bulunuyor: «Çalışmayana ekmek yoktur». Demek oluyor ki, çalıştırılmayan tutukluya, yeni Anayasaya göre, tayın çıkmayacaktı.

1918 Mayıs ayında Adalet Halk Komiserliğine bağlı olarak örgütlenen Tepeleme ve Cezalandırma Kısmı (****) kurulur kurulmaz elde bulunan tutukluları işe yollayarak, üretim işinde çalıştırma yolunda ilk adımını atmıştı bile. Fakat durumun yasa ile ta-

---

(*) Kendine özgü ateşin kaba diliyle Vışinski durumu şöylesine toparladı: «Sömürücüler tarafından emekçiler için kurulan cezaevlerinin, o ölü evlerin yıkıntısı üzerinde, yeni sosyal muhteva ile yeni müesseselerin kurulması, Dünya tarihine mal olacak değerde biricik olaydır». «Hapishanelerden Islah Edici Müesseselere Doğru» dergisinden. Sovyet Adaleti Yayınevi, M. 1934. Önsöz.

(**) Aynı kaynak, sayfa 10

(***) Aynı kaynak, sayfa 103

(****) Brest Sulh Antlaşmasından sonra sol sosyal devrimciler hükümetten çekildiler ve Adalet Halk Komiserliğinin başına bolşevikler getirildiler.

(1) «Gotha Programı Eleştirisi» — K. Marks'ın 1875'de yayınlanan eseri. Gotha Programı — Alman Sosyal Demokratlarının Gotha şehrinde toplanarak aralarında beliren iki görüşü birleştirmeyi hedef tutan çalışmaları.

(2) Bk. 1. Cilt.

yin edilmesi Temmuz devriminin sonrasına, 23 Temmuz 1918'e kalmıştı. O gün «Özgürlüğün kısıtlanmasıyla ilgili geçici yönetmelik» (*) çıkartılmıştı ki, içinde: «**Hürriyetlerinden yoksun bırakılanlar fakat çalışabilir durumda olanlar bedenen çalıştırılmalı**» diye yazan bir madde vardı.

Ekim Devriminden **dokuz ay** sonra çıkarılan Yönetmelik, diyebiliriz ki, kampların ve Takım Adalarının doğmasına sebep olmuştu (Doğumun erken olduğunu söyleyecek kaldı mı şimdi?)

Yükümlü çalıştırma gerekliği toplumca anlaşılmış olmakla beraber, Cumhuriyetler Birliği 7'nci Genel Kongresinde bu gerçek bir daha açıklığa kavuşturuldu: «Kaşarlanmış tutukluların yeniler üzerindeki bozucu etkisini önlemek, sonu gelmez çene çalmalarını engellemek için en iyi çarenin İş olduğu anlaşılmıştır,» deniyor. (**) (Anladık, demek onun için!..)

O ara Komünist Cumartesi Çalışmaları [1] başlayınca, Adalet Halk Komiserliği çağrıda bulunarak, «Tutukluların kollektif komünist ruhlu çalışmaya alıştırılmasından» söz açtı. (***) Başka bir deyimle, Komünist Cumartesi Gönüllü çalışma ruhunun **yükümlü çalıştırma** kamplarına aşılanmasını istedi!

Hızlı akan yılların yarattığı problemlerin içinden çıkmak için gereken zaman ne on, ne de yirmi yıllık sürelerle ölçülebildi.

Emeğin **ıslah edici etkisinden yararlanma** siyasetinin temelleri, Rusya Komünist Partisinin 1919 Mart tarihli genel toplantısında parti programı içine alındı. Tüm Rusya düzeyindeki kamplar ağının resmi kuruluş tarihi ise, ilk komünist Cumartesi çalışmalarıyla aynı günlere düşer: 12 Nisan - 17 Mayıs 1919. Tüm Rusya Merkez İcra Komitesinin zorunlu çalışma kamplarıyla ilgili kararları 1919 yılının 15 Nisan ve 17 Mayıs tarihlerinde çıktı. (****) Bu kararlar gereğince Vilâyet ÇEKA'sının çabasıyla **her vilâyet merkezinde** kurulacak kamplar, duruma göre şehir içinde, bir manastırda ve-

---

(*) **İç savaşın sonuna kadar yürürlükte kaldı (Kasım 1920).**
(**) **Adalet Halk Komiserliğinin Tüm Rusya Sovyetler Kongresine sunduğu rapordan, sayfa 9.**
(***) **Adalet Halk Komiserliği Dokümanları, seri UP, sayfa 137.**
(****) **RSFSR'in Kanun Külliyatı, 1919, sayı 12 s. 124 ve sayı 20, s.235**

(1) Cumartesi komünist çalışmaları — Tatil günleri veya iş saatı dışında topluca ve gönüllü olarak, karşılık görmeden yapılan çalışma.

ya çiftlik evinde kurulmalıydı. Ayrıca **bazı kaza merkezlerinde** bulunmalıydı (şimdilik - hepsinde değil). Her kampta **en azından üçyüz tutuklunun** bulundurulması şartı da, direktife eklenmişti (ki, emekleriyle hem muhafızların hem de yöneticilerin masrafı çıksın). Kamplar Vilâyet Cezalandırma ve Tepeleme Kısımlarının emrine verilmişti.

İlk ağızda kurulan zorunlu çalışma kampları hakkında bir bilgimiz yok. İçinde kalan insanlar kimseye bir şey anlatmamış olacaklar ki, tanıklık edecek insan veya yazıya rastlamadık. Edebi eserler, anılar, militan komünizmden söz ederken, kurşuna dizilmelerden, hapishanelerden söz açarlar, fakat kamplar konusunu ağızlarına bile almazlar. Ne satır arasına, ne de metin içine onlarla ilgili sıkıştırılmış bilgiye rastlarız. Mihaylov haliyle aldanmış olabilir. Kamplar neredeydi? Adları neydi?. Görünümleri nasıldı?

23 Temmuz 1918 tarihli önergenin, hukukçuların da üzerinde durduğu, büyük bir kusuru vardı: Tutuklular arasında sınıf farkları gözetilmezdi; kimin daha iyi, kimin daha kötü şartlar altında bulundurulacağı belirtilmezdi. Fakat çalışma programına ait bilgileri kapsadığı için, yine de fikir vericidir. İş günü 8 saat olarak tespit edilmişti. Sıcağı sıcağına ve acemilikle alınan kararlarla, kamp içi yönetim işleri dışında, tutuklulara yaptıkları işin karşılığını vermeyi kabullenmişler ki, tarifesi (sıkı durun!) dışarıda yapılan işler için sendikaların biçtiği fiyatın % 100'ü idi.! (Bir şey diyemezsin, Anayasaya dayanarak çalıştırıyorlardı, fakat Anayasaya göre de karşılığını ödüyorlardı.) Tutuklulardan ancak kamp ve muhafızların giderleri kesilirdi. «Namusuyla çalışanlara» kolaylık gösterilirdi: Geceyi evinde geçirmek hakkı tanınırdı. «Olağandışı çaba» gösterenlere sürede indirim yapmayı vaadederlerdi. Kamplardaki rejim hakkında ayrıntılı bilgi verilmemekle beraber, kamptan kampa değiştiğini biliyoruz. «Yeni Hükümetin yapıcılık devrinde, **tutukluların barındırıldığı yerlerin fazlaca dolduğunu da** gözönünde bulundurduğumuzda, rejimi pek düşünemezdik, bütün dikkatimizi o yerlerin **boşaltılmasına** verirdik» (Siyah yazı - benim A.S.), diyor Adalet Halk Komiserliği. (*) Bu türden metinler bize Babil'in çivi yazısı gibi gelir. Çok soru türer kafamızda: O mutsuz cezaevlerinde neler olurdu? Dolup taşmaları hangi sosyal sorundan ötürü idi? **BOŞALTMA** ne anlama gelir? Kurşunlama mı, kamplara dağıtma mı? Kamptaki rejimi düşünemezliğine gelince: Acaba

---

(*) **Adalet Halk Komiserliği dokumanlarından, VII. yayın, 1920 y.**

Adalet Halk Komiserliği tutukluları kamp yöneticisinin keyfi muamelesinden korumayacağını mı söylemek istemiş? Kamplarda uygulanacak düzen yönetmelikle tayin edilmediği için, **devrim hukukunun** geçerli olduğu devirde, içeridekilerin sonu bir zorbanın kararına mı bırakılmıştı?

Aynı dergiden edindiğimiz kısır istatistiki bilgilere göre, 1919 yılında tutukluların % 2,5, 1920'de ise % 10'u ihtisaslarına göre atölyelerde çalıştırılırdı. Üst tarafı ihtisas istemeyen kaba işte kullanılırdı. Oğrendiğimiz başka bir şey de, 1918'de Merkez Cezalandırma ve Tepeleme Kısmının(adını duyduğumuzda tüyümüz diken diken) ziraat işiyle uğraşacak kolonilerin kurulmasını teklif ettiğidir. Moskova'da su, kanalizasyon ve kalorifer sisemlerinin onarımıyla uğraşan, kadroları yalnız tutuklulardan kurulu birkaç ekibin bulunduğunu da biliriz. (Yanlarında anahtar, lehim lâmbası cinsinden avadanlık ve borularla Moskova'daki müessese ve büyük adamların apartmanlarında, büyüklerin eşleri tarafından çağrılan ve haliyle yanlarında muhafız olmadan iş gören bu tutuklular, hiç bir anı bırakmadıkları gibi, herhangi bir film veya piyese de konu olmamışlardı.)

Bununla beraber zorunlu çalışma kampları RSFSR'in (1) **ilk** kampları değildi. Okuyumuz bundan önce (Cilt 1 böl. 8'de) Devrim Mahkemeleri kararları içinde «Toplama Kampları» deyimini görmüş ve, bizim daha sonraki terimi kullanmakla, hataya düştüğümüzü düşünmüş mü acaba? Değil işte.

1918 Ağustosunda, F. Kaplan'ın suikastına hedef olmasına birkaç gün kala, Vladimir İlyiç, köylü ayaklanmasıyla başedemeyen beyan Evgeniya Boş (*) ve Penza şehri Vilâyet İcra Komitesine aşağıdaki telgrafı çekmişti. «Şüphelileri şehir dışındaki **toplama kampına** kapatın». (**) («suçluları» değil, **şüphelileri**, diyor - A.S.). Ayrıca «topluma karşı amansız terrörün uygulanmasını» bildiriyordu telgraf - oysa, terrörle ilgili Hükümet kararı yoktu henüz.

Karar, o telgraftan aşağı yukarı 10 gün sonra, 5 Eylül 1918'de, Petrovskiy, Kurskiy ve Bonç-Bruyeviç'in imzalarıyla çıktı, Halk Komiserleri Sovyetinin adına idi ve Kızıl Terrör'den söz ediyordu. Toplu kurşuna dizme cezaları dışında «Sovyet Cumhuriyetini sınıf düşmanlarından kurtarmak uğruna, anılanların

---

(*) **Bugün unutulmuş bu kadına o günlerde Merkez Komitesi ve ÇEKA yönüyle tüm Penza vilâyetinin sorumluluğu yüklenmişti.**

(**) **Lenin, külliyat, 5. baskı, cilt 50, sayfa 143 - 144**

(1) RSFSR — Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti.

toplama kamplarına kapatılmalarını» salık veriyordu. (*) (Anladık, demek onun için!..)

Geniş uluslararası üne kavuşacak, 20. Yüzyılın en önemli terimlerinden biri olmaya namzet toplama kampı teriminin nerenin bulgusu olduğu ve nereden yayılmaya başladığını görmüş olduk. Doğum tarihi ise - 1918 Ağustos ve Eylül ayları. Gerçi sözün kendisi Birinci Dünya Savaşında duyulduysa da, ancak savaş tutsağı ve istenilmeyen yabancıların tutulduğu yerler için kullanıldı. Oysa şimdi ilk defa olarak kendi vatandaşlarına karşı uygulanmaya başladı. Anlam bakımından iki türün arasındaki yakınlık meydanda: Savaş tutsaklarının toplandığı kamp, bir hapishane olmayarak, önleyici tedbirden başka bir şey değildir. Şimdi kuşku uyandıran vatandaşların yargı yolu dışında bir tedbirle, aynı şekilde toplanmasına başvuruluyordu. Hüküm giymemişlerin etrafında çevrili dikenli teli gözönüne getiren kıvrak bir zekâ, hemencecik o yerlere bir ad buldu: «Temerküz veya toplama kampı,» dedi.

Adalet Halk Komiserliğine bağlı zorunlu çalışma kampları genel hapis yerleri yanında kendi yerini bulduysa da, toplama kampları «genel hapis yerlerinden» sayılmayarak, özellikle düşman elemanlara ve rehinelere ayrılmış, ÇEKA'nın emrine verilmişti. Sonraları devrim mahkemeleri kararıyla toplama kamplarına konanlar da görülürdü, fakat çoğunluk mahkeme kararıyla değil, düşmanlık belirtileriyle içeri sokulurdu. (**) Toplama kampından kaçanın cezası, ON KATINA! çıkarılırdı (bu da yargısız olurdu). «Bire karşı on» veya «Bire karşı yüz» şeklindeki zamanın parolasına uyardı. Meselâ beş yıla hüküm giymişin cezası otomatikman 1968'e kadar uzatılırdı. İkinci kaçışın cezası - kurşuna dizilme idi (şaşmadan uygulanırdı).

Ukrayna'daki toplama kampları geç kuruldu, 1920'de ancak.

Genç Adliyemizin yapıcı fikri bununla yetinmedi. Bir süre sonra bir sosyal sınıfın diğer sınıflara karşı uyguladığı kampların yetersizliği, yumuşaklığı eleştirmelere konu oldu. 1921'de SLON - Özel Görevli Kuzey Kampları (1) kuruldu. (Özel lâfı - boşuna değil). Bunlardan birkaçı ilk önce Pertominsk, Hol-

---

(*) **RSFSR'in kanun külliyatı, 1918, No. 65, sayfa 710**

(**) **«Hapishanelerden...» dergisi.**

(1) Bk. 1. Cilt.

mogarı ve Arhangelsk dolaylarında kuruldu. (*) Ancak buraları büyük yığınların toplanmasına ve korunmasına uygun görülmediğinden, büyüklerimizin gözü haliyle komşu Solovetsk Adalarına kaydı. Karadan 20 - 40 kilometre uzaklıkta, taş yapılarıyla, kurulu ekonomik yönden bayındır bir yerdi. Orası gardiyanlar için yakın ,kaçaklar için uzak, yılda 6 ay kara ile bağlantısı olmayan. Sahalin'den (1) daha sağlam bir adalar grubudur.

Solovetsk adaları kamplara tahsis edildikten sonra, zorunlu çalışma, toplama veya özel diye anılan tüm kamplar halkın hafızasından silinmiş oldu! Çünkü 1920 - 1930 yıllarında halkın kulağı Solovetsk ile dolmuş oldu. Bu söz korkutmak için de kullanılırdı, gururlanmak için de (buna cesaretleri vardı!!) Solovetsk - bir simge oldu, sanki. Sahne oyuncularına ve hicivcilere de konu sağlardı. Sosyal sınıflar topluca yok oluyorlardı, fakat nereye? - Solovki'ye! Bununla beraber Solovetsk kamplarının sonu da yakında gelecekti. Kamp içinde yayımlanan. «Solovetsk Adaları» dergisi açıkça memlekette satılır, abone bile kabul ederdi.

Ancak kampların kökeni daha çok derine uzanırdı, ne yazık ki, yerlerini ve izlerini kaybettik. İlk toplama kamplarının çoğu hakkında bilgi verecek kimse kalmadı. Yalnız orada kalarak hayatlarını henüz yitirmemiş olanların kısır tanımlarına dayanarak az bir şey öğrenmiş bulunuyoruz.

O devirde toplama kamplarına yer aranırken eski manastırlara öncelik tanınırdı: Çepeçevre sağlam duvarlarla kuşatılmış derli toplu binalar, üstelik de - boş (rahipler insan degil ki, nasılsa dışarı atılacak onlar). Moskova'daki toplama kampları Andronnikov, Novospask ve İvanov manastırlarında kurulmuştu. İlk toplama kampının «Nijniy Novgorod şehrinde boş duran kadın manastırında örgütleneceğini ve **i l k a ğ ı z d a** oraya beşbin kişinin yollanacağını», 6 Eylül 1918 tarihli Petrograd'ta çıkan **«Kızıl Gazetede»** okuyoruz. (Siyah - benim A.S.).

Ryazan şehrindekini de eski kadın manastırında kurmuşlar (Kazan Manastırı). Hakkında anlattıklarını buraya geçire-

---

(*) «Solovetsk Adaları» dergisi, 1930, sayı 2 - 3, sayfa 55. Kem'deki SLON İdaresi yöneticisi yoldaş Nogtev'in raporundan: Dvina nehri ağzındaki «Çaykovski Hükümetinin Kampı» denilen yer kimi zaman turistlere gösterilir. İşte ilk Kuzey «özel görevli kamp»,lardan biri burasıdır.

(1) Bk. 1. Cilt.

lim. İçindeki tüccarları, papazları ve «harp tutsaklarını» (Kızıl ordu'da görev almamış subaylar için uydurulmuş deyim) barındırırlardı. Türleri belirsiz olanlardan da bulunurdu, meselâ mahkemesini takip ettiğimiz Tolstoy muakkibi İ. E-v'de burada kalmıştı. Kamp içinde dokuma atölyesi, kundura yapım evi, terzihane bulunuyordu. Ayrıca «genel işler» ismi altında şehir içinde yapı ve onarım işi görülürdü. Kamptan muhafızlarla çıkılırdı, fakat tek tük ustalar işe yalnız da gidebiliyorlardı. Şehir halkı böylesini evlerde yiyecek vererek beslerdi. Ryazan şehri halkı **mahrumculara** (resmi dille «hürriyetten mahrum edilenler» deniliyordu onlara, tutuklu denmiyordu) iyi bakar ve onları severdi. Sokaklardan topluca geçirildiklerinde onlara sadaka kabilinden peksimet, haşlanmış pancar, patates verirlerdi. Muhafızlar karışmazdı, mahrumcular ise topladıklarını aralarında pay ederlerdi. (Adım attıkça - **bize özgü olmayan** örf ve âdete, **yabancımız** olan ideolojiye rastlıyoruz.) Şansı tutan mahrumcular mesleklerine göre müesseselerde iş bulurlardı. (E-v - demiryollarına girmiş.) Bu durumdakiler şehir içinde dolaşmak için izin kâğıdı alırlardı (geceyi kampta geçirmek zorunluydu.)

Kampta günde adam başına 2-5 gram ekmek (iş normunu tamamlayana 410 gram), sabah akşam kaynar su, gün ortası bir kepçe çorba (içinde az miktarda tahıl tanesi ve patates kabuğu) dağıtılırdı.

Günlük hayatı renklendiren olaylardan provakatörlerin ihbarlarını ve onlara bağlı tutuklama eylemleriyle, tiyatro ve şan derneklerinin verdikleri temsilleri sayabiliriz. Şehir halkı için konserler eski asillere ait salonlarda verilir, mahrumcuların orkestrası şehir bahçesinde çalardı. Şehir halkıyla mahrumcular arasındaki ilişkilerin gitgide canlanması üzerine, «savaş tutsaklarını» SLON'a yollamaya başladılar.

Toplama kamplarında görülen yumuşaklık ve sabırsızlık, dış hayatla ilişkilerin devamına atfedildi. Alınan bu ders üzerine özel kuzey kamplarına lüzum görüldü. (Toplama kampları 1922'-den sonra kaldırıldı.)

Renk cümbüşünü görmek için Takım Adalarının fecri bakılmaya değer (görene aşkolsun, biz ise azına yetiştik.)

İç savaşın bitimi üzerine Troçki tarafından kurulan iki çalışma ordusu, alıkonulan askerlerin mırıltısı üzerine, dağıtıldı. Fakat Kampların RSFSR yapısındaki rolü bununla zayıflamadı, tam tersine, kuvvetlenmiş oldu. 1920 yılının sonuna doğru RSFSR'in 43 vilâyetinde 84 toplama kampı vardı. (*) Resmi ra-

---

(*) **Ekim Devriminin Merkez Devlet Arşivi. Fond 393, liste 13, dosya IV, yaprak 111**

kat gizli tutulan istatistiğe bakılırsa, kamplarda kalanların sayısı 25.336 sivil, ayrıca 24.400 iç savaş tutsağı (*). Her iki sayı, hele ikincisi, küçültülmüş gibi gelir bize. Ancak **hapishanelerin boşaltılması**, mavnaların batırılması gibi toptan imha eylemleri, hesaplara sıfırdan ve hep sıfırdan başlatılması tekniği düşünülürse, belki de doğrudur.

Aynı kaynaktan öğrendiğimize göre, 1923 Ekimine doğru, NEP'in [1] tasasız yılların başlarında (**şahsa tapma** [2] devresinin başlamasına daha bir hayli zaman kala), özgürlüklerinden yoksun edilenlerin dağıtımı böylesine oluyordu: 335 adet kampta - 68.297, 207 ıslah evinde - 48.163, 105 adet hapishane ve tevkifhanede - 16.765, 35 zirai kolonide - 2.328 sağlam ayrıca 1041 çocuk ve hasta bulunuyordu. (**)

Kamplardaki sıkışmayla ilgili başka bir hayret verici istatistik açıklanmıştı: 100 kişilik yere, 1924 yılında - 112, 1925 yılında - 120, 1926'da - 132, 1927'de - 177 kişi yerleştirilirdi (***) (Tutuklananlar sayısının artmasıyla, kamp kurma çabası başedemiyordu.) Orada **kalanlar**, 1 kişilik yerde 1,77 kişi bulunması halinin neyi ifade ettiğini çok iyi anlarlar (ranzada yer, yemekhanede tas, giyim bakımından).

En uygun şekil bulma yolunda tutukluları barındırma usulleri yıllarca denendi: Tehlikesiz ve siyasi köken açısından yabancı sayılmayacaklar için - çalışma kolonileri, 1922'den başlayarak tecrit hapishaneleri, Özel Görevli Tecrit cezaevleri (geçmiş yılların santralları, geleceğin Özel Görevli Hapishaneleri).

Hapis çeşitlerini yaratanlar, bununla eski Rusya dahil, diğer bütün memleketlerdeki «cezaevi fetişizmi» ile savaşmak isterlerdi ki, o memleketlerde hapishaneden başka bir şey icat edilmiyormuş. («Çar Yönetimi, sadizmin daniskasını göstererek, tüm memleketi muazzam cezaevine dönüştürmüş, hapishaneler sistemini geliştirmekte çaba harcamış») (****) deniyor.

1927'den başlayarak, «yeniden canlandırma» devresinin eşiğinde, bunca zaferlerden sonra, n'oluyor dersiniz? - «en tehlikeli

---

(*) Ekim Devriminin Merkez Devlet Arşivi. Fond 393, liste 13, dosya IV, yaprak 112

(**) Aynı kaynak, liste 39, dosya 48, yaprak 13 ve 14

(***) A. A. Gertsenzon — RSFSR'de cürümle savaş. M. Adalet H. K. yayını, 1928, sayfa 103

(****) «Hapishanelerden...» dergisinden, sayfa 431

(1) Bk. 1. Cilt.

(2) Bk. 1. Cilt.

düşmanlara - bozgunculara, kulaklara [1] karşıdevrimci propagandaya karşı kullanılmak üzere, kampların rolü **daha da önem** kazanıyor.» (*).

Müjde, yaşayacak Takım Adaları, deniz dibini boylamayacak!

1924'e kadar Takım Adalarındaki çalışma kolonilerinin sayısı azdı. O yıllarda **kapalı hapis yerlerinin** adedi daha yüksekti ,sayılarında azalma hiç bir vakit de görülmedi (1924 yılı raporunda Krilenko [2] özel görevli tecrit edici cezaevi sayısının yükseltilmesi üzerinde ısrar etmişti - bunlar çalıştırılmayan ve çalıştırılanlar arasında **özellikle tehlikeli** olan tutuklular için kurulmuştu. (Kendisi de sonradan bunlardan sayıldı ya.) Krilenko'nun formülü aynen 1924'te çıkarılan Islah edici - Çalıştırıcı yasamaların içine alınmıştı.

Tüm Takım Adalarının, herhangı birinin meydana çıkması için, yer kabuğunun harekete geçmesi ve dayanak kitlelerinin oluşması gerekir. Bizde de öyle oldu, gözlerimizin görmediği, aklımızın hemen hemen alamadığı değişimlere tanık olduk. En önceleri evrenin yaradılışındaki kaosu andıran kargaşa, hapis yerlerine karışan üç Kurum: **VÇK** (yoldaş Dzerjinskiy) **NKVD** (y. Petrovskiy) ve Adalet Halk Komiserliği (y. Kurskiy) **NKVD** (İç İşleri Halk Komiserliğinde) ilgili kısmın adı, 1917 Devriminden sonra **GUMZ** idi (Hapis Yerlerinin Başyönetmenliği), sonra **GUPR** oldu (Yükümlü İşler Başyönetmenliği), sonra yine **GUMZ** oldu. (**) Adalet Halk Komiserliğinde 1918'de ilgili kısmın adı önceleri Cezaevleri Yönetmenliği, sonraları (1918 Mayıs) Merkez Cezalandırma ve Tepeleme Kısmı (Vilâyetlerdeki şubeleriyle ve kongreleriyle), ve daha sonra kulağa hoş gelen Merkez Islah Edici - Çalıştırıcı Kısım oldu (1921) Haliyle böylesine bir dağılmanın cezalandırma ve tepeleme eylemlerine yararı yoktu. Dzerjinskiy yönetimin tek elden yapılmasında ısrar ediyordu. O ara az kimselerin farkına vardığı **NKVD**'nin **VÇK** ile birleşmesi görüldü. Birleşmenin sonunda Dzerjinsky İç Işleri Halk Komiseri oldu. (16 Mart 1919). 1922 yılında Dzerjinskiy Adalet Halk Komiserliği emrindeki hapis yerlerini de **NKVD**'ye aktardı. (25.6.1922). (***) **NKVD**'ye bağlı **GUMZ** gitgide büyüyordu.

(*) **İ. L. Averbah, «Cürümden İşe Geciş». Vışinski'nin redaksiyonuyla. «Sovyet yasaması» yayınlarından, 1936**

(**) **Bugün de öyledir (1960 - 1970).**

(***) **«Sovyet İktidarı» dergisi, 1923, sayı 1 - 2, sayfa 57.**

(1) Bk. 1. Cilt.

(2) Bk. 1. Cilt.

Kamp muhafızları teşkilâtının da bu işlere paralel olarak değiştiğini görüyoruz. Önceleri kamplara V O H R «İç Korunma» birlikleri karışırdı, (1) sonradan V N U S «İç Hizmetler» birlikleri. Bu birlikler 1919'da V E Ç E K A kolordusuyla birleşmişler, başları da Dzerjinskiy olmuş (*) (Buna rağmen 1924 yılına kadar kaçma olaylarının çokluğundan, görevlilerin disiplinsizliğinden (**) ileri gelen şikâyetlerin arkası kesilmezdi. Herhalde sarhoşluk ve ihmal kastediliyordu.) Ancak Haziran 1924 yılında V T S İ K - S N K (2) tarafından çıkarılan kararla muhafız birliklerinde askeri disiplin kurularak, kadroların Deniz Kuvvetleri Halk Komiserliği tarafından temini sağlandı. (***)

1922 yılında bunlara paralel olarak Merkez Parmak İzi Bürosuyla, polis köpeği yetiştirme Merkez Bürosu kuruldu.

Bunlar yapıladursun, SSSR'in (3) GUMZ'u ad değiştirerek, SSSR'in GUITU oldu (Islah Edici Çalıştırıcı Kurumların Baş Yönetmenliği). GUİTL OGPU ya dönüştü (Islah Edici Çalıştırıcı Kampların Baş Yönetmenliği). Bu Kurumun başı aynı zamanda SSSR Muhafız birliklerinin komutanı oluyordu.

Ne heyecanlar; Nice merdiven, yazıhane, nöbetçi, izin kâğıdı, mühür ve tabelâ kalabalığı!

Ve işte bizim G U L A G, G U M Z A K oğlu G U İ T L'dan doğmadır.

(*) «Sovyet İktidarı», 1919, No. 11, sayfa 6 - 7.

(**) Ekim Devrimi Merkez Devet Arşivi, fond 393, liste 47, dosya 89, yaprak 11

(***) Aynı kaynak, fond 393, liste 53, dosya 141, yaprak 1, 3, 4.

(1) Bk. 1. Cilt.

(2) Bk. 1. Cilt.

(3) Bk. 1. Cilt.

2 Takım Adalarının Denizden Doğuşu

Yılın altı ayında gecelerin ak olduğu bölgede, Solovetsk Büyük Adası, kale duvarıyla çevrili beyaz kiliseleriyle, Beyaz Denizin içinden çıkmışa benziyor. Dikenle kaplı sapkın kaya taşından örülü kale duvarları pas kırmızısı görünümünde. Yukarılarda, kremlin semalarında uçuşan, durmadan çığlık atan, kül rengi Solovetsk martılarını görürüz.

Buralara uğrayan Prişvin'in (1) gözüyle: «Günahtan arınmış bir yer..., bu tabiat, günahı bilmezlik içindedir», demiş. (*)

Biz olmadan denizden yükselmiş adalar, biz olmadan balık dolu ikiyüz göl çıkmış meydana, biz olmadan çalı horozu, tavşan, geyikle dolmuş adalar. Tilki, kurt ve benzeri yırtıcılardan teki bile uğramamış oralara.

Buzullar gelmiş geçmiş, granit sapkın kayalar göller çevresinde birikmiş, kutup gecelerinde göller donmuş, üstü ince erimeyen kar kabuğuyla örtülü deniz kimi zaman rüzgârla azarak uğuldamış, kimi zaman sinerek, buz tutmuştu. Gölün yarısı kutup fecriyle kaplanmış, sonraları güneşe kavuşarak sıcağı ve aydınlığı saçmış. Çamlar orada büyük, gövde bağlardı. Kuşların ötüşü, cıvıltısı, genç geyiklerin böğürtüsü eksik olmazdı. Gezegenimiz, içindeki Dünya tarihiyle birlikte döner dururken, çarlıklar yıkılıp yeniden kurulurken, buralarda ne yırtıcı hayvan, ne de insan vardı henüz.

(*) **Solovetsk fonu üzerinde günahı yalnız rahiplerde görmüş. Yıl 1908 idi rahipler hakkında iyi söylemek modaya uymaz, liberal görüşe ters düşerdi. Oysa, bizim gibi Takım Adaları görenlere, o rahipler melekler görünümündedir: Doyasıya yemek yemeye imkânları varken bu adamlar Golgof - Raspyat bölümünde, oruc yemeği olan balığı bile ancak büyük yortularda yerlerdi. İstedikleri kadar uyku uyumak imkânı eldeyken, aç, susuz gece gündüz dua okur, yaşayan, ölmüş tüm Ortodoks Hıristiyanlar için Tanrı'ya yalvarırlardı.**

(1) Bk. 1. Cilt.

Kimi vakit Novgorod'un [1] adamları buraya çıkar, Solovetsk Adalarını kendi memleketlerine malederlerdi. Kimi vakit Karel'ler [2] uğrar, burada yerleşirlerdi. Kulikov Meydan Savaşından 50 yıl sonra GPU devresine 500 yıl kala, rahip Savvatiy ve German, küçük bir kayıkla sedef denizini geçerek, Solovetsk Adalarına çıkmışlar. Yırtıcı hayvanlara rastlamayınca da, adaları kutsal saymışlar. Solovetsk manastırının kurucuları oldular onlar. O günlerden bu yana burada Uspeniye ve Preobrajeniye katedralleri (resim 1), Sekirnaya dağında Uspeniye kilisesi (resim 2,) yirmi kadar kilise daha, yirmi kadar şapel, Golgofa, Uroitsa, Savvatiy, Muksalma manastır bölümleriyle, kuytu uzak yerlerde târiki Dünya için ayrı ayrı barınak yerleri ortaya çıktı. Pek çok emek harcandı bu işlere, önceleri rahiplerin, sonraları manastıra bağlı köylülerin. Gölleri birleştirmek için düzünelerle kanal yapılmış. Ağaçtan yapılı borularla manastıra su akıtılmış. En ilginci de, Muksalma çayı üzerinde kurulu bent. Ondokuzuncu yüzyılda yapılmış bent yerinden kalkmaz buzul kayalarından oluşturulmuş. Büyük ve küçük Muksalma ile sulanan çayırlarda semiz hayvan sürüleri görülmüş. Rahipler ister yabani, ister evcil olsun, hayvanlara bakmayı severlerdi. Solovetsk toprağı kutsal olmakla kalmamış, binlerce insanı geçindirecek kadar da zenginmiş. (*) Bostanlarda sık dokulu, beyaz ve tatlı lâhana yetişirdi (Solovetsk elmaları denirdi onlara). Tüm sebze, hem de en iyi cinsten, adada yetişirdi. Serlerde çiçek, hattâ gül üretilirdi. Balıkçılığı gelişmiş, hem açık denizlerde balık

---

(*) **Teknik Tarihi uzmanlarının dediklerine bakılırsa, Çar Müthiş İvan'a karşı gelen Filip Kolıçef'in, [3] Solovetsk adasında 16. yüzyılda uyguladığı usullerin modası, üçyüz yıl sonra bile geçmemişti.**

(1) Novgorod — Takriben Leningrad ile Moskova arasında, İlmen gölü kıyısında tarihî zengin bir şehir. Rusya henüz ayrı ayrı prenslikler halindeyken, Moskova Prensliğinin en büyük amansız rakibi. Toprakları ve nüfuzu Ural dağlarına kadar uzanırdı. Batı ile ticarî ilişkileri çok kuvvetli, endüstrisi de gelişmişti. Moskova Prensliğinin istilâsına uğrayarak, sonra önemini kaybetti.

(2) Karel — Çoğul Karelı, Fin menşeli topluluk, aşağı yukarı bir milyon kişi. Çoğu Finlândiya'da yaşar.

(3) Kolıçev, Feodor Stepanoviç, 1507 - 1569, rahip olduktan sonra, Filip adını almış. Solovetsk manastırının başrahibiyken, Çar Müthiş İvan tarafından Moskova Metropolitliğine getirilmiş. Çar'a ve muhafız kıtasına karşı geldiği için, azledilerek, Tver şehrindeki Otroç manastırına hapsedilmiş. Orada muhafızların ünlü başı Melüta-Skuratov tarafından boğulmuş.

avlanır, hem de livarlardan yararlanılırdı. Yüzyılların akışı için de kendi tahılını öğütecek değirmenler, kereste fabrikaları, dökümhane, tabakhane, çömlekhane, mücellithane, araba yapım atölyesi ve hattâ elektrik santralı kurulmuştu. Çeşit çeşit şekil li, tuğla, kendi ihtiyaçları olan deniz tekneleri, hep adada yapılırdı.

Oysa Askeri güven ve Hapis uygulama düşüncelerinin eşliği olmadan, herhangi bir memleketi geliştirme çabasının meyve verdiği görülmediği gibi, bunsan sonra da görüleceği şüphelidir.

Askerı düşünce: Akıldan yoksun rahipler, bayağı bir adada bayağı hayat sürdüremezler. Adanın Büyük İmparatorluğun sınırı üstünde bulunması sebebiyle, İsveçlisiyle, Danimarkalısıyle, İngiliziyle savaşmak onlara düşer. Kale duvarı kalınlığının sekiz meyreyi bulması, sekiz adet kulenin yapılması, mazgalların dar tutulması, çan kulesinin gözetleme noktası olarak kullanılması bu durumda normal. (*)

Hapishanecilikle ilgili düşünce. Apayrı bir adada sağlam taş duvar, bu ne güzel şey! Yaman canileri gerisine doldurduktan sonra, sorumluluğu yüklenecek kadro da hazır, üstelik. Ruhlarını kurtarma yolundaki uğraşılarına biz karışmayacağız, yeter ki hapsettiklerimize bekçilik etsinler. (**)

Kutsal adaya ayağını basarken, rahip Savvatiy acaba bunları düşünebildi mi?

Zındığın çeşidi tıkılırdı adaya, ister kilise yolundan sapanlar, ister siyasi yönden pusulayı şaşıranlar. Avramiy Palitsin (1) buraya hapsedilmiş ve burada ölmüş. Puşkin'in amcası P. Gannibal, dekabristleri tasvip etmesinden ötürü, buraya getirilmişti. Ukrayna Kazaklarının son başbuğu Kolnişevskiy (2) ilerlemiş yaşına rağmen, buraya, hapsedilmiş, uzun yıllar kalmış, yüz ya-

---

(*) **1808 ve 1854 yıllarında İngilizlere karşı savunmasını ve dayanmasını bilmiş manastır. 1667 yılında ise, gizli geçidi Çarın komutanına gösteren hain rahip Feoktist sayesinde, Nikon taraftarlarının eline düşmüştü.**

(**) **Hıristiyan manastırlarının aynı zamanda hapisane olarak kullanılması hali birçok kimselere inancını kaybettirmişti.**

(1) Avramiy Palitsin, (?) - 1626 — Siyaset adamı, zorla rahip yapılarak Solovetsk manastırına kapatılmıştı. Daha önce Çar Mihayıl Feodoroviç'i tahta oturtulmasiyle ilgili uğraşısı biliniyor.

(2) Kolnişevskiy — Dinyeper ırmağı üzerindeki adada yerleşen, Moskova Prensliği, Kırım Hanlığı, Osmanlı İmparatorluğu ve Polonya arasında mekik dokuyarak siyaset yapan ve çıkarını sağlayan, sonra Rusya ile birleştirilen bağımsız Kazak topluluğun son şefi.

şını aşkın olarak, salıverilmişti (*) (Petlüra'nın (1) uzaktan selefi miydi?).

Solovetsk Manastır Hapishanesinin uzun tarihine, Sovyetler ve kamplar devresinde, modaya uyularak, bir efsane eklendi ki danışma ve tarih kitapları yazarlarını bile yanlış yola saptırdı. Bu eserlerde bugün, Solovetsk cezaevinde tutuklulara eziyet edildiğini, dibaya cekmek (2) için kancaların bulunduğunu, tutukluların kırbaç ve kızgın şişlerle cezalandırıldıklarını okursunuz. Oysa adı geçen araçlar Çariçe Elizabet devresinden önce sorgularda veya engizisyon zamanlarında kullanılanlardandır. Hele bizim manastır, hapishane havasına hiç uymazdı. Özensiz ve bilgisiz kişilerin uydurmasıdır.

«Diken» veya diğer takma adıyla «din aleyhtarı mikrop» olarak tanınan İvanov'u eski Solovetsk adaları sakinleri hatırlarlar. Onceleri Novgorod başpiskoposunun odacısıydı. Kiliseye ait demirbaşı İsveçlilere sattığı için cezaevine konmuştu. Solovetsk adalarına gelişi aşağı yukarı 1925 yılına rastlar. Gelir gelmez işten ve ölümden kurtulma yollarını aramaya koyulmuştu. Tutuklular arasında din aleyhtarı propaganda işinde uzman kesilmişti. Haliyle İSÇ örgütünün (Soruşturma ve Bilgi Toplama Kısmı) ajanı olmuştu. Daha da ileri giderek kamp yöneticilerini adalarda rahipler tarafından saklanan değerlerin bulunduğuna inandırmıştı. Hemen örgütlenen «Define Arama Komisyonunun» başına kendisi getirilmişti. Kazılar aylarca sürdü, ne yazık ki hiç bir şey bulunamadı: Varlıklarını yeraltına saklamayan rahipler, mikrobun kurduğu hayâli boşa çıkardılar. Önayak olduğu işi eline yüzüne bulaştırmamak için bizim mikrop bu kere ambar, depo, savunma yeri olan tüm yeraltı müşte-

---

(*) **Solovetsk'te devlet hapishanesi 1718'de kuruldu. 19'uncu yüzyılın 80'inci yılı sularında Sankt Petersburg askeri bölge şefi büyük prens Vladimir Aleksandraviç, Solovetsk adalarını ziyaret ettikten sonra, orada bulundurulan askerî birliği gereksiz bularak, geri aldırmış. 1903 yılından başlayarak adadaki hapishane tamamen kalkmıştı. (A. S. Prugavin, «Manastır Hapishaneleri» eserinden «Posrednik» yayınevi, sayfa 78 - 81.)**

(1) Petlüra, Simon — Ukraynalı lider, 1918'de bolşeviklere karşı savaşmış. Bağımsız Ukrayna taraftarı.

(2) Dibaya çekmek — Çok eskiden Rusya'da uygulanan işkence: İşkence edilenin elleri arkasında bağlandıktan sonra, bileklerden tavana gömülü kancaya asılır ve yukarı çekilir. Ayakları bir kalas parçasında açılan delikten geçirilerek kalasa bağlanır. İki cellâd kalas üzerine çıkarak arkada bağlı kollara binen yükü fazlalaştırırlar.

milâtının işkence odaları olarak kullanılmış olduğundan dem vurdu. Bunca yüzyıl geçtikten sonra işkencelerin yapıldığına delil sayılacak ayrıntılar haliyle bulunmamakla beraber, hayvan gövdesini asmaya yarar tavandaki kanca, «dıba» işkencesinin ispatı sayıldı. Ondokuzuncu yüzyıla ait delililer pek bulunmadığından, - «geçen yüzyıldan başlayarak Solovetsk zindanının rejimi yumuşadı», dendi. Din aleyhtarı mikrobun «buluşları» hem zamanın havasına uydu, hem de define bulunmayışının yarattığı hayâl kırıklığını, az olsun, hafifletti. «Buluşlar» ilkin «Solovetsk Adaları» derneğiyle yayınlandı, sonradan ayrı bir kitap olarak basıldı. Tarihi «gerçek» bu şekilde Dünyayı gördü. (Tam zamanıydı, çünkü dini yönden ünü tüm Rusyaya yayılan manastır, devrim öncesine kadar maddi refaha da kavuşmuştu).

Devlet Yönetimi emekçilerin eline geçince - asalak rahiplerin ne olacağı sorunu doğdu. Adalara yönetici olarak seçkin rahiplere ise daha fazla iş çıkarmak, daha az ibadet etmek emri verildi. İşçi ve köylü sınıfı yararına çalışmalıydılar, bundan böyle. Rahipler çalıştılar, kendilerince bilinen yer ve mevsimde avladıkları eşsiz lezzetteki ringa balığını Moskova'ya, Kremlin sarayındakilerin sofrasına yollamaya başladılar.

Manastırda, özellikle sakristi'de ([1]) toplanan değerler gelen yöneticilerden bazılarının gözünü şaşırtmış olmalıydı: Çalışanların (**kendi**) ellerine geçeceğine, oracıkta ölü, dini safra olarak yatıyordu. Duruma bulunan çözüm gerçi Ceza Kanunu maddelerine aykırı düşmüyor değildi amma, çalışmayanın malını elinden alma ilkesine tıpatıp uyuyordu: 25 Mayıs 1923'te manastır tutuşturuldu. Binalar zarar gördü, sakristide bulunan eşyadan bir haylisi kayboldu, fakat en önemlisi - muhasebe defterlerinin tümü yandı. Kaybolan değerlerin tespiti bu yüzden yapılamadı. (*)

Soruşturmaya gerek yoktu, devrimcilere özgü adalet duygusu ve koku alma yeteneğiyle manastırı yakanlar meydana çıkıverdi: Kara rahipler sürüsünden başkası olamazdı, elbette. Bu durumda rahipler sürüsünü arkaya atmak, diğer taraftan Ozel Görevli Kuzey Kampları Solovetsk adalarına yerleştirmek doğru bir çözüm olmalıydı! Seksen, hattâ yüz yaşını bulmuş rahipler diz çökerek ölünceye kadar kendilerinin adalarda bırakılmaları için yalvardılar, «kutlu yerlerden» ayrılmak istemiyor-

---

(*) **Din düşmanı mikrop eski işkence avadanlığının aynı yangında heder olduğunu söyleyerek, delillerin yok olmasına üzülürmüş.**

(1) Sakristi — Kutsal kaplarla papaz cüppelerinin bulunduğu oda.

lardı, fakat boşa gitti - emekçilere özgü dirişkenlikle, balıkçılık ve hayvancılık uzmanları dışında topu adalardan çıkarıldı. (*) Kalanlar içinde bir de lâhana turşusunu yapan peder Mefodiy, dökümcü peder Samson ile daha birkaç yararlı peder vardı. Onlara kale içinde özel bir yer ayrıldı. Oranın giriş yerine ringa kapısı denirdi (resim 3). Rahiplere **çalışma komünü** adını takmışlardı, aşırı derecede afyonlanmış olduklarından, ibadet için emirlerine mezarlıktaki kilise bırakılmıştı.

Tutuklularca çok sevilen, sık sık tekrarlanan ata sözü doğruluğunu ispat etti: «Kutsal yer boş kalmaz», derlermiş atalarımız. Çan sesi duyulmaz oldu, kandiller, mumlar söndü, gece törenleri ve başâyinler tarihe karıştı, Zebur kitabını okuyan kalmadı, Preobrajensk kilisesi dışında kalanlarda ikonostas'lar (1) bozuldu ve hepsinin yerine - yere kadar uzanan kaputlarıyle Solovetsk'e özgü siyah kol kapağıyle, kasketlerdeki siyah şeritleriyle, aynı renk ilmikleriyle 1923 yılının cesur ÇEKA görevlileri geldi. Adalarda sıkı düzenli örnek kamp kurulmalıydı, işçi - köylü cumhuriyetinin şanına şan katılmalıydı .

Özel görevli deyiminin açıklaması yönetmelikte yapılmamıştı. Fakat Solovetsk kampının yöneticisi Eyhmans'a, deyimin anlamı Lubyanka'da ağızdan söylenmiş olsa gerek. Adaya gelince Eyhmans, öğrendiğini en yakın yardımcılarına anlatmış.

Solovetsk kampını anlatmakla bugün ne eski bir tutukluyu, ne de 1960'a ve sonraki yıllara kadar yaşamış yurttaşı şaşırtmak mümkün değil artık. Fakat okuyucu kendini Çehov ve Çehov sonrası devrenin adamı yerine koysun, kültürümüzün Gümüş Çağı dedikleri 1910 - 1920 yıllarına kadar uzansın; o devre koşulları altında yetiştiğini düşünsün. Haliyle iç savaşla sarsılmış olur. Fakat yine de insanlararası ilişkilerin, alışılmış gıdanın, giyimin kuşanmanın yabancısı değildir. İşte bu haliyle Solovetsk'in giriş kapısı olan Kemperpunkt'a (2) varmış olsun. Burası Kemi'deki aktarma yeri, karaya bentle bağlı, Papaz adası denilen yer. Kasvet vericidir, ne ağacı ne de bitkisi var. Bu çıplak, pis ağılda yolcumuzun ilk gördüğü şey - karantine bölüğüdür. (O devirde tutukluları bölük bölük ayırırlardı, «işçi posta-

---

(*) 1930'da bu kimseler de adalardan çıkarıldı. O tarihten sonra da aynı ringa balığı bir daha avlanamadı - sanki denizlerden yok olmuştu.

(1) İkonostas: Mâbetlerde kutsal eşyaların durduğu yerler.

(2) Buranın Fince adı - Vegerakşa, cadılar evi anlamına gelir.

sı» henüz bulunmamıştı.) Adamları üstünde elbise yerine **çuval!** Bildiğimiz tahıl çuvalı! Baş ve kollar için delikler açılmış, bacakların etekliğin altından çıkıyormuş gibi görünüşü var. (Rus aklıselimi neyin üstesinden gelmez ki!) Tutuklunun elbisesi henüz varken, faraza yeni gelenlerde olduğu gibi, çuval giymeye gerek yok. Fakat çuvalları da incelemeye vakit bulamadan, yeni gelen, dillere destan olmuş yüzbaşı Kurilko'yu görecektir.

Kurilko (yardımcısı Beloborodov da olabilir) ÇEKA görevlisinin kullandığı uzun etekli siyah kol kapaklarıyla süslü kaputuyla, ölüm habercisinin görüşünüyle yeni gelenleri karşılar. (Eski Rus kaput bezine siyah kol kapağı hiç yakışmaz) Fıçı, sandık veya benzeri üzerine çıkarak yeni gelenlere beklenmedik bir taşkınlıkla seslenir: «Bana bakın, dikkat! Burası Sovyet Cumhuriyeti değil, burası Solovetsk Cumhuriyetidir! Kulağınıza küpe olsun! Solovetsk toprağına savcının ayağı henüz basmadı! Basmayacaktır da! Buraya düzelmeniz için GONDERİLMEDİNİZ! Kambur olanı düzeltemezsin ki! Düzenimiz şöyle olacak: «Kalk» dediğim zaman kalkarsınız, «yat» dediğim zaman yatarsınız!.. Eve yolladığınız mektupta: «Hayattayım, sağlıklıyım, hayatımdan memnunum, diyeceksiniz! Nokta.»

Şaşkınlıktan küçük dillerini yutmuş asiller, başkentin aydınları, papazlar, imamlar, esmer Orta Asyalılar - bugüne kadar duymadıkları, okumadıkları sözleri dinlerler. Kurilko, iç savaşta yararlık göstermediyse de, geleceğin kuşaklarına mal olacak şu andaki davranışıyla Rusya'nın tarihine adını yazdırmaktadır. Konuştukça coşan, coştukça daha fazla konuşan yüzbaşı yeni yeni buluşlarıyla gelenleri şaşırtmaya devam eder.

Kendini beğenmişliğin üst basamağına çıkan Kurilko (içinden) öç almış gibi sevinmiş, şöylesine düşünmüş olmalıydı: «Biz bolşeviklerle savaşırken hangi deliğe sinmiştiniz? Orada beklemeyi mi düşündünüz? İşte buyurun bok herifler, taraf tutmamanın hesabını veriniz şimdi! Biz ise iş adamıyız, gereğinde bolşeviklerle de dost oluruz!» - Sıra talime geldi:

— Birinci karantina bölüğü, merhaba!. Olmadı, bir daha! Birinci karantina bölüğü, merhaba!.. Olmadı, «sağol» hançerelerinizden öylesine çıkmalıdır ki, boğazın ötesinde, Solovetsk'te duyulsun! İkiyüz hançereden çıkan sesle duvarlar yıkılmalıdır!!! Bir daha: Birinci karantina bölüğü, merhaba!..

Bağırta bağırta tutukluları bitkin hale getirdikten sonra, talimin ikinci ayrımına geçiyor Kurilko: Direk çevresinde koşu başlar.

— Bacakçıklar kalksın!.. Bacakçıklar yukarı !..

Böylesine talim kendisine de kolay gelmiyor, beşinci perde-

nin sonunda son katilden önce bir trajedi artistinin düştüğü durumа benziyor onunki de. Yarım saatlık talimin verdirdiği ses kısıklığını yenmeye çalışarak yorgunluktan ölü gibi düşmüşlere son öğütünü iletir:

«Ölülerin sümüğünü emdiririm sizlere!»

Yeni gelenin iradesini kırmak için ilk antrenmandır, gördüğümüz. Sonra sıyah çürüyen tahtadan yapılı kokulu barakada tutuklulara yan yana yatmak emri verilecektir. O bile nimet; satılır, manga komutanına sıkıştırılacak rüşvetle elde edilir, yoksa ranzalarda herkes için yer bulunmaz ki. Diğerleri ise geceyi ranza aralarında ayakta durarak geçirecekler. (Cezalılara duvar ile idrar bidonu arasındaki mevki ayırılır).

Gördüğümüz dekor Bindokuzyüzyirmiüç, Bindokuzyüzyirmibeş, uğurlu yıllarına aittir, sertliğe dönüş, «şahsa tapma» devresi, «bozukluklar» henüz belirmemişti. (1927'den başlayarak bir değişiklik: Ranzalarda yatan âdi suçlular ayakta duran okumuşlara üzerlerindeki bitleri atarlar).

«Gleb Bokiy» (*) gemisi gelene kadar, yeni gelenlerin bir süre Kem aktarma limanında çalışmaları zorunludur. Gemi gelene kadar bir direk çevresinde koşarak tur atan, hiç durmadan: «Ben kaytarıcı, çalışmak istemem, diğerlerini de engellerim» diye bağıran birini veya kucağındaki idrar kabıyla düştükten sonra barakaya alınmayarak üstü buz tutmuş mühendisi göreceğiz. Bundan sonra muhafızların sesini duyacağız: «Postada geride kalan olmaz, ihtar edilmeden ateş edilecek! Kıta marş!» Sonra açılan sürgünün ve muhafızın sesi duyulur: «Bizim sinirlerimizle mi oynamak istersiniz» gibilerden bir şey. Kışın adaya buz üzerinde yürüyerek gidilir; denizin buzdan arınmış yerlerini geçmek için kayıklar birlikte sürüklenir. Deniz trafiğine elverişli durumlarda geminin ambarına o kadar tutuklu sığdırılır ki, her postada havasızlıktan ölenlere rastlanır. Yanık renk duvarlar arasında duran kar beyazı manastırı görmeden boğulup gider onlar.

Solovetsk adalarına ayağını basan yeni geleni hamamda hoş bir karşılama bekler: Birinci hamamcı arap sabununun bulunduğu fıçıya ip süpürgesini batırdıktan sonra, tutuklunun çıplak vücuduna sürer, ikinci hamamcı onu eğik tahta veya merdivenden aşağıya iterek üçüncü hamamcıya havale eder. Aniden üzerine boşaltılan bir kova suyun yarattığı şaşkınlık henüz geçmeden, dördüncü hamamcı iterek onu gardroba sokar. Yukarıdan

---

(*) Moskova G P U 'su Devrim Mahkemesi - «Troyka»nın başkanı yoldaş Gleb Bokiy şerefine takılmıştı. G. Bokiy - tahsili [illegible]ında kalmış bir gençti.

gelişi güzel atılan pılıpırtı sahibini burada beklemektedir. (Bu lâtifeyle gelecek yılların G U L A G 'ı sanki sembolleşmiş oluyor Hem temposuyla, hem insana biçilen değerle.)

Solovetsk havasından bir nebze işte böyle girer yeni gelenin ciğerine. Ülkede henüz tadılmamış, geleceğin G U L A G 'ı için Solovetsk'te hazırlanan havadır bu.

Yeni gelen burada da, normal sivil elbiseler kullanan insanlar dışında, çuval içinde dolaşanlara rastlayacaktır. Kaput bezinden dikili denizci ceketi giyenler de var: Imtiyazlı sınıf, kamp yöneticileridir bunlar. Şapkaları da aynı kumaştan, özel Solovetsk tipi. Derken tutuklular arasında... fark giymiş biri! Ne güleni ne şaşanı ne de başını çevirip fraklıya bakanı görürsünüz. (Herkes kendi giyeceğini kullanmak istemez mi? Bu zavallıyı «Metropol» otelinde yakalamışlar, n'apsın? Çilesini frak içinde dolduruyor.)

Solovetsk Adaları» dergisi, (*) tutukluların standart tip elbiseyle özlem çektiklerini yazıyor. (**) Ancak çocuk kolonisini tam giydirirler. Faraza kadınlara ne çorap, ne çamaşır, ne de baş örtüsü verilir. Yazlık elbiseyle yakalanan dünürşü, kutup bölgesi kışını da onunla geçirmek zorunluğundadır. Bu yüzden birçok tutuklu, koğuşlarında iç çamaşırlarıyla oturur. Bunları işe yollamıyorlar.

Yönetimin, dağıttığı elbiseye biçtiği değeri anlamak için ada halkına normal görünecek bir sahneyi biz de gözönüne getirelim. Kış ortasında kale civarında üzerinde elbiseyi çıkaran tutuklu, onu güzelce katladıktan ve postallarının yanına usulca koyduktan sonra, var kuvvetiyle ikiyüz metre ötede duran başka bir insan grubuna doğru koşmaya başlar. Orada giydirilir. Olayın anlamı şu: Kaledeki yönetimin zimmetinde bulunan tutuklu bundan böyle Filimonov Demiryolu İdaresi emrinde çalıştırılacaktır. (***) Ancak elbiseleriyle birlikte devredilmesi halinde, demirbaşın iade edilmemesi veya kötüsüyle değiştirilerek geri verilmesi ihtimali doğacaktı.

(*) Yıl 1930, sayı 1.

(**) Zamanın akışı içinde «değer» anlamıyla karşıtı yer değiştirir. 1920 yıllarının Özel Görevli Kamplarında idare giyeceğini kullanmak bir imtiyaz sayıldıysa, aynı kampların 1940'tan sonraki örneklerinde, şahsımıza ait bir şey kullanmak bize avantaj gibi gelirdi. Meselâ evden getirdiğimiz şapka. Görüş ayrılığının sebebi ekonomik faktörlere dayalı değildi: Bir devrin ideali topluma koşulmak olduysa, öbür devrin modası - toplumdan ayrı düşmeyi salık veriyordu.

(***) Novgorod — Staraya Russa demiryolunu söküp binaya getirdiler.

Işte başka bir kış sahnesi, ahlâk aynı, etkenler değişik: Sıhhiyecilerin emrindeki hastane, sağlığa aykırı bulunduğundan aceleyle kaynar suyla yıkanması emrediliyor. Ya hastalar n'olacak? Kaledeki tüm lokaller dolu, yer yok, Solovetsk adalarında nüfus yoğunluğu Belçikadakini aşıyor (- kale içindeki de ona göre). Çare? Bütün hastaları üç saatlığına karlara serili battaniyelerin üstüne koyuyorlar.

Yeni gelenin - Gümüş Çağı çocuğu olduğunu unutmayalım. İkinci Dünya Savaşı'ndan ve Buhenvald'tan haberi yok. Şimdi gördüğü nedir? Üzerlerinde denizci ceketi bulunan manga komutanları kusursuz askeri duruşla birbirini ve bölük komutanlarını selâmlamakta, aynı zamanda emirlerindeki işçileri uzun sopalarla koğuşlardan dışarı çıkarmaktadırlar. Başka gördüğü nedir? At gibi kızak ve arabalara koşulan insanları görüyor. Bunlara ad bile takılmış, V R İ D L O olmuşlar («Geçici Olarak At Görevini Yapan» deyiminin Rusça karşılığından oluşmuş simge).

Gözleriyle gördüğünden çok daha korkuncunu, ada sakinlerinden öğrenecektir: S e k i r k a sözünü. Sekira tepesi anlamına gelir. Tepedeki katedralde iki kat üzerine hücreler yapılmıştı. Hücrelerdeki düzene gelince: Tutuklulara gün boyunca duvardan duvara uzanan insan kolu kalınlığındaki demir sırıklar üzerinde oturmaları emredilir. (Geceyi üstüste döşeme üzerine yığılarak geçirirler). Sırıkta oturanın ayağı yere değmez. Dengeyi tutmak çok zor, bu durumda. Tutuklunun bütün dikkatini alır. Düşeni gardiyanlar ya döver ya tomruğa bağladıktan sonra, rahiplerin inşa ettikleri 365 basamaklı dik merdivenden (resim 4. Üstten görünüş, bugün) aşağıya koyverirler. Yolda sahanlık olmadığı için tomruk, üzerindeki insanla beraber ta aşağıya kadar iner.

S ı r ı k l a r ı bulmak için Sekira tepesine çıkmağa gerek yok, haddinden fazla dolu bulundurulan kale hücrelerinde de var onlar. Cezalıyı sırtı keskin kaya parçasına da dikmek var. Yazın çıplak tutukluyu dışarda ağaca bağlayarak sivrisineklere yem yapmak da var ama, dikkat ister, yoksa insan yardımı olmadan haşere işini görüverir. Kimi vakit bütün bir işçi bölüğünü, ceza olarak kara yatırırlar. Kimi vakit birini göl kenarındaki bataklığa sürerler, bir gün öyle tutarlar. Bir usul daha: Tutuklunun iki ayağı çifte oka bağlanır, ata binen muhafız taze biçilmiş ormanın yolunu tutar. Gezinti arkadakinin sesi kesilinceye kadar devam eder.

Bu kadarını gören ve duyan yeni gelenin haliyle süngüsü düşer. Oysa gelmez gibi görünen üç yıllık süresi ancak başlamış

bulunuyor. Çağdaşımız okuyucu, parmağını anlattıklarımıza uzatarak, işte ölüm kampı, işte açıktan açığa bir imha sistemi dediği zaman, hataya düşecektir! O kadar saf değiliz biz! Obürkülerinde ve hattâ en büyüğünde olduğu gibi, bu ilk deney bölgesinde bile hiç bir zaman açıktan açığa hareket etmedik. Sinsi sinsi, kurt gibi kemirerek sonu çalmaya çalıştık. Uzun sürmesi de, başarıya ulaşılması da ondan.

Kale kapısından içeri ansızın bir süvari girer. Yiğitin altındaki hayvan ise at değil, keçi. Bildiğimiz keçi. Onemli kişi tavrıyla ilerleyeni alaya alan da yok, durum normalmiş, sanki. Adam kim ola? Neden keçi? Adı Degtyarev imiş. Eskiden kovboy imiş. (*) Kendisine at istemiş, fakat Solovetsk'te at pek bulunmadığından, keçiyi vermişler ona. Kovboyluk da ne demek? Bu şan ve şerefe nasıl ulaşmış? Dendroloji (1) fidanlığının yönetmeniymiş. Tropikal ağaçlar yetiştiriyormuş, burada, Solovetsk'te!

Keçi binicisiyle beraber Solovetsk fantazisi başlar. Tropikal ağaçlara ne gerek? Rahiplerin geliştirdikleri normal tarım, sebzecilik heder olduktan sonra, bunlar ne ola, diyeceksiniz? Anlaşılmayacak ne var sanki? Solovetsk ve genellikle Sovyet Cumhuriyetinin Dünyayı yeniden kurduğunu göstermek bakımından kutup yöresinde tropikal ağaçların yetişmesi yararlı olacaktır. Peki, ya tohum? Ya ödenek? İşte bütün mesele burada: Dendroloji fidanlığı tohumları için para bulunuyor da, baltalıkta çalışan işçilerin azığı için yok. (O devirde beslenme işi normla değil, eldeki imkâna göre ayarlanırdı).

Ya arkeolojik araştırmalara ne buyurulur? Çok doğru, bizde arkeoloji heyeti de faaliyet gösterir, geçmişimizi tanımamız bizim için çok önemli .

Kamp yönetmenliği binası önünde çiçeklik bulunuyor. Çiçeklikte şirin bir fil düzenlenmiş. Fil üzerindeki çul «U» harfiyle süslü. U - «Upravleniye» kelimesinin başharfi olmakla, hep beraber «U - S L O N» (Ozel Görevli Kuzey Kampları İdaresi) şeklinde okunur. Aynı resimli bilmeceyi bu kuzey devlette para yerine geçen Solovetsk bonolarında göreceksiniz. Burada herşey ne hoş, evde düzenlenen maskeli balonun havası canlanıyor sanki! Lâtifeci Kurilko bize yalnız gözdağı mı vermek istemiş? Ve işte, buyurun, dergimiz bile var. Onun adı da S L O N. (Basın

---

(*) Hür olan Degtyarev'le karıştırmamalı. Öbürü Solovetsk Takımadalarında askerî birliklerin komutanı.

(1) Dendroloji: Ağaç bilgisi.

hayatına 1924'te başlamış, ilk sekiz sayısı daktiloyla yazılmış, dokuzuncu sayıdan başlayarak manastır matbaasında basılmış) 1925'den sonra adını değiştirerek «Solovetsk Adaları» olmuş, 200 nüsha basılmış. İlâvesi de vardı: «Yeni Solovetsk» isimli gazete («kahrolası rahiplerin geçmişiyle ilişiği keselim,» diye yazdı) 1926'dan başlayarak bütün ülkede aboneleri vardı, başarısı büyüktü! (*) Sansür üzerinde fazla durmazdı; tutuklular (Glubokovskiy) GRU «troyka»sını hicvettiği zaman, geçiriyordu! Gleb Bokiy geldiğinde sahneden yüzüne karşı aynı şiirleri şarkı olarak söylerlerdi:

Bokiy, Feldman, Vasilyev, Vul'dan
Pek alamayız bizler armağan!

Büyüklerimizin hoşuna bile giderdi: Okulu bitiremedin ama, tarihe mal oldun! Şarkısının refreni de vardı:

Solovetsk'i bize armağan edenler,
Kendileri de gelmek istemez mi?
Uç beş yıllığına misafir olanlar
Anılarına bayılmaz mı?

Gülmekten katılıyorlar, hoşlarına gidiyor! Dörtlükteki kehaneti ne bilsinler?

Kurşuna dizilen general Şepçinskiy'in oğlu, işi küstahlığa vardırarak, kampın ana giriş kapısı üstüne bir döviz asmış:

«Şolovetsk — işçi ve köylüler için!»

(Kâhinlik bu sözlerde de var, fakat anladılar, yaftayı indirdiler)

Sahne artistlerinin üzerindeki elbiseler papaz kıyafetlerinden dönüştürülmüş. «Rayların Uğultusu» piyesi oynanıyor: Fon dekoru üzerine çizilmiş kırmızı renkte demirhaneyi (ki, Bizleri temsil eder), sahnede kırıtarak fokstrot yapan çiftleri görüyoruz (çürüyen Avrupa'yı).

Fantazi Dünyası! Yaramaz Kurilko şaka yapmıştı!

Yöreyi Tanıtma Derneğimiz de var! Araştırmaların sonuçlarını yayınlar. Onaltıncı Yüzyılın yansıtılamaz mimarisinden, Solovetsk adalarındaki direy'den söz ederler. Konuya büyük içtenlikle girerler, tüm ayrıntıları ilim adamına yaraşır ciddiyet-

---

(*) **Fakat devam etmedi. Devlet Yönetimi lâtifeciliğe yer ayırmamıştı. 1929'da Solovetsk'te yaşanan olaylardan ve tüm kamplarda başlatılan ıslahattan sonra yeniden basın hayatını devam ettiren dergi 1932'ye kadar yaşadı.**

le belirtirler, işlerine öylesine bağlılık gösterirler ki yazanların, adalara ugramış ilme âşık bilginler olduğun sanırsınız. Oysa Lubyanka'dan geçmiş, şimdi Sekira tepesinden, sivrisinek işkencesinden veya tek atlı koşumun çift okuna bağlanmaktan korkan zavallılar hepsi. İyi kalbli yöre araştırıcılarına uyarak, ora hayvan ve kuşları da insandan pek korkmuyorlardı. 1928'de ana yola çıkarak, işe götürülen tutsak gruplarına ilgi ve güvenle bakan tavşanlara rastlamak mümkündü, anne tavşan ve yavrularına.

Nasıl oldu da, tavşan milleti kurşun yemekten kurtuldu? Yeni gelen tutukluya bunun izahını sunuyorlar: GPU'ya boş yere fişek kullanılmaması için sıkı emir gelmiş, **tutuklular dışında kimseye ateş edilmeyecek,** demişler.

Şu halde bütün korkularımız boşuna mıydı diye düşünürken, Nevskiy caddesi [1] kadar kalabalık Kale meydanında bir ses duyarız: «Yol verin! Yol verin». Günün ortasında züppe görünüşlü, uyuşturucu madde kullananlara özgü yüz ifadesine sahip üç gencin ilerlediğini görürsünüz. En önde giden elindeki kırbaçla tutuklular kalabalığı içinde yol açarken, arkadaşlarının, eli bacağı tutmayan birini hızla sürüklediklerini görürsünüz. Zavallının görünümü iç açıcı değil: Üzerinde yalnız iç çamaşırı, yüzü pelte **akıcılığında. Çan kulesi** (resim 5) **altına** götürülüyor. (Resimde kemerin altında gözüken küçük kapıya - çan kulesinin temelidir orası). Kapıdan içeri sokunca da, ensesine bir kurşun. Daha ilerisi dik merdivenle inilen daracık, 7 - 8 ceset alabilecek yer. Dolduktan sonra cesetleri çıkaracak ekip, merdiveni yıkamak için kadınları yollarlar (İstanbul'a gidenlerin anne ve eşlerini, din ve iman yolundan ayrılmayanları ve çocuklarını ayırtmayanları). (*)

Pekalâ, bu işler gece görülemez miydi? Neden olsun? O zaman kurşun da boşuna harcanmış olur. Gündüz kalabalığında sıkılan tek kurşunun eğitici etkisi görülür, sanki on kişiyi birden devirir gibi oluyor.

Kurşuna dizme cezası kadınlar barakasının arkasında, doğrudan doğruya Onufriy mezarlığında da uygulanırdı (eskiden kadın hacılarına ayrılan handa). Kadın barakasının yanından

---

(*) **Avlunun orasında, adamın sürüklendiği yerde, ünlü adayı görmeye gelen hayatsever turistler, rüzgâr tutmadığı için, voleybol oynarlar. Bilmez onlar... Ya bilseler? Aynı şekilde oyuna devam ederler.**

(1) Nevskiy Caddesi: Leningrad'ın ana caddesi, çok geniş, çok kalabalık olur.

geçen sokağa uygun ad bile takmışlar, **Kurşunlanma sokağı** demişler. Kışın orada kar üzerinde yalınayak, üzerinde yalnız iç çamaşırı bulunan birinin muhafızlar arasında yürüdüğünü görebilirdiniz. (İşkence değil, ayakkabı ve elbisenin zarar görememesi için alınan tedbirdir bu.) İdamlığın elleri arkada telle bağlıdır. (*) dik tutulan kafadan, dudaklar arasına sıkıştırılan son sigarasından, kurumundan, eski subayı tanımak mümkündür. (Bunlar arasında yedi yıl cephede çarpışanlar var. Tarih profesörü V. A. Potto'nun 18 yaşındaki oğlu da içlerinde. Manga komutanı kendisinden mesleğinin ne olduğunu sorduğunda, omuz silkerek «mitralyözcüyüm» demiş. Yaşının küçüklüğüneden, iç savaş hengâmesinde makinalı tüfek erliğinden ilerisine gidememişti.)

Fantaziler Dünyası! Kimi vakit rastlanır böylesine. Tarihte tekrarlanan şeyler yanında, zaman ve mekân bakımından kısa süren fakat bir daha görülmesine imkân olmayan birleşmeler var. Bunlardan biri bizim **NEP**, diğeri Solovetsk'in ilk yılları.

Binlerce tutukluyu idare etmek için Solovetsk adalarına gelen ÇEKA görevlisinin sayısı 20 - 40 kişiyi geçmezdi. Bunlar da seçkin kişiler değildi. İşin başında tutuklu sayısı kabarık değildi, fakat Moskova hep yenileri yollardı. İlk 6 ayda, 1923 Aralığına kadar 2000 kadarı toplandı. 1928 yılında genel işlere çıkarılan yalnız onüçüncü bölükte sayımda safın sonuncusu «376» derdi. On sıra olduğuna göre 13'üncü bölüğün mevcudu 3760 kişi. 12'nci bölük de o kadar. 17'nci daha büyük - hepsi mezarlıklarda genel çukuru dolduracak kalabalık. Kaledekiler dışında görevle, Svvatiyevo, Filimonovo, Muksalma, Troitskaya ve Tavşan adalarına gönderilenler vardı. 1928'de aşağı yukarı 60.000 tutuklu toplanmıştı. İçlerinde «mitralyözcüler»de vardı, anadan doğma askerler de. 1926'dan başlayarak kaşarlanmış her tür âdi suçlu da gelmeye başladı. Bu durumda ayaklanmayı önlemek için n'apmalı? Disiplin neyle sağlanmalı?

Yalnız **dehşetle!** Yalnız Sekira tepesindeki demir sırıklarla! Sivrisinek işkencesiyle! Omacalar üzerinde yapılacak geziyle! Gündüz idamlarıyla! Yerli imkânları hesaba katmadan

---

(*) Solovetsk usulü. Katin'de (1) tekrarlanmış, oradaki cesetler o şekil bağlıydı. Gelenek mi? Kişisel tecrübe mi?

(1) Katin — İkinci Dünya Savaşı'nda Ruslara esir düşen 10.000 kadar Polonya subayının katledildiği yer. Alman saldırısı sırasında bulunan çukurlarda gömülü cesetler tartışma konusu olmuştu. Almanlarla Ruslar suçu birbirine yükledi.

Moskova peşi sıra yeni partiler yollamaktaysa da, sahteciliğe kaçmadan, disiplin uğruna başvurulacak tedbirler açısından adadakileri sınırlandırmıyordu. Gerçekten savcı ayağı ada toprağına basmamıştı, basmayacaktı da.

Korkunun yanı sıra disiplin sağlayıcı etken olarak, cam boncukla süslü tül perdeye benzetebileceğimiz tutumu vardı. Yönetimin: Tutukluların kendi kendilerini kontrolu, muhafazası, gözetlemesi sağlanıyordu. Bölük, takım, manga komutanları kendilerinden seçilirdi. Amatör sanatçılık, eğlence vardı!

Dehşetin kucağında olanlara, tül perdenin altında toplananlara da bir göz atalım: Ne biçim insanlar ,acaba? Doğma büyüme aristokratlar. Profesyonel askerler. Düşünürler. Bilginler. Sanatçılar. Lise [1] mezunu Hukukçular. (*) Gelenek ve eğitim onlara korku ve aczi göstermeyi, durumdan şikâyet etmeyi menetmişti. Dostuna dahi bunu yapamazdı. Terbiye gereği idama giderken bile, gülümserlerdi. Kutup bölgesinin denizi içine sıkışmış hapishaneyi bile, piknikte karşılarına çıkan tadsız bir olay olarak kabul ederlerdi. Lâtife yapmaya, kendilerini hapiste tutanları alaya almaya çalışırlardı.

Çiçeklik ve para üzerinde bir filimiz var. At yerine binek keçi. Yedinci bölükte toplanan sanatçıların bölük komutanı Kunst [2]. Yemiş kurutma dairesinin şefinin soyadı Berri [3]. Dergi sansürünü yapan salakları alaya almak da var. Şarkıcılarımız da yok değil. G.M. Osorgin'in buluşu: «Comment ça va bu adada?» - «A Lager comme a lager» [4]

(İşte bu lâtifeler, aristokratik ruhun kendini günün şartlarına boyun eğmemiş olarak göstermek çabası, hayvanlaşmış Solovetsk zalimlerini kudurtan etkenlerin başında gelir. Günlerden bir gün G. M. Osorgin'in kurşuna dizilme kararı çıktı. Aynı gün genç eşi (kendisi de genç ya, 40 yaşındaydı) adaya ziyaretine geldi. Osorgin zalimlerden karısını üzmemelerini, infazın üç gün geciktirilmesini rica etti. Eşini üç günden fazla adada tutmaya-

---

(*) **Tanınmış Rus aydın ve aristokratlardan 60 kişilik liste.**

(1) Lise — Çarlık Rusyasında ancak kişioğullarının kabul edildiği, hukuk öğretimini yapan yüksek okul.

(2) Kunst — Almanca sanat demektir.

(3) Berry İngilizce yemiş tanesi.

(4) Lager — Cinas, kelime oyunudur: Savaşta savaş koşulları geçerlidir anlamına gelen Fransızca «a la guerre comme a la guerre» deyimindeki «la guerre»in, duyulduğu gibi yazılmasıyla, Rusça'da «kamp» anlamına gelen «lager» kelimesi çıkar.

cağını, gittikten sonra da kaderine boyun eğeceğini söyledi. En önemsiz terslikle karşılaşınca oflayan, en küçük acıya rastladımızda şikâyete kalkan bizler afaroza uğramış aristokratlığın verdirdiği terbiyeyi unutmuş gitmişiz. Üç günü karısıyla geçirmek, ona durumdan hiç bir şey hissettirmemek, ne demektir! Üç gün güleryüzle kalmak, sözüyle, gözüyle başına geleni sezdirtmemek, hangi kalıba sığar? Eşinin bugün anlattığına göre, Kutlu Gölün etrafında gezinirken, az geride kalan kocasının bir defa, başını iki eli arasına alarak, ezinti içinde kaldığını görmüş. «Ne oluyorsun» diye sorulduğunda, - «Hiç» karşılığını almış. Bir süre daha kalmak hakkı varken, koca onun ayrılmasını istemişti. Gemi rıhtımdan ayrıldığı sırada, kurşuna dizilmek için hazırlanmaya, soyunmaya' başlamıştı bile.

Fakat o üç günü onlara hediye eden biri çıkmıştı. Osorgin'in üç günü ve daha başka olaylar, Solovetsk'teki düzenin henüz **s i s t e m** zırhlı gömleğinin içine kapatılmadığını gösteriyor. Solovetsk **h a v a s ı n a** hem aşırı gaddarlığın, hem de saflığın karıştığı izlenimi doğuyor. Üstünlük hangisinde kalacak? Solovetsk kökenli niteliklerinden hangileri Büyük Takımadalarının çekirdeğini oluşturacaktır? Hangileri filizlenmeden kuruyup gidecektir? Kutup bölgesinde kuru krematoriumdaki fırınların hâlâ yakıldığına, içerde, adalara bir kerelik uğrayanlar dahil herkes için yer bulunacağına dair kanı, Solovetsk sakinleri içine henüz yerleşmemişti. (Oysa, öyle düşünülmüştü.) İnsanı şaşırtan, hüküm giymişliğin kısa süreli oluşuydu: On yıla hüküm giyenler azdı, çoğu üç yıl, pek azı beş yılla cezalandırılmıştı. Kanunun kedi - fare oyununa başvurduğu henüz anlaşılmamıştı: Bir tutmak, bir bırakmak, bir tutmak, bir bırakmak oyunuydu. Tutuklularca anlaşılmayan durum, nereye gidiyoruz? sorusunun cevapsız kalışı idi. Tutuklular içinden seçilen gardiyanlar ise, daha çok asıl zalimleri etkilemişti.

Her yerde propagandası yapılan, teşhir edilen, eğitilen sınıf doktrini apaçık emrediyordu: Düşman sınıflar yok edilmeye mahkûmdur, deniyordu. Anladık bunu, fakat cisim halinde olan insanın, saç, göz, ağız, boyun, omuz sahibinin yok edilişini havsalamız almıyordu bir türlü. **S o s y a l   s ı n ı f l a r ı n** yok edilişini göz önüne getiriyorduk ama, sınıftaki **i n s a n l a r ı n** hayata devam etmeleri gerekmez mi idi? Öyle geliyordu bize. Gönül yüceliğinin havası içinde, belirsiz koşullar altında yetişen Rus halkının gözü önüne serili gaddar kanun maddeleri bir türlü tam olarak okunamıyordu. Gözlüğün camları sanki yanlış numara. Terrör ilân edileli aylar ve yıllar oldu, yine de inanası gelmiyordu halkın!

1920 - 1930 yılların alacalığı da etkilemişti Takımadaların ilk bireylerini. Ulkemizde henüz bilinmiyordu: Herşey yasak mı edilecek veya yasaklar bundan böyle kalkacak mı? Ana Rusyamız, coşkunlukla ortaya atılan sloganlara o yıllarda öylesine inanırdı ki; İşlerin hangi mecraya döküleceğini doğru hesaplamış pek az asık yüzlü yurttaş bulunurdu.

Kubbeler yangından zarar gördü ama, duvarlar ebediyete kadar sağlam... Yedi düvel ötesinde işlenmiş topraklar bugün perişanlığa terkedilmiş. Canlı denizin değişik renkleri. Sakin göller. İnsancıl hayvanlar. Merhametten yoksun insanlar. Takımadalarımızın ilk bireyinin tüm sırlarını bilen Albatroslar (1) kışa doğru Biskay körfezine göç ederler. Fakat oradaki plajların kaygısız insanlarına, Avrupa'da hiç bir kimseye bildiklerini anlatmazlar.

Fantaziler Dünyasıdır orası... Kısa süren, fakat fantaziler koleksiyonu işinde belki de en ilginçi - kamp yöneticilerinin Beyaz Ordu subaylarının oluşudur. Bu bakımdan Kurilko - bir rastlantı değildi.

Şöyle oldu. Kaledeki biricik ÇEKA'cı aynı zamanda kamp nöbetçisidir. Kapıdaki nöbetçiler, adalardaki gözlemciler ve kaçanları yakalamakla görevli kimseler - muhafızların içinden seçilir. Muhafızlığa ise hür insanlar dışında katiller, kalpazanlar ve hırsızlar hariç, diğer âdi suçlular alınırdı. Peki, ya kampın iç yönetimini sağlayacak kadro, bölük ve manga komutanları kimlerden oluşacak? Haliyle papazlar, zındıklar, karaborsacılar, bilginler, yüksek okul öğrencileri dışında kalan kitleden. (Yüksek okul öğrencisi sayısı küçümsenmeyecek kadardır, fakat tutuklunun başındaki öğrenci kasketi burada küstahlık, kurşuna dizilmek için çıkarılan davetiye sayılır.) İşin hakkından ancak eski askerler gelebilir kanısı yerleşince, iş tutuklu Beyaz Ordu subaylarına düştü (tutuklular içinde asker olarak bir onlar vardı).

Tasarı ve plâna dayanmayan ÇEKA - Beyaz Ordu işbirliği Solovetsk'te işte böyle kurulmuş oldu.

Peki, her iki tarafın ilkelere bağlılıkları nerede kaldı? Şaşırtıcı mıdır? Hayret verdirici midir? - Analizi yalnızca toplum bilim açısından yapmaya alışanlar, başka türlüsünü yapamayanlar için evet, öyledir. Şunu da söylemiş olalım ki, bu analizcinin Dünyada olup biten her şeyin karşısında da şaşırması gerekir, çünkü insanlarla olayların önceden hazırlanmış kalıplara tıpatıp uymaları bugüne kadar görülmemiştir.

---

(1) Albatros — En büyük deniz kuşu, kanat açıklığı üç metreyi buluyor.

Kendilerine kızıllardan kimse verilmezse, Solovetsk zalimleri, görevliler arasına şeytanı da katmaya razı. İstenilen şey: Tutukluların kendi kendilerini denetlemeleri (kendi kendilerine zulüm yapmaları). Bu işi en iyi şekilde yapacak kim?

Profesyonel subaylar için de biçilmiş kaftan. Kamp hayatının düzenlenmesi (içeridekilerin ezilmesi) işini neden ele almayalım diye düşünürler. Ya başkasının beceriksiz eline geçerse? Apoletlerin insan ruhuna yaptığı etkiyi bu kitapta önceden, anlatmıştık. (Hele bekleyin, kızıl komutanların hapse konacağı günler yaklaştı, gardiyan tüfeğine el uzatışları, muhafızlığa özenmeleri görülmeğe değer. Yöneticilerin güvenlerine lâyık olmak isteyecekler. Bir defa yazmıştım: Malüta Skuratov bizleri çağırsaydı...) Beyaz subayların ayrıca şöyle bir düşünceleri olmalıydı: Nasılsa mahvolduk, **herşey mahvolduktan sonra**, vız gelir Dünya... İkinci fikirleri de «kötülüğün artması evlâ» deyiminden doğmuş olabilir. **Bizim** Rusya'da görülmemiş gaddarlığı Solovetsk'te yaratalım. kötü ünümüz Dünyaya yayılsın gibilerden bir düşünce. Ayrıca: Bizimkiler razı oldu, ben papaz mıyım ki, muhasebeci olarak ambara gideyim?

Solovetsk'e özgü acaipliklerin doruğa ulaşması, yönetim kısmını ele geçiren Beyazların, ÇEKA'cılara savaş açamalarıyla oldu! Beyazlar: Kampın dışı sizin, içi bizim demişler. Kimin nerede çalışacağı, kimin nereye yollanacağı sorunu bize ait. Biz dışarıya karışmayız, siz de burnunuzu içeri sokmayın, demişler.

Ne gezer! Soruşturma - Bilgi toplama Kısmının muhbirleri kampın her köşesinde bulunmalıydılar! Kampın en korkunç kuvvetiydi onlar. (Kendi kendini yönetmenin ilginç belirmesini, kamp yöneticisinin de tutuklular içinden seçilmesinde görüyoruz.) Beyaz Ordu subaylarından oluşan Yöneticiler Soruşturma - Bilgi toplama Kısmıyla mücadeleye giriştiler. Kampın Kültür ve Eğitim, Hıfzıssıhha Kısımları Solovetsk'te henüz gelişmemişti Başında N. Frankel'in bulunduğu İktisat Servisi henüz emekleme devresindeydi: Dış Dünya ile «ticaret» ve var olmayan «endüstri» onların elindeydi. İki kuvvet çarpışıyordu: Soruşturma - Bilgi toplama ile karşısındaki Yöneticiler. Kemperpunkt'ta, kampa giriş noktasında başlardı: Yeni gelen tutuklu şâir Al. Yaroslavskiy manga komutanına yaklaşarak, kulağına bir şeyler fısıldamış. Manga komutanı asker usulü kelimeler üzerine basarak: «**Gizli** idin, şimdi **açık** oldun!» (1) diye gürlemiş.

Sekira tepesi, hücreler, ihbarlar, tutuklu dosyaları - Soruşturma - Bilgi toplama Kısmının emrinde. İdamlar, süre dolma-

---

(1) Ajan demek istemiş.

dan tutukluluk halinin kaldırılması, mektup sansürü ve gelen paket kontrolu Soruşturmanın elinde. İş taksimi, sağa sola yollanacak postalar ve tutukluların nakli işi - Yöneticilerin üzerindedir.

Yöneticiler muhbirlerin peşinde, onları avlar, kampın dışına yollarlardı. Muhbirler kaçarken Soruşturma - Bilgi Toplamanın odalarına saklanırlardı. Yöneticiler kapıları kırarak girer, muhbirleri orman işinde çalıştırmak üzere Kondo adasına sevkederlerdi (*). Maskeleri yüzlerinden düşmüş, perişan olmuş muhbirler Kondo adasında «duvar gazetesini» çıkarırlardı. Adını da «Muhbir» koydukları gazetede birbirlerini hicveder, çekiştirirlerdi. Perişanlığın en üst basamağına çıktıklarında, sağa sola veriştirirlerdi.

Karşılık olarak Soruşturma - Bilgi Toplama damarlarına basan yöneticiler için **dosya** açar, sürelerini uzatırdı, kendilerini de Sekira tepesine çıkarırlardı. Ne var ki, muhbirliği açığa vurulmuş kimse bundan böyle kanuna sığınamazdı, çünkü o andan itibaren kendisi de suçlu sayılırdı (Ceza Kanununun 121. maddesinde, «görevlinin, açıklanmayacak sırları kendi isteği dışında olsa bile açıklaması, görevin önemine bakılmaksızın suç sayılacaktır» yazılıydı.) O devirde muhbirlik de görev sayılırdı. Yakalanan muhbire kaderine küsmekten başka yapılacak iş kalmıyordu.

Soruşturma - Bilgi Toplama kısmıyla Yöneticiler arasındaki savaş, 1927'de zirvesine ulaşmıştı: Beyaz Ordu subayları düşmanlarının odalarını basarak, kasayı kırdılar. Kasadan çıkan komple muhbir listesini açıkladılar. O andan itibaren hapı yutmuştu muhbirler. Bundan sonra Yöneticiler yavaş yavaş zayıflamaya başladılar: Eski subaylar azalıyordu, yerlerine âdi suçlular geçiriliyordu (faraza ünlü Leningrad davasından tanınan «çubarov» kabadayıları). Sonradan yıldızı büsbütün söndü.

1930'dan sonra Solovetsk bağımsız durumunu kaybederek, sıradan bir «ıslah edici - çalıştırıcı» kamp oldu. Yeni devir başlıyordu. Devrin sözcüsü Naftaliy Frenkel'in kara yıldızı parlamaya, vecizesi Takımadalarının kanunu olmaya yüz tutmuştu:

«Bir tutukludan alabileceğimizi ilk üç ayda almalıyız, bundan sonra ona ihtiyacımız olmayacaktır», diyordu Frankel.

* * *

Savvatiy, German Zosima pederlere de ne oldu? Hayvanların yaşamadığı, balıkların avlanmadığı, tahıl ve sebzenin yetişmediği yerde yaşamak, kimin fikridir, acaba?

(*) **Karakteristik nokta: Takımadalarının doğuşunda olsun, sonraki Özel kamplarda olsun, ilk darbeyi yiyenler - muhbirlerdi.**

Dört başı mamur hale getirilen diyarı bir, iki yıl içinde harabeye çevirmek! Ornek olabilecek manastır işletmelerini bir daha düzelemez duruma sokmak! Bunu nasıl becerebildiniz? Yağmalayarak başka yere mi götürdünüz? Olduğu yerde mi yok ettiniz? Emrinizde binlerce boş duran insan varken, yerden bir şey çıkaramadınız!

Sütten, ekşi kremadan, taze etten, peder Mefodiy'in lâhanasından ancak hür insanlar yararlanabiliyordu. Tutuklulara tuzlu veya kurutulmuş morina balığının çürüğü, sulu nemse arpası çorbası, patatessiz darı çorbası verilirdi. Lâhana çorbası veya borç çorbasının yüzünü göremezlerdi. Iskorbit'e tutulurlardı. Kamp iç hizmetini gören bölüklerdeki tutukluların vücudları çıban içindeydi. **Genel** işlerde çalıştırılanlara gelince, uzakça yerdeki görevden dönenler, rıhtımdan kaleye kadar dört ayak üzerinde sürünürlerdi. «Emekleme ekipleri» derlerdi onlara.

Evden gelen havaleden ayda dokuz ruble harcama hakkı tanınırdı. German şapelinde bulunan dükkâncıkta onları yiyeceğe çevirebilirdiniz. (resim 6). Ayda postadan bir paket alma hakkı tanınırdı. Soruşturma - Bilgi Toplama Kısmından geçen paket aranır, rüşvet verilmemesi halinde. içindekilerin çoğu (bulgur, nemse arpası, karabuğday gibiler) yasak madde ilân edilirdi. Nikola kilisesinde ve Uspenye katedralinde ranzalar dört kat: Preobranjenye katedrali müştemilâtında yerleşen 13'üncü bölük (resim 8) daha ferah. İşte resimde gördüğünüz kapıda akşamları işten dönen 3.500 kişiyi bir gözönüne getirin. Kaynar su alabilmek için bir saat beklenir. Cumartesi akşam yoklamaları gece yarısına kadar sürer (eski zamanın âyinleri gibi). Temizliğe çok dikkat edilir. Saç sakal zorla kesilir. papazlarınki dahii. Uzun etekli elbiselerin, hele papaz cübbelerinin etekleri kısaltılır, mikropların orada toplandığını söylerler bize (ÇEKA görevlilerinin kaput'arı yere değiyor). Ranzalarda iç çamaşırı veya çuval içinde oturan ihtiyar ve hastalar hamama kadar gidemiyorlar, bitlere yemlik oluyorlar. (Ölüleri ranzalar altında saklıyorlar ki, tayınından yararlansınlar. Oysa hesaplı bir davranış değil: Ölünün biti diriye geçiyor.) Kalede kötü bir hastaneyle zayıf bir sağlık servisi bulunur. Adanın iç tarafında o da yok.

(Bir istisnası var. Anzer'deki Golgotha manastırında hastalar ölümle tedavi edilirler: Anzer'e ancak cezalıları yollarlar, gıdasızlıktan, merhametsizlikten bitkin, hasta papazlar, frengililer, ihtiyarlamış sakatlar, genç hırsızlar hepsi yan yana yatarlar. Can çekişenlere, ricaları üzerine oranın doktoru striknin verir. Kendi işi de böylelikle hafiflemiş olur. Sakalı çıkmış ölüler kışın uzun süre olduğu yerde kalırlar. Sonra kilise girişindeki

yere dikerler ki, daha az yer işgal etsin. Daha sonra dışarı çıkarırlar ve Golgotha tepesinden aşağıya yuvarlarlar. (*)

1928 yılında Kemi'de tifüs salgını çıkmış. Oradakilerin % 60'ı ölmüş, salgın da Solovetsk'in büyük adasına atlamış. Tiyatro salonu olarak kullanılan büyük salonda bu kere yüzlerce hasta yığılmıştı. Yüzlercesi de mezarlığın yolunu tutmuştu. (Hesabı şaşırmamak için görevliler hastaların adlarını kollarına yazıyorlardı. İyileşenler hapis süresi kendisininkinden az olan ölünün adını kendi koluna geçiriyorlardı.) 1929'da binlerce «basmaç» (1) getirilmişti Solovetsk'e. Onlar beraberlerinde öyle bir salgın getirdiler ki, vücutta kara lekeler çıkardı. Bundan hiç kurtuluş yoktu. Veba veya çiçek değildi, bu hastalıklar Sovyet Cumhuriyetinde yenilmişti artık. Hastalığa «Asya tifüsü» adını taktılar. Tedavisi Solovetsk'te bilinmiyordu, salgınla mücadele ise, şöylesine yapılırdı: Koğuşta biri ona yakalandıgı zaman, koguşun kapıları kilitlenir, kimseyi dışarı bırakmazlardı. Gıdaları verilirdi ancak. Ve hepsinin ölmesi beklenirdi.

Geleceğin Takımadalarının Solovetsk safhasında kendilerini henüz bulamadıklarını ispatlamak, ilim bakımından ilginç olurdu. Çocuğun yavaş yavaş, safha safha geliştiğini görmek isterdik. Ne yazık ki, öyle olmadı. Ders alınacak kimsenin bulunmamasına, meselâ yokluguna, soyaçekim açısından da durumda bir avantajın sağlanmış olmamasına rağmen, Takımadalarının suyu, havası şimdiden belli oluyordu.

Gelecek yıllarda göreceklerimizin nüvesi şimdiden önümüzde: «Genel işlerden çekmek» terimini öğrendik; herkes ranzada yatarken, kimi kendine kerevet uydurmuş; kilisede tüm bir bölük kalırken, kimi odada 25, kimi odada 4 - 5 kişi. Kimi hakkını öğrenmiş: Yeni gelen kadın grubundan kendine arkadaş ayıklardı. (Binlerce erkek içinde 150 - 200 kadın bulunurdu). Yaltaklıkla, ihanetle iyi bir görev kapmanın yolları da bulundu. O ara **anti - devrimcileri** yazıhane işlerinden uzaklaştırmaya başladılar, yerlerine âdi suçluları getirdiler. Fakat berikiler işi beceremediklerinden, yine anti - devrimcilere verdiler. Korkunç

(*) **Manastır ve bulunduğu tepeye verilen isim olağandışı, Rusya'da benzeri yok. (Golgatha — Hazreti İsa'nın çarmıha gerildiği yerin adı). Solovetsk Devlet Halk Kütüphanesinde bulunan, 18. yüzyıldan kalma el yazısından anlaşılacağı gibi, 18.6.1712'de paşpapaz İov, gece âyininde Meryem Ana'yı görmüş, Meryem Ana da ona: «Bu tepeye Golgatha adı takılacak, burası görülmemiş ıstırapların yeri olacaktır» demiş. 200 yıl sonra kehanetin doğruluğu ispatlanmış oldu.**

(1) Basmaç — Türkistan mücahitleri.

söylentiler yüzünden kamp havası gitgide bozuluyordu. Kimseye inanma kuralı tutuklunun şiârı olmuştu! (Gümüş yüzyılın saflığı yerine).

Hür olan kimseler de kamp kolaylığından yararlanmaya başladılar. Özgür olan kişiler kamptan parasız ahçı kadın, odun kesici, çamaşırcı, terzi, berber sağlayabiliyorlardı. Eyhmans şahsı için bir kutup köşkü yaptırdı. Eski süvari başçavuşlarından, sonra komünist, daha sonra ÇEKA'cı ve şimdi de Kemperpunkt komutanı Potemkin, işi geniş tutmuş: Kemi'de lokanta açmış. Müzisyenleri konservatuvarla ilişkiliydiler, kadın garsonlar ipek elbiseyle servis yaparlardı. 1920 - 1930 devresi başında, Moskova'dan, G U L A G 'tan gelen yoldaşlar burada iyi vakit geçirirlerdi. Servisi onlara Prenses Şahovskaya yapardı, hesaba gelince sembolik tutar: Diyelim 30 kopek. Üst taraf kamp hesabına.

Solovetsk'teki kale - Solovetsk Kampı anlamına gelmez, kampın en bağışıklıklı yeridir. Manastırlar da öyle. Gerçek Solovetsk - orman ve diğer işletmelerdedir. Ancak o uzak yerlerde çalışanlardan k i m s e k a l m a d ı ğ ı için, ayrıntılara giremeyiz, bilmiyoruz. Bildiğimiz kadarıyla: Sonbaharda işten sonra kurulanmak imkânı verilmiyordu. Kışın kalın kar içinde çalışanlara elbise ve ayakkabı verilmezdi. Çalışma gününün süresi yapılacak işle ölçülürdü. Görev yerine getirildikten sonra ancak, paydos. Getirilmezse - çatı altına dönmek yoktu. Yeni işletmeler açıldığında birkaç yüz kişi ıssız yerlere gönderilirdi.

Sandığımıza göre Solovetsk'in ilk yıllarında çalışma temposu ve akort normları bir sisteme bağlı olmaktan fazla, insan öfkesiyle tespit edilir, azalır çoğalırdı. Ülkenin ekonomisi, beş yıllık plânlar, Solovetsk'te sağlanacak randıman üzerine henüz oturtulmamıştı. İlk yıllarda S L O N 'un —Özel Görevli Kuzey Kampların— tam olarak belirtilmiş iktisadî plânı yoktu. İş gününün hesabı da pek tutulmuyordu. Budan ötürü yarar sağlayacak iş yerine tutukluya ceza olarak buzda açılmış bir delikten çekilen suyu yandaki deliğe dökmek veya tomrukları bir yerden diğer yere sonra tekrar eski yere taşımak görevleri verilirdi. Evet, bunda bir gaddarlık sezilirdi amma, bir geleneğin kokusu da gelirdi. İşçiyi öldüresiye çalıştırma usulü belli bir sistemin parçası olduktan sonra, üstüne bir kova su boşaltmak, arkadan ayazda bırakmak veya sivrisineklere yedirmek hesapsız geliyordu: Cellâtlar boş yere yorulacaktı.

Elimizdeki resmî rakamlara göre: 1929 yılına kadar RSFSC (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetinde) tutukluların ancak % 34 - % 40 kadarı çalıştırılırdı (*) (memleketteki iş-

---

(*) «Hapishanelerden...» dergisi, sayfa 115

sizlik karşısında fazlası olamazdı zaten). Kampın iç hizmetleri bu rakama dahil mi, değil mi, bilemiyoruz. Yalnız dışarda yapılan «genel görevi» kapsamış olabilir. Kalan % 60 - %65 için kampın iç hizmeti yetmez, herhalde. Bu oranın Solovetsk için de geçerliği olmalı. Bilinen bir şey varsa, o da 1920 - 1930 yılları arasında Solovetsk'te çokça kimsenin belli bir işte çalışmadığıdır. Kısmen giyecek yokluğundandı. Kimine de sembolik görevler verilirdi.

İlk beş yıllık plânın ilk yılında, tüm ülkenin geçirdiği sarsıntıdan Solovetsk kampı da kendi payına düşeni almıştı. 1930 yılında yeni kamp başyöneticisi Nogtev (Savvatiy manastırındaki kampın eski yöneticisi, sosyalistleri kurşuna dizdirmekle ün yapan kişi) Kem şehrindeki hür yurttaşlara verdiği konferansta, bazı istatistiki bilgiler sunmuştu: «Olağandışı tempolarla gelişen öz ormancılığımız dışında, Demiryollarından ve Karelles Kurumundan gelen «dış» siparişler 1926'da 63 bin rubleyken, 1929'da 2 milyon 355 bine (37 katina), 1930'da ise, daha üç katına yükseldi. Karelya - Murmansk bölgesindeki yol yapımı 1926'daki 105 bin rubleden, 1930'da 6 milyona çıktı (57 katına)!» (*) Şaşkınlıktan nefesleri kesilen dinleyicilerden ancak hayranlık ifade eden fısıltı duyulmaktaydı.

Tutuklunun hakkından gelmek için çare bulamamış eski Solovetsk'in devri böylelikle kapanmış oldu. Şimdi, **emek** kisvesi altında bir **büyücü** yardıma geliyordu.

Kampların Solovetsk adalarına atlaması Kemperpunkt'tan oldu, adada olgunlaştıktan sonra 1930'a doğru, anakaraya yayılması aynı yerden başladı. Tutuklunun başına gelecek ihtimaller arasında en kötüsü, anakaraya gönderilmesiydi. Solovetsk kampının karada önceleri yalnız iki yeri vardı, kıyıdaki Soroka ve Suma adında kasaba ve pazar yerleri. Bu kere şişmanlamaya başlayan fil, manastır mülkünün sınırlarını tanımaz oldu.

Kem - Uhta stabilize anayolu tutuklulara yaptırıldı. Bataklıklardan geçtiği için «eskiden yapılamaz diye düşünülen yoldu, orası». (**) Kışın donmak, yazın batmak vardı. Tutukluların en çok korktuğu yer. Yöneticilerin ağzında: Ne oluyorsun? **Uhta'ya mı** gitmek istedi canın?» biçimindeki tehdit, kale avlusunda sık sık duyulurdu.

Onun benzeri Paranda'da inşa edildi. Bura şantiyesinde ÇEKA görevlisi Gaşidze, kaya içine dinamit koydurtur, **karşı**

(*) «Solovetsk Adaları», 1930, sayı 2 - 3, sayfa 56 - 57
(**) «Solovetsk Adaları», 1930, sayı 2 - 3, sayfa 57

devrimci kategorisine dahil tutukluları kaya üstüne çıkarır dı. Kendisi de dürbünle patlatmalarını seyrederdi.

Anlatıldığına göre 1928 Aralık ayında Kareliya'nın Kızıl te pesinde, verilen görevi tamamlayamamış 150 kişilik tutuklu pos tasını, ceza olarak, geceleyin dışarda bırakmışlar. Sabaha kadar hepsi donarak ölmüşler. Solovetsk'e özgü normal usul, haberin doğruluğundan şüphe edilemez.

Başka bir olay daha anlatılır ama, bu kere doğruluğuna inan mak kolay olmuyor: 1929 Şubat ayında, Uhta yolu üzerinde bu lunan Kut kasabası yakınlarında, yüz kişilik bir tutuklu bölü ğünü, iş normunu yerine getiremedikleri için toptan, **YERDE YAKILAN ATEŞ ÜZERINE SURMÜŞLER. HEP-Sİ YANARAK OLMÜŞ!**

Bunu bana yalnız bir kişi anlattı, olay yeri yakınında bu lunmuş eski Solovetsk tutuklusu, yakında ölen profesör D. P. Kallistov. Bu olaya ait, onu doğrulayan başka tanıklıka rastla-madım (pek çok olaya tanık bulunamayacağı gibi, ihtimal ona da bulunmaz). Fakat neden doğru olmasın? İnsanların dondur-mak, insanları havaya uçurmak varken, yakmak niçin olmasın? Tekniği mi zor?

Yaşayan insanlara değil de, matbaada basılmış yazılara inan-mayı yeg tutanlar, aynı Kamp Yönetimince, aynı yıl içinde Kola yarımadasında, aynı tutuklulara yaptırılan yolun hikâyesini oku yabilirler:

«Belaya ırmağının vâdisini izleyerek Vudyarv gölünün ke narından Kukisvumçorr dağına (Appatitler) kadar olan 27 ki lometrelik kısmını büyük güçlüklere rastlayarak yaptık. Batak-lıklara gömülen... - durun bakalım, **gömülen** neydi? Cevabı kendiliğinden akla gelir, ağızdan dökülmek ister ama, kâğıt kal-dırmaz, - onun için devam edelim... Tomruklarla, yığılan kum setleriyle, kayalıklı dağlarda yapılan hafriyatla, çukur yerlerin doldurulmasıyla yapıldı tamamı» deniyor raporda. Ozel Görevli Kuzey Kampları Yönetimince aynı yerde «bir kış ayında 11 ki-lometre demiryolu yaptırıldı... - (neden bir aya sığdırıldı? Yaza kadar beklenilmez mi idi?) - ... Yapılamaz gibi görünüyordu, 300.000 metreküp toprak işi, - (kışın, kutup dairesinin üstünde! Toprak granitten sert!) - yalnızca el emeğiyle, kazma, kürek, küsküyle yapıldı. - (hiç olmazsa kıçak dağıttınız mı?) - çokça bulunan köprüler işi ağırlaştırıyordu. Gece gündüz, üç vardiya üzerinden çalışıldı, geceleri lüks lâmbalarının ışığında. Orman

içinde yollar açıldı, omacalar çıkarıldı, insan boyunu aşan kara, kar fırtınasına bakılmadı...» böyle yazıyor kitapta (*).

Bir daha okuyun, şimdi gözlerinizi kapayın, kendinizi beceriksiz şehirli yurttaş yerine koyun: Çehov'un hikâyelerinde anlatılan tipte bir insan olarak şimdi buz cehenneminin içindesiniz! Takkeşi başında bir Türkmensiniz, kar fırtınası içinde geceleri ağaç kütüklerini söküyorsunuz!

Anlattıklarımız «şahsa tapma» devresinin henüz başlatılmamış aydın 1920 - 1930 yıllarına ait. Beyaz, sarı, siyah, kahverengi insanların memleketimizi hürriyet meşalesi yerine koydukları yıllar (**) bunlar. O yıllarda sahnelerde Solovetsk için uydurulmuş eğlendirici şarkılar duyulurdu, henüz.

Özel Görevli Kampların Solovetsk Adalarında kapalı devre çalışması sona eriyordu. Solovetsk'te doğan ve orada olgunlaşan Takımadaları, göze batmadan, görev kisvesiyle habis urlarını memlekete yaymaya başlamıştı.

Bir problem doğdu: Takımadalarına Ülkenin tüm kapılarını açmak, diğer yandan memleketin tümünün Takımadalarınca yutulmasına dikkat etmek gerekiyordu. Yoksa memleketi de kendine benzetecekti. Takımadalarının her bireyini Sovyet anaforuyla çevrelemek gerekiyordu. Dünyalar katmer katmer olabilirdi, asla karışmamalıydı!

Yoldaş Nogtev'in «nefes kesen» raporundan maksat, Kem yurttaşlarından bir karar çıkartmaktı, elbette: (Gazetelere de geçecekti, kasabaların duvarlarına da asılacaktı).

«... SSCB içindeki sınıf savaşması... Savaş tehlikesinin görülmemiş (***) derecede artması... OGPU ve USLON örgütlerinin halkla daha yakın ilişki kurmasını ve uyanık olmasını gerektirmektedir...

Yönetilmiş kamu oyunun yardımıyla... tutuklularla hür kimselerin arasında arkadaşlık bağlarının kurulmasını engellemek, kamp kaçaklarının halk tarafından saklanmasını önlemek, kamp demirbaşlarının veya çalıntı malın tutuklulardan satın alınmamasını sağlamak, Kamp Yönetimi aleyhine düşman sınıflarca çı-

---

(*) **G. Fridman — «Masala Benzeyen Gerçek», «Solovetsk Adaları» dergisi. 1930, sayı 4. sayfa 43 - 44**

(**) **Neredeydin Bertrand Russel? Neredeydin Hyulet Conson? Hemen tutuşan vicdanınız neredeydi o zaman?**

(***) **Bizde herşey görülmemiş kuvvet olur. Daha hafifi görünmez.**

karılacak kasıtlı söylentilerine karşı savaşmak gerekiyor,» deniyordu.

«Kasıtlı söylentilere» de ne ola? **Kampta suçsuz** oturan **insanlar** var mı, diyecekler?

Bir madde daha ekliyorlar: «... vaktinde ihbar etmek her vatandaşın borcudur,» diyorlar (*).

Hür cenabetler! Tutuklularla dostluk kurarlar, kaçakları gizlerler. Korkunç tehlike! Önü alınmazsa, güme gitti Takımadaları! Memleket de mahvolacak! Devrim de hapı yutar!

«Kasıtlı» söylentilere karsı - dürüst progresif söylenti ortaya atılır: Kamptakilerin katil ve kabadayı, kaçakların tehlikeli haydut oldukları bildirilir. Korkun, kapılarınızı kapayın, çocuklarınızı saklayın, yakalayın, **GPU**'ya yardım edin. Yardım etmeyenleri de ihbar edin, derler.

Takımadaları yayılmaya başladıktan sonra firarlar çoğaldı: Yol yapımı ve orman kesme işinde doğan ümitsizlik buna sebepti. Ayağın altındaki de ada değil, anakara, ümit doğurtuyordu. Gerçi kaçma fikri, dört yanı denizle çevrili tutuklunun kafasında da parıldardı. Saf olanlar üç yıllık mahkûmiyetin sonuna ümit bağlardı, uzağı görenler ise, ne üç ve ne de yirmiüç yılda özgürlüğe kavuşamayacaklarını anlamışlardı artık. Bu durumda kurtuluşu kaçışta aramak kalıyordu.

Ya adadan nasıl kaçılır? Yılın altı ayı deniz donuk ama, adayı çevreleyen buz tarlası kesik kesik. Aşırı soğuğa, fırtınaya, tipiye göğüs germek, sis ve karanlık içinde yürümek zorunluğu var. Yazın ve İlkbaharda kutup geceleri aydınlık, karakol motörüne görünmek tehlikesi büyüyor. Ancak gecenin uzamasıyla Yaz sonu ve Sonbaharda elverişli zaman bulunabiliyor. Haliyle kale içinden kaçmak mümkün değil, fırsat, görevle uzak yerlere gönderilenlerin karşısına çıkardı. Kıyıya yakın yerde, orman içinde kayık veya sal yapanlar, geceleyin denize açılanlar olurdu. Kimi ata biner gibi tomruk üstüne çıkar, kendisini dalgalara ve akıntıya verirdi. En büyük ümitleri yabancı gemiye rastlamaktı. Muhafızların telâşından, karakol motörlerinin denize açılmasından durumu anlayan içeridekiler, sanki kaçanlar kendileri imiş gibi sevinirler, kaçaklar hesabına kaygılanırlardı. Birbirine fısıltıyla: «Yakalandılar mı? Bulundular mı?» diye sorarlardı... Hiç bir yere ulaşmadan denizin dibini boylayanlar çoktu. Kareliya sahilini bulanlar da vardı, herhalde. Onlar iyicene sinerdi ıssızlığa.

İngiltere'ye ünlü kaçış olayı Kem şehrinden oldu. Adı bizce

(*) **«Solovetsk Adaları» dergisi, 1930, sayı 2 - 3, sayfa 60**

meçhul kalan cesur adam, İngilizce bilirmiş, fakat bildiğini saklarmış. Kereste yükleyen İngiliz bandıralı gemide görev almayı becerince, İngilizlerle anlaşıvermiş. Muhafızlar bir tutuklunun eksi kolduğunu anlayınca, gemiyi defalarca aramışlar, hareketini bir hafta geciktirmişler, fakat kaçağı bulamamışlar. İstarya akçesi çok tuttuğundan, kaçağın battığına karar vererek, bir hafta sonra gemiyi bırakmışlar. (Sonradan anlaşıldığına göre, kara tarafından yapılan aramalarda, İngilizler kaçağı karşı bordadan demir zinciriyle denize bırakırlarmış, ağzına da nefes almak için boru verirlermiş.)

İngiltere'de sonradan birkaç bası yapan kitap çıkmış (S. A. Malsagov'un «Cehennem Adasında» kitabı olmalı) (*).

Bu eser Avrupa'yı şaşırttı. (Kaçak - yazarı abartmalara başvurmakla suçlamış, Yeni Toplumun dostları iftira dolu kitaba inanmamış olmalıdırlar). «Rote Fane» gazetesi muhabirinin yazdığının tam tersini bildiriyordu (muhabirin sonradan Takımadalara uğradığını ümit ederiz). Sovyet diplomatik temsilcilerinin Avrupa'da dağıttıkları, iyi cins kâğıt üzerine basılmış, şüphe götürmez resimlerle süslü albümlerde yazılanlara da zıt düşüyordu. (Bizim, Avusturya'daki komünist Bayan Nadejda Surovtseva, Viyana siyasi temsilciliğimizden böyle bir albüm alınca öfkeye kapılarak, Avrupa'da dolaşan dedikoduları yalanlamaya kalkmıştı. Sonradan evleneceği adamın kızkardeşi tam o sıralarda Solovetsk'te tutukluymuş. Kendisi de iki yıl sonra Yaroslavl tecrit hapishanesine konacaktı.)

İftira olmasına iftira ama, ne yazık ki falsosu çıkmış! Tüm Rusya Merkez İcra Komitesi, «partinin vicdanı» lâkaplı üyesinin başkanlığında (yoldaş Solts, resim 10) Solovetsk'e bir heyet yollamış, orada olup biten hakkında bilgi almak istemiş (bir şeyden haberleri yokmuş)... Heyet ancak Murmansk Demiryolundan geçmiş, orada dahi fazla bir şey başaramamış. Adaya ise, emekçiler yurduna henüz dönmüş bulunan büyük emekçi yazarı Maksim Gorki'yi yollamayı - değil yollamayı, lütfen gitmesini istemeyi - kararlaştırmışlardı. Ondan gelecek açıklama, Batıda alçakcasına uydurulan söylentilere elbette son verdirecekti!

Gorki'nin geleceği haberi Adaya kendisinden önce ulaştı. Tutuklularda kalb atışı hızlandı, muhafızlarda telâş arttı. Tutuklunun duyuş havasından anlayanlar, onların bu ziyarete bağladıkları ümidi bilirler! Adaletsizliğin, zorbalığın kurduğu yuvaya, ses çıkmayan yere, bu kere bir fırtına kuşu, bir atmaca uğrayacaktır! Rus yazarlardan en başta geleni! Zalimlerin ondan çekecek-

---

(*) Sör Bertrand Russel, bunu da okumadınız, değil mi?

içeri var! Can'larına okur! Babacığımız bizden yana çıkar! Genel affı beklercesine Gorki'yi bekliyorlardı.

Baştakiler de endişelendi: Çirkinlikleri saklamaya, gösterişi daha çekici duruma getirmeye çalışıyorlardı. Tutukluları parti parti uzaktaki göreve yollamaya başladılar ki, buradaki mevcut az gözüksün. Sağlık servislerindeki hastalardan çoğunu taburcu ettiler, hastahanede temizlik yaptılar. Yolun kenarına kökten yoksun çam dallarını dikerek bir «bulvar» meydana çıkardılar (birkaç gün kurumamaları isteniyordu). Bulvar 3 ay önce açılan çocuk kolonisine uzanıyordu. Orada tüm çocuklar giyinikti, aralarında düşman sınıf çocuğu yoktu; Ozel Görevli Kuzey Kaplar Yönetiminin iftihar ettiği bir bölümdü. Küçük yaştaki çocukların sosyalizm havasına şimdiden alıştırılmalarını Gorki elbette ilgiyle burada izleyecekti.

Yalnız Kem'de gafil avlanmışlar: Gorki maiyetiyle geldiği zaman iç çamaşırı ve çuval giydirilmiş tutuklular «Gleb Bokiy» gemisine mal yüklemekteydiler. Oysa Gorki aynı gemiyle adaya gidecekti. Papaz adasının yöneticileri şaşırdılar. Mucitler, düşünürler! Sizlere lâyık bir problem! Düşmez kalkmaz bir Allah: Çırılçıplak ada, gizlenecek bir tek ağaç dahi yok! Gorki ve yanındakiler üçyüz metre uzaklıkta - kararınız? Bu ayıbı, çuval giydirilmiş erkekleri n'apacaksınız şimdi? Bunları görürse, hümanistin seyahatından umulan yarar aniden yok olacak. Haliyle onları görmezlikten gelmeye çalışacak ama, yine de yardım edin bize. Denize mi atalım onları? Çırpınacaklar... Toprağa mı gömelim? Yetişemeyiz... Takımadalarına lâyık bir evlâd hal çaresini buluyor! Çavuşun komutu duyuldu: «İşi bırak yan yana yere olurun! Daha yakın birbirinize! Böyle oturun!» Grubun üstüne branda bezi atılıyor! - «Kımıldayanı vururum!» ihtarı. Gençliğin de liman hamalı olan yazar merdivenden gemiye çıkıyor, gemiden manzaraya bakıyor. Harekete bir saat daha var. **Farkına varamamış**...

Olayın tarihi 20 Haziran 1929. Ünlü yazar Blagodenstviye (1) körfezinde adaya çıkmış. Yanında baldızı bulunuyordu. Baldızın başında siyah deri kasket, deri ceket, deri pantolon, yüksek deri çizme - **GPU**'nun yaşayan sembolü görünümündeydi. **GPU** - Rus edebiyatıyla yanyana.

GPU komuta heyeti eşliğinde Gorki, hızlı adımlarla, koğuşların bulunduğu binaların koridorlarından geçti. Tüm odaların kapıları açıktı, fakat Gorki hemen hemen içeriye girmedi. Sağlık merkezinde doktorları ve hemşireleri iki sıra halinde

(1) Blagodenstviye — Mutlu hayat anlamına gelir.

karşısına çıkardılar. Hepsinin üstünde temiz gömlek vardı. Bakmadı bile onlara. Bundan sonra Yönetimin ÇEKA görevlileri onu Sekira tepesine çıkardılar! Hayret! Fazla kalabalık olmadığı gibi, **sırıklar** da yok olmuştu! Sıralarda hırsızlar oturuyor, hepsi gazete okuyordu! (O tarihlerde hırsız sayısı kabarıktı). Kalkarak şikâyette bulunmak hadlerine mi? Değil elbette, fakat yine de yolunu bulmuşlar: Hepsi gazetelerini başaşağı tutuyordu! Birinin yanına varan Gorki, hiç bir şey söylemeden gazeteyi çevirmiş. Görmüş ve anlamıştı! Tutuklularda ümit: Bırakmaz, korur bizi! (*)

Buradan doğruca çocuk kolonisine gidildi. Uygar yer! Yocukların altında kerevet ve şilte. Herkes memnun görünüyor. Derken 14 yaşında bir çocuk: «Bana bak Gorki, burada gördüklerinin hepsi yalan. Gerçekleri öğrenmek ister misin? Anlatayım mı?» diye seslenmiş. «İsterim,» demiş yazar. Oyle, gerçeği anlamak istemiş (n'aptın delikanlı, keyfi yerinde başedebiyatçının rahatını ne diye kaçırıyorsun?.. Moskova'nın içinde saray, dışında çiftlik sahibinin?). Çocuklar ve ÇEKA'cılar dahil, herkese dışarı çık emri verildikten sonra, birbuçuk saat süren delikanlı - uzun boylu ihtiyar görüşmesi başladı. Bittiğinde Gorki'nin iki gözü - iki çeşme. Onu yemeğe, kamp yöneticisinin evine götürecek fayton barakaya yanaşırken, öbür çocuklar koğuşa doluştular: **Sivrisinekçikleri** anlattın mı? - Anlattım **Demir sırıkları**? - Onları da söyledim - Ya at görevini yapanları? - Söyledim - Merdivenden aşağı kaydırılanları? - Çuvalla dolaşanları? - Geceleyin karda bırakılanları? - Hepsini açıklamış hakikatli çocuk!!!

Adını bile bilmeyiz onun.

22 Haziranda, çocukla yaptığı konuşmadan sonra, ziyareti sebebiyle hazırlanan şeref defterine şu satırları yazmıştı Gorki:

«İzlenimlerimi birkaç satır içine sığdıramayacağım. Hem devrimin keskin gözlü yorulmaz beçkisi, hem cesur, uygar eser ya

---

(*) Gorki'ye eşlik eden ÇEKA'cı kadın, kalemini oynatmadan duramamış, izlenimlerini kâğıda geçirmişti: «Solovetsk kampının hayatını öğrenmeye çalışıyoruz. Ben müzeye gidiyorum... Hep beraber «Sekira» tepesine çıkıyoruz. Oradan gölün görünümü hârikulâde. Gölün suyu soğuk koyu mavi. Gölün çevresindeki orman büyülenmiş sanki. Işığın değişmesiyle çam ağaçlarının tepeleri sanki alev almış, görün durgun suyu ise kızgın kor renginde. Sessizlik ve güzellik. Dönüşte turba işletmesine uğradık. Akşam konçerto dinledik. Bize yerli Solovetsk ringa balığından ikram ettiler. ufaktır fakat lâtif ve leziz, ağızda eriyor.» - «M. Gorki ve Oğlu» M. 1971, sayfa 276 (1972 yılının notu)

ratıcısı olan insanları alışılmış ve kalıplaşmış sözlerle övmek, canımın çekmedigi bir iş olduğu kadar yaıptır da!» (*)

23 Haziranda Gorkiy'i yolcu ettiler. Gemisi rıhtımdan kalkar kalkmaz, çocuğu kurşunladılar. (İnsan sarrafı! - çocuğu orada nasıl bırakabilirdi?!)

Adalete güven duygusu yeni kuşakta böylesine pekleştirilir.

Edebiyatçıbaşının Ozel Görevli Kuzey Kamplar Yönetimini basın yoluyla övmek istemediğini anlatırlar. Nasıl olur, Aleksey Maksimoviç?... Kapitalist Avrupa'nın karşısında? Hemen şimdi, şimdi gerek! Durum böylesine karışık ve tehlikelerle yüklüyken!.. Oradaki düzen mi dediniz? Düzeni değiştiririz, kolay.

Atmaca ve Fırtına Kuşu adına bizim ve dış basında Solovetsk'i temize çıkaran beyanlar yazıldı. Korkulacak yer değilmiş, tutukluların çok iyi koşullar altında bulunduğu, ıslah edici bir cezaeviymiş, dendi.

«... Giderayak takdis etti» (1)

Takımadalarını. (**)

Düzenin değişmesi için verilen söz tutuldu, düzen ıslah edildi 11'inci cezalı bölükte tutuklular bundan böyle HAFTALARCA YANYANA BİTİŞIK DURUMDA AYAKTA TUTULDU. Solovetsk'e bir heyet gönderildi, fakat Solts'un araştırıcı ekibi değil, bu kere soruşturma ve cezalandırma ekibi geldi. Adadaki Soruşturma - Bilgi Alma Kısmının yardımıyla yapılan araştırma sonucu, tüm gaddarlıkların Beyaz Ordu subaylarından oluşmuş

(*) «Solovetsk Adaları» dergisi, 1929, sayı 1, sayfa (Gorki külliyatında geçmez.)

(**) İtalya'dan dönüşüyle ölümü arasında geçen süre içinde Gorki'nin davranışlarında sezilen zavallılığı ben yanıltılarına ve akıl eksikliğine atfederdim. Oysa, yeni yayınlanan, 1920 - 1930 arası devreye ait mektuplardan, izahı aşağılarda —çıkarcılıkta— aramanın, doğru bir hareket olacağı anlaşılıyor. Sorrento'ya geldikten sonra Gorki, çevresinde ne Dünya çapında ünün yaratacağı havayı, ne de cebinde yaşayışını sağlayacak parayı bulmuş. (O sıralarda maiyeti oldukça kalabalıktı). Her ikisinin sağlanması için yurda dönmek, bütün şartları kabullenmek gerekiyordu. Memlekette Yagoda'nın (2) gönüllü esiri oldu. Stalin de onu yitirmek için boşuna uğraşıyordu: Gereğinde 1937 yılını da göklere çıkarmasını da bildi!

(1) Giderayak... — Puşkin'in tanınmış mısraı, burada «mezara inerken» anlamınadır. Puşkin'den önceki kuşağın ve Rusya'nın büyük şâiri Derjavin için yazılmıştı.

(2) Bk. 1. Cilt.

yönetici kadrosundan, aristokratlardan, kısmen yüksek okul öğrencilerinden geldiği anlaşıldı. (Geçen yüzyılda Petersburg'u yakmak isteyen öğrencilerdi, berikiler.) Aklından zoru olan Uzak Doğu Cumhuriyetinin eski bakanı Kojevnikov'un, kovboy Degtyarev ve Şepçinskiy ile birlikte kaçışa yeltenmeleri olayı iyice büyütülerek, beyaz subayların gemiyle kaçma teşebbüsü haline getirildikten sonra, soruşturmacılar sağa sola saldırıya geçtiler. Suçu itiraf eden yoktu, fakat yakalananların sayısı gitgide kabarıyordu.

Amaç olarak «300» sayıyı seçtiler ve buldular. 15 Ekim 1929 gecesi herkesi koğuşlara kapattıktan sonra, kalede genellikle kapalı duran Kutlu Kapıyı açtılar (mezarlığa giden kestirme yol oradan geçerdi). Sabaha kadar posta posta götürüyorlardı. (Her partinin arkasından bir yerlerde bağlı duran Blek adında köpeğin uluması duyuluyordu, sahibinin, Bakratuni adında birinin giden partide bulunduğunu sanmış olmalıydı. Köpek uluyuşlarından tutuklular, idama götürülenlerin sayısını çıkarmaya bakıyorlardı. Kuvvetli rüzgâr yüzünden silâh sesi daha zayıf geliyordu. Köpek uluması cellâdları etkilemiş olmalı ki, ertesi gün Blek ve onunla birlikte bütün köpekler kurşun yedi).

Cellâdlar - önceleri söz ettiğimiz üç uyuşturucu madde düşkünü züppeler - muhafızların başı Degtyarev ve... Kültür - Eğitim Kısmının şeri Uspenskiy. Bunca değişik görevlerin aynı kişide toplanması ancak özensiz görüşe yaban gelir. Uspenskiy'in hayat hikâyesine «tipik» sıfatı yakışır: Devrin ortalama bir insan türüne değil de, aşırılığa kaçan tipine uyuyordu. Bir papazın oğlu idi. Devrime o sıfatla girdi. Bu durumda hayattan ne bekleyebilirdi? Soru fişlerine cevap vermek, kovuşturmalara hedef olmak, sürgüne gitmek! Babasını değiştiremeyeceğine göre, kurtuluşu yoktu. Fakat Uspenskiy kurtuluş yolunu BABASINI ÖLDÜRMEKLE BULDU. Hükûmet edenlere ise, SINIF KİNİ YÜZÜNDEN yaptığını söyledi! Hafif bir cezaya çarptırıldı. Kampta Kültür ve Eğitim dalında hizmet gördü, çabucak hürriyetine kavuştu. Şimdi Solovetsk Adalarında Kültür ve Eğitim İşlerinin başında görüyoruz. O gün yapılan idamlarda kendi isteğiyle mi cellâd oldu, veya yukarıdan gelen emirle denetlenmesi mi istendi, bilemiyoruz. Sabaha doğru lavaboda ayaklarını birer birer kaldırarak, çizmeleri üzerindeki kanı yıkadığını görmüşler.

İnsanları kurşunlarken içkiliydiler, tam isabet ettiremiyorlardı, sabah, üstü az toprakla örtülü büyük çukurda hareketler oluyordu.

Ekim ve Kasım ayları süresince anakaradan, kurşuna dizil mek üzere, yeni yeni postalar getiriliyordu. (*)

(Bir süre sonra tutuklular, orkestra eşliğinde, bu mezarlık ta toprak düzenlenmesini yaptılar.)

Bu kurşunlama furyasından sonra Ozel Görevli Kuzey Kampları yöneticisi değiştirildi :Eyhmans'ın yerine Zarin getirtilmişti. Bundan böyle Solovetsk'ta Yeni adalet anlayışının yerleştiğini haber verdiler.

Onu da görelim. 1930 yılının yazında Solovetsk'e onlarca dini sapık getirtildi. İnanıslarına uyarak ceddal'dan gelen herşeyi reddediyorlardı, ellerini sürmüyorlardı: Nüfus kâğıdı dahil hiç bir doküman kabul etmiyorlardı, paraya el sürmüyorlardı, imza atmıyorlardı. Başları ak saçlı seksenlik kör bir ihtiyar, elinde uzun asâ ile dolaşırdı. Bu grubun sosyalizmle uyuşamayacağı her aydın kafa için apaçıktı, çünkü sosyalizm hep kâğıt işidir. O bakımdan onlar için en iyi çıkar yolun ölüm olduğu meydandaydı. Onları Solovetsk Adalarının en küçüğüne - Tavşan adasına yolladılar. Ormanı, bitkisi olmayan kumsal yer. Adacıkta yalnızca rahiplerden kalma balıkçı kulübesi vardı. Kendilerine iki aylık erzak verilmesi için emir çıktıysa da, **her birinin ayrı ayrı** bordroya imza atması şartı koşulmuştu. Haliyle kabul etmediler. Bu işe, rahat durmayan Anna Skripnikova karıştı ki, kendi ve Sovyetler Birliğinin gençliğine rağmen, dördüncü kere tutuklanmış bulunuyordu. Muhasebe, çavuşlar ve ılımlı düzen kuran yeni kamp yöneticisi arasında mekik dokuyordu. Onceleri İdareden merhamet diledi, sonra kendisinin de sapıkların yanına Tavşan adasına yollanmasını istedi: Muhasebeci olarak öbürkülerine hergün erzak dağıtmayı, bütün sorumluluğu üzerine almayı kabul ediyordu. Kamp düzenine bir aykırılığı olmasa da, teklifi geri çevrildi. - Peki, «delilere yemek verirken onlardan imza alınmaz ki,» diyordu Skripnikova. Zarin buna güldü ,görev dagıtıcısı kadın ise: «Belki de Moskova'nın emridir, biz bilemeyiz» dedi. (Haliyle öyle olmalıydı, yoksa sorumluluğu üzerine kim alabilirdi?) Adamları KUMANYASIZ YOLLADILAR. Tam iki ay sonra ki, ilerideki iki ay için imza alma günü geldi, adaya çıkıldıgında, kuşlar tarafından gagalanmış cesetler bulundu. Hiçbiri kaçmamış, cesetler tamamdı.

Büyük Yüzyılımızın 60'ıncı yılında sorumluları arayacak çıkar mı?

Zarin de görevinden kısa süre sonra alınmış, fazla liberal olduğu için. (Galiba 10 yıla hüküm giymişti.)

(*) Gelen partilerin içinde Kurilko da vardı.

1930'a doğru Solovetsk kampının görünüşü değişmeye baş ladı. Olüm, hüküm giymiş karşı devrimciler için düşünülmüş ıs sız kapan iken, şimdi alıştığımız, fakat o devir için yenilik olan genel Islah Edici Iş Kampına dönüştürüldü. «Emekçiler içinde çok tehlikeli» olarak tanımlanan elemanlar ülkede gitgide çoğalmaya başlayınca, âdi suçluları ve serserileri Solovetsk'e yollamaya başladılar. Adalara ayak basanlar içinde hırsızın kaşarlanmışı da vardı, acemisi de. Hırsız kadın ve fahişeler büyük partiler olarak getirilirdi. (Kemperpunkt'ta rastlaştıklarında bi rinciler öbürkülere. «Hırsızlık yaparız ama kendimizi satmayız» diye bağırırken, karşılık olarak «Kendi malımızı satarız, çalıntı malı değil» karşılığını alırlardı.) Memlekette fuhuşla savaş kampanyası açılmıştı. Gazetelere geçmemekle beraber, tüm büyük şehirlerde orospular yakalanır, üç yıl hapis cezasına çarptırılırlardı. Bir çoklarını Solovetsk'e yollarlardı. Teorik olarak namuslu işte çalışanların çabucak ıslah edilecekleri biliniyordu. Fakat sosyal - düşük mesleklerine nedense fazla bağlanmış kadınlar yolda bile muhafız erlerinin kışlasında temizlik işinde çalışırken tüzüğe aykırı olarak, askerleri baştan çıkarırlardı. Aynı kolaylıkla gardiyanlarla dostluk kurarlardı. Haliyle yaptıkları karşılıksız kalmıyordu. Solovetsk'teki durumları daha iyiydi, çünkü kadın yokluğu orada kendini daha kuvvetli hissettirirdi. Yurtların en güzel odaları onlara ayrılırdı, hergün gelen hediyelerin arkası kesilmezdi, «rahibeler» veya diğer karşı devrimci kadınlar orospuların iç çamaşırlarına nakış işleyerek geçinirlerdi. Süreyi tamamlayan fahişeler, bavullar ipek dolu, bugüne kadar görmedikleri zenginliğe kavuşarak adadan ayrılır, dürüst hayata başlarlardı.

Hırsızlar işi kumara dökerdi. Hırsız kadınlar çocuk doğurmayı üstün tutarlardı: Adada kreş yoktu, çocuğu sayesinde kısa sürenin bitimine kadar işten kaçmak vardı. (Karşıdevrimci kadınlar bu usule başvurmazlardı.)

12 Mart 1929 tarihinde Solovetsk'e suçlu çocuklarda ilk parti geldi. Arkası da kesilmedi (hepsi 16 yaşından küçük olanlar). Önceleri kaleye yakın, göstermelik kerevet ve şiltelerin bulunduğu çocuk kolonisine yerleştirilirdi. Çocuklar idarenin kendilerine verdiği elbiseleri saklar, çıplaklığı öne sürerek işten kaçarlardı. Sonradan onları ormana sürdüler. Orada kaçışırlardı, aralarında isim ve süreleri değiştirirlerdi. Onları yakalamak ve tanımak işi yöneticilere düşerdi.

Sosyal açıdan sağlam insan yığınlarının adaya dökülmesiyle Kültür - Eğitim Kısmının etekleri zil çalmaya başladı. Bilgisizliğe karşı savaş ilân edildi, herkesden okuyup yazma öğrenmesi

istendi (oysa hırsızlar onsuz da kupaları sinekleriden ayırmasını beceriyorlardı). Bir döviz asıldı: «Tutuklu - sosyalist yapıcılığa candan katılır», yazıyordu. Kampın eğitici etkisine burada bir terim bulundu: Nal değiştirilmesi dendi.

1930 Eylül ayındaydı, Parti Merkez İcra Komitesi bir genelge çıkarmıştı, bütün emekçilerden işte en yüksek kerteye çıkmalarını istemişti. Tutuklular bunların dışında kalır mı? (üçlü koşumlarda hür insanlar kullanılacaksa, ortadaki atın yerine tutukluyu koşturmak doğru olmaz mı?)

Bundan sonraki bilgimizi canlı insanlara değil de, aydın hukukçu Averbah'ın kitabına borçluyuz. (*) Bu bakımdan bildiklerini 16 ile, 256 ile bölmenizi salık veririz. Kimi vakit eksi bir ile çarpın.

1930 Sonbaharında Solovetsk'te sosyalist yarışma kurmay heyeti örgütlendi. Kaşarlanmış sabıkalılar, katiller ve haydutlar birdenbire «idareci, yönetici, bilgili teknik yönetmen, istidatlı kültür görevlisi kesiliverdi. (G. Andreyev anlatıyor: Dişlerimizi dökerlerdi, şu kadar metre küp iş yapın, karşı devrimciler, derlermiş). Hırsızlar ve haydutlar, Merkez Komitesinin genelgesini okur okumaz, bıçaklarını ve iskambillerini bıraktılar, k o m m ü n kurmak istediler. Kommün tüzüğüne şöyle bir madde koydular: Üyeliğe fakir - orta halli veya işçi kökenli kimseler alınacak, dediler. (Tüm serserilerin, külhanbeylerin, kabadayıların kendilerini İdarede «eski işçi» olarak tanımladıklarını haber verelim - Şepçinskiy parolası - «Solovetsk - işçilere ve köylülere» gerçek olmak üzereydi.) Kommüne kesin olarak 58'inci madde giremeyecekti. (Kommün üyelerinin bir önerileri daha oldu: Hepsinin cezaları toplanacak, toplam üye sayısıyla bölünerek cezanın ortalaması bulunacaktı. O süre bitiminde hepsi birden hürriyetlerine kavuşturulacaktı. Onerinin ruhu komünizm ilkesine ters düşmemekle beraber, ÇEKA'cılar tarafından geri çevrildi, siyasi açıdan henüz olgunlaşmamış bulundu.) . Solovetsk komününün dövizleri şunlardı: «İşçi sınıfına olan borcumuzu ödeyelim!» Veya daha güzeli: «BIZDEN - HEPSİ, BİZE - HİÇ» (**) Kusuru görülenlere şöyle bir ceza verilecekti: İşe gitmeleri yasaklanacaktı! (Bir hırsıza verilecek daha büyük ceza yoktu!..)

Bununla beraber Kam İdaresi, Kültür - Eğitim Kısmının görünüşünü ve ümitlerini paylaşmaktan, hırsızların heyecan ve heveslerine güven bağlamaktansa, onlara Lenin ilkesini uygulamayı doğru buldu: «Çok çalışana - iyi bakım» şeklindeydi. Pratik

---

(*) İ. L. Averbah — «Suçtan - Emeğe» red. Vışinskiy, 1936
(**) Olgunluğu üzerinde bu döviz tüm memlekette geçerli olmalıydı.

olarak komün üyelerini ayrı yurtlara yerleştirdiler, altlarına şilte koydular, soğuktan koruyan elbise dağıttılar, yemeklerini düzelttiler. Haliyle hepsi öbürkülerin hesabına oldu. Komündekilerin çok hoşlarına gitti, içlerinden hiç birinin örgütten alınmamasını İdareden istediler.

Komün, komün dışında kalanların da çok hoşuna gidiyordu. herkes üye olmak için dilekçeyle başvuruyordu. Fakat alınmamamaları için karar verdiler, ikinci, üçüncü ve dördüncü «çalışma topluluklarını» kurdular. Ancak berikilere hiçbir kolaylık, avantaj tanınmıyordu. Ellisekizinci Maddeyi hiç birine kabul etmiyorlardı. Kopuklar içinde en atılganları ancak, gazete aracılığıyla, Ellisekizinci Maddeden hüküm giymişlere akıl veriyordu: Kampın iş okulu olduğunu anlamanın zamanı geldi, diyorlardı!

Uçak postasıyla merkeze, G U L A G'a rapor üzerine rapor yağdı: Solovetsk mucizesi! Kopukların duyuş havasında coşkun dönüş! Suçlular Dünyasının taşkınlığı örnek çalışmaya, yüksek tempoya, endüstri ve iktisat alanında plânlananın yerine getirilmesi isteğine dönüştü, diye yazıyordu! Merkeze ulaşan haberlere hem şaşarlardı, hem de deney sahasını genişletirlerdi.

Solovetsk'te hayat değişikti: Tutukluların bir bölümü «çalışma kollektiflerinde» kalmaya başladı. İşteki başarı bunlarda az değil, tam iki katına çıktı! (Kültür - Eğitim Kısmı izahını toplu çalışma ruhunda bulurken, biz bunun rakamların şişirilmesiyle elde edildiğini bilirdik, kamplar için normal davranış).

Tutukluların öbür bölümü ise - organize olmayanlar - aç, çıplak ağır işte çalıştırılanlar, haliyle kendilerinden istenenle baş edemiyordu.

1931 yılının Şubat ayında öncü işçi ekipleri kongresinde karar çıkarttılar: «Sosyalist yarışma alanındaki çabamızı genişletelim, SSCB'inde zorgulu çalışma sisteminin uygulandığına değgin kapitalist iftiralarını çürütelim», dediler. Mart ayında öncü işçi postası sayısı 136'yı buldu. Nisan ayında ise aynı ekiplerde temizliğin yapılmasına gerek duyuldu: «Sınıf ideolojisi açısından yabancı elemanların kollektiflere sızdığı anlaşıldı», dediler. (İşte bir bilmece: Ellisekizcileri eşikten döndürüyorlardı, aralarına sızan, kadroyu bozanlar kimlerdi acaba? Anlaşılan, şişirme rakamlar, palavralar sökmedi. Yediler, içtiler, eğlendiler, hesaba vurdular - gözlerinden yaş geldi. Kalanlara istim vermek için bazılarını kovmak gerekiyordu şimdi.)

Bir yandan kulağa sevinç ifade eden sesler dolarken, öbür yandan Solovetsk ana uru sessizce boşaltılıyordu: Yeni kamplar kurmak üzere Ellisekizinci Maddeyi parti parti ülkenin ücra, felâket yerlerine gönderiyorlardı.

3 Takımadalarının Metastazları (1)

Takıadalarının gelişmesi ülkenin gelişmesine paralel oluyordu. Memlekette işsizlik varken, tutukluların emeğine ihtiyaç yoktu. O zamanları tutuklama işçi seferberliği anlamına gelmezdi, engelleri yoldan kaldırmak için yapılırdı. Ne vakit ki, büyük bir karmaçla yükseksen milyonu karıştırmaya, süper endüstri kurma plânları yerine süper süper süper endüstri kurmaya karar verdiler, kulakları sürmeyi, birinci beş yıllık plânın içine aldığı büyük işleri başarmayı düşündüler, işte o zaman, Büyük Dönemeçe bir yıl kala, büyüklerimizin gözünde Takımadalarının görünümü değiştiği gibi, Takımadalarındaki hayat da değişti.

26 Mart 1928'de Halk Komiserleri Heyeti Rıkov'un başkanlığında yaptığı toplantıda cezalandırma, tepeleme ve hapis yerlerinin durumunu görüşürken, cezalandırma ve tepelemenin yetmezliği üzerinde durdu. Alınan kararda: (*) Sosyal sınıf düşmanlarına ve sınıf yabancılarına karşı baskıyı arttırmak, kamp rejimlerini sertleştirmek vardı. Bunun dışında hükümlü çalışmanın, çalışmalara karşılık sağlanmamasının temini gerekiyordu. Çalışanlar, ekonomi açısından, Devlete kâr sağlamalıydılar, aynı zamanda. Zorunlu çalışma kamplarının genişletilmesi üzerinde de duruldu. Kısaca, plânlanmış büyük çapta tutuklamalarla hapse girecek yığınlar için yer hazırlanacaktı. (Aynı iktisadi tedbiri Troçki'de önermişti, ancak Troçki işçi seferberliğini düşünmüştü. Acırga turptan tatlı değil ya! Fakat Stalin, öteden beri muarrızı olan Troçki'nin fikrine uymamak için mi, yakalananın şikâyetini önceden boğmak için mi, bilinmez, tüm toplanan işçileri hapishane makinasından geçirmeyi daha hesaplı bulmuş.) Memlekette işsizlik kalkıyordu, kamplerın genişletilmesi **iktisadî anlam** kazanıyordu.

(*) Tsgaor, f 393, op 78×65, yaprak 369.- 372

(1) Metastaz — Kanserli hücrelerin ana ur'dan ayrılarak, vücudun başka kısımlarında yeni ur'ların çıkmasına denir.

1923 yılında Solovetsk'te tutuklu sayısı üç bini geçmiyordu. 1930'da ellibin oldu. ayrıca Kem de otuz bin. 1928'den başlayarak, Solovetsk kanseri yayılmaya başladı. Once Kareliya topraklarına, demiryolu yapımı ve ihracat için çalışan orman sanayiye geçti. Kam idaresi mühendislerini «satmaya» çalışırdı: Yanlarına muhafız katmadan onları uzak bir yere gönderirdi, ücretlerini kamp kasasına geçirirdi. Murmansk Demiryolu boyunca Lodey Tarlasıyla Taybola arasında kam idaresinin noktaları bulunurdu. Sonraları Vologodsk yönüne hareket başladı. O kadar canlandı ki, Zvanka istasyonunda Ozel Görevli Kuzey Kampları kendi hareket memurunu bulundururdu. 1930'a doğru Lodey Tarlasında bağımsız bir kamp kuruldu - SvirLag, Kotlasta - KotLag. 1931'de: merkezi Medvejegorsk olmak üzere Bel-Balt-Lag (1) kuruldu. (*) Bu kampın ünü beş anakaraya yayıldı, sonsuza kadar da sürecektir.

Hapis hücreler yayılmaya devam ediyordu. Yolunu bir yandan deniz, öbür yandan Fin sınırı kesiyordu ama diğer taraflar serbest. 1929'da Krasnaya Vişera yanında bir kamp kuruldu. En önemlisi de, bütün Rus kuzeyinin hücrelere açık oluşuydu. Soroka-Kotlas yolu erken açıldı. Sürüne sürüne Kuzey Dvina ırmağına dayanan hücreler orada Kuzey DvinLag meydana getirdiler. Irmağı aştıktan sonra korkusuzca Ural dağlarına yöneldiler. Ozel Görevli Kuzey Kampları 1931'de Kuzey Ural şubesini açtılar. Kısa süre sonra bağımsız Kuzey Ural Lag ve SolikamLag'a dönüştü. Bereznik'teki kamp, sonraları büyük üne kavuşacak kimya kombinasının yapımını üzerine aldı. 1929 yılının yaz aylarında Solovetsk'ten Çibyü ırmağına muhafızsız araştırma heyeti yollandı. Başlarında M. V. Ruşçinskiy adında jeologun bulunduğu heyetin görevi, ondokuzuncu yüzyıldan burada bulunduğu bilinen petrolü meydana çıkartmaktı. Başarıyla sonuçlanan araştırmanın yapıldığı yerde UhtLag meydana çıktı. Ancak yerine bağlı kalmadı, kuzey doğu yönüne metastaz bırakarak Peçora bölgesine yerleşti. Yeni adıyla UhtPeçLag olarak anılmaya başladı. Kısa süre sonra şubeleri oldu: Uhta, İntino, Peçora ve Vorkuta'da. Hepsi büyük bağımsız kampların nüveleriydi. (**)

(*) **Resmi tarih. Aslında 1930'da kuruldu, fakat süreyi kısa göstermek için başlangıcı sağladılar. Bu şekilde daha gösterişli oldu. Burada da palavra.**

(**) **Soruşturma ve karşılaştırma yoluyla elde edilen bilgide eksiklik ve sapmalar olabilir.**

(1) Bel-Balt-Lag — Beyaz Deniz'i - Baltık Denizi'ne bağlayan kanalın yapımıyla görevlendirilen kamp.

Geniş kuzey bölgesini şenletmek için Kotlas'tan başlayarak Vorkuta'ya kadar bir demiryolun yapılması gerekiyordu. İki bağımsız demiryolu kampı kuruldu. KuzDemYolLag ve PeçorLag. İlki Kotlas'la Peçora ırmağı, öbürü Peçora ırmağıyla Vorkuta arasında. (Yapımı uzun sürdü. Knyaj - Pogost 1 Kopça arasındaki bölge 1938'de bitti ise de tümü 1942'de tamamlandı.)

Tayga ve tundra [1] içinden yüzlerce irili ufaklı yeni adacıklar meydana çıkıyordu. Onlara paralel olarak Takımadaları yeniden örgütlendi: Kamp İdareleri, kamp kısımları, kamp noktaları (OLP - ayrı kamp noktası, KOLP - komutanlık kampı noktası, GOLP - baş kamp noktası), kamp bölgeleri (ki bunlara «büyük görev» ve« küçük görev» deniyordu) kuruldu. Kamp İdaresinde ayrı ayrı kısımlar bulunurdu, kısımlarda ise şubeler: Birinci şube - işletmecilikle, İkinci şube - hesap işleriyle, üçüncü şube - ÇEKA operasyonlarıyla ilgilenirdi. (yine **üçüncü**).

(Oysa doktora tezlerinde durum şöylesine gösteriliyordu: «Sınıfsız topluluğun disiplinsiz **fertleri** için eğitici kuruluşların çevre çizgisi belirmeye başlamıştı» (*). Öyle ya, sınıf ayırımı kalktıktan sonra suçlular da yok olacak. Soluğumuz kesiliyor, peki diyoruz içimizden, yarından tezi yok, sınıfı kaldırdık - ya **içerde** kim oturacak?... disiplinsiz fertler mi?... Kodessiz yine olmuyor, demek...)

Takımadalarının tüm kuzey bölgesi Solovetsk'ten türemiş olmakla beraber, adaları doğuran yalnızca Solovetsk değildi. Yapılan çağrı üzerine kucağa sığmaz ülkemizin her köşesinde ıslah edici çalıştırıcı kamplar mantar misali yerden bitmeye başladı. Her eyâlet ıslah edici çalıştırıcı kamp ve koloniler sahibi oldu. Uzunluğu milyon kilometrlerle ölçülecek dikenli tel memleketin her tarafını sardı, demir yollarına, kara yollarına paralel, dikine, verev yapılı duvarlar üzerindeki dikenlerin neşeli parıltısı şehir kenar bölgelerinde dahi göründü. Kamplardaki gözetleme kulelerinin çirkin silûetleri memleket peyzajının ayrılmaz parçası oluverdi. Eğer ressamların tuvallerinde veya filmlerde onlara rastlamak nasip olmuyorsa, olağandışı etkenlerin bir araya gelmesindendir.

İç savaş yıllarından gelme alışkanlıkla kamp ihtiyaçları için zor alımına çarptırılan en önce manastırlar oldu. Şenelmiş yer-

---

(*) **«Hapishanelerden...» dergisi, sayfa 429**

(1) Sibirya'da uçsuz bucaksız sık ormanlar. Tundra — Açık, düz, ormanmansız bataklık yerler. Avrupa Rusya'sının ve Sibirya'nın kuzeyi - hep tundra. Pek çok göl ve çayırlar bulunur. Bitki olarak - likenler. Kışın donuk, yazın yüzeyin birkaç santiminin buzu çözülür.

lerden uzak durumları izolâsyon için ideal koşullar yaratırdı. Torjok'taki Borisoglebsk manastırı tutukluların yollanma merkezi oldu, (bugün de öyle), Valday manastırı (sonradan Jdanov için yapılan sayfiye evinin karşısında, gölün öbür kıyısında) - küçük yaştaki suçlulara ayrıldı. Seliger gölü [1] üzerindeki adada kurulu Nilov manastırı - ayrı kamp, Sarov manastırı - Potmınsk kamplarının çekirdeği oldu, hepsi sayılmakla bitmez. Kamplar Don ırmağı havzasında, yukarı, orta ve aşağı Volga'da, Orta ve Güney Ural'da, Kafkaslar ötesinde, merkezi Kazakistan'da, Orta Asya'da, Sibirya'da ve Uzak Doğu'da kuruldu. Resmi kaynaklara göre Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetinde 253 bin hektar, tarım işinde canlılık gösteren ıslah edici çalıştırma kamplarına ayrılmıştır. Ukrayna SSC'inde bu miktar 56 bini buluyordu (*). Her koloniye ortalama bin hektar ayırdığımızda, memleketin kenar bölgeleri hariç, yalnız orta kısımda üçyüzü aşkın s e l h o z denilen bağışıklıklı, ikinci sırada gelen kamp ortaya çıkar.

Tutuklananı uzak yere mi, yakın yere mi kapatma problemi, Merkez Icra Komitesiyle Halk Komiserleri Heyetinin 6.11.1929 tarihli (Hep Cumhuriyet Bayramına rastlar) kararıyla çözüldü. Eskiden uygulanan «kesin izolâsyon», yapıcılığı engellemesinden ötürü, kaldırıldı, üç yıla kadar hüküm giyenlerin yakın yere, üç yıldan on yıla kadar hüküm giyenlerin - uzak yerlere gönderilmesi onaylandı (**). Ellisekizinci madde takımına hiçbir zaman üç yıldan kısa süre çıkmadığından, tümü Kuzeye ve Sibirya'ya yollandı. Oradaki bor toprakları düzenlemek görevi verilmişti onlara, orada ölmeliydiler.

Davul eşliğinde sokaklarda rap rap yürüdüğümüz devirdi o günler.

Kamplarda ısrarla anlatılan efsaneye göre, «k a m p l a r F r e n k e l ' i n b u l u ş u y d u .»

Milli hisleri yaralayan, Memleketi Yöneticilerini aşağılatan iddia, sanırım ki önceki bölümlerle yeteri kadar çürütülmüştür. Eldeki cılız imkânlarla, tepeleme ve iş yaptırma amacıyla kurulan kampların başlangıç noktasının 1918'e kadar dayandığını göstermiş oldu. Herhangi bir Frenkel olmadan da, tutukluların ahlâki konulara dalarak zaman kaybetmelerinin doğru olmayacağına, onun yerine çalışmalarının gerekliliğine bizimkilerin de

---

(*) «Hapishanelerden...» dergisi sayfa 136 - 137
(**) SSCB Kanun Külliyatı 1929, No: 72

(1) Seliger Gölü — 250 km². Novgorod ve Tver vilâyetlerinde, sularını Volga'ya akıtır.

aklı ermişti. İş normlarının yapılamayacağı kadar yüksek tutulması da salık veriliyordu. («Sovyet ıslah edici - çalıştırıcı siyasetinden amaç - alışılmış görünüşüyle fertlerin ıslahı değildi.») (*) Frenkel(den önce «Iş yoluyla ıslah» derlerdi, Eyhmans zamanından beri «iş yoluyla yitiriliş», şeklinde anlarlardı.

Issız bölgelerde ağır işler, tutuklanmışların emeğinden yararlanma yoluna sapmak için çağdaş diyalektiğe gerek yoktu. Taa 1890 yılında Amur bölgesine sürülmüş kürek yargılısını demir yolu yapımında kullanmak fikri doğdu da, uygulandı da. Kürek yargılılarını bu işe zorlamak gerekiyordu, sürgüne yollananlara ise, aynı işte çalışma **izni** verilirdi, ayrıca ödül olarak sürenin yarısı veya üçte biri affa uğratılırdı (ne var ki kaçış yoluyla sürgün süresinin tamamından kurtulmak isteyenler çıkardı aralarından). 1896 - 1900 arasında Baykal gölü çevresinde 1500 kadar kürek yargılısıyla 2500'e yakın sürgün cezasına çarptırılmış insan çalıştı. (**) Görüyoruz ki çağdaş eğitim teorisine dayanan yeni bir fikir yoktu ortada.

Bununla beraber Frenkel, Takımadalarının şahdamarı oldu. Tarihin özlediği, beklediği, kendisine yer hazırladığı militan tiplerdendi. Frenkel'den önce de kamplar vardı, fakat olgun, kusursuz görünüme ancak Frenkel'den sonra kavuştular. Gerçek peygamber, ona ihtiyaç doğduğu zaman Dünyaya gelir. İşte Frenkel'in gelişi de metaştaz devriminin başlangıcına rastlar.

Aron oğlu Naftaly Frankel Istanbul doğumlu bir Türk Yahudisidir. Ticaret enstitüsünü bitirdikten sonra kereste ticaretine girişmiş. Mariupol (1) da dükkân açtıktan sonra «Karadeniz'in kereste krallığına» ve milyonerliğe ulaşmıştı. Gemileri vardı, Mariupol'da «Kopeyka» adında gazete çıkarırdı. Gazeteden maksat rakiplerini kötülemek, işlerini bozmaktı. Birinci Dünya Savaşında Gelibolu yoluyla tümüyle bilinmeyen silâh karaborsacılığını yönetmiş. 1916'da Rusya'daki çöküntüyü sezmiş, Şubat ihtilâlinden önce paralarını Türkiye'ye transfer etmiş, arkasından da 1917'de İstanbul'a geçmiş.

(*) **«Hapishanelerden...» dergisi, sayfa 384**

(**) **Rusya'nın 19. yüzyıl kürek ceza sisteminde hükümlüye iş yaptırma usulünden yavaş yavaş vazgeçiliyordu. Kariy zindanları bile iş yaptırmaktan tamamen vazgeçmişti. Akatuya'da da aynı duruma tanık oluyoruz. (P. Yakuboviç) Baykal'daki çalıştırma geçici bir tedbire benziyor. Acaba cilt 1, bölüm 9'da anlattığımız çifte boynuzlu siyaset burada da kullanılmış olmasın - yumuşatma dalı ve sertleştirme dalı!**

(1) Mariupol — Azak Denizi kıyısında şehir.

Bundan sonra da tatlı heyecanlarla dolu ticaret hayatına devam etmek, gam yememek, efsane kahramanı olmamak varken, uğursuz bir kuvvet onu Kızıl Devlete doğru itiverdi (*). Doğrulanmamış bir söylentiye göre Frenkel o sıra Istanbul'daki Sovyet haber alma örgütünün baştaki adamı olmuş (olsa olsa ideolojik etkilerle, yoksa nesine gerekti?). Kesin olarak bilinen bir şey varsa, o da Frenkel'in NEP zamanı SSCB'ine döndüğü ve GPU'nun gizli emriyle mücevher karaborsacılığı yaptığıdır. Sovyet banknotları karşılığında eski zenginlerden altın ve mücevher satın alır, onları GPU'ya teslim ederdi. (GPU ve Torgsin'in «altına hücum» kampanyasının öncülüğünü yapmıştı). İş adamları ve komisyoncular kendisini iyi tanıdıkları, güvendikleri için altın GPU kasalarına akmaya başladı. Bu kampanyanın bitiminde Frenkel'i kodese atmakla GPU ona şükran borcunu ödedi. Düşmez kalkmaz bir Allah.

Alınmak ve yorulmak bilmeyen Frenkel daha Lubyanka'da veya Solovetsk yolunda yukarıya bir haber uçurdu. Kendini kapan içinde bulan Frenkel, anlaşılan, yeni hayatını da iş adamı gözüyle değerlendirmek niyetinde. 1927'de Solovetsk'e getirilir getirilmez onu öbür tutuklulardan ayırarak manastır dışında bulunan taş kulübeye yerleştirdiler, yanına bir emir eri verdiler, adada serbest dolaşma izni de çıkarttılar. Daha önce kendisinin ekonomi kısmının başına getirildiğini yazmıştık (hür insanlara verilen görevdir). Frenkel işte o ara, tutukludan tüm randımanın ilk üç ayda alınmasının gerekliliğine işaret etmişti. 1928'de onu Kem'de görüyoruz: Kârlı bir işletme kurmuş orada. Rahiplerin onlarla yıl işledikleri ve depo ettikleri derileri Frenkel oraya topluyor, tutuklular arasında bulunan kunduracı ve deri işçisini de aynı yere gönderttiriyordu. Tutuklularca imal edilen son moda kunduralar Moskova'da Kuznetsk köprüsündeki lüks mağazada satılmaya başladı. (Dükkân - GPU'nun malı. kasaya giren para GPU kasasına akar ama, iskarpin alan hanımefendiler bunu bilmez. Nasılsa kendileri de yakında Takım adalarına gideceklerine göre, bilsinler bilmesinler, ne fark eder?).

1929 yılında, günlerden bir gün Moskova'dan bir uçak Frenkel'i aldı, Moskova'ya, Stalin'in yanına götürdü. Tutukluların En İçtenli Dostu (aynı zamanda ÇEKA'cıların da En İçtenli Dostu Frenkel'i karşısına oturtup, kendisiyle üç saat konuşmuş. İlginç konuşmanın stenogramı hiçbir zaman açıklanmadı. tutulmadığı için, elbette. Frenkel Halkların Babasına, tutukluları çalıştırmakla sosyalizmin erişeceği parlak ufukları çok cazip gös-

---

(*) **Bu konuda bir diyeceğim var, daha ileride açıklayacağım.**

termiş olmalıdır. Ben coğrafya gerçeklerine bağlı kalemimle sizlere anlattığım şimdiki Takımadalarının, Frenkel o zaman Rusya haritasında fırça gezdirerek, tasarısını pofur pofur piposunu içen Stalin'e anlatmıştı. Tüm kampları içine alan yöneticisine de, tutukluya da kaçamak yolu bırakmayan A-B-C-Ç sistemini de o konuşmada izah etmiş olmalıdır. Bu sisteme göre, kampın iç hizmetini görmeyen B, hasta olmayan C, cezalı olarak hücrede kalmayan Ç, mahkûmiyetinin her gününde Devlet yararına A işinde çalıştırılacaktı. Dünya zindan tarihi böylesine bir evrenselliği henüz görmemişti! Başka bir yerde ve günde yapılanda değil, ancak bu konuşmada Frenkel, tutukluyu besleme konusunda antidevrimci eşitlik ilkesinden vazgeçilmesini, **ekmek ve sıcak yemek** bareminin uygulanmasını istemiş olabilir. Gerçi fikir orijinal değildi,. Frenkel onu kızak çeken köpeklerin önünde uzun sırık ucuna balık bağlayan Eskimolardan kapmıştı. Frenkel'in önerileri içinde iyi çalışma karşılığında ceza süresinin kısaltılması ve görülen işin mahsubu da vardı. (Burada da orijinal değildi: 1890 yılında bu uygulamayı Çehov Sahalin zindanlarında görmüştü.) Büyük bir ihtimalle zorunlu çalışma sisteminin denenmesi için ilk deneme tarlasının seçimi de bu görüşmede yapılmıştı, büyük Belomorstroy (1) böylesine doğmuştu. Kanal yapımında girişken karaborsacıya da görev verilmişti, kanalın «iş yönetmeni» olmuştu. Şantiye şefi veya kamp yönetmeni yapmadılar onu, şahsı için bulunan ödevin başına getirilmişti. Emeğin sürdüğü savaşta başgözetmeci olacaktı.

Buyurun, işte kendisi (resim 11). İnsanlardan nefret ettiği yüzünde yazılı. Fakat Beyaz Deniz kanalı hakkında kitap çıkaran, Frenkel'i övmek isteyen bir Sovyet yazarı onu şöyle anlatmıştı: «Gözleri savcı veya soruşturma yargıcınınkine benzer, dudakları hicivci ve şüpheci olduğunu gösterir... Gururlu, emir vermeye alışmış, yetkilerini paylaşmak istemez ve ezmekten zevk alır.» (*) Bana göre: Frenkel'in karakterini ve hayat hikâyesini anlatma bakımından, son cümle anahtar pozisyonundadır.

Beyaz Deniz kanalının yapımına başlandığı zaman, Frenkel'i serbest bıraktılar, bittiği zaman Lenin madalyasıyla gönlünü okşadılar ve **B A M** Lag inşaatının başına getirdiler (Baykal - Amur demir anayolu.) Bu inşaata henüz başlamadıkların-

---

(*) **«Stalin adına sunulan Beyaz Deniz - Baltık Denizi Kanalı», İnşaat Tarihçesi, bölüm 8.**

(1) Belomorstroy — Beyaz Deniz - Baltık Denizi kanalının inşaatı.

dan, şimdilik Sibirya anayolunun kimi yerde eksik kalmış ikinci hattını döşüyorlardı. Nataliy Frenkel'in ilerlemesi bununla bitmiyor ama, hikâyenin sonunu önümüzdeki bölümde yazmak daha yerinde olacaktır.

Elli yıl geçti, nasibimiz olan ev işi bu kitapçık dışında, Takımadalarının uzun tarihini Sovyet edebiyat piyasasına yansıtacak eser yazılmadı. Bunun sebebini aynı olagandışı etkenlerin bir araya gelmesinde, hani şu kamp gözetleme kulelerinin ressam tuvallerine ve film sahnelerine geçmelerini engelleyen tesadüflerde aramak gerek.

Beyaz Deniz kanalı ile Volga kanalına gelince, durum tamamen değişiyor: Elimizde her biri hakkında yazılan kitap var, hiç olmazsa sorumlu kimselerin bilgisinden yararlanmak imkânına sahibiz. Özenli araştırmacıların uyduğu töre var, bir kaynaktan yararlanmadan önce onun hakkında bilgi verirler. Biz de o kurala uyalım.

Kilise baskısı İncil büyüklüğünde kitap duruyor karşımızda. Karton kapakta Yarımtanrı'nın bareiyefi basılıdır. «Stalin adına sunulan Beyaz Deniz - Baltık Denizi Kanalı» adındaki kitap 1934'te Devlet matbaasında basılmış, yazarları tarafından partinin 17'nci kongresine sunulmuştu. Anlaşılan, kongreye yetiştirilmişti. Gorki'nin yazdığı «Fabrikalar Tarihi» kitabının bir dalıydı. Redaktörleri Maksim Gorki, A. L. Averbah ve S. G. Firin idiler. Edebiyat çevrelerinde sonuncusunun adı pek duyulmamıştı. Açıklayalım: Gençliğine rağmen Semön Firin G U L A G başyönetmen yardımcısıydı. (*)

Kitap şöyle ortaya çıktı: Kanalın yapımı tamamlanır tamamlanmaz, 17 Ağustos 1933'te 120 yazar vapurla kanalda bir **g e z i n t i y e** çıktılar. Kanal inşaatının şantiye şefi tutuklu D. P. Vitkovskiy, kendi gözüyle gördüklerini anlatır: Gemi alavere havuzlarından geçirilirken, güvertede bulunan beyaz elbiseli insanlar, havuzda görevli işçileri gemi bordasına kadar çağırarak, şefleri yanında tutuklulardan kanalı sevip sevmediklerini, işlerinden memnun olup olmadıklarını, kendi görüşlerince ıslah olup olmadıklarını, yönetimin onlara iyi bakıp bakmadığını öğrenmek istediler. Çok soru sordular, hepsi aynı yolda, hepsi şefler yanında, hepsi alavere havuzundan geçilmesi sırasında, tümü güvertedeki insanların karadaki insanlardan öğrenmek istedikleri konulara ait. (O sırada kanaldaki tutuklulardan çoğu iş-

---

(*) İkbalperest'ik kurbanı, kendini yazar olarak tanıtmak isteyen Firin, Beyaz Deniz Kanalı hakkında ayrı bir fasikül de çıkarmıştı.

letmecilerdi, inşaatçılar çekilmişti artık.) Geziye katılanlardan 84 yazar, Gorki'nin kollektif eserine katılmamak yolunu bulmuşlar (kendi adlarına yazılmış övücü şiir veya hikâyeler piyasaya dökülmüş olabilir) ama, geriye kalan 36'sının Gorki'nin eserinde payları var. 1933 yılının Sonbaharında olağandışı çaba harcayarak Dünyada eşi olmayan eseri ortaya çıkarmışlar.

İddialı kitap, geleceğin kuşaklarına da kılavuzluk etmek üzere düşünülmüş ve basılmıştı ama, ne yazık ki uğursuz etkenlerin bir araya gelmesiyle kitapta resmi bulunanların, üne kavuşturulan yönetmenlerin çoğunun aradan geçen iki-üç yıl içinde halk düşmanı oldukları anlaşılmıştı. Haliyle kütüphanelerde bulunan kitabın tüm nüshaları toplattırılarak yok edilmişti. 1937 yılında özel ellerde bulunan bu kitap, sahipleri tarafından bile yakılmıştı, onun yüzünden süre'ye çarptırılmak heveslisi bulunmuyordu. Dünyada pek az nüshası kalmıştır; bir daha da basılmasına ümit yok. Bu bakımdan kitabın içindeki ana fikir ve olguları yurttaşlarımıza duyurma yolunda payımıza düşen ödevi yerine getirmeyi, kendimiz için boyun borcu sayarız. Edebiyat tarihi açısından yazanların adlarını kaydetmek hakça bir davranış olur, işte bazıları: M. Gorki - Viktor Şklovskiy - Vsevolod İvanov - Vera İnber - Valentin Katayev - Mihayıl Zoşçenko - Lapin ile Hatsrevin - L. Nikulin - Korneliy Zelinskiy - Bruno Yasenskiy («Sınıf Düşmanlarının İşini Tamamlamak» bölümünün yazarı) - E. Gabriloviç - A. Tihonov - Aleksi Tolstoy - K. Finin.

Kanalda çalışmış tutuklular açısından kitabın gereğini Gorki şöyle anlatmış: «Kanal askeri, (*) yeniden terbiye edilmiş olmanın doğurduğu karmaşık duyguları yansıtacak kelime bulamaz,» oysa yazarlarda bulunur, onlar yardıma gelir, demişti. Yazarlar açısından kitabın gerekliliğini ise şöyle anlatmıştı: «Kanalı gören edebiyatçıların çoğu... şarj oldular, etkinlikleri tazelendi... Bundan böyle **edebiyatımızı ileriye götürecek hava doğacaktır**, edebiyatımızı yarattığımız diğer büyük eserler seviyesine çıkacaktır,» (siyah - benim A. S. Sovyet edebiyatında o seviyeyi bugün dahi görüyoruz.) Sayıları milyonları bulan okuyucular açısından ise, kitabın gerekliliği besbelli (içlerinden pek çokları yakında Takımadalarının yolunu tutacak).

Kitabı çıkaran yazarların konuya değin ortaklaşa görüşleri acaba nedir? Başta geleni: Tüm hükümlerin doğruluğuna, kanal inşaatına sürülenlerin suçluluğuna kesinlikle inanırlar. «Ke-

---

(*) **Morallerini yükseltmek için mi, uygulanmaktan vazgeçilen iş seferberliği hatırına mı, bilimez, kanal askeri derlerdi ora işçisine.**

sinlikle inanmak» deyimi bile bu durumda zayıf kalıyor. Yazar lara göre bu konu artık tartışılmayacak kadar açıklığa kavuş muş bulunuyordu, gecenin gündüzden daha karanlık olduğu ger çeği gibi. Yazarlar, kelime rezervelerinden ve hayâllerinden ya rarlanarak, 1920 - 1930 yılları arasında ortada dolaşan, hunhar lığı canlandıran masallara bizleri de inandırmak istiyorlardı. «Sabotajcı» sözünü mühendisliğin temel ilkesi olarak bilirlerdi. Erken ekime karşı çıkan tarımcılar (karda mı olsun? çamurda mı?), Orta Asya'da sulandırma işinde çalışan uzmanlar - hepsi onların gözünde baltalıyıcı. Kitabın tüm bölümlerinde mü hendis sınıfı, aşağılık ve kusurlu bir topluluk imişcesine, olsa olsa hoşgörüyle anılırdı. Kitabın 125'inci sayfasında **devrim öncesi Rus mühendislerinin çoğu** düzenbaz ol makla suçlanıyor ki, kişiye karşı çıkış sayılamaz. (Mühendisler Çar yönetiminde de bozgunculuk mu yaptılar?). Bunların hepsini yazan insanlar en basit karekökünü alamayan kimselerdi. (Oysa sirklerde bazı beygirler karekökünü almasını bilirdi.

Tarihi gerçek imiş gibi yazarlar bize o yılların çılgın dedi kodularını aktarırlar, fabrikalarda kadın işçilerinin arsenikle zehirlendiğini bildirirler; Sovyet çiftliğinde yenmeden kalmış sütün ekşimesini ihmale değil de, düşmanın sinsi hesabına bağlarlar: Tüm memleketin açlıktan şişmesini istiyor düşman. (aynen öyle yazdılar). Genel olarak uğursuz **«kulak»ın fabrikaya sızdığını, civatayı tezgâhın dişlilerinin arasına soktuğunu** haber verirler. N'apalım, insan kalbi içindekini en iyi bilen yine onlar, hayâl kurmak onlar için daha kolay: Mûcize sayesinde adam tundraya yollanmaktan kurtulmuş, şehre sığınmış, daha büyük mûcizeyle, açlıktan ölmek üzereyken, fabrikada iş bulmuş. Şimdi ailesini besleyeceğine, tezgâhın mekanizmasına civata sokuyor. Olur mu?

Kanal inşaatını yapanlara karşı hayranlıkları büyüktü. Onlar işverendi, 1930'a yaklaşılmasına rağmen, yazarlarımız onlara ÇEKA'cı diyorlardı. Biz de onlara uymak zorunluğundayız. ÇEKA'cıların yalnız iradelerine, akıllarına, işi düzene koyma yeteneklerine hayran kalmıyorlardı, onları diğer insani niteliklerden ötürü de göklere çıkarıyorlardı. Yakov Rappoport'la geçen olayı ele alalım (resim 12, ahmağa benzemiyor). Derpt üniversitesini bitirmeden Voronej şehrine tayin edilmiş, orada vilâyet ÇEKA'sı başkan yardımcısı olmuştu. Sonradan Beyaz Deniz kanalı inşaatında İnşaat Şefi yardımcılığına atanmıştı. Yazarlarımızın anlattığına göre Rappoport, inşaatı gezerken, işçilerin el arabası sürüşünü beğenmeyince, mühendisi bozmak için 'on-

dan: 45 derecenin cosinusu ne eder diye sormuş. Rappoport'un geniş bilgisi altında (*) eziklik duyan ve bozulan mühendis baltalayıcı niyetinden dönerek, el arabalarının sürülüşünü yüksek teknik seviyeye çıkartmıştı. Bu gibi fıkralarla yazarlar metine san'at kokusu verdirmekle kalmıyorlar, bizi de ilmin merdiveninden üst basamaklara çıkarıyorlar!

İşverenin görevinin yükselmesi oranında övülmesi de çoğalıyor. G U L A G Başyönetmeni Matvey Berman (resim 13) (**) hesabına harcanan övgülerin sonu gelmiyor. Eski anarşist, 1918' de davayı kazanan bolşeviklerin safına katılan Lazar Kogan ın payına da az düşmüyor. Sadakatını daha önce, 9'uncu Ordu'nun Ozel Kısmının başkanıyken, daha sonra O G P U kıtaları komutanı yardımcısıyken ispatlamıştı. G U L A G'ı örgütleyenlerden biriydi, şimdi ise Kanal İnşaatının Şefiydi. D e m i r H a l k K o m i s e r i hakkında yoldaş Kogan'ın: «Yoldaş Yagoda bizim hergünkü Başyöneticimizdir» sözüne yazarlarımız da imzalarını atabilirlerdi. (Kitabın başını yiyen de o oldu! Genrik Yagoda'ya yazılan övgüler ve resmi, elimdeki kitaptan dahi koparılmıştı. Resmini bulana kadar çok uğraştım.) (resim 15).

Kampta basılan fasiküllerde de aynı hava estiriliyordu. İşte örneği: «Üçüncü alavere havuzuna şeref misafirleri geldi (her barakada resimleri asılıydı) - Kaganoviç, Yagoda ve Berman yoldaşlar. İnsanların daha çabuk çalışmaya başladıkları farkedildi. O r a d a - y u k a r ı l a r d a g ü l ü m s e d i l e r, aşağıda, kazının yapıldığı çukurda çalışanlardan yüzlerce kişinin yüzleri aydınlandı» gibilerden ifadeler geçerdi. (***) Basmakalıp besteler bile görüldü:

«Yagoda hem önder, hem hoca,
Gözü keskin, eli pek».

Kamp düzenine karşı duyulan genel hayranlık ilham kaynağı olduktan sonra, kitabın yazarları böylesine bir methiye ge-

---

(*) **Cosinusun değerini Rappoport yanlış söylemiş. B. D. Kanalı, s. 107.**

(**) **Hep bir harflik farkla oluyor: M. Berman — M. Borman, Eyhmans - Eyhman.**

(***) **Y. Kuzmenko — «Üçüncü Alavere Havuzu», D M İ T L A G'ın Kültür ve Eğitim Kısmı tarafından basıldı, 1935. «Kamp dışına çıkarılamaz» diye yazıyordu üstünde. Bulunmaz bir kaynak olduktan sonra, okuyuculara başka bir tertip salık verelim: «Kaganoviç, Yagoda ve Kruşçev Beyaz Deniz Kanal İnşaatını denetliyorlar». - D. D. Runes - Despotizm, N.Y. 1963, sayfa 262.**

çirmişlerdi. «Kaderin sizi attığı yer, isterse Sovyetler Birliğinin en ücra kösesi olsun, O G P U'nun emrinde olan bütün tesislerde her zaman açıklığın, düzenliliğin ve bilincin damgasını göreceksiniz.» Pekalâ, Rusya'nın ıssız yerinde OGPU'ya ait bir tesis ne ola? Yalnızca kamp. Kamp, ilerlememizin meşalesi oldu. Kamp, tarihin pınarında - seviyemizin göstergesi!

Başyazar da konuştu. 25.8.1933 tarihinde Dmitrov şehrinde yapılan Beyaz Deniz Kanalı yapımcılarının son kongresinde (artık Volga kanalına geçmişlerdi) söz alan Gorki, şöyle konuştu «1928'den başlayarak, O G P U'nun insanları yeniden terbiye edişine şahit oluyorum». (Demek ki, Solovetsk ziyaretinden, kurşunlanan çocuktan önce başlamış, vatana döner dönmez - dikkat kesilmiş.) Ondan sonra da, göz yaşlarını tutamayarak, toplantıda bulunan ÇEKA'cılara seslenmiş: «Gidi sizi cinler, becerdiğiniz işin kendiniz de farkında değilsiniz.» demişti. Yazarların kayıtlarına göre ÇEKA'cılar yalnızca gülümsemişlerdi. (YAPTIKLARININ farkındaydılar). ÇEKA'cıların aşırı alçakgönüllülüğünü de kitapta dile getiriyor Gorki (doğru, samimiyetten kaçmaları insanı duygulandıracak kadardır).

Yazarlar kollektifi Beyaz Deniz Kanalı yapımında hayat kaybına uğrayanlardan söz açmayarak, bu sorunu kapalı geçip, korkakların reçetesine uyar. doğrunun yukarısını söylemek usulüne başvurabilirlerdi. Oyle yapmadılar, dobra dobra kanalda kimsenin ölmediğini yazdılar! (Hesabı şu formülle yapmış olmalıdırlar: Yapıma 100 bin işçiyle girişildi, bitiminde yine 1200 bin vardı. Tümü hayatta demektir. İki karakışın yuttuğunu, inşaata parti parti getirilenleri saymadılar. Fakat onları hesaba kattığımızda, herhalde düzenbaz mühendislerin cosinus'unu kullanmış olacağız).

Yazarlarımız, kamptaki çalışma kadar ilham verdirici ikinci kaynağı bilmezler. Zorunlu çalışmada bilinçli yapımcılığın en üst basamaklarından birini keşfediyorlar. Islahın, yola getirmenin ana ilkesi şu formülle özetlenir: «Suçlular - eski, aşağılık koşullardan doğma kimseler, oysa memleketimiz güzel, güçlü ve yüce gönüllüdür, onu süslemek gerek». Yazarlara göre, İşverenler Baltık deniziyle Beyaz denizi kanalla birleştirme emrini vermeseydiler, inşaata sürülenlerden hiç biri kendi hayat yolunu bulamayacaktı. Çünkü «insan ham maddesini işlemek, ağacı işlemekten daha zor». Ne ifade! Fikir derinliği! Söyleyen kim ola? - Kitapta hümanizmanın gevezeliğine karşı çıkarken, Gorki demiş bunu. Zoşçenko ise: «Yeniden ter-

biye - baştakilerin gözüne girmek, hürriyete hasretlik değildir» demiş (şüphe var mıydı? A. S.) «anlayışın değişmesi, inşaatçının gururudur» diye tamamlamış. Hey, insan sarrafı, cezalının tayınıyla acaba el arabasını sürdün mü sen?

Kanal konusunu ele aldığımızda, Sovyet edebiyatına ün ve onur kazandıran bu kitap, kılavuzumuz olsun.

Takımadalarınca yapılacak ilk büyük eser için neden Beyaz Deniz kanalı seçilmiş? Stalin onu bıktırıcı iktisadî veya askerî hesaplar yüzünden mi seçmiş? İnşaat bitiminde böyle olmadığını kesinlikle söyleyebileceğiz. Rekabetin asil ruhu onu Deli Petro ile yarışmaya mı itmiş? Deli Petro aynı hattın üzerinden gemilerini karadan çektirdiydi. Veya İmparator Pavel'in işini mi devam ettirmek istemiş? Kanalın ilk projeleri o devirde yapılmıştı. Akıllının, ihtimal, bundan haberi bile yoktu. Stalin çok el emeği isteyecek, çok hayata mal olacak iş istiyordu, memleketin gelişigüzel yerinde olabilirdi. «Kulakları» eritmek için büyük bir tesise ihtiyacı vardı, içindekileri egzost gazıyla boğan araba gibi güvenle çalışacak, fakat maliyeti düşük olacaktı. Aynı zamanda kendi hükümdarlığının hatırası olarak ehram tipinde bir anıtın kalmasını istiyordu Stalin. O Doğu'yu severdi, benliği de daha fazla oradan gelmeydi. Esir kullanma, büyük kanal açma, hep Doğu'nun huyu. Stalin'i görür gibiyim: Önünde serili, çoğu kampların bulunduğu Rus kuzeyinin haritasını tutkuyla inceliyor, piposunun sapıyla bölgenin merkezinde, iki deniz arasında bir hat çiziyor.

İnşaata kadar verdikten sonra, acele yapılacak bir iş olarak ilân edilmeliydi. Çünkü o yıllarda memleketimizde acele **olmayan** hiç bir iş yapılmazdı. Acele olmasaydı, gerekliliğine kimseyi inandıramazdınız. Devrik el arabası altında can veren tutuklu bile, yaptığı işin önemine inanmazdı. Acele olmasaydı, tutuklular burada ölmezdi, yeni topluluk için saha açmazdı.

«İnşaat süresi kısa, **maliyeti düşük olmalı!** - Yoldaş Stalin'in emri!» (YOLDAŞ STALİN'İN EMRİ! formülünün ne anlama geldiğini o devri yaşayanlar bilir.) Büyük Önder hem kendilerini ıslah etmek, hem de kanalı tamamlamak için suçlularına **yirmi ay** ayırmış. 1931 Eylülünden Nisan 1933'e kadar. O kadar acele ediyordu ki, iki tam yıl bile verememiş. İkiyüzyiraltı kilometre. Zemin kaya. Arazide sapkın kayalar serpili. Bataklıklar. «Povenets merdiveni» (1) - yedi alavere havuzu.

(1) Povenets — Kanalın Onega gölü tarafında yapılan alavere havuzlarının bulunduğu yerin adı.

Beyaz Deniz tarafında - oniki alavere havuzu. Burası «Dnyeprostroy'a benzemiyordu, öbürüne uzun süre tanınmış, döviz vermişlerdi. Beyaz Deniz kanalı ? OGPU'ya havale edilmiş, **döviz'den bir kopek dahi verilmemişti!»**

Ana fikir gitgide açıklık kazanıyor: Memlekete ve Stalin'e kanal o derecede gerekli ki, bir kopek döviz bile verilmiyor. Emrinizde sürekli olarak yüzbin tutuklu çalışıyor - hangi kapital daha değerli? Kanalı yirmi ayda teslim edeceksiniz! Bir gün bile geç kalamazsınız!

Bozguncu mühendislere tam kızmak zamanı. Onlar - beton kullanmak gerek, diyorlar. ÇEKA'cıların karşılığı - vakit yok. Mühendisler - çok demire ihtiyaç var, derler. ÇEKA'cılar: Demir yerine kereste kullanın! Mühendisler: Traktör, vinç, inşaat makinası gerek, diyorlar. Diğerleri: Saydıklarınızdan hiç bir şey olmayacak, döviz yok, hepsini el emeğiyle yapın, derler!

Kitap buna isim bulmuş: «Teknik ödevi yerine getirmek için gözüpek ÇEKA'cıların bulduğu formül,» demiş. (*) Rappoport'un kosinusu.

İşimiz öylesine acele ki, bu kuzey projede çalıştırmak üzere Taşkent'ten adam getirtiyoruz, Orta Asya sulama işinde çalışan uzmanları (iyi bir rastlantıyla tam o sıra tutuklanmışlardı). Büyük Lubyanka'nın arkasında, Furkasov geçidinde onlar için özel (yine **özel**, sevdiğimiz kelimedir) konstrüksiyon bürosu kuruluyor. (**) (Bununla beraber ÇEKA'cı İvançenko mühendis Jurov'a: «Niye proje yapıyorsunuz, Volga - Don projesi hazır, onu kullanın» demiş.)

İşimiz öylesine acele ki, projeler arazi araştırması yapılmadan çiziliyor. Araziye, Karelya'ya araştırıcı grup çıkartıyoruz, oysa konstrüktörlerden hiç biri, değil Karelya'ya, odadan dışarı çıkamıyor. Hep telgrafla hallediliyor: Kot nedir? Zemin nedir?

İşimiz öylesine acele ki, tutuklular dolusu trenler geldiğinde, onlar için ne barınak, ne yiyecek servisi kuruludur. Araç ve plân da yok. N'apacaklar? (Baraka yok ama, kuzeyin erken Sonbaharı var, aydanlık yok ama, yirmi ayın birincisi işliyor.) (***)

İşimiz öylesine acele ki, hatta gelen mühendislere verilecek aydınger, cetvel, raptiye yok (!). Çalıştıkları barakada ışık do

---

(*) Beyaz Deniz, Baltık Denizi Kanalı, sayfa 82

(**) Cennet adalarının ilk «Şaraşka»lardan biri. İjora'daki fabrikada başka bir şaraşka ilk büyük haddehanenin projesini yapmıştı.

(***) Artı hesaba katılmayan, **şişirmeyle** elde edilen hazırlık devresinin birkaç ayı.

natımı bile yok. «Kandil ışığında, iç savaş yıllarında olduğu gibi çalışıyorlar» diyerek, çoşuyor yazarlarımız.

Yaman şakacıların neş'e saçan ağzıyla, ipekli elbiseler içinde gelen kadınlara el arabalarının dağıtılışını anlatıyorlar. Sonra: «Tunguda'da kimler buluşmaz ki! Eski yüksek okul öğrencisi, esperantistler, beyaz ordudan arkadaş olanlar!» diye devam ederler. Beyaz ordu arkadaşları çoktandır Solovetsk'te buluştular, fakat esperantistlerle öğrencilerin el arabasına sarılmaları haberine teşekkürler! Gülmekten katılarak Krasnovodsk kamplarından, Stalinabad'tan, Semerkent'ten getirtilen Türkmen ve Tacik'lerden söz ediyorlar, başlarındaki sarıkları, üzerlerindeki cübbeleri anlatıyorlar. Karelya ayazı Türkistan mücahitleri için beklenmedik hediyelik! Burada iş normu - **iki metre küp granit kayayı parçaladıktan sonra, el arabasiyle yüz metre öteye dökmek!** Oysa lâpa lâpa yağan karın altında kalıyor her şey, iskeleden aşağıya kayan ve yuvarlanan arabalar dahi. Resimde görülen sekilde (resim 16).

Yazarlar anlatadursun: «El arabası ıslak tahta üzerinde yalpalıyordu, başaşağı dönüyordu» (*) «arabayı süren insan, tek koşumlu ata benziyordu» (**) fakat el arabasının kaya parçalarıyle değil, donmuş toprakla doldurulması bile «bir saat sürüyordu». Veya daha genel durum: «Karla örtülü, çirkin mi çirkin bir çukur, taş ve insanla doluydu. İnsanlar dolaşır, ayakları taşlara takılırdı. İkişer, üçer eğilerek, kaya parçasını yerinden oynatmaya çalışırlardı. Buzul taşı, sen misin, demezdi. O zaman dördüncüyü, beşinciyi çağırırlardı...» İşte şanlı yüzyılın tekniği burada yardıma geliyor: «Çukurdaki taşlar halatın ucuna bağlanmış a ğ l a r l a çekilirdi. Halat, beygirin döndürdüğü bostan dolabı yardımıyla çekilirdi». Taşları kaldırmak için kuyu kaldıracı da kullanılırdı. (resim 17). Veya Beyaz Deniz kanalı İnşaatının ilk m a k i n a l a r ı (resim 18).

Baltalayıcı, bozguncu bunlar mı? Dâhi mühendisler bunlar! - yirminci yüzyıldan alınarak, mağara devrine atıldılar, gelin görün ki, işi başardılar.

Beyaz Deniz Kanalı Inşaatının ana nakil vasıtasının, iki ucuna halat bağlanan, beygirli çekilen kalası olduğunu öğreniyoruz. Ayrıca Beyaz Deniz f o r d 'u da vardı Onu da anlatalım: İki beygir tarafından çekilen, dört yuvarlak kütük üzerine yerleştirilen, keresteden çakılı ağır sehpa. Taş nakli için kullanılır-

(*) «Beyaz Deniz Kanalı...» sayfa 112
(**) «Beyaz Deniz Kanalı...» sayfa 113

dı. El arabaları iki kişi tarafıdan çekilirdi: Rampalarda ikinci işçi kancayla önden çekerdi. Pekalâ, balta, bıçkı olmadıktan sonra ağaçlar nasıl devrilirdi? Akıl çevikliğiyle çaresi bulundu: Ağacın tepesine bağlanan iki halatın öbür uçları yerde bulunan iki işçi grubuna verilirdi. Karşılıklı olarak iki yandan sırayla çekilen ağaç, sallantıya gelir, sonunda devrilirdi. Aklımız herşeye erer ama, neden? - ÇÜNKÜ KANAL, YOLDAŞ STALIN'IN EMRİ VE İNİSİYATİFİYLE YAPILMAKTADIR! Gazeteler de öyle yazar, radyolar da aynı şeyi hergün tekrarlar durur.

Bir meydan savaşının yapıldığı alanı, o alanda «kül rengi uzun kaput veya deri ceketle gezinen ÇEKA'cıları» gözönüne getirin. Yüzbin tutukluya karşı hepsi otuzyedi kişi. Fakat herkes onları sever. Aynı sevgi duygusu Karelya'nın buzul kayalarını yerden oynatır. Şu anda grupları durdu (resim 19). Yoldaş Frenkel eliyle bir şeyler gösteriyor, yoldaş Firin duduklarını şapırdatıyor, yoldaş Uspenskiy'den ses yok (baba katili mi? Solovetsk celládı mı?) - ve işte binlerce kişinin kaderi, ayazlı bir gece için mi, bir kutup aylığına mı perçinleşmiş oluyor.

Bu inşaatın tüm büyüklüğü, çağdaş teknikten yararlanmamasında, memleketten gelebilecek yardımdan dahi yoksun kalmasındadır! Yazarlar gururla: «Buradaki çalışma hızı zararına çalışan Amerikan veya Avrupa kapitalist temposuna benzemez, burada gördüklerimiz - sosyalistik tempolardır», (*) diyorlar. (1950 - 1960 yıllarında öğrendik, büyük sıçrayış deniyormuş buna). Kitapta başından sonuna kadar teknikten geri kalmışlığımız, derme çatma iş yapmacılığımız övülmektedir. Vinç mi yok? Kendimiz yaparız! «Derrick»ler (derik'ler) - ağaçtan yapılır, ancak sürtünen parçalar madenden dökülür. «Kanalda öz endüstrimiz» diye bayram ediyor yazarlar. El arabalarının demir tekerlekleri bile kendi yapımız olan kupol fırınında döküldü.

Memleketin kanala olan ihtiyacı o derecede âcildi ki, araba tekerleği bile bulunamamış! Leningrad'daki fabrikalar için yerine getirilemez bir sipariş olacaktı, herhalde!

Yirminci yüzyılın en anlamsız inşaatını küsküyle, el arabasıyla Mısır'ın ehramlarıyle bir tutmak - doğruluğa sığmaz: Ehramlar, çağdaşları olan tekniğin yardımıyla yükseldiler, oysa bizim yararlandığımız teknik - kırk yüzyıl öncekiydi!

Benzin depoları için benzinimiz yoktu, onun için egzostla insan boğan araba yerine kendi buluşumuzu koyduk.

(*) «Beyaz Deniz Kanalı...», sayfa 356

Kendinizi o şantiyenin mühendisi yerine koyun! Tüm bentler - topraktan, su aktıma kanalları - keresteden. Toprak devamlı su kaçırıyor. Toprağı neyle sıkıştırmalı? - Atların çektiği silindirlerle! (Tutuklularla birlikte memleketin ve Stalin'in acımadığı tek hayvan - attır, çünkü «kulaklar»ın yardımcısıydı, o da ölüme mahkûmdur). Kerestenin ve toprağın bir arada kullanılması hali, su kaçağı için hep elverişli koşul doğurur. Agacın yerini demir almalıdır! - o zaman mühendis Maslov alavere havuzları için eşkenar dörtgen ağaç kapağını buluyor. Havuz duvarları için beton yok! Duvarları neyle pekleştirmeli? Çok eskiden Rusya'da kullanılan bir usulü hatırladılar: 15 metre boyunda ağaç kütüklerinden çakılı kafesler dikine yerleştirilerek, içleri taş toprakla doldurulurdu. Teknik - mağara devrinin, sorumluluk - yirminci yüzyılın: Kaçan suya karşılık başın gidiyor!

Halkın demir komiseri Yagoda'nın başmühendis Krustalev'e yazdığı mektuptan: «Bize gelen raporlara göre (muhbirlerden, Kogan - Prenkel - Firin üçlüsünden) işe karşı ilginiz ve enerjiniz eksik. Emrimdir, bana hemen işe sarılıp sarılmayacağınızı... sabotaj ve bozgunculukla vakit geçiren mühendisleri (kim ola?) doğruluğa yöneltilip yöneltmeyeceğinizi bildireceksiniz...» (hele dile bak!» Baştakine ne cevap verilecek? Yaşamak istiyoruz... «Suçluluğa varan yumuşak kalbliliğimin farkındayım... düzensizlikten ötürü pişmanlık getiriyorum...»

Kulaklarımızda bir an bile kesilmeksizin «KANAL YOLDAŞ STALİN'İN EMRİ VE İNİSİYATİFİYLE YAPILMAKTADIR!» havası çalınıyordu. «Barakada, kanal yolu boyunca, dere kıyısında, Karel'in izbesinde, kamyon üzerinde kurulu radyolar g e c e g ü n d ü z ara vermeden (düşünün bir kere!) sayısı bilinmez kara ağızlarıyle, kanal hakkında tüm memleket ÇEKA'cılarının düşündüklerini, partinin söylediklerini tekrarlar dururdu.» Aynısını düşünmek - görevindir! Aynısını düşünmek - görevindir! «Tabiata ders verir - hürriyetimize kavuşuruz» özlü sözü duyulurdu. Yaşasın toplumsal rekabet, yaşasın işçilikte hamlecilik! Yaşasın işçi postaları, işçi bölükleri arasındaki yarışma! Yaşasın emekçi toplulukları arasındaki yarışma! Alavere havuzları arasında yarışma! En sonunda asker muhafızlar tutuklularla yarışmaya başlıyorlar! (*) (Sizleri daha sıkı mı koruyorlar?).

En büyük desteği - s o s y a l y a k ı n l a r ı n d a n, b a ş k a d e y i ş l e, hırsızlardan umuyorlar! (Kanal inşaatında bu iki

---

(*) «Beyaz Deniz Kanalı...», sayfa 153

anlam birleşmişti artık.) Duygulanmış Gorki kürsüden onlara: «Herhangi bir kapitalist topunuzun yapabileceğinden fazlasını çalar» dediği zaman, pohpohlanmış âdi suçlular galeyana gelerek, sevinç ifade eden böğürtüyle cevap verdiler. «Eski yankesicinin gözünden iri yaşların boşandığını» bildiriyor yazar .(*) Buradaki hesap, kanuna karşı gelenlerin hayâlciliğinden yararlanmasına dayanıyor. Haliyle onurları okşanmış oluyor! Toplantı başkanlığı üyeliğine seçilen hırsızın demecinden: «İki gün süreyle ekmek alamaz olurduk, fakat biz bundan korkmayız (birisinden araklamak için elbette ellerine fırsat geçerdi). Bizim için önem taşıyan özellik, insan yerine konmamışdadır (ki, mühendisler bununla övünemez) deldiğimiz kayalar o kadar sert ki, matkaplar dayanmıyor, buna rağmen, yürütüyoruz!» (YÜRÜTTÜĞÜNÜZÜ anladık, işi yürüten kim?).

Bu da bir sınıf teorisi: Kampta, bizden olmayanlara karşı, bizden olanlarla birleşmek. Beyaz Deniz kanalı için yazmıyorlar ama, Bereznik hakkında görgü tanığının anlattığına bakılırsa, âdi suçlular içinden seçilen çavuş ve posta başlarının mutfağı ayrı idi. Karavana yemeği - askerlerinkinden de kaliteli. Yumruklarının sert olması isteniyordu, sıkılmasının SEBEBİ bilinmeliydi.

Kampın 2 sayılı noktasında hırsızlık olayları eksik olmazdı, yemek kapların, çorba kartlarının bile kap-kaç usulüyle sahip değiştirdiğini gördük. Ancak bu suçları işleyenler öncü işçi takımından bile atılmazdı. Suç, işteki hamleciliğe, sosyal yüzlerine gölge düşürmezdi. İşyerine kadar getirilen gıda, soğuk olarak da gıtılırdı. Kurutmadaki kişisel eşya kaybolurdu, zarar yok, yürütüyoruz! Povenets - cezalılarının gönderildiği kentçik, karmakarışık bir yer. Povenets'te ekmek çıkmaz, Kem'den gelir (haritaya bir göz atın!» Şişnya bölgesinde en az yemek normu tutulamaz oldu, barakalar soğuk, her yan bit dolu, hastalanan çok - zararı yok, yürütüyoruz! Kanal... inisiyatifiyle kurulmuyor mu? Adım başında kültür yayıcı - eğitici noktalar! (Külhanbeyi, kampa gelir gelmez eğitmen kesiliyor.) Hep alarm havasını yaratmak gerek! Ansızın bürokrasiyi tepeleme gecesi ilân edilir. Akşam paydosuna doğru yöneticilerin odalarında dolaşan kültür eğitmenleri hücuma geçer. Tungut cephesinde - yarma! (Bentin yarılması değil, yüzdelerin yarılması). HÜCUM, İLERİ! Karar: Günlük iş normu yüzde yüz arttırılacak! İşte böyle! (*) Günlerden bir gün işçi posta-

---

(*) Y. Kuzemko, «Üçüncü Alavere Havuzu».
(**) «Beyaz Deniz Kanalı», sayfa 302

larından biri, günlük ödevini % 852 oranında yerine getirmiş! Anlayabilen anlasın! Bunun üzerine genel **rekor kırma günü** ilân edilir! İşimizi **aksatanlara** darbe! Resimde (resim 20) işçilere ödül olarak göreklerin dağıtımı gösterilmiştir. (Yüzleri neden somurtkan - beklenen an geldi, sevindiklerini görmüyoruz).

İşler görünürde iyi gidiyor. 1932 yılının Yazında Yagoda kanal yapımını dolaştıktan sonra memnun kalmış, babacığımız sağolsun. Fakat Aralık ayında yolladığı telgrafta, normların tutulmadığından şikâyet etmiş. **Binleri bulan kalabalığın** anlamsız dolaşmasına son verin, diye, emretmiş! (İnsan neye inanırsa, onu gözönüne getirir!) Şimdi ayaklarını yere sürercesine işe giden örgütlenmiş işçi topluluklarının bayrakları solmuştu: Kanal tamamlanmış olmasına rağmen, hesaben yapılacak hafriyatın birkaç katı yapılmış bulunuyordu! Ozensiz iş yapanlar, ağaç kafeslerinin içini taş toprak yerine, buzla doldurmuşlar! İlkbaharda buzlar eriyince, havuzların suyu kaçacak! Eğitmenler bu kere yeni dövizlerle işçilerin karşısına çıktılar: **«Palavra - karşıdevrimciliğin tehlikeli silâhıdır»** dediler. (Oysa palavra sıkmak daha fazla âdi suçluların marifetidir, kafeslere buz doldurmak elbette onların işi.) Bir döviz daha: **«Palavracı - sınıfımızın düşmanıdır»** dediler, **«karşıdevrimcilerden kurulu işçi postalarının yaptığını kontrola - hırsızları** yolladılar. (Karşıdevrimcilerin yaptığını kendi hesaplarına geçirmek için en kolay yol.) **Palavra** - korkunç silâh, onunla **G P U'**nun ıslah edici - çalıştırıcı politikasını torpillemek bile mümkün! **Palavra** - topluma ait mülkin çalınması anlamına gelir. Ne yaman şey! 1933 yılında sürelerini doldurmadan serbest bırakılan mühendisleri, hesaplarında şişirme rakamların anlaşılması sebebiyle, geri çevirdiler.

Öylesine bir şevk, heyecan varken, palavracılık da nereden çıkmadır? Tutuklular onu ne diye buldular? Besbelli ki, kapitalizmin dirilişi üzerine kurulmuş bir hesap. Beyaz göçmenlerin siyah eli kendini gösteriyor.

1933'ün başında Yagoda'nın yeni emri: «Bütün İdarelerin adları değişiyordu, hepsi **bölge karargâhı** oluyordu. Kadroların yarısı - inşaata yollanıyordu! (kürek yetecek mi?). İşler üç vardiya üzerinden görülecekti (geceler - hemen hemen kutup gecesi gibi)! Yemek kanal hattında yenecek (soğuk olacaktı!) Şişirme, palavraya başvuranlar bundan böyle yargılanacak!

Ocak ayında - SU BOLUMU ÇİZGİSİNE HÜCUM! Tüm işçi bölükleri, mutfak ve demirbaşlarıyla aynı yere yöneltiliyor! Hepsine çadır yetmedi, kimi kar üzerinde yatıyor, zararı yok, YÜRÜTÜYORUZ! Kanal ...... inisiyatifiyle açılıyor.

Moskova'dan Bir sayılı emir: «İnşaatın bitimine kadar sürekli hücum durumunun ilânı isteniyor! Paydostan sonra daktilo ve sekreter kızlarla çamaşırcı kadınları inşaata sürüyorlar.

Şubat ayında Beyaz Deniz - Baltık Denizi Kampının tamamını içine alan görüşme yasağı ilân ediliyor, tifüs salgınına karşı tedbir mi, tutuklular üzerine baskı mı, bilinmiyor.

Nisan ayında aralıksız 48 saatlık hücum ilân ediliyor, hurra!! - OTUZBİN KİŞİ UYKUSUZ!

1 Mayısa doğru Halk Komiseri Yagoda, sevgili Hoca'ya tekmili veriyor: Kanal plânlandığı günde tamamlanmış.

1933 Temmuz ayında Stalin, Voroşilov ve Kirov, kanalı gözden geçirmek üzere, üzerinde vapurla hoş bir gezinti yaptılar. Güvertede, örme koltuklar üzerinde üçlüyü gösteren resimler bulunmaktadır. «Şakalaşıyorlar, gülüyorlar, sigara içiyorlar». (Oysa Kirov artık ölüme mahkûm edilmiş bulunuyordu, fakat kendisinin bundan haberi yoktu).

Ağustos'ta kanaldan 120 yazar geçti.

Kanalın bakımıyla uğraşacak ekipler yerinde bulunmadığından, tutuklu «kulakları» getirdiler. Onları barındıracak yerlerin seçimiyle Berman kendisi ilgilenmiş.

«Kanal askerlerinin» çoğu bundan sonra yapılacak kanala - Volga - Moskova kanal inşaatına gönderildi. (*)

Ortaklaşa kaleme alınan alaycı kitabı burada bırakalım.

Solovetsk, gözümüze her ne kadar iç karartıcı olarak göründüyse de, süresini, belki de hayatını tamamlamak üzere Beyaz Deniz kanalına gönderilen tutukluya kendisini yine de arattırırdı. Yeni yerde şakacılık devrinin artık geride kaldığı, son-

---

(*) **Kanal askerlerinin Ağustos ayındaki kongresinde Lazar Kogan şöyle bir açıklamada bulunmuş: «Kamp sistemimiz içinde böyle bir toplantının son toplantı olacağı gün uzak değil... Islah edici eğitimci kamplara olan ihtiyacın da ortadan kalkacağı yıl, ay ve gün de uzak değil», demişti. Herhalde kurşuna dizilmekle hayatını tamamlayan Kogan müthiş şekilde yanıldığını görememişti bile. Bununla beraber, konuşmasını içtenlikle yapmadığını da düşünebiliriz.**

raları hepimizin öğrendiği gerçek kamp yüzünün ne olduğu anlaşılıyordu. Solovetsk'teki sessizlik yerine sürekli küfür, bitmez kavgaların vahşi şamatası ve bunlara karışan eğitici propaganda geldi. Derme çatma ranzalar üzerinde dört değil, beş - ayak düzeni içinde sekiz kişi yatardı. Bu da Medvejegorsk'taki Başyönetmenliğine bağlı kampta oluyordu. Manastırdaki taş binalar yerine tutuklular burada geçici olarak kurulan, her yanı rüzgâr alan barakalarda, kimi vakit çadırlarda, bazan da doğrudan doğruya kar üzerinde barındırılırlardı. Bereznikov'dan buraya getirililenler bile, ki orada da 12 saat çalışılırdı, buradaki koşulların daha ağır olduğunu söylerlerdi. Rekorların kırıldığı günler. Hücuma kalkılan geceler. «Bizden - hepsi, bize - hiç» havası... Karışıklık ve insan kalabalığı içinde patlatılan kayalarla birlikte, insanlar da sakatlanırlardı. kazalar kimi vakit ölümle sonuçlanırdı. Soğumuş çorba buzultaşları arasında yenirdi. Yapılan işin ne olduğunu okudunuz. Verilen gıda - 1931 - 32 yıllarında ne olabilirdi ki... (Skrıpnikova'nın anlattığına göre, ücretle çalıştırılan hür insanlar için Medvejegorsk'ta kurulu yemekhanede bile, çorba yerine hamsi başlarının yüzdüğü, az sayıda darı tanelerinin bulunduğu bulamaç verilirmiş.) (*) Elbise - tutuklunun evden beraberinde getirdiğidir. Tutukluya sesleniş hep aynı şekilde: «Haydi!.. Haydi!.. Haydi!...»

İlk, 1931 - 1932 kışında yüzbin kişinin öldüğü söylenir. Kanaldaki devamlı mevcut kadar. Neden inanmayalım? Bu sayı bize küçültülmüş gibi bile geliyor: Savaş zamanı kamplarındaki koşullar bunun benzeriydi, orada ölüm oranı, herkesin bildiği, günde % 1 idi. Beyaz Deniz kanalında, bu hesaba göre, yüzbin insanın ölmesi için üç aydan biraz fazlası gerekiyordu. Oysa önlerinde bir Yaz ve bir Kış daha vardı.

Solovetsk tutuklusu D. P. Vitkovskiy kanal inşaatında şantiye şefi olarak çalışırdı, tutuklularca yapılan işin hacmini şişirerek, birçoklarının hayatını kurtarmıştı. Onun ağzından akşam paydosundan sonra işyerinde göreceğimiz manzarayı izleyelim:

«Günlük çalışma bittiği zaman kanal hattında ölüler kalırdı. Yüzleri karla örtülü. Kimi, devrik el arabasının altında bü-

(*) **Bayan Skrıpnikova Ukrayna'dan gelen, açlıktan kaçan halkın serüvenlerini de anlatır: Onlar tutuklu kamplarının yakınlarında iş ararlardı, ölümden o şekilde kaçarlardı. Tutuklular onları kamp yakınına kadar çağırırlardı.** kendilerinden onlara yemek verirlerdi! **Doğruya benziyor. Ancak Ukrayna'dan kalkıp oraya kadar gelmeyi herkes beceremezdi.**

zülmüş, ellerini yenlerine saklamış, o şekilde donmuştu. Kimi başını dizleri arasına alarak hareketsizleşmişti. İleride iki kişi sırtlarını birbirine dayayarak ölmüştü. Onlar köylü çocuklarıydılar, en iyi işçilerimiz. Kanala onbinlik gruplar halinde getirtilir, babayla oğlunun aynı kamp noktasına düşmemelerine dikkat edilirdi. Deniz çakılıyla buzultaşları kaldırma işinde kendilerine, Yazın bile yerine getirilemeyecek ödev verilirdi. Kimse onlara akıl veremiyordu, kulaklarını çekemiyordu. Köylerinde yaptıkları gibi, işe var kuvvetiyle sarılır, çabucak yorgun düşerlerdi. Ondan sonra da, gördüğümüz gibi, çifter çifter donarak can verirlerdi. Gece yola çıkarılan kızaklar ölüleri toplardı. Kızağa atılan cesetten tahta sesi gelirdi.

Zamanında toplanmayan ölülerden Yaza doğru yalnızca kemik kalırdı. Kemikler çakılla birlikte beton karıştırıcısına atılırdı. Belomorsk yanındaki son alavere havuzunun betonuna girdi onlar, sonsuza kadar içinde saklı duracaktır.» (*)

Yüksek tirajlı, Beyaz Deniz Kanalı İnşaatının gazetesi, etekleri zil çalarak, birçok tutuklunun boş zamanlarında, hiç bir karşılık almadan, kanal duvarlarını taşla ördüklerini, sevgililerini süslemek hevesi içinde bulunduklarını bize anlattı.

Kanalın yamaçlarına altı kişinin - Stalin ve Yagoda'nın hempalarının, Kanal İnşaatı baş yönetmenlerinin, altı kiralık katilin adlarını taşla işlemek, her birinin aşağı yukarı otuzbin hayata kıydıklarını yazmak için tam fırsattı. İşte: Firin, Berman, Frenkel, Kogan, Rappoport, Juk.

Beyaz Deniz - Baltık Denizi Kampının askeri muhafız kıtasının başı Brodskiy de listenin içine alınmalıdır. Tüm Rusya Merkez İcra Komitesi adına kana vasi olarak tayin edilen Solts da buna hak kazanmıştır.

Kanalda görev alan 37 ÇEKA'cı da.

Kanalı göklere çıkaran 36 yazar da. (**) Pogodin'i de unutmamalı.

Geçen turistler okusunlar, düşünsünler.

Ancak, işin tersliğine bakın ki, turist yok!

Nasıl olur?

(*) **D. Vitkovskiy — Ömrün Yarısı.**

(**) **İçlerinde A. N. Tolstoy da vardı, (mevkiinin karşılığını ödemeliydi). «Tolstoy gördüklerini içtenlikle, duygulanarak anlatırdı, bölgenin bundan sonraki gelişmesinden fantaziye kaçan, aynı zamanda realiteye benzeyen tablosunu önümüze sererdi, yazarlara özgü yaratıcı yeteneği ve hayâlciliğini bol bol kullanırdı. Kanalı yapanların emeğinden, kanalda kullanılmış i l e r i t e k n i k t e n, ağzı sulanarak söz ederdi...» (Aralıklı yazı - benim A.S.)**

Bayağı olur. Vapur da yok. Tarifeye tâbi olarak işleyen hiç bir şey yok orada.

1966'da, bu kitabı bitirmek üzereyken, büyük Beyaz Deniz kanalını kendi gözümle görmek istedim. Diyelim, öbür yüzyirmiyle yarışmak için. İmkânsız, vasıta yok. Yük gemisi için izin almam gerekecekti. O zaman da hüviyet soracaklar. Soyadım yeterince çalkalandı, hemen üzerine şüpheyi çeker: Niçin oraya gidiyor, derler. Kitabımı kurtarmak için gitmekten vazgeçtim.

Yine de oraya biraz sokulmak imkânını buldum. Once Medveyegorsk'a gittim. O zamandan kalma bir çok baraka duruyor henüz. Üzerinde beş katlı kule bulunan büyük oteli var, olmalıdır da: Kanala giriş noktasıdır. Burası yerli ve yabancı misafirlerin kaynaşacağı yer!... Hep boş kalınca, öğrenci yurdu yapmışlar.

Porevents yolu. Cılız orman, adım başına taş, buzulkayalar.

Povenets'ten sonra hemen kanal, alavere havuzlarına yakın yerden geçiyorum, onları görmek istedim. Yasak bölgeler, uyuklayan bekçiler. Kimi yerde çok iyi görünüyor havuzlar. Havuz duvarlarını eski kafeslerden, resimden tanıdım. Maslov'un eşkenar dörtgen havuz kapakları, madeni kapaklarla değiştirilmiş, açılıp kapanmaları da şimdi mekanik oldu.

Fakat o sessizlik neden, ne kanalda, ne de havuzlarda hareket yok. Bakımcılar da gözükmüyor. Vapur düdüğü duyulmuyor, kapaklar açılmıyor. Güzel bir Haziran günüydü. Neden acaba?

Povenetsk «merdiveninin» beş havuzunu geçtim, sonra sahilde oturdum. Sigara paketleri üzerinde senin resmin bulunan, memleketin sana ihtiyacı olan Büyük Kanal, niye sustun?

Sivil giyimli biri bana yaklaştı, gözleriyle beni denetliyor. Saflıkla balık satın alabileceğim yeri, kanalda hangi vasıtayla gidebileceğimi sordum. Adam havuz muhafızlarının başıymış. Kanalda yolcu trafiğinin bulunmayışının sebebini sordum. Soruma bayağı şaştı. Olur mu? Amerikalılar hemen geçmeye başlarlar. Savaştan önce olurdu, savaştan sonra yasaklandı. - Ya geçseler ne olur? - Ne diyorsun, onlara gösterilir mi?! - Ama hiç kimsenin geçtiği yok, niçin? Geçen var. ama, az. Sığdır, görüyorsun, yalnızca 5 metre derinlik. Kanalı düzeltmek istediler, fakat galiba yakında yenisini açacaklar, bu kere daha iyisini.

Muhafızların başı dostumuz, bunları çoktan biliriz biz. 1934'te kanal için madalya dağıtma faslı biter bitmez, rekonstrüksiyonu için proje yapımına başlandı. Projenin ilk maddesi - kanalın derinleştirilmesiyle ilgiliydi. İkinci maddesi - şimdiki havuzlara paralel olarak, transatlantik gemilerin geçirilmesine el-

verişli yeni alavere havuzlarının yapımıyla ilgiliydi. Acele işe şeytan karışır. T e r m i n ve n o r m l a r yüzünden derinliği de şaşırdılar, gemi geçirme kapasitesini de. Hayâli metre küp toprak işiyle çalışanların karnını doyurmaya çalıştılar. (Sonradan hayâli işlerin sorumlusu olarak mühendisleri yakaladılar, onlara yeniden o n l u k'larla s ü r e verdiler.) Murmanks demiryolunun 80 kilometrelik kısmının güzergâhını değiştirdiler, yer açtılar. İyi, hiç olmazsa el arabası tekerleğinden tasarruf yaptılar. Kanalda taşınacak mal nedir, nereye götürülecek? Faraza yakınımızdaki ormanı kestiler, keresteyi Arhangelsk'ten Leningrad'a mı taşıyalım? Kerestenin pazarı Arhangelks'te, öteden beri yabancılar oraya gelir, malımızı alırlar. Yılın yarısı kanal donuk, daha fazlası bile. Kanaldan ne şekilde yararlanmak isteniyordu. Evet, anladık. Askeri amaçla yapılmış olmalıdır, filoyu bir denizden öbür denize aktarmak için.

Muhafızbaşı şikâyete devam eder: Denizaltıyı bile mavnalara korlar, o şekilde geçirirler, o kadar sığdır, der.

Kruvazörlerden ne haber?.. Seni gidi ahiret adamı zorba hükümdar! Gecelerin çılgını! Bunları sayıklayarak mı düşündün?

Acelen ne, mel'ûn? Yirmi ayda bitirmek istedin - seni dürten neydi sanki? Bu ikiyüzbin insan hayatta kalabilirdi. Diyelim, esperantistler sinirine dokunuyordu, kabul, ya köylü çocukları sana neler kazandırmazlardı ki! Nice defalar onları hücuma kaldırabilirdin, Yurt için; Stalin için!

«Pahalıya mal oldu,» diyorum muhafızların başına. Güvenle: «Buna karşılık, çabuk yapıldı!» diye karşılık veriyor.

Kemiklerin üzerinde kuruyası!..

O günün sekiz saatını kanalın yanında geçirdim. Bu süre içinde bir tek motörlü mavna Povenets'ten Soroka'ya, aynı tip bir başkası Soroka'dan Povenets'e geçti. Üzerlerindeki değişik numaralarından ancak, aynı mavna olmadığını anladım. Her ikisinin yükü, çürümeye yüz tutmuş odunluk çam ağacı gövdeleriydi.

Çıkarmayla sonucun sıfır olduğunu buluyoruz.

Elde ikiyüzellibin.

Beyaz Deniz - Baltık Denizi kanalından sonra sıra Volga - Moskova kanalına geldi. İlki biter bitmez tüm kadroyla öbürüne geçtiler. Kamp yönetmeni Firin, inşaat yönetmeni Kogan oldu. (Beyaz Deniz kanalı için hakettikleri Lenin madalyalarını yeni yerde aldılar).

Bu kanala hiç olmazsa gerek vardı. Ama Beyaz Deniz Kanalı inşaatının bütün geleneği burada yaşatılmış, geliştirilmiş - o başka. Takımadalarının durgun Solovetsk devriyle hızlı metastaz devri arasındaki farkı burada daha belirgin şekilde göreceğiz. Gaddar ve sessiz Solovetsk kendini işte burada arattırdı. Burada insandan yalnızca iş, kuvvetten kesilmiş elle sert kayanın parçalanması istenmiyordu, hayatınızdan olurken, içinize girilmesine, ruhunuzun soyulmasına razı olacaktınız.

Kanal inşaatlarında insanın en çok ağrına giden şeyin, **cır cır ötme** mükellefiyeti olduğunu haber verelim. Zorunluydu, herkesten isteniyordu.. **Yağı tükenmiş kandil fitili** durumundasın, toplum hayatından bir sahne canlandıracaksın. Açlıktan dönmez dille nutuk çekeceksin, plânların geçilmesini, baltalayıcıların meydana çıkarılmasını, düşmanca propaganda yapanların tepelenmesini, **kulakların** yaydığı söylentileri iletenlerin cezalandırılmasını isteyeceksin (kamptaki söylentilerin hepsi **kulaklardan** çıkıyordu.) Bunları yaparken, sağa sola göz kulak olacaksın ki, kuşkulu yılanlara sana yeni bir suç yamamamak için fırsat vermeyesin.

Kurbanlıkların hayatının büyük düzen içinde geçtiğini bunca coşkuyla anlatan ayıp nedir bilmez kitapları bugün ele alırken, inanası gelmiyor insanın, bunlar ciddiyetle yazıldı mı? Ciddiyetle okundu mu? (Uzağı gören Glavlit [1] tüm baskıları kaldırmış, elimize ancak son kitaplardan biri geçmişti.)

Bundan sonrasi için Vışinski'nin gayretli öğrencisi İ. L. Averbah, (*) Virgilius'un [2] kılığına girerek, kılavuzumuz olacaktır.

Vidanın bayağısını bile tahtaya geçirirken başta dikkatli davranmalısınız, yoksa yana kayar. Fakat biraz tuttuktan sonra o sakınca kalkar, ikinci eliniz serbest kalır, ıslık çalaraktan vira edersiniz onu.

Vışinski'nin yazdığına göz atalım şimdi: «Islah edici çalışma kamplarımızda uyguladığımız eğitim, onları yalnız zorbalığın uygulandığı kapitalist hapishanelerden kesinlikle ayırır. (**) Suçla yaptığımız savaşta zor kullanma bizde ikinci plânda kalır, savaşın ağırlık merkezi maddesel sorunların çözümüne, eği-

---

(*) **İ. L. Averbah — «Suçtan - Çalışmaya».**

(**) **«Hapishaneden...» dergisi için Vışinskiy'in önsözü.**

(1) GLAVLİT — Matbuat Genel Müdürlüğünün karşılığı.

(2) Virgilius — Roma'nın en büyük şâirlerinden. M.Ö. 70 - 19.

tici - kültürel çalışmaya ve siyasal eğitime kaydırılmış bulunuyor». (*) (Kafamızı azıcık çalıştırarak ne demek istediğini anladık: Dayak yerine tayının bareme bağlanması, artı propaganda.) Devamı da şöyle: «Suçla yapılan savaşta sosyalizmin etkisi mücizeyi andırmaktadır». (****) (Mücize sözünü aynen kullanmış!)

Hocasından sonra Averbah da açıklamalara geçiyor ve: «Sovyet ıslah edici çalıştırma siyasetinin amacı **en aşağılık insan türünü** (ham maddeyi - **haşereyi** unutmadınız ya? A. S.) **sosyalizmin degerli ve bilinçli yapımcısına** dönüştürmek olacaktır,» diyor.

Ne var ki, oranda bir uygunsuzluk... aşağılık insan türünden milyonun dörtte biri mezara, değerli, bilinçli yapımcılardan ancak 12 bin 500'ü sürelerini tamamlamadan hürriyetlerine kavuştu (Beyaz Deniz kanalında.)

Meğer partinin 8. kongresinde, taa 1919'da, iç savaşın en kritik günlerinde, Denikin, Orel (1) dolaylarındayken, Kronştat ve Tambov ayaklanmaları (2) arifesinde, ceza verme yerine **suçluyu eğitme** yoluna gidilmesine karar verilmişmiş. (Nasıl olur, hiç ceza verilmeyecek miydi?)

«**Zorunlu** eğitim» diye ekliyor şimdi Averbah. Ağzımızı tıkayacak karşılığı önceden hazırladıktan sonra, tumturaklılıkla şu soruyu açıyor: **NASIL** olsun? Hür iken, sosyalizme düşman hava içinde oluşan bilinci bu kere kampta zor altında çalıştırarak kendimize nasıl dost yapalım? Kamp havası düşmanlığı arttırmaz mı? diyor.

Okuyucuyla ikimiz çıkmaz sokağa girmişiz: Doğru söylüyor, deriz.

Ne gezer! Gözümüzü kamaştıracak cevabı şimdi çıkarıyor cebinden: Dengesini bulmamış veya düşmanca duyum, **yük**-

---

(*) Averbah'ın kitabına Vışinkiy'in eklediği önsöz.
(**) Aynı yerde.

(1) Orel — Moskova'ya 300 km. uzaklıkta, Denikin'ın komutası altında Beyaz Rus ordularının ulaşabildiği, Moskova'ya en yakın şehir.

(2) Kronştat — Rus Baltık Denizi filosunun üssü. Leningrad'tan akan Neva ırmağının Fin körfezine döküldüğü noktada. Leningrad'ı savunmak için kale 1710'da Deli Petro tarafından kurulmuştu. Deniz erlerinin 1921 İlkbahar ayaklanması merkez hükûmetini bir hayli sarsmıştı. Denizcilerin istekleri içinde serbest ticaret de vardı. Troçki'nin emriyle ayaklanma bastırıldı, baştakiler idam edildiyse de, arkadan NEP - kurulmuştu. Tambov ayaklanması da o devreye rastlar.

sek hedefe yöneltilmiş yapıcı ve bilinçli çalışmayla sosyalizmden yana çıkacaktır, diyor bu kere. Pratiği de şu olacak: «Çapıyla insanı şaşırtan, devâsa tesislerin yapımında konsantre ışin çıkarılmasıyla». (Işte şimdi oldu, memleketin Beyaz Deniz kanalına olan ihtiyacını anlamış olduk. Ne dümbelek kafalı imişiz, ne de geç anlarız.) Averbah devam ediyor: «Bu sistemle yapının amacı açıklığa kavuşur, heyecan yaratır, etkilî olur...» dedikten sonra «yapının sıfırdan başlanarak tamamlanması» koşulunu da ekliyor. Bu durumda «kamptaki tutuklulardan herbiri kendi emeğinin yarattığı siyasal yankının farkına varır, tüm memleketin çalışmasını izlediğini anlar». (Kampta ölmemek koşulu da var ama, o ayrı).

Vidanın tahtaya ne tatlı girdiğinin farkına varıyor musunuz? Hafif eğrilik olabilir ama, o da ayrı konu, çaresi elimizde değil. Baba harita üzerinde piposunu dolaştırmış, yanlışı düzeltmek onun işi değil. Bir Averbah hep bulunur: «Yoldaş Vışinski, bir fikrim var, kitaba geçireyim mi?» diye sorar.

Şimdi öğrendikleriniz - dalda açan çiçekler. Yemişi de var. Kamptaki tutuklunun, kamptan ayrılmadan «emeğin üstün sosyal biçimine ısınması» koşulu da var.

Peki. ya bu koşulun yerine getirilmesinin gereği ne ola? Vidamız bir şeye dayandı, girmiyor.

Beynimiz artık sis içinde, yoksa anlamayacak ne var? Gereken - işde **yarışma ve hamlecilik**! (Resim 21). Aziz dostlar, yaşadığımız Bin yıla bakın, «yalnızca iş çıkarmak yetmez, kahramanlara yaraşır şekilde çalışılacak!» deniyor. (OGPU'nun 190 numaralı emridir.)

Bayrak yarışı! Merkez Karargâhının kızıl bayrağı için yarışma! Bölge bayrağı için! Manga bayrağı için! Kamp noktaları, tesisler, işçi postaları adına yarışma! «Elden ele geçen kızıl bayrakla beraber, kazananlara bir ödül daha veriliyor: Gün süresince bando eşliğinde çalışmak, lezzetli yemekleri bando eşliğinde yemek imkânı sağlanıyor!.» (resim 22) (Lezzetli yemeği resimde göremezsiniz, ama, projektör duruyor. Gece çalışması içindir. Volga kanalında 24 saat çalışılır.) (*) Her tutuklu pos-

---

(*) Bandodan başka kamplar da yararlanırlardı: Sahile dikerlerdi onu, birkaç gün çalardı. O sırada tutuklu işçiler istirahat etmeden, mavnalardan kereste çıkarırlardı. İ. D.T. Beyaz Deniz Kanalında müzisyendi, müzisyenlerin öbür tutuklular tarafından sevilmesini anlatır, bandodakilere asker üniforması, ayrı yatak verirlerdi, üstelik genel işlere de çıkarılmazlardı. İşçiler bandoya: «Kaytarıcılar, lüpçüler buraya çalışmaya gelin» diye bağırırlardı. Resimde bu sahneleri görmüyoruz.

tasında üç kişi yarışma sonuçlarının hesaplanmasiyle karara bağlanması işiyle görevlendirilirdi. Hesap ve karar! Karar ve hesap! Su bendine yapılan hücumun ilk beş günlük plânın sonucu! İkinci beş günlük plânın sonucu! Kamp gazetesinin adı «Yeniden Terbiye». Onun sloganı: «**G e ç m i ş i m i z i k a n a l ı n d i b i n e g ö m e l i m**». Onun çağrısı: «Hafta tatilini kaldıralım». Genel coşku! Öncü işçilerden en öndeki atılıyor bu kere «Haliyle kaldıralım, tatilin sözü mu olur? **V o l g a ı r m a ğ ı n ı n** tatil günü var mı? Neredeyse taşıyacak», diyor. Peki, Mississipi'nin tatil günü var mı?.. - Yakalayın keratayı, kulakların ajanı dır, sesleri. Antlaşma vecibeleri maddelerine geldik: «Topluluğun her bireyi sağlıklı kalmaya çalışmalıdır». Ne insanlık! Oysa, iş günü kaybı önlenmesine çalışılmaktadır. «Hasta olmamak, hasta izni almamak!» Kara tahtalar, kırmızı tahtalar. İş durumunu gösterir tahtalar. İşin bitimine kalan gün sayısı, bugün yapılan iş, dün yapılan iş. Şeref defterleri. Her barakada - şeref diploması asılıdır, her barakada - «yeniden terbiye» vitrinleri, (resim 23) diagramlar, grafikler. (Nice aylak adam için iş!) Her tutuklu üretme plânını bilmek zorunluğundadır! Her tutuklu tüm memleketin siyasi hayatını da izlemek zorunluğundadır! Bunun için her sabah, işe gitmeden önce, her akşam paydostan sonra, sonra, yorgunluktan artık ayakta duracak haliniz kalmamışken, günde iki defa, beşer dakikalık toplantı yapılır. Sabahkinde - iş, akşamkinde siyasi durum gözden geçirilir. Oğle tatilinde yine siyasi konuşma yapılır ki, işçilerin köşeye bucağa sinmelerine veya uydurmalarına imkân bulunmasın! Dışarda çalışanlar yoldaş Stalin'in Altı Koşulunu ezberden bilmelidirler! (*) Hürriyete kavuştuktan sonra dahi, işten kaçma veya hastalık tasarlama gibi eski günahların affedilmeyeceğini, bu günahı işleyenlere karşı **h a l k y ı ğ ı n l a r ı t i k s i n t i s i n i n** devam edeceğini de bilmelidir. Aynı zamanda işbaşı yapmayanın işten çıkarılmasını emreden Halk Kamiserleri Heyetinin kararını hatırından çıkmamalıdır. Öncü işçi ünvanını hak etmek için kendini görevde göstermek yeterli sayılmaz. aşağıdaki eylemlerin de yerine getirilmesi zorunluğu var: a) Gazeteleri okumak, b) **Y a p t ı ğ ı n k a n a l ı s e v m e k**, o) Kanalın değerini anlatmasını bilmek.

(*) **Kanal inşaatı yöneticileri arasına** sokulabilen **aydınlar, sözü gegeçen 6 koşuldan akıllıca yararlanmasını bilmişlerdi: «Uzmanlardan tam yararlanma» şartını, tüm mühendisleri genel işlerden çekmekle uyguladılar. «İşçilerin yer değiştirmelerine karşı çıkmak» ilkesini, onları başka kamplara göndermelerini yasaklamakla uyguladılar.**

Işte şimdi mûcizeye tanık oluyoruz! Tam mûcize! Ruhun yenilmesini ve yükselmesini görüyoruz! «Bundan sonra öncü işçi, disiplin ve görevi kendisine dışardan yamalanmış bir nesne olarak görmekten vazgeçiyor (atların bile anladığını) (resim 24) onları öz varlığının ihtiyacı olarak görüyor.» (Hakkı var, hürriyet hürriyet değil ki, farkına varılan kafesin başka türlüsü!) İsteklendirme için yeni sosyalistik usuller geçerlidir: Oncü işçilere dağıtılan rozetler. Hatırınıza gelmez ama «gayretli işçilerin öncü işçi rozetine biçtiği değer, tayına biçtiği değerden yüksekti!» Evet, tayından daha değerli! İşçi ekiplerinin tam kadroyla «kendiliklerinden, işbaşına iki saat kala, göreve çıktıkları görülmüştür» (amma da keyfi hareket, muhafızlar n'apıyorlar?). «Paydostan sonra da hemen döndükleri yok!»

Ne tutuşup yanma bu! Vay, kibritler! Yanmanızın onlarla yıl süreceğini mi düşündünüz...

İşte buyurun, öncü işçilikten bir örnek (resim 25)! Fırtınaya rağmen işe devam! Günlük programı aşalım! Tekniğe dikkat: Beyaz Deniz kanalında da anlatmıştık: Yokuşa itilen el arabasına yardım olmak üzere, elinde kanca, bir adam onu önden çekerdi. Başka çaresi yoktu ki. İvan Namsev adında biri âniden beş kişinin işini yapmaya karar veriyor! Karar mı, karar. Bir vardiya içinde 55 metre küp toprak yüklemiş! (*) Hesabımızı yapalım: Saatta 5 metre küp, 1 metre küpü 12 dakikada. En elverişli toprakla bir deneyin, görelim sizi. Genel duruma gelince: Pompa yok, kuyular hazır değil, su işini elle halletmek kalıyor. (**) Ya kadınlar? Tek başına 64 kiloluk taşları kaldırırlardı. (***) El arabaları devriliyor, dökülen taşlardan baş ayak yaralanıyordu. Zararı yok; yürütüyoruz ya! Kimi vakit «bele kadar su içinde», kimi vakit «ara vermeden 62 saatlık çalışma», veya «üç gün süreyle 500 kişi donuk toprağı kazmaya çalıştılar,» boşa olduğu anlaşıldı. Zarar yok - yürütüyoruz!

Savaşçı küreğimiz omuzda
Mutluluğu bulduk Moskova'da!

Beyaz Deniz kanalından, tutuklularla birlikte oranın «hoş gerginliği» de geldi Moskova kanalına. «Coşkun, şakrak şarkılar söyleyerek, hücum ediyorlardı...»

(*) **Y. Kuzemko — Üçüncü Alavere Havuzu, Dmitlag, 1935.**

(**) **«Kanaloarmeyka» fasikülü, Dmitlag, 1935 (Kamp dışına çıkarılamaz).**

(***) **Aynı yerde.**

Kar olsun, fırtına,
Bize ne? Işbaşına!

Ve işte - öncü işçilerden bir grup görüyoruz, kongreye geldi onlar (resim 26). Yan tarafındaki, trenin yanında duran - muhafızların başı, biraz geride biri daha, o da muhafız Kadınların coşkuya kapılmış mutlu yüzlerinde bir göz gezdirelim, evlerini çocuklarını düşünmedikleri besbelli - hepsinin kanal âşığı olduğunu görüyoruz. Havanın oldukça serin olduğu anlaşılıyor, kiminin ayağında evde yapılan deri çizme, kiminin ayağında keçe çizme. Soldan ikinci kadın, hırsız, ayağındaki iskarpin çalıntı malı. Kongre'de fiyaka satmazsa, nerede satsın? İşte başka bir kongrenin resmi (resim 27). Pankartta şunlar yazıyor: «Gününden önce yapıla, ucuzluğu, sağlamlığı bula!» Fakat bunu nasıl yapalım diye sorarsanız, onu mühendisler düşünsün, derlerdi. Kadınların çok yorgun oldukları belli, gülümsemeye benzer bir ifade görünüyorsa da, resimde öyle çıkmak isteklerine bağlayın. Kongreden bekledikleri - bir öğün doyurucu yemek, yoksa kalkıp konuşma yapacak değil onlar. Hepsi - sıradan köylü yüzleri. (*) Geçitte ayakta duran - tutuklular içinden seçilen muhafız yardımcısı hain, o da resimde görünmek istemiş. - Resim 28'de artık teknikle tam donatılmış başka bir öncü işçi grubunu görüyoruz, bütün işlerin tutuklularla yaptırıldığı söylentisini onunla yalanlıyor! Eserlerini kültür - eğitim kısmında sergileyen kamp sanatçılarının fırçalarına güven bağlamamız halinde, (resim 29 ve 30), teknik donatım olarak kanalda 1 ekskavatörün, bir vinç ve bir traktörün bulunduğunu görüyoruz. Acaba çalışır durumda mı? Bozuk olmaları akla daha yakın. Her neyse, kanal hattında durum Kışın pek konforlu olmasa gerek, ne dersiniz?

Ufak bir uyumsuzluk da görüldü Volga kanalı yapımında - «Beyaz Deniz kanalı inşaatını göklere çıkartan gazete makaleleri bu kere kampların yıldırıcı görünümünü de silivermişti... Beyaz Deniz kanalı havasının yansıtmasında yapılan abartmalar yüzünden, Volga kanalına gelenler temiz süt ve mumdan arınmış bal akan ırmakları aramaya koyulurlardı, yöneticilerden aklın almayacağı şeyleri isterlerdi» (acaba temiz çama-

---

(*) **Tüm resimler - Averbah'ın kitabından. Kendisi bizi uyarıyor, resimlerde kulakların ve bozguncuların fotoları yok, diyor (en değerli köylü ve aydınların yüzlerini göremeyeceksiniz, demek istiyor.) Güya sıraları gelmedi henüz. Ne yazık ki gelmeyecek - ölüyü diriltemezsin ki.**

şır isteyecek kadar ileri giderler miydi?). Anlaşılan yalanın da bir ölçüsü var. «Üzerimizde bugün bile Beyaz Deniz kanalının bayrağı dalgalanmaktadır» diyen «Yeniden Terbiye» gazetesi, bununla en ölçülü tanımlamayı sunmuştu. O kadarı yeter.

Gerek Beyaz Deniz, gerek Volga kanalında bir gerçek kesinlik kazanmıştı: «Öncü işçilik hareketiyle görevi yerine getirmedeki kamp içi yarışma, bağışıklılıklarla, tutuklulara gösterilecek kolaylıklarla bir arada yürütülecekti. Kolaylıklar - dürtücü etken yerine geçecekti.» «Yarışmacılık ruhunun başlıca temeli - **m a d d i ç ı k a r**» diyorlardı şimdi (!?!? - n'oluyoruz, doğudan batıya mı atladık? Yüzseksen derecelik dönüş? - Kışkırtma olsa gerek! Sıkı durun! Yolumuza devam!» Bu ilke üzerinde kurulan sistem yedirip içirmeyi, barınağı, giyeceği, çamaşırı, hamamdan yararlanma gibi sorunlarının çözümünü, tutuklunun işyerinde elde edeceği başarıya bağlardı. Evet, evet - az çalışan, lime lime olmuş elbise içinde, varsın bitli olarak gezsin.) Cezanın indirilmesi, istirahat, yakınıyla görüşme - hep iş randımanına bağlı sorunlardı. Faraza öncü işçilere dağıtılan rozetler - toplumsal isteklendirmenin bir çeşidi sayılırdı. Rozet, uzun ve sıradışı görüşmeye hak verdirdiği zaman, haliyle **tutuklu tayınından** daha değerli olurdu...

«**Ç a l ı ş m a y a n a e k m e k y o k** ilkesini dışarıdakilere uygulayan Sovyet Anayasası, içeridekileri neden bu kuralın dışında tutsun?» (Kamp kurmadaki en büyük güçlük, onu bağışıklıkların, kolaylıkların uygulanacağı kuruluş durumuna getirmemek çabasından doğuyor!) Dmitlag kampında cezalılara uygulanan barem: Bulanık su, 300 gram ekmek. Görevini % 100 oranında yapanın hakkı 800 gram, ayrıca kamp dükkânından 100 gram satın alma hakkı tanınır kendisine. İşte o vakit« disipline uyma isteği egoistik etkenlere - yemeğin düzelmesi isteğine - bindirilir ki, bu istek gelişerek, kızıl bayrağa karşı olan sosyalistik ilginin **y ü k s e l m e s i n e** yol açar!» (*)

En önemlisi - iyi not almak! Not almak! Yarışmaları düzenleyen karargâhlar her tutuklunun sicilinin tutardı. İyi not almak için istenilenin fazlasını yapman yeterli değil, **t o p l u m u n y a r a r ı n a** da çalışman gerek. Kamptan önceki hayatta emekçi olmayanların notları düşürülür, en düşüğü kütüğe işlenirdi, çünkü «o kimse düzelemez, ancak yapmacık tavırlar takınmasını bilir, kontrol için kampta biraz daha fazla kalmalıdır,» denirdi (faraza şimdi el arabasını yokuşa sürüyor, acaba çalışıyor mu, niyetlerini mi maskeliyor?)

(*) Özel hayatında Averbah herhalde ikinci basamaktan girişi yapmıştı.

Pekalâ, süreyi doldurmadan hürriyete kavuşturulanlar n'apıyor? - Amma da soru! Onlar **gönüllü olarak** aynı yerde kalıyorlar! Kanalı o kadar sevdiler ki, ayrılamıyorlar ondan! «Kanala gönül verdikten sonra, yapımın sonuna kadar kendi istekleriyle kazı işinde çalışıyorlar!» (Resim 31'de) gördüğümüz işlerin benzerinde. Yazara inanacak mıyız? Haliyle, çünkü nüfus kâğıdına «OGPU'nun kamplarında kalmıştır» damgası vurulurdu. Bu damgayla bir yerde görev alma imkânı yoktu ki. (*)

Fakat bu ne? Bülbül ötüşünü taklide yeltenen makina bozuldu mu yoksa? Gerçekliğin yorgun soluk alışını duyuyoruz bu kere: «Hırsızlar bile yarışmalara ancak % 60 oranında katılırlardı (hırsızlar yarışa katılmadıktan sonra!...); tutuklular sık sık ödül dağıtmada, bağışıklıkların uygulanmasında hakça davranılmadığından söz ederlerdi». Kitap yazıyor. «Kütüğe işlenen notlar tek örnek üzerinden yazıldığından, kimi vakit koğuş nöbetçisinin öncü işçi olarak gösterildiğinden, tümüyle bundan yararlandığından, öbür yandan örnek iş çıkaranın kütüğüne iyi not geçmediğinden şikâyet eder dururlardı tutuklular.» diyor Averbah. (**) (Eğitici baylar, ikinci basamağa kadar **yükselemediğiniz** belli oldu şimdi.) «Ümitsizliğe kapılanlar da çok». (***)

Bülbülün ötüşü tekrardan duyuldu ama, bu kere kulağımıza çalınan sesten madenin çıkardığı soğuk notalar geliyordu!

İsteklendirici etkenlerden en önemlisini unuttuk mu yoksa? - disiplin cezalarının merhametsizce uygulanmasını emreden OGPU'nun 28.11.1933 tarihli genelgesinde «yola gelmeyen

---

(*) İ. L. Averbah — «Suçtan - Çalışmaya», sayfa 164

(**) Tepe taklak olmayan şey yok bizde. Ödüllerin bile saçmalığa dönüştüğü görülürdü. Arhangelsk eyâletinde bulunan kampların birinde tutuklu demirci Paramonov'un cezası, örnek çalışmaya karşılık, iki yıl kısaltıldı, süresi on yıldan sekize indi. Bu yüzden süre sonu savaş yıllarına rastladı. Oysa, Ellisekizinci maddeden hüküm giyenleri savaş yıllarında bırakmıyorlardı. Paramonov'u «özel bir emre kadar» kampta bıraktılar. (Yine özel çıkıyor karşımıza). Savaş biter bitmez Paramonov'la aynı davadan 10 yıla hüküm giyenler hürriyetlerine kavuştular. o ise bir yıl daha kaldı. Savcı kendisiyle ilgilendiği halde, elinden bir şey gelmedi: Takımadalarında «özel emrin» geçerliği henüz kalkmamıştı.

(***) Hukukçularımız 1931'de akdettikleri kongrede bu nsulü boş yere çürüğe çıkartmamışlardı: «Gerekçeye dayanmayan, geniş çapta uygulanan şartlı salıverme, süre indirmeleri ve iş günlerinin mahsubu, mahkemenin kararlarının hayâlî kalmasına, kanun baskısının zayıflamasına, **sınıfımızı yürüdüğü yoldan sapıtmasına yol açıyor,» demişlerdi.**

tüm hastalık tasarlayanların ve tembellerin uzak kuzey kamplarına gönderilmesi, kendilerinin hiç bir kolaylık ve bağışıklıklardan yararlanmamalarının sağlanması» yazıyordu. (Emir Kışın başında çıkarılmıştı ki, ayakta uyuklamasın tutuklu), Ayrıca «Kaytarıcılarla kışkırtıcıların kamp yöneticilerinden kurulu heyetlerce yargılanmaları, demir disipline karşı gelmeye yeltenenlerin, önceden sağlanmış bulunan kolaylıkların kaldırılmasıyla cezalandırılması» isteniyordu. (Faraza açıkta yakılan ateşin yanında ısınmaya yelteniş...)

Beyinsizliğimizi bağışlayın, anlattık, anlattık, zincirin en önemli halkasını düşürüverdik! Başka olanın dışında, hepsini söyledik! Dinleyin, lütfen dinleyin: «**K o l l e k t i f l i k** - Sovyet ıslah edici - çalıştırıcı siyasetin hem ilkesi hem metodudur» diyorlar bize. Çünkü «Yönetimden yığınlara uzanan transmisyon kayışlarına gerek var!» - «Kampların kalabalık yöneticiler kadrosu, kollektiflere dayandığı zaman ancak, tutuklu bilincini etkileyebilir.» «Ortaklaşa sorumluluğun ilkel biçiminden gelişmiş şekillere doğru: Şan ve şerefe, kahramanlık ve mertliğe doğru!» (Kimi vakit öz dilimizi hor görürüz. yüzyıllarca kullanıla kullanıla soldu, deriz. Ne gezer! Gitgide soylulaşıyor bile. Eskiden faytoncu diliyle - dizgin, derdik. Bugün ise - transmisyon kayışı diyoruz! Eskiden - müteselsil kefalet derdik, sülâleye küfredercesine, bugün ise - kollektif sorumluluk diyoruz!)

«İşçi postası - yeni baştan terbiyenin temel taşıdır« (Dmitlag kampında çıkartılan genelgeden, 1933). «**K o l l e k t i f e g ü v e n m e k** anlamı çıkar bundan ki, kapitalizm devrinde olamazdı». (Fakat feodalizm devrinde olabilirdi: Köylünün biri kabahat işlerdi, tüm köylüler dayaktan geçirilirdi. Bununla beraber, kollektife güvenmek - soylu bir hareketti!) «Yeniden terbiye edilme alanında tutukluların **g i r i ş k e n l i ğ i n e** pay ayrıldı anlamına gelir» diyor yazar. «Kollektifin manevî varlığından yararlanarak, bireylerin psikolojik yönden zenginleşmeleri anlamı çıkar» şeklinde devam ediyor! (Hele seçtiği kelimelere bir kulak verin! **Psikolojik yönden zenginleştirmeyle** bizi direkt şapa oturttu! Bilgin insan belli oluyor!) «Kollektif - tutuklularda insan onurunu yükselterek, ruhî çöküntüyü engeller!»

Averbah'tan otuz yıl sonra işçi postaları konusunda söz söylemek sırası bana da düştü, sanki, orada ne var ne yok sorusuna söz gelişi verilen cevaptı, söylediklerim. Ne var ki dinleyenler durumu çok başka, kasılmış şekliyle gördüler bu kere: «İşçi ekipleri - cezalandırma ilmine komünizmin yaptığı başlıca yatırımdır (Averbah'ın söyledikleriyle tuttuğu için - tastamam..)

İşçi ekibi - bir kollektif organizmadır, gaddarca ortak yaşamaya zorlanan, yaşayışlarında, çalışmalarında, beslenmelerinde, uyumalarında ve ıstıraplarında birleştirilen insanlardır». (*)

Evet, işçi ekipleri olmasaydı, kamptan sağ kurtulmak şansı yükselecekti! Bir işçi ekibinin bireyi değilken, kişilik sahibisin, yürüyeceğin yolu kendin seçersin. İşçi takımları olmasaydı, ölümden ölüm seçmek hakkı da senin olacaktı. takımın bireyi olduktan sonra, pisi pisine gidersin, ölümün en âdisiyle. Şeften, çavuştan, gardiyandan, muhafızdan saklanabilirsin, kimi vakit fırsat bulur, bir dakika dinlenirsin, kimi vakit tüm gücünle ağırlığı kaldırmaz, yükünü çekmezsin. Fakat **transmisyon kayışlarından** - ekip arkadaşlarından merhamet bekleme, onların gözünden kaçmak, kurtarışı onlardan beklemek ne mümkün! Çalışmak **istememek** de hakkın değil! Kendini «siyasi» bilerek, iş ile açılıktan ölüm arasında bir seçim de yapamazsın: İşyerine gitmek üzere kamp bölgesinden ayrılırken, sayımınız yapılır, çıkardığınız iş o sayıya bölünür. 26 olarak çıktınız, 25 olarak döndüyseniz iş yine 26'ya bölünür. Ekibin randımanı senin yüzünden % 123'te 119'a düşerse, rekor iş çıkaranlara verilen tayın normale döner, ekip arkadaşların 100'er gram ekmekle darıdan yapılan baba tatlısından olurlar. Bu hava içinde arkadaşların senin çalışmanla gardiyandan daha fazla ilgilenirler. Ceza olarak başına inen çavuşun yumruğu ise senin için, iç işleri komiserliğinin tümünün ifade ettiği anlamdan daha açık olur!

Yeniden terbiye dalında **girişkenliğin**, başka deyişle kendiliğinden aktif çalışmalarda bulunmanın oynadığı rolü anlatmış olduk sizlere! **Fertlerin psikolojik alanda kollektif hesabına zenginleşmeleri işte buna derler.**

Duru camdan bakarcasına bugün hepsini görüyor ve anlıyoruz. Oysa Volga kanalında Yöneticiler bile tutuklunun boynuna taktıkları yeni buluş tasmanın bu kadar sağlam maddeden yapılı olduğunu bilmezlerdi. Onların da önem vermedikleri **işçi ekipleri** vardı, fakat ancak **çalışma kollektifinin** üyesi olmak, şerefin üst basamağı sayılırdı. Mayıs 1934'e kadar Dmitlag kampında tutukluların yarısı çalışma kollektiflerine **kabul edilmiyordu** bile. Onların hepsini değil, papazlar Allah'a inananlar ve dini sapıklar dışındakileri, **çalışma artellerine** (ortaklaşa iş çıkarmak üzere kurulan birliklere) alırlardı. Dini inançlarından vazgeçenleri kollektiflere kabul etmekle beraber, 1 aylık deneme süresi uygulanırdı. (Değerdi, doğrusu)

(*) **Pawel, Ernst. The Triumph of Survival. - The Nation. 1963, 2 Fevr.**

Ellisekizinci madde hükümlüsünü istemeyerek ancak, süresi beş yıldan az olanı kollektife alırlardı. Kollektifin bir başkanı, sovyeti ve dizginsiz demokrasisi olurdu. Toplantılar ancak kültür - eğitim kısmının izniyle bölük eğitmeninin yanında olabiliyordu. Karşılaştırmalı olarak kollektifleri ayak takımından daha iyi beslerlerdi. En iyi kollektiflere kamp bölgesi içinde bostanlık tarla ayırırlardı (kişilere değil, kolhoz usulü - yetişen sebze müşterek kazana girerdi). Kollektifler bölümlere ayrılırlardı, boş zamanlarında kendi üyesinin özel hayatını kontrol, hırsızlıkları tespit ederlerdi, dışarıya satılan demirbaşın peşine düşerlerdi, duvar gazetesi çıkarırlardı, disiplin kurallarına karşı gelenleri tespit ederlerdi. Kimi vakit kollektif toplantısında saatlarca **tembel** Vladimir'i veya **hastalık tasarlayan** Grigori'yi bu gibi illetlerden kurtarma yolları aranırdı. Kollektifler kamp yöneticilerine başvurarak, istemedikleri üyelerini kollektiften attırabilirlerdi, suçluların iyi notlarını sildirebilirlerdi. Kamp Yönetmeliği ağır ceza olarak, «kötü gelenekleri sürdüren» (başka bir deyişle, kollektivizme ısınmayan kollektifleri) dağıtabiliyordu. En ilginç olaylar, zaman zaman tekrarlanan **temizlemeler** sırasında olurdu. Kollektiften uzaklaştırılanlar - tembeller, seviyesi bu örgüte üye olamayacak kadar düşük olanlar, örgütü casus yatağı olarak gösteren **fısıltıcılar** ve kollektife sokulma yolunu bulan sınıf düşmanı ajanlardı. Faraza kamptakilerden biri «kulak» sülâlesinden geldiğini saklamasını bilmişti (oysa bu yüzden kampa atılmıştı). Şimdi foyası çıkmış, dışarı atılıyordu. Kamptan değil, kollektiften. (Gerçekçilik ekolü ressamlar! Lütfen «Çalışma Kollektifinde Temizlik» adlı bir tablo yapar mısınız? Usturayla kazınmış başlar, kuşkulu ifadeler, yıpranmış yüzler, paçavralarla örtülü vücutlar, kızgın konuşmacılar yerlerini bulacak resminizde, Resim 32'de olduğu gibi. Bunu gözönüne getiremeyenler kamp dışındakilerini düşünsünler. Onlarınki de bunun benzeri. (Çin'dekilerin de.) Lütfen dinleyin: «temizlikten önce her tutukluya **temizliğin anlamı ve hedefi** anlatılırdı. Ondan sonra da, kollektifin her üyesi topluluğa yaptığının hesabını verirdi!» (*)

Daha neler yoktu ki! **Öncü işçilik taslayanların ortaya çıkarılması!** Kültür sovyetine seçim! Okuma yazma öğrenmeyenlerin kınanması! Ya okuma yazma dersleri - ana - baba - sen - ben - esir - değilim.

(*) Aksine not olmadıkça, bütün iktibaslar - Averbah'ın kitabındandır. Ancak kimi yerde cümlelerini birleştirdim, kimi yerde çekilmez söz kalabalığından kaçındım - o doktora tezini yazıyordu, oysa bizim yerimiz yok. Fakat anlamı hiç bir yerde değiştirmedim.

Ya şarkılar?

«Bataklık, çukurluk ülkesi
Mutlu vatanımız olacaktır.»

Veya «usta» Nikolay Aseyev'in güftesiyle söylenen şarkıya ne denir?

«Kanal askeri, çelikten bir millet,
Ya gaye? O başka mı, başka
Düz yolu bulmakta acele mi ettik?
Kapıldık biz zaman çarkına».

Veya ruhumuzdan taşan, girişkenliğimizi yansıtan şarkıya?

«Ülkelerin en güzelidir
Senin ve benim vatanım
Ne söz, ne şarkı, ne müzikle
Tarifi mümkündür onun». (**)

Kampların diliyle buna - cır cır ötmek derler.

Öylesine canımızdan bezdirdirler ki, süvari yüzbaşısı Kurilko'yu, kurşunu yediğimiz kısacık yolu, Solovetsk'in içtenli adaletsizliğini bulası geliyor insanın.

Allahım! Tarihimizin bu sayfasını hangi kanalın dibine gömelim??!

(**) Dmitlag'ın şarkı koleksiyonundan 1935. Müziğin adı - Kanal askeri müziği. Yarışma jürisi içinde Şostakoviç, Kabalevskiy, Şehter bulundular.

4 Takım Adaları Taşlaşıyor

Tarihin akışı durmuyordu ki...

1934 yılında Merkez Komitesinin ve Merkez Kontrol Komitesinin Genel kongrelerinde Büyük Onder, «Devlet körelmesinin ...... Devlet yönetiminin güç kazanma yoluyla meydana geleceğini» ilân ediveımişti! (Körelmeye ümit bağlayanlar 1920'de bile görülürlerdi). Onder, kongrelerden önce, yakında kaç kişiyi yolundan uzaklaştırmak zorunluğunda kalacağını da hesap etmiş olabilirdi. Her neyse.

Dâhice yapılan beyanı kavramak her aklın kârı değildi. Fakat yardımcılar safında duran Vışinski «şu halde ıslah edici - çalıştırıcı kurumların en üstün seviyeye çıkarılmaları gerek» diyerek, şefin fikrini tamamlamasını bilmişti! (*)

Hapishaneyi kuvvetlendirme yoluyla sosyalizme giriş! - Herhangi bir mizah dergisinden alınma cümle değil, Sovyetler Birliği Başsavcısının ağzından çıkma söz! Yejov göreve başlamadan «Yejov eldiveni» (1) kullanılmaya başlanmıştı bile.

Normal sayılmalıdır, hatırlayanlar bilir, ikinci beş yıllık plânın parlak görevleri içinde, «kapitalizm kalıntısının insan bilincinden kazılması» da vardı. (Ne var ki, hatırlayan pek çıkmaz, hafıza - Rusların en zayıf noktası, hele hatırlanacak şey kötülüğe aitse. Üstelik o beş yıllık plânın bir çok hedefine bugün bile varılamadı.) Plâna göre kazıntının 1939'a kadar tamamlanması gerekiyordu. Neyle yapılmalıydı? Düşünün bir kere.

«İkinci beş yıllık plânın eşiğinde Sovyetler Birliği'nde hapishane olarak kullanılan yerler önemlerinden bir nebze kaybetmek şöyle dursun, tam aksine, önem kazanıyordu.» (Kampların kalkacağını müjdeleyen Kogan'ın kehânetinden bu yana

---

(*) **«Hapishanelerden...» dergisi. Önsöz.**

(1) Yejov eldiveni — Kirpi derisinden eldiven anlamındadır, (kadife eldiven anlamının tam zıddı). Yej - Rusça kirpi, Yejov - NKVD'nin şefi. Kelime oyunudur.

1 yıl dahi geçmemişti ama, Ocak ayı toplantılarından nereden haberi olacaktı?) - «Sosyalizme girişimizi yaparken, emekçiler diktatörünün ister topçusu, ister baskı organı, ister zorlayıcı ve eğitici müessesesi olsun, ıslâh edici - çalıştırıcı kuruluşların rolü bundan böyle daha fazla **ö n e m k a z a n m a l ı, d a h a d a k u v v e t l e n m e l i d i r»** deniyor. (*) (Zorlama - haliyle başta gelir. NKVD'nin kurmay heyeti, sosyalizmin gelmesiyle yoksa yitik mi olsun?)

Bizim Öncü Teorimizin pratikte alınan sonuçlarla geçirildiğini söylemek, acaba kimin haddine? Gördüğümüzün hepsi beyaz üzerinde siyah harflerle yazılmıştı. okumayı henüz öğrenmediğimiz tarihlerdeydi. 1937 yılının geleceği, tüm sebep ve gerekçeleriyle o zaman açıkça bildirilmişti bize.

Kıllı elin bir silkinişiyle bütün yalancı sırmalar, pullar uçtu gitti. Çalışma kollektifleri mi? Yasak! Neler icat edilmiş kampta - kendi kendini yönetme, olur mu? İşçi postasından alâsını bulamazsın, nasılsa. Tutuklularla siyasi konuşma mı? Yok öyle şey! Çalıştırılmak üzere gönderilir onlar bize, yaptıklarını ister anlasınlar, ister anlamasınlar. Uhta'da geçici, taşınır ranzaları kaldırmak istemişler - siyasi hata! Tutukluları yaylı yataklara mı koyacağız? Ranzalara, tek kişilik yere iki kişi bu kere. Ceza süresinin mahsubu mu? Kesinlikle yasak! Mahkemeleri boşa mı çalıştıracağız? - Ya hesaba işlenmiş haklar varsa? - Geçersiz sayılacak! Yıl 1937. Yakınlarıyla görüşmek bundan sonra bütün kamplarda yasak! Hapishanelerden birinde ölen papazın cenazesini, gömülmek üzere dışarıya vermişler. Aklınızı mı kaçırdınız? Sovyet aleyhtarı gösteri için bir sebep bu! Yapanların şiddetle cezalandırılması! İlgililere ayrıca anlatmak gerek: Kadavralar - GULAG'ın malı, gömüldükleri yerler - Sovyet sırrı. Tutuklular için ihtisas kursları mı? Dağıtın! Öğrenimi dışarda yapmalıydılar. Merkez İcra Komitesinin emri mi? Kalinin mi imza etmişti onu? Bizimki GPU değil NKVD yönetimidir. Hürriyetlerine kavuşurlar, o zaman okurlar. Duvardaki diagramlar mı? Grafikler mi? Yırtın, atın, duvarlara badana yapın! Badana olmasa da olur. Şu bordro da neyin nesi? Tutuklu ücreti mi? - GUMZAK'ın 25.11.1926 tarihli sirküleridir, Devlet hizmetinde çalışanlara verilen ücretin % 25'inin tutuklulara ödenmesini emreder. - Susun! Yırtın onu! Sizin de ücretinizi keseceğiz! Tutukluya - para vermek? Kurşuna dizilmediğine teşekkür etsin. 1933'te çıkan, Islahane ve Hükümlü Çalıştırmaya değin

---

(*) **«Hapishanelerden...» dergisi, sayfa 449. Yazarlardan biri - Apeter, GULAG'ın yeni başyöneticisi.**

kanun mecmuası mı? Unutun onu, bütün kamp yerlerinden toplayın! - «İş Kanununda yapılacak değişiklikler ancak Tüm Rusya Meslek Kuruluşları Merkez Sovyetinin izniyle olur» diyordu kanun. - «B İ Z mi gideceğiz Meslek Kuruluşuna? Onlar da kim ola? Bir üfledik mi, yok onlar. Madde 75 - «ağır işte çalıştırılanın tayını zenginleştirilir» diye yazar. Sağdan geri! «Hafif işte çalışanın tayını küçültülür» - a, işte bu olur. Para da kasada kalır.

Islahane ve Hükümlü Çalıştırmayla ilgili kanunların topu, içinde yüzlerce maddeyle, sanki köpekbalığı tarafından yutulmuştu. Yirmibeş yıl süreyle onu gören olmadı, adı bile hatırlanmaz oldu.

Takımadalarını ellerine alarak silkelediler. Solovetsk'ten başlayarak, özellikle kanal yapımı devresinde, kamp makinasının bir hayli laçka olduğunu gördüler. Şimdi boşluğu almak gerekiyordu.

İlk plânda kamp korunmasının işe yaramadığı anlaşılıyordu; kamp, kampa benzemiyordu: Gözetleme kulesinde nöbetçiler ancak gece bırakılırdı; kapıda bir tek silâhsız er kalırdı ki, onu da kandırarak dışarı çıkmak mümkündü; kamp bölgesindeki fenerler gaz lâmbalı olabiliyordu; göreve gidenlerle tutukluya bir tek avcı er eşlik ederdi. Şimdi ise kamp bölgesi çevresi elektrikle aydınlatılıyor (donatıma bakan elektrikçiler ve motörcüler emin kişiler içinden seçilirdi). Korumanın avcı erleri kurstan geçirilerek savaş tüzüğüne göre hazırlanırlardı Özel terbiye görmüş çoban köpeklerinin kullanılması zorunlu kılındı. Köpeklerle beraber terbiyecileri ve özel tüzükleriyle köpek gezdiricileri geldiler. Kamplar sonunda tamamen modern, bizce bilinen görünüme kavuştu.

Kamp düzeninin sertleşmesini sağlayan ve kamp hayatının her yanını etkileyen tedbirler o kadar çoktu ki, saymakla bitmez. Takımadalarına yeni çehre kazandıranlar, eski düzenin pek zayıf noktasını buldular. Çatlakları tıkamak, hür Dünya ile kamp Dünyası arasında henüz koparılmamış bağları kesmek gerekiyordu. Bunlar içinde son kalan «gözetleme komisyonları» (*) bu-

---

(*) Bunların ne olduğunu anlatacak kitapta başka bir yer olmadığı için, merak edenlere uzun bir not halinde hiç olmazsa burada söylemiş olalım.

Mürai kapitalist topluluğun icadıdır: Hapisane olarak kullanılan yerlerin ve içeriye konanların ahlâk yolunda kaydedecekleri ilerlemenin kontrolunu düşünmüşler. Çarlık Rusyası'nda «Tutuklu olanların maddî ve manevî durumlarının ıslâhı için kurulan» - «Hapisaneleri vasilik altına alan cemiyetler» bulunurdu.

lunurdu. Bir ara kamptaki işçi falanjları da, sosyalizmi yansıtmalarına rağmen, isim değiştirdiler, 1937'de işçi kolları oldular. Franko'nun falanjlarını hatıra getirmemeliydiler. Bugüne kadar genel iş plânıyla da ilgilenen kamp yöneticileri bundan sonra yalnızca yönetime karışmaya başladılar. Bundan üretimle uğraşan kısımlarla uzman kadroları zarar gördüler. Dağıtmadıkları yalnız kültür ve eğitim kısmı kalmıştı: Muhbirleri o kanaldan yönetmek kolaylığı vardı.

Böylelikle demir perde arkasında kaldı Takımadalarımız. Bundan böyle kamp ana kapısından girmek veya çıkmak hakkı sadece NKVD subay ve başçavuşlarına ait olacaktı. Tutukluların bile normal olarak görmeye başladıkları uyumlu düzen sonunda kurulmuş oldu. Kitabımızın bu bölümünde ondan söz edeceğiz. Al renkli paçavralardan arınmış, bu kere çıplak, «ıslah edici» değil de, «çalıştırıcı» olarak göreceğiz, onu.

Sırıtan kurdun farkına o zaman vardık! Takımadalarının dipsiz uçurumları gözlerimize o zaman açıldı!

— AYAĞINA KONSERVE KUTUSUNU GEÇİRECEĞİM AMA, İŞE YİNE GİDERSİN!

— TRAVERS YETMEZSE - SİZLERİ YATIRACAĞIM!

Her üçüncü vagonun çatısına yerleştirilmiş makinalıyla Sibirya'dan geçen yük trenleri, Ellisekizinciyi işte o vakit varacağı yere götürüyordu. Emniyet düşüncesiyle bu tutukluları hafriyat çukuruna sokarlardı. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk kurşu-

---

Ayrıca hayırsever cezaevi komiteleri de. Amerikan hapishanelerinde ise toplumdan seçilen üyelerden kurulu gözetleme komisyonlarının 1920 - 1940 yılları arasında oldukça geniş yetkileri vardı: Mahkemeye başvurmadan ceza süresini indirebilir, dilediği tutukluyu serbest bıraktırabilirlerdi. Gerçi bizim tartışma üstadı hukukçular bu işlemin izahını sunmuşlardı: «Gözetleme komisyon azâsının seçildiği sosyal sınıfı **gözönünde bulundurmak gerek, kararlarını kendi sınıf çıkarı açısından verirlerdi,» diyor.**

Bize gelince işler değişiyor. 23.7.1918 tarihli ilk geçici yönetmelikle kurulan ilk kamplarla birlikte, Vilâyet tepeleme müfrezeleri yanında Dağıtım Komisyonları da kurulmuştu. Görevleri - bütün tutukluları RSFSR'in erken yıllarında kabul edilen 7 kategoriye göre ayırmaktı. Adetâ yargılama yerini tutan bu operasyon o derecede önemliydi ki, Halk Adalet Komiserliği 1920 yılı faaliyet raporunda Dağıtım Komisyonlarının çalışmasını «tepelemenin motor siniri» olarak nitelendirmişti. Komisyonun kadrosu oldukça demokratikti; faraza 1922'de 3 kişiden kuruluydu: Vilâyet NKVD'nin şefinden, Vilâyet Mahkeme-

nu henüz sıkılmamışken, bütün Avrupa henüz fokstrot yaparken, Mariinsk kamplar grubunun dağıtma merkezinde bitleri öldürmeye vakit bulamayan tutuklular, onları pelinden yapılı süpürgelerle üzerlerinden atarlardı. Orada tifüs salgını çıkınca, kısa süre içinde ölen 15.000 (onbeşbin) kişinin cesedi hendeğe dolduruldu. Hepsi çıplak, büzülmüş kadavralar. Ekonomik düşüncelerle üzerlerindeki evden gelme donlar bile alınmıştı. (Vladivostok dağıtma merkezinde görülen tifüsü önceden anlatmıştık).

Gulag'ın eski alışkanlıklarından yalnız bir tekine dokunmadılar: Hırsız ve serseri takımının kayırılmasına. Kamp içi «komutanlıklara» onlar şimdi daha sistematik şekilde getiriliyordu. Aynı sistemle Ellisekizinci maddeyi hırpalamak, boğmak için için serserilerden yararlanırlardı. Adi suçlular sanki kamp polisi, hücum kolu durumuna geldiler. (Savaş yıllarında birçok kamplarda gardiyanları çekmişler, görevlerini komutanlıklara başka deyişle - hırsız kancığına [1] - kancığa devretmişler. Kancıklar görevi daha iyi yaparlardı, çünkü dayak atmaktan onları alakoyan madde yoktu).

1938 Şubat - Mart aylarında NKVD teşkilâtına gizli bir emrin verildiği söylenir: Tutuklu sayısının azaltılması istenmiş! (Herhalde onları serbest bırakmak olmayacaktı bu iş). Ben burada olmayacak bir şey görmüyorum: Mantığın em-

---

si Başkanlığı temsilcisinden ve vilâyet cezaevleri idaresi başkanından. Daha sonraları bu kadroya vilâyet Rabkrin'inden (işçi-köylü teftiş heyetinden) ve vilâyet meslek kuruluşları sovyetinden de birer üye konuldu. Ancak 1929'a doğru komisyondan fazlaca memnun olmamaya başladılar: Hükümlü süresinden indirim yapıyorlardı, sosyal bakımdan yabancı sınıf ilişkisine kolaylık gösteriyorlardı. «NKVD yöneticilerinin sağ oportünizme kaçan davranışı» olarak nitelendirildi. Bu yüzden aynı Büyük Dönemeç yılında Dağıtım Komisyonları kaldırılarak, yerlerine gözetleme komisyonları kondu. Buranın başkanı yargıç, üyeleri ise kamp yöneticisi, savcı ve toplumdan seçilen temsilci olurdu ki, gardiyan kadrosundan, milisten, bölge icra komitesinden ve komsomoldan seçilirdi. Hukukçularımızın çok yerinde dedikleri gibi, «üyelerin seçildiği sosyal sınıfı gözönünde bulundurmak gerek...» çok özür dilerim, bu konuya biraz önce dokunmuştum... Gözetleme Komisyonlarına verilen görevler, verene göre değişirdi: NKVD onlardan süre düşme ve mahsup konularının hallini, tüm Rusya Merkez İcra Komitesi (parlâmento

(1) Kancık — Yönetimde, gardiyanların hizmetine giren tutuklu adi suçlulara deniyor.

rettiği de buydu, barınak, giyecek, yiyecek yetmedikten sonra... GULAG'ın gücü tükenmişti.

Pallegra'ya (1) tutulanlar işte o vakit toptan çürümeye başladılar. Muhafız kıtalarının komutanları işte o vakit ayağı sürçen tutuklular üzerine tanzim ateşini açtırırlardı. İşte o vakit her sabah koğuş nöbetçileri ölüleri dış kapıya kadar sürükler, orada istife koyarlardı.

Takımadalarının soğuk ve merhametsiz kutbu olan Kolıma'da, düzen değişikliği kutba yaraşır kesinlikle yapılmıştı.

Geçenlerde ölen eski Kırkıncı Tümen ve Onikinci Kolordu Komutanı İvan Semenoviç Karpuniç - Bragen'in tamamlanmamış anılarına göre, Kolıma'da merhametten yoksun beslenme, çalışma ve cezalandırma düzeni kurulmuştu. Tutukluların yiyecek sıkıntısı o dereceye çıkmış ki, Zaroşsıy kaynarcasında Temmuz ayında 1 hafta güneşte kalan, kurt ve sinekle kaynaşan at leşini yemişler. Utiniy maden ocağında tutuklular, el arabası tekerlekleri için gelen gres yağından yarım fıçısını yemişler. Mılga'da, geyikler gibi, geyik likeniyle beslenmişler. Dağ yolları kardan geçit vermez duruma geldiklerinde, tutuklular günde yalnız 100 gram ekmek alırlardı. Eksik aldıkları hiç bir vakit tamamlanmazdı. Güçten kesilmiş, yürüyemez duruma gelen tutuklular, öbür güçsüzler tarafından kızaklarla işyerine kadar çekilir-

---

diyecektim) - diğer işlerle beraber, endüstri ve finansman plânının gözden ırak tutulmasını isterdi.

İkinci beş yıllık plânın başında dağıtılan gözetleme komisyonları işte bunlardı. İçtenlikle söyleyelim, tutuklulardan hiç biri bu kayıp yüzünden of çekmedi.

Sınıf konusu açılmışken, ona da devam edelim: hep aynı «Dergi»nin yazarlarından bayan Şestakova, 1920 - 1930 ve 1930 yılını izleyen devre bilgilerine dayanarak, «Kapitalist memleketlerinin cezaevleriyle bizimkiler arasında tutukluların sosyal sınıfı açısından bir farkın olmadığı sonucunu çıkardı. Vardığı hedef kendisini de şaşırttı: Her iki tarafta hapishanedekilerin... emekçi sınıftan oldukları anlaşıldı. Elbette durumun diyalektik bir izahı olmalıydı, fakat bayan Şestakova onu bulamadı. Kendimizden ilâve edelim, «şaşırtıcı benzeyiş» önemsiz bir oranda 1937 - 1938 yıllarında, kamplara bol miktarda yüksek mevki sahibi insanların konduğu vakit bozuldu. Bununla beraber az zaman sonra denge yine düzeldi: Savaş ve savaş sonrası yıllarının selleri - yalnızca çalışan insanların milyonluk kitlelerinden oluşmuştu.

(1) Pallegra — Vitaminsizlikten ileri gelen genel hastalık. Deride yara açılmasıyla kendini belli eder.

di. Geride kalanları sopalarla döverlerdi, köpeklere yedirirlerdi. İş başında, eksi 45 derecede ateş yakmak ve ısınmak yasaktı (bu yasak serseri takımı için geçerli değildi ama). Karpuniç'in kendisi iki metrelik çelik matkapla «elle soğuk burgulamada» çalışmış, eksi 5 santigradta, buzultaşı ve toprak yüklü kızağı çekmişti. Kızaklar ham keresteden, üzerindeki kasa, kapaklardan yapılıymış. Kızağa dört tutuklu koşulur, adi suçlulardan olan beşinci - «plânın yerine getirilmesinden sorumlu kişi» - kalın sopayla öbürlerini döverek, kızağı onlara çektirirmiş. Normları yerine getirmeyenleri kamp noktası yöneticisi cezalandırırmış. (Normu yapmamak ne anlama gelirdi? Ellisekizincinin yaptığı iş hep serserilerin hesabına geçirilmez miydi sanki?)· Cezalar şu cinstendi: Kışın tutukluyu galerinin ucunda çırılçıplak soydurur, üzerine soğuk su döktürürdü, bu haliyle kampa kadar hızla koşacaktı adam. Yazın - yine soyulmak, eller arkada bağlı müşterek sırığa bağlanmak ve sivrisineklere yem olmak vardı (muhafız cibinlik altında dururdu). En basiti de - dipçikle dövüldükten sonra tekli hücreye kapatılmak.

Bize itiraz edenler çıkar, yenilik de çok, g e l i ş m e d e y o k, şimdi anlatılan - gürültülü eğitici kanallardan - açık kalbli Solovetsk'e basit dönüşten başka bir şey değil, derler. Hoppala! Gegel'in Üç Hal Kanunu olmasın? Solovetsk - Beyaz Deniz - Kolıma? Tez - Antitez - Sentez - İnkârın inkârı, fakat değerlendirilmişi?

Faraza ö l ü m ü n k u p a a r a b a s ı Solovetsk'te yoktu, değil mi? Karpuniç'in anılarına göre, öylesine bir şey: Orta Kansk yolunun 66'ncı kilometresinde, Marisnıy kaynarcasında kamp yöneticisi, iş normunun yerine getirilmemesine 10 gün süreyle ses çıkarmazmış. Onuncu gün ancak tutukluyu tekli hücreye çıkarırlarmış, tayınını cezalılara özge seviyeye düşürdükten sonra, yine de işe çıkarırlarmış. Ancak normu bu kere de tamamlayamayanlar için k u p a a r a b a s ı - 5 X 3 X 1,8 metre büyüklüğünde, kızak üzerinde oturtulmuş ve traktörle çekilen, kramponla tutturulan ağaç kütüklerinden yapılı bir kafes hazırlanırmış. Kafesin içi boş, penceresi, sediri yoktu. Suçları en ağır olanları akşam üstü hücrelerden çıkarır, küçük kapıcıktan kafese doldurduktan sonra kapıyı kocaman kilitle emniyete alırlarmış. Kayıtsızlık ve umursamazlık içinde bulunan insanlar kamp dışına, 3 - 4 kilometre ötede bulunan dar bir vadiye götürülür, orada bir günlüğüne bırakılırlarmış. Kafestekilerden bazıları bağırırmış, fakat traktör yine de arabadan ayrılarak dö-

nermiş. Bir gün sonra açılan kapıdan cesetler dışarıya atılır, karın altında bırakılırmış.

Mılga'da (Olgen kampının dağıtım merkezi dolaylarında), yönetici Gavrik zamanında, iş normuyle başedemeyen kadınlara kesilen cezalar daha yumuşaktı: Kışın sobası olmayan çadırda kalınırdı (çadırın çevresinde koşuşmak yasaklanmazdı). Yazın, ot biçme mevsiminde - daldan örülü, sivrisineklere açık kulübelerde. (Sliozberg'in anılarından).

Kolıma'daki rejimin sertleşmesinin dış belirtisi, Doğu - Kuzey Kampları Yönetiminin başına Garanin adında yeni yöneticinin, Dalstroy'un başına da, Lettonya Avcı Tümeni Komutanı Berzin'in yerine - Pavlov'un getirilmesiyle göründü. (Gereksiz «birdir bir« oyunu, hep Stalin'in şüpheciliği yüzünden. Eski ÇEKA'cı Berzin ve kumpanyası yeni koşullara uymasını bilemeyecekler miydi? Eli mi titreyecekti?)

Ellisekizinci madde hükümlüsüne son hafta tatil günlerini kaldırdılar, yazın günlük çalışma süresini 14 saata çıkardılar, Kışın eksi 45 - 50 santigradı çalışmalara elverişli saydırdılar. Eksi 55'ten aşağı olan günleri ancak, dosyalarına «çalışılamaz» diye geçiriyorlardı. (Yöneticinin zorbalığına kurban giden tutuklular, eksi 60'da bile çalıştırılırdı). Gornıy madeninde kaytarıcıları iple kızağa bağlar, galeri girişine kadar öylesine sürüklerlerdi. (Yine Solovetsk'ten çalınma buluş). Ayrıca Kolıma'da muhafızları tutukluların randımanından sorumlu tutmaya başladılar ki, dürtücü bir etken oldu.

Öte yandan iskorbit. baştakilerin yardımı olmadan, milleti kırıyordu.

Hepsi azdı, yetmiyordu, tutuklu sayısının eksilmesi düzenli olmuyordu. O zaman «Garanin usulü kurşuna dizmeler,» başka deyimle, katliamlar başladı. Silâh sesi duyulmasın diye kimi vakit traktör gümbürtüsünün eşliğinde, kimi vakit onsuz. İdamlar ve ölü çukurları yüzünden üne kavuşmuş nice kamp noktası bilinirdi: Orotukan, Polyarnıy kaynarcası, Svistolyas Annuşka, Dukça çiftliği. Fakat Zolotistıy altın madeni ocağı bu bakımdan hepsini geçiyordu (kamp noktası yöneticisi Petrov, operasyon yöneticileri Zelenkov ve Anisimov, maden ocağı şefi Barkalov, NKVD bölge başkanı Burov). Serpantinka da öyle idi. Zolotistıy'de güpegündüz galeriden çıkan ekipleri oracıkta sıradan kurşunlarlardı. (Gece idamları yerine değildi, onlar da ayrı). Yuglag yöneticisi Nikolay Andreyeviç Aglanov, buraya geldiğinde, işe giden ekiplerinden birini seçer, bir kenara götürülmelerini emre-

derdi. Sonra sevinç naraları atarak, bu kalabalığın içine tabancasını boşaltırdı. Cesetler gömülmezdi. Mayısta kokuşma başlayınca, sağ kalan tutuklular çağrılır, onlara gömdürülürdü. Bu iş karşılığında kendilerine fazla yemek, hattâ ispirto verilirdi. Serpantinka'da her gün 30 - 50 kişi, tecrithane yakınındaki sundurmanın altında kurşuna dizilirdi. Cesetler traktör ve kızakla tepenin arkasına götürülürdü. Traktörcüler, ölü yükleyiciler ve mezarcılar ayrı barakada kalırlardı. Garanin, kendisi de kurşuna dizildikten sonra, onlar da topluca aynı sona uğratıldı. Başka bir teknikleri daha vardı: Gözleri bağlı insanı derin bir sondaj çukurunun yanına getirdikten sonra, kulak veya ensesine kurşun sıkarlardı. (Karşı gelindiğini hiç duymadık.) Serpentinka'yı kapattılar, idamların yapıldığı sundurma veya idamları yansıtacak her şeyi yerle bir ettiler sonraları. Sondaj deliklerini de toprakla doldurdular. (*) İdam yeri olarak kullanılmayan maden ocaklarında, idam edilenlerin ya adları okunur, veya soyadlarının başharfleri yazılı ilânlar asılırdı. Sebep olarak önemsiz şeyler gösterilirdi: «Antidevrimci propaganda», «muhafızlara hakaret», «normu yerin getirmediği için».

Altın üretiminin azaldığı veya Ohotsk denizinin donmasıyla yeni tutuklu gruplarının getirilmediği zamanlarda, idamlara ara verirlerdi. (M. İ. Kononenko bu yüzden Serpantinka'da 6 ay süreyle kurşunlanmasını beklediyse de, hayatta kalmıştı.)

Ceza sürelerinin uzatılması konusunda da yeğinlik arttı. Mılga kampında yönetici Gavrik, durumu sanki bir tablo açıklığıyla gözümüzün önüne seriyordu: Yanan meşaleler elde, önde atlılar (kutup gecesiydi), arkada halatlara bağlı, yerde sürüklenen insanlar. 30 kilometre ötede bulunan bölge NKVD'sine, yeni bir d o s y a açmak için gidiliyordu. Diğer kamp noktalarında aynı işlem törensiz tamamlanırdı: Ceza - Soruşturma Kısmı kartotekslere bakarak, iyi hesaplanmadan kısa verilen süreler içinden sona yaklaşanları seçer, kartoteks sahiplerini 80 - 100 kişilik gruplar halinde çağırtır, hepsine 10 yıllık yeni ceza keserdi. (R.V. Rets).

Kolıma'yı bu kitabın kapsamından hemen hemen çıkarmış oldum. Takımadaları içinde Kolıma'nın durumu apayrı, bir kıtadır o. Ayrı hikâyelere konu olacak kadar değer taşır. «Şansı» da vardı Kolıma'nın. Orada hayatlarını kaybetmeyenler arasında Varlam Şalamov, Evgenya Ginzburg, O. Sliozberg, N. Surovtse-

---

(*) 1954'de Srepantinka'da üretimi verimli kılacak miktarda altın madeni buldular. (Önceden bilinmiyordu). Bu kere altını insan kemikleri arasından çıkarmak gerekiyordu: altın daha kıymetlidir.

va, N. Grankina ve diğerlerini saymak mümkün. Şalamov çok yazdı. Öbürkülerin hepsi de anılarını kaydettiler. (*) Ben burada yalnızca V. Şalamov'un kitabından birkaç satır geçirmek isterim. Garanin'in idamları hakkındadır:

«Gece ve gündüz, sabah ve akşam yoklamalarında sayısız idam emirlerinin okunması aylarca sürdü. Adi suçlulardan oluşan bandolar eksi 50 santigradta, listelerin okunmasından önce ve sonra, tören borusunu dinletirdi bizlere. Duman çıkaran benzinli meşalelerin alevi karanlığı yırtıyordu... Emrin yazılı bulunduğu sigara kâğıdını örten kırağı, emri okuyan şefin eldiveniyle silkelenirdi, kurşuna dizilenin adı meydana çıkardı. Listete devam ediliyordu.»

İkinci beş yıllık plân Takımadalarında bu şekilde tamamlandı. Takımadaları böylece sosyalizme kavuşmuş oldu.

Savaşın başındaki gidişat Takımadaları yöneticilerini bayağı sarstı: Devamı halinde Takımadalarının kazaya kurban gitmesi bile söz konusu olabilirdi. İşverenlerin işçilere hesap vermesi bile düşünülebilirdi. Çeşitli kamp tutuklularının anlatımlarına göre, savaş olaylarının yarattığı hava işverenlerde ikili cereyanın doğmasına sebep oldu. İlkine kapılanlar, sağduyu sahibi veya pısırık olanlar, yönetimleri altında bulunan kamplarda rejimi yumuşatırlardı, konuşmalarını tatlılaştırırlardı. Yenilgiye uğradığımız haftalarda bu durum daha belirgindi. Yaşama koşullarını veya yemekleri düzeltmek, haliyle imkânlarının dışındaydı. Obür akıma kapılanlar ise, inatçılar ve garazcılar, Ellisekizinci maddeye karşı tutumlarını daha da sertleştirdiler, işi tehdide kadar vardırdılar, sanki sizleri serbest bırakmaktansa, öldürürüz, dediler. Kampların çoğunda savaşın çıktığını tutuklulara bildirmediler bile - gizliliğe ve yalana karşı yenilmez düşkünlüğümüzün açık anlatımıdır! - tutuklular haberi dışardakilerden ve muhafızsız dolaşabilen arkadaşlarından ancak pazartesi günü aldılar. Radyoların bulundurulduğu kamplarda (Üst Vım, Kolıma'nın birçok noktaları), yenilgilerimizin devamı süresince, onu kullanmadılar. Aynı Üst Vım kampında, ansızın, eve mektup yazma yasağı kondu (evden almak vardı). Bunun üze-

---

(*) **Kolıma hakkında bunca yazı yazıldı da, Kolıma dışındaki kamplar hakkında hemen hemen hiç. Neden acaba? Kolıma'ya suçlular dünyasının kaymağı mı sürüldü? «Yakın» kamplarda daha mı kolay ölünürdü?**

rine tutuklulann kurşuna dizildiklerine değin kanı uyandı. Bazı kampta (gaipten gelen sesle yarının siyasetini kavramış olanlar) Ellisekizinciyi adî suçlulardan ayırdılar, çok sıkı korunan, gözetleme kulesinde makinalı bulundurulan kamp bölgelerine kapadılar ve kendilerin: «Burada rehinsiniz - Stalingrad düşerse, topunuzu kurşunlarız,» dediler. (Rehin alma huyu - iç savaştan kalma, zor unutulur, kolay kabarırdı.) Kamp yerlisi askeri tebliğleri bu açıdan merak ederdi: Stalingrad dayanıyor mu, dayanmıyor mu? - Kohma'da bu özel bölgelere Almanlar, Polonyalılar ve Ellisekizinciden içeri girenler kapatılırdı. Ağustos 1941'den sonra Polonyalıları serbest bırakmaya başladılar. (*)

Savaşın ilk günlerinde (seferberlik emirlerinin bulunduğu zarflar açılır açılmaz) bütün Takımadalarında Ellisekizinci maddeden hükümlü olanların tahliyesi durdurulmuştu. Bırakılanların geri çevrildiği bile görülmüştü. Uhta'da 23 Haziran'da tahliye edilenlerden bir grup kamp bölgesinden çıkmış, tren bekliyordu. Derken muhafız onları geri çevirmiş, üstelik de azarlamış: «Sizin yüzünüzden savaş çıktı» demiş! Karpuniç, serbest olduğunu yazan kâğıdı 23 Haziran sabahı almış, fakat ana kapıdan çıkmaya vakit bulamadan, yanıltılarak, kaptırıvermişti: «Şuna bir göz atalım,» demişlerdi. Gösterince de - 5 yıllığına daha kaldı kampta. Bu gibilerin özgürlüğe kavuşturulması şimdi özel emre kalıyordu. (Savaş bitti fakat pek çok kampta Cezai Soruşturma Kısmına giderek, beni ne zaman bırakacaksınız diye soramazdınız, yasaktı. Savaştan sonra bir ara Takımadalarda insanlar azaldı, işçi yetmiyordu. Moskova'nın bıraktığı tutukluları bile, yerli yönetimler kendiliklerinden «özel emirler» çıkartarak, kampta bırakıyorlardı. Meselâ E. M. Orlova Karlag'ta bu şekilde kalmış, ölmekte olan annesine yetişememişti.)

Savaşın başlamasıyla (aynı seferberlik emriyle bağlantılı olması mümkün) kamplarda yemek normu da düşürüldü. Yıldan yıla malzeme de kalitesizleşiyordu: Hayvan yemi şalgam - sebze yerine, burçak ve kepek - tahıl yarması yerine verilmeye başladı. (Kolıma'ya malzeme Amerika'dan geldiği için, orada tam aksine kimi yerde beyaz ekmek bile göründü.) Tutukluların güçten kesilmesiyle üretimin % 20 veya % 10'a kadar düşmesi, bazı önemli üretim dallarında yiyip içme sorununun savaş öncesi nor-

---

(*) **Zolotistıy madeninden 186 Polonyalı hürriyete kavuştu. (Bir yıl önce ikibin yüz kişiydiler). Sikorskiy ordusuna, batıya gönderildiler. Orada, anlaşılan, Zolotistıy hakkında çok şey anlattılar. 1942 Haziran'ında bu kamp tamamen kapatıldı.**

ma çıkarılmasının kararını verdirtti. İşçisi Takımadalarınca sağlanan birçok fabrikanın açıkgöz müdürleri, Milli Savunma hesabına çalışmaya başladıktan sonra, kamp yönetimlerinin yardımcı işletmelerden yararlanarak, tutuklulara daha fazla yemek verdirme yolunu bulmuşlardı. Kimi yerde ücret ödenirdi, 30 ruble, savaş yılları piyasasına göre, ayda bir kilogramdan az patates.

Savaş yılları tutuklusundan en yüksek, en son ve erişilmez gayesinin ne olduğunu sorsaydınız, cevabı: «Karnımı doyasıya tek bir defa siyah ekmekle doldurduktan sonra ölmek», şeklinde olurdu. Burada ölenlerin sayısı cephedekinden az değildi, ne var ki, şâirlere ilham kaynağı olmuyorlardı onlar. L. A. Komogor 1941 - 42 yılı kış aylarında «güçten kesilenler» postasına verilerek, ölü ambalajı gibi hafif işde çalıştırılmıştı: Dört tahtadan çakılı, tabutluk kafeslere, baş - ayak düzenli ikişer çıplak ceset konurdu. Günde 30 sandık. (Bulunduğu kamp, anlaşılan ,halkın oturduğu yere yakındı ve ambalaj zorunluğu bundan doğuyordu.)

Savaşın ilk ayları geride kaldıktan sonra, memleket de savaş havasına uyuverdi: Aradığını bulan - cepheye gitti, aradığını bulan cephe gerisinde gününü gün ediyordu, aradığını bulan - yöneticiliğe yükselerek, içkili âlemden sonra ağzını siliyordu. Kampların havası da bunun paralelinde. Korkuların sebepsiz, kuşkuların dayanıksız olduğu anlaşılınca, 1937'de kurulu yayın, esnekliğinden ve sertliğinden hiç bir şey kaybetmediği belli olunca, ilk şaşkınlık anında tutuklulara karşı yılışıklıkla davranmış yöneticiler, bu kere ifrit kesildiler. Gaddarlıkları sınır tanımaz oldu. Bu duruma göre kamplar için kabul edilen düzenin doğru olduğu, sonsuzluğa kadar süreceği anlaşılıyordu.

İnsanlık dışına çıkma açısından kampların yedi devresi huzurunuzda bir yarışmaya katılsaydılar, favoriniz savaş devresi olacaktı. Aynı kapıya çıkan başka bir tanımlama: «Savaş yıllarında kamplarda kalmayanlar, onların ne olduğunu bilemez» sözü dolaşırdı.

1941 - 42 yılı Kışında Vyatlag kamp noktalarını ele alalım: Islah edici çalışmaların yapıldığı barakalar ve mekanik atölyeler dışında, üst taraf donmaya terkedilmiş mezarlık görünümündeydi (oysa, bu kampın görevi - Perm demiryoluna odun sağlama işi idi.)

Savaş yılları kampları - fazla iş, daha az yemek, daha az yakacak, daha kalitesiz giyecek, yavuz kanun, sert ceza anlamına geliyordu. Bitmedi. Karşı gelmenin dış belirtisi eskiden de ya-

saklar içindeyken, bu kere iç belirtisinden de yoksun kaldı tutuklu. Cepheye gitmekten kaçan, omuzlarına apolet taktıran bir serseri bile şimdi önünüze dikilerek, parmağını havaya kaldırır ve: «Cephede nasıl ölünür?... dışarıda nasıl çalışılır?... Leningrad'ta ne yenir?...» dediği zaman, ona verilecek karşılığı içinizde bulamazdınız. İnsanların ateş hattında karda yatarak öldükleri doğruydu. Hür vatandaşların açlık çekerek çalıştıkları da doğruydu. Leningrad muhasarasında dağıtılan yiyeceğin, kampın hücresinde verilenden az olduğu da doğruydu. (Hür vatandaşlara kurdurulan, köylü kızların da çalıştırıldığı **iş cephesi**, kamplarımızı aratmazdı - yemek olarak bulaşık suyu, iş olarak, orman kesimi dahil, bütün ağır işler gördürülürdü.) Savaş içindeyken Takımadalarının kanserli uru kendini Rus vücudunun önemli bir organı bilirdi veya kendini öyle göstermek isterdi - o da savaş için çalışırmış sanki! Zaferde onun da payı olacaktı! Yanıltıcı, kirliyi temiz gösteren ışın demeti dikenli tel ağlarına, parmağını sallayan vatandaş yönetmene vuruyordu, onları aşağı gösteriyordu ve sen ki, urun çürüyen bir hücresinden başka bir şey değilsin, bu Dünyadaki son zevkinden - uru lânetlemek zevkinden bile oluyordun.

Yeni bir cezaya çarptırılmak imkânı bakımından savaş yılları kamplar özellikle Ellisekizinci için ağır geçiyordu. Tepende asılı duran baltadan beterdi. Kamp operasyon yöneticileri, cepheye gönderilmek tehlikesini kendilerinden uzaklaştırmak için, olur olmaz yerde dört başı mamur, Dünya kapitalizminin katılmasıyla, silâhlı ayaklanmalarıyla komplolar uydururlardı. GULAG'ın bazı aslanı, meselâ Uhtpeçlag'ın yöneticisi Y. M. Moroz kendi bölgesinde özellikle soruşturma - yargılama üzerinde dururdu. Bu kampta, bolluk boynuzundan döküıürcesine idam ve 20 yıllık hapis kararları çıkardı. Gerekçeler: «Kaçış için kışkırtma», «sabotaj». Ya yargılamayı gerektirmeyen, gökteki yıldızların karıştığı olaylara ne diyelim? Stalin, Sikorskiy'den hoşnut kalmayınca Ölgen kampında bir gece 30 Polonyalı kadını alıp götürdükten sonra kurşuna dizmişler.

Birçok tutuklunun savaşın ilk günlerinde dilekçeyle başvurarak, cepheye gönderilmelerini istemeleri yalan değil, gerçeğin ta kendisi. Onlar, kampın çirkefinden bol kepçeyle tadanlardandı. Cepheye gitmek, kamp sistemini orada savunmak ve cezalılar bölüğünde onun uğruna ölmek istiyorlardı şimdi! («Hayatta kalırsam, döneceğim, cezamı tamamlarım,» diyorlardı...) Ortodoks komünistler böylece davranışı şimdi kendilerine mal et-

mek istiyorlar, cepheye gidenlerin - kendilerinin olduğunu söylüyorlar. Onlar da vardı, idamdan kurtulan Troçkistler de, fakat o kadar değil: Ortodokslar daha çok kamplarda kendilerine angarya kabilinden görevler uydurmasını bilmişlerdi (komünist olan şeflerinin yardımıyla), bulundukları yerde düşünmek, ahkâm çıkarmak, hatıralara dalmak ve beklemek imkânı vardı. Ama, orada, cezalı bölükte üç günden fazla hayatta kalınmazdı. İnsanların şevk ve taşkınlığı ideolojik sebeplere dayanmıyordu, kalblerinden geliyordu, Rus karakterinin belirtisiydi: Meydanda ölüm, kokmuş delikte ölmekten yeğ tutuluyordu! Birkaç günlüğüne olsun, «herkes gibi olmak», vatandaş olarak ezliklikten kurtulmak, müzminleşmiş kurbanlık olma halinden uzaklaşmak, ceza üzerine ceza yemekten ve sessiz ölümden kaçmak istiyorlardı. Kiminin felsefesi daha basitti, fakat yine de ayıp sayılamazdı: İşin ucunda ölüm varsa da, şimdilik yedirirler, içirirler, üniforma verirler, trenle götürürler, vagonun penceresinden çevreye bakmak, istasyonlarda kızlara sataşmak imkânını verirler, diye düşünürdü. Hayırlı davranışın havası da estirilecekti: Bize yaptığınız kötülüğün karşılığını işte bu şekilde veriyoruz, gibilerden!

Ne var ki gereksiz yer değiştirmeler, kimini kamptan cepheye, kimini gidenin yerine kampa koymak, Devletin işine gelmiyordu. Organizasyon ve iktisat açısından hesapsız bir işti. Herkesin hayat ve ölüm yolu önceden kesinleşirdi: İlk ayırımda kötü yaratıklar arasında yerini alan - orada gebermeliydi. Kimi vakit adi suçluları, ceza süresi kısa olanları, cepheye yollarlardı. Haliyle bunlar cezalılar bölüğüne değil de, oruya gönderilirdi. Pek az olmakla beraber, Ellisekizinciden de cepheye gönderilen çıkardı. Meselâ 1943.te cepheye gönderilen Vladimir Sergeyeviç Gorşunov savaş bitiminde kampa geri gönderilmişti, cezası da uzatılmıştı. Bu gibiler markalı idiler, başkasının değil onların sürelerine birkaç yıl y a m a m a k, operasyon yöneticisinin daha kolayına gelirdi.

Kamp yönetmeliklerinin vatan sevgisi duygusunun kabarmasından hiç yararlanmadıkları da doğru değil. Orman kesiminde pek sökmüyordu ama, kömür ocaklarında: «Kömür üretimini plânlanmışın üstüne çıkartalım, Leningrad'a ışık verelim» veya «hassa alaylarımıza mayın gönderelim» parolası, tanıkların anlattıklarına göre, tutardı, coştururdu. Aklı başında biri olan Arseniy Farmakov, bulunduğu kampın cephe için çalışmaya gönül verdiğini söylüyor. Bu havayı kaleme almak bile istemiş. Tu-

tuklular bir tank kolu için aralarında para toplamak istediklerinde ve bunun yasaklandığında bayağı incinmişler. (*)

Bu gibi davranışların mükâfatları herkesce bilinir, savaş sonunda ilân edildi: Asker kaçağına, hırsıza, dolandırıcıya - af; Ellisekizinciyi özel kamplara buyur ettiler.

Savaşın sonu yaklaştıkça Ellisekizinciye uygulanan rejim sertleşiyordu. Cidin veya Kolıma'ya kadar uzanmaya gerek yok. Moskova'nın hemen yanıbaşında, Hovrin'de, NKVD'ye ait önemsiz bir fabrika, ve fabrikaya bağlı çalıştırma kampı bulunuyordu. Kamp yöneticisi, Mamulov adında birinin çaldığı düdük oluyordu, çünkü öz kardeşi Beria'nın sekreterliğinin şefiydi. Mamulov kendi kampının ihtiyacı için Kızıl Presnya dağıtma merkezinden dilediği tutukluyu alabiliyor, yönettiği kampta dilediği düzeni uygulayabiliyordu. Meselâ Moskova kamplarında genellikle izin verilen akraba konuşmalarını Mamulov ancak, hapishanelerde olduğu gibi, araya çifte parmaklık koydurarak uygulardı. Koğuşlardaki düzen de hapishanedekilerin aynısı: Bütün gece yanan kuvvetli ampuller, uyuyan tutukluyu izleme, soğuk gecelerde kazakla örtünme yasağı (örtüneni uyandırırlardı). Hücrelerde beton döşemeden başka bir şey yoktu, hepsi güzel bir cezaevinde olduğu gibi, Cezaya çarptırdığı tutukluyu burnundan kan boşalana kadar dövmeyen Mamulov, kendini tatmin edilmemiş sayardı. Kampında bir de gece baskınları revaçtaydı: 450 kişilik kadın barakasını erkek gardiyanlar basardı. Beklenmedik anda naralar atarak içeri girerlerdi, kadınları yatakları yanına dizer, üstlerini ve yataklarını, bir iğneyi kaçırmayacak titizlikle ararlardı. Yasak bir şeyin bulundurulmasının cezası - hücre idi. Başmekanisyen yardımcısı Şklinik, gece vardiyasında kısımları dolaşır, goril gibi çömelir, uyuklamaya başlayanları avlardı; böylesini gördüğü zaman başını sallar, gözlerini yumar, kabahatlinin üzerine var kuvvetiyle bir demir parçası veya kerpeten atardı.

Cephe için çalışan Hovrin tutuklularının hak ettikleri düzen buydu, savaş süresince mayın çıkarmışlardı onlar. Fabrikayı mayın fabrikasyonu için düzenleyen mühendis yine orada tutuk-

---

(*) Bu durum, tıpkı Sovyet - Alman savaşı gibi, çok yönlü açıklamalara muhtaç. Zamanın akışı 10 yıllık devrelerle ölçülmekte. Bulunduğumuz katman içinde kendi mevkimizi anlayamadan, ikinci katman külleri üzerimizi örtüyor. Devrelerin hiç birinde haber almada, haber vermede hürriyet ve doğruluk yoktu, bundan ötürü insanlar, darbeden darbeye geçen zaman içinde ne kendilerinin, ne başkalarının durumlarını tespit edebiliyorlar, ne de olayları değerlendirebiliyorlardı.

luydu, ne yazık ki adını unutmuşum. Ama kaybolmaz o. Konstrüktör bürosunu kurduran yine o. Ellisekizinci maddenin hükümlüsüydü, fikrinden ve kanısından dönmeyen, dolayısıyla Mamulov açısından çekilmez bir tip. Fakat alçağı çekmek zorunluğu vardı. Ne var ki memleketimizde yerine başkası konamaz insanlar yok. Fabrikasyon az çok düzene girdikten sonra mühendisin odasına Mamulov ve iki hempası girdiler, bütün personelin gözü önünde (özellikle öyle yaptılar, herkes görsün, anlatsın diye, biz de anlatıyoruz, işte) mühendisi sakalından tutarak yerlerde sürüklediler, ayaklar altına aldılar, kan içinde bırakana kadar çizmeleriyle dövdüler. Sonra Butırki hapishanesine, siyasi görüşünü açıklaması sebebiyle ikinci cezaya çarptırılmak üzere yolladılar.

Bu sevimli kampçığa Moskova'nın Leningrad istasyonundan elektrikli trenle 15 dakikada gidilir. Uzak değil, fakat hoş da değil.

(Moskova çevresindeki kamplara yollanan acemi tutuklular, başşehirde akrabası olanı da, olmayanı da bunu nimet bilirlerdi, kendilerini uygarlığın sınırları içinde sayarlardı, dönüşü olmayan yola çıkmaktansa, dipsiz çukura düşmektense, merkeze yakın kalmayı yeğ tutarlardı. Oysa, kendi kendini aldatmaktan başka bir şey değildi. Dışardan tutuklulara getirilen hediyeleri hesaba katan yönetim, daha zayıf yemek çıkarırdı. Çamaşır da vermezdi. Ve en önemlisi - uzaklardaki kampların korkunçluğunu yansıtan dedikoduların arkası kesilmediği gibi, hiç kimse aynı gün oralara gönderilmeyeceğinden emin olamazdı. Hayat - biz'in ucunda geçiyordu.)

Bu şekliyle taşlaşan Takımadalarının metastaz yapmadıklarını düşünmemeliyiz.

Fin Savaşı'ndan önce, 1939'da GULAG'ın «alma mater»i Solovetsk, Batıya yakınlığı sebebiyle, deniz yoluyla Yenisey ırmağının deltasına götürüldü. Orada örgütlenmeye başlanan Norillag'la birleşerek, 75 bin mevcutlu oldu. Solovetsk kötülüğünün kredisi o kadar yüksekti ki, ölmekteyken dahi bir metastaz salıverdi, hem de ne metastaz!

Savaş öncesi yıllarda, Takımadaları Kazakistan'ın insanların yaşamadığı çöllerini istilâ etmişti. Karaganda kampları ahtapot gibi büyüyüverdi; bakırlı zehirli suyun bulunduğu Cezkazgan'a verimli metastazlar çıkarıldı; Moint'a, Balhaş'a aynen; Kazakistan'ın Kuzey taraflarına da serpilmiş bulundular. Yeni yeni kamplar Novosibirsk eyâletinde de (Mariinsk kampları), Kras-

noyarsk eyâletinde de (Kansk ,Kraslag kampları) görüldü. Ayrıca Hakassiya'da, Buryat - Moğolistan'da, Ozbekistan'da, hattâ dağlı Şoriya'da örgütlendiler.

Takımadalarının sevgisini kazanan Rusya'nın Kuzeyinde yenileri göründü: Üst VımLag, NirobLag, UsolLag kampları ve Ural'daki İvdelLag kampı.

Bu liste tam olmaktan uzaktır. «Usollag» yazınca, İrkutsk Usolyesinde de bir kampın bulunduğu hatıra geldi.

Bir eyâlet yoktu ki, Çelyabinsk olsun, Kurbışev olsun, kendi kamplarını kendi üretmiş olmasın.

Volga'daki Almanların göç ettirilmesinden sonra kamp kurmada yeni usul uygulanmaya başlandı: Bütün köyler, olduğu gibi, k a m p b ö l g e s i içine alınmış sayılırdı, tarım kampları oluveriyordu (Kamışin ve Engels arasındaki Kamensk tarım kampları) .

Kitabın bu bölümündeki eksikler için okuyucularımızdan özür dileriz: Takımadaları çağı üzerinden yalnızca çelimsiz bir köprücük kurmuş olduk, daha sağlamını yapacak kadar gerecimiz yoktu. Radyo aracılığıyle eksik bilgileri toplayamazdık.

Takımadalarının ufuğunda Naftaliy Frankel'in koyu kırmızı renkteki yıldızının, hikâyemizin burasında, dolambaçlı takla atışma bir daha tanık oluyoruz.

Kendi adamlarının hakkından gelen 1937'nci yıl, onu unutmadı: BamLag başyöneticisi, NKVD generali iken Frenkel, hizmetinin mükâfatını, eskiden de tanıdığı Lubyânka cezaevine kapatılmakla gördü. Ne var ki Frenkel sadakatla çalışmaktan yorulmamış, Hikmetli Hoca ise, böylesine çalışacak birini aramaktan vazgeçmemişti. O ara şanssızlıklarla ve ayıplarla dolu Finlândiya savaşı başlamıştı. Stalin savaşa hazır olmadığını, Kareliya karları içinde kalan orduyu beslemek için yolların bulunmadığını gördü, buluşlarıyla ün salmış Frenkel'i hatırladı. Yanına çağırtarak, şiddetli kışın ortasında, hiç bir hazırlık, plân, depo, karayolu olmadan, hemen şimdi, üç demiryolunun yapılmasını istedi. Biri cephe boyunca uzanacak, ikisi de onu beslecekti. Tamamının ü ç a y d a bitirilmesi koşulu caba, değil mi ki, bunca koca Devletin Finlândiya finosuyla daha fazla uğraşması ayıp olacaktı. Sanki masaldan alınma bir konu: Gönlü kara hükümdar, gönlü kara sihirbaza, yapılamaz, düşünülemez bir şeyin yapılması için emir verir. Soruyor şimdi sosyalizmin önderi: «Olur mu?» Neşesi yerine gelmiş tüccar ve döviz karaborsacısı: «Evet!» diyor.

Ancak o da şimdi kendi şartlarını ileri sürmekten kaçınmıyor:

1) Kendisinin ve kuracağı çalıştırma kampının GULAG'tan çıkarılmasını, yeni tutuklular imparatorluğunun kurulmasını, başına kendisinin getirilmesini, adının GULJDS (Demiryolu İnşaatı Kampları Başyönetmenliği) olmasını,

2) Memleketteki tüm üretim kaynaklarından kendisinin dileyeceği şekilde yararlanma serbestliğini,

3) Acele işlerin devamı süresince GULJDS.in sosyalizme özgü, can sıkıcı hesap verme sistemine bağlı kalmamasının sağlanmasını istedi.

Frenkel hiç bir şeyin hesabını vermeyecek. Çadır kurdurmayacak, kamp noktalarının organizasyonuyle uğraşmayacak. Frenkel'de tayın, «sofra», «kazan» olmayacak. (Sofra ve kazan sistemini kurduran kendisiydi. Bir dehanın koyduğu kanunu ancak bir deha kaldırabilir!) Yiyeceklerin en iyisini, keçe çizmelerini, gocukları şimdi yığınlarla kar üstüne döküyor Frenkel. Her tutuklu istediğini yiyor, beğendiğini giyiyor. Mahorka tütünü ile ispirto ancak dağıtıma tâbi. Bir onları kazanmak gerek!

Büyük strateji ustası hepsine evet diyor, ve GULJDS kuruluyor! Acaba Takımadaları bölünmüş mü oldu? Değil işte, daha da kuvvetlendi, çoğaldı, memleketin sindirimi bundan böyle daha da hızlandı.

Kareliya demiryolları sorununda, her şeye rağmen, Frenkel geç kaldı: Stalin Finlândiya savaşını berabere bitirmeyi yeğledi. Fakat GULJDS'ın büyümesi ve kuvvet kazanması durmadı. Yeni yeni siparişler almaya başladı (ancak normal düzen uygulanıyordu bu kere, hesap verme de vardı). Bunlar içinde İran sınırı boyunca stratejik demiryolu, Volga'ya paralel Sizran'dan Stalingrad'a kadar bir başkası, ondan sonra Salebard'tan İgarkaya kadar «ölü yol» ve asıl BAM: Tayşet'ten Bratsk'a kadar ve ilerisi.

Frenkel'in fikri GULAG'ın gelişmesi üzerinde düzenleyici etki yapmaktan geri kalmamıştı: GULAG'ın bundan böyle ihtisas dallarına göre yeniden düzenlenmesi ele alındı. Nasıl ki Halk Komiserleri Sovyeti ayrı ayrı Halk Komiserliklerine bölünüyorsa, GULAG Imparatorluğu da, ülkesi için ayrı ayrı bakanlıklar kurdurdu: BaşOrmanKamp, BaşEndüsYap, GULGMP (Metalürji Endüstrisi Kamplar Başyönetmenliği).

Derken savaş çıktı. GULAG bakanlıkları başka başka kentlere göç ettirildi. GULAG'ın kendisi - Ufa'ya, GULJDS - Vyatka'ya gitti. Taşra şehirleri arasındaki bağlar, Moskova ile aralarındaki bağlar kadar sağlam olamıyordu, o bakımdan savaşın

ilk yarısında GULAG'ı sanki parçalanmış görüyoruz: Eyâletlerdeki kamplar artık merkeze değil de, o bölgeye göç ettirilen Yönetime bağlanıyordu. Meselâ Kirov kentine yerleşen Frenkel, bundan sonra Rusya'nın tüm Kuzey - Doğu kısmını yönetecekti. (Oralarda Takımadaları dışında hemen bir şey kalmadığından, iş o kapıya çıkıyordu). Bu görünüşü Roma İmparatorluğunun düşüşüne benzetenler aldanacaklardır, GULAG, savaştan sonra daha da kuvvetlenerek bir araya toplanacaktır.

Eski dostlarını unutmayan Frenkel, Mariupol'de devrimden önce çıkardığı «sarı» gazetenin redaktörünü, Buhaltsev'i bularak ona önemli bir görev verdiriyor. Buhaltsev'in diğer arkadaşları ya kurşuna dizilmiş veya dört bir yana dağılmış bulunuyorlardı.

Frenkel'in yetenekleri ticaret ve organizasyon alanları dışında da kendini gösterirdi: Kafası hesap makinası gibi çalışırdı. 40 bin tutukluyu şahsen tanıdığını, hepsinin adıyla soyadlarını, kanunun hangi maddesiyle cezaya çarptırıldığını, ceza süresinin ne olduğunu bildiğini söyler, bununla övünmekten zevk alırdı. (Frenkel'in kamplarında her tutuklu, büyüklerden biri yanına geldiğinde, tekmil vermek zorunluğundaydı.) Baş mühendise gerek olmazdı. Kendisine bir demiryolu istasyonunun plânı verildiğinde, plânda bir hata bulmak için çırpınır, bulunca da resmi buruşturur, projecinin yüzüne fırlatır, «Kendinizi projeci değil eşek bilmelisiniz,» derdi. Sesi hımhımdı, genellikle sakin. Kısaboyluydu. Başında demiryolu generaline ait, üstü lâcivert, astarı kırmızı kumaştan kalpak, üstünde her mevsimde askeri tip ceket bulunurdu - aydınlar sınıfından olmayan bir devlet adamının belirtisi. Troçki gibi trende yaşardı, tren onu dağınık inşaat merkezlerinde dolaşırdı, brifing için vagonuna kadar gelen, bölgelerinde perişanlık içinde kalan şefler, Viyana tipi sandalyalara, yumuşak koltuklara şaşar kalırlardı. Bu dekor içinde şeflerinin emir ve kınamaları daha da etkili olurdu. Kendisi ise tek bir kere olsun, ne bir barakaya girmiş, ne de oranın pis kokusunu burnuna çekmişti. Yalnız iş isterdi. Şantiyelere özellikle geceleri telefon etmeyi severdi, kendisinin hiç uyumadığına değin efsaneyi canlandırırdı. (Stalin çağında devlet ricalinden birçoklarının alışkanlıkları aynı merkezdeydi). Frenkel hiç evlenmemişti.

Bundan sonra bir daha hapse girmedi. Demiryolu inşaatı dalında Kaganoviç'in yardımcısı olmuştu. 1950 yılında, tümgeneral rütbesinde, yaşlılığa, rahata ve onura kavuştuktan sonra ölmüştü.

Bu memleketten nefret ettiğini sanırım.

5 Takımadalarının Dayandığı Temel

Uzak Doğu'da, adına VELİAHT dedikleri bir kent vardı, Çara sadık olanların buluşu isim. Devrim üzerine HÜR oldu. Şehirde oturan Amur Kazaklarını dağıttılar ve şehir boşaldı. Kentin birileriyle doldurulması gerekiyordu. Tutuklularla ve onlara göz kulak olan ÇEKA'cılarla doldurdular. «HÜR» kenti bütünüyle kamp oldu (BamLag).

Simgelerin hayat tarafından yaratıldığı oluyor, demek.

Kampların bizim devrim sonrası hayatımızın «karanlık yanı» olmasıyla iş bitmiyor. Olguların çapı, onların yan, böğür olmaktan çıkarmış sanki karaciğerin pozisyonuna yükseltmişti. Geride bıraktığımız elli yıl içinde, kamplar konusunda olduğu kadar, şaşmadan sonuna kadar yürüdüğümüz başka yol olmasa gerek.

Nokta, en azından iki çizginin kesişmesinden doğuyorsa, her olay da en azından iki gerekliliğin bir araya gelmesinden meydana çıkar. Kamp sistemine bizi götüren gereklilik - ekonomik sebeplere dayanıyordu, fakat tek başına bu etken, olsa olsa bizi iş seferberliğine götürürdü. Fakat, şans eseri, kampların varoluşlarını haklı gösteren teoriyle kesişince, iş yerine oturdu.

Ne de uyuştular ikisi! Birinin çıkıntısı öbürünün oyuğuna rastlıyordu! Birleşmediler, kaynaştılar sanki. İşte Takımadaları böylece doğdu.

Ekonomik gereklilik, alışıldığı gibi, hırs ve tamahla boy gösterdi: dışardan yardım görmeden kısa süre içinde (Beyaz Deniz kanalında olduğu gibi, burada da işin dörtte üçü **s ü r e**'ye bağlı) kuvvet kazanmak isteyen Devlete öncelikle işgücü gerekiyordu:

a) Olabildiği kadar ucuz, daha iyisi beleşten olmalıydı,

b) Talepsiz, her gün olabilecek yer değiştirmelerine ses çıkarmayacak, ailesi olmayan, kendisi için rahat aramayan, mektep, hastane istemeyen, belli süreler için mutfak ve hamamsız hayat sürdürebilen kadrolar aranıyordu.

Şartnamede yazılı işgücüne kavuşma problemini ancak kendi oğullarımızı yutmakla çözebiliyorduk.

Kamplara gerektirici sebep sağlayan teoriye gelince, o yılların kargaşası içinde doğamazdı, ne var ki kökü, çıkan yüzyıla dayanıyordu. Engels'in araştırmalarına göre insanların ortaya çıkmasının sebebi, ahlâk ve fikrin doğmasıyla değil, rastlantı eseri anlamsız bir çalışmayla ilgili bulunmaktadır - maymun eline bir taş almış, hepsi ondan çıkmış. «Gotha Programı Eleştirisi»nde daha yakın tarihi konuşturan Marks, suçluları yola getirmenin t e k ç a r e s i n i n, ne düşünceye dalma, ne ahlâki sorunlar üzerine eğilme, ne pişmanlık getirme ile değil ve sılada (ki hepsi üst-yapı), yalnız ve ancak verimli işde çalıştırılmakla bulunabileceğini yazmıştı. (Marks'ın suçlu dediği - adi suçlulardı, öğrencilerinin, siyasi rakiplerini suçlu sayacaklarını, hoca aklının köşesinden bile geçirmemişti). Kendisi tek bir defa olsun, eline kazma almamış, el arabasını sürmemiş, kömürünü ocaktan çıkarmamış, ormanda balta sallamamıştı. Odunu ne biçim kırdığını biz bilemiyoruz, fakat o, bildiğini kâğıda geçirmiş, kâğıt da - karşı koymamış.

Hocanın izinden yürüyenler için şimdi kolaylıklar doğdu: Tutukluyu hergün çalıştırmanın (Kolıma galerilerinde olduğu gibi, kimi vakit 14 saat), düzenlemesini amaçlayan insani bir davranıştan başka bir şey olmadığı anlaşılmıştı. Oysa bunun zıddı - tutukluyu cezaevi hücresine kapamak, avlu ve sebze bahçesinden yararlanmasını sağlamak, tutukluluk süresince ona okumak, yazmak, düşünmek ve tartışmak imkânını vermek - onu «hayvan yerine koymak» anlamını taşıyacakmış (aynı «Gotha Programı Eleştirisi»nden).

Kaldı ki Ekim'i izleyen hareketli devirde bu gibi incelikler üzerine eğilinemezdi, insanları kurşuna dizdirmenin daha insancıl görünüşü vardı. İdam edilmeyerek ilk devre kamplarına konanlar ise, ıslah için değil, zararsız duruma getirilmek üzere tecrit edilenlerdi.

O günlerde bile ceza konusunu kendilerine iş edinen, Pyotr Stuçka gibi zekâlar görülürdü, 1919'da çıkan «RSFSR'in Ceza Kanunu Ana Prensip»lerinde ise, c e z a anlamının yeni tanımlaması yapılmıştı. Dumanı üstünde iddiaya göre ceza, ö ç a l m a anlamına gelmezdi (işçi - köylü Devleti suçludan öcünü almaz), k e f a r e t i ö d e m e yerine de geçmezdi (kişi kabahat işleyemezdi, sorumluluk - ait olduğu sosyal sınıfın hesabına geçirilmeliydi), ceza - doğrudan doğruya b i r s o s y a l s a v u n m a t e d b i r i y d i, toplum düzeninin korunmasıydı.

«Sosyal savunma tedbiri» olduktan sonra, anlaşıldı. Savaşta - savaş düzeni, ya kurşuna dizmek («sosyal savunmanın en kesin tedbiri»), veya hapse oturtmak vardı. Ancak 1919'da parti 8'inci kongresi bir çağrıyla, düzelme fikrini ortaya attıydı. Bu fikir açıklık kazanmamıştı, hele suç olmadıktan sonra, neyin düzeleceği pek anlaşılmıyordu.

O ara iç savaş bitti, 1922'de ilk Sovyet kanunları yürürlüğe girdi, 1923'te «hükümlü işde görevlilerin» kongresi yapıldı, 1924' te «Ceza Kanununun Ana İlkeleri» yazıldı ve 1926'da o ilkelere göre çıkarılan Ceza Kanunu yürürlüğe girdi (otuzbeş yıl uygulanmakla ensemizde boza pişirildi). «Suç» ve «ceza»yı yokmuş gibi, «toplumsal tehlike» ve «toplumsal savunma»yı varmış gibi tanıtan yeni buluşlar, aynen bırakıldı.

Haliyle, kolaylarına geliyordu. Bu teoriyle diledikleri insanı tutsak olarak, şüpheli kişi olarak tutuklayabiliyorlardı (Lenin'in Evgenya Boş'a telgrafı), tehlikeli farzedilerek bütün bir milleti bile sürebiliyorlardı (örnekler bilinmektedir), - bunların hepsi olurken, ıslah teorisini kurmak ve edebiyatını yapmak için, birinci sınıf canbaz olmalıydı insan.

Canbazlar da vardı, teori de vardı, kamplara da ıslah edici dendi. Buna dair yayınları sıralayabiliriz şimdi:

Vışinski: «Cezalandırma konusunda Sovyet politikasının temeli, tepeleme ve zorlama ilkelerinin, kanı verdirme ve yeniden terbiye etme ilkelerinin diyalektik (!) birleşmesi üzerinde kuruludur». (*) «Kapitalizmin cezaevlerinde suçluya vücudça ve ruhen ıstıraplar çektirerek, onu canından bezdirmek isterler» (haliyle, çünkü onu «ıslah etmek» isterler). «Kapitalizmin cezasından farklı olarak, suçlunun ıstırabı bizde amaç değil, vasıtadır. (Öbürkülerde de amaç değil, vasıta. A.S.) Asıl amacımız - suçluyu doğru yola koymak, kamplardan bilinçli emekçileri çıkarmaktır».

Anlaşıldı mı? Zor kullanarak insanları nasılsa düzeltiyoruz (bizde de ıstırap çekerler!), fakat giderdiğimiz kusurlar ne idi?

Komşu sayfalarından birinde şunlar yazılı:

«Devrimci zorlama aracılığıyla ıslah edici - çalıştırıcı kamplar eski toplumun suçlu elemanlarını (**) zararsız duruma soktuktan sonra bir yerde toplarlar» (hep «eski toplum»dan dem vururlar! 1952'de «eski toplumu» duyacağız. Vur abalıya).

(*) Vışinskiy - Averbah'ın «Suçtan Çalışmaya» kitabının önsözü. sayfa, VI.

(**) Vışinskiy - Averbah'ın «Suçtan Çalışmaya» kitabının önsözü. sayfa, VII.

Islahın artık lâfı yok mu? Zararsız duruma sokuyoruz ve bir noktada topluyoruz?

Aynı 1934 yılında:

«Çifte problem, bastırmak, olabileni ıslah etmek».

OLABİLENİ. Anlaşılıyor şimdi: Islahat programında herkese yer yok.

Çapsız yazarların metinlerinde rastladığımız yayın: «Islah olabilenleri ıslah», «ıslah olabilenlerin ıslahı».

Ya yola gelmeyenler? Ölüler çukuruna mı? Aya mı? (Kolıma'ya) Şmidtiha'nın altına mı? (Norilsk).

Vışinski'nin hukukçuları 1934 yılında, 1924 yılı Ceza Kanununa sitem ederek, onu «genel düzelmeyi yanlış görmekle» suçlarlardı. Çünkü o kanunda yitirmenin sözü geçmiyordu.

Ellisekizinciyi yola getireceğiz diye söz veren yoktu.

İşte bunun içindir ki, kitabın üçüncü cildine - çalıştırıcı - yitirici dedim.

Hukukçuların metinlere geçirdikleri yayınlar bazı yerde yerine oturmadıysa, Stuçka'yı mezarından kaldırın, Vışinki'yi sürükleyerek karşısına dikin, aralarında halletsinler. Benim suçum yok ki.

Ancak bugün, kitabıma çalışırken bu konuda önceden yazılanlara bir göz atmak istedi canım; iyi kalbli insanların yardımı olmasaydı, bulamayacaktım onları, hiç bir yerde yok. Canı çıkmış gocuklarımızla kamplarda sürünürken, haberimiz bile yoktu onlardan. Kaderimizin vatandaş yönetmenin buyruklarıyla değil de, tutukluların çalıştırılmasına karışan efsanevi kanunla belirdiğini biz ancak, kulağımıza uzaktan çalınan belirli belirsiz melodi olarak duyardık. Hele kamp muhafızları komutanı binbaşı duyaydı, hiç inanmayacaktı buna. Hizmete özel olarak basılan, vatandaşların eline geçmeyen kanunların henüz GULAG kasalarında bulunup bulunmadığını veya bozguncu basın farzedilerek yakılıp yakılmadığını kimse bilmiyordu. Kültür - eğitim merkezlerinin ilân tahtalarında kanundan çıkarılan yayını gören olmuyordu, yöneticilerin konuşmalarında sözü geçmiyordu. Meselâ günde kaç saat çalışılacağını, bir aydaki tatil günlerinin sayısını, ücret ödenip ödenmeyeceğini, sakatlanana tazminat verilip verilmeyeceğini bildiren çıkmıyordu. İçimizden bunu soran çıksaydı, kendi arkadaşları alay edecekti onunla.

İnsanseverlikle kaleme alınan o yazıları okuyanlar - bizim diplomatlardı. Toplantılarda kitapçığı havaya kaldırır, sallarlardı. Çok yerinde hareket - metinden ele geçirdiğim zerrecikleri sunuyorum şimdi; ağlatır bizi, o kadar duygulu:

— 1919'da çıkartılan «Ceza Kanunu Ana Prensibi»nden: Ceza öç alma yerine geçmedikten sonra, işkence elemanlarından hiç biri kullanılmayacak;

— 1929 yılında: Tutukluya «sen» demek yasaklanıyor. (Fakat, af buyurun ...ağzına bilmem ne demeye izin tanla!»

— 1924'te çıkan, Islah ve Çalıştırmaya değinen kanunun 49' uncu maddesinden: «Düzen, işkence havasından arınmış olacak, kelepçe takma, tekli hücreye konuş, gıdasız bırakma, yakınıyla konuşmada araya parmaklık koyma yasaklanacaktır.»

Bu kadar yeter. Daha sonraki tarihlere ait direktif yok. Diplomatlar bunlarla yetinirler, GULAG bu kadarını bile gerekse miyor.

1926 yılında çıkarılan Ceza Kanununda bir 9'uncu madde vardı ki, tesadüfle öğrenerek ezberlemiştim:

«Toplumu savunma tedbirleri içinde, tutukluya bedeni ıstırap çektirecek, kişiliğini alçaltacak olanlar bulundurulmayacak. Misilleme ve ceza karakterindekilere başvurulmayacak», deniyordu.

Gök kubbesinin maviliğini derinlemesine gördük şimdi! Yöneticileri kanun maddesine dayanarak bozmayı sevdiğim için, onlara sıkça bu maddeden söz açardım, apışırlardı, öfkeden gözleri fal taşı gibi açılırdı. İçlerinde 20 yıl görevde kalanlar, emekliliklerini bekleyenler bulunurdu; dokuzuncu maddeden haberleri yoktu. Gerçi kanunu ellerinde tutmadılar ya.

«Baştan aşağı akıllı, uzak görüşlü, insancıl Yönetim!» diye yazmıştı «Life» dergisinde GULAG'ı gören New York Başhâkimi Leybovits. «Cezasını çeken tutuklu onurundan bile olmuyor» - işte bu şekliyle durumu görmüş ve değerlendirmişti.

Hehey. Ne mutlu New York Eyâletine, Başhâkimi böylesine bir eşek olduktan sonra!

Sizi gidi tok, kaygısız, kısa görüşlü, sorumsuz yabancılar, elde bloknotla bilyalı kalem gazetecileri! - Taa Kem'de, yöneticilerin yanında tutuklulara soru soranlardan başlayarak, nice zararınız dokundu bizlere! Şöhrete kavuşma hırsı içinde fikir beyanına yeltendiniz, oysa hiç bir bok anladığınız yoktu, bu konuda.

İnsan onuru! Hangisinin, yargılamasız hüküm giyenin mi? İstasyonlarda, vagonların yanıbaşında kıç üzerinde çamura oturmaya zorlananların mı? Vatandaş yönetmenin kırbacı havada ıslık çalarken, idrarla ıslatılmış toprağı tırnaklarıyla kazar, kazdığını başka yere götüren, hücreye kapatılma korkusu içinde bulunan mı? O aydın kadınlar ki, yönetmenin çamaşırını yıka-

mayı, şahsına ait domuzlara yem vermeyi şimdi kendileri için şeref sayarlardı, ertesi gün g e n e l işlere yollanmaktan kaçınarak, uygun poz almak için sarhoşun işaretini beklerlerdi, onların onuru mu?

... Yerde ateş yanıyor, ateş! Kulağıma yanan dalların çıtır çıtır sesi geliyor, ilerlemiş güzün rüzgârı alevleri savuruyor. Kamp bölgesi zulmet içinde, ben yalnızım, canım isterse marangozhaneden kereste artıklarından daha da getirebilirim. Burası alışkanlıkların uygulandığı yer. Hürüm âdeta! Cennet adalarından Marfino «şaraşka»sı, üstelik oranın en serbest olduğu devrede. Bakan yok bana, koğuşa çağıran, ateşin yanından kovalayan. Soğuk ve vücuda işleyen esintiden korunarak, kazağıma sıkıca sarıldım.

K ı z ise, hazır ol durumunda, nice saattır, başı eğik biraz ötede duruyor, kimi vakit ağlıyor, kimi vakit buzdan bir figür. Arasıra ağlamaklı bir sesle:

— Vatandaş şef!.. Beni affedin, bir daha yapmam, diyor.

Rüzgârın etkisiyle iniltilerini, yalvarmalarını başımın ucundaymış gibi net duyarım. Vatandaş şef giriş kapısının sobasını yakıyor, cevap vermiyor.

Giriş kapısı - bitişik kampa ait, oranın işçileri gündüzün bizde çalışır, su şebekemizi onarır, köhneleşmiş, eski papaz okulu olan binamızın tamirini yaparlar. Kızla aramızda dikenli tellerin çapraşıklığı ve giriş kapısıyla kız arasında iki adım yer var. Bol ışık veren fenerin altında dikili kızcağızın iş gömleğinin eteğini savuran rüzgâr, çevreyle örtülü başını ve ayağını soğutuyordu. Gündüz sıcaktı, bahçemizde bir hendek açarken, başka bir kızcağız dereye kadar uzanmış, şoseye kadar sürünerek gitmiş, şoseden işleyen şehir otobüsüyle kaçmıştı. Beceriksizliği üzerinde olan korumа işin farkına vardığı zaman geç kalınmıştı. Alârm yapıldı, katı yürekli esmer bir binbaşı gelerek, kaçağın bulunmaması halinde tüm kampın bir ay sürece akraba ziyaretlerinden ve hediyelerden yoksun bırakılacağını bildirmişti. Kadın çavuşlar da kendinden geçerek bağrıştılar, hele içlerinden biri, gözlerini fena döndürerek: «Yakalasınlar mel'ünu, sıra önünde makasla cart curt saçlarını kessinler» diye tepiniyordu (Bu ceza onun buluşu değil, GULAG'ta kadınlara verilen cezaydı.) Bizim kızcağız ise içini çekmiş, «hepimiz için gezsin» demiş. Gardiyan duymuş, ceza kesmiş: Herkesi kampa götürmüşler, berikini kapı önüne dikmişler, akşam saat 6'da. Şimdi saat 11 idi. Isınmak için yerinde saymak istemiş, kapıcı başını uzatıp, «yerinde dur orospu, yoksa daha kötü olur,» diye haykırdı. Artık kımıldamıyor, ağlıyordu yalnızca:

— Affedin beni, vatandaş şef, kampa bırakın beni, bir daha yapmam!

Kampta bile ona: BUYUR AZİZE! diyecek yok.

Kapı önünde uzun bırakılmanın sebebi - yarın pazar oluşudur, iş için kıza gerek yok.

Saçı çok açık renkte, saf, okumamış bir kızcağız. Herhalde bir makara iplik yüzünden buraya düştü. Kardeşcağızım, ne tehlikeli bir fikir beyan etmiş oldun! Hayatının sonuna kadar yetecek ders vermek istiyorlar sana şimdi.

Yerde ateş yanıyor, ateş!.. Savaşırdık, ateşlere bakardık. Zaferin ne getireceğini düşünürdük... Yanan ateşin içinde rüzgârın savurduğu kızgın kor tanecikleri etrafa yayılıyor.

Bu ateşe ve sana, kızcağız, söz veriyorum: Bütün Dünya bunları okuyacaktır.

Anlattığımız 1947'nin sonlarında, Ekim Devriminin 30'uncu yıldönümünün arifesinde, başşehrimiz olan Moskova'da geçmişti. Moskova, zalimliklerinin 800'üncü yıldönümünü [1] henüz kutlanmıştı o tarihte. Olay yeri ise, Tüm Rusya Tarım Sergisinden 2 km., Ostankin'in Serf Sanat Evinden 1 km. uzaklıktadır.

Serf, toprak köleliği... Eğer düşünmeye vakit bulanlar böyle bir karşılaştırma yaptıysalar, rastlantı olmasa gerek. Ayrıntılar değil, fakat ana hatlarıyla toprak köleliği sistemiyle Takımadalarının varoluşunun dayandığı nokta, aynıdır: Merhametsizce zor kullanarak milyonlarca kölenin beleş işçiliğinden yararlanma sistemi. Takımadaları yerlisi, kimi vakit haftada 6, kimi vakit 7 gün, karşılık görmeden, efendisi için çalışırdı. Kendi hesabına çalışmak için onlara ne 5'inci, ne de 7'inci gün ayrılırdı, çünkü zahmetin karşılığını kamp tayınıyla alırlardı. Serf'lerde olduğu gibi, tutuklularda angarya çalışanlar(grup A) ve ev hizmetine ayrılanlar (grup B) - toprak ağasının (kamp yöneticisinin) ve çiftliğin (kamp bölgesinin) işini görenler olarak bilinirlerdi. Hasta olarak kabul edilenler (grup C) - Rus sobasından (kerevetten) artık inemeyenlerdi. Suçlu görülüp cezaya çarptırılanlar da vardı (grup Ç). Yalnız burada bir fark: Kendi çıkarını düşünen toprak ağası, suçluyu ahıra göndererek, kırbaç vururdu, tekli hücresi yoktu. Kam yöneticisi ise, Devlet yönetmeliğine uyarak, suçluyu ŞİZO'ya (ceza izolasyon hücresine) veya BUR'a (sertleştirilmiş düzen barakası)na yollardı. Toprak ağası gibi kamp yöneticisi de dilediği köleyi yanına garson, ah-

---

(1) Moskova'nın adı tarihte ilk defa geçtiği tarih - 1147.

çı, berber veya soytarı olarak alabilirdi, dilediği dişi köleyi kendine kâhya, metres veya hizmetçi yapabilirdi. Kamp yöneticisi, toprak ağası gibi, kaprislerini frenlemeden, istediği deliliği yapabiliyordu. (Kölelerden tiyatro kurmak da vardı). 1945 yılında Himki kampının yöneticisi binbaşı Volkov, güneşte uzun saçlarını kurutan bir kızı görmüş, her nedense kızmış, ağzından «tıraş edin» sözü fırlamış. Saçını hemen kesmişler. Toprak ağası veya kamp yöneticisi değiştiği günlerde, boyunları bükük köleler yeni patronu beklerken, huyu hakkında tahminlerde bulunurlardı, kendilerini ruhen ona şimdiden teslim ederlerdi. Toprak kölesi yarını düşünmezdi, çünkü yarın için sahibinin programını bilemezdi; tıpkı tutuklular gibi. Sahibinin izni olmadan köle evlenemezdi, tutuklu için de aynı şart geçerliydi, ancak şefinin hoşgörüsüyle bir kamp eşi ortaya çıkarabilirdi. Toprak kölesi kaderini seçmediği gibi, tutuklu da Takımadalarına alın yazısıyla gelirdi.

Rus dili çoktandır bu benzeyişin farkına varmıştı: «Adamları yedirdiniz mi?» «Adamları işe yolladınız mı?» «Kaç adamın var?» «Bir adam yollayıver». Hep adam, adam. Köleler için aynı şekilde konuşulurdu. Tutuklular için de. (*) Fakat subaylar için meselâ, aynı deyimi kullanamazsınız, önderler için de - «kaç kişin var?» diye sorarsın, anlamazlar.

Fakat bize, kölelerle o kadar benzeyiş yok derler; ayrıldıkları noktalar daha fazlaymış.

Kabul, ayrılıklar daha fazla. Fakat ne tuhaf: Tüm ayrılıklar - toprak köleliği lehine! Tüm ayrılıklar - GULAG Takımadaları aleyhine!

Köleler sabahın kızıllığından akşamın kızıllığına kadar çalışırlardı. Tutuklular karanlıkta başlarlardı, karanlıkta bitirirlerdi (bitirmemek de vardı). Kölelerde pazar kutlu gün sayılırdı, dinî bayramlarının hiç birinde çalışılmazdı. Tutuklu her cumartesi titrerdi, acaba yarın n'olacak? Öbür tatil günlerini hiç bilmezdi (Volga'nın bilmediği gibi...) Mayıs 1 ve Kasım 7'de aramalar ve düzenle ilgili angaryalar, günü unuttururdu bize. (Kimini o günleri hücreye kapatırlardı). Noel ve paskalya kölelerin bayramıydı, onlardan alınamazdı, üstünün aranmasını hiç bilmezlerdi, (yatağın yanına dikil). - Köleler değişmez izbelerde yaşarlardı, onları kendi malı bilirlerdi, akşamdan sobanın üstüne, sobayla duvar arasındaki ranzaya, kerevete yatarken, ora-

(*) **Kolhozlarda çalışanlarla kalifiye olmayan işçi için de aynı deyim kullanılır ama, biz burada duralım, konuyu derinleştirmeyelim.**

yı da kendi malı bilirlerdi, dün de burada yattım, yarın da buraya yatacağım diye düşünürdü. Tutuklu ise yarınki yerini, akşam paydosundan dönerken bile nereye yatırılacağını bilemez. Ne «kendi» kereveti, ne kendi «ranzası» var. Nereye gönderileceğini bilemiyor.

Angarya çalışan kölenin atı, karasabanı, baltası, tırpanı, ığı, sandığı, kapkaçacağı, giyeceği - hepsi kendinin. Gertsen'e göre (*) çiftlik iç hizmetinde çalışanların bile, yakınlarına miras olarak bıraktığı öteberisi bulunurmuş. Ağa bunlara karışmazmış. Tutukluya gelince - kışlık giyeceğini İlkbaharda, yazlığını - Sonbaharda teslim etmek zorunluğundadır. Sayımlarda çıkını silkelerlerdi, fazladan buldukları paçavrayı hazineye alırlardı. Ne çakıya, ne de tasa sahip olabiliyordu. Canlılardan - ancak bitlere. Köle kimi vakit çöten sallar, balık tutardı. Tutuklu balığı kaşığıyla çorbasından çıkarırsa, ne alâ. Kölenin inekçiği de olurdu, keçiciği ve tavukları da. Tutuklu dudağına süt sürmemiş, kendi gözüyle tavuk yumurtasını onlarla yıl görmemişti, görse - belki de tanıyamaz.

Yediyüz yıl önce Rusya bir Asya milletine esir olduğu halde, a ç l ı ğ ı n ne olduğunu aslında bilmezdi. Rusya'da açlıktan ölen çıkmaz, der bir atasözümüz. Atasözlerinin yalana oturtulduğu da görülmemiştir. Serf'ler köleydi, fakat karınları toktu. (**) Takımadaları ise - onlarla yıl açlık çekerdi, çöp tenekesinde bulunan ringa balığı kuyruğu için tutuklular birbirine girerdi. Noelde olsun, Paskalyada olsun, toprak kölelerinden en fakiri orucu domuz yağıyla bozardı. Kamptaki tutuklulardan en çalışkanı, domuz yağına ancak dışardan gelen hediye ile kavuşabilirdi.

Toprak kölesi olan köylü, ailesiyle birlikte yaşardı, satış veya karşılıklı değiştirme yoluyla aileyi bölmek vahşet sayılırdı, Rus edebiyatını öfkelendiren bir olaydı. Varsın birkaç yüzü, var-

---

(*) Gertsen. «Eski arkadaşa mektuplar». İlim Akademisi basımı. XX. cilt. s. 585.

(**) Tüm yüzyılları kapsayan tanıklıkları bulmak mümkün. 17'nci asır için Yüriy Krijaniç'in yazdığına bakılırsa: «Moskova devletinde köylü ve esnaf batıdaki emsallerinden daha zengin yaşardı. En fakir insanlar bile kaliteli ekmek, balık, et yerlerdi.» Kargaşa devresinde dahi, «ambarlarda tahıl, tarlada dokurcun, tohumluklar 14 yıl yetecek kadardı,» diyor Avramiy Palitsin. XVIII yüzyılda yazar Fon Vizin, Rus köylüsüyle Provans'ın Langedok köylüsü arasında karşılaştırma yaparak, şunları yazmış: «Taraf tutmadan yazıyorum, bizimkiler daha mutlu.» XIX asırda Puşkin, kölelik devresini yaşayan Rus köyü için: «Her yerde emeğin ve h o ş n u t l u ğ u n i z i.» diye geçmiş.

sın birkaç bini (ki düşünlemez) ailesinden koparılmış olsun, milyonlar değil ya. Tutuklu,tutuklanma anından başlayarak, yakınlarından uzaklaştırılır, olguların yarısında bu ayrılık sonrasız olur. Vitkovski'den duyduk, babayla oğlunun, kocayla eşinin birlikte tutuklanması halinde, en çok üzerinde durulan hususun, ikisinin aynı kampta bulundurulmamasının gerekliğiydi. Rastlantıyla buluşmalarında, karşı tedbirin bir an önce alınmasında kusur edilmezdi. Kamplarda buluşarak birbirine gönül yoluyla yaklaşan kadın erkek tutuklular, bağları geçici veya derin olsun, hücre cezasını uygulayarak cezalandırırlardı, sevdalıları ayrı ayrı kamplara yollarlardı. Elde kalem tutan bayanlardan en içlikleri bile - Şaginyan ve Tess [1] bundan duygulanarak, gözyaşından bir damlacığı bile mendilleriyle silmemişlerdi (Evet, evet, onlar **bilmiyorlardı.** Veya: **Böyle gerek** diye düşünüyorlardı.)

Toprak kölesi köylüsü bir yerden başka yere gönderilirken, palas pandıras yola çıkarılmıyordu, ev eşyasını, pılı pırtısını toplamak için vakit bırakılırdı, Dünyalığı yanında, onbeş, kırk kilometre öteye göçerdi. Göç emri tutuklunun başına sağnak gibi inerdi, demirbaşın teslimine 20 dakika bırakılırdı ve işte - hayatı tepetaklak oluverirdi. Belki de dönüşü olmayan yâd ellere gidiş. Toprak kölesi hayatında 1 göçten fazlasına az rastlanırdı, genellikle aynı yerde kalırlardı. Yeri değiştirilmeyen Takımadaları yerlisine rastlamak ne mümkün, pek çokları beş, yedi, onbir kere kamp değiştirdiler.

Serf'lerden kimi, sahibine belli ücret öderdi, geçerli olarak hürriyetini satın alırdı. Öylesi hür insanlar arasında yaşar, ticaret yapardı, zengin de olabiliyordu. Muhafazasız dolaşma hakkım elde etmiş tutuklular ise, aynı kamp bölgesinde kalırlardı, koruma askeriyle gidenlerle birlikte, aynı yere çalışmaya giderlerdi.

Ağanın ev işinde çalışan köleler çoğu vakit ahlâken düşük, öbür serfler hesabına barınan asalaklar olurdu, fakat hiç olmazsa çalışanları yönetmeye yeltenmezlerdi. Takımadalarındaki örnekleri ise tutukluların aşağılık türünden seçilir, ana tutuklu kitlesini sömürmeye kalkarlardı, hayatın zehirine zehir katarlardı.

Toprak kölesinin hayatını hafifleten etken, ağanın ona muhtaç olmasına, çıkarının serf'inin durumuna bağlı kalmasına dayanıyordu. Kamp yöneticisi tutukluya acımazdı, parayla aldığı

---

(1) Marlyetta Şaginyan — Tanınmış Sovyet kadın şâiri. Tees de öyle.

mal değildi, çocuklarına da miras bırakamazdı, ölenlerin yerine ise nasılsa yenisi gönderilecekti.

Tutuklularımızla ağanın köleleri arasında bir karşılaştırma yapmakla boş yere uğraşmışız, öbürkülerinin durumu daha rahat ve insaniydi. Takımadaları yerlisinin hayatını Urallarda Altay'da ve Nerçinsk'te kurulu maden endüstrisinde çalıştırılmış **fabrika kölesi**'ninki veya Arakçeyev kolonilerinde [1] rençber olarak çalıştırılmış askerlerinkiyle belki karşılaştırılabilir. (Buna da itirazlar var, o da olmadı, derler: Arakçyev köylerinde tabiat, aile, tatil günleri vardı. Bizimkini ancak eski Doğu köleliğiyle aynı paralelde görebilirsiniz).

Takımadalarının bir tek avantajı geliyor akla: Buralara erken düşenler, yine de 12 - 15 yaşa bastıktan sonra gelirler, doğuştan değil, hapsedilmeden önce hürriyetten bir nebze tadaraktan! Ama ömrü boyunca sürdürülen kölelikle, geçici bir süre devam eden tutukluluk durumuyla bir farkın gözetilmesi gerekliliği de var, derler bize. Burada pek çok itiraz kaydının düşünülmesi gerek: Süre 25 yıllık, madde - 58 değilse, «özel emre kadar» koşulu yoksa, ceza üzerine ikinci ceza gelmezse, süre bitiminde otomatik olarak sürgünün yolu gözükmezse, hürriyete kavuştuktan sonra geri çevrilerek, yeni bir ceza süresi yamanmazsa. Koşullar - evi çevreleyen çit'in kazıkları kadar. Kaprisi tutan toprak ağasının kölesine keyfince hürriyet verdiğini de unutmayalım...

«İmparator Mihayl» Lubyanka hapishanesinde bize, Moskova işçileri arasında anlatılan, Tüm Rusya Komünist Partisi'nin simgesini, VKP(b) [2] simgesini alaya alan fıkrayı anlatmıştı. Başharflerden oluşan simgenin öbür okunuşu, İkinci Kölelik Kanunu (bolşeviklerinki) anlamına geliyordu. Bu anlatım bize değil gülünç, kehânet gibi geliyordu.

Toplumsal çalışma için dürtücü etken aranıyordu: Sınıf bilinciyle heyecanın bir araya gelmesi, kişisel çıkarına bakmamazlığıyla birleşmesi halinde görünüyordu. Cumartesi çalışmalarının «büyük kampanyasına» bu açıdan önem verildi. Oysa bu hamle yeni devrin başlangıcı değil, devrimi gerçekleştiren son kuşaklardan birinin çırpıntısıydı. Tambov vilâyetinin doküman-

---

(1) Arakçeyev, A. A., 1769 - 1864, Kont - Çar 1. Aleksandr'ın dostu, 1808 - 1826 Millî Savunma Bakanı, gericiliğiyle tanınmıştı. Askerî koloniler kurdurtmuştu.

(2) VKP(b) — Tüm Rusya Komünist Partisi (bolşevikler).

larından anlaşılacağı gibi, 1921 yılında bile pekçok partili vatandaş cumartesi çalışmalarından kaçmaya yeltenirdi. Bunun üzerine çalıvmalara katılıp katılmadığı konusunun parti kartına geçirilmesine başlandı. Hamlecilik havası on yıl kadar sürdürülebildi, komsomol üyelerine ve o tarihlerde pionye - komünist çocuk örgütü üyesi olan bizlere yetti. Sonra bizde de söndü.

Şimdi n'olacaktı? Dürtücü etken nerede bulunacaktı? Para, parça başına hesaplaşma, primler mi? Hepsinden taze gömülen kapitalizmin leş kokusu geliyordu. Burnumuzu rahatsız etmemesi için zamanın geçmesi, kuşağın değişmesi gerekiyordu. Ondan sonra da «maddi ilgilendirmenin toplumsal ilkesi» olarak onu rahatlıkla uygulayabilecektik.

Tarihin çıkınının dibine baktılar, oradan Marks'ın «ekonomi dışı zorlama» olarak nitelendirdiği nesneyi çıkardılar. Kamp ve kolhozlarda bu bulgu, domuz dişlerini gizlemeden, kendini gösterdi.

Sonra, kaynayan aşa zıkkım katan, iblise özenen Frenkel çıktı; k a z a n sistemini uyguladı.

Bir sihir sözü bilinirdi, nice defa kulağımıza çalındı: «Yeni toplumsal düzende toprak köleliğinin dayanağı olan dayağa yer verilmeyeceği gibi, kapitalizmin dayanağı olan açlık disiplinine yer bırakılmamıştır», diyorlardı.

İşte bizim Takımadaları hepsini bir arada yaşatmasını bilmişti.

Bunu becerebilmek için üç oyun'un tatbiki gerekiyordu: 1) K a z a n sisteminin 2) İşçi ekiplerinin 3) Çifte şefliğin uygulanması. (İkili şeflik zorunlu değil; Vorkuta'da faraza tek şeflik vardı ama, işler yürürdü.)

Takımadaları işte bu üç temel direğin üzerinde kuruludur.

Temel yerine, transmisyon kayışı terimini kullansak, bu üç kayışla dönüyordu desek, olur.

Kazan usulünü önceden anlatmıştık. Ekmek ve tahıl yarmasının o biçim dağıtımı ki, tutukluyu öldürmeden bir süre daha ona çalışacak kadar kuvvet versin. Normal bu tayın parazit toplumlarda işe çıkarılmayan tutuklulara verilir. Kanunen hakkı olana kavuşmak için, bizim tutuklu, onu öncü işçiler safına çıkaracak gayreti ve randımanı göstermelidir, gösterdiği çaba oranında, 100'er gramlık porsiyonla tayını çoğalır. İşdeki randımanın % 100'ü aşması hali, ona ilâve bir kaç kaşık lapa kazandırırdı (ki, önceden hakkından kesileni). Merhamete yer vermeden insan mizacını ne iyi anlarlardı! İnsanların payına düşen ekmek dilimleri ve tahıl yarmasından yapılmış yemek, kazanılması

için harcanan enerjinin yanında solda sıfır. Fakat öteden beri çilesini çeken insan bunları karşılaştırmaktan da âcizdi. Bir bardak ucuz votka karşılığı başkalarının savaşında hücuma kalkan, hayatından olan asker misali, tutuklu da tomruktan kayarak, eriyen karların taşırdığı Kuzeydeki ırmağın suyuna düşer veya buzlu suda ayağıyla çamur çiğneyerek kerpiç hazırlardı. Ayak nasılsa **h ü r r i y e t i n** toprağına basamadıktan sonra...

Şeytan buluşu kazan usulü yine de tüm problemlerin üstesinden gelecek kadar güçlü değil. Zokayı kapmayanlar da çıkıyor. Çok eskiden toprak kölesinin uydurması bir deyim vardı: «Omaca parçalanmaktansa yediklerim çam yaprağı olsun,» gibilerinden. Tutuklular da anladılar: Kampta insanı yitiren tayının cılızı değil, semizi idi. Tembeller! Salaklar! Hayvanlaşmış duygusuzlar. İlâve yemek istemiyorlar! Patates, burçak ve su katılmamış besleyici ekmekten arzu etmiyorlar! Süre indiriminden de vazgeçtiler! Şeref tahtasına adlarının geçmesini de istemiyorlar! Memleketin ve inşaatın çıkarıyla bile ilgilenmiyorlar! Beşyıllık plânları tamamlamaktan da zevk almıyorlar, oysa beşyıllıklar emekçilerin çıkarı için düzenlenmiş! Galerilerin kuytu köşelerinde, yapının katlarında gizlenecek delik ararlar, yağmurdan kaçmak için çukurlara girerler, yeter ki çalışmasınlar.

Yaroslavl'daki çakıl ocağı gibi ideal işyeri hep karşımıza çıkmaz ki! Orada bir kaç yüz tutuklu sınırlı bir bölge içinde, her yanı açık olan alan gözetmenlerin önünde toplanırdı. Duranlar hemen belli. Fakat bunlar - ideal koşullar, kimse belini doğrultmaya, terini silmeye fırsat bulamıyor, taa ki tepecikteki bayrak inmesin: Sigara molasının işareti. Peki, ya başka işyerlerinde ne yapılmalıydı?

Gereği düşünüldü, **i ş ç i p o s t a s ı** bulundu. Bizde - bulunmaz olur mu hiç? Bizde eskiden halkçılar sosyalizme **t o p l u m** yoluyla, sonradan marksistler **k o l l e k t i f** aracılığıyla koşulmak istediler. Bugün bile gazetelerde okuruz: «İnsan için en önemli şey - emektir, emek ise kollektif içinde verilmelidir».

Kampta, kollektif çalışma dışında başka bir şey olmadığına göre, hedefe varmış sayılırız! İnsanlığın en yüksek hedefi acaba Islah Edici - Çalıştırıcı Kamplar mı? Öyle anlaşılıyor.

İşçi ekiplerinin üyelerini **p s i k o l o j i k y ö n d e n n a s ı l z e n g i n l e ş t i k l e r i n i, i n s a n o n u r u n u n a s ı l y ü k s e l t t i k l e r i n i,** gizli izleme ve isteklendirmenin nasıl yapıldığını 3'üncü bölümde gördük. Ekiplerin çalıştırılacağı işe göre başlarına birer çavuş getirilir. Yöneticilerin, gardiyanların ve korumanın bulunmadığı zamanlarda, çavuşun görevi elindeki so-

pa ve yemek dağıtma hakkından yararlanarak, emrindeki adamları yönetmektir. Şalamov, Kolıma'da ölüm yüzünden maden yıkama mevsimi içinde ekiplerindeki adamların hepsinin değişmesine, fakat çavuşun aynı kalmasına örnekler verir. Kemer kampında Perelomov adında bir çavuş hiç konuşmaz, yalnız elindeki sopayı çalıştırırmış. Böylelerin listesi uzun olurdu, fakat üzerinde durmadım. Bu gibi çavuşların çoğunca adi suçlular içinden, pardon dilim sürçtü, lümpen - proleterler (1) içinden seçildiği de ilginç.

Kaldı ki insanlar her şeye alışır. İşçi ekiplerinin kimi vakit Takımadaları yerlisinin içinde toplumun en ufak ünitesi halini aldığını söylememek, haksızlık olur. Dışardaki ailenin karşılığı. Ben bu düzen üzerinde kurulu işçi postalarını tanırdım, hem de birkaç tanesini. Gerçi bu ekipler genel işlerde çalışan kalabalığın bir parçası değil, ki orada birilerinin yaşaması için birilerinin ölmesi gerekiyordu, bunlar 10 - 12 kişilik postalardı, elektrikçiler, tesfiyeci - tornacılar, marangozlar veya boyacılardı. Ekipler küçüldükçe, arkadaşlar arasındaki bağlar kuvvetleniyordu. (*)

Böyle bir ekibin başına geçen çavuşun özel nitelikleri olacaktı: Gaddarlığı belli bir sınırı aşmamalıydı, GULAG'ın tüm ahlâk (ahlâksızlık) kurallarını bilmeliydi, ekip içi davranışlarda gözü keskin, kararları âdil olmalıydı, yönetime karşı tutumunda tecrübe sahibi olması şarttı: Duruma göre aşağıdan alacaktı veya üstten bastıracaktı. Kamp parazitleri ondan korkmalıydılar, çavuş ise kendi postası için fazladan 100 gram ispirto, kapitone pantalon, bir çift ayakkabı koparabilmeliydi onlardan. Asalakların büyükleriyle dostluk bağlarının kurulması da yararlıydı: Kamp hayatı ve yapılacak değişikliklere değin haberler o kanaldan sızardı, ekip işinin ayarlanması açısından önemli şeyler. Çavuş işini ve şantiyeyi ço kiyi bilmeliydi, randımanlı işlere birişmeyi, randımansıza komşusunu yollatmayı becermeliydi.

Yönetimi kazıklamak, yapılan işi fazla gösterebilmek imkânı açısından, beş günlük çalışmayı akorda vurmanın mı, normlarla yürütmenin mi daha elverişli olacağının hesaplanması da gerekiyordu. Şişirme yoluyla elde edilen hakkın savunması da

---

(*) Değişik işçilerin bulunduğu kalabalık ekiplerde de aynı durum görülürdü ama, yalnız kürek cezalarının çekildiği kamplarda ve özel koşullarda. Cilt V'te anlatılacaktır.

(1) Lumpenproletarya — Lump - Almanca ahlâksız, sefil anlamına gelir. Lumpenproletarya - K. Marks tarafından siyasî bilinçten yoksun, sefil, çalışmayan proleterler için bulunmuş terim.

vardı, yoksa şantiye şefi ucundan mürekkep damlayan kalemi eline almış, «yaptıklarımızı» kesmeye başlamıştı bile. O ara puantörü de «görmek» yararlıydı. Üstelik çavuş, ekibindeki muhbiri tanımalıydı, (eğer o kimse pek akıllı ve zararlı değilse, yerinde kalsın, yoksa daha kötüsünü yollayacaklar), işçilerden hangisini tatlı bakışla, hangisini küfürle idare edeceğini, bugün kolay işde kimi çalıştıracağını da bilmeliydi. Başlarında böyle bir çavuşun bulunduğu, böylesine kurulu ekip, sert bir âhent içinde çalışır, sert uyum içinde hayatını sürdürürdü. Şefkat yoktu, fakat düşen de olmazdı. Bu karakterdeki çavuşların postalarında ben de çalıştım, Sinebrühov'un yanında, Pavel Boronyuk'un yanında. Listelerini yapsak, bir hayli sayfa dolar. Başkalarının anlattıklarıyla karşılaştırdım, bu nitelikteki akıllı çavuşların çoğunlukla köylü kulak sınıfından geldikleri anlaşılıyordu.

Yapılacak ne vardı? İşçi ekibi, var olma probleminin alternatifsiz bir çözümü olduktan sonra, n'apmalıydık? Yaşamak için koşullara uymak gerek. İş bizi öldürüyordu, fakat ölmemek için çalışmalıydık. (Tartışma kaldırır bir düşünüş. Doğru cevabı: «Ölümün yolunu sen bana gösterme, bırak, o yolu kendim seçeyim.» olmalıydı. Bırakmazlardı ki, mesele orada.)

İki yol arasında seçim yapmak, çavuşa da kolay gelmezdi: Orman kesmede çalışan ekip günlük normu olan 55 «metreciği» doldurmazsa, kendisini hücreye kapatacaklar, olmaması için yanındakileri öldüresiye çalıştıracaktı. Ya ölmek, ya da öldürmek, vardı. Güçsüze dişin geçer, güçlünün sana geçer.

Ç i f t e ş e f l i k usulünün kamp yönetimine büyük yararı olurdu. Sanki kerpetenin iki ağzı gibiydi. İki patron - örs ve balyoz gibi, tutukluya istedikleri şekli verdirirlerdi, aralarında parçalananı çöpe atarlardı. Ayrı b ö l g e âmirliğinin bulundurulması, haliyle devlete pahalıya maloluyordu, insanların dar kafalılığı, kaprisleri gereksiz kuşkuları hesaba katılmamalıydı, bu yüzden iş aksaması olurdu, fakat yine de, kullanıldığına göre, değiyordu, anlaşılan. Bir yerine iki yönetim - bir yerine iki zalim, nöbet değiştirerek, yarışmaya kalkarlardı: Hangisi tutukluya daha az vererek daha çok alır, yarışına.

İşletme, gereçler, avadanlık, araçlar Yönetimlerden birinin elinde toplandı. Önemsiz bir şeyciği eksik - işçisi yoktu. İşçiler her sabah gözetim altında kamptan getirilir, her akşam kampa götürülürdü (veya vardiya başlarında). İşletmeye karışan Yönetimin emrinde 10 - 12 saat kalan tutuklunun eğitimi veya ıslahıyla uğraşılmazdı, iş saatlarında içlerinde geberen olursa, Yönetimlerin hiç biri üzüntü duymazdı: Cesedi hesaptan düşmek,

yanmış tahta veya çalınmış bezir yağını düşmekten daha kolaydı. İşletmedekiler tutukluya çok iş yaptırmak, bordrolarda zarar göstermek isterlerdi. İşletmenin zararlarını ve eksiklerini kapatmak gerekiyordu: Tröstler de, İnşaat - Montaj Yönetimi de, şantiye şefleri, onbaşılar, idare âmirleri, şoförler - hepsi çalıyordu, en az çalanlar - tutuklulardı, onlar da kendileri için değil (nereye götürsünler), kamp yöneticileri ve koruma askerleri için bu işe girişirlerdi. En büyük zarar - yönetimsizlikten ve kayıtsızlıktan doğardı, tutukluların da malzemeye acıdığı yoktu, bu sebeplerle meydana gelen zararları kapatmanın tek yolu - işçiliği eksik göstermekti.

Kamp Yönetiminin elinde yalnızca işçiler bulunurdu, fakat çözücü etken de o idi. Kamp yöneticileri açıkça, işletmeciler için, onlar bizim elimize bakar, taygada, çölde işçi nerede bulsunlar, derlerdi. Buna dayanarak sağladıkları işçiler için İşletmeden fazla para koparmaya bakarlardı, aldıklarını hazineye devrederlerdi, bir kısmını da kamp masrafına ayırırladı: Tutukluları koruma (hürriyetten koruma) yedirme, içirme, giydirme ve manevi işkence çektirme karşılığıydı.

Bizim inceden inceye düşünülmüş sosyal düzende hep olduğu gibi, burada da iki plân koç gibi toslaştılar: İşletme - işçilik karşılığı en düşük ücreti öngörürdü, İçişleri Bakanlığı ise - İşletmelerden en yüksek ücreti koparmak isterdi. Dışardan biri, bu işe şaşakalır, Devlet ne diye böylesine zıt plânlarla ortaya çıkar, diye düşünebilirdi. Oysa, anlamı büyük onun: İnsanı yamyassı biçimine sokan, işte o plânların çarpışmasıdır! Takımadaları dikenli telinin dışına taşan bir ilke!

Önemli bir şey daha var, birbiriyle çarpışan, karşılıklı olarak birbirini aldatmaya çalışan iki Yönetimin arasında düşmanlık yok. İnsanları pestil haline getirme konusunda, iyi anlaşıyorlardı. Kamp yöneticisi tutuklunun babası pozisyonunda ise de tutuklunun kazaya uğraması sebebini işletmenin kusuruna değil de, kazaya uğrayanın beceriksizliğine bağlayan tutanağı imzaya her zaman hazırdır. Tutuklulara özel iş elbiselerinin verilmesi veya belli işyerinde havalandırmanın yetersiz olması konusunda da babanın bir ısrarı olmaz. (Havalandırma yoksa, n'apalım, geçici zorluklardır, ya Leningrad kuşatmasında daha mı iyiydi sanki). İşletmenin isteği üzerine, kabalık yapan bir çavuşa, küreğini kaybeden işçiye veya emri yanlış yerine getiren mühendise hücre cezasını uygulatmaktan, kamp yöneticileri hiç bir zaman kaçınmazlardı. Her iki tarafın yöneticileri, ücra kasabalarının yük-

sek sosyetesi, taygada kurulu endüstrinin ağaları değil miydi? Birbirini ziyaret eden onların karıları değil miydi?

Eğer sitüasyonlara durmadan havadan metrajlar ve kübajlar geçiriliyorsa, toprakta hiç açılmamış hendek ve çukurlar açılmış ve kapatılmış, bir gün bile durmamış tezgâh veya kalorifer tesisatı tamirden geçmiş, sağlam, daha 10 yıl hizmet görebilecek direkler değiştirilmiş olarak gösteriliyorsa, bunlar kamp yöneticilerinin teşvikiyle yapılmıyor, ki onlar paranın geleceğinden nasılsa emin, fakat doğrudan dogruya tutuklularca (ekip çavuşları, puantörler, onbaşılarca) yapılmaktaydı, ve devlet işçilik normlarının yüksek tutulmuş olmasının sonucuydu: Hesaplar yeryüzündeki realiteye göre değil, Ay'daki ideal koşullara göre yapılmıştı. Kendine acımayan, sağlam, karnı tok, çevik bir insan onları yerine getiremezdi! Kuvvetten düşmüş, işkence görmüş, aç ve baskı altında bulunan tutukludan ne istenir ki? Devlet iş normları, yeryüzünde bulunmaz işletmelerinin koşullarına göre ayarlıdır, bu bakımdan edebiyattaki sosyalistik realiteyi bize hatırlatmaktadır. Satılmayan kitapları sonradan parçalamak kolay, endüstrinin hesaplarına girmiş düzmeciliği temizlemek daha zor, fakat olmaz da değil!

Sitüasyonlara giren düzmece veriler, dazara dazır dönen işler arasında, yönetici ve şantiye şefinin gözünden kaçardı. Hür insanlar içinden işe alınmış onbaşılar ise, cahil, sarhoş veya tutuklulardan yanaydılar(kötü duruma düşmeleri halinde evet demelerinin karşılığını çavuştan beklerlerdi). Onaydan geçen düzmecilikler artık yenmiş sayılabilirdi, ekmeği kursaktan çıkaramazsın ki. Muhasebe kontrolu ve teftişler, hantallığıyla ün salmıştır, onların aracılığıyla meydana çıkan hile aylar, yıllar sonra anlaşılırdı. Paralar artık uçmuş gitmişti. Hür insanlardan kimini mahkemeye vermek, veya eksiği defterden düşmek kalıyordu.

Takımadaları altına Devlet Yönetimi üç taşıyıcı direk dikmişti: Kazan usulünü, işçi postalarını ve iki yönetim sistemini. Taşıyıcı direklerinin en büyüğünü - düzmeciliği - Takımadaları yerlisi ve hayatın kendisi dikmişti.

Şişirme iş yapmak için açıkgöz girişken çavuşa gerek vardı, fakat onun dışında daha önemli etken - tutuklular içinden çıkma, işletme emrinde çalışan onbaşılar, puantörler, plâncılar, ekonomistlerdi. Az değildi, çünkü kampların bulunduğu ücra yerlere hür insanlardan gelmek isteyenler azdı. Bu mevkileri ele geçiren kimi tutuklu, hür insanlardan beterdi, kendi kardeşlerini ezerek, sanki cesetler üzerinden yürür, süresinin bir kısmının

affedilmesi için çalışırdı. Diğerleri ise tam aksine, vatanlarının Takımadaları olduğunu bilirlerdi, işletmeciliğe ılımlılığın havasını getirirlerdi. Hesaplaşmada düzmeceliğe de belli bir pay tanırlardı. Bunu yapmakla elbette kendilerini tehlikeye sokarlardı: Mevkiilerini kaybedebilirlerdi, (yoksa sürenin uzatılmasından korktukları yoktu; nasılsa boyunu aşkındı.) Suç işlemekle yöneticileri darıltmak kötü bir diyara sürülmek ve orada canından olmak da vardı. Bu bakımdan kardeşlerinin hayatını hafifletme yolunda gösterdikleri metanet ve akıl övgüye değer.

Meselâ bunlardan birini, Kadı Köyü Yargılamasından tanıdığımız Vasili Grigoriyeviç Vlasov'u ele alalım. Kampta uzun süre, ara vermeden, 19 yıl kalmıştı, inançlarına bağlılığı eskisi gibiydi, yargılama sırasında veya Kalinin'in affını alaya aldığı zaman ne idiyse, yine de öyle idi. Açlıktan kururken, genel işlerde çileyi çekerken, kendini şamar oğlanı değil, gerçek «siyasi», hattâ sohbetlerde anlattığı gibi, «devrimci» bilirdi. Öğrenimini tamamlamamıştı, fakat iktisadi işlere doğuştan yatkınlığı vardı. Bu yüzden işletmecilikte ona görevler verilirdi. Bu şansı Vlasov kendisi için bir kurtuluş yolu olarak görmezdi, çocukların çektiklerini hafifletmek için eline geçmiş fırsat olarak değerlendirirdi.

1940 tan sonra Üst-Vım e bağlı tomruk yığma noktalarından birinde Vlasov hem puantör, hem plâncı idi (Üst-Vım kampının özelliği, t e k e l d e n yönetilmesiydi, kamp hem orman keser, hem hesabını Orman Bakanlığına verirdi). Her şeyin başı Vlasov idi. Kışın, baltacı ekiplerine yardım olsun diye, Vlasov onlara fazladan birkaç metre küp yazardı. Bir kış çok sertti, işçiler yapacaklarının ancak % 60'ına ulaşırken hesabı % 125'ten gördüler. Bu yüzden ilâve tayınla kışı geçirdiler, işler de bir an bile aksamadı. Ancak «kâğıt üzerinde» elde edilen tomrukların taşınması gecikiyordu, kötü söylentiler kamp yöneticisinin kulağına gitti. Yönetici Mart ayında ormana onbaşılardan kurulu bir heyet yolladı, onlar da tomruklarda 8 bin metre küp açık tespit ettiler. Cin ifrit olan yönetici Vlasov'u yanına çağırmış. Vlasov, dinledikten sonra, «Şef, yolladığın adamlara 5'er gün hücre cezası ver; şapşal bunlar, ormanda çok kar var, dolaşmaya üşendiler. Yeni heyet yolla, beni de başlarına koy.» demiş. Şapşal olmayan üç kişilik yeni komisyonla, yazıhane dışına çıkmadan, kaybolan tomrukları «bulan» Vlasov, tutanağı yöneticiye verince, öbürü bir süre için ikna oldu. Ancak Mayıs ayında etekleri yeniden tutuştu: Ormandan çekilen tomruk az, idareden bile soru açtılar. Şef Vlasov'u çağırdı, öbürü bu kere inkâr yoluna bile sapmadı: Kereste eksik. Yönetici, «Düzmece tutanağı nasıl yap-

tın, seni ......» diye çıkış yapınca, Vlavos: «Ya siz hapse gireydiniz, daha mı iyi olacaktı? Sekiz bin metre küp kereste - hür insan için 10 yıl, ÇEKA'cı için 5 yıl anlamını taşır» demiş. Kendisi kısa boylu idi, küçük horozcuklara özgü görünüşü vardı. Ana avrat sövmekten başkasını yapamadı yönetici; geç kalınmıştı. Vlasov'a artık ceza kesemeyecekti, adam anahtar durumuna geçti. «Şimdi n'apacağız?» - «Bekleyelim, yollar tamamen kapansın» dedi anahtar adam. O gün de geldi, ne kış yolu, ne yaz yolu, batak. Vlasov imza için yöneticiye getirdiği ve Merkeze yolladığı rapora, teknik donelere dayalı dört başı mamûr açıklama eklemişti. Açıklamada geçen kışın ağaç kesme işinde gösterilen üstün başarı sebebiyle, kesilen tomrukların kızakla çekilmeye vakit bulunamadığı, 8 bin metre küp tomruğun ormanda kaldığı, bataklıktan çekilemeyeceği, geçici yol yapımının ise kurtarılacak keresteden daha da pahalıya çıkacağı yazılıydı. Hepsi hesapla ispatlanıyordu. Bir yıl sonra ise, Yaz ve Sonbaharı bataklıkta geçiren kerestenin işe yaramayacağı, ancak odun olarak kullanılabileceği ve müşteri tarafından kabul edilmeyeceği de eklenmişti. Akıllıca kaleme alınan, denetçilere okutmakta sakınca olmayan rapor, Merkezce kabul edilmiş, 8 bin metre küp tomruk hesaptan düşmüştü.

Kesilen, y e n e n , hesaptan düşen ağaçların gövdeleri ormanda dimdik duruyordu, mağrur mağrur dallarını sallıyordu şimdi. Ölü doğan metre küpler için Devletin ödediği ücret pek fazla sayılamazdı - birkaç yüz tane siyah, hamur gibi ekmek. Baltadan kurtulan bin ağaç gövdesi, ölümden dönen yüz insan hayatı defterin kâr hanesine işlenemezdi, Takımadalarında bu malın hesabı hiç bir zaman tutulmazdı ki.

Vlasov'un uyguladığı dalavere tekniğine başkalarının da aklı ermiş olmalı ki, 1947'den başlayarak tüm orman işletmelerinde yeni bir usulün uygulanmasına geçildi: Ağacı kesenlerle tomruğu götürenler aynı hücre ve aynı ekipte birleştirildiler. Bundan böyle metraja, devrilen ağaçlar değil, İlkbaharda tomrukları suya salma'nın yapılacağı kıyıdaki istifler geçirilmeye başlandı.

Ne sanırsınız, hilenin sonu mu geldi? Ne gezer! Gelişti bile! Gelişince, sayesinde ekmek yiyenlerin sayısı da arttı. Canı sıkılmayan okuyucuyla birlikte durumu gözden geçirelim:

1) Tomrukların suya salındığı noktayla, ırmaktan karaya çekildiği noktaya kadar, taşınma süresince, kerestelikler tutuklulların sorumluluğundan çıkar, kadrosu hür insanlardan oluşan örgütün zimmetine geçerdi (yoksa yolda tutukluları kim muhafaza edecekti? Emniyet tedbiridir). Örgütün temsilcisi tu-

tuklular temsilcisinden malı teslim alırken, hayâli metre küpleri de seve seve kendi zimmetine geçirirdi.

2) Sebebi basit. Taşıyıcı da gündelikle tuttuğu adamlara bakmak zorunluğunda, onların da işçilik normları yüksek tutulmuş. Hayâli tomruklar öbürküleriyle birlikte nehir suyuna inerken, hacim üzerinden görülen hesaplaşmada bu defa hürleri beslerdi.

3) Tüm bölgelerden yüzdürülen tomruklar ırmağı enine kesen yüzer engel önünde toplamr ve **borsa** denilen bu noktadan karaya çekilirdi. Burada yine aynı Ust-Vım kampının tutukluları çalışırdı. (Üst-Vım kampı 250×250 kilometreye yayılan 52 adalı bir örgüt, Takımadalarımızı tanıyın!). Malı teslim eden taşıyıcının içi rahat, tutukluların temsilcisi ondan bütün hayâli keresteliklerİ şimdi geri alıyor, Çünkü: 1) Yukarıda malı teslim eden arkadaşlarının foyasını meydana çıkarmak istemez, 2) Karaya çıkarma işinde çalışan kendi adamlarını aynı hayâli metre küplerle doyurmak zorunluğundadır. (Onların iş normları da yüksek, onlar da ekmeğin pişkin kenarından isterler). Mal buraya geldiğinde, teslim alanın toplum uğruna az terlemesi gerekiyor: Tomrukları, gerçeğini de var olmayanını da boy ve kalınlığına göre ayıracak. Aile besleyicisi buna derler! (Vlasov bu görevde de bulunmuş).

4) Borsanın yanıbaşında - kereste fabrikası. Burada tomruklar hızara verilir. İşçiler - yine tutuklu, biçtikleri tomruk metre küp üzerinden hesap görür; hayâli mal işlerine gelir.

5) Bundan sonra - depo gelir. Devlet standartlarına göre tomrukların % 65'i hazır kereste olarak çıkar. Hayâli tomrukların % 65'i de depoya girer, eni, boyu, cinsi listelere yazılır. İstifçiler de ondan ekmek yerler.

Ya bundan sonrası? Şişirme mal depoya girdi, depo askeri muhafaza altında, kontrolsuz «sarf» da yok. Var olmayan malın sorumlusu kim?

Burada Takımadalarının başka büyük ilkesi imdada yetişiyor: Elâstikiyet ilkesi, başka bir deyişle, işi sürüncemede bırakma geleneği. Hayâli kereste depoda var gösterilir, yıldan yıla devreder. Yılbaşı sayımında çalışanlar yabancı değil ki, durumu anlarlar. Sayılıyor diye her tahtacık yer değiştirmez ki! Yıllık fire de var, onu da hesaptan düşerler. Kaza olmaz değil, depo yöneticisini puantör olarak başka yere yollarlar, yenisini getirirler, fakat nice insan ekmek yer!

Hayâli kerestenin bir kısmını tüketiciye gidecek vagonlara yükleyerek yedirmeye çalışırlar (tüketicinin adamı yok ki, vagonlar konşimentolara göre tüketiciye dağıtılır). Yükleyicilerin

de kârı olur bu işte. Demiryolu, vagonu mühürler, üst tarafa karışmaz. Bir süre sonra Armavir'de (Ermenistan) veya Krivoy Rog'ta (Ukrayna) açılan vagonun içindeki sayılır, tutanakla tespit edilir. Konşimentoya göre eksikler bir dereceye kadar normal görülürse, tutanağın bir hanesinde gösterilir, açıklaması Devlet Plânlamasına bırakılır. Yok, eksiklik küstahlık derecesindeyse, Üst-Vım Kampına bir reklâmasyon gönderilir. Ne var ki itirazlar milyonlarca başka kâğıtcıklarla beraber yola çıkar, herhangi bir dosyaya girer, yavaş yavaş unutulur gider. Onlar - reklâmasyonlar - insanların yaşamak için gösterdikleri direniş karşısında erir giderdi. (Vagonu olduğu gibi geri gönderecek kadar Armavir'in cesareti yok, Güneyde kereste bulunmaz, geleniyle yetinmeli).

Devletin, Orman Bakanlığının, düzmece rakamlardan, hayâli tomruk ve biçilmiş keresteden kendi bültenlerinde yararlandığı da kayda değer. Onların da işine yarıyordu. (*)

Olan biten işlerin en ilginç yanı şu olsa gerek: Şişirme hacimler yüzünden, kimi yerde kerestenin eksik çıkması beklenirdi. Fakat borsa'nın görevlisi, Yaz boyunca karaya çıkarılan tomrukları öylesine şişirirdi ki, Sonbaharda taşımacının listelerine göre mevcut sıfır iken, yüzen engel önü tomrukla tıkanırdı! Kışa da bırakılamazdı, yoksa İlkbaharda o yığını yok etmek için onu bombalayacak uçağın çağrılması gerekecekti. Bu yüzden fazla olan, kimsenin ihtiyacı olmayan tomruklar, Sonbaharın bitiminde, Beyaz Denize koyverilirdi!

Acayiplik var mı bu işte? Yalnız bir yerde değil. İşte Unjlag'ta, kereste depolarında, hep FAZLADAN kereste kalırdı. Vagonlara da girememiş, kaydı kuydu olmayan kereste! Buradaki son deponun kapanmasının üzerinden yıllar geçtiği halde, komşu kampların koruma askeri gelirdi, sahipsiz odunları alırlardı. Sobalarında nice zahmetle imal edilen maden ocağı direklerini yakarlardı.

Bütün bunlar - hayatı sürdürebilme probleminin yarattığı konulardı. Devleti soymak veya zengin olmak için girişilmiş hareketler değildi.

Devlet - vatandaşı hileye özendirecek kadar canavar olmamalıdır.

Tutuklularda bir deyim doğdu: «Yalan ve ammonal (1) - işte oldu size kanal,» derlerdi.

Takımadaları, işte bu anlattıklarımız üzerinde kuruludur.

(*) Takımadalarının birçok dâvaları gibi, düzmecilik de kendi sınırları içinde kalmadı, devlet çapına ulaştı.

(1) Ammonal — Bir çeşit patlayıcı madde, dinamit gibi kullanılır.

6 Faşistleri Getirdiler

Kampta sağa sola koşuşan tutuklu kızlarla delikanlılar heyecanla «Faşistleri getirdiler, faşistleri getirdiler» diye bağrışıyorlardı. O sırada her biri otuzar **f a ş i s t** ile, yani bizlerle yüklü iki kamyon Yeni Kudüs adındaki ve dörtgen biçimindeki kampın kapısından giriyordu.

Hayatımızın en güzel saatlarından birini şu anda arkamızda bıraktık - Kraanaya Presnya'dan buraya bir saatlık yolculuğu. Buna - yakın konak derler. Gerçi arabanın kasası içinde ayaklarımız bükülüydü, fakat hava bizim, renkler bizim, hız bizimdi. Hey, Dünyanın güzelacası! Tramvayı - kırmızı, troleybüsü - mavi, insan kalabalığı beyaz ve alacalı. Vasıtaya binme kargaşası içinde acaba, renklerin farkında mı onlar? Üstelik bugün tüm direklerde bayraklar, bizlerin hapisten çıkma bayramıyle aynı güne rastlayan başka bir bayram. (Yedi günlük savaştan sonra Japonya'nın teslim olduğunun ilân edildiği gün). Volokolam şosesinden geçerken, biçilmiş otun kokusuyla çayırların akşamüstü serinliğinin nefesi tıraşlı başlarımızı okşuyordu. Rüzgârın çayırlardan toplayıp getirdiği havaya tutuklu hasret çekmezse, kim çeker? Gammerov ve İngal ile aynı partiye düştük, yanyana oturuyorduk, sanki neşeli günler geçireceğimiz yazlık eve gidiyormuşuz gibi geliyordu bize. Büyüleyici sonu elbette hayırlı olacaktı.

Geldik, kamyonlardan atlayarak uyuşmuş ayak ve sırtlarımızı doğrultuluyoruz, sağa sola bakınıyoruz. Yeni Kudüs kamp bölgesi hoşumuza gidiyor, çepeçevre uzanan çit yerine yalnız dikenli tel engeli, Zvenigorod [1] dolaylarının canlı, tepecikli, köy ve yazlık evlerin serpili bulunduğu arazisi gözümüzün önünde. Bizler de sanki o hoş manzaranın parçası; ora insanının, yorgunluğunu gidermek, hoş saatlar geçirmek için gelenlerin gördüğünü aynen görmüyor muyduk şimdi? Onlardan daha iyi, daha geniş

---

(1) Zvenigorod — Moskova vilâyetinde, Moskova ırmağı kıyısında ufak bir yer.

görüyorduk, çünkü gözümüz düz duvara, düz kerevete, derinliği olmayan koğuşlara alışıktı. Gördüğümüzü onlardan iyi değerlendirebiliyorduk: Ağustosun solmaya yüz tutmuş yeşilliği bile bize parlak geliyordu. Yoksa grubun etkisiyle mi oluyordu?

— Demek faşistsiniz? Hepiniz öyle mi? Ümitle soruyorlar yanımıza sokulan eski tutuklular. Bizden olumlu cevap alınca da hemen uzaklaşıyorlar, kaçıyorlar. Onları ilgilendiren yalnız bu yanımızdır.

(F a ş i s t - gözü keskin adi suçluların ellisekizinci madde hükümlüsüne taktığı ad, yöneticilerin de beğendiği takma ad, eski karşı-devrimci deyimi yerine geçiyordu şimdi, oldukça isabetli bir damga).

Açık havada yapılan hızlı yolculuktan sonra yeni yerde biraz ısındık, yeni yuvamızda kendimizi rahat hissettik. Küçük kampı gözden geçirirken, erkeklere ayrılmış iki katlı taş binayı, kadınlara ayrılmış çekme katlı ahşap evi ve yardımcı servislere verilmiş köhne müştemilâtı görüyorduk. Güneş batmak üzereydi, ağaçların, binaların uzun siyah gölgeleri uzadıkça uzuyordu, yakınımızda bulunan tuğla fabrikasının bacası dimdik duruyordu, fabrikaya ait iki binada elektrikler henüz yakılıyordu.

— Ne dersin, burası o kadar kötü yer olmasa gerek, diyorduk birbirimize, hem kendimize hem arkadaşlarımıza cesaret verdirmek istercesine.

Faşistleri görmek için yakınımızda duran, yüzünde tetikte bulunan birinin kötü niyetini saklamaya çalışmayanın ifadesi bulunan delikanlı, bizi dinliyordu. Başındaki eski kasket yan duruyordu, elleri ceplerindeydi.

— Kötü değiiil - çıktı içinden. Dudağını bükerek bizleri tekrardan süzdü, sonra hükmünü verdi: - Toylar, büklüm büklüm olursunuz!

Ayağımızın dibine tükürerek uzaklaştı. Bunca akılsızları dinlemeye tahammülü kalmamıştı.

Yüreğimize indi.

Kampta ilk gece!.. Kaygan düz zemin üzerindesiniz artık, aşağıya doğru gidiyorsunuz. Tutunacak bir yer olmalı aşağılarda, fakat yerini bilmedikten sonra neye yarar. Hayatta öğrendiğiz kötülüklerin tümü içinizde canlanıyor şimdi: Çevreye karşı güvensizlik, karamsarlık, gaddarlık, çıkarcılık, uzun, aç insan kuyruklarının, kuvvetli olanların haksızca davranışların size öğrettikleri. İçinizde uyanan duygular, kamplar hakkında duyduklarınızla, kabarmış, sivrilmişti, şimdi. G e n e l i ş l e r d e n kaçmak gerek, kampta insan insanın şeytanıdır, diri diri yer-

ler, ayağı sürçen ezilir. Sakın genel işlere düşmeyin diye. çalınırdı kulağımıza. Ya genel işlerden kaçma yolu neydi? Kime başvurmamız gerekiyordu? Birisini görmek gerek! Kimdir? Nasıl görülür?

Bir saat geçmeden bizim partiden olanlardan biri geliyor; memnun olduğu yüzünden az çok belli: Kamp bölgesinin inşaat mühendisi olmuş. Biri daha: Fabrikada hür insanlara berber dükkânı açmak için izin koparmış. Bir üçüncüsü: Tanıdığa rastlamış, plânlamada görev almış. Yüreğin burkuluyor: Olanlar - senin hesabınadır. Onlar yazıhanelerde ve berber dükkânlarında hayatta kalabilecek, sen ise, yok olup gideceksin, yok olacaksın.

Kamp bölgesi. Dikenliden dikenliye 200 adımlık yer; dikenliye de yaklaşma yasağı. Zvenigorod tepecikleri dışarda yeşere dursun, içeride: Açlık çekilen yemekhane, ŞİZO'nun (1) bodrumu, özel olarak pişen yemek kuzinasının sundurması, hamamcık, döşemesi çürümüş, bakımsız helânın kulübesi ve hepsi o kadar. Hayatında bu adacık, bir ihtimalle, bu Dünyada ayağının basacağı son toprak parçası.

Odalara çıplak vagonetler konmuştu. Vagonetler - Takımadaları buluşudur, adalar yerlisinin yatacağı mobilyadır, Dünyada eşi de yoktur: İki kat üzerine kurulu dört tahta kapak. Kapakları üst üste ve yan yana tutan ıstavroz biçiminde iki sehpa, kapakların ayak ve baş tarafında bulunmaktadır. Uyuyanlardan biri kımıldadıkça, diğer üçü sallanmaktadır.

Bu kampta yatak kullanılmaz, yatak doldurmak için çuval da verilmez. Yeni Kudüs adası yerlisinin dilinde «çamaşır» sözcüğü yok, ne vagonetlerde kullanılacak cinsten olanı, ne de üstümüzdekini bilirler. Tutuklu üzerindekiyle kalır. Kamp yönetim âmiri «yastık» kelimesini de bilmez. Yastıklar yalnız kadınlarda, eğer beraberinde getirdiyse, ve serserilerde bulunur. Akşam yatarken ayakkabılarını çıkarmakta serbestsin, ancak çalınacağı da bir gerçek. Çıkarmamak daha iyi. Üzerindekini de çıkarma, o da araklanır. Sabah işe giderken barakada hiç bir şey bırakmayacaksın, hırsızların almadığını bu kere gardiyan alır, «bulundurulması yasak,» diyerekten! İşe gitmeniz, göçebelerin konakladığı yeri terke benzer, daha da kesin: Geride ne yerde yakılan ateşin külü, ne de kemirilmiş hayvan kemikleri kalır, odanız tertemiz, isteseler yerinize başkalarını getirebilirler. Yattığın kapak, komşunun yattığı yerden farksız, ikisi de yağarlanmış, böğürlerimizle perdahlanmış tahta parçası.

---

(1) Şizo — Cezalıların konduğu tecrit hücresi.

Kişisel eşyanı işyerine de götüremezsin. Sabah kalkar kalkmaz sıraya gir, gardrobtaki bavuluna, çıkına yerleştireceksin onu. Akşam paydosundan sonra yine sıraya gireceksin, gece için gerekeni gardroptan alacaksın. Hata yapmayacaksın ama, ikinci defa gardroba girme sıran gelmez.

Hayatın on yıllık programını çizdik. Başını dik tut!

Sabah vardiyası kampa saat üç'e doğru döner. Yıkanır, yemek yer, gardrop sırasına girer, derken yoklamanın zili çalar. Kamptakilerin hepsini sıralara dizerler, cahil gardiyan, bir elinde kontraplâk parçası, öbüründe kurşun kalem, alnını buruşturarak, sıralar önünde dolaşmaya başlar, hep de mırıldanır. Sıradakileri birkaç kere sayar, koğuşları bu arada dolaşır, fakat hesabın içinden çıkamaz, hasta da var, ŞİZO'da oturanlar da. Bu işlem kimi vakit bir saat, kimi vakit birbuçuk saat sürer. Zamana değer biçenler için özellikle ağır gelir. Bizim millette hele tutuklular arasında zamana pek değer biçilmez ama, aramızda yine de öylesi var, bir şey yapmak isterler. Sırada durmuşken okumak yasak, çocuklarıma bakıyorum, İngal ve Gammerov a, gözleri kapalı ya şiir veya düzyazı uydurup ezberliyorlar, veya da mektup. Fakat bırakmazlar ki: Bu duruşunla yoklamaya hakaret ediyorsun, kulakların tıkalı olmadığı için, en galiz küfür ve kaba şakalara açık olanlar, tatsız konuşmalarla beraber hepsi de zihnine ulaşıyor. (Yıl 1945, Norbert Viner yakında sibernatiğin temellerini kuracak, atom parçalanmış bulunuyor, burada ise - akyüzlü aydınlar sıraya dizilmiş, «yerinde dur» emrine uyarak, kırmızı suratlı put'un bilânçosunu bekliyorlar.) Yoklama bitti, saat beşbuçukta uyunabilirdi, (dünkü gece çok kısaydı, bugünkü daha da kısa olabilir) - fakat bir saat sonra yenecek akşam yemeğiyle zaman parçalanmış oluyor.

Kamp yöneticilerinin tembelliği ve yeteneksizliği o derecede idi ki, üç vardiya işçisini ayrı ayrı odalara yerleştirmeye ne akılları ererdi, ne de buna istekleri vardı. Akşam yemeğinden sonra saat sekize doğru birinci vardiya istirahata çekilebilirdi, fakat karnı tok ve yorulmamışlarla serseriler ancak bu saattan sonra kuş tüyü yorganlar üstünde iskambillere başlardı; avazı çıktığı kadar bağırarak tiyatrovari numaralar düzenlerlerdi. İşte Azeri'ye benzeyen bir hırsız, «vagonetler» üzerinde sekerek, yatanlara basarak koğuşu çepeçevre dolaşıyor, böğürtüye benzeyen bir sesle: «Tütün almak için Napoleon Moskova'ya böyle gitti,» diye bağırıyor. Tütün bulunca da, aynı yoldan, insanlara basarak ve onları atlayarak yerine dönüyor, bu kere: «Napoleon Paris'e böyle kaçtı,» diye bağırıyor. Serserilerin her çıkışı böylesi-

ne beklenmedik, alışılmadık türden ki, ağzımız açık kulak veriyoruz. Akşam dokuzda gece vardiyası işe gitme hazırlığı içinde vagonetleri sallıyor, eşyalarını gardroba götürüyor, tepiniyorlar. Saat ona doğru onları götürüyorlar, bu defa onbire doğru gündüzcüler dönüyor. Şimdi onların tepinmesi, gardroba gidip gelmeleri, yemek yemeleri, yıkanmaları var. Ancak onbirbuçuktan sonra bitkin kamp uykuya dalıyor.

Sabah dördü çeyrek geçe kampımızda ve uykudaki kolhozlarda duyulan kampananın melodik maden sesiyle uyanıyoruz. Bura yerlisinin yaşlıcası herhalde İstriya kökenli ünlü çanların birbirine seslenişini hatırlarlar. Kampımızın gümüş sesli çanı da manastırdan gelme olmalıdır, horozların ilk ötüşleriyle rahipleri ibadete ve işe kaldırmaya ötedenberi alışkındı.

«Birinci vardiya kalksın,» diyen gardiyanın sesi her odada ayrı ayrı duyulur. Uykusuzluktan başımız ağrır, sarhoş gibiyiz. Gözlerimiz açılmıyor, yıkanmaya ne gerek, giyinmeye de, zaten giyiniksin, öyle yattın. Bu duruma göre - doğru yemekhaneye. Uyku sersemliği üstünde, ayakta sallanıyorsun. Yemekhanedekiler ne istediklerini biliyor, kimi çorba kuyruğuna, kimi ekmek kuyruğuna giriyor. Ancak sen, uyurgezer gibi lâmbaların loş ışığında ve çorbanın buğusu içinde dolanırsın, tayını da, çorbayı da nerede bulacağını ararsın. Sonunda o da oldu, beşyüzelli gram şölen ekmeğiyle pişmiş toprak çanağı içinde kara, sıcak bir şey elinde. Kara şey - ısırgan otundan pişmiş çorba. Kaynaya kaynaya paçavralaşmış siyah yapraklar altta, kararmış, katıksız su üstte. Ne balık, ne et, ne yağ. Çorbada tuz bile yok: Isırgan otu kaynadıkça çorbaya atılan tuzu massedermiş, o bakımdan tuz koymaktan vazgeçilmiş. Kampta tütün altın ise, tuz gümüş yerine geçer. Ahçılar onu saklar. Tuzsuz ısırgan otu çorbası! Kusturmak için birebir. Aç isen de yutamazsın.

Başını kaldır, yukarıya bak, hayır göğe değil, tavana doğru. Gözün karanlığa alıştı artık, lâmbaların loş ışızında, duvar kâğıdı üzerinde sevgili kırmızı harflerle, tavana yakın yerde yazılı, şu cümleyi görürsün:

«Çalışmayana - ekmek yok!»

Titreme geliyor üzerimize. Kültür - Eğitim Kısmının düşünürleri, neredesiniz? İncil ve komünist doktrine ait bu büyük dövizi kamp yemekhanesine yazdırmakla eriştiğiniz buluşa sevinmiş olmalısınız! Ancak İncil'in birinci kitabında: «Çalışan, ekmeğini hakketmiştir,» yazılıdır; Hazreti Musa'ya indirilen beşinci kitapta: «Harmanını döven öküzünü aç bırakma,» deniyor, buna ne buyurulur?

Sizler ise, dövizin sonuna nidayı eklemişsiniz! Harmanınızı döven öküz size teşekkürlerini sunar. Bundan böyle incelmiş boynumu değil kıtlık veya açgözlülükten, fakat gelecek toplumun aydın ilkesi uğruna sıktığınızı anlayacağım! Şu var ki, kampta çalışanların doyduğunu, çalışmayanların açlık çektiğini görmüyorum.

Tanyeri ağarıyor. Ağustos sabahı göğü aydınlanıyor, kubbedeki yıldızlardan en parlaklarını görebiliyoruz ancak: Götürüleceğimiz fabrika tarafında, Güney Doğu'da Prokion ve Sirius'u - Büyük ve Küçük Ayı kümelerinin alfa yıldızlarını. Dünyada yalnızız, gök kubbesi bile zindancılarımızla birlik: Ayılar gökte, köpekler yerde. Berikileri muhafızlar tasmayla tutuyorlar, onlar da kudurmuşcasına havlayarak, bize doğru sekiyorlar. İnsan eti üzerine iyi alıştırmışlar onları.

Kamptaki ilk gün! Düşmanımın olsun dahi istemem! Bütün gaddarlıklara akıl erdiremiyoruz, beynimiz kat kat dağılıyor sanki. N'olacağım? Bana n'apacaklar düşüncesi bir an için bile bırakmıyor bizi. Yeni gelenlere verilen iş ise, saçma sapan, yeter ki durum anlaşılana kadar boş durmayalım. Gün, geçmek bilmez, sehpayı, arabayı yükler götürürsün, boşaltır getirirsin - aradan beş, on dakika geçti, gün o oranda kısaldı. Ve hep aynı düşünce: Sonu ne? Sonu ne?

Çöpü aktarmadaki anlamsızlığın farkındayız, iş arasında aramızda konuşuyoruz. Galiba şu birkaç el arabasını sürmekle tüm kuvvetimizi harcamışız, peki daha sekiz yıl var ama? Konuşmak için kişiliğimizi yüceltecek konu arıyoruz. İngal, hocası saydığı Tınyanov'un cenaze töreninden söz açıyor, bunun üzerine konu tarihi romanlara kayıyor, tartışıyoruz: Bunları yazacak kadar cesaret sahibi olmalı mı insan, olmamalı mı? Tarihi roman - yazarın görmediği olayların tanımlamasıdır. Yazar o olayları çok iyi anladığını d ü ş ü n e b i l i r, fakat onları y a - ş a m a d ı k t a n sonra, yazdıkları fantastik roman seviyesinde kalmıyor mu?

Bu ara birkaç kişilik gruplar halinde yazıhaneye çağrılıyoruz, görevler dağıtılacak. Hepimiz el arabalarını bırakıyoruz. İngal dünden biriyle dostluk kurmasını bilmişti, muhasebeye yolladılar onu. Oysa edebiyatçıdır, rakamları hep birbirine karıştırır, hayatında çörküyü kullanmamış. Gammerov, hayatı uğruna bile, arka arayamazdı. Onu kaba işçi yaptılar. Yazıhane dönüşü, göreve yollanmadan önce, son saatini otlara uzanarak geçiriyor, canı yakıla yakıla bitirilen, adını bile duymadığım şâir Pavel Vasilyev'ten söz açıyor. Bu çocuklar bu kadarını öğrenmeye ve okumaya ne zaman vakit buldular, acaba?

Bir ot sapını ağzımda çiğneyerek, hangi mesleğimi öne süreyim diye düşünüyorum: Matematikçiliği mi, subaylığı mı? Boris in yaptığı gibi, aynı kurumla işi oluruna bırakamazdım. Bir zamanlar başka ideallerin etkisi altında kaldımsa da, 1930'dan sonra hayatın gaddarlığı bana açıkgözlülüğü ve girişkenliği aşılamıştı.

Her şey kendiliğinden oldu: Yöneticinin yazıhanesine girerken, asker gömleğinin geniş subay kemeri altındaki, göbekte toplanan kıvrımı ikiye bölerek, yanlara dağıtmıştım, yakayı sımsıkı düğmelemiştim (el arabasıyla çalışmama rağmen, o gün için en yenilerimi giymiştim). Yöneticinin gözünden kaçmadı:

— Subay mısınız?

— Evet efendim!

— Adamlarla çalışma tecrübesi? (*)

— Var.

— Komuta ettiğiniz birlik neydi?

— Topçu taburuna (yalanı ayakta uydurdum, batarya bana az geldi).

Bakışında bana hem inanmak isteği, hem şüphe okunuyordu.

— Burada becerebilecek misiniz? Burada zor.

— Öyle sanırım! (Boynumu ne biçim hamuta soktuğumun henüz farkında değildim. Önemli olan - girişkenlikle bir şey elde etmek değil miydi?) - Yöneticinin gözleri süzüldü, düşündü (köpekleşip köpekleşemeyeceğimi, dayağa dayanıp dayanamayacağımı hesap etmiş olmalıydı o anda).

— Pekalâ. Kil ocağında vardiya ustası olacaksınız, dedi.

Nikolay Akimov adında daha başka bir eski subayı kil ocağı ustalığına tayin ettiler. Yazıhaneden çıkarken ikimiz de sevinçli, akraba olmuşuz gibiydik. Oysa ordu mensubu için basmakalıp bir giriş seçmişiz, hüküm giydiğimiz ırgatlık yolunun normal giriş kapısıydı, saçtiğimiz. Haber veren çıkaydı, inanmayacaktık. Akimov'un yüzünde okumamış insanlara özgü, iddiası olmayan birinin ifadesi vardı, açık yürekli bir genç, iyi asker olduğu belliydi.

Müdür bizi ne diye korkutuyor? Yirmi kişinin yönetimiyle başedilemez mi? Mayın yok, bomba yok, zorluğu neresinde?

Cephedeki nefse güvenliğimizi içimizde canlandırmak istedik. Köpek enceği bizler, Takımadalarında cephenin aslana benzemediğini, oranın koparıcı, patlatıcı savaşının, buranın sinsi ku-

(*) «Adamlar» diyorlar tekrar. dikkat ettiniz mi?

şatma savaşıyla bir olmadığını, berikinin çok daha çetin olduğunu bilmiyorduk.

Akılsız, hiçten bir adam orduda komutan olabilir, makamının yükselmesi oranında başarısı da artabilir. Bir takım komutanında zihin çevikliği, yorulmazlık, cesaret ve asker psikolojisini bilme yeteneği aranıyorsa, kimi mareşal, yerine göre homurdanmakla, küfretmekle ve imza atmasını bilmekle işi idare edebilir. Üst tarafını onun için yaparlar, harekât plânını kurmaylardan adı bilinmeyen kafalı bir adam sağlar. Emri yerine getiren askerler, emrin doğruluğuna inanmıyor (çoğu zaman tam aksine inanıyorlardı) fakat yukarıdan gelen emre uymuyordu.

Takımadalarında tutuklunun tutukluya emir vermesinde değişik durum vardı. Askerlikte tüm altın apoletli üstler arkandaydı, burada ise üstler yanında değil, karşınsa, sana ihanet etmek için, görevde beceriksizlik göstereceğin anı beklerlerdi. Onlardan aldığın emri yerine getirmede senin göstereceğin becериklilik ise, attığın yumruğa, adamlarını aç bırakabilmene veya onlara tek kurtuluş yolunun emirlerine uymalarında olduğunu gösterebilmene bağlıydı. O havayı yaratmak için Takımadaları iklimini inceden inceye bilmen gerekiyordu.

Damarlarında kan yerine kutbun yeşilimsi yaşlığı akarsa, ancak o vakit tutuklulara komuta edebilirsin.

Tam o günler, en ağır iş yeri sayılan kil ocağına, ŞİZO'dan cezalı tutuklu grubunu çıkarmaya başlamışlardı. Bu serseriler birkaç gün önce kamp yöneticisini kesmeye kalkmışlar, bundan cezalandırıldılar (aslında böyle bir işe girişecek kadar aptal değillerdi. yöneticiyi yalnız korkutmak istemişler, kendilerini geldikleri yere, Presnya aktarmasına yollatmak istemişler. Yeni Kudüs'te kalmada kendileri için bir hayır görmemişlerdi). Vardiya sonuna doğru bana getirdiler onları. Rüzgârdan korunan bir yere oturdular, soyundular, dövmeli semiz gövdelerini, kollarını, bacaklarını güneşe tuttular. ŞİZO'nun rutubetli bodrumundan sonra tatlı geliyor olmalıydı. Askerî elbiselerim üzerimde yanlarına gittim, açık ve terbiyeli bir şekilde işe başlamalarını söyledim. Güneşte keyifleri yerine geldiği için, yalnızca annemin hatırını sormakla yetindiler. Öfkelenmekle beraber şaşırıp kaldım, yanlarından uzaklaştım. Orduda «kalk» komutunu vererek işe girişirdim, burada ise, içlerinden kalkan olsa bile, yalnız kaburgalarımın arasına bıçağını sokmak için olacaktı; durum besbelliydi. Öbür işçiler de bize bakıyorlardı, onlar da işi bırakabilirdi. N'apacağımı düşünürken, vardiyam son buldu. Takımadaları araştırmasını bugün yazabiliyorsam, yalnız o yüzdendir.

Benim yerime Akimov geldi. Serseriler güneşlenmeye devam ediyorlardı. Onlara bir kere, iki kere seslendi, belki de «kalk» komutunu verdi. Sonra yöneticiyi çağırmakla tehdit etti. Serseriler üzerine yürüdüler, kovaladılar. kil ocağının kuytu bir yerinde demir küsküyle böbreklerini zedelediler. Akimov'u doğrudan doğruya eyâlet hapishane hastahanesine götürdüler, şefliği, büyük bir ihtimalle hayatı da bu şekilde son buldu. (Bizlerin serseri güruhu karşısına insan maketi olarak çıkarılmamız, müdürün plânı içerisinde olmalıydı).

Benim kil ocağındaki görevim, Akimov'unkinden birkaç gün fazla sürdü, ancak, ilk düşündüğüm gibi beni hoşnut etmedi, tam aksine, hep sıkıntı verdirdi. Sabah altıda fabrika bölgesine gittiğimde sıkkındım, kendi elimle kil kazmak beni daha rahat ettirirdi, ocakta şaşkın şaşkın gezinirdim, hem ocaktan hem kendi görevimden nefret ederdim.

Yaş pres dairesinden kil ocağına kadar bir dekovil hattı döşeliydi. Hattın rampa başında kıvrılıp aşağıya, kil ocağına indiği noktada motörle çalışan vinç monte edilmişti. Bu vinç fabrika alanında bulunan az sayıdaki mekanik mûcizelerden biriydi. Gerek üst düzeyde, gerek kil ocağındaki kısımda dekovil arabasını işçiler iterdi, vinç ancak rampaya kadar gelen vagonetleri yukarıya çekerdi. Kil ocağı fabrika bölgenin ücra yerindeydi, gelişi güzel, düzensizce kazılmış bir alandı. Kil tabakası hemen satıhtan başlardı, ince de değildi. Kimi yerde kazılmadan bırakılan tepecikler bulunurdu, aralarında kazılmış kil, dereler ortaya getirirdi, onlar da dalgalanarak uzayıp gidiyordu. Kil, alanın genişliğince ve boyunca, dümdüz yüzeyden derinlemesine de kazılabilirdi herhalde ama, bunu bilen ve yapan yoktu. İşin yönetimi sabah vardiyası çavuşu Barinov adında küstah, güzel yüzlü, Moskovalı bir sabıkalıya kalmıştı. Barinov, daha az zahmetle daha fazla kil çıkarılacak yerler aradı. Fazla derine inmezdi, vagonetleri yukarıya çekmek zahmetine girişmemek için. Barinov'un emrindeki adamlar, benim vardiyamda çalışan 18 - 20 kadar işçiydi, vardiyanın asıl babası o idi, çocukları b e s l e y e n de o idi. Ekmek tayınlarını yükseltmeye çalışan, işbaşından önce bugün kaç arabanın çıkarılacağına karar veren ki, ne az olsun, ne de çok - yine o idi. Barinov benim de hoşuma giderdi, eğer hapishanedehi kerevetlerimiz yanyana düşseydi, onunla dost olabilirdim. Burada da dost olabilirdik, eğer ben onun yanına gidip, müdürün bana verdiği görevi alay konusu yapsaydım, beraberce bu duruma gülseydik, fakat n'apalım ki yönetici horozlanmam için bana ara görev verdi, ben ise bu işten hiç anlamıyordum.

Subaylık damarım tutuyordu, ona karşı sert davranıyordum, emirler veriyordum, oysa o da, ben de, tüm ekip de durumumun tohum atma zamanında bölgeden gönderilen fen memurununkine benzediğinin farkındaydık. Barinov ise, başına bir kuklanın getirilmesine içerliyordu, tüm işçilerin önünde beni esprili bir şekilde alaya almayı beceriyordu. Yapılmasına karar verdiğim her şeyin anlamsızlığını ispata çalışırdı. Diğer yandan ikide bir «usta! usta!» diye seslenerek beni kil ocağında çeşitli yerlere çağırırdı, benden eski dekovil raylarının sökülmesine, yenilerinin döşenmesine, dingilden çıkan tekerleğin yerine konmasına dair direktif isterdi. Veya vinçin çekmediğini, şimdi neyi yapmasının gerektiğini, körlenmiş küreklerin nereye götürüleceğini sorardı. Alayları karşısında komuta etme hevesim gitgide sönüyordu. Sabah işbaşı yaparken bana tatsız soru sormadan çocuklara kaz emri verdiği zaman (hep öyle olmuyordu), artık memnun kalıyordum.

Bu durumlarda emrimdeki adamlardan ve üstlerimden gizlenmek için, toprak yığınları arkasına, yere oturur, sesimi çıkarmazdım. Kampta geçirdiğim ilk günlerden sonra ruhum donakaldı. Behey, hapishane değil burası! Hapishanede kanatların kesik değil! Hapishane - fikir küpü. Hapiste aç karnına tartışmak - hoş ve eğlencelidir. Sen burada bir dene: On yıl aç karnına çalışmak ve susmak, onu bir dene! Demir helezona yakalanmışım, ezilmek üzere götürülüyordum artık. Güçsüzdüm, oysa yana kaçmam gerekti, ama yolunu bilmiyordum. Yana kaçmak, nefes almak, kendime gelmek. Başımı kaldırarak çevreye bakınmak ve dikenli telin ötesindeki çukurluğu, gerisindeki tepeciği görmek isterdim. Tepecikte on hanelik köy. Doğan güneşin barış saçan ışınları köyü aydınlatıyor. İşte, yanıbaşımızdadır, oysa kamp değil! (Gerçi o da kamp ama, unutuyoruz orasını.) Hareketsiz yer, arasıra bir köylü kadının kova ile geçtiğini, küçük çocuğun karapazı üzerinden sekerek koştuğunu görüyoruz. Horozun ötüşünü, ineğin böğürtüsünü buradan, kil ocağımızdan net olarak duyuyoruz. Avlu köpeğinin havlamasını duyuyoruz - ne cana yakın ses! Muhafız köpeği değil ki! (*)

Köyün hareketsizliğiyle, oradan kulağıma gelen her sadayla hasretini çektiğim huzurun nefesi ruhuma yayılıyor. Kesinlikle biliyorum: Biri çıkıp da dese - hürsün! ancak hürriyetinin bedelini hayatının sonuna kadar bu köyde oturmakla, Dünyadan ve şehir hayatından el çekmekle, geçici arzularından, inanışların-

---

(*) Genel silâhsızlanmayı konu edinen toplantılarda anlaşma koşulları tartışılırken muhafız köpeklerinin adı geçmiyor. Bu husus beni fazlasıyla tedirgin eder: Çünkü füzelerden beter onlar.

dan, gerçeği aramaktan, kısacası, her şeyden vaz geçmekle ödeyeceksin, bundan böyle bu köyün yerlisi olarak (kollektif çiftlik üyesi olarak değil ama) yaşayacaksın, sabahları güneşe bakarak horozları dinleyeceksin, kabul mü, diye sorsa? Yalnızca kabulüm değil, Allahımdan bunu yalvarırım! Kamp hayatına dayanamayacağımın farkındayım.

Fabrikanın şu anda görüş sahası dışında kalan cephesinden, Rjev demiryolundan tren sesi geliyor. Kil ocağında «Pridurki treni!» bağrışmalar. Hep trenin adı var bizde, zaman hesabını onlarla yapıyoruz. Pridurkilerin treni dokuza çeyrek kala geçer, saat dokuzda fabrikaya «Pridurkileri» (1) getirirler, onlar vardiya dışı - yazıcılar ve şefler. En çok sevdiğimiz trenin adı «Aile besleyicisi»dir, saat birbuçukta geçer, yarım saat sonra paydos ve yemeğimiz var.

Ya pridurki'lerle beraber veya, canı isterse ,onlardan ayrı olarak özel muhafız eşliğinde benim şefim, tutuklu Olga Petrovna Matronina'yı işe çıkarırlar. Ahlar çekerek saklandığım delikten çıkar, dekovil hattı yanından yaş pres dairesine gider, tekmili veririm.

Fabrika iki kısma ayrılmış, kuru pres ve yaş pres dairelerine. Yaş pres kısmının başı - silikat mühendisi Bayan Matronina. Mühendisliğini bilmem ama, kendisi telâşlı ve inatçıdır. İnancı sarsılmamış ortodoks komünistlerdendi ki, ara sıra cezaevi koğuşlarında rastladığım, doruklarında tutunamadığım kategoriden idi. (Genellikle sayıları da azdı). İlgili kanun maddesinin ÇS bendiyle (kurşuna dizilmiş biriyle ailevi ilişki) OSO tarafından 8 yıl hapse hüküm giymişti, süreyi tamamlamasına birkaç ay kalmıştı. Gerçi savaş süresince siyasiler serbest bırakılmayacak, Matronina da adı sık sık geçen Ozel Emre kadar kampta kalacaktır. Fakat bu durum onu etkilemiyordu, değil mi ki parti için çalışıyordu, kampta olsun, dışarda olsun - ne fark eder? O - tabu edilmiş bölgeden gelme kişi. Yaşı kırkı geçkin olmasına rağmen başında hep kırmızı çevre, hep kırmızı. Böylesini ne kamptaki kızların, ne de dışardaki komsomol üyesi kızların başında görsek mümkün. Kocasının idamı, kendisinin sekiz yıl hapiste kalması onda bir küskünlük yaratmamıştı. Kanısınca ayrı ayrı Yagoda veya Yejov adamlarının sorumsuzca davranışlarının kur-

(1) Pridurki — Tekil yalın hal - pridurok, çoğul yalın hal - pridurki. Argo kelime. Budalalık, saçma anlamına gelen «dur» (r yumuşak okunur) dan üretilmiş. Yalandan kendini çalışamaz, akıldan yoksun durumda gösteren için uydurulmuştu.

banıydı, oysa yoldaş Beria zamanında hapse atılanlar - hapsi hak edenlerdi. Beni Sovyet subay üniformasıyla görünce, tanışır tanışmaz: «Beni buraya oturtanlar şimdi inançlarımın samimiyetini görebilirler,» dedi. Bir süre önce Kalinin'e (1) mektup yazmış, yazdıklarını kendisini dinlemek isteğinde veya zorunluğunda olanlara anlatıyordu: «Hüküm giydiğim sürenin uzunluğu, Sovyet Hükümeti, Sovyet endüstrisi için savaşmak isteğimi kırmamıştır,» demiş mektubunda.

Bununla beraber, Akimov yanına gelerek, hırsız ve serseri takımına söz geçiremediğini söylediği zaman, kendisiyle beraber kil ocağına kadar gitmemiş, sosyal - yakın elemanlara davranışlarının endüstriye zarar verdireceğini anlatmamış, «Z o r l a m a l ı s ı n ı z, göreviniz odur» diye çıkışmış. Akimov dayağı yiyince, Matronina mücadeleye kalkmamış, kamp yöneticiliğine: «Bu ekibi bir daha bize getirmeyin» diye yazmakla yetinmiş. Kızların durmadan sekiz saat otomatik makinalarının başında aynı hareketleri tekrar etmelerine de bir şey demiyor Matronina. «Yapılacak bir şey yoktur, mekanizasyonda daha önemli yerler var,» diyor. Dün cumartesi idi, bu hafta pazar günü de çalışılacak diye bir söylenti çıktı fabrikada (çalıştırdılar da). Otomat - kızlar Matronina'nın çevresini almışlar, acı acı söylenerek, bu pazarımız da yandı mı, bu üçüncüdür! Savaş da bitti diye şikâyete başlamışlar.

Kadına mı, erkeğe mi ait olduğu belli olmayan kırmızı çevre altındaki kuru esmer profilini hiddetle kızlara göstererek, «Kızlar, ne pazarı istersiniz. Moskova'daki inşaat tuğlasızlık yüzünden duruyor!» demiş. (Aslında tuğlamızın kullanıldığı inşaatı bilmiyordu, fakat fikren, genelleştirilmiş Büyük İnşaatı görüyordu, oysa kızlar çamaşırlarını yıkamağa niyetleniyorlardı.)

Matronina benden bir vardiyada çıkarılan kil vagoneti sayısını **i k i** katına çıkarmamı istiyordu. Adamların güçlerini, dekovil arabalarının durumunu, fabrikanın bu kadarını işleyip işleyemeyeceğini hesaba katmadan, durup dururken, iki katını istiyordu! (Dışardan gelme, işten anlamayan biri, yumruğu dışında, hangi etkeni harekete getirerek bunu yapabilirdi ki?). Ben bunu yapamadım, genellikle üretimi bir tek vagonet oranında bile yükseltemedim. Matronina beni Barinov ve işçilerin yanında azarladı. Karı parçası, her başçavuşun bildiğini bilmiyordu: Askerin yanında onbaşının bile azarlanmadığını. Bu hava içinde, şef olarak kil ocağındaki yenilgimi kabullenerek, günün birinde Matronina'nın karşısına çıktım, çok aşağıdan alarak:

---

(1) Bk. Cilt 1.

— Olga Petrovna, iyi matematikçiyim, hesabım da çabuk, fabrikada muhasebeciye ihtiyacınızı duydum, beni alır mısınız? diye sordum.

— Muhasebeci mi?! Kızıyor, sert yüzü büsbütün karardı, kırmızı çevrenin uçları ensesinde birleşti. - Muhasebeci olarak kızlardan herhangi birini kullanabilirim, biz - işletme komutanlarını arıyoruz! Vardiyanızda eksik vagon sayısı nedir? Gidin! - dedikten sonra, yeni bir Atina Pallada (1) edasıyla, uzatılmış kolun avucuyla bana kil ocağının yolunu gösterdi.

Bir gün sonra da vardiya ustalığı kaldırıldı, ben ise rütbe indirimine uğradım, hem de Matronina'ya öç alma fırsatını bağışlayaraktan. O Barinov'u çağırdı, emir verdi.

— Bunun eline küskü ver, gözünü üzerinden ayırma, vardiyada 6 araba yüklesin! **Ağır işde çok çalışsın!**

O kadar övündüğüm subay üniformamla, hemen o andan başlayarak kil çıkarmaya koyuldum, Barinov'un keyfi ise yerinde; düşüşümü bekliyor gibiydi.

Takımadalarında saman altında akan suların bağlılıklarının sebebini daha iyi bileydim, olay benim için sürpriz sayılmayacaktı, bugünkü durumu dünden bilmiş olurdum. Kudüs yemekhanesinde aydın işçilere ayrılmış yemek dağıtma gişesi vardı, ondan muhasebeciler, mühendisler ve ...kunduracılar yararlanırlardı. Vardiya ustalığına tayinimden sonra, kampların açıkgözlülük havasına uyarak, ben de o gişeye sokulur, yemeğin oradan verilmesini isterdim. Ahçı kadınlar sıkılarak, adımın listelerinde geçmediğini söylerlerdi ama, yine de istediğimi yaparlardı. Sonradan adımı sormaktan da vazgeçtiler, ben de listeye dahil edildiğimi sandımdı. Şöyle olmalıydı: Mutfaktakiler için kişiliğim açığa kavuşmamıştı: Gelir gelmez yukarıdan alma huyu, askeri üniforma, mağrur duruşla. Acaba, bir hafta geçmeden bu adam baş muhasebeci, baş puantör, doktor olarak göreve başlamasın? diye düşünebilirlerdi. (Kampta her şey mümkün). O zaman da benim ocağıma düşmüş olacaklardı. Oysa fabrika beni henüz deniyordu, hiç bir listeye de dahil etmiyordu, mutfak ise ne olur ne olmaz düşüncesiyle besliyordu. Düşüşümden bir gün önce, fabrikanın henüz bir şeyden haberi yokken, mutfak başıma geleceğini öğrenmişti bile. Gişenin kapısı suratıma kapandı. On paralık blöfçü olduğum anlaşılmıştı güya. Bu küçük olay kampın havasını yansıtır.

---

(1) Athena Pallada — Grek mitolojisinde Zeus'un kızı, bilgelik ve askerlik tanrıçası. (Romalılarda Minerva olarak anılırdı).

Kimi vakit insanî bir zaafa karşı koyamayız, çevremizdeki insanlardan daha iyi giyimli olmak isteriz, oysa bu davranışımızla içlerimizi açmış oluyoruz onlara, hele gözleri, kampta kalan tutuklulardaki gibiyse. Giyindiğimizi sanırız, oysa karşılarında soyunuyoruz sanki, değerimizi, değersizliğimizi ortaya koyuyoruz. Üzerimdeki askerî üniformanın Matrinona'nın kırmızı çevresi paralelinde olduğunu anlamıyordum o vakit. Değere uyanık göz çok şey görmüş, bana nöbetçi erini yollamış: Buraya, özel odaya, teğmen sizinle görüşmek istiyor, diyorlar.

Genç teğmenin dili çok tatlı. Temiz, rahat odada yalnızız. Batmak üzere olan güneşin ışınları odayı aydınlatıyor, pencere önündeki perde rüzgârın etkisiyle sallanıyor. Beni oturttu, kimliğimi yazmamı istedi, nedense. Bundan daha hoş bir teklif yapamazdı. Tükürdüğümü yalamak zorunluğunda bırakıldığım soruşturmalardan, hapishane arabaları ve aktarmalardaki aşağılamalardan, beni şanlı Kızılordu yüzbaşısı olarak görmek istemeyen serseri ve pridurkilerden sonra, şimdi işte, cana yakın teğmenin önünde, başkası tarafından zorlanmadan, hayat hikâyemi yazıyorum. Kalem uyu cins mürekkep, iyi cins, kampta bulunmaz kâğıt üzerine akıyor. Eskiden yüzbaşı olduğumu, bataryaya kumanda ettiğimi, filân falan madalya sahibi olduğumu bildiriyorum. Yalnız bunları hikâye etmekle «benliğime» kavuşuyorum galiba. (Evet, gnoseolojik süje'me, «ben»e kavuşuyorum! Oysa askerlik benim için yandan bir sanat, sivil hayattan, üniversiteden gelme bir kişiyim. Ya meslekten gelme asker için nasıl olur? Cayılmaktan vazgeçmek, onlar için kolay mı?) Hikâyemi okuyan teğmen fazlasıyla memnun göründü: «Demek - siz Sovyet insanısınız, doğru mu?» - Elbette, neden olmasın, haliyle! Çamur ve tozdan arınarak, bir daha Sovyet insanı olmak - ne güzel şey! - hürriyetin yarısı.

Teğmen beş gün sonra yanına gelmemi söyledi. Bu beş gün için üniformamı bırakmak zorunluğundaydım, çünkü kil kazmak için elverişli değildi. Askerî gömlek ve pantolonumu gardropta duran bavuluma koyduktan sonra, gardroptan, sanki çöp tenekesinde bir yıl kaldıktan sonra yıkanan ve yamanan paçavralar edindim. Attığım adımın önemini henüz değerlendirememiştim, tutuklu postuna kavuştumsa da, ruhum henüz tutuklunun ruhu değildi. Ustrayla kazınmış kafamla, açlığın verdirdiği ıstırapla, çepeçevrem düşman - yakında tutukluya özgü bakış sahibi de olacaktım: Her şeyi gören, hiç bir şeye inanmayan, samimi olmayan bir çift göz sahibi olacaktım.

İşte bu kişiliğimle beş gün sonra operasyon yöneticisinin ya-

nına gittim, henüz çevremde döneni anlamıyordum. Yerinde yoktu. Bir daha da gelmedi (bizim bilmediğimizi bildiği içindir: Bir hafta sonra hepimizi dağıtacaklar, yerimize Almanlar getirtilecek).

Gammerov ve İngal'la konuşurduk, biyografimi yazdırmadaki olayın gerisindekine akıl erdirmeiyorduk. Acemi çaylaklar bizler, canavarın yuvamıza doğru uzattığı pençenin tırnağını tanıyamamışız. Oysa anlamayacak ne var? Tablo ortada: Yeni tutuklu partisiyle gelen üç genç, hep bir şeyler tartışıyorlar, konuşuyorlar, içlerinden kısa boylusu, somurtkanı, esmeri, kısa bıyıklısı, muhasebede çalışan - geceleri uyumuyor, yazıyor, hep yazıyor, yazdıklarını saklıyor. Adamları yollamak, yazdıklarını elinden çekip almak kolay, fakat ayı korkutmamak gerek. İyisi - şu askeri pantalonla dolaşandan durumu anlayalım, demişler. Ordudan gelme bir Sovyet insanı olsa gerek, onun aracılığıyla öbürünü anlarız, diye düşünmüş olacaklar.

Jorj İngal, gündüzleri yorulmadığı için, ilk geceleri uyumamaya ve ruhun yaratıcılığını bu şekilde savunmaya karar vermiş. «Vagonet»inin yataksız yorgansız, yastıksız üst katına otururdu, üstünde kazağı, sırtını duvara dayardı, ayakkabıyı çıkarmadan ayaklarını uzatırdı, kurşun kalemini ağzında dişler, önündeki kâğıda bakardı. (Kamp için daha kötü bir tutum düşünülemez! Ancak ne biz ve ne de kendisi bunun farkında değildik, bu tutumun göze fazla battığını bilmezdik).

İngal bazen gevşiyor, şiir yerine mektup yazıyor. Yirmiüç yaşındaki eşi, İngal'la beraber bu Kış konservatuara giderken ayağına giydiği ayakkabıyı eskitmeye vakit bulamadan, onu bırakmıştı bile: Sorgu sual, leke. Neme gerek? Yaşamak da istiyor insan. İngal şimdi başkasına, kardeşçiğim dediğine yazıyor. Onu sevdiğini, veya sevmeye hazır olduğunu hem ondan hem kendisinden saklıyor (fakat o kadın da evlenmek üzeredir). Şu şekil yazmasını bilirdi:

«Sevgili kardeşçiğim! İnsanların güzel sezgilerine kulak ver - Gendel'e, Çaykovski'ye, Debüssi'ye! Ben de sezgi olmak isterdim, ne yazık ki hayatımın saatı durdu...»

Veya daha sade:

«Bu son aylar içinde bana daha yakın oldun. Anlaşılan, Dünyada gerçek insan azdır. Kocanın gerçek insan olmasını çok isterim».

Başka türlü de yazardı:

«Hayat yolunda ayağım sürçüyordu, hep kendi kendimi aradım... Oda - ışığa boğulu, oysa zifiri karanlık içindeydim. Tda

ki burada kendimi ve kaderimi buldum, bu kere kitaplar arasında da değil. Bilir misin, kanaryam, hiçbir zaman bugünkü kadar iyimser değildim. Uğruna baş koyduğun fikirden daha aziz bir şey yokmuş Dünyada insan için, onu da öğrendim şimdi. Nasıl yazacağımı, ne yazacağımı da öğrendim, en önemlisi de o!» (*)

Geceleri bunları yazarken, gündüzleri için Kampensina hakkında yazdığı hikâyeyi saklıyor. Kampensino - bir İspanya cumhuriyetçisi, İngal onunla aynı koğuşta oturmuş ve adamın köylülere özgü, görüş sağlamlığına hayran kalmış. Kampensino'nun hayat hikâyesine gelince, çok basit: Franko'ya karşı savaşı kaybedince, Sovyet Rusya'ya gelmiş, burada sonraları hapse konmuştu. (**)

İngal - cana yakın değildi, insan kalbi ona hemen açılmazdı (yazdım, düşünüyorum şimdi, ya ben nasıldım? Cana yakın mı idim?). Fakat metaneti - başkasına örnek olacak kadar! Kampta - yazı yazmak! Ölmezsem - günlerden bir gün o doruğa ben de çıkacağım! Bugün ise - fellik fellik bilmediğimi arıyorum, kil kazmada geçirdiğim ilk günlerin ezikliği içindeyim. Hoş, Eylül akşamı Boris ile beraber kamp bölgesi girişindeki cüruf yığını üzerinde oturarak biraz sohbet edecek kadar vaktimiz var.

Gök kubbesinin Moskova'ya bakan yanı, altmış kilometre uzaklıkta, Japonya'yı yenmemiz şerefine atılan topların alacalı yansımalarıyla aydınlanmışken, kamp bölgesi fenerleri tasalı ışığı istemezcesine sızdırıyordu. Fabrika binası penceresinden vuran kırmızı ışığın ise, düşmanca görünümü vardı. Geniş kamp bölgesinde dikili fener direklerinin sırlı dizileri ufukta kayboluyordu, sanki hapis kalacağımız yıl ve ayların sembolü.

(*) Hayır, n a s ı l yazacağını o henüz bilmiyordu. Arkadiy Belinkov'un anlatışına göre, İngal başka kamplarda da, kerevetinde arkadaşlarından saklanarak hep yazarmış. Tutuklular önceleri rica yoluyla, sonraları asılarak, yazdıklarını onlara göstermesini istemişler, çünkü gammazlıktan şüpheleniyorlardı. İngal arkadaşlarının bu hareketlerinde yaratıcılığa zincir vurulması eylemini görmüş ve reddetmiş. Zorbalık öbür kutuptan geliyordu bu kere. Bunun üzerine dayak yemiş.

(**) Hikâyeyi tamamlamak İngal'a nasip olmayacaktır, çünkü Kampensino'nun sonunu bilemeyecektir, Kampensino'dan önce ölmüştü. Kampensino Aşhabat depremi sırasında bir grup tutukluyu çöken kamptan çıkarmış, onlarla beraber dağları aşarak İran'a sığınmıştı. (Hudut muhafızları da korkmuştu.)

Zayıf, durmadan öksüren Gammerov, kollarıyle dizlerini kucaklayarak, tekrarlıyordu:

«Otuz yıl boyunca ben
Yurt sevgisini taşıdım,
Sizin merhametinize inanmıyorum,
Lütfunuz sizin olsun»

«Faşistleri getirdiler! Faşistleri getirdiler!» bağırtısının duyulduğu yer - yalnız Yeni Kudüs değildi. 1945 yılının Yaz sonu ve Sonbaharda Takımadaların hepsinde hava aynı idi. Bizlerin - **faşistlerin** gelişi, adi suçlulara hürriyetin yolunu açıyordu. Affedildiklerini 7 Temmuz'da öğrendiler, o tarihten bu yana resimlerini çektiler, tezkerelerini yazdılar, muhasebede hesaplarını hazırladılar, fakat kimi yerde bir, kimi yerde iki veya üç ay bıktıkları dikenli tel gerisinde beklettirildiler. Yerlerine konacak kimse yoktu.

Yerlerine konacak kimse yokken bizler, gözü açılmamış enciklar, havasız koğuşlarımızda, İlkbahar ve Yazı affı beklemekle geçirdik! Stalin'in **merhametine**, zaferi hesaba katacağına ümit bağlamışız! İlk Temmuz ayı affı kapsamına girmemişiz ama, şimdi siyasi suçlar için özel bir af hazırlanmış, diyorlardı. (Ayrıntılarım da söylerlerdi: Af Kanunu hazır, Stalin'in **masasında**, imzasını beklermiş. Oysa Stalin izinli çıkmış. Uslanmaz halk affın gerçeğini bekliyordu, uslanmaz halk - inanmak istiyordu!...) Peki, bizi affettiler diyelim, ya maden ocaklarına kim inecek? Ormanlara hızarları kim götürecek? Tuğlayı kim pişirip duvara koyacak? Stalin tarafından kurulan sistemde yüce gönüllüğe yer verilmesi halinde tüm memleket açlığın, ölümün, ıssızlaşmanın, iflâsın kucağına düşecekti!

«Faşistleri getirdiler!» - Bizlere karşı nefret ve tiksintiden başka duyguya sahip olmayan hırsız ve serseri güruhu bu kere bize sanki âşıkmış gibi bakıyorlardı - onlara hürriyetin kapısını açıyor mu idik? Savaşta Almanlara esir düşen vatandaşlarımız, Dünyadaki milletler içinde en iğrencin, kendisinden en çok yüz çevrilmiş olanın, en yaban ve gereksizin - Rus milleti olduğunu öğrenmişlerdi. Şimdi - kırmızı demiryolu vagonlarından veya kamyonlardan inerek, Rusya toprağına ayak basarken, herkesçe hor hakir görülen milletin içinde kendilerinin en aşağılık boyu oluşturduklarını görüyorlardı.

«Dünyanın henüz görmediği» dedikleri büyük Stalin affı iş-

te buydu. Sahi, kapsamına siyasi suç işleyenleri almayan başka bir af görülmüş müdür? (*)

Apartmanları, yayaları soyanlar, kızların ırzına geçenler, küçük çocuklara tecavüz edenler, külhanbeyler, hileli mal satanlar, güçsüzleri sakatlayanlar, av yasaklarına uymayanlar, çok karılılar, cerrahlar, şantajcılar, rüşvetçiler, düzenbazlar, iftiracılar, yalan ihbar düzenler (bunlardan hapsedilmişi yoktu, ilerisi düşünülerek affediliyorlardı!), uyuşturucu madde satanlar, pezevenkler, fahişeliğe zorlayanlar, cahillik veya kaygısızlık sebebiyle insanları kurban edenler (burada af kanunu kapsamına girmiş kanun maddelerini sıralıyorum, süs için uydurmadım), hepsi kayıtsız şartsız affedildiler.

Bundan sonra da halktan ahlâk beklerler!...

Ceza süresi yarıya inenler şunlardı: Zimmete para geçirenler, sahte evrak ve sahte ekmek karnelerini düzenler, karaborsacılar, Devlet parasını çalanlar (Devlet kasası için Stalin - nasıl olduysa - buruk oluyordu).

Savaş yılları asker kaçaklarının **topyekûn affedilmeleri** özellikle eski cephe askerlerinin ve tutsakların gücüne gidiyordu. Korkudan birliğini ve cepheyi bırakarak kaçanlar, askerlik şubelerine gelmeyenler, bostanlarda, tavan arasında, soba arkasında annesinin yardımıyla yıllarca saklananlar (hep annenin yardımıyla oluyordu, kaçaklar genellikle karılarına güvenmezlerdi), konuşmaya konuşmaya o yeteneği kaybetmek üzere olanlar, iki büklüm olmuşlar, saçı sakalı karışmış, daha fazla hayvana benzeyenler, ister yakalanmış, ister af tarihinde meydana çıkmış olsunlar, şimdi leke sürülmemiş, tüm haklara sahip,

---

(*) Üç yıla hüküm giymiş ellisekizinci madde tutuklusunu gerçi affediyordu ama, öylesi yüzde yarımı bulmazdı. Ancak bu yüzde yarımda dahi, merhamet etkeni affın uzlaşmaz ruhuna yenik çıkıyordu. Bir delikanlıyı tanırdım, adı galiba Matyuşin idi. (Moskova'da, Kaluga kapısı kampında ressam olarak çalıştırılıyordu). Esir düştüğü için 58 1 - b maddesinden hüküm giymişti, savaşın ta başında, 1941'de Almanlara esir olmuş. O zamanları bu suça bir değer biçememişlerdi henüz. Matyuşin'e 3 yıl vermişler - görülmemiş, duyulmamış! Süre bitiminde haliyle bırakmadılar, Özel Emre kadar kampta tuttular. Derken af çıktı! Matyuşin bırakılması için ricada bulunmuş,(istemek haddine mi?) Beş ay süreyle, Aralık 1945'e kadar Cezalandırıcı - Araştırıcı kısmın endişelenen görevlileri onu oyaladılar. Sonra evine, Kursk eyâletine bıraktılar. Bir söylentiye göre (başka türlü olaydı, inanmayacaktık zaten) onu sonradan evden aldılar, cezasını 10 yıla tamamladılar. İlk kararı veren yargıcın dalgınlığından yararlanmak doğru olmayacaktı!)

yargılanmamış Sovyet vatandaşı oluyorlardı! («Kaçan kurtuluyor» eski atasözünün doğruluğu burada ispatlanmış oldu.)

Korkmayan, titremeyen, kaçmayan, vatana yöneltilen darbeyi göğüsleyen, bu yüzden de esir düşen - Başkomutanın anlayışına göre - affedilmeyecekti.

Asker kaçağına karşı bir zaafı mı vardı? Bir yakınlık? 1917 seferberliğinde kendinin isteksiz davranışı mı aklına geldi? Veya tehlikenin korkaklardan değil de, cesurlardan geleceğini mi düşündü? Durumu Stalin'in gözüyle değerlendirsek bile, kaçakları af kapsamına almakta hesap yoktu: Bundan sonraki savaşta halkına postu kurtarmak yolunu göstermiş olacaktı. (*)

Başka bir kitabımda doktor Zubov ve karısının hikâyesini tüm ayrıntılarıyla anlatmıştım: Kendilerinin yabancısı olan bir asker kaçağını evlerinde barındırmışlar o da ona iyilik yapanları ihbar etmiş. Karı koca Zubov, 58'inci madde gereğince, onar yıla hüküm giymişler. Yargıçlar özellikle yardımın çıkar düşünülmeden samimi karakteri üzerinde durmuşlar. Barındırdıkları adam akrabaları değildi, şu halde davranışlarında Sovyet aleyhtarı kasıt vardı. Stalin'in affıyle kaçak üç yılını doldurmadan çıkmış, hayatının bu önemsiz olayını unutmuş bile. Zubov'ların kaderi başka idi! Onar yılını kamplarda doldurmuşlar (bunlardan dörder yıl - özel kamplarda), dörder yıl daha sürgünde (hiç bir karar olmaksızın). Sürgünden, sürgün müessesesinin dağıtılmasıyle kurtulmuşlar. Bununla beraber suçu teşkil eden olayın üzerine onaltı ve hattâ ondokuz yıl geçmiş olmasına rağmen, üzerlerindeki hükümlülük kalkmamış ve bundan dolayı Moskova civarındaki evlerine dönerek, son yıllarını orada tamamlamaya elvermemişti. (**)

Kinci, intikamcı aklıselimden yoksun kanunun neden korktuğunu, neden korkmadığını gördünüz.

Affın ilânından sonra kültür - eğitim kısımlarına iş çıktı: Kamp duvar ve tavan kemerlerine fırçayla şunları geçirdiler:

(*) Belki de tarihî denkseverlik: Cepheden kaçma geleneğine ödenen eski borç, o an'ane olmasaydı, tarihimizin seyri başka olacaktı.

(**) 1958'de SSSR Askerî Başsavcılığından aldıkları cevapta: Suçunuz sabittir, davanın tekrar görülmesi için sebep yok, yazıyordu. 1962'de ancak 58-10 (anti Sovyetik kasıt) ve 58-11 (örgüt-karı koca) maddeleri düştü, 193 - 17 - 7 (kaçakçılığa iştirak)ten dolayı 5 yıla mahkûm edilerek (20 yıl sonra!) Stalin affı uygulandı. 1962 de çökmüş iki ihtiyara şunları yazdılar: «7 Temmuz tarihinden itibaren serbest bırakılmış sayılmaktasınız, hükümlülüğünüz de kalkmıştır.»

«Geniş kapsamlı affa karşılık, aziz partimize ve hükümetimize randımanımızı iki katına çıkararak cevap vereceğiz!» Alay değil mi?

Adi suçlular affedildiler, gidiyorlardı. İş randımanını iki katına çıkarmak - siyasi suçlulara yükleniyordu... Mizah zevki - tarihin hangi anında Yönetimimizin keyfini yerine getirdi?

«Faşistik» gelişimizle beraber Yeni Kudüs'te günlük koyvermeler başladı. O kadınları henüz dün görüyordun kampta - çirkindiler, pasaklıydılar, ağzında en galiz küfürler - birden değiştiler, saçları taralı, üst başları temiz, benekli çizgili entariler üzerlerinde. Ellerinde ceketler, uslu uslu istasyona gidiyorlar. Böylesini trende görenler, onun ana - avrat edebiyatının ustası olduğunu nasıl anlasınlar?

İşte şimdi kapıdan çıkanlar - serseriler ve yarımkanlar (öbürkülerin dümen suyunda olanlar). Bunlar terbiyesizlikten şimdi de ayrılamıyor: Kırıtıyorlar, adi suçlulara her şey mubahtır. Serserilerden biri bavulunu yere dikine oturtuyor, ustalıkla üzerine çıkıyor, şapkasını ensesine kaydırıyor, aktarmaların birinde arakladığı veya kumarda kazandığı ceketin eteklerini açıyor, mandolin eşliğinde kampa veda serenadını söylüyor. Serseri dilinde saçma sapan bir şey. Kahkahalar.

Serbest bırakılanları daha uzun süre gözden kaybetmiyoruz. Kamp çevresinde dönen patikadan ve tarladan ilerliyorlar, dikenli telin bıraktığı açıklıktan görüyoruz onları. Hırsızlar bu akşam Moskova bulvarlarında. Bundan sonra ilk hamlelerini (apartman soyma eylemi) belki bu hafta içinde yaparlar, gece karanlığında, karını, kardeşini veya kızını sokakta soyarlar.

Sizler ise - faşistler yani (Matronina da faşist) - randımanın iki katına çıkın!

Af yüzünden el emeğine ihtiyaç büyüdü. İşçilerin görevi değiştiriliyordu. Kısa bir süre için kil ocağından alındım, imalât kısmına «atıldım». Matrinona'nın mekanizasyonunu izlemek fırsatını buldum orada. Herkesin işi ağırdı, fakat göz alıcı şekilde çalışan bir kızcağız vardı ki, ona emek kahramanı sıfatını yakıştırmak - yerinde olacaktı. Ama gazete sayfalarına uygun değildi. İmalâtta yaptığı görevin adı yoktu, yaptığı işe göre ona «üst dizici» diyebiliriz. Yatay helezon presinden çıkan şeritten kesilen tuğlalar yaş ve ağırdı, iki kızdan biri onları dizer, öbürü ileriye verirdi. Bunlara alt dizici ve verici derlerdi. Bunlar eğilmiyorlardı, biraz dönmek vardı ama, açık büyük değildi. Üst diziciye gelince: İmalât dairesinin ortasında bir kaide üzerinde dururdu, vericinin, ayağı dibine koyduğu yaş tuğlayı almak için eğilecek-

ti, doğrulacaktı, tuğlayı bozmadan, duruma göre sağa veya sola 90 derece dönerek, yanında duran raflı arabaların raflarına yerleştirecekti. 5 tane tahta raf, göğsü veya beli seviyesindeydi, her rafa 12 tuğla konuyordu. Pres arızalanması dışında bu kızcağız 8 saatlık süre içinde hiç durmazdı, hareketleri seri jimnastik temposundaydı. Bir vardiya içinde yapılan tuğlanın yarısı onun linden geçerdi, hep ayağı dibine yığarlardı onları. Aşağıdaki kızlar aralarında görev değişimi yaparlardı, beriki sekiz saat ara vermeden aynı işde. Bu işi 5 dakika yapanın, baş ve gövde döndürmekten ötürü, başının dönmesi gerekiyordu. Kızcağız ise vardiyanın ortasına kadar gülümserdi (gürültü sebebiyle konuşamazdı). Güzellik kraliçesi gibi kaide üzerine çıkarılmış olmak, ihtimal hoşuna gidiyordu. Şimdi herkes yukarıya çekilmiş etekliği altındaki çıplak, kuvvetli ayaklarını ve balerine yaraşır çevik, ince belini görüyordu.

Yaptığı işe karşılık kampta en yüksek tayını o alırdı: Fazladan 300 gram ekmek (tamamı günde 850 gr.) ve akşam yemeğine siyah çorba dışında üç stahanov porsiyonu - üç cılız porsiyon suda pişmiş irmik lâpası. O kadar azdı ki, toprak çömleğinin dibini sıvıyordu ancak.

Presi tamir eden usta bana: «Biz para için çalışırız, sizler ekmek için. Bir sır değil ki,» dedi.

Tuğla yüklü raflı arabaları Altaylı çolak Punin'le beraber sürerdik. Sallanır yüksek kule biçiminde araçlardı. Her birinde, üzerinde 12 tuğlanın durduğu 10 adet tahta raf vardı, onların yüzünden ağırlık merkezi yukarıya kayardı. Eeğilen, kitap dolu raf gibi yolda sallanan arabayı ray üzerinden çekerek, başka hat üzerinde işleyen, kendisine şibebüne denilen yamyassı bir arabaya bindirmek, frenle üzerinde durdurtmak gerekiyordu. Şimdi alttaki arabayı kurutma kamaraları önünden çekmek, dolacak kamaranın önünde durmak, üstteki raflı arabayı kamaraya sürmek vardı. Kurutma kamaraları dar, yüksek, uzun koridor biçimindedir. Duvarlarında uzunlamasına açılmış on dişli yiv ve on kertik bırakılmıştır. Rafları duvarlara çarpmadan arabayı kamaranın içine sürmek, rafları tespit eden freni boşaltmak ve on tuğla yüklü rafı kertiğe oturtmak gerekiyordu şimdi. Arabayı dışarı çekmek kalıyordu. Alt arabanın soyadına (şibebüne) bakarsak, bütün sistem Alman icadıydı, galiba geçen yüzyıldan kalma. Ancak Alman sistemine göre yalnız arabanın oturduğu ray değil, raylar arasına konan, kanalları kapatan tahtalar da sağlam olmalıydı. Oysa bizde tahtalar çürüktü, kırıktı, ayağım sık sık kayar, aşağıya düzerdim. Arabayı içeri sürerken bazen duvara çarpan raftan düşen yaş tuğla başıma gelirdi. Herhalde

kamaralarda vantilâsyonun bulunması da gerekliydi, fakat bizde yoktu, arızaları gidermeye çalıştığım süre içinde yuttuğum dumanlı hava gırtlağıma oturordu.

Bu bakımdan beni imalâttan çekip tekrar kil ocağına verdikleri zaman, pek üzülmedim. Kil kazıcıları eksilmişti, onlardan da gidenler vardı. Boris Gammerov'u da ocağa yolladılar, birlikte çalışmaya başladık. İş normu belliydi: Bir vardiya içinde bir kişi altı vagon (6 metre küp) kıl kazıyacak, vagona yükleyecek, vagonu vince kadar sürecekti. İki kişi 12 metre küp yetiştirmeliydi. Biz ikimiz, o da kuru havada, beş metre küp yapabiliyorduk. Fakat Sonbaharın ahmak ıslatanı başlamıştı. Bir gün, iki gün, üç gün rüzgârsız havada devam etti, ne fazlalaşıyor, ne de diniyordu. Sağnak olmadığı için, yağmur yüzünden dışarıdaki işleri paydos etmek cesaretini kimse gösteremezdi. GULAG'ın bilinen parolası: «Güzergâhta yağmur yağmaz» derlerdi. Yeni Kudüs'te bize kazak da dağıtmıyorlar, sarı kil içinde çırpınışımızın üçüncü gününde asker kaputlarımız birer kova su içmişti artık. Ayakkabı da vermiyorlar bize, sulu kil içinde cepheden kalma son çizmelerimiz de dağılıyor.

İlk gün daha şakalaşabiliyorduk:

— Ne dersin Boris, durumumuzu gören Baron Tuzenbah bize imrenmez mi? Tuğla fabrikasında çalışmak isterdi hep. Hatırlar mısın? Öylesine çalışmak ki, işten sonra evine gelsin, uzanıp yatsın ve uyusun. Islak elbiseyi kurutacak yerin bulunduğunu, yatak ve iki öğünlü yemeğin onu beklediğini düşünmüş olmalıydı.

Bir - iki araba doldurduktan sonra, küreklerimizle sonraki arabanın saçına vuruyoruz, kil yapış yapış, kopmak istemiyor, bu kere sinirlenerek soruyorum:

— Söyle bana, üç kızkardeşi [1] hangi şeytan dürtüyordu da, yerlerinde kalmak istemiyorlardı? Çocuklarla beraber pazarları demir hurda toplamaya yollarlar mıydı onları? Pazartesi günleri İncil özetini istiyorlar mıydı onlardan? Beleşten sınıf yönetmenliği yaptırmadılar mı onlara? Mahalle mahalle ders verdirtmediler mi onlara?

Bir araba sonra:

— Ne boş konuşurlardı hepsi! Çalışmak! Çalışmak! Çalışmak! Cehenneme kadar yolunuz var, çalışın, engel olan kim? Ne güzel hayat olacak! İşte böyle, İşte böyle!! - Nasıl?. O güzel hayata sizleri muhafızsız köpek eşliğinde yollardık, eğer bileydik!...

---

(1) Üç Kardeş — Çehov'un bir hikâyesinin kahramanları.

Boris benden zayıf. Kilden ağırlaşmış küreği zor döndürüyor, küreği araba seviyesine kaldıracak gücü zor buluyor kendinde. Buna rağmen ikinci günü bizi Vladimir Solovyev [1] seviyesinde yaşatmak istiyor. Beni burada da geçti. Solovyev'i çok okumuş, biliyor, ben ise, Bessel [2] fonksiyonları yüzünden, tek satırını okumuş değilim.

Hatırladığını bana aktarıyor, aktardığını ben belleğimde tutmaya çalışıyorum, ne mümkün - kafa o kafa değil şimdi.

Pekalâ, nasıl yapalım? Hem hayatta kalmak, hem gerçeği bulmak? Hiçliğimizi anlamak için kamp çukuruna düşmek gerekiyor muydu?

Anlatıyor:

— Vladimir Solovyev ölümü sevinçle karşılamamızı öğretiyordu. Buradakinden daha kötü duruma düşemeyiz.

Orası doğru...

Gücümüzün yettiği kadarını yüklüyor. Tayınımız cezalı mı olsun? Olsun, köpoğlu köpekler. Akşamı buluyoruz, kampın yolunu tutuyoruz. Orada bizi bekleyen içinde sevindirecek bir şey yok: Günde üç kere tuzsuz ısırgan otu haşlama suyu, bir kere de lâpadan kepçecik, bir litrenin üçte biri. Ekmeğimizi kestiler bile: Sabahları 450 gram, öğleyin, akşam vermiyorlar. Yağmur altında bir de yoklama var. Üzerimizdeki ıslak elbiseyle, kil içinde, çıplak kerevete uzanıp uyuyoruz. Üstelik, barakalarda soba yakmadıkları için, üşüyoruz.

Ertesi gün hep aynı ahmak ıslatan yağmuru. Kil ocağı cıvık cıvık, batıyoruz içinde. Küreğe aldığımız kil ondan ayrılmıyor, vagonete istediğin kadar vur. O zaman gereksiz iş yaptığımızın farkına varıyoruz. Kürekleri atarak ayağımızın altındaki kili elimizle topluyor, arabaya atıyoruz.

Boris öksürüyor, ciğerlerinde Alman tank topu mermisinin parçası kaldı. Zayıf, rengi sarı, burnu, kulakları, yüzündeki kemikler sivrilmiş, ölüyü andırıyor. Ona bakıyorum, kışı bizlerle beraber kampta geçirebileceğinden kuşkulanıyorum.

Avunmayı, bulunduğumuz duruma yenik çıkmamak için, fikir'den yararlanmayı düşünüyorum. Fakat felsefe ve edebiyat geçerli silâh olmaktan çıktı. Ellerimiz bile, kürek gibi ağırlaştı, aşağıya çekiyor. Boris'ten teklif geliyor:

Hayır, konuşmayalım, diyor. Konuşma - kuvvetimizi tüke-

---

(1) Vladimir Solovyev 1858 - 1900, — Çok tanınmış filozof ve yazar.
(2) Bessel, Friedrich Wilhelm, 1784 - 1846 — Alman matematikçi ve gökbilimci.

tiyor. Susalım, faydalı bir zihin çalışması yapalım, faraza şiir yazalım, akılda.

Ürperdim - şu anda şiir yazabilecek durumda mıydı? Ölüm, kanadını üzerine germişti artık, fakat hedefinden şaşmak istemeyen dehanın gölgesi, sararmış alıncığı üzerindeydi, henüz! (*)

Susuyoruz, ellerimizle arabaya kil dolduruyoruz. Yağmur dinmiyor... Bizi ocaktan geri çekmek şöyle dursun, bakışları ateş saçan Matronina arzı endam etti. Kızıl başı koyu renk şal altında. Yar'ın başında duruyor, çavuşa eliyle maden ocağının çeşitli yerlerini gösteriyor. Duyuyoruz: Vardiya bitiminde saat ikide bırakılmayacaklar, normu tamamlayana kadar bizi orada tutacaklar. Sonra öğle ve akşam yemeği bir arada yenecek.

Moskova'da inşaat tuğlasızlık yüzünden duruyor...

Matronina gidiyor, yağmur şiddetleniyor. Açık pas renkli su birikintileri ocakta ve bizim vagonetlerde. Çizme konçları sapsarı, kaputlarımız aynı renk leke içinde. Soğuk kil ellerimizi dondurdu, arabalara kil atamaz olduk. O vakit faydasız işi bırakarak yukarılara tırmanıyoruz, otçuk üzerinde oturuyoruz, başlarımızı eğerek, enselerimizi kaput yakalarıyla örtüyoruz.

Dışardan bakıldığında - tarla üzerinde pas renginde iki taş.

Yaşıtlarımız, Sorbonlarda, Oksfordlarda okurlar, dinlenmeleri için bol keseden ayrılan saatlarda tenis oynarlar, öğrenci kantinlerinde Dünya problemlerini tartışırlar. Yazdıkları basılır, çizdikleri sergilenir. Yaşadıkları, yeterince orijinal bulmadıkları Dünyayı yeniden bozmak için yol ve çare ararlar. Klâsiklere karşı kızgınlıkları var, çünkü tüm süje ve konuları tüketmişler. Çağdaş Sovyet görgüsünü anlamak ve ona ayak uydurmak istemeyen kendi hükûmetlerine ve gericilerine kızarlar. Radyo muhabirleri mikrofonlarına konuşmalarını kaydettirirler, bu ara kendi seslerini beğenerek, ilk veya son kitaplarında ne d e m e k i s t e d i k l e r i n i nazlı nazlı anlatırlar. Dünyada olup bitenler hakkında her şeyden haberleri var, hele memleketimizdeki refah ve yüksek adalet konusunda bilgileri geniştir. Yaşlandıktan sonra ancak, ansiklopediler üzerinde çalışırken, bizim harflerle, bütün harflerimizle başlayan değerli Rus adlarına rastlamadıklarına şaşakalacaklar...

Yağmur tıkır tıkır ensemize vuruyor, üşüme ıslak sırtımıza yayılıyor.

(*) Gammerov o kış besinsizlikten ve veremden öldü. Hırıldamasına bile imkân vermedikleri şairdir, o bakımdan ona saygım büyüktür. Manevi kişiliği yüksekti, şiirlerini de kuvvetli bulurdum o zaman. Fakat hiç biri hatırımda kalmadı, parçalarını da bulamıyorum ki, onlardan mezar taşını meydana çıkarayım.

Yanlara bakınıyoruz. Yarı dolu ve dönük vagonetler. Herkes gitti. Maden ocağında ve kamp bölgesi dışındaki tarlada kimsecik yok. Yağmur perdesi gerisinde - düşümüze girmiş köycük, orada bile tüm horozlar kuru yer bulup saklandılar.

Biz de, çalınmasın diye zimmetimizde olan kürekleri vagonet misali peşimizde sürükleyerek, yola koyuluyoruz, Matronina'nın fabrikasını dolaşarak sundurmalar altındaki tuğlaların piştiği fırınların yanına varıyoruz. Burası soğuk, esiyor, fakat kuru. Tuğla kemer altındaki toz yığını yanına oturuyoruz.

Biraz ötede büyük kömür yığını. Iki tutuklu içini karıştırarak bir şeyler arıyor. Bulunca, gizledikten sonra torbaya atıyorlar. Sonra oturup kül rengi o parçalardan birer tane yiyiyorlar.

— Çocuklar, nedir yediğiniz?

— Deniz kili. Doktor yasaklamıyor. Faydası da yok, zararı da. Tayınımıza bundan bir kilo kattığımızda sanki karnımız doyuyor. Arayın, kömür içinde bu nesneden çok!..

... Akşama kadar kaldık, normu tamamlayamadık. Matronina geceye bırakılmamız için emir veriyor. Fakat her tarafın elektriği sönüyor, bölge karanlıkta kalıyor, hepimizi giriş kapısının önüne çağırıyorlar. Emirle birbirimizin koluna giriyoruz, takviye almış koruma ekibi ve köpek havlamaları eşliğinde, küfür yiye yiye oturma bölgesini yürüyoruz. Her yan zifiri karanlık. Suyu toprağı seçemeden yere basıyoruz, hepsini yoğuruyoruz, ayak sürçmelerinde düşmemek için, birbirimize tutunuyoruz.

Oturma bölgesi de zulmetler içinde - ancak «özel yemeğin» piştiği kuzinanın altından cehennemi akla getiren kırmızı ışık sızıntısı. Yemekhanede dağıtım yanında iki gaz lâmbası, o kadar. Ne duvarda yazılı dövizleri okuyabiliyoruz, ne de çanak içindeki çifte porsiyon ısırgan otunu seçebiliyoruz. Dudak yordamıyle bulup yutuyoruz.

Yarınımız da o, her günümüz de: Altı vagonet pas rengi kil, üç kepçe siyah çorba. Gücümüzü galiba hapishanede de yitiriyorduk, fakat burada çok daha hızlı gidiyoruz. Kafalarımız sanki zonklamaya başladı. Dermansızlığın o tatlı şekli çöküyor üzerimize ki, ona karşı gelmektense, yenik düşmek çok daha hoş.

Barakalar - büsbütün karanlık. Islak elbiseyle çıplak tahta üstüne yatıyoruz ve düşünüyoruz: Üzerimizden bir şey almamak, daha sıcak olur, kompres gibidir.

Gözlerimiz kara tavana, kara göğe karşı açık.

Allahım, Allahım! Mermi ve bombalar altında hayatımı bağışla diye yalvarırdım Sana. Bugün ise - canımı almanı isterim...

7 Takım Adaları Yerlisinin Hayatı

Dış görünüşüyle tekdüzenli olan Takımadaları halkının hayatını anlatmak hepsinden kolay görünmekle beraber, büyük zorlukları olan bir görevdir. Konumuz yaşama olduktan sonra, sabahtan ertesi günün sabahına, kıştan gelecek yılın kışına, doğumdan (kampa geliş gününden) ölüme (ölüme) kadar olanların hikâyesini isteyeceksiniz, hem de irili ufaklı tüm adalarda olanlarının.

Böyle bir yük altından kimse kalkamaz, olsa bile tüm ciltleri okumak canınızı sıkar.

Takımadaları yerlisinin hayatı - çalışmaktan, çalışmaktan, çalışmaktan; açlıktan, soğuktan ve kurnazlıktan oluşur. Arkadaşlarını iteleyerek kendisini kampta rahat bir göreve tayin ettirmesini beceremeyenler, **g e n e l** işlerde çalıştırılır, hani şu sosyalizmi yerden yükselten, bizleri yere çakan işlerde.

Genel işler çeşidi zengindir, saymakla, elden geçirmekle, anlatmakla bitmez. El arabasına koşulmak («OSO marka araba, kol iki, teker yekta»). Teskere taşımak. Çıplak elle tuğla boşaltmak (parmaktaki deri hemen soyuluyor). Arkalıkla tuğla yaşımak. Maden ocaklarından taş, kömür, kil, kum çıkarmak. Altın madeni damarlarının bulunduğu kayadan altı metre küp kırmak ve kırıcıya götürmek. Bayağı toprak kazmak, kışın taşlı toprağı kemirmek. Yer altında kömür kırmak. Aynı yerde kurşun, bakır madeni kırmak. Bakır madenini öğütmek de var (ağzında tatlımsı lezzet, burnundan su akıyor). Traverslere (ve bütün vücuduna) kreozot emdirmek. Yollar için tünel açmak. Balast döşemek. Beline kadar su içinde bataklıktan turba çıkarmak. Maden eritmek. Dökümcülük yapmak. Baldırların su içinde yaş meralarda ot biçmek. Seyis veya arabacı yaparlar seni (o zaman atın torbasından yulaf çalarak kendi tencerene koyabilirsin, hayvan nasılsa hazine malı, otla beslense de olur, geberse de). Devlet çiftliklerinde herhangi iş de olur, ve ondan alâsı da yok, topraktan bir şey koparabilirsin.

Fakat hepsinin babası - bizim Rusya ormanları, ağaç gövdeleri altındandır, onlardan altın çıkarılır. Takımadalarının en geniş işi, işlerin şahı - orman kesimi. O herkese kucağını açar, sinesinde herkesi barındırır, sakatlara bile açıktır (üç çolaktan oluşan ekibi ormana çıkarırlar, onlara yarım metrelik karı çiğnetirler). Kar - göğsüne kadar, sen - orman işçisisin. İlk önce ağaç çevresindeki karı çiğnemelisin, sonra ağacı devirmelisin. Şimdi gövdeyi dolanarak, kan içinde bata çıka baltayla tüm dalları kesmek gerek. Kimi kara gömülüdür, baltayla onu kar içinde arayacaksın. Hep yumuşak kar içinde yürüyerek bütün dalları bir yere yığacaksın, onları yakacaksın. (Onlar yanmaz, bol duman çıkarır). Şimdi gövdeyi norma uygun ölçülere göre biçeceksin, biçtiğini istif edeceksin. İş normu adam başına günde 5 metre küp, iki kişi için 10. (Burapolom'da yedi metre küp, fakat kalın kütükleri baltayla bölmek vardı). Şimdi artık baltayı kaldıramıyorsun, adım atacak durumda değilsin.

Savaş yıllarında (o devrenin kıtlığında) kamptakiler üç hafta süren orman kesimine ad takmışlar: **Kuru kurşunlanma.**

Yer yüzünü süsleyen, düzyazı ve şiirlere konu olan ormana karşı içinde şimdi yalnız kin var! Akağaç ve çam ormanına dalarken şimdi tiksintiyi yenemeyeceksin! Yıllar geçer, göz yumduğunda titrek kavak ve çam kütükleri hayâlinde canlanacak, kara bata çıka onları vagona kadar, düşmekten düşürmekten korkarak, yüzlerce metre sürüklediğini hatırlayacaksın.

Eskiden Rusya'da **h ü r** insanlar için 1869'da çıkarılan işçilik normları kürek mahkûmlarına da uygulanırdı. Hükümlülere görev verilirken: İşçinin fizik kuvveti ve işe yatkınlığı hesaba katılırmış (bugün buna inanmak mümkün mü?!) İş saatları kışın 7 (!), yazın 12,5 olarak uygulanırdı. Yakuboviç'in 1890 yılında kaldığı korkunç Akatuy zindanında hükümlülere gördürülen işler, kendisi hariç, diğerlerince kolay yerine getirilirdi. Yola ayrılan zamanla beraber günde 8 saat çalışırlardı. Sonbaharda bu süre 7'ye, Kışın 6 saata inerdi; (ki, sekiz saatlık çalışma süresi, genel konu olarak henüz ortaya çıkmadığı devirdi). Dostoyevski Omsk zindanına geldiğinde, oranın bir tembelhane olduğunu yazdıklarını okuyanlar kolayca anlar. Keyfince çalışırlardı, yönetim tutuklulara **b e y a z** keten pantalon ve ceket verirdi! - daha fazlası ne istenir ki? Bizim kamplarda işin azaldığı zamanlarda «istersen beyaz yaka tak» derlerdi, onlarda ise ceketler bile beyaz! «Ölü ev»in kürek mahkûmları paydostan sonra zindan avlusunda uzun **g e z i n m e l e r** yaparlardı, işden yorulmadıkları anlaşılıyor! Dostoyevski'nin «Ölü Evden Notlar» kitabıyla zindanın gözdağı verici etkisinin yitirildiğini öne süren sansür, eserin

yayınlanmasına karşı çıkmıştı. O zaman yazar yeni sayfalar ekleyerek, kürek hükümlüsünün hayatının **y i n e d e** zor olduğunu yazmaya mecbur olmuştu! (*) Bizde yalnız pridürkiler pazarları avluda gezinirlerdi, fakat onlar bile utanırlardı. «Mariya Volkanskaya'nın Anılarını» ele alan Şalamov, Dekabrist'leri (1) Nerçinsk'te günde 3 pud - 48 kilo maden kazmaya ve yüklemeye zorunlu kılardı (nedir ki, bir çırpıda kaldırırsınız), oysa Şalamov'un Kolıma'daki normu **s e k i z y ü z p u d** idi. Şalamov ayrıca Yazın 16 saat çılştırıldıklarını bildiriyor! Onaltıyı bilmem ama, onüç saat çalışan çoktu, ister Garlag'taki kazı işinde, ister Kuzeydeki orman kesiminde olsun. Net 13 saat, gidip gelme 5 kilometre bunun dışında. Fakat ne diye iş süresini tartışıyoruz? - **İş normunun** rengi, **s ü r e** 'nin renginden daha yüksek. Tutuklular normla başedemedikleri zamanlarda, çalışmaya devam ederlerdi, vardiya bitiminde muhafızlar değişirdi ancak. İşçiler gece yarısına kadar projektör ışığında ormanda kalır, sabaha karşı kampa dönerlerdi, akşam yemeğiyle sabah kahvaltısını bir arada yedikten sonra da, yine ormana götürülürlerdi. (**)

Bunları anlatacak adam kalmadı - hepsi ölüp gittiler.

Normların yükseltilmesi, yerine getirilebileceğinin ispatıyla mümkündü. Bunun için şu yönteme başvurulurdu: Soğuğun eksi 50'nin altına inmesi halinde, resmen çalışılmamış olarak gösterilen günlerde tutukluları işe sürerlerdi, kendilerinden alınan verimi öbür günler hesabına işlerlerdi. Bu işlemle iş normu yükselmiş oluyordu. (O günlerde donarak ölenleri, yararlı görünmek isteyen sağlık servisi başka sebeplerle hesaptan düşerdi. Orman dönüşü yürüyemez duruma gelenleri, kiriş çarpmasına uğrayarak emekleyenleri, onları almaya gelecek kimselerin gelişine kadar kaçmasınlar diye, muhafızlar kurşunlarlardı.)

Yaptıklarına karşılık aldıkları besin neydi? Kazana su dolardı, en iyi ihtimalle içine soyulmamış ufak patates atılırdı, fa-

---

(*) İ. A. Gruzdevin Gorki'ye mektuplarından. Gorki Arşivi, cilt XI M. 1966, sayfa 157.

(**) Endüstri normlarını yükseltenler, kendi kendilerini aldatabilirler, imalât teknolojisindeki gelismeyle birçok sevleri izah edebilirler. Fakat f i z i k normlarını yükseltenler, cellâtların piri! Sosyalizme kavuşmuş insanların boyu ve kasları buyutunun iki katına çıktığına ciddi olarak inanamazlar ki! İşte yargıcın önüne çıkarılacak onlardır! Bu normları onlara uygulamalı!

(1) Dekabristler — 14 Aralık (Aralık - Rusça Dekabr) 1825 tarihinde Çar hükümetine karşı yapılan ayaklanmaya karışanlar. Hepsi genç asker ve aristokratlardı. Köleliğin kaldırılmasını, meşruti monarşinin kurulmasını istiyorlardı. Ayaklanma bastırıldı, 5 kişi idam edildi, diğerleri Sibirya'ya sürüldü.

kat genellikle siyah lâhana, pancar yaprağı, çöplerin çeşidi. Daha - fiğ, burçak ve kepek, bunlara kıyıyorlardı. (Suyun kıt olduğu yerlerde, Karaganda'daki Samarka gibi, günde bir kâse çorba ve içmek için 2 maşrapa tuzlu bulanık su verilirdi.) Değerli besin maddeleri hep yöneticilere, pridurkilere ve serserilere verilmek üzere hakkımızdan çalınırdı (Bölüm 9'a bk.). Ahçılar onlardan korkarlardı, onlara uymakla postlarını kurtarıyorlardı. Depodan yağ, et endüstrisinin yan maddeleri, balık, tahıl yarması, nohut çıkardı, ama pek azı kazana girerdi. Ücra yerlerde yöneticiler tuza bile el koyarlardı, evde turşu yaparlardı. (1940 yılında Kotlas - Vorkuta demiryolu yapımında çorba ve ekmek tuzsuz verilirdi.) Besin maddesi niteliğinin düşmesi oranında tutuklulara verilenin miktarı artardı. Ağır koşullara dayanamayarak ölen atın leşi - bizim için şölen, oysa çiğneyemiyorduk onu. İvan Dobryak anılarını anlatıyor: «Vakti zamanında çok yunus balığı, mors, fok, kedi balığı etinden ve daha nice deniz hayvanatından tattım (Araya giriyorum: Moskova'da, Kaluga Kapısı kampında balina etini yerdi), Hayvan kazuratı beni tiksindirmezdi. İvan - çay [1], liken, papatya - en güzel yemeğimizdi». (Tayına yaptığı ilâveler olsa gerek)

Onüç veya on saat ayazda çalışan insanı GULAG normlarıyla doyurmak - imkânsızdır. Hele besin maddelerinin başlıcaları kırpıldıktan sonra. Frenkel'in buluşu şeytani karma, kaynayan kazana işte şimdi iniyor: Birilerini öbürkülerin hesabına doyurmak gerek. **T a y ı n l a r** kategorilere göre ayrılıyor: Meselâ normun % 30'dan azını yapanlara hücre tayını çıkıyor: 300 gram ekmek ve 1 kâse çorba (Her kampın hesabı değişti), % 30'dan - % 80'e kadar - cezalı tayın, 400 gram ekmek, 2 kâse çorba, % 81'den % 100'e kadar - üretici tayın - 500 - 600 gram ekmek, 3 kâse çorba. Bundan sonra öncü işçi tayınları çıkıyordu, çeşit çeşit: 700 - 900 gram ekmek ve bir kâse lâpa, iki kâse lâpa, ödül olarak da meselâ çavdar unundan yapılmış nohutlu börek.

Harcanan enerjiyi dengelemekten uzak kalan bu sulu besine karşılık, gücünüzü aşan işde kaslarınız yanıp yok oluyor. Öncü işçiler ve Stahanov'cular [2] işe çıkmayanlardan önce toprağa giriyordu. Kamp eskileri bunu anlamışlar, bir deyimle formüle etmişler: **L â p a d a , i ş d e s e n i n o l s u n**, demişler. Şansın tutar da **e l b i s e s i z l i k** sebebiyle kerevetinde kalır-

(1) İvan-çay — Çay yerine kullanılabilen bitki, - Epilobium angustifolium.
(2) Stahanovcular — İş verimini arttıran sistemler bulan maden işçisi Stahanov'un adına —stahanovşçina— olarak adlandırılan çalışma temposuna ayak uyduranlar.

san, 600 garantilidir. Eğer mevsime göre (yerleşmiş deyim) seni giydirerek **i ş e** çıkarırlarsa, çatlasan da, patlasan da, - donmuş toprağı kazaraktan 300 gramdan fazlasını hakedemezsin.

Kerevette kalmak - tutuklunun isteğine bağlı değil ki...

Haliyle azık her yerde anlattığımız kadar kötü değildi. Kras-Lag kampından alınmış tipik örnektir, savaş yıllarına aittir. Vorkuta'daki madenci azığı aynı devrede GULAG'ın belki de en iyisi idi (çıkardıkları kömürle kahraman Moskova ısınıyordu): Yer altında % 80 ve üste % 100 randımana karşılık 1300 gram. Oysa devrim öncesi Rusya'nın korkunç öldürücü Akatuy zindanında, **çalışılmadığı** (kerevette geçen) günlerde 1000 gram ekmekle 133 gram et verirlerdi! İş günlerinin tayını ise 1230 gram ekmek ve 200 gram et idi - acaba bizim cephede aldığımızdan fazla değil miydi? Onların çorbasını ve lâpasını tutuklular kovalar içinde gardiyanların domuzlarına götürürlerdi, karabuğday lâpasını ise (ki Yakuboviç onu «anlatılmayacak kadar tatsız» bulmuş) GULAG hiç görmemişti! - Dostoyevski'nin kürek mahkûmları hiç bir vakit besinsizlikten ölmek tehlikesiyle burun buruna gelmemişlerdi. Onların zindanının avlusunda (bizim kamp bölgesinde) kazlar dolaşırdı (!!), tutuklular da boyunlarını kırmıyorlardı. (*) Sofralarındaki ekmek piyasa ekmeğiydi, Noel yortusunda 410 gram sığır eti ve lâpa için istedikleri kadar yağ alırlardı. - Sahalin'de maden ocaklarında ve yol yapımında çalışan tutuklular en hararetli aylarda günde 1600 gram ekmek, 400 gram et, 250 gram tahıl kırması alırlardı! Vicdanlı Çehov araştırıyor: Acaba bu normlar yeterli midir? Eksik pişim ve kaynamayla az gelmesin? diye soruyor. Bizim çalışkan tutuklunun çanağına bir göz ataydı - oracıkta ölürdü!

Bu yüzyılın başında hangi hayâlgücüyle, otuz - kırk yıl sonra yalnız Sahalin'de değil, Takımadaların tümünde daha sulu, daha pis, içine Allah bilir ne katılmış hamur gibi ekmeğin aranır duruma geleceğini, 700 gramının öncü işçiye prim olarak dağıtılacağını düşünebilirdik?!

Yalnız bu kadarını değil, dahası var! Tüm Rusya kollektif çiftlik üyelerinin bu tutuklu tayınına imreneceklerini, «bizde o da yok» - diyeceklerini hangi hayâlgücüyle gözönüne getirebilirdik?

(*) Şalamov, bir eserimi okuduktan sonra, sitem etti: «Ortada dolaşan hastane k e d i s i de ne ola? Neden keşip yemediler onu?... İvan Denisoviç ne diye yanında k a ş ı k taşıyor? Kampta verilen tüm yemekler çanağın kenarından y u t u l a b i l d i k t en sonra?» Bir çok ağır kampların havasıyla esinlenmiş eleştiri çok yerindedir.

Çar'ın Nerçinsk maden ocaklarında bile düşük tutulmuş normun üstünde iş çıkaranlara teşvik primi ödenirdi. Takımadaları sistemi devamı süresince birçok yıllarda emeğin karşılığı verilmiyordu veya verildiyse, ancak sabun ve diş tozuna yetecek kadardı. Pek az kampta o da sınırlı süreler içinde her nedense iş karşılığı hesap tutulurdu, (kazancın sekizde biri veya dörtte biri tutuklunun hesabına geçerdi) - tutuklular kazandıklarıyla ilâve ekmek, et, şeker alabiliyordu. Ve işte mucize - yemekhane masasında ekmek kabuğu kaldı, beş dakikalık süre içinde kimse elini uzatmadı!

Takımadaları yerlisinin üzerindeki nedir, ayağındakiler nedir, acaba?

Bilirsiniz, takımadaların hepsi bir örnek: İçerilerde Hindistan cevizi ağaçlarının yetiştiği karalar çevrede okyanusların mavi suları. Yönetimlerin çözeceği problemler içinde halkın giyeceğiyle ilgili olanı yok: Halk hemen hemen çıplak yalınayak gezer. Ne var ki kör olası bizim adaları kızgın Güneş altında düşünemeyiz bile. Fırtınası dinmez her yanı kar altında. Bu durumda tüm on onbeş milyonluk yığını giydirmek ayaklarına kundura sağlamak sorunu doğuyor! (*)

Şans eseri - Takımadaları sınırları dışından geliyorlardı, geldiklerinde de tam çıplak değillerdi. Onları üzerlerindekileriyle, daha doğrusu s o s y a l - y a k ı n elemanların üzerlerinde bıraktıklarıyle kampta barındırmak elbette doğru bir çözümdü. Fakat yine de elbiselerine Takımadaları damgasının vurulması gerekiyordu: Davar sürüsünde kuzu kulağının belli biçimde kesilmesi gibi, kaputlarımızın eteği verev kesilirdi. Budyenniy tipi askeri kasketlerin tepedeki ponponlar koparılıp atılırdı (delik kalırdı orası). Dışarıdan gelen elbise çok dayanmazdı, kunduralar ise adaların tümsek ve omacalarında bir hafta içinde paralanırdı. Bu kere milleti giydirmek konusu doğuyordu, oysa masrafı karşılayacak maddî güç tutuklu milletinde yoktu.

Rus sahnesinin, Rus sinemasının ileride canlandıracağı manzara: Ceketler bir renk, kolları başka renk. Ceket üzerindeki yama bolluğu içinde kaybolmuş ana kumaş. Veya lime lime olmuş ceketlerin alev dili misali sarkan parçaları. Veya pantalon ya-

---

(*) «Rusya - SSSR» Ansiklopedisinin değerlendirmesine göre GULAG'ta aynı zamanda kalan tutuklu sayısı 15 milyonu buluyordu. Biz, tutuklular da, o tarzda değerlendirirdik. Belgelendirilmiş istatistikî doneler yayınlandığı zaman, onları kabul edelim.

ması için kullanılan ambalaj bezinden bir parça - kopya kalemiyle yazılı adres şimdiye kadar pantalon üzerindedir. (*)

Ayaklarında ise - denenmiş Rus çarığı, yalnız ne yazık ki, iyi konç bulunmuyor onlara. Veya çıplak ayağa telle tutturulmuş tekerlek dış lâstiği parçası (her derde çare bulunuyor). Daha başka çözüm: Eski dağıtılmış kazaklardan dikili «kepenekler», altı bir kat keçe, bir kat lâstik. (**) Sabah kamp kapısında tutukluların soğuktan şikâyetlerini dinleyen koruma ekibi başı, GULAG'a özgü gülüşüyle cevabını yetistirirdi:

— Benim kaz kış boyunca yalınayak dolaşır, şikâyet etmez gerçi ayakları kırmızı. Sizlerin ise ipten örülü çarıklarınız var.

Sinema ekranında elbise sahiplerinin tunç - gri karışımı renkteki yüzlerini de göreceğiz. Kırmızı göz kapaklarından yaşlar akıyor. Döküntülü çatlak dudakları beyaz. Alacalı bulacalı kıllı suratlar. Kışın - üzerine kulaklık iliştirilmiş yaz kasketiyle gezersiniz.

Tanıyorum sizleri - Takımadalarımın yerlisisiniz.

Çalışma saatları n'olursa olsun, bitiminde nasılsa barakalarına gelirler.

Baraka mı? Kimi yerde yeraltı barınağı. Kuzeyde daha fazla paçavra ile örtülü, üstü toprak serpili çadırlar. Elektrik yerine bazan - gaz lâmbası, çıra veya balık yağına batırılmış, pamuktan fitil. (Üst-Vım'de iki yıl süreyle gaz yoktu, kurmay barakası bile yiyecek deposundan alınma yağla aydınlanırdı.) İşte bu cılız loşlukta yitik Dünyamızı gözden geçirelim.

İki, üç katlı ranzalar - vagonetler - lüks sayılırdı. Ranzalardaki tahtalar çoğu vakit çıplak, hırsızlık o derece almış yürümüş ki, ne demirbaş eşya ne de kişisel eşya bırakılırdı üzerinde. Çalınanlar hür işçiler aracılığıyla dışarıya okutulurdu. Bu yüzden Yönetim eşya vermekten vazgeçmişti, işe gidenler ise tüm varlıklarını muhafaza altında bulunan barakada yaşayan tanıdık pridurkaya emanet bırakırdı, veya hepsini yanına alırdı. Maşrapası da, çanağı da, boynuna sarılı yorganı (varsa) yanında, arkasında asılı eşya çantasıyla toprak kazarlardı. Baraka gündüzleri, içinde insanlar oturmazmış gibi boş dururdu. İş dönüşü akşam üzerinizdekileri kurutmaya vermek de çekici gelirdi, (kurutma odası da vardı), fakat o zaman çıplak tahta üzerine çıplak yatmayı da göze almak gerekiyordu! Bu bakımdan üzerlerin-

---

(*) Akatuy'da tutuklulara kürk dağıtılırdı.

(**) Dostoyevski, Çehov ve Yakuboviç kendi zamanı tutukluların ayağındakinden söz etmemişlerdi. Belli ki, kunduraları vardı, yoksa yazarlardı.

de kurutuyorlardı. Gece erkeklerde şapka, kadınlarda saç çadırın bezine donar, ayrılmazdı. Ayaktan çalınmasın diye çarıklar geceleyin başaltına konurdu (savaş yıllarında, Burepolom kampı). - Barakanın ortasında benzin bidonundan yapılma soba var; soba kızgın ise iyi; ayak bezlerinden çıkan ağır buğu her yana dağılır, barakadakileri ısıtır. Fakat odun çogu vakit yaş olduğundan, sobada yanmazdı. - Kimi barakada haşere o kadar bol ki, dört günlük kükürt tütsüsü bile para etmezdi. Yazın barakadan çıkarak bölge içinde otlara yatan tutukluların peşinden tahta kurusu sürüsü de çıkardı, onları oracıkta yakalardı. Bitlerden kurtulmak için tutuklular çamaşırlarını kendi yemek taslarında kaynatırlardı.

Bütün bunlara ancak yirminci yüzyılda kavuşuldu, geçen yüzyılda yazılanla bir paralel kuramayız: Obür yazarların yazdıkları başkaydı.

Şimdi yazdıklarımıza bir tablo daha eklemeliyiz: Ekmek dağıtım yerinden bir işçi ekibine ait ekmeği tepsi üzerinde götürüyorlar; ekibin en kuvvetli elemanları, birer çomak ellerinde yanda muhafız, yoksa çekip alırlar, üzerine atılırlar, düşürtürler. Bir tablo daha: Posta paketlerinin dağıtıldığı yerin kapısında elden çekilip alınan paketler. Pazar günü işe gönderilme tehlikesinin eksik olmayan tedirginliği (savaş yılları bir yana, «Uhta» devlet çiftliğinde savaştan bir yıl önce tüm tatil günleri kaldırılmıştı, Karlag'da ise 1937 ilâ 1945 arasında hiç yapılmamıştı), Kamp hayatının dengesizliği, başka yere gönderileceğine değin söylentilerin eksik olmayışı, kimi vakit bunların doğru çıkması, tablomuza eklenmelidir. (Dostoyevski'nin kürek mahkûmlarına yer değiştirtilmezdi, tutuklular on, yirmi yıl aynı yerde kalırlardı, bambaşka bir hayat). Bizde ise sebebi bilinmeyen âni «yer değiştirmeleri», «imalât yararına» kadro kaydırmaları, sağlık komisyonları önüne çıkarmalar, demirbaş sayımı, beklenmedik gece aramaları, soyunmalar, ayrıca çok esaslı 1 Mayıs ve 7 Kasım aramaları (geçen yüzyılda Noel ve Paskalya yortularında kürek hükümlüsü bunları bilmezdi). Ayda üç kere perişan edici, yitirici hamam faslı da vardı. (Tekrar etmemek için, onu anlatmayacağım, Şalamov'un bu konuda araştırma niteliğinde bir hikâyesi bilinmektedir. Dombrovski de hamamı anlattıydı.)

Sonra bir aydın için çekilmez olan, «şahsiyetinden ayrılma» anlamına gelen ekibe bağlılık da vardı: Bütün bir gün, bütün bir yıl, bütün süreyi kendi isteğine göre değil de, ekibin çıkar hesabına göre hareket etme zorunluğu.

Bütün söylediklerimiz - yerine oturmuş bir kamp düzenine

ait, oysa bu yolda **ilk** adımı **atanlar** da vardı (kim olacak, yine zavallı kardeşlerimiz), günlerden bir gün kârlı ormana gelmişler, dikenli teli ağaçlar arasına germişler, baraka yapımına başlamışlar. Ömrü vefa edip ilk barakaları görenler, haliyle içlerine muhafızların yerleştiğini de görmüşlerdir. 1941'de Reşotı istasyonu yakınlarında Kraslab'ın ilk koruma askeri kampı kurulmuştu (10 yıl içinde sayıları 17'ye çıktı). Ordudan 2500 asker getirmişlerdi (ordunun maneviyatını yükseltmek için). Ormanı kestiler, ağaç gövdelerinden baraka yaptılar, fakat çatı yapacak malzeme yoktu. Dökümden yapılı sobalarla ısınarak damsız oturdular. Ekmek onlara donmuş gelirdi, onu baltayla parçalarlardı, kırmasını avuçla dağıtırlardı, ekmek dışında tuzlu yayın balığı verirlerdi. Çok tuzluydu, ağzı yakıyordu, üzerine kar çiğneyerek susuzluklarını gideriyorlardı.

(Anayurt savaşı kahramanlarını anarken, bunları da yâdedelim.)

İşte - Takımadalarımın hayatı budur.

Filozoflar, ruhbilimciler, doktorlar ve yazarlar için bizim kamplar, başka yerde bulamayacakları gözetleme sahası sağlar. Burada fikri ve ruhi çevrenin nasıl daraldığını, insanların insanlıktan çıkarak, nasıl hayvanlaştıklarını, canlı canlı öldüklerini görür, üzerlerinde ay lı ve toplu etüd yapabilirlerdi. Ne var ki, kampa düşen ruhbilimcinin kendisi de, kişiliği gübre ve küle dönüştüren akıma kaptırırdı kendisini.

Hayatta olan her şey, organizmanın yaktığını dışarıya atmak zorunluğundadır. Kuralın dışında kalmayan Takımadalarının ana döküntüsü ise - yitirilmiş olanlar - yitiklerdi. Takımadalarında ne yapıldıysa, (*) hep onların zahmetiyle ortaya çıkmıştı (kendilerinin ahiret yoluna çıkmadan önceki devrede). **Yola çıktılarsa - kabahat kendilerindir** diyenler var şimdi, işte hayatta kalmakla ayıp edenler asıl böyle konuşanlardır!

Hayatta kalan «ortodokslardan» mektuplar almaktayım, yüksekten atarak «Ivan Denisoviç'in Bir Günü» kahramanlarını hep çorba ve ekmek tayınını düşünmekle, onun üstüne çıkmamakla suçluyorlar. Açlıktan daha acı sıkıntılar varken, hep mide düşünülmez, diyorlar!

Var, demek? Dediğiniz, Ortodoksluğun, körü körüne bir fikrin peşinde gitmenin verdirdiği acı sıkıntısı olmasın? Baylar, gü-

---

(*) 22 nci bölüme bakınız.

zel fikirler sahibi ortodokslar! Sağlık hizmetinde veya kamp bakkaliyesinde üslendiniz, açlığın ne olduğunu anlamadınız!

Dünyanın açlık tarafından yönetildiğinin anlaşılmasının üzerinden yüzyıllar geçti (açların toklara karşı isyanını güya kaçınılmaz bir olay olarak nitelendirenin - yine bizim Öncü Teorimizin olduğunu, sırası gelmişken, hatırlatalım). İntiharlarda açlığın araç olarak seçilmesi olguları dışında, açlık çeken insanın hareketlerini açlık duygusu tayin eder. Dürüst insanı hırsızlığa iten - açlıktır («boş mide - vicdan gezmede»). Açlığın etkisiyle kişisel çıkarını hiç bir vakit düşünmeyen insan, komşusunun çanağından gözünü ayırmaz, ekmeğine imrenerek bakar. Açlığın etkisiyle beyin durur, yemekten gayrisini düşünemez olur. Uykuya da sığınamazsın, rüyanda göreceğin - yemektir, uykusuzluk çekersen, yine de yemeği düşünürsün. Sonunda yalnız uykusuzluğu çekeceksin. Uzun çekilen açlığı besin almakla da gideremezsin: İnsan vücudu sanki direkt hat boru biçimini alıyor, yuttuğun - şeklini bozmadan aynen çıkıyor.

Rus sinemasının ekranında şu sahne de yer almalıdır: Mutfak arka kapısının önünde, bitkin insanlardan bir grup, birbirine kıskançlıkla bakarak, çöplerin çıkarılmasını bekliyorlar. Hepsi birden çullanarak, balık kafasını, kemik, sebze artıklarını ararlar. Yığışmada ahiret yolcularından biri hayatını kaybediyor. Bulduklarını yıkarlar, pişirirler, yerler. (Filmi çeken operatör meraklı idiyse, çekime devam ettiyse, 1947'de Dolinka'da Besarabya'dan getirtilen, orada hür olan köylü kadınlarının bizim ahiret yolcularının «kontrolundan» geçen çöplere saldırdıklarını gösterebilir). Sinema ekranında, hastanede battaniye altında yatan, henüz birbirine tutturulu kemiklerin hareketsiz yattığını ve öldüğünü göreceğiz. Bunlar hemen çıkarılıyor. Sonra bayağı ölümü göreceğiz: Konuşuyordu, birden sustu. Yolda yürüyordu - düşüverdi. «Hop - ve tamam». Hırsızlardan şişman suratlı çavuşun (Unja, Nukşa kamp noktalarında) sabah işe yollamak üzere tutukluyu ayağından çekerek kerevetten düşürdüğünü, berikinin ise ölmüş olduğunu, başıyla yere çarptığını göreceğiz. «Gebermiş cenabet» diyen çavuş ona keyifli keyifli bir de tekme atıyor. (Savaş yıllarında o kamp noktalarında ne doktor yardımcısı ne de sağlık görevlisi bulunurdu, dolayısiyle hasta da yoktu. Hastayım diyenleri arkadaşları kollarına girerek ormana çıkarırlardı, beraberlerinde tahta ve ip götürürlerdi: Cenazeyi geri getirme kolaylığını düşünerekten. İşte hastayı ateşin yanına oturturlardı, gerek muhafızlar gerek arkadaşları bir an önce ölmesini isterlerdi.)

Sinema ekranında görmeyeceğinizi bize ağırbaşlı dikkatli düzyazı anlatır, ölüm yolculuğunun çeştilerini anlatmayı becerir o. Kimi zaman adı iskorbit, kimi vakit pellagra veya besin distrofisidir. İşte ekmeği dişinle ısırdın, ekmekte kan lekesi kaldı - bu iskorbit. Devamı şöyle: Dişlerin düşer, diş etlerin çürümeye başlar, ayağında çıbanlar çıkar, etlerin vücudundan ayrılır, leş kokarsın, ayaklarına iri şişlerden dolayı kramp gelir. Böylesini hastane almıyor. Onlar kamp bölgesinde emekleyerek sürünürler. - Yüzün sanki Güneşte yanmış gibi esmerleşir, derisi pul pul dökülüyor, ishal başlamış. Bu - pellagra. Ishali durdurmak gerek, günde üç kaşık tebeşir tozu yutman gerek, derler bir yerde. Başka yerde - ringa balığıyle mideyi doldurmayı salık verirler: Ondan sonra aldığın gıda içinde kalacak, diyorlar. Güzel, fakat ringayı nerede bulalım? İnsan güçten düşüyor, düşüş hızı - boy bosla orantılıdır, iri insan daha çabuk çöker. Şimdi artık ranzanın üst katına çıkamayacak kadar güçsüzleştiniz. Tomruğu atlayamıyorsunuz, bacağınızı iki elinizle kaldırarak geçiriyorsunuz, veya üzerinden sürünerek atlıyorsunuz. İshalle birlikte insandan kuvvet, diğer insana, kendine karşı, hayata karşı olan ilgi yok olur. Hasta sağırlaşıyor, aptallaşıyor, ağlama yeteneğini kaybediyor. Onu iple kızak arkasında çektikleri zaman bile, ağlayamaz. Ölümden korkusu da yok, her şeyi düz pembe görüyor. Tüm aşamalar geçildi artık, karısının da, çocuklarınınkini de, kendi adını da bilmez oldu. - Açlıktan ölmek üzere olanın tüm vücudu kimi vakit koyu mavi beneklerle dolar, irin dolu beneklerin toplu iğne başı büyüklüğünde kafaları bedenin her yanında, kolda, ayakta, yüzde, göğüste, hattâ hayalarında. Onlara dokunulmuyor, o kadar acı verdirir. Çıbancıklar olgunlaşınca patlıyor, içinden solucan görünümünde koyu irin çıkar. İnsan diri diri çürüyor.

Ranza komşunun yüzünde şaşkın şaşkın gezinen siyah saç bitleri görürsün, hiç şaşmaz ölüm belirtisidir.

Prrr doğalcılığa dalmışız, ne diye bunlardan söz açtık?

Istırabı çekmeyenler, cellâtlık yapanlar, boka püsüre dokunmayanlar veya masum tavır takınanlar genellikle derler bize şimdi: Bunları ne diye hatırlayalım bugün? Eski yaraları neye deşelim? (ONLARIN yaraları!)

Bu sorunun cevabını daha Lev Tolstoy vermişti Birükov'a: «Neden hatırlamayalım? Eğer kötü bir hastalığa tutulur, onu yenersem, ondan temizlenirsem, onu sevinerek hatırıma getiririm. Fakat eğer hastalığım artar veya durumda değişiklik olmazsa, kendimi aldatmak istersem, işte o vakit sözünü etmem. Eğer es-

kiyi hatırlar ve yüzüne cesaretle bakarsak, o zaman yeni, bugünkü zorbalığımız ortaya çıkar.» (*)

Yitiklerle ilgili yukarıdaki satırları, N. K.G.'nin mühendis Lev Nikolayeviç (Tolstoy şerefine takılan ad olsa gerek!) E. hakkında anlattıklarıla bitirmek isterim. Hayatta kalmak için E. yitikliği teorik olarak kendisi için tek çözüm yolu seçmiş.

Işte mühendis E.'nin kamp bölgesinin kuytu yerinde bir sıcak pazar günü yaptıkları: İnsana benzeyen yaratık, bir çukurun başına çömelmiş, çukurun dibinde ise kahverengi turba suyu toplanmıştı. Çukurun çevresinde ringa başları, balık kılçığı, kıkırdaklar, ekmek kabukları, lâpa tortopları, yıkanmış patates kabuğu ve adını bulmakta güçlük çekeceğimiz başka şeyler dağılı duruyor. Bir saç parçası üzerinde yakılmış ateş, onun üzerinde simsiyah olmuş aş kabı. Oldu galiba. Yitik tahta kaşıkla aş kabındakinden bir yudumluk alır, siyah sıvının arkasından ya patates kabuğunu, ya kıkırdağı veya ringa balığı başını ağzına götürür. Ağzına aldıklarını büyük ve özel bir dikkatle çiğner (öbür yitiklerin ortaklaşa düştükleri hata: Çiğnemeden yutarlar bulduklarını). Boynunu, yanaklarını, çenesini kaplayan koyu kül-rengi kılları arasında burnu zor seçiliyor. Burun ve alın yanık bal peteği renginde, üzerindeki deri pul pul dökülüyor. Üst üste kırpıştırdığı gözlerinden yaşlar akıyor.

Yabancının yaklaştığının farkına varan yitik, yemeğe vakit bulamadığını çabucak toplar, aş kabını göğsüne bastırır, yere yatarak kirpi misali toplaşır. Itin, vursun ona - yerde yatan artık dengesini bulmuş, aş kabını size teslim etmez.

N. K. G. yerde yatanla dost olarak konuşmaya başlıyor kirpi yavaş yavaş açılıyor. Dövülmeyeceğini, aş kabının kendisinden alınmayacağını anladıktan sonra, konuşuyorlar. Ikisi de mühendis (N. K. G. - jeolog, E. - kimyacı). E. bu kere felsefesini anlatıyor. Unutmadığı kimya formüllerini ileri sürerek, tüm besinin yemek artıklarından alınabileceğini ispat ediyor, yapılacak iş - yalnızca tiksintiden vazgeçmek ve besin maddelerini artıklardan elde edebilmek ustalığına kalıyor.

Sıcağa rağmen E.'nin üzerinde birkaç kat kirli elbise. (Bu da sebepsiz değil: E.'nin izlenimlerine göre, aşırı pis ortamda pire ve bit haşeresi artık üremiyormuş, sanki tiksintiden, vazgeçiyormuş. Bunun için alt giyeceğini mekanik atölyede kullanılmış silecek bezinden yapmış.)

Adamı tarif edelim: Başında Budyennıy tipi askeri başlık, ponponun yerinde yanık kumaş parçası, başlığın öbür yanları

(*) Birükov. Tolstoy'la konuşmalar. Cilt 3 - 4, sayfa 48.

da yanık içinde. Başlığın fil kulaklarına kimi yerde kuru ot, kimi yerde üstüpü yapışmış. Üst elbisesinin arka ve yan tarafları lime lime. Yama yama üzerinde. Bir yanı zift içinde. Astardan, etek altından pamuklar sarkıyor. Her iki kol dirseğe kadar yırtık, ellerini kaldırdığı zaman, sanki yarasa kanatları. Ayağındakiler - kırmızı oto lâstiği parçalarından yapıştırılmış, kayığa benzer çarıklar.

Peki, neden Kışa göre giyiniktir? İlk önce Yazın kısa, Kışın uzun olduğunu düşünmeliyiz. Elbiseleri Kış için saklamak gerek. Üzerinde olmayıp da, nerede saklasın? İkinci ve en önemli sebep: Kalın giyinmekle vücudu sanki hava yastıklarıyla örtülmüş oluyor, dövüldüğü zaman acı duymuyor. Onu tekmeliyorlar, sopayla dövüyorlar, fakat vücudunda çürük yokmuş. İlk savunma hattı buymuş. Ancak döveni zamanında görmek gerek, vaktinde yere düşmek, dizleriyle karnı korumak, başı göğüse yaklaştırarak onu kalın pamuklu kollarla kucaklamak gerekiyormuş. Bu durumda tüm darbeler yumuşağa rastlar. Dövülme eyleminin fazla uzamasına karşı da, dövene bir an önce zafer izlenimini verdirtmek gerek, bunun için de E. ilk dayaktan sonra avazı çıktığı kadar domuz yavrusunun sesine benzer sesler çıkarmayı öğrenmiş, oysa hiç acı duymazmış. (Zayıfı dövmek - kampta geçerlidir, yalnız çavuş ve puantörler değil, bayağı tutuklular da arkadaşlarını döverlerdi ki, kendilerini kuvvetli bilsinler. N'apalım, gaddarlık yapmadan insanlar kendi kuvvetlerine inanmadıktan sonra?)

E., kendisi için seçtiği yolu doğru buluyordu, hele vicdanı da temiz kaldıktan sonra: Kimseye zararı olmuyordu.

Ceza süresinin bitimine kadar hayatta kalmayı umut ediyor.

Yitik ile yaptığımız mülâkat burada sona eriyor.

Şanlı vatanımızdaki, gericiliği ileri sürülerek **yüz yıldan uzun bir süre içinde** Çaadayev'in [1] eserleri yayınlanmadıktan sonra, cesaretle kaleme alınan önemli kitapların çağdaşlarca okunup değerlendirilmediği, kamu oyunu etkilemediği özelliği artık kimseyi şaşırtmamalıdır. İşte bu kitabı da, elimde birikmiş olan hikâye ve anıların boşa gitmemesi için yazıyorum, boynumun borcudur. Herhangi bir yerde basılmış olarak onu gör-

(1) Çaadayev P. Y. 1793 - 1856 — A. Puşkin'in yakın dostu, kendi çağının en ilerici ve hümanizmacı aydını sayılırdı. Batı taraftarıydı, hattâ katolikçilikten yanaydı. Bu yüzden resmen deli sayılmıştı. Yazardı, bir hayli eser de bırakmıştı.

meyi ümit etmiyorum, hele kellelerini Takımadalarından kurtaranlara onu okutmaya hiç umudum yok. Diğer taraftan hatalardan dönme zamanı varken, geç kalmadan gerçekleri tarihimize anlatabileceğime de inancım yok. Bu kitap üzerinde çalışırken, işin en kızgın zamanında, hayatımın en büyük sarsıntısını geçirdim: Bir dakikalığına görünen ejderha, kırmızı pürtüklü büyük diliyle bır romanımla eski birkaç hikâyemi yalayıp süpürdü ve şimdilik perde arkasına saklandı. Soluğunu duyuyorum, dişleri boynuma dönük, fakat anlaşılan saatım gelmedi henüz. Tepetaklak olmuş ruhumla bu araştırma üzerindeyim, şimdi, onu bir an önce tamamlamak isterim ki, ejderhaya yem olmasın. Yazarlık niteliğini çoktan yitirmiş olan Şolohov, yazarların tutuklandığı ve ezildiği memleketin temsilcisi olarak Nobel ödülünü olmaya gittiği sıralarda, saklanacak delik, hafiyelerden kaçma yollarını arıyordum: Zaman kazanmalıydım, gizlilik içinde soluğu tükenmiş kalemimle bu kitabı tamamlamalıydım.

Konudan sapmış oldum, en iyi kitaplarımızın çağdaşların meçhulü olduğunu söylemek istedim, belki de boş yere başkasının yazdığını tekrarlıyorum. Yazılmış, gizli kalmış olabilir. Böyle bir eserden haberim olaysı, kendiminkini kısa keserdim. Fakat soluk ve cılız hürriyetin yedi yılında nasıl olduysa oldu, bir şeyler yüzeye çıktı: Sabah vakti denizinde bir yüzücünün başı göründü, başka bir yüzücü gördü, ona kısık sesiyle haykırdı. Kamplara dair Şalamov'un onaltı hikâyesini ve serseri takımı üzerindeki araştırmasını bu şekil öğrenmiştim.

Birkaç önemsiz nokta dışında, Takımadaları anlatımında Şalamov'la bir ayrılığımız yok. Adalar yerlisinin hayatını genellikle aynı tarzda değerlendirdik. Şalamov'un kampta görüp geçirmişliği benimkinden uzun ve acı. Kamp hayatının verdiği ümitsizliğin ve insanı hayvan yapan terbiyenin etkisiyle düştüğümüz çukurun dibini gören odur, ben değil. Bunu saygıyla kabul ediyorum.

Fakat görüşlerimizin ayrıldığı noktalarda ısrarım durucudur. Noktalardan biri - sağlık servisidir. Şalamov çok hakıı olarak tüm kamp tesislerinden kin ve nefretle söz ederken, sağlık servisini onların dışında tutmaktadır, kayırmaktadır. İyiliksever sağlık servisi efsanesini kendisi uydurmadı ise de, ondan yana çıkmaktadır. İleri sürdüğüne göre kampta her şey, kamptakilere karşıdır. Tutukluya ancak doktor yardım edebilir, diyor.

Yardım e d e b i l i r başka, yardım ediyor başka. Isterse, şantiye şefi, norm bağlayıcısı, muhasebeci, depo görevlisi, ahçı, baraka nöbetçisi, puantör de yardım edebilir ama, onlardan ne gördünüz ki?

Mümkün, 1932'ye kadar kamplar sağlık servislerinin Sağlık Halk Komiserliğine bağlı oldukları devrede, doktorlar doktor kalabiliyordu. Fakat 1932 yılında onlar tümüyle GULAG'a devredildiler ve bu tarihten sonra baskı mekanizmasının bir parçası, mezarcısı oldular. İyi kalblı doktorlarla yaşanmış, hayırlı sonuç veren tek olayların konumuzun dışında tutulması halinde, ortak hedefe hizmet etmeyen bir sağlık servisinin Takımadalarında barınmasının imkânı var mıydı ki?

Komutan ve çavuş ikilisi, ise gitmeyi reddeden bir yitiği kıyasıya döver, öbürü de köpek misali yaralarını diliyle yalar, iki gün kendinden geçmiş olarak hücrede yatar (Babiç), iki ay süreyle ranzasından inemez duruma gelir ise, dövülme olayının gerçek olduğunu gösterir tutanağı yazmaktan, sonra da tedaviden kaçınan «Cidin» kampı birinci koruma noktasının sağlık servisi değil miydi?

Hücreye koma kararlarını imza eden yine onlar değil miydi? (Yöneticilerin doktor imzasına pek önem vermediklerini de not edelim. İndigirka dolaylarındaki kampta sağlık memuru olarak dışardan alının (hür), S. A. Çebotarev adında biri bulunuyordu. (Kamp argosuyla sağlık memuruna - yapıştırıcı derlerdi). Koruma ekibi şefinin hücreye koma kararlarından hiç birini Çebotarev imza etmemişti, çünkü hücrelerin, değil insanın, köpeğin bile barınmasına elverişli olmadığının kanısındaydı: Soba yalnız gardiyanı ısıtıyordu. N'apalım, hücreye kapatma kararları yapıştırıcının imzası olmadan da devam ediyordu).

Şantiye şefi veya üstanın ihmaliyle meselâ koruma tedbirinin alınmamasıyla işletmede çalışan tutuklu canından olduğu vakit, ölümün kalb sektesinden ileri geldiğini bildirir raporu kaleme alan sağlık servisi ve doktor yardımcısı değil miydi? (Başka deyişle, her şey eskisi gibi kalsın, yarın aynı kaza başkasının başına gelsin, demek isterler. Yoksa doktor yardımcısı yarın maden ocağına sürülür, arkasından da doktor.)

Yılda dört kere kampların tüm mevcudu sağlık yoklamasından geçirilir, başlı başına bir komedidir, tutuklular TFT, SFT, LFT ve İFT (ağır, orta, hafif ve özel) bedeni iş yapma yeteneklerine göre sınıflandırılır. Kötü kalbli sağlık servisi şefi ağır işde çalışacakların sayısını yükseltirken (ki, bunu yapınca yerinde tutunmaktadır), iyi kalbli doktorların itirazları duyulabilir mi hiç?

Acaba, üst tarafını kurtarmak için kendi vücudunun bir parçasına kıyana karşı sağlık servislerinin merhametle davrandığı hiç görüldü mü? Herkesçe bilinerek uygulanan genel kural, yalnız herhangi bir kampta değil: Kendi uzuvlarını kesenle-

re, kendi bedenine zarar verdirenlere ve kasten iş kazası yapanlara sağlık yardımının yapılması yasaklanmıştı! Emri veren - Yönetim, onu uygulayanlar? Doktorlar. Dinamit kapsülü elinde patladı, dört parmağın gitti, hastaneye gidersin - sargı bezini bile vermezler: Geber köpoğlu, derler! Volga kanalı yapımında, genel çoşkunun yarattığı hava içinde bir de bakmışlar - iş kazası sayısında yükselme var. Açıklaması hemen bulundu: Sınıf Düşmanlarının haince çıkışı, dediler. Onları mı tedavi edeceğiz? (Burada çok şey iş kazası süsü verenin hünerli davranışına bağlı, hileyi farkettirmemek de mümkün: Ans Bernstein kolunu beze sararak haşlamış ve bu şekilde hayatını kurtarmıştı. Başkası eldivensiz elini ayazda ustalıkla dondurur veya keçe çizmesi içine çiş yaparak, ayaza çıkar. Ancak önceden her şeyi hesaplamak mümkün olmuyor, kimi vakit arıza kangrene dönüşüyor, arkadan ölüm geliyor. Kimi vakit hile istenmeden yapılıyor: Babiç'in iskorbit yaralarını frengiden oluyor sanmışlar, kan tahlili yapılamadığına göre, Babiç'de eskiden frengi geçirdiğini, tüm akrabalarının da frengili olduğunu söylemiş. Bunun üzerine kendisini frengililere ayrılan bölgeye geçirmişler, o da ölümü bu şekilde geciktirmiş oldu.)

Sahiden hasta olanları o gün işe gönderilmekten alıkoyuyor muydu sağlık servisi? Çok ağır olanları göreve yollamıyor muydu? Tutuklular arasında yiğitliğiyle ve komikliğiyle tanınmış Petr Kişkin'i doktor Süleymanov hastaneye almıyordu, çünkü hastalık belirtisi norma göre değildi: İshale tutulanın apdestinde kan yoktu, istek her yarım saatta bir gelmiyordu. O zaman işe tutuklular kafilesinde yollanan Kişkin, kurşunlanmak tehlikesini göze alarak, yolda giderken apteste o t u r u v e r m i ş. Muhafızlar doktordan merhametli çıktılar: Yoldan geçen arabayı durdurarak, hastayı hastaneye yollamışlar. Buna karşı, sağlık servisleri yatırılacak hasta sayısıyla ayakta tedavi görenler arasında tutulacak belli bir oranla bağlı olduklarını söylemişler. (*) Özür hep bulunur, gaddarlık ise aynen kalır. «bunu yaptık ama, başkası için iyi oldu» formülü de geçerli sayılamaz.

(*) Doktorlar, güçleri yettiği kadar bu kuraldan kaçınmaya bakarlardı. Sımsk kamp noktasında y a r ı r e v i r kurmuşlardı: yitikler kendi ceketleri üzerinde yatarlardı. Kar temizleme işinde çalışırlardı, fakat revir kazanından yemek yerlerdi. Sağlık işleri yöneticisi, hür vatandaşlardan A. M. Ctatnikov «B» grubunu, yani yatalak hasta sayısını şu şekilde azaltırdı: çalışma bölgelerindeki revirleri daraltıyordu, buna karşılık Kamp Noktalarındaki hastaneleri genişletiyordu. GULAG resmî evrakında kimi vakit «tutukluların fiziki durumlarını düzeltin» diye yazarlardı ama, para vermiyorlardı. Dürüst doktorların hileye başvumaları, sağlık servislerinin ölüme «dur» demediklerini ispatlamaktadır.

Şimdi meselâ Krivoşçekov'un 2 sayılı kamp noktasına bağlı korkunç revirini gözden geçirelim: Küçük kabul odası, tuvalet ve hasta koğuşu. Tuvaletten yayılan leş gibi koku revirin her yanında. Tuvaletle iş bitmez ki: Revirdeki yatakların her birinde sürgüne yakalanmış iki hasta, karyola aralarında yatanlar var. Takattan kesilenler ihtiyaçlarını yatağın içine görüyorlar. Ne çamaşır, ne ilâç, (1948 - 49 yılları). Revir yöneticisi tıp fakültesi üçüncü yıl öğrencisi 58. madde hükümlüsü, umutsuzluk içindedir, fakat yapılacak bir şey yok. Hastalara yiyecek veren hastabakıcılar besili, kuvvetli çocuklar: Hastaların tayınından çalarlar. Bu güzel yere onları yerleştiren kim ola? Operasyon yöneticisi olsa gerek. Hasta hakkını korumak için bu hastabakıcılar kovulmalıdır, fakat öğrenci kendisinde o kuvveti bulmuyor. Her doktorda bulunur muydu?.. (*)

Sağlık servisinin araya girmesiyle, besin koşullarının düzeldiği bir kamp görülmüş mü ki? Hiç olmazsa akşam görevden dönerken tavukkarasına tutulmuş işçi kollarının görülmeyeceği kadar? Birbirine tutunarak dizi halinde yürüyen körleri? Yok öyle şey. Yiyecek sorununu düzelttirenler olduysa, işletmedeki yöneticilerdi, kuvvetli işçiye ihtiyaçları vardı. Sağlık servisleri bunu hiç bir zaman sağlayamamışlardı.

Durumdan doktorları suçlayan yok, (genel işlere yollanmak korkusundan çoğunlukla baskıya karşı dirençleri zayıftı onların), fakat kurtarıcı sağlık servisi efsanesine de yer verilmemeliydi. Kam örgütünün her dalı gibi, o da şeytandan doğmadır, damarlarında iblis kanı akar.

Kendi görüşünün savunucusu Şalamov, tutuklunun kampta, ancak sağlık servisine bel bağlayabileceğini, el emeğine güvenemeyeceğini yazıyor. Kol emeği - mezara giden yoldur, diyor. «Kamplarda insanı öldüren tayının ufağı değil, büyüğüdür».

Atasözü doğruluğunu ispatladı: Çok yiyen - az yaşar. En sağlam gayretli işçi bile orman kesimi mevsiminin sonunda tüm gücünü yitirmiş oluyordu. Bundan sonra kendisine geçici malûllük tanınırdı: 400 gram ekmek ve en cılız yemek çıkaran kazandan beslenme hakkı. Bir kış içinde bu gruptakilerin çoğu ölüyordu (meselâ sekizyüzlük grup içinden 725'i). Hayatta kalanlar bundan sonra «hafif bedeni» işe verilirdi, orada günlerini tamamlarlardı.

(*) **Dostoyevski hastaneye kolaylıkla yatabiliyordu. Hastaneleri de muhafızlarla ortaklaşa idi. Gerilik!**

Peki, yaşamak için biz İvan Denisoviç'e hangi yolu gösterelim? Sağlık memuru veya hastabakıcı olarak onu almazlar, İdareten bir günlüğüne bile ona izin vermezler. Kampta pridurok olmak için vicdanında fazlalık, okumuşluğunda eksiklik varsa? Kollarına güvenmekten başka çıkar yolu var mı onun? «OP» (Dinlenme noktası) mı olsun? Kendi kendini sakatlama mı? Rapor alma mı olsun?..

Kendisi anlatsın, sözü ona bırakalım. Düşünmek için vakti boldu:

«OP» - kamptakiler için kurulmuş dinlenme evi gibi bir şey. Tutukluların çalıştığı yıllar - on yıllık devrelerle hesap edilmişken, karşılığından OP'den iki hafta hak çıkardı. Oranın yemeği çok daha iyi, bölge dışına yollanmak yoktu, bölge içi işler ise hafif cinstendi: Günde 3 - 4 saat balast kırmak, kamp bölgesini temizlemek veya onarmak gibi hizmetler. Kamp mevcudu 500 idiyse, onbeş kişilik OP açılırdı. Dürüst bir davranışla kamptaki tutukluların hepsini bir yılı az aşan süre içinde OP'den geçirmek mümkün olurdu. Fakat kampın hiç bir tarafında dürüstlük, bulunur bir şey olmadığı gibi, hele OP'de hiç yoktu. Kimseye duyurmadan yangından mal kaçırırcasına açarlar onu, üç dönemlik listeler de hazır, aynı çabuklukla altı ay sonra kapatırlar. İçeri alınanlar - muhasebeciler, berberler, kunduracılar, terziler, hep kamp aristokratları, mostralık olarak ağır işde çalışanlardan birkaç kişi, güya en gözde işletmeciler. Üstelik terzi Beremblüm de karşına dikiliyor: «Özgür insana kürk diktim, işçilik parasını kamp kasasına koydurttum» diyor, sonra: «Oysa senin gibi aptalın bir ay içinde yuvarladığı kütükler için kamp kasasına yüz ruble bile girmez, hangimiz üretici? OP'yi hangımız haketti?» diye çıkışır. Böylesine gezinir durursun, OP'ye nasıl gireyim, yorgunluğu gidereyim, diye düşünürsün, oysa o ara kapatıverirler onu. OP'de kimlerin kaldığı da yazılmıyor, yararlanan muhasebecilerinin işlerine gelmez. Ertesi yıl bir daha açılır, Beremblüm yine ilk dönemde, sen yoksun. On yıl içinde bunca kamp değiştirirsin, onuncusunda OP'ye girmek için çabalarsın, içindeki duvarlarının rengini bir göreyim dersin, yine olmaz, OP'ya daha önce girmediğini ispatlayamazsın ki!

Daha iyisi OP'yi düşünerek üzülmeyelim.

Sakatlanmak - o başka, hayttan olmamak şartiyle kendi kendini sakatlama. Sabrın sonu selâmet, derler. Ayağını kırmak, yanlış kaynama sebebiyle sakat kalmak. Tuzlu su içerek şişmek.

Veya tütün yerine çay içmek - kalbe karşı iyi geliyordu. Tütün haşlayarak suyunu içmek - ciğerlere karşı iyi geliyordu. Ancak ölçüyü kaçırmamak gerekiyordu, kendimi sakatlayayım derken; öldürmek de vardı. Ya ölçüyü bilen kim?

Sakata gün doğardı: Kazan dairesinde veya çarık imalâthanesinde iş bulabilirdi. Fakat en önemlisi, içlerinde en akıllı olanların becerdiği şey - sakatlığını ileri sürerek, cezanın kalan kısmını affa uğratmak idi. Yalnız bu yol OP'den de çetin. Komisyon toplanır, sakatları gözden geçirir, durumları en kötü olanlar için rapor yazılır: Filânca tarihte adı geçene bakıldı, sürenin kalan kısmını çekmesine sağlığının uygun olmadığı anlaşıldı, serbest bırakılmasını arzederiz, gibilerinden rapor.

Şimdilik yalnızca bir başvurma. Tüm kademelerden geçerek üst kata ulaşana, sonra gerisin geriye aşağıya dönene kadar baktın, ölmüş gitmişsin. Olağan şeylerdi, çok görünürdü. Yönetim aklını kıçına kaçırmadı ya - nasılsa bir ay sonra geberecek olana rapor çıkarıyordu. (*) Bir de iyi para verenlere. İşte Kalikman'ın bayan ortağı, yarım milyon vurmuş, yüzbin ödemiş ve şimdi serbest. Bizler gibi ahmak değil onlar.

Barakamızda bir kitap dolaşırdı, öğrenciler yüksek sesle okurlardı. Hikâyenin kahramanı bir milyon ele geçirmiş, Sovyet Hükûmeti zamanında bunca parayla n'apacağını bilememiş - yiyecek bir şey de alamazsın, açlıktan da ölürsün güya o milyonla, diye yazıyor. Bu işe biz de güldük, başkasına anlatsın, kamp kapısı dışına uğurladığımız milyoner tek değildi ki. Allah'ın hediyesi sağlığı alamazsın milyonla, o kadar, hükûmeti de satın alırsın, insanları da, işkembeleriyle birlikte. Dışarıda milyonerler bugün denizde kum, ne var ki dama çıkarak el sallamıyorlar.

Ellisekizinciye gelince, onlara rapor verilmez, o yol kapalı. Kamplar kurulalı ne kadar olduysa, onuncu madde hükümlüsünü de o tarihten bu yana ayda üç kere raporla bıraktıklarını söylerler. Halk düşmanı Ellisekizinci madde hükümlüsünden para bile almazlar - kendi başını onun yerine koy anlamına çıkardı. Gerçi onlarda, siyasilerde, para da bulunmaz ya.»

— İvan Denisoviç, onlar dediğiniz de kim?

— Bizler, yani.

Süreyi tamamlamadan kurtulmanın bir tek yolu

(*) O. Volkov'un «Dedeler» adlı hikâyesinde raporlu ihtiyarlar kamptan kovulmuşlar, ancak gidecekleri yer olmadığı için, kamp bölgesi civarında kalmışlar. Bu kere tayın ve barınaktan yoksun edildikleri için, öleceklerdi.

var ki, onu mavi şeritlilerden hiç biri geri çeviremez, o da - ölüm yolu.

Ölüler, Takımadalarının değişmez, normlarla bağımlı olmayan başlıca üretimiydi.

1938 Sonbaharından 1939 Şubatına kadar Üst-Vım kamp noktalarından birinde 550 kişiden 385'i ölmüştü. Kimi işçi postaları, çavuşu dahil, hepsi ölmüştü (Ogurtsev'ın ekibi). 1941 Sonbaharında Peçora demiryolu kampının listeler gereğince mevcudu 50 bin idi. 1942 ilkbaharında - 10 bin. **Bu süre içinde hiç bir tutuklu partisi başka yere yollanmamıştı.** Eee - 40 bin ne oldu? **Bin**'leri siyah yazdım, faydası ne? Bu rakamları rastlantıyla onları bilen tutukludan aldım, fakat tüm kamplarınkini, bütün yıllara ait olanları öğrenemezsin ki. Burepolom kampının merkez çiftliğinde yitiklerin kaldığı barakada 1943 yılı Şubat ayında elli kişiden bir gece içinde onikişi ölüyordu, bu sayı dört'ün altına düşmüyordu. Sabahları ölenlerin yerini yenileri alırlardı, onlar da 400 gram ekmekle sulu çorbayla kendine gelmeyi tasarlarlardı.

Pellagradan kupkuru hale gelen ölüleri (butsuz, kadınlar göğüssüz), iskorbitten çürümüşleri morg için ayrılan izbede veya kimi vakit açıkta, kontrol ederlerdi. Tıbbi otopsiye benzeyen yanı azdı: Boyundan apış yerine kadar uzanan düşey kesiş, bacağı kırma, kafatası kemiklerini ek yerinden ayırma biçimindeydi yaptıkları kontrol. Çoğu zaman tutuklunun ölüp ölmediğinin, yapmacıktan olmadığının **kontrolu** bir tıp adamına değil de, muhafıza bırakılırdı. O da cesedi süngüyle deler veya kafatasını balyozla kırardı. Bunun üzerine ölünün sağ ayağının baş parmağına üzerinde dosya numarası yazılı plâka iliştirilirdi.

Önceden ölüleri çamaşırı üzerinde gömerlerdi, sonra en aşağı cins, pis külrengi üç dönem görmüş çamaşır kullanıldı taa ki çamaşır israfını yasaklayan emir gelene kadar. Ondan sonra da çıplak gömmeye başladılar.

Eski Rusya'da: Ölü tabutsuz yapamaz derlerdi. Dilenciler, sefiller, uşaklardan en sevilmeyeni bile tabut içinde toprağa verilirdi. Sahalin, Akatuy'daki kürek hükümlüsü de öyle, tabutla gömülürdü. Fakat Takımadalarında bu geleneğe uymak - randımansız işe, kereste ve emek olarak, milyonları yatırmak anlamını taşıyordu. Savaştan sonra İnta'da ölen kereste endüstrisinin değerli bir ustasını tabut içinde gömdükten sonra, Yönetim, kültür - eğitim kısmının aracılığıyla şöylesine bir propaganda yürütmüştü: **İyi çalışırsanız sizi de tahta tabut içinde gömeriz!**

Ölüleri mevsime göre kızak veya atlı arabayla çıkarırlardı. Kolaylık için bazan altı ceset alan sandık kullanılırdı. Yolda sallanmasın diye ayak ve kolları iple bağlarlardı. Sandıksız toprağa verirlerdi. Odun istifi misali yatanların üzerine hasır örtülürdü. Ammonal bulunması halinde özel mezarcı ekibi çukuru açardı. Bulunmadığı zaman kazma kürekle sert zemin içinde irili ufaklı çukurlar kazılırdı: Ufaklar dört kişi için, büyükler - daha kalabalık gruplar içindi. (İlkbaharda sığ kalan çukurlardan ağır koku gelirdi kampa kadar, o zaman da derinleştirmek için yitiklerden kurulu ekipler çıkarılırdı).

N'olursa olsun, hiç kimse bizi gaz kamarasını kullanmakla suçlayamaz.

Kengir kampındakilerin vakti vardı. Orada mezar tümsekleri üzerine Cezalandırma- Soruşturma Kısmının temsilcisi kurumlu tavırlar takınarak kendi eliyle tutukluların numaralarını ve isimlerini yazardı. Şu var ki Kengir'de bazı kimseler baltalayıcı faaliyete yeltenmişler: Gelen annelere ve eşlere mezarlıkların yerini göstermişler. Onlar da giderek orada ağlamışlarmış. Bunun üzerine StepKamp yöneticisi albay yoldaş Çeçev buldozerlerle tümsekler üzerinde dikili direkleri yıktırmış, tümsekleri de düzletmişti. Değil mi ki vatandaşlar Yönetimin iyi niyetine değer veremediler.

Bayan okuyucum, baban, kocan, kardeşin işte bu biçim gömülmüştü.

Takımadaları yerlisinin yolu buraya kadar, hayatı burada sona eriyor.

Oysa, Pavel Bıkov şöyle derdi:

— Ölümün üzerinden yirmidört saat geçmeden her şeyin bittiğine inanma.

— Pekalâ İvan Denisoviç, günlük hayatımıza dair anlatmadığımız kaldı mı?

— «Ne diyorsunuz! Anlatmaya başlamadık bile. Kaç yıl orada kaldıysak, anlatmamız da o kadar sürer. Adam izmariti yerden kaldırmak için, safta dururken eğilmiş, muhafızdan kurşunu yemişti. (*) Sakatlar mutfakta çiğ patates yutarlardı, çünkü piştikten sonra çalmak imkânı kalmıyordu. Kamplarda çay para yerine geçerdi. Onu uyuşturucu madde yerine kullanırlardı: Elli gramlık bir bardağı insana hayâl gördürürdü. Bunu ancak

---

(*) . Dostoyevski zamanında sıradan çıkarak dilenmeye izin verilirdi. Sıralarda konuşurlardı, şarkı söylerlerdi.

hırsızlar yapabiliyordu. Çalınan parayla hür vatandaşlar aracılığıyla dışardan çay temin ederlerdi.

Genellikle - tutuklu nasıl yaşar? Kum'dan halat örmeyi beceremiyorsa, yaşayamaz bile. Tutuklu, gece rüyasında bile ertesi gün çevireceği numarayı görmelidir. Bir şey bulduysan, sus! Yoksa komşularının kulağına gider, ezerler seni. Kampta geçerli kural: Nasılsa herkese yetmez, sana yetsin.

Orası öyle ama, dostluk kurmak - insanlara özgü huy, kampta da geçerliydi. Değil eski dostluğun devamı veya aynı suça karışmış olmanın verdiği yakınlık, o başka, yeni dostluklar da kurulurdu. Ruhlar kaynaşınca sırlar da açılırdı. Anca beraber kanca beraber. Ne varsa - ortaklaşa, olmayanlar - yarı yarıya. Ekmekler ayrı yenirdi, buldukları - aynı aş kabında pişerdi, aynı kaba kaşık sallarlardı. (*)

Böylesine kurulu dostluklar kimi vakit devamlı, kimi vakit kısa olurdu. Kimi dostluğun temeli vicdan, kiminki aldatmaca. Bu ahbaplar arasına yılan kisvesine bürünerek, kamp operasyon yöneticisi, yani **b a b a**, sokulmaya bayılırdı. Aynı kaptan yemek yenirken, fısıltıyla neler konuşulmaz ki...

Eski tutuklular ve eski esirlerin ağzından duyduk: Seni satan, seninle aynı kaba kaşık sallayandır.

Kısmen bu da doğru.

Fakat en tatlı şey, erkek arkadaşa değil de, kadın arkadaşa sahip olmak. Tutuklu kadınla kamp izdivacı kurmak. Genç için iyiydi, kurtlarını dökersin, için rahatlar. Yaşlı ve zayıf için de iyiydi. Sen bir şey kazanır, bulursun, o sana yıkar, barakana getirir, gömleğini yastığın altına kor - kimse gülmez bile, **r e s m i s i n i z**. O pişirir, kerevet üzerine yanyana oturur, yersiniz. Kamp evliliği yaşlılara daha tatlı gelir, durulmuş duygusuyla, acısıyla. Kabtan yükselen buğunun içinden yüzüne bakarsın - hep kırışıklar içindedir. Seninki de öyle. İkinizin üzerinde kül rengi kamp paçavraları, kazaklarınız üzerinde kilin, kireçin, kaymak taşının, otomobil yağının izleri var. Daha önceleri onu görmedin, memleketine ayağını basmadın, konuşması da bizimkine benzemez. Onun çocukları da, seninkiler de hür yaşar ve büyür. Onun kocası var, kızlara gider şimdi, senin de karın var, o da çaresine bakar: Sekiz yıl, on yıl, ne demek? Herkes hayattan nasibini almak istemez mi? Oysa senin kamptaki aynı zincire koşulu, buna rağmen şikâyet etmez.

(*) Dostoyevski'nin zindanında her nedense «tutuklular arasında dostluk kurulmazdı», bir kaptan iki kişi yemezdi, ondan olacak.

Yaşıyoruz - insan olarak değil, ama; öleceğiz - ana olarak değil, baba olarak değil ama.

Kimisine öz karısı da gelirdi ziyarete. Ziyaret şekli kampa ve yöneticisine göre değişirdi. Kimi vakit ana kapıda 20 dakika görüşmek için izin çıkardı, kimi vakit ayrı izbede bir veya iki geceliğine kalınırdı, eğer normu % 150 oranında yapanlardan biri isen. Bu gibi görüşmeler - derdi tazelemekten başka bir işe yaramazdı. Kendisiyle daha yıllar ve yıllar birlikte yaşama imkânı olmadıktan sonra dışardan gelen öz karına el sürmek veya onunla konuşmak neye yarar? Erkekler şeşi beş görüyordu şimdi. Kamptaki eşle durum daha açıktı, plân kurardım: Tahıl yarmasından bir maşrapamız kaldı, hafta yanık şeker verilecekmiş (yılanlar beyazını vermezler)... Tesviyeci Rodiçev'e karısı gelmiş oysa bir gün önce kamp orospusu onun boynundan ısırmıştı. Eşi geldi diye okkalı bir küfür bastıktan sonra Rodiçev, üşütme numarasını yapmak üzere, sağlık merkezine giderek, boynunu sardırmış.

Kamptaki kadınlar kimdi? Hırsızlar, fındıkçılar, siyasîler fakat çoğunluk - sakin, uslu kimseler, Devlet malına el uzatmayı yasaklayan Ukaz'ın kurbanları. Savaş yıllarında ve sonraları fabrikaları dolduran kimlerdi? Kadınlar ve kızlar. Aileyi besleyen kimlerdi? Yine onlar. Aile neyle yaşayacak? Yoksulluk, yasayı tanımaz. Bu yüzden çalıyorlar, ekşi kremayı cebe, çörekleri ayakları arasına saklıyorlardı, çorapları bellerine sarıyorlardı. Veya yalınayak fabrikaya gider, oradan arakladığı çorabı ayağına geçirir, akşam eve dönerdi. Çorabı yıkadıktan sonra da piyasada okuturdu. Kim ne imal ettiyse, onu eve götürüyordu. İplik makarasını göğüs arasına sokarlardı. Kapıdaki nöbetçiler - satın alınmıştı, onlar da yaşamak istiyorlardı, ona göre üstlerini ararlardı. Fakat ansızın yapılan kontrollarda boktan bir makarayla yakalanana 10 yıl hapis cezası keserlerdi, vatana ihanet suçunun eşdeğerindeki cezayı! Binlercesi makarayla yakalanırdı.

İşin yarattığı kolaylıklar oranında herkes bir şeyler kapıyordu. Nastaska Gurkina'nın pozisyonu oldukça avantajlıydı. Kız bagaj vagonlarında görevliydi. Kafasını çalıştırarak bizim Sovyet vatandaşı keratasının bir havlu yüzünden kendisini dövmeye kalkacağını anladıydı, bunun için Sovyet bavullarından kaçınarak, yabancıların bavullarını temizlemeye koyuldu. Anlatıyor şimdi: Yabancı, zamanında kontrol etmeyi akıl etmez, farkına vardıktan sonra yazıyla şikâyetini duyurmazdı, lâhavle çekmekle yetinirdi, sizi düzenbaz Ruslar der, evinin yolunu tutardı.

Yaşlı muhasebeci Şitarev, Nastaska'ya sitem etti: «Seni et parçası, utanma yok mu sende? Rusya'nın şerefini düşünme-

din mi?» Okkalı küfürdü, aldığı cevap: «Ağzına edeyim, sallanmayasın! S e n Zaferi niye düşünmedin? Subay beyefendileri zamparalığa yolladın?» (Şitarev savaş yıllarında bir hastanenin muhasebeciliğini yaparken, subaylardan aldığı para karşılığında taburcu olanların bir süre daha hastanede kaldıklarını gösteriyordu. Subaylar da cepheye dönmeden önce bu yüzden eve uğrayabiliyordu. Suç esaslıydı, karar kurşuna dizilmeydi, sonradan 10 yıla çevirdiler.)

Aralarında zavallılar da yok değildi: Kadınlardan biri dolandırıcılıktan beş yıla hüküm giymişti: Kocası ay ortasında ölmüş, dul kadın ölenin ekmek karnesini hemen teslim etmeden, iki çocuğuyla ay sonuna kadar kullanmıştı. Komşular kıskanmışlar, ihbar etmişler. Dört yıllık cezasını çekmiş, bir yılı affa uğramıştı.

Kaderin başka türlüsü: Eve düşen bombayla karı ve çocuklar ölmüş, koca sağ kalmıştı. Ekmek karnelerinin hepsi evle beraber yanmış, fakat deliye dönen adam ay sonuna kadar kalan 13 gün ekmek yemeden yaşamıştı, kendisi için yeni bir karne istememişti. Şüphelenmişler, adamın bütün karneleri kullandığına karar vermişler. Bunun cezası 3 yıldı. Birbuçuğunu çekmiş.

— Dur bakayım İvan Denisoviç, bunlar başka sefere kalsın. Kamp arkadaşlığından söz açtın, kamp izdivacı mı dedin? Seninle aynı zincire koşulu ve sesi çıkmayan biri, öyle mi?...

8 Kampta Kadınlar

Henüz soruşturma evresindeyken onları hiç düşünmez olur muyduk? - Bitişik koğuşlarda değil miydiler? Aynı hapisanede, aynı düzenin etkisinde, soruşturmanın çekilmez safhalarını onlar, zayıflar, acaba nasıl geçiştiriryorlardı?

Koridorların sessizliğinde ne yürüyüşleri, ne de entarilerin hışırtısı duyulurdu. Fakat işte Butırki cezaevi gardiyanı koğuşun kilidiyle gereğinden fazla eğlenmiş, koğuşun erkeklerini yarım dakikalığına üst kattaki aydın, pencerelerin bulunduğu koridorda tutmuştu. Pencere burunsalığı altından, bahçede, asfaltın başladığı köşede yüksek ökçeli ayakkabılarını ve ayak bileklerini gördük. Onlar da ikili sıralara dizili, kapılarının açılmasını bekliyorlar. Yalnız ayak bilekleriyle yüksek ökçeli pabuçlarını gördük - sanki Wagner'in «Tristan ve İzolda» operasında orkestranın fanfar çalışı! - daha yukarıları göremiyorduk, gardiyan bizleri içeri sokuyor, fakat hem coşturulmuş hem karamsarlığa düşürülmüş olarak yerimize sürünürken, göremediğimizi zihnimizde tamamlıyorduk. Onları yeise düşmüş göksel yaratık olarak görürdük. Nasıllar? Nasıllar?

Fakat durumları galiba bizimkinden ağır değil, belki de az daha hafifti. Soruşturmaları anlatan kadın anılarından bugüne kadar morallerinin bizimkinden aşağıya düştüğü, daha şiddetli baskıya uğratıldıkları anlamını ben çıkaramadım. Nisaiyeci doktor N. İ. Zubov kamplarda tutuklu olarak kaldığı 10 yıllık süre içinde kadınları tedavi etmiş, yaşamalarını gözetlemek imkânına kavuşmuştu. İstatistiği de konuşturan Dr. Zubov, kadınların erkeklere göre tutuklama ve onun sonucu olan, aileden ayrı düşme eyleminden daha fazla etkilendiklerini söylüyor. Kadın, yarayı ruhundan alıyormuş, sonuç olarak da nazik kadınlık fonksiyonlarının durması oluyormuş.

Kadın anıları içinde beni en çok şaşırtan yan, tutuklu gözüyle önemsiz, fakat kadın gözüyle hiç de öyle olmayan sorunların kafalarını meşgul etmesiydi. Henüz genç ve güzel Nadya Surovtseva aceleyle değişik çorap geçirmiş ayaklarına, sorgu

yargıcı da hep ayaklarına bakarmış. N'olacak, dersiniz, canı cehenneme, acırga yutsun kerata, onunla tiyatroya gelmedi ya? Üstlik kendisi hemen hemen(batıların deyimiyle) felsefe doktoru ve canlı politikacıdır, değişik çoraptan ne çıkar? Fakat işte... 1943 yılında Büyük Lubyânka Hapishanesinde kalan Aleksandra Ostretsova bana sonraları kampta anlatırdı: Lâtife olarak içlerinden biri masa altına saklanırmış, korkulu dakikalar geçiren gardiyan koğuşa girerek eksik olanı aramaya koyulurmuş. Veya yüzlerine pancar sürerek, boyalı olarak gezintiye çıkarlarmış. Sorguya çağrılmışken koğuş arkadaşlarıyla acaba basit bir entariyle mi, gece tuvaletiyle mi gideyim diye tartışmaya başlarlarmış. Gerçi Ostretsova şımartılmış bir lâtifeciydi, koğuş arkadaşı da gencecik Mira Uboreviç. [1] Fakat işte - orta yaşlı ve âlim N. İ. P-va koğuşunda alüminyum kaşığı bileyordu. Kendi boğazını kesmek için mi sanırsınız? Değil, saç örgüsünü kesmek içindi, (kesti de!).

Daha sonraları Krasnaya Presnya Hapishanesinin avlusunda bizler gibi yeni hüküm giymiş kadınlar partisiyle yanyana düştüm, hepsinin bizim kadar zayıflamadığını, yıpranmadığını, renklerinin daha uçuk olmadığını hayretle gördüm. Hapishane tayınıyla oranın serüvenleri hepimiz için bir, anlaşılan, onlar daha dayanıklı. Açlığın etkisiyle eriyiş onlarda daha ağır.

Hepimiz için, hele kadınlar için hapishane - dalda çiçek açmasıdır, yemişi kampta görüyoruz. Beli orada kırılacaktır, eğer kökünden değişecek, ortama uymazsa.

Kampta, erkeğe oranla, kadına her şey daha zor gelir. İlk önce temizlik sorunu gelir. Yollarda ve aktarma hapishanelerinde pislikten gına getiren kadın, temizliği kampta bile bulamaz. Ortalama bir kampta kalan, kadın postasında çalışan, başkalarıyla koğuşu paylaşan kadın, hiç bir zaman kendini temiz hissedemez, sıcak su bulamaz (kimi vakit soğuğu da bulamaz: Krivoşçekovun 1'inci kamp noktasında kışın yıkanamazsınız, yalnız buz var ama, eritecek yer yok). Kanuni yoldan ne gaz bezi bulur, ne bayağı bez. Çamaşırı hiç düşünme!...

Tamam mı? Doğru! Hayvan nakline özgü vagonlardan kar üzerine atlayışı ve eşyarı sırtında, muhafızlar ve çomarlar arasında geçişi saymazsak, kampa ilk giriş hamamdan başlar. Müşteri önünde serili mal imiş gibi çıplak kadınları işte orada gözden geçirirler. Hamamda su olsun, olmasın, bit muayenesi, kol-

---

(1) Uboreviç — 1937'de Stalin'in emriyle tasfiye edilen Mareşal Tuhaçevski grubuna dahil generallerden biri o adı taşıyordu, SSSR'de sivrilmiş kişilerdendi. Tutuklu kız o aileden olsa gerek.

tuk altı ve apış yerin traşı - kamp aristokratları içinde sonuncu olmayan berberlerin hakkıdır. İlk gözden geçirenler, onlardır. Hemen arkasından öbür pridurkiler sökün ederler. Solovetsk'ten gelme gelenek, ne var ki Takımadaları sabah kızıllığında henüz utanma denen şey vardı, kadınları çalışırken, giyinikken dikizlerlerdi. Fakat taşlaşmış Takımadalarında işlem yüzsüzleşmişti. Fedot S. ve karısı (kader onları bu yoldan birleştirdi!) bugün gülerek anlatıyorlar: Erkek pridurkiler dar koridorun iki yanına dizilmişler, yeni gelen çıplak kadınları teker teker önlerinden geçirmişler. Sonradan da kimin kimin olacağını tartışmaya başlamışlardı. (1920 - 1930 yılları istatistiğine göre 1 tutuklu kadına 6 - 7 erkek düşerdi. (*). 1930 ve 1940 yıllarından sonra çıkarılan Ukaz'larla (Buyruklarla) oransızlık bir parça düzelmiş olmakla beraber, bu değişiklik kadınlara, hele güzel olanlara, yüksek değer biçilmesini önleyemedi). Kimi kampta bu işlem incelikle yapılırdı. Kadınları barakalarına kadar götürürlerdi ve ondan sonra ancak içeri, üzerlerinde temiz, yeni kazak bulunan küstah, karnı tok pridurkiler girerlerdi (yırtık ve pis olmayan elbise kampta aşırı şıklık belirtisiydi). Acele etmeden ranzalar arasında gezinmeye başlar, gözünün kestirdiği kadını seçerlerdi. Yanlarına sokulurlardı, konuşmaya başlarlardı. Kendi yerlerine davet ederlerdi. Onlar ise genel koğuşlarda değil, birkaç kişilik «kabine»lerde otururlardı. Elektrik ocağı, tencereleri de vardı. Kızarmış patates - hayâllerin hayâli bile vardı! Birinci ziyaret - ziyafet anlamındaydı, kamp hayatının çeşitli görünüşleri arasında bir karşılaştırma imkânını sağlamak içindi. Sabırsız olanlar patatesten hemen sonra «ödeme» üzerinde de dururlardı. Daha ağırbaşlı olanlar misafirini geçirir, onu bekleyen hayat hakkında bilgi verirlerdi, **b ö l g e i ç i n d e** kalmaya razı olması halinde kendisini bekleyen avantajları izaha çalışırlardı - temizlik, çamaşır yıkama imkânı, kaliteli giyecek, hafif işde çalışma - hep senin olacak, derlerdi. Centilmence yapılan teklifin geçerliği sona ermeden **e v e t** demek gerekiyordu.

Bu açıdan bakıldığında - kadının kamptaki hayatı daha kolay. Hayatta kalma şansı yükseliyor. Çöp kutusundan yararlanmaya çalışmayan kadınlara «cinsî kin ile» bakana yitikler bulunurdu, onların gözüyle bakıldığında, daha az yemekle yetinen, hayatta kalma yolu bulabilen kadınların kamptaki hayatı daha rahat görünürdü. Çıldırtıcı açlık çekenin gözü derdi dışındakini görmez, tüm Dünya onun için açlığın gerdiği kanat arkasında kalır.

(*) **«Hapishanelerden...» dergisi, sayfa 358.**

Doğrudur, mizaçları gereğince özgür hayatta bile erkeklerle kolay ahbaplık kuran, fazla seçmeyen kadınlar görülür. Onlar için kampta da tüm yollar açık. Karakter özelliklerini Ceza Kanunu maddeleri paralelinde sıralamak mümkün değil ise de, Ellisekizinci maddeden hükümlü kadınların çoğunca sözü geçen kadınlardan olmadıklarını söylemekle, hataya düşmeyeceğimi sanırım. Kimine atılacak bu adım ölümden beter görünürdü. Diğerleri kararsızlık içindeler, sıkılıyorlar, arkadaşlarından utanıyorlar, fakat dize gelip sonunda karar verdiklerinde, bakarsın - kamp piyasasında geçerli değil artık.

Çünkü teklif her kadına yapılmıyordu.

Bu bakımdan ilk gün kabul eden olurdu. Geleceğin hatları çok belirgin, ümit de yoktu. Aile analarıyle, kocaların eşleriyle birlikte o adımı atanlar içinde hemen hemen çocuk yaşında olanlar da vardı. Hele onlar, küçük kızlar, kamp hayatının çamuruna batarak, içlerinde en atılganı oluyorlardı.

Kabul etmiyor musun? Sen bilirsin! Pantalon, ceket giy, ormana buyur! Dıştan şekilsiz ve kalınsın, içten cılız yaratıktan başka bir şey değilsin! Sonra kendin ayağımıza gelir, yalvarırsın.

Kampa bedenen sağlam olarak geldiysen, a k ı l l ı hamleyi hemen başta yaptıysan, uzun süre için sağlık servisinde, mutfakta, muhasebede, dikişhane veya çamaşırhanede işin garantilidir, yıllarca sıkıntı görmeden yaşarsın, özgürsün, sanki. Kısmette yoculuk varsa, yeni yerine de tam formunda gelirsin, bundan böyle usullerin de yabancısı değilsin, ilk günlerinden başlayarak n'apacağını anlarsın. Başarı sağlayan hamlelerden biri - yöneticilerin hizmetçisi olmak. Kampa yeni gelenler içinden üst kademe ordu komutanlarından birinin besili, bakımlı, İ. N. adındaki eşi çıktığı zaman, Cezalandırma - Soruşturma Kısmının şefi ona bürosunda şerefli yerleri yıkama görevini verdirtmişti. Bunun bir şans eseri olduğunu kadın da anlamıştı, cezasını çekmeye yumuşak bir şekilde başlıyordu çünkü.

Hür iken birini sevmiştin, ona içten bağlıydın yani, bundan ne çıkar? Ölü kadının sadakatından kime ne? «**H ü r r i y e t e k a v u ş t u k t a n s o n r a s a n a b a k a n ç ı k a r m ı ?**» - işte kadın barakasında sık sık tekrarlanan söz. Burada kabalaşırsın, yaşlanırsın, kadınlığın son yılları boş ve üzüntülü geçecektir. Bu vahşi hayattan koparabildiğini almak daha akıllıca bir davranış olmaz mı?

Burası kimsenin kimseyi suçlamadığı bir ortam, bu da ayrı bir kolaylık yaratırdı, «burada herkes keyfince yaşar».

Hayatın anlamlız ve hedefsiz kalışı da, bağ çözücü bir etkendir.

Kendilerini hemen teslim etmeyenler ya kendiliklerinden inatlarından vazgeçerdi veya buna zorlanırlardı. Çok inat edenler içinden güzel olanlara hiç kurtuluş yoktu, eninde sonunda davayı kaybediyorlardı!

Moskova'da, Kaluga kapısındaki kampçığımızda gururlu mu gururlu bir kızcağızımız vardı, eskiden keskin nişancı teğmeni, şimdi tutuklu «M.» Bir masal prensesi kadar güzel: Dudaklar vişne kırmızısı, duruşu - kuğu kuşununki gibi, saçları kuzguni renkte. (*) Ona göz diken ise yaşlı, pis, şişko ambarcı İsaak Berşader. Görünüşü genellikle tiksindiriciydi, hele askeri mazi sahibi güzel kızın gözüne büsbütün iğrenç görünmüş olmalıydı. Adam - çürümüş kütük, kız - zarif kavak ağacı. Fakat kızı öylesine bir çember içine aldı ki, kaçacak delik kalmadı. Kızı genel işlere gönderttı (tüm pridurkiler bir takım, avlayan ambarcıya yardım ediyorlardı), gözetme kadrosundakilerin sebepsiz takılmalarına hedef etti (bunlar da ambarcının eline bakarlardı), uzak ve kötü bir kampa göndermekle tehdit etti, sonunda. Bir akşam, ışıklar söndükten sonra, gökten ve kardan gelen yansımalarda, M.'i kadınlar barakasından çıkarak, başı eğik, hırslı Berşader'in depo kapısına vurduğunu gözümle gördüm. Bundan sonra kampın iyi bir yerine yerleşmişti kızımız.

Orta yaşlı M. N., dışarıda teknik ressam, iki çocuk anası, kocasını hapiste kaybetmişti. Şimdi orman kesiminde kadınlar ekibinde çalışırken artık tüm kuvvetini yitirmek üzereydi, dönüşü olmayan yolun eşiğine gelmişti. Ayakları şişiyordu, görev dönüşü kolun en gerisinde kalırdı, muhafızlar onu dipçikle döverdi. Her nasılsa bir günlüğüne kampta kalmış. Ahçı takılmış: Odama gel, doyasıya yersin, demiş. O da gitmiş. Ahçı önüne kızarmış patatesle domuz etinin bulunduğu büyük tencere çıkarmış. Kadın hepsini yemiş, fakat hesabı gördükten sonra yediklerini çıkarmış. Patatese yazık olmuş. «Amma da prensesmiş,» diye söylenmiş ahçı! Fakat sonra alışmış. Durumu da düzelmiş. Bundan sonra kampta sinema seyrederken o akşam için erkeğini kendisi seçerdi.

Fazla bekleyenlerin sonu başkaydı: Kendileri erkek koğuşlarına giderlerdi, ama bu kere pridurgilerin oturduğu barakalara değil, sıradan tutukluların oturduğu barakalara, ranzaların arasında dolaşır, tek düzen bir sesle «yarım kilo, yarım kilo» diye

---

(*) **Yazdığım piyeste onu Granya Zıbina olarak tanıttım, ancak piyesteki sonu, hakikisinden iyidir.**

mırıldanırlardı. Yanına ekmeğini alıp gelen bir kurtarıcıyı bulduğu zaman onu kendi ranzasına kadar götürür, yatağın üç yanını çarşafla kapatarak onu salaş biçimine getirdikten sonra, ekmeğini hakketmeye koyulurdu (gardiyan daha önce bastırmazsa). Salaş kızı deyimi işte bu eylemden üredi.

Yanları paçavralarla örtülmüş ranza - kampların tipik tablosu. Çok daha bayağısı var. Tekrar Krivoşçekov'un 1 sayılı kamp noktasına döneceğiz, yıllar 1947 - 49. (Biz bunu biliyoruz, aslında kaç tane?). Kamp noktasında - serseriler, âdi suçluların çeşidi, sakatlar, küçük yaşta çocuklar, kadınlar, dadılar, hepsi birbirine karışmış. Kadın barakası tekdir, 500 kişilik. Anlatılmayacak kadar pis ve bakımsız. Kokusu ağır, ranzalarda yatak takımı yok. Erkeklerin girmesi resmen yasaktı, fakat ne yasağa uyan, ne de kontrol eden vardı. Ziyaretçiler arasında yalnız erkekler değil, küçük çocuklar da bulunurdu. 12 - 13 yaşında küçük çocukların eğitildiği yer burasıydı. Çocuklar gözetlemeyle başlarlardı: Burada yapmacık utanma yoktu, paçavra mı az gelirdi, zaman mı, bilinmez, fakat **r a n z a l a r p e r d e l e n m i y o r d u**, haliyle ışık da hiç bir zaman sönmezdi. Her şey tabiî bir şekilde, herkesin gözü önünde ve birkaç noktada aynı zamanda yapılıyordu. Kadının elinde savunma silâhı olarak ya göze batan biçimsizlik veya yaşlılığın açık belirtisi bulunurdu, başka savunması yoktu. Sevimlilik - bir lânetti, güzelin yatağından misafir eksik olmazdı, çevresi hep kalabalıktı, rica ve tehdit yollu ısrarlara boyun eğmek zorunluğundaydı. Karşı gelme söz konusu olamazdı, problemin çözümü, eş seçimine bağlı kalıyordu: Seni ünüyle, bıçağıyle öbürkülerden, sıralarını bekleyenlerden, burada gördükleriyle aklı başlarından giden çocuklardan koruyabilecek biri olmalıydı. Yalnız erkeklerden mi? Heyecanlanan yalnız çocuklar mı? - Ya talep dışı kalan kadınlar? Onların gözü önünde ve yanlarında her gün oluyor da, erkekler kendilerine iltifat etmiyorlar. Günlerden bir gün onlar da içten patlıyor, alabora olmuş duyguların etkisiyle, şanslı komşuları dövmeye kalkıyorlar.

Krivoşçekov kampında zührevi hastalıklar çabucak yayılıyordu. Söylentilere göre kadınların yarısı hasta, fakat başka çaresi yok, kadınların sahipleri de, aşkı dilenenler de aynı eşiği aşarak o barakaya girerler. Sağlık servisinde arkadaşları bulunan armonikacı K., çok sakıncalı olduğundan, o barakaya gitmeden önce hastaların gizli listesine göz atardı, kendisini ve arkadaşlarını korurdu. Fakat herkes bunu yapamazdı.

Ya Kolıma'daki kadın? Orada kadın pek azdır, kapış kapış

gidiyor. İşyerinde ne muhafıza, ne hür erkek vatandaşa, ne tutukluya rastlamamalıdır. Grup olarak ırza geçme için Kolıma'da bir deyim çıktı: T r a m v a y. Bayan K. O. anlatıyor: Kendisinin de içinde bulunduğu tutuklu kadın grubu kamyonla Olgen kampına götürülürken, şoförleri onları kumarda kaybetmiş, yoldan saparak muhafızsız inşaat işinde çalışan tutuklulara bir geceliğine bırakmış.

Y a i ş l e r i neydi? Erkeklerle birlikte çalıştıklarında az çok korunurlardı, kayırılırlardı. Yalnız kadınlardan kurulu işçi postalarına gelince, merhamet beklenmezdi, metre küpler istenirdi. Yalnız kadınların bulundurulduğu kamp noktaları vardı. Kadın orada hem orman kesicisi, hem toprak kazıcısı, hem kerpiç yapımcısı. Bakır ve volfram maden ocaklarına ancak, kadınları almazlardı. İşte KarKampın «29'uncu noktası», bu 'noktada» kaç kadın var dersiniz? Tam altı bin! (*) N'apıyorlar? Elena O. yükçü olarak iş görür, kaldırdığı çuvallar 80 ilâ 100 kiloluk. Gerçi omuzlamaya yardım eden var, gençliğinde ise jimnastikçiydi. (Elena Prokofyevna Çebotareva da 10 yılın tamamını yükçü olarak çalışmıştı.)

Kadınların kaldığı kamp noktalarında kadınlığa yakışmayan gelenek kuruluyor: Dinmeyen analı avratlı küfürler, kavga, şirretlik eksik olmuyor, onsuz yaşanmazmış, diyorlar. (Muhafızsız dolaşabilen mühendis Pustover - Prohorov'un dediğine bakılırsa, bu ortamdan alınarak hizmetçi veya uygun işde çalıştırılan kadınlar, çalışkan ve uslu olurlarmış. Kendisi 1930'dan sonra BAM'da, ikinci Sibirya demiryolu hattı yapılırken, sözü geçen tutuklu kadın kollarını görmüş, izlenimlerini anlatıyor: Havanın çok sıcak olduğu günde, 300 kişilik kadınlar grubu muhafızlardan dereye girip yıkanmak için izin isterler. Muhafızlar izin vermediler. O zaman kadınların hepsi fikirbirliği ederek çırılçıplak soyundular ve demiryolu hattı boyunca güneşlenmeye başladılar. Trendekiler onları görüyordu. Yerli Sovyet trenlerinin geçmesi fazla bir şey ifade etmiyordu, fakat o sırada uluslararası ekspresin saatı yaklaştı, içinde yabancıların bulunması gerekiyordu. «Giyin» emrine kadınlar boş verdiler. O zaman itfaiye çağrıldı, basınçlı suyla kaldırıldılar.)

(*) Takımadalarındaki tutuklu sayısına değin konu. 29 uncu noktayı bilenler kim? Kar kampın acaba son noktası mıdır? Öbür n o k t a l a r d a kaç kişi? Boş vakti olan çarpma işiyle uğraşsın. Ya Rıbinsk hidro kavşağının 5 inci inşaat bölgesini bilen var mı? Oysa, orada 10'dan fazla baraka, herbirinde en azından 500 tutuklu bulunmaktadır. Herhalde 6000'i bulur. Loşçilin'in anılarına göre 10.000'den fazla.

Krivoşçekov'da **k a d ı n l a r a** yaptırılan işlere bir göz atalım: Tuğla fabrikasının kil ocağında şöylesine bir çalışma sistemi uygulanırdı: Yere uzun kalın ağaç gövdeleri yanyana yatırılırdı, yandan girilerek, gövdeler altında kalan kil 10 - 12 metre derinliğine alınırdı. Gövdeler - şimdi çatı görevini görüyordu. Kil alındıktan sonra çatı çukura indirilirdi. Şimdi iş çukurdaki kerestenin kurtarılmasına kalıyordu. Nasıl yapılsın? Okuyucu der ki, mekanik bir uygulamayla. Elbette. Kadınlar ekibi iki halatın orta yerlerini gövdenin iki ucuna geçirirler, sonra yedekçi pozisyonuna girerek, iki sıra halinde halatları birer ucundan çekerler. Dikkat isteyen iş, gövdenin halattan kurtulmaması gerek. Ağır gövde yukarıya çekildikten sonra yirmi kadın onu omuzlarına alır ve galiz küfürlerle kumanda veren kadın çavuşun eşliğinde yeni yerine götürürler. Siz dersiniz, traktör işi? Allahaşkına traktörü nerede bulalım, yıl 1948. Siz dersiniz - vinç? Vışinski'yi unuttunuz mu, yoksa? «İnsanları yoktan ve hiçten kahraman yapan emek büyücüsünü» hatırlayamadınız mı? Vinç bulundurulursa, büyücümüz n'olacak? Vinç bulundurulursa - bu kadınları hiç olmaktan, batmaktan kim kurtaracak?

Bu işlerde beden eriyor, kadında kadınlığına ait ne varsa, devamlı olsun, ayda bir olsun, yok olup gidiyor. İlk komisyona kadar canından olmazsa, doktorlar önünde soyunur, fakat hamam koridorunda pridurkilere salya akıtan görünümü kalmadı artık: Yaşı belli olmuyor, omuzları yukarıya doğru sivrilmiş, göğüsleri kurumuş birer torbacık, düzlenmiş kaba etten sarkan deri kıvrım kıvrım, dizler üzerindeki etler erimiş, bacak arasından koyun başı da geçer, futbol topu da. Ses kalınlaşmış ve kısılmış, yüzüne pellagranın esmerliği çökmeye başlamış. (Nisaiyecinin dediğine göre orman kesiminde geçirilen birkaç ay, daha önemli uzvun düşmesine ve dışarıya fırlamasına yol açarmış.)

Emek Büyücüsü, sevsinler!...

Eşitlik Dünyada yok, hele kampta. İşletmede de herkesin düştüğü ümitsizlik bir değildi. İnsan ne kadar gençse, kimi vakit o oranda hafiflerdi hayatı. Ondokuz yaşında Napolna'yı hatırlıyorum, sağlam yapılı, al yanaklı köylü bir kızcağız. Kaluga kapısı kampında kule vincinde operatördü. Maymun gibi, gerekli gereksiz kulesine çıkar, ok'unda dolaşırdı. Aşağıdakilere «ho-ho-o» diye seslenirdi. Kabinesinden hür vatandaş olan şantiye şefiyle, onbaşılarla konuşurdu. Telefonu yoktu. Her şey ona hoş, eğlenceli gelirdi, neredeyse komsomol'a üye olacak formdaydı. Kamp havasına uymayan safdillikle herkese gülümserdi. Kampın en yüksek normu - % 140 ona verilirdi, (b a b a dışında)

kimseden korkusu yoktu, şantiye şefi ona parmak dokundurmazdı. Yalnız bir şey bilmiyordum, vinç operatörü mesleğini nasıl öğrenmişti? Onun için bir karşılık vermiş miydi? Onemsiz bir kanun maddesi hükümlüsüydü. Kişiliğinden hayat ve kuvvet fışkırıyordu, eriştiği pozisyon ona gönlüne göre sevme imkânı sağlıyordu, bir zorunluk karşısında kalmayacaktı.

19 yaşındayken tutuklanan Saçkova kendi hayatını benzer hatlarla çizer. Kızı tarım kolonisine yollamışlar ki, oralarda açlık pek çekilmezdi, dolayısiyle koşullar daha iyi. «Bir biçer makinasından öbürüne koşardım, demet bağlamasını öğrenirdim,» diye anlatıyor. Kamp gençliğinden başka gençlik yoksa, orada eğlenmek gerek, başka yeri var mı? Çiftlikten onu Uorilsk dolaylarındaki tundraya götürdüler. Norilsk kendisine «çocukluğumda rüyada gördüğüm şehir» gibi geldi. Süresini tamamladıktan sonra hür işçi olarak aynı yerde kaldı. «Kar fırtınasında gidiyordum, coştum, ellerimi sallar, şarkı söylerdim, kutup ışığı renk değişimini izlerdim, kendimi kara atar, göğe bakardım. Canım bağırmak, Norilsk'tekilere şunu duyurmak isterdi: Beş yıl beni yitirmedi, ben onları yitirdim, dikenliler, kerevetler, muhafızlar geride kaldı. Sevmek istiyordum, insanlara iyilik yapmak istiyordum, Dünyadaki kötülüğün kalkmasını istiyordum».

Bunu çok kişiler istedi.

Saçkova bizleri kurtarmayı beceremedi: Kamplar yerinde duruyor. Fakat kendisinin şansı vardı: İnsanı ve kadını yitirmek için beş yıl değil, beş hafta yeterliydi.

Binlerce acıklı ve vicdansızlığa işaret eden olgulara karşılık, işte yalnız bu iki kızın hikâyesini bilirim .

O n b e ş y a ş ı n d a sekizinci sınıf öğrencisiyken seni içeri tıktılarsa, kamp değil de, ilk göz ağrısına tutulacağın yer neresi olsun? Siyasi madde yüzünden Nina Peregud'un başına geldiği gibi... Kız kampta eskiden tüm kentin sevgilisi olan caz çalgıcısı yakışıklı Vasili Kozmin'e âşık olmuş. Şeref havasındayken kendisi için erişilmez doruklardaydı. Nina «Beyaz Leylâk Dalı» adındaki güfteyi yazıyor, sevgilisi bestesini uydurarak kıza söylüyor (arada bölgenin avlusu var, onları ayırmışlar, çocuk yine erişilmez oldu).

Krivoşçekov barakasındaki kızlar da saçlarını çiçekle süslerlerdi, kamp izdivacının belirtisiydi, fakat kim bilir, belki de aşk'ın belirtisi?

Kanun (GULAG'ın dışında) kamptaki gönül bağlarını körükler gibiydi. Gerçekten 8.7.1944 tarihli Ukaz'la nikâh muamele-

si yeni düzene bağlanmakla beraber, bu kanuna bağlı olarak Halk Komiserleri Heyetinin kararı ve Adalet Komiserliğinin 27.11.1944 tarihli önergesi çıkmıştı. (Karar ve önerge kamuya açıklanmamıştı). Buna göre eşlerden birinin tutuklanarak hapse veya tımarhaneye konması halinde, öbürünün isteği üzerine boşanma işleminin hemen yapılması gerekiyordu. Vatandaşları isteklendirmek için bu durumlarda harç alınmadığı gibi, hapiste veya tımarhanede kalan eski eşe boşanma haberinin verilmesi zorunluğu da kalkmıştı. Bu düzenle erkek ve kadın hür vatandaşlar başı derde giren, tutuklanan eşlerini aceleyle terke, öbürküler, kamptakiler yani, evli olduklarını unutmaya çağrılmış oluyorlardı. Bir kadının hür kalan kocasını araması, özlemesi yalnız aptalca bir antisosyalistik davranış olarak kalmıyordu, bundan böyle kanuna da uymuyordu. Kocası yüzünden ÇS maddesinden (aile ferdi) hapse giren Zoya Yakuşeva'nın olgusunu burada dile getirelim: Tanınmış bir uzman olan kocayı 3 yıl sonra serbest bıraktılar, o da eşinin serbest bırakılması şartını ileri sürmediği için, kadın sekiz yılın tamamı kampta kaldı. Kocasının yerine olacak!

Evlilik üzerinden sünger çekmek - kabul, fakat (GULAG - içi) önergeler sevişme düşkünlüğüne set çekiyordu, ilişkinin üretimi baltalayıcı niteliği üzerinde duruyordu. Devlete ve Takımadalarına olan borçlarını unutan vicdansız kadınlar, tesislere yayılarak, yaş toprağa, tahta yongası üzerine, kırma taş veya cüruf yığını, demir talaş kümesi üzerine sırt üstü yatmaya bakarlardı - sonuçta üretim plânı güme gidiyordu! Beşyıllık plân yerinde sayıyordu! GULAG büyükleri primlerini alamıyordu! Üstelik tutuklu kadınlardan bazıları haince plân kurarlardı, gebe kalmaya bakarlardı. Gebelik sebebiyle, merhametli kanunlarımız sayesinde çekmesi gereken süreden birkaç ay çalacaklar, çalışmayacaklar GULAG önergesi bu yüzden yakalanan oynaşların hemen birbirlerinden ayırılmasını, daha az değerlisinin başka kampa yollanmasını öngörüyordu. (Bu işlem, kızları uzak köylere yollayan Saltıcihan'ın [1] yaptığına benzemezdi).

Gizli lirizm gardiyanların da hoşuna gitmezdi. Gece vatandaş gardiyan, nöbetçi odasında hafiften kestirebilirdi, oysa elde fener, şimdi çıplak ayaklı utanmaz karıları erkeklerin barakasında, erkekleri de kadınlar barakasında aramak zorunluğundaydı. Vatandaş gardiyan da taştan değil, şehvetli de olabilirdi, kendi derdini unutarak şimdi suçlu kadını hücreye götürmek

(1) Saltıçiha — M. N. Saltıkova, 1730 1801, köle köylüsüne karşı aşırı haşinlikle davranan kadın. O açıdan edebiyatta adı geçerdi.

zahmetine katılacaktı. Veya sabaha kadar kadına ahlâk dersi vermek, sonra raporunu yazmak zorunluğu doğuyordu (yüksek öğrenimi olmayanlar için eziyet verdirici iş).

Her kadının, genellikle her insanın hayatını dolduran değerler - aile, analık, dostların muhiti - yağmalanmış, hayatının uğraşısı, san'atı, kitapları elden çıkmış ve şimdi korkunun, açlığın, yalnızlığın ve dehşetin baskısı başlıyordu. Bu durumda tutuklu kadın ruhunu ancak sevgiye açabilirdi. Allah'ın rızasıyle gönül bağları hemen hemen hep platonik kalıyordu, çünkü çalılar arasında sevişmek ayıp, barakada herkesin önünde imkânsız, erkek hep güçlü değil, gardiyanlar da kuytu yere sığınanları hücreye atıyordu. Anlatırlar kadınlar bugün, aşkın bedensel olmayışı kamptaki gönül bağlarını daha da sağlamlaştırırdı. Bedenle ilgili olmayışından ötürü kamp sevgisi kökünü daha derine salardı! Yaşı ilerlemiş kadınlar bile rastlantı eseri gülümseme, bir ilgi belirtisi yüzünden geceleri uykusuz geçirirlerdi. Kamp hayatının karanlık, kirli fonu üzerinde sevginin nuru öylesine belirgindi ki!

N. Stolyarova, arkadaşı Moskova artisti bayanla kuru ot taşıma işinde birlikte çalıştığı, okuyup yazması olmayan dostu Osman'ın yüzünde «Mutluluk komplosunu» görmüş. Artistin anlattığına göre, Osman kadar onu hayatta seven olmamış, ne sinema yönetmeni kocası, ne de öbür vurgunlar. Bu yüzden de genel işden, kuru ot taşıyıcılığından daha hafif işe gitmemiş.

Sevişmenin bir tehlikesi de, savaşta gördüklerimize eşit, ölüm tehlikesi gibiydi: Buluşmada yakalanmanın cezası - sürülmek, alıştığın yerden olmaktı. Bıçağın ağzında aşk - karakterlerin olgunlaşması ve yükselmesi için geniş saha, her santimetresi kurban vermişti. Kahramanların aşkı da demek mümkün! (Ortau'da Anya Lehtonen yirmi dakika içinde sevgilisine karşı olan sevgi duygusunu yitirmişti, çünkü asker onları hücreye götürürken, beriki gereğinden fazla aşağılanarak serbest bırakılmalarını istiyordu). Kimi kendisini kurtarmak için sevmediği pridurkiye metres gidiyordu, kimi aşk yüzünden g e n e l i ş l e r i seçiyor, aşk uğruna ölüyordu.

Genç diyemeyeceğimiz kadınlar bile bu işlere karışarak, gardiyanları şaşırtırlardı: Özgürlükte bu kadından bunu beklemezdim, diyorlardı şimdi! Oysa kadınların aradığı ihtiras filân değil, yalnızca birisine bakmak, onu bağrına basmak, kendinden keserek ona vermek, çamaşırını yıkamak, çoraplarını yamamak istiyorlardı. Birlikte yedikleri çanak - kutsal nişan yüzükleriydi şimdi. Doktor Zubov'a kadınlardan biri anlatmış: «Dostluğumu

onunla yatmak için sürdürmüyorum, fakat şu sürdürdüğümüz hayvanî hayatta, tayın ve paçavralar için yaptığımız kavgalardan sonra, adamıma gömleği yamamam gerek, akşama patates pişiririz diye düşünmek istiyor canım». Oysa erkek bazan bundan fazlasını ister, ona uymak gerek, işte gardiyanların kolladığı fırsat ...Meselâ 'Unjlag'da hastane çamaşırcısı olarak çalışan bir Polya teyze vardı, kocasını erken kaybettikten sonra hep yalnız kalmış, kilisede yardım etmekle hayatını kazanmış. Süresinin bitmesine yakın onu bir erkekle yakalamışlar. Şaşa kalmışlar doktorlar: «Polya teyze, nasıl oldu? Sana güvenimiz vardı, şimdi seni genel işlere yollayacaklar» diye çıkıştılar. - «Suçlu olmasına suçluyum, İncil diliyle günahkâr kadın, kamp diliyle orospu olduk» şeklindeydi ihtiyarcığın karşılığı.

Bütün GULAG düzeninde olduğu gibi, suçüstü yakalanmalarda da iltimas ve taraf tutma geleneği geçerliydi. Sevgililerden biri yöneticilerin tuttuğu pridurok veya bulunduğu yerde işi başkası tarafından yapılamazlardan biri ise, göz yumulur, ilişki yıllarca sürdürülebilirdi. (Unjlag kadın hastanesinin koruma noktasına muhafızsız dolaşabilen, işinden tüm hür görevlilerin yararlandıkları bir uzman elektrikçi geldiği zaman, hastanenin başdoktoru hür vatandaşlardan bir bayan, tutuklu vatandaşlardan idare âmiri hemşireyi yanına çağırır, emir verirdi: «Hemşire Musya Butanko'ya uygun şartlar yaratmanız gerek» derdi. Elektrikçi o kızı görmeye gelirdi de, ondan.) Yakalananların önemsiz kişiler veya sürgüne uğrayanlardan olması halinde, hemen ardından verilen ceza sert olurdu.

Moğolistan'ın Guljede kampındaki tutuklular 1947 - 1950 yıllarında yol yapımında çalıştırılırlardı. Orada erkek arkadaşlarını görmeye giden ve yakalanan muhafızsız dolaşan iki kızı yakalayan muhafız, kızları atının yedeğine bağlayarak, stepte koşturmuş. (*) Bu kadarını Saltıçiha bile yaptırmazdı. Ancak Solovetsk yapardı.

Takımadaları yerlilerinin aralarında kurdukları gönül bağlarının, dinmeyen kovalamaca, yakalanma ve zoraki ayrılma sebebiyle, çürük malzemeden yapılı olduğu sanılabilir. Oysa, birbirini gözden kaybetmiş sevgililerin yazışma yoluyla ilişkilerini devam ettirdikleri, hürriyete kavuştuktan sonra birleştikleri bile görülmüştür. Taşra tıp fakültelerinden birinde doçent olan doktor B. Y.Ş. kampa düştükten sonra, çapkınlıklarıyla tanındı.

(*) **Adını bugün kimbilir, kendisini kim bulur? Ona sitem ederseniz, şaşa kalır: günâhı neymiş? Emir almış, yapmış. Öbür kancıklar erkeklere kaçmasaydılar!**

Hemşireler dahil, kamptaki ilişkilerinin sayısını unutan doktor, sıranın sonuncusu olan Bayan Z.'de karar kılmıştı. Z. gebelikten kurtulma çarelerini aramamış, çocuk doğurmuştu. B. Ş. o ara hürriyetine kavuşmuştu, ülkenin herhangi tarafına gidebilirdi. Fakat gitmedi. Z. ve çocuğa yakın olmak için kampta ücretli hür vatandaş olarak göreve devam etti. Sabrı tükenmiş öz karısı buraya kadar geldiğinde, doktor ondan kaçmış ve kamp bölgesine saklanmıştı ki, eşi oraya giremezdi. Orada Z.'nin yanında kalalarak eşine kendisiyle boşandığı haberini salıyordu.

Kamp eşlerini birbirinden ayıran yalnız gardiyanlar ve yöneticiler değildi. Takımadaları öylesine tersyüz edilmiş bir Dünya ki, özgürlükte eşlerini bağlayan etkenlerin en kuvvetlisi - çocuğun doğumu - burada onları birbirinden ayırıyordu. Doğuma bir ay kala gebe kadın, hastane e doğum evi bulunan başka kampa alınır. (Orada anne ve baba günahı yüzünden tutuklu olmak istemeyenlerin cıvıltısı duyulurdu. Doğumdan sonra anne en yakın özel **sütnine** kampına gönderilir.)

Anlatımın burasında arasöz iliştirmeden geçemeyeceğiz! Yoksa ifademiz kısır kalır! O kelimeyle nasıl da alaya alırız kendi kendimizi! Gerçek, bildiğiniz insanlardan değiliz biz!.. Anneye - **sütnine** demek! Tutuklu dilinde küçültücü son ekler sürümlü ve geçerlidir: Hastane yerine **hastanecik**, randevu yerine **randevucuk**, af yerine **afcık**, hürriyet yerine **hürriyetcik** deriz. Alayın son eke bağlı kalmanın zorunluğu da yok, evlenmek kelimesi yerine evsenmek sözünü kullanırdık. Önceleri 25 yıllık süre için «çeyrek» (yüzyılın çeyreği) derdik, sonraları «yirmibeşlik» (yirmibeş kopek) oldu!

Dil'deki bu eğilimle tutuklular, Takımadalarında her şeyin sahte, kelitesiz olduğunu göstermek isterler. Normal insan gözüne değerliymiş gibi görünen anlam ve davranışların onlarca değeri yoktu, tutukluya uygulanan tedavinin, affedilmeleri için yazdırılan istidalar sorununun kökünde yatan sahtekârlığın farkındaydılar. Tutukluluk süresine yirmibeş kopek değer biçmekle tutuklu, cezanın üstcsinden geldiğini göstermek isterdi.

Gelelim konumuza. Özel kamplarda kalan ve çalıştırılan sütnineler belli saatlarda, yeni doğan Takımadaları yerlisine süt vermek üzere, muhafaza altında onların yanına götürülürdü. O güne kadar bebekler hastaneden çıkarılarak, «çocuk kentinde» veya «bebek evinde» barındırılırdı, kuruluşun bölgeden bölgeye adı değişiktir. Emzirme devresinin bitiminde ana çocuktan ayırılır ve onu bir daha göremez. İstisnalar ancak «örnek çalışma ve disipline uyma» hallerinde yapılırdı. (Çok doğru, görmüş gör-

memiş ne çıkar. annelerin emeğine üretim merkezlerinin ihtiyacı vardı). Olguların çoğunda anneyi eski kampına, «kocasının» yanına yollamazlardı. Baba ise, kampta kaldıkça, çocuğunu hiç bir zaman göremezdi. «Bebek evindeki» çocuklar, anne sütünden kesildikten sonra, bir yıl kadar orada tutulurdu (özgür vatandaş çocuğu normuyla beslendiği için, sağlık ve bakım servisi personeli de yararlanırdı). Anne sütünden yoksun kalan çocuklardan kimi sun'i beslenme koşullarına dayanamayarak, ölürdü. Hayatta kalanlar genel çocuk evine yollanırdı. Bu şekilde bay ve bayan tutuklunun çocuğu Takımadaları ülkesini terketmiş oluyordu. («Suçlu çocuk» olarak memleketine dönmek hakkı saklıydı).

Çocuk sorununu izleyenler hürriyete kavuşmuş bazı annelerin çocuğunu çocuk evinden aldırdığını bildirirler (hırsız anneler - hiç bir zaman). Ancak bu olgular azdı, Dünyaya gözleri Takımadalarında açılanların, ilk nefesiyle küçücük ciğerlerine oranın sasıca havasından alanların geleceği lânetlenmişti artık. Kimi vakit genel çocuk evine ne idüğü belirsiz (belki de kendilerini dine vermiş) nineler uğrar, çocuğu evlât edinirdi. Çocuğu devlet hesabına büyütmekten vazgeçerek, doğumevi, bebek evi ve anneye verilen izin yüzünden zarara giren GULAG, bu durumlarda çocuğu bırakırdı.

Savaş öncesi ve savaş yıllarında gebelik, tarafları birbirinden ayırır, bir temele oturtulmamış, dengesiz, gizli, her yanıyla tehdit altında bulunan birleşme için bir tehlikeydi. Bu bakımdan kadınlar çocuk istemiyorlardı. Ancak bu açıdan da Takımadaları hür Dünyaya benzemezdi: Çocuk aldırma dışarda suç sayılırken, yapılması oldukça zor bir müdahale iken, kamplarda yönetimin göz yumduğu bir konu haline geldi. Kamp hastanelerinde sıkça yapılırdı, çünkü kampın işine gelirdi.

Doğurmak mı, doğurmamak mı sorunun çözümü her kadın için kolay değildir, hele kamptaki tutuklu için. Ya çocuk n'olacak? Kamp kısmetinin cilvesiyle çocuğun babası sevdiğin adam olacaksa, bebeğe kıyabilir misin? Doğurmak ise, ayrılmayı şimdiden kabullenmek anlamına çıkardı. Sen gidersen, o başka bir kadınla ilişki kurar mı, kurmaz mı? Ya çocuk nasıl olur? (Ana babanın eksik beslenmesiyle çocuklar kampta çoğunca sakat doğarlardı). Emzirme devresinin sonunda çocuğunla ayrı düştükten sonra, sürenin bitimine daha nice yıllar varken acaba, çocuğuna iyi bakılacak mı? Öldürmezler mi onu? Sonradan çocuğu kendi ailenin içine alabilecek misin? (Bazıları için imkânsızdı). Ya alamazsan, ömrün boyunca ıstırabını mı çekeceksin? (Bazıları hiç çekmezdi).

Hürriyete kavuştuktan sonra çocuğun babasıyla birleşmeyi umut edenler doğumu göze alırdı. (Kimi vakit hesap doğru çıkardı: Resim 33'te A. Glebov'u görüyoruz, kamptaki karısıyla yirmi yıl sonra. Kampta doğan kızları onlarla beraber, şimdi 19 yaşında cana yakın kız. Birincisinden on yıl küçük, anne ve babanın cezalarını tamamladıktan sonra doğan ikinci kızları da resimde). Doğumu kabullenenler içinde anneliği amaç olarak arayanlar da vardı. Başka hayat olmadıktan sonra, varsın kampta olsun diyenlerdi bunlar. Göğsünü emzirdiğin canlı yaratık kuşkusuz senden bir parça olduktan, önemi ikinci dereceye düşmedikten sonra niçin olmasın? (Harbinli Lyalâ ikinci çocuğunu yalnız ilkini çocuk kentinde görebilmek için doğurmuştu, üçüncüsünü de, ilk ikisini görmek için. Beş yıllık cezayı tamamladıktan sonra üçüne de kavuşabilmiş, onlarla birlikte Takımadalarından ayrılmıştı). Aşağılanmanın bütün basamaklarından geçirilen kamp kadınlarına bu kere analık yoluyla itibarları iade ediliyordu, kısa bir süre için sanki hür olanların seviyesine çıkıyorlardı. Şimdi «ben tutuklu isem de, çocuğum hürdür», diyebiliyordu, bebeği için sanki hür vatandaşların sahicisiymiş gibi tam bakım isteyebiliyordu. Analığı seçmiş üçüncü kategori kadın daha vardı, bunlar kamplarda sürüne sürüne kaşarlanmış veya serseri takımına yakınlığıyla bilinmiş kimselerdi. Onların gözünde analık bir yıl süreyle ağır işten kaçmak anlamına gelirdi, kimi vakit cezanın artakalan kısmın affına bile. Bu gibisi çocuğunu aramazdı, görmek istemezdi, hayatta olup olmadığını merak bile etmezdi.

Batı Ukraynalı veya basit halktan Rus anaları savaş sonrası yıllarda bebeklerini vaftiz etmek isterlerdi. Istavrozcuk ya dışardan gelen paket içinde ustalıkla saklanmış olarak (koruma ekibi böylesine bir karşıdevrimciliği haliyle geçirmeyecekti) gelirdi veya ekmek karşılığında bir kamp sanatkârına ısmarlanırdı. Istavroz için şerit aranıp bulunurdu, bebeğe gömlek ve takke dikilirdi. Günlük tayınından tasarruf edilerek biriktirilen şekerle minicik çörek pişirilir, en yakın kadın arkadaşlar çağrılırdı. Duayı okuyacak kadın hep bulunurdu (ne duası olursa olsun), çocuk ılık suya batırılırdı, vaftiz edilirdi, yüzü gülen anne misafirlerini sofraya buyur ederdi.

Emzikli çocuğu olan sütninelere kimi vakit özel aflar çıkarılırdı veya doğrudan doğruya koyuverilmesi için emirler gelirdi. (Haliyle ellisekizinci madde hükümlüsü bu işlemin dışında kalırdı.) Yararlananlar çoğunlukla âdi suçlular sınıfından önemsiz kimseler veya serseri güruhuna yakın duran kadınlardı ki, ana-

lıktan asıl amaçları buydu. En yakın bölge merkezinde hüviyet cüzdanı ve tren biletini alan sütninelerden kimisi, artık kendisine yararı olmayacak çocuğunu istasyon peykesine bırakır, giderdi. (Onları da anlamamız gerek, herkesi hazır ev milisin merhamet dolu karşılayışı, deftere kaydolunma, iş, kampta olduğu gibi hazır tayın beklemiyordu ki. Yeni hayata çocuksuz başlamak daha kolaydı.)

1954 yılında Taşkent istasyonunda bir gecemi kamplardan dönen, özel emirlerle koyuverilen tutuklu grubu yanında geçirdim. Otuz kişi kadardı, salonun bir köşesini işgal ediyorlardı, aralarında Takımadaları serseri yerlisine yaraşır sıkılmazlıkla yüksek sesle konuşurlardı, bağrışırlardı. Hayata önem vermemeyi de, hür vatandaşı hür görmeyi de öğrenmişlerdi. Erkekler iskambil oynuyorlardı, sütnineler yüksek sesle aralarında bir şeyler tartışıyorlardı. Derken sütninelerden biri nara atarak ayağa fırladı, çocuğunu ayaklarından yakalayarak, başını taşa vurdu. Yere çarpan başın çıkardığı sesi hepimiz duyduk. Salondaki hürler afalladılar: Nasıl olur, ana, bir ana bunu yapar mı? diye inlediler.

— Yapanın ana değil, sütnine olduğunu nereden bilsinler?

Buraya kadar anlattıklarımız, devrim sonrası yıllardan İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar kurulan karışık, erkek ve kadınlarının bulundurduğu kamplara aittir. O devirde Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetinde galiba yalnız bir tek kadın kampı bulunuyordu. (Eski Moskova kadın hapishanesinden adapte edilmiş Novinsk cezaevi). Ancak bu tecrübe yaygınlaşmadığı gibi, yapıldığı yerde bile ondan vazgeçilmişti.

Fakat kaybettirmesine ramak kaldığı savaşın yıkıntılarından ancak kalkınan Hoca ve Kurucu bundan böyle uyruğunun iyiliğini düşünmeye başladı. Zihni yorgunluk geçmişti, uyruklarının hayatını düzeltecek tedbirleri alabilirdi şimdi. Çok yararlı buluşlarını gördük, ahlâk plânında da erkeklerin kadınlardan ayırımını. Okullardan ve kamplardan başlandı (ihtimal tüm hür vatandaş kitlesine de uygulanacaktı, Çin'de fazlası yapılmıştı).

Erkekleri kadınlardan tam ayırma büyük işine Takımadalarında 1946'da başlandı, 1948'de bitirildi. Ayrı ayrı kamplara

gönderildiler, aynı kampta kalmaları halinde ise araya eski dostçuğumuzu - dikenli teli gerdiler. (*)

İlme dayalı daha başka eylemler gibi, bu tedbir de hiç beklenmedik, hattâ aksi sonuçlar doğurdu.

Kadınların erkeklerden ayrılmasıyla üretimdeki durumları birdenbire bozuldu. Önceleri pek çok kadın karışık kamplarda çamaşırcı, hastabakıcı, ahçı, su ısıtıcısı, depo memuru, muhasebeci olarak çalışmışken, şimdi bu görevleri devretmek zorunluğunda kaldılar, yalnız kadınların bulunduğu kamplarda ise, aynı görev için daha az eleman kullanılırdı. Bu sebeple kadınları, yalnız kadınlardan kurulu ekiplerle «genel işlere» sürdüler. Çok zor bir durumdu, ondan hiç olmazsa bir süre için kurtulmak, ölüm kalım meselesi halini aldı. Kadınlar bu kere kurtuluşu gebelikte gördüler, onu aramaya koyuldular, geçici temasları bile o biçimde sonuçlandırmak istediler. Gebelik şimdi kocadan ayırma anlamına gelmiyordu, o iş Bilgece Ukazla önceleri sonuçlandırılmıştı.

Bir yıl içinde bebek evine teslim edilen çocukların sayısı **iki katına** çıkmıştı. (Unjlag 1948, 150 yerine 300). Oysa tutuklu kadın sayısında artış yoktu.

«Kızcağıza ne ad vereceksin?» - «Olimpiyada. Amatör sanatçılar olimpiyatında gebe kalmıştım. Olimpiyatlar, erkek kültür ekibinin kadın kampını ziyareti, öncü işçilerin, erkek ve kadınların, bir araya gelmesi gibi kültür alanında canlılık, ataletle henüz sürdürülüyordu. Karışık hastaneler de bulunurdu - onlara randevu evi demek daha mümkündü şimdi. Söylendiğine göre 1946 yılında Solikamsk kampında erkekler kısmı kadınlar kısmından tek sıra direk üzerinde gerili telle ayrılmıştı. Teller arası genişmiş, başında da silâhlı nöbetçi yokmuş. Doymak bilmez yerliler tel engelin iki yanında toplanırlarmış, kadınlar yer yıkayanın pozunu aldıktan sonra erkekler, çitin beri tarafına geçmeden, onlara sahip olurlarmış.

Ölümsüz Eros'un (1) da elbette bir diyeceği vardı, yalnız genel işlerden kurtulma hesabı değildi, yaptıkları. Kadın erkek ayrımının kesinleşeceğini, uzun süreceğini, Takımadaları usulünce taşlaşacağını anlıyordu tutuklu milleti.

Ayrımdan önce dostluklar, kamp usulü nikâh, aşk bile gö-

(*) Dahi bilginin pek çok teşebbüslerinden bugün vazgeçildi, sanıldığı kadar eksiksiz olmadığı anlaşılmıştı. Fakat Takımadalarında erkek-kadın ayrımı bugün dahi sürdürülür, çünkü buradaki gerekçe - yüksek ahlâka dayalıdır.

(1) Eros — Grek mitolojisinde şehvet tanrısı. Diğer adları: Kupidon, Amur.

rüldüyse, ayırımdan sonra görülene ancak bayağı kösnülük deyimini yakıştırabiliriz.

Halıyle yöneticiler de uyumuyorlardı, bilime dayalı önseziyle yaptıklarını şimdi ayaküstü düzeltiyorlardı. Tek sıra dikenli telin iki yanına geçilmez bölgeler eklediler. Sonra tek sıra tel yerine iki metrelik duvar yaptırdılar.

Kengir'de bu duvar da para etmedi, damatlar üzerinden sekiyorlardı. O zaman iki tarafta pazar çalışması organize edilerek (üretime ayrılan zaman burada harcanmazdı ya) duvar dört metreye yükseltildi. Ve işte kaderin cilvesi. Bu pazar çalışmalarına tutuklular sevinerek katılırlardı! Duvarın öbür tarafıındakilere elveda demeden biriyle ilişki kurmak, sohbet etmek, yazışma için isim, adres vermek istiyordu canları!

Kengir'de aynı duvar sonradan beş metreye yükseltildi, üzerinden dikenli tel, sonradan bir de yüksek gerilim hattı geçirildi (amma da kuvvetliymiş, körolası Eros). En sonunda duvar uçlarına birer gözetleme kulesi dikildi. Takımadaları tarihinde Kengir'deki duvarın özel yeri var (cilt 5 bölüm 12'ye bk.) Diğer Özel kamplarda benzer duvarların yapıldığı da görülmüştür, meselâ Spassk'ta.

Kadın köleyi erkek köleden telle ayırmayı tabii bulan işverenlerin akla dayalı düzenseverliğini gözönüne getirmemiz gerek. Ya kendi aile bireylerine aynı usul uygulansaydı, şaşkınlık geçirmezler miydi?

Duvarlar yükseldikçe Eros çırpınıyordu. Tabii yolların kendisine kapalı olduğunu görünce, ya çok yükselerek kendi probleminin çözümünü plâtonik yazışmada, veya çok alçalarak eş cinsli sevgide arardı.

Pusulalar duvar üzerinden bölgeden bölgeye atılırdı, fabrikalarda belli yerlere bırakılarak el değiştirirdi. Üzerlerine önceden kararlaştırılmış şifreli adres ve ad yazılırdı ki, gardiyanın eline geçmesi halinde mektuplaşanlar bulunmasın. (Yazışma için kamp cezaevini boylamak vardı).

Anılarında Galâ Venediktova, birbirini görmeden yazışma yoluyla nasıl tanıştıklarını, buluşmadan nasıl ayrıldıklarını anlatır. (Böylesine yazışanlar büyüleyici tatlılığını da, umutsuzluğunu da, körlüğünü de bilirler). Aynı Kengir'de Litvanyalı kızlar hiç görmedikleri, duvarın ötesinde bulunan hemşehrilerle e v l e n i r d i. Katolik papaz (tutuklulardan haliyle, üzerinde aynı tutuklu elbisesi) filâncanın falancayla evlendiğini, evlilik bağının sonsuz olacağını gösterir evrak düzenlerdi. Katolikler için nikâh, bozulmaz, kutsal birleşmedir, duvarın ötesinde tanı-

madık tutukluyla kıyılan nikâhtan melekler korosunun sesi geliyor kulağıma. Çıkar düşünmeyen gözün gökteki cisimleri seyri gibidir bu. Her şeyin hesaba dayalı, zıplatıcı caz'ın renk kattığı Yüzyılımız için fazla yüksek.

Kengir'deki evlenmelerin sonu da bir garip. Dualar göğe ulaştı, orası duruma karıştı (Cilt 5, bölüm 12).

Kamptaki kadınların ve onları tedavi eden doktorların anlattıklarından, kadın erkek ayrımının kadınlara daha fazla dokunduğu anlaşılıyor. Çabuk heyecanlanıyorlardı, sinirli oluyorlardı. Seviciliğe çabuk kaptırıyorlardı kendilerini. Genç ve narin yapılı olanların rengi uçuk olurdu, göz altları morarırdı. Daha kaba olanlar «koca» pozisyonuna girerlerdi. Gardiyanlar onları ayırmak için çaba gösterirlerdi, fakat bir süre sonra yine aynı ranzada buluşurlardı. «Eşlerden» birini başka kampa naklettiklerinde, nöbetçilerin ateşi altında dikenli tel üzerine atılmalar gibi fırtınalı dramlar oynanırdı.

N. V. anlatır: Steplag'ın Karaganda bölümünde yalnız Ellisekizinci madde hükümlüsü kadınlar toplanmıştı. Operasyon yöneticisinin yanına çağrıldıkları zaman, heyecandan titrerlermiş. Şu var ki, heyecan korkudan, alçakça yapılagelen siyasi soruşturmaların yarattığı nefretten gelmiyormuş, doğrudan doğruya kilitli odada bir erkekle başbaşa kalınacağından doğarmış.

Yalnız kadınların bulunduğu kamplarda genel işlerin tüm ağırlığı üzerlerindeydi. Gerçi 1951'de orman kesiminde kadın çalıştırılması resmen yasaklanmıştı (Yirminci yüzyılın ikinci yarısına girilmesi şerefine olmasa gerek). Fakat Unjlag'ta erkekler kampı plânla başedemeyince, onları isteklendirmek için çare arandı, yeryüzünde bütün canlıların parasız yaptıkları, onlara işgüç karşılığında yaptırılmak istendi. Bu kere orman kesimine erkek ve kadınları birlikte çıkardılar, iki grup arasında yalnız kayak izi bulunurdu. Her iki ekipten norm isteniyordu, fakat kesilen kerestelikler erkeklerin hesabına geçirilirdi. «Orman ustabaşısı» Bayan Lyuba Berezinaya'ya, apoletinde iki şerit bulunan şef aynen şöyle dermiş. «Avratlarınla normu yaparsan Belenkiy seninle kabinede kalır». Şimdi çalışan erkeklerden formunda olanlar, hele üretimde çalışan paralı pridurkiler muhafızların eline bir şeyler sıkıştırarak birbuçuk saat için, nöbetçi değişimine kadar, kadınlar tarafına geçiyorlardı. (Muhafızlar da zor geçiniyordu, hediye kabul ediyorlardı).

Karla örtülü ormanda, ayazda, bu birbuçuk saat içinde biri-

ni seçmek, tanışmak (eğer önceden yazışma yoluyla olmadıysa), yer bulmak ve işi görmek kalıyordu).

Olanları ne diye dile getiriyoruz şimdi? O ara Moskova'da ve yazlıkta kalanların, gazetelerde yazı yazanların, kürsüden nutuk çekenlerin, kaplıcalara ve dışarıya gidenlerin yaralarını ne diye deşiyoruz şimdi?

Bugün bile değişen bir şey olmadıktan sonra, ne diye dile getiriyoruz olanları? Ancak bir daha olmayacakları» anmak usulden iken?...

9 PRİDURKİ

Kampa gelen her tutuklu yeni anlamlarla karşılaşır, kulağı o anlamları yer dilinde ifade eden sözlerle dolar. İşte bu kelimelerden biri de, **p r i d u r o k** sözü. Kader ortaklığından sıyrılmasını bilenlere, **g e n e l** işden kaçanlara veya hiç yanaşmayanlara tutukluların yakıştırdıkları çirkin takma ad.

Takımadalarındaki pridurkilerin sayısı kabarıktır. Kampların oturma bölgelerinde sayıları kadronun «B» bölümüyle sıkıca sınırlandırılmış ise de, yönetim, her zaman, istenen oranın üstüne çıkmasını bilmişti. Bunun da iki sebebi var: Hem hayatlarını kurtarmak isteyenlerin sayısı yüksek, hem de Yönetim, işleri az insanla çeviremeyecek kadar böndü.

Adalet Halk Komiserliğinin 1933 tarihli istatistiğine göre, hürriyet kısıtlayıcı yerlerin bakımıyla, tutuklulardan kurulu koruma ekibi dahil, o zaman içeridekilerin % 22'si görevlendirilirdi. Koruma ekibini düşerek yüzdeyi 17 - 18 kabul ettiğimizde, altı tutukludan birinin kamp iç hizmetine ayrılmış olduğunu göreceğiz. Bu açıdan baktığımızda, kitabın pridurkilere ayrılan bölümünün, kamp hayatının hiç de küçümsenmeyecek görünüşüne ışık tuttuğunu göreceğiz. Pridurki sayısı aslında 1/6'dan çok daha fazla. İstatistik ancak **o t u r m a b ö l g e s i n d e k i** pridurkilerden haber verir, oysa **ü r e t i m** pridurkisi de görev başında. Kadronun akıcılığını, kamp hayatı süresi içinde nice tutuklunun pridurok pozisyonundan geçtiğini de düşünmeliyiz. En önemlisi: Kellesini Takımadalarından kurtaranların, hürriyete kavuşanların içinde eski pridurok'ların oranı çok yüksek. Hele Ellisekizinci maddeden kamplarda uzun süre kalarak çıkabilenlerin içinde bu oranın 9/10'un altına düşmeyeceğini sanırım.

Kamptan çıkmakla kutladığınız, içerde uzun süre kalmış hemen hemen her tutuklu - bir pridurok'dur. Veya süresinin üstün kısmını o pozisyonda geçirmişti.

Kampların insanı yitirmek için kurulduğunu lütfen unutmayalım.

Yaşayan insanlar arasında yapılan bölümlemede sınır hattında keskinlik aranmaz, sınıftan sınıfa geçiş hep kerteli olur. Burada da öyle: Sınır, akar suyun aşındırdığı kıyı gibidir. Genellikle, kamp bölgesinden dışarıya, göreve gitmeyen her tutuklu, resmen bölge pridurkasıdır. İç hizmetler görevlisinin hayatı, genel işlerde çalıştırılan tutuklunun hayatından çok daha rahat: Sabah erken görev dağıtımına gitmek zorunluğu olmadığı için biraz daha geç kalkar, kahvaltı yapacak zamanı var, muhafızlar eşliğinde görev yerine kadar gidip gelmek zorunluğu yok. Daha az sertlik, daha az soğuk görmesi, daha az enerji harcaması anlamına gelir. İşi de daha erken biter. Görevi ya sıcakta veya ısınabilecek yere yakın. Genellikle bir ekime bağlı olmaksızın çalışır, dolayısiyle arkadaş dehlemesinden uzak kalır, işine yalnız yöneticiler karışır. Yöneticinin özel siparişlerini de yerine getirdiği için, onlardan papara yerine bazan sadaka alır, kolaylıklar, sıra dışı giyecek, ayakkabı alma imkânı sağlar. Diğer tutukluların işlerini yapmakla, bir gelir kaynağına bile kavuşabilir. Kısacası: İç hizmetliler - hizmetçi takımının çalışan kısmı. Bunlar içinde tesfiyeci, marangoz, sobacı henüz tipik bir pridurka değil ise de, kunduracı, hele terzi - pridurkaların yüksek sınıf temsilcisidir. Kampta «terzi» ünvanı, dışarıdaki «doçent» ile eş anlamlıdır, kulağa da aynı şekilde hoş gelir. (Oysa kampta «doçent» - gülünçtür, alaylara hedef olmamak için saklamak, dedirtmemek gerek. Kampta ihtisasları gösterir çizelge dışarıdakinin tersidir.)

Çamaşırcı, hastabakıcı, bulaşıkçı kadınlar, ateşçiler, hamamcılar, kazancılar, fırıncılar, baraka nöbetçileri - hep pridurki sınıfından, fakat daha aşağı cinsten, onların işi de kol işi, kimi vakit az yorulmazlar, fakat hiç olmazsa karınları tok.

Kamp bölgesinin gerçek pridurkası ahçılar, ekmek kesicileri, ambarcılar, doktorlar, sağlık memurları, berberler, kültür - eğitim kısmının eğiticileri, hamam müdürü, fırın, depo, paket dairesi müdürleri, baraka baş yöneticileri, yönetmenler, puantörler, muhasebeciler, kurmay barakasının yazıcıları, kamp bölgesi mühendisleridirler. Bunların karınları yok, temiz giyinirler, ağırlık kaldırmaktan sırtları ağrımaz, aynı zamanda insan ihtiyaçlarının tümünü oluşturan maddeler üzerinde, dolayısiyle insanlar üzerinde eğemenlikleri vardır. Kimi vakit aralarında geçinemezler, entrika kurarlar, birbirini batırır veya yükseltirler, kadın yüzünden kavga ederler, fakat çoğu zaman birbiriyle iyi geçinirler.

Doyurulmuş, iktidarı elinde tutan grup olarak, durumlarını ayak takımına karşı ortaklaşa savunurlar. Obürleriyle bölüşe-

cek şeyleri de yok zaten; nimetlerin dağıtımı ancak bir kere yapılır, herkes artık nasibine kavuşmuştur. Pridurki örgütünün kuvvet kazanması oranında yönetimin rahatı artardı, angaryaları azalırdı. Kampa gelen, buradan yollanan bayağı tutukluların kaderi işte bu güruhun elindeydi.

Bölünmeyi soydangelim ilkesi üzerine oturtmak insanlara özgü eski huy; kısa süre içinde pridurkalar bayağı tutuklu ile aynı barakada kalmayı, aynı ranzayı kullanmayı, aynı masada yemek yemeyi, aynı hamama gitmeyi, öbürkülerin çamaşırını üzerlerine almayı, kendilerine yakıştırmamış oldular. Ranza yerine neden karyola olmasın? Bundan sonra pridurkiler 2, 4, 8 kişilik odalara yerleşerek, orada seçme yemeğe bir de kanunsuz ilâveler yaparak beslenmeye başladılar, aynı odalarda toplanarak, bütün kamp işlerini, kişi ve ekip kaderlerini kararlaştırmaya başladılar. Orada onları gören olmadığı gibi, bir işçi veya çavuş tarafından hakarete uğramak imkânı da yoktu. Boş vakitleri (!) burada geçerdi, kişiye özgü çamaşırları burada değişirdi. Soydangelime dayalı zümreciliğin verdirdiği akılsızlıkla pridurkalar dış görünümüyle bile öbür tutuklulardan ayrı düşmek isterlerdi ama, burada imkânları sınırlıydı. Eğer bulundukları kampta kazakların veya ceketlerin çoğu siyah ise, depodan lâcivert olanları almak isterlerdi, veya tam tersine. Ayrıca terzihanede dar model pantalonlarını ilâveli üçgen kumaş parçalarıyla genişletirlerdi.

Üretimdeki pridurkalar - mühendisler, teknisyenler, şantiye şefleri, onbaşılar, kısım ustabaşıları, plâncılar, normcular, muhasebeciler. kadın sekreter ve daktilolar. Bu pridurkaların kamp bölgesi meslektaşlarından farkı, sabahları sıralara dizilerek muhafızlar eşliğinde (kimi vakit muhafazasız) görev yerine gitmelerindeydi. Fakat görevde yorulmazlar, bedenen çalışmazlar. Bayağı işçilerin yiyeceği, yaşaması, çalışma koşulları çoğu vakit üretim pridurkalarının yeteneğine bağlı kalıyordu. Oturma bölgesiyle ilişkileri pek derine gitmemekle beraber, orada da kendileri için uygun koşullar yaratmak isteyen üretim pridurkası, hiç bir zaman oturma bölgesi pridurkasının seviyesine çıkamıyordu.

Kesin ayırım burada da yok. Durumları belirsiz olanlar içinde konstrüktörleri, teknologları, jeodezistleri, motör tamir ustalarını, kontrol cihaz bakımcılarını sayabiliriz. Eski «üretim komutanı» pozisyonları yok artık, yetki de kalmadı, eğer kaza yapan araç, tesadüfen kendisinin çalıştırdığı araç değil ise, ölenin hayatından da sorumlu değil. Hepsi çalışkan, okumuş veya az çok okumuş işçi. Her tutuklu işçi gibi onlar da yönetimi «kazık-

lamak» isterler, yarım günde yapılır işi bir haftada yapılır gösterirler. Kamptaki hayatları aşagı yukarı bayagı işçininki gibi, kimi vakit ekibe sokarlar onları, genel işe sürerler. Kendi branşında çalışmak üzere üretim bölgesine yollandıkları zaman, rahat ederler. Ücretli hür vatandaşlar işyerini terkettikten sonra bunlar, göreve boş vererek, günün dedikodusunu yaparlar, geçmişi, geleceği, ceza sürelerini konu edinerek, tartışırlar. Özellikle Ellisekizinciyi ilgilendiren sorunlar üzerinde dururlar (çoğunlukla o maddenin hükümlüsünün genel işlere sürülmek korkusu ve dedikodusu fazlasıyla rahatlarını kaçırırlar).

Oysa korku sebepsiz değil, gerekçe de bilimsel sebeplere dayalı: Toplumbilim açısından bize yabancı olanların **düzelmeleri** hemen hemen imkânsız görülmektedir, kendi sosyal sınıf çamuruna bele kadar batmışları olsa olsa mezar paklar. Fakat kurtarılabilecek kimse varsa içlerinde, o zaman kurtarıcı etken olarak ancak **emek** uygulanabilir, makinanın yaptığının eşdeğerinde ağır kol işi. Kurtarılacakların görevlendirildiği iş, kamp subayı veya gardiyan gözüne aşağılatıcı olarak görünsün, fakat yüzbinlerce yıl önce maymundan insanı yapanın aynısı olsun, isterler. (Aynı iş kamplarda bugün, ne hikmetse, insanı maymuna dönüştürüyor). Oç almak için değil de, fakat Ellisekizinciyi yola getirme konusunda yine de bir az ümitli olan GULAG Yönetimi, gerekçeye dayanarak, tekrar ve tekrar çıkardığı önergelerle, 58'inci maddeden hüküm giyenlere, ister kamp oturma bölgesinde, ister üretimde imtiyazlı görev verdirilmesini yasaklamıştı. (Maddi değerlerle ilgili görevler ancak, tutuklanmadan önce para aşırma alanında kendini göstermiş olanlara verilmeliydi). Önergelere uymama zorunluğu baştakilerin Ellisekizinciye karşı besledikleri iyi niyetten doğmayıp teknik sebeplerle oluyordu: Obür kanun maddeleri hükümlüsü topundan, 58'den çıkacak uzmanların beşte biri bile çıkamazdı. Doktorlar ve mühendislerin hemen hepsi - ellisekizinciden gelme, aynı kaynaktan çıkan doğru ve dürüst işçi oranını «hürler» bile sağlayamıyordu. İlmi ve köklü biricik teoriye karşı gizliden muhalefet eden işveren, pridurkilere ayrılan yerlere gizlice ellisekizinci madde hükümlüsünü yerleştirdiler (bununla beraber en önemli yerler hep adi suçluların tekelindedir, yöneticiler onlarla daha kolay anlaşırlar, aşırı dürüstlük ise yarar değil, zarar sağlar). Organizasyon bu şekilde kurulmakla beraber, yeni önerge alındığında (hep yenilenirdi) veya denetleme komisyonunun gelmesinden önce (ki, hep gelinirdi), Ellisekizinciyi, kararsızlık çekmeden ve ona acımadan, yönetmenin beyaz elinin tek sallayışıyla, **genel işlere** sürerlerdi. Aylara mal olan zahmetle

elde edilen esenlik bir günde yok oluyor. Siyasi pridurkanın rahatını kaçıran, onu yitiren genel işlere sürülüşten fazla, - önceden gelen haberin dedikodusu oluyordu. Söylenti şeklinde hiç eksik olmazdı, hayatını zehirlerdi. Adi suç hükümlüsü pridurkilerde bu korku yok, rahatları hiç bozulmazdı. (Komisyon gelir, gider, işler yavaş yavaş bozulur. Mühendisleri yeniden, başka komisyonun gelişine kadar, pridurka durumuna getirirler, sonra yine kovarlardı).

Bir bayağı Ellisekizinci maddeden hüküm giyen, bir de katmerlisinden lânetlenmiş olanlar vardı: Berikilerin dosyasına «yalnız genel işlerde kullanılacaktır» yazan Moskova'nın damgası vurulmuştu. 1938 yılında Kolıma'daki tutukluların çoğunda bu damga bulunurdu. O durumdakiler için çamaşırcı veya keçe çizme kurutucusu olmak, erişilmez bir hayâldi.

«Komünist beyannamesi» ne diyor? - «Kapitalizm, bugüne kadar şerefli olarak bilinen, saygılı heyecanla bakılan bütün meslekleri kutsal halelerinden yoksun etti. Doktoru, hukukçuyu, papazı, şâiri, bilim adamını kendine ücretli hizmetçi kıldı,» diyor. (*) Hiç olmazsa - ücretli! Hiç olmazsa - mesleğinde çalışma imkânını verdi! Ya genel işlerde olaydı? Orman kesimine ne buyurulur? Ücretsiz ve ekmeksiz?... Gerçi doktorları genel işlere pek yollamazlardı, şefin ailesini tedavi eden kişiydi. Fakat «hukukçunun, papazın, şâirin, bilim adamının» çürütüldüğü yer - yalnızca genel işlerdi, pridurki örgütünde yerleri yoktu.

Çavuşların kampta pozisyonları ayrı. Kamp diliyle onlara pridurki denmez, fakat işçi durumunda da değillerdi. Bu açıdan kitabın bu bölümünde anlatılanlar onlara da aittir.

Savaşta olduğu gibi kampta da, düşünecek vakti kalmıyor kişinin: Önüne pridurka görevi çıkıyorsa, hemen kapacaksın.

Yıllar, on yıllık devreler geride kaldı, biz hayattayız, arkadaşlarımız öldü. Duruma şaşan, hürriyetçikte yaşayan insanlar ve kayıtsız yeni kuşak önünde, arkada kalan yılları örten perdeyi yavaş yavaş açıyoruz. Bir Dünya ki, insanlık yanı yok, fakat insan vicdanının bildiği ölçülerle onu şimdi değerlendirmek zorunluğundayız.

Ahlâk sorunlarının en önemlilerinden biri - pridurki sorunudur.

Kamp hayatını anlatan hikâyemde, (1) hikâye kahramanı

(*) Marks ve Engels, cilt 4, sayfa 427

(1) Kamp hikâyesi — «İvan Denisoviç'in Bir Günü».

olarak dürüst çalışan bir işçiyi seçmiştim, başka türlü de yapamazdım: Yalnız onun gözünden kampta olup bitenden bir şey kaçmaz (savaşın tüm ağırlığını piyade erinin çektiği gibi, nedense anıları yazan başkası oluyor). Kahraman seçiminden ve bazı sert çıkışlarımdan eski pridurkalardan alınanlar oldu. Önceden de anlattım, süreyi tamamlayarak çıkan on kişiden dokuzu pridurkadır. Bu kere piyasaya Dyakov'un «Pridurkanın Anıları» («Yaşanmışın Notları») çıktı. Yazar, kendinden memnun, her ne pahasına olursa olsun yaşama isteğinin nelerin üstesinden geldiğini anlatıyor. (Böyle bir kitap benimkinden önce basılmalıydı).

Konuşmalara açık gibi görünen birkaç aylık süre içinde pridurki konusunda bazı tartışmalar yapılmadı değil, pridurkaların kamptaki durumlarının ahlâk kurallarıyla bağdaşıp bağdaşmadığı sorunu dile getirildi. Fakat bizde hiçbir husus hakkında tam bilgi verilmez, sorunun tüm ayrıntılarıyle ele alınmasına ve tartışılmasına imkân bulunmaz. Her konu ta başta yanıltmacalara boğulur, tek ki gerçek, tüm çıplaklığıyla, ortaya çıkmasın. Gerçeklikler, geçmişe gömülü olaylar görünümüyle şekilsiz yığın olarak gitgide büyür, bir kenara atılır. Yılların akışı içinde o yığına, o konulara giden yol da, ilgi de kaybolur. Pridurki sorunu da bu şekil ta başta boğuldu, dergi sayfalarından çıkarak, özel mektuplara konu oldu.

Kamp konusu ortaya atıldığı zaman, olan kuvvetiyle çalışan tutuklu işçiyle pridurka arasındaki fark gösterilmeliydi, gösterildi bile. Gösterildiği zaman da aslına uygundu, vaktinde de yapıldı. Ancak sansüre tâbi V. Laşkin'in yazısında, (*) tutuklulara yaptırılanlar anlatılırken, şişirmeye sapılarak, verilen iş fazla övülmüş, maymundan insan yapan, makineyi gerekmez kılan aşamaya götürülmüştü. Genel çizgileriyle doğru olan makale bu yüzden eski pridurki ve dostları çevresinde güceniklik yaratmıştı. Benim hikâyemin de rolü oldu, genel kızgınlıktan o da payını almıştı. N'oluyoruz, dediler, köle emeğine övgüler mi yağdırılacak?! («İvan Denisoviç...»'teki duvar yapımı sahnesi). N'oluyoruz, - «ekmeğini alın teriyle hak et» mi olacak; hep GULAG yöneticilerinin söylediklerini mi yapacaktık? İşte bizler, bize yaptırılmak istenen işi yapmamakla övünürüz, dediler.

Bu itirazlarına cevabımı verirken, onu geç okuyacaklarına üzülüyorum.

Kol işinden, kölelikten kaçmak için yazıhanede iş bulmakla övünmek, benim anlayışıma göre, aydına yakışmaz. Çıkan yüz-

(*) «Noviy Mir», 1964 sayı 1

yılın Rus aydınları için böylesine bir davranış, **ancak küçük kardeşin** [1] **kurtarılmasına bağlı olması halinde** gurur duymak için vesile olacaktı. İvan Denisoviç yazıhanede çalışamazdı, o imkân onda yoktu. **Küçük kardeşimizi** n'apalım? Küçük kardeşe köle gibi çalışmak için izin çıktı mı yoksa? (Neden olmasın, onu kolhozda - kollektif çiftlikte çalıştırıyoruz ya, çok önceleri oraya kendimiz yerleştirdik!) İzin çıktıysa, o zaman, işi teslim etmesine az kala, İvan Denisoviç'e duvara dizdiği tuğlalardan oluşan düzenli sıralardan zevk almasına da izin verelim. Kampta kalem ucunun kâğıt üzerinden kaymasından, resim kaleminden, aydingere dökülen çini mürekkebinden zevk aldığımız oluyor. Peki, İvan Denisoviç on yıl süreyle yaptığı işe yalnızca küserek, gece, gündüz ona lânetler yağdırarak yaşayabilir miydi? Karşısında bulduğu ilk konsolda asması gerekirdi kendini.

Ya inanılması güç şu hikâyeyi n'apalım: Cezalıların kampında ara vermeden **yedi yıl** süreyle orman kesiminde çalışan Pavel Çulpenev, yaptığı işe merak bağlamasaydı, hayatı sürdürebilir miydi? Ayakta kalmasının hikâyesi de şu: Bulunduğu kamp noktasının yöneticisi, daimi işçi kadrosunu oluşturan tutuklu grubuna iyi bakmak isterdi (sıra dışı bir yönetici), bunun için de onlara doyasıya çorba yedirdikten başka, görevde rekor kıranlara gece mutfakta çalışmak izni verirdi. Prim gibi bir şey! - bütün bir gün ormanda çalıştıktan sonra Çulpenev akşamları mutfakta kazanları yıkar, onlara su doldurur, kuzinayı yakar, patates temizlerdi. Gece saat iki de yemek yerdi, ceketini çıkarmadan üç saatlığına uykuya dalardı. Bir keresinde, bir ay süreyle ekmek kesicisi olarak çalıştırılmış, o da prim sayılırdı. Bir ay da, kendi kendini baltayla yaralayarak izinli kalmıştı. (İş şampiyonu olduğu için ondan şüphelenmediler). Hepsi o kadar. (Elbette bir izah daha bulunuyordu: Çelpenev'in dahil olduğu ekibin araba sürücüsü yankesici kadın, iki pridurki ile aynı zamanda yatardı, ambar yöneticisi ve kereste tesellüm görevlisiyle. Bir yıl kadar süren bu durumda hem ekibin yaptığı iş normu geçiyordu, hem de daha önemlisi, Gerçik adındaki beygirleri bol yulaf alırdı, iyi randıman çıkarırdı. Yoksa beygirler de yemi ekibin başarısı oranında alırdı! («Fakir İnsanlar» sözünü [1] tekrarlamaktan usanç geldi, «Fakir Beygirler» diyesi geliyor insanın şimdi.) Her şeye rağmen **orman kesiminde ara verme-**

---

(1) Küçük kardeş — Dekabrist ve diğer aydın ihtilâlcilerin köylülere taktıkları ad. (19. yüzyılda)

(1) Fakir İnsanlar — Dostoyevski'nin ünlü eseri.

d e n y e d i y ı l - masal gibi geliyor! Bir kolayını bulmadan, çaresine bakmadan, işe ilgi göstermeden dayanma imkânı olur muydu? «Yemek versinler, ben çalışırdım,» diyor Çulpenev. Rus mizacı ...Çuepenev ağaç devirme işinde «üstüste yığma» tekniğini geliştirdi: İlk gövde yere paralel fakat yere değdirilmeden yatırıldıktan sonra, ikincisi üzerine ve ona dikey yatırılırdı. Sonrakiler hep üstüste, birbirine dikey olarak. Bu durumda yakılacak dallar bir araya gelirdi, iki ateş üzerine yakılırdı. Tomruk kesimi de kolaylaşırdı. Ağacı istediği yana yatırmasını öğrenmişti Çulpenev. Lettonyalı tutuklulardan Kanadalı orman işçisinin iddia üzerine devrilen ağaç gövdesini yere çakılı kazık üzerine isabet ettirdiklerini, kazığı bu biçim yere çaktıklarını duyunca, bizimki de heveslenmiş, becermiş bile.

İnsan huyu bu, aşka gelir, nefret ettiğimiz işe bile dört elle sarılır, üstesinden geliriz. İki yıl süreyle çalıştığım kol işinde bu duygudan tatmışımdır: Yavan da olsa, köle işi de olsa, insan kaptırıverir kendini. Bunca acayip dakikaları tuğla duvar örerken yaşadım (yoksa duvar yapımı sahnesini canlandıramazdım). Dökümhanede, marangozhanede çalışırken, tokmakla döküm parçalarını kırarken de öyle. Bunun için biz İvan Denisoviç'e de, zorlandığı işde çalışırken, kendini yalnız kin ve küskünlüğe kaptırmamasına, kimi vakit sıkılmamasına izin vermeliyiz.

Buraya kadar gelmişken, öyle sanırım, bize hak verecekler. Verecekler ama, bir şartla: Yedikleri ekmek karşılığı tek damla ter dökmeyen pridurkilerin durumlarına gölge düşürmeyelim.

Ter dökmek veya dökmemek, kendilerinin bileceği iş. fakat GULAG yöneticilerinin emirlerini özenerek yerine getirirlerdi. (Yoksa g e n e l i ş e b u y u r diyeceklerdi onlara). Bu alanda ustalıklarını göstermekten geri kalmazlardı. Önemli pridurka görevleri, üretimde olsun, kampta olsun, aynı sistemin zincirinde birer halka değil miydi? Özel çelikten dövme halkalar? (Bir an için tutuklu milletinin pridurka olmaktan vazgeçtiğini düşünelim, s ö m ü r ü s i s t e m i n i n o l d u ğ u g i b i ç ö k e c e ğ i besbelli, kamp düzeni de beraber! Hür vatandaşlardan köpek gibi yaşamaya evet diyecek, aynı işi yapacak bunca uzman nereden bulunsun?).

Peki, neden vazgeçmediler? Kaşçey'in (1) zincirini niçin paramparça etmediler?

(1) Kaşçey — Ölümsüz Kaşçey - Rus masallarının kahramanı, büyücü. Zalim, pinti, zayıf ihtiyar. Çaykovski'nin «Uyuyan Güzel» operasında canlandırılmıştır.

Üretimin kilit yerleri - pridurkilerdeydi. Normcular! - ya sayman yardımcılarının günahı öbürkülerinkinden az mı? Şantiye şefleri! Teknologların vicdanı çok mu pak? Bir tek pridurka görevi var mıydı ki, büyüklere yaranma havasına uymasın, genel baskı sistemine hizmet etmesin? İblisin yardımcısı sayılabilmek için illâ kültür - eğitim kısmının enstrüktörü veya b a - b a 'nın nöbetçi askeri mi olmak gerek? Meselâ Bayan N., daktilo olarak, yalnızca daktilo olarak kampın yönetim kısmında çalışır, baştakilerin emrindedir. Bir şey ifade etmez mi? Düşünelim bir kere. Tutukluların aleyhine çıkan emirleri çoğaltmak... Operasyon yöneticisinin kendi daktilosu yok, yarın kodesi boylayacak tutuklulara ait ihbarları değerlendirmek, suçlamayı yazdırmak gerek. Daktiloya yazdırır, fakat kız susar, başına gelecek belâyı tutukluya haber vermez. Pridurkanın en âdisi, yönetimin tesfiyecisi bile, kelepçe için, cezalılar barakası parmaklığı için sipariş almaz mı? Aydınları alalım, plâncıları, sömürünün plânlanmasında parmakları yok mu?

Köle aydın emeği, köle işçi emeğinden neden daha pak ve asil olsun? Anlamadım gitti.

Gücenikliğimiz İvan Denisoviç'in dökdüğü tere değil, kamp yazıhanesinden kulağımıza gelen kalemin rahat gıcırtısına karşı olmalıdır!

Meselâ sürenin yarısını ş a r a ş k a 'da, cennet adalarının birinde geçiren beni ele alalım: Oradan Takımadalarının beri tarafını, köleliği görmüyorduk, ondan ayrı düşmüşüz. Pridurkalar aynı durumda değiller miydi? Bilim dalındaki çalışmamızla, genel olarak, İç İşleri Bakanlığının durumunu ve genel baskı sistemini pekleştirmiyor muyduk? (*)

Takımadalarında olsun, Dünyada görülen kötülükler olsun, hep bizden çıkma, oysa tuğlasını diziyor diye biz İvan Denisoviç'e saldırıyoruz. Bizim dizdiklerimiz daha fazla!

Kampta gücenmeler, kınamalar eksik olmaz, karşılıklıdır. Pridurkaların işçi takımının sırtından geçinliği, işçiyi sömürdüğü ve sayesinde hayatta kaldığı söylenir. Bu suçlamalar daha fazla

---

(*) **Bu problem de Takımadaları sınırları dışına taşıyor, toplumumuzun tümünü kapsıyor. Bizim aydınlar sınıfının tamamı, teknik adamı olsun, hümanizmacılar olsun bütün bu yıllar içinde aynı Kaşçey zincirinin birer halkası değil miydiler? Aynı genelleşmiş pridurka? Sağ kalarak ikbale kavuşanlar arasında, hattâ en dürüstleri içinde, kendi hayatını düşünmeden genel hayatı düzünlemek sevdasına kapılan bilim adamını, bestekârı, kültür tarihcisini parmakla gösteren çıkar mı?**

oturma bölgesi pridurkalarına karşı yöneltilir, çoğunlukla sebepsiz de değil. İvan Denisoviç'in ekmeğini eksik tartan kim? Şekere su katan kim? Mutfak kazanına yağ, et ve kaliteli tahıl yarmasını attırmayan kim?

Yiyecek ve giyeceğe karışan pridurkalar özel olarak seçilir. Bu göreve atanmak için atılganlık, kurnazlık ister, ilgilinin eline de bir şey sıkıştırmak gerek. Bu görevde kalmanız şansı, merhametsiz olmanıza, vicdan sesine kulağınızın sağır kalmasına bağlıdır. (Muhbirlik yapabilme yeteneğinize de.) Bir hükmü yaygınlaştırırken, haliyle kusurdan kaçınılmaz; oturma bölgesinde kişisel çıkarını düşünmeyen, dürüst pridurkiye ben de rastladım. Fakat yerlerini koruyamıyorlardı. Takımadaları yerlisinin ortalama ahlâk seviyesini düşündüğümüzde, habis ruhlu, kötülük kuranların genellikle rahata kavuşmuş oturma bölgesi pridurka kitlesi içinde üslendiklerini göreceğiz. Tutuklu eski Devlet Emniyeti görevlilerinin Kamp Yönetimince bu pozisyonlara atanmaları bir rastlandı değildir, hep kendi adamları da, ondan. Şahtinsk eyâleti tutuklu MVD eski başkanı kampa düştükten sonra orman kesimine yollanmaz, Usol Kampının komutan noktasında puantör olarak çalıştırılır. Başka bir MVD görevlisi, Boris Guganava, tutuklandıktan sonra («kilisenin ıstavrozunu söktüm, bir daha rahat yüzü görmedim» diyor kendisi) Reşotı istasyonunda kamp mutfağının müdürü olmuş. Görünüşte bu gruba benzemeyenler de onlara katılmakta: Alman işgali devresinde Krasnodonda Rus sorgu yargıcı olarak «genç hassa birliği» (*) davasına bakan hukukçu, OzerLagta bir şubenin puantörüydü. Eski istihbaratçılardan Saşa Sidorenko, Almanlara esir düştükten sonra düşmanla işbirliği yapmışken şimdi Kengir'de depo müdürüydü. Hıncını Almanlardan almayı severdi: Akşamları yorgun Almanlar yattıktan sonra koğuşlarına gelir, yürek paralayan sesle, «Almanlar, dikkat, ben sizin Allahınızım, bana şarkı söyleyin» diye bağırırdı. (Uyku sersemi Almanlar korkudan «Lili Marlen» şarkısını söylerlerdi.) - Ya Sonbaharın bitiminde Loşçilin'i, üzerinde bir gömlekle Kamptan yolcu eden muhasebeciler ne biçim insan olmalıydılar? (**) Ya Ans Berşteyn'in yeni asker çizmesini bir dilim ekmek karşılığında alan Burepolom'daki kunduracı nasıl bir adamdı?

Kaldıkları barakanın merdiveni başında sigara içerek kamp

(*) Bu davanın hikâyesi Fadeyev'in ilk variyantıyla bir tutmuyordu ama, kamp söylentilerine pek kulak asmayalım.

(**) Çok ilginç (veya çok tipik) alın yazısından cilt 4, bölüm 4'te söz geçer.

işlerini konuşanların, karar verenlerin kişiliğini düşünürken bile, insanın midesi bulanır.

Kendilerini temize çıkarmak için yine de bir şeyler söyleyebiliyorlar. İşte İ. F. Lipay'dan gelen ateşli yazı:

«Tutuklu tayını her yerde her zaman merhametsizce, küstahça aşırılırdı. Pridurkanın kendisi için aldıkları... önemsiz kalır. Büyük çapta yapılanlar ise, ona zorla yaptırılandır (?). Yönetimdeki görevliler, tutuklular veya ücretli hür vatandaşlar, hele savaş yıllarında, çıkarlarını kısım şeflerinden, öbürküler - kamp noktası görevlilerinden, berikiler depo ve mutfaklardan sağlarlardı, eninde sonunda hepsi - tutuklu tayınından çıkardı. Köpek balığı iştahlısı - değil pridurka, ücretle çalışan hür kişiler (SverDvinLag'da meselâ Kuragin, Poysuy - Şapka, İgnatçenko) bunlar öteberiyi çalmazlardı, dobra dobra «alırlardı», kiloyla da değil, çuval ve fıçılarla. Hepsi onlara ait değildi, paylaşmak zorunluğu da vardı. Çaldıklarının sarf yerini göstermek - pridurkalara düşerdi. Yapmayan hem görevden kovulurdu, hem de cezalılarının bulundurulduğu kampa gönderilirdi. Bu seçim tekniğiyle pridurki kadrosu ellene ellene kol işinden kaçan korkaklardan, düzenbazlardan ve hırsızlardan oluşurdu. Yakalanmak ve yargılanmak ise ancak muhasebeciler ve depo görevlileri için söz konusuydu. Baştakiler makbuz bırakmadıkları için, onlara bir şey yoktu. Depo görevlisinin şef aleyhine ifadesi ise sorgu yargıcınca kışkırtma sayılırdı.»

Oldukça anlamlı tablo...

Son derece dürüst olarak yakinen tanıdığım Bayan Natalya Milyevna Aniçkova kaderin cilvesiyle tutuklu kampında ekmek fırını müdiresi oldu. İşe başlarken, tutuklular için çıkarılan ekmekten her gün belli bir miktarın kamp bölgesi dışına yollandığının farkına vardı. Yollanan ekmek için bir işlem yapılmıyordu, fakat karşılığında fırıncılar için dışardan bir miktar yağ ve reçel gelirdi. Bayan Aniçkova hemen buna engel olmak istedi, dışarıya ekmek yollatmadı. Hemen arkasından ekmekler altı pişmemiş olarak çıktı. Sonra, fırıncıların geyretiyle, gecikmeli çıkmaya başladı. Bunu depodan un alınmada aksaklıklar izledi, en sonunda kamp noktası yöneticisi arabaya koşulan beygiri vermekten kaçındı. Aniçkova'nın direnmesi birkaç gün sürdüyse de, sonradan vazgeçti, işler de tıkırında yürüdü.

Bölge pridurkası genel yağmacılığa elini sürmezse bile, kendi durumunun ona sağladığı avantajlardan zor kaçar - sıra dışı OP (dinlenme evi)'nden yararlanmak, hastane yemeği, daha ka-

liteli giyecek ve çamaşır, barakada daha iyi yer gibilerinden şeylerdi bunlar. Bu nimetlerden yararlanmak istemeyen pridurka ermişini gözönüne getiremiyorum ben. Böylesinden komşu pridurkalar korkar, onu yaşatmazlardı. Şöyle olsun, böyle olsun, fakat her pridurka, direkt veya dolaylı yoldan, bilerek veya bilmeyerek kol işinde çalışan işçinin hakkını yerdi.

Bölge pridurkası için gölgelenmemiş vicdan sahibi olmak, çok, çok zor.

Bir sorun daha kalıyor, acaba eriştiği pozisyona hangi yoldan geldi? Doktorlarda - anladık, ihtisas konuşur (üretim kısmı pridurkasında da öyle), fakat bu olgular azdı. Söz götürmez ikinci faktör: Sakatlık. Üçüncü faktör: **Baba** tarafından kayırılmış olmak, sık sık görülürdü. Normal gibi görünen, eski hapisane tanışıklığına veya kimi grup ve kollektiflerin arkadaşlık duygusuna dayalı yollar yok değildi (çoğunlukla millî gruplaşmalara: Bazı küçük milletler bu bakımdan şanslıdır, içlerinden bol pridurka çıkarırlar; komünistler de birbirini gizlice tutarlar)..

Bir sorun daha: Yükseldikten, pridurka olduktan sonra, bayağılara, köpeklere karşı tutumu ne oldu? Burnu büyüyenler, kabalaşan, dünü unutanlar çıkıyor, oysa topumuz adalar yerlisiyiz, ikbalimiz geçicidir.

Sonunda doruğa çıktık, en önemli soruya geldik: Tutuklu kardeşlerine bir zararın dokunmadığını anladık, ya bir yararın dokundu mu?. Durumunun sana verdirdiği imkânlardan birini onların yararına kullandın mı? Yoksa hep kendini mi düşündün?

Üretim pridurkasını «yemeğimi çalıyor» veya «sırtımdan geçiniyor» gibi sözlerle suçlamak - hakkaniyete sığmaz. Çalışanın hakkı ödenmez, orası doğru, fakat senden çalınan ona gitmez ki, o da beleşe çalışanlardan biri, hepiniz aynı dipsiz çukura gömüleceksiniz. Ahlâk plânında öbür kuşkular aynen duruyor: Pridurkanın durumunun sağladığı avantajlardan yararlanması **zorunluğu**; o duruma gelmek için tutulan yolun muhtemel eğriliği; arkadan gelen kibir. Dorukta aynı soruya muhatap olmak da var: Kitlenin yararı için n'aptın? Hiç olmazsa?.. Ne zaman?...

Oysa, Vasili Vlasov gibi toplum yararına çevrilen numaraları anlatacak kimseler bulunur elbette. Kamp Yönetiminin keyfi hareketlerini etkisiz bırakan, yaşama şartlarını hepsinin ölmeyeceği seviyeye çıkartan, hem kamptakileri hem üretimdeki yöneticileri aldatmasını beceren aydın kafalı kahramanlar Takımadalarında görülürdü. Onlar görevlerini yalnız kendi çıkarını

düşünerek yapmazlardı, tutuklu kardeşlerine karşı kendilerini borçlu bilerek, durumlarını hafifletmeye çalışırlardı. Bu gibisine «pridurka» demek için dilimiz varmaz. Bu insan türü çoğunlukla mühendisler içinden çıkardı; sağ olsunlar!

Öbürküleri ise şanla yâdedemeyiz. Övgüye hak kazanmadı onlar. İvan Denisoviç'in karşısına dikilerek, aşağılık işten kaçtım, ter dökmedim diye övünmeleri çirkin. Genel işlerde çalıştırılan aydının, okumamış insana oranla, daha fazla enerji harcadığı sözü de saçma. Vücut çalışırken devreden çıkaramadıkları; beyinlerin yaptığı kalorileri fatura edemedikleri için, yalnız kaba saba kişilerin ağır kol işinde çalışmasını doğru bulurlar (enerji harcamamız tek yönlü mü, çift yönlü mü, henüz pek bilinmiyor).

«Arka»dan yararlanarak kampta kendine bir pozisyon uyduracağı yerde, yerçekimiyle dibe inmeyi öngören tutuklunun durulmuş ruh'a, aydın kafaya sahip olmasına, cezanın çoğu kısmının geride kalmasına ve herhalde dışardan gelen hediyelerle beslenmesine gerek vardı. Yoksa tutukluluk - intiharın resmisiydi.

Suçunu da, gönül borcunu da bilen eski tutuklu D. S. L-v şöyle konuşurdu: «Bugün yaşıyorsam, liste gereğince o gece benim yerime başkasının kurşuna dizilmesinden, benim yerime başkasının dip ambarda havasızlıktan boğulmasından, ölenin hakkı olan ikiyüz gram ekmeğin bana geçmesinden olacak.»

Sitem olarak bunları yazmıyorum. Bu kitapta bundan önce de, bundan sonra da iki şık karşısında kalanların, sıkıştırılarak korkunç seçimi yapmaya zorlananların suçlandırılmadıkları görülür. Onları temize çıkarmak daha doğru.

Ölüm ile kurtuluş arasında seçim yapmakta kendinde kusur bulmuyorsan, hiç olmazsa başından geçenleri unutma ve zor yolu seçenlere taş atma. Bu kitapta böylesini gördük, göreceğiz de.

Takımadaları - diplomaların geçerli olmadığı bir Dünya, toplumdaki eski durumun için sen ne söylersen o kabul edilir. Yanında herhangi evrak buludurmak, tahsil durumunu gösterir olanı bile, tutukluya yasaklanmıştır. Her yeni kamp noktasına vardığında, bu kere ne olayım diye düşünürsün.

Kampta para eden meslekler sağlık memurluğu, berber, armonikacılık, daha yüksektekileri saymaya cesaretim yok. Tenekeci, camcı, oto tamircisi isen, yine uçuruma yuvarlanmazsın.

Eğer genetik, dil, sanat uzmanı veya, Allah göstermesin, filozof isen, yandın gitti! Genel işte iki hafta içinde nallarını havaya dikersin!

Nice defalar kendimi sağlık memuru olarak satmayı düşündüm! Nice edebiyatçı, dil uzmanı Takımadalarından bu yoldan ayrıldı! Ancak bir türlü cesaret edemedim. Sınavdan korkum yoktu, her okumuş adamın tıptan anladığı kadarını ben de bilirdim, üstelik biraz lâtincem vardı, palavrayla atlatırdım. Fakat, bilmeden iğne yapmak beni korkuturdu. Tıp Dünyası toz ilâç, şurup, kompres ve vantuz ile sınırlanmış olaydı, kararı verirdim.

Yeni Kudüs deneyinden sonra, üretim komutanı olmadaki kepazeliği öğrenmiştim artık. Bunun için ikinci kampa, Moskova içindeki Kaluga Kapısı kampına yollandığım zaman hemen girerken, ana kapıda, kendimin normcu olduğumu söyledim (bu kelimeyi hayatımda ilk defa kampta duydum, ne olduğunu ruhum bile duymadı, rüyamda da göremedim, fakat matematikle ilgili olduğunu umut ediyordum).

Girerken, ana kapıda bunu söylememin sebebi, bölge şefi asteğmen Nevejin'in, uzun boylu somurtkan ve kambur adamın, bizleri girişte karşılamasına, akşamdan sabah yapacağını plânlama isteğine dayanıyordu. Bu derecede işgüzârdı. Kaşlarını çatarak çizme içine geçirilen askerî pantalonlarımı, uzun etekli kaputumu, görev alma isteğini anlatan yüzümü gözden geçirdikten sonra, normculuğa ait birkaç soru sordu (ustalıkla cevap verdiğimi sandımsa da, sonradan hiç de öyle olmadığını anladım). Sabah beni bölge dışına çalışmaya yollamadılar, ben de zafer elde ettiğimi sandım. Üzerinden iki gün geçti, Nevejin beni normcuyu mormcuyu geç... üretim müdürü yaptı. Puantör ve tüm çavuşların üstünde bir pozisyon! Başımı hamuttan çıkarmışım, boyunduruğa sokmuşum! Benden önce böylesine görev bile yokmuş kampta! Amma da sadık köpek görünüşü imiş, benimki! Nevejin benden daha neler yaratacakmış!

Fakat Allah korudu, kariyerim hemen son buldu: Aynı hafta içinde, yapı malzemesi hırsızlığından ötürü Nevejin'i yerinden ettiler. Kişiliği çok kuvvetliydi, ipnotizmacı gözleri vardı, kumanda ederken sesini yükseltmeye gerek yoktu, sıradakiler ağzına bakarlardı. Ellinin üstündeki yaşı, gaddarlık ve kamp tecrübesiyle birlikte NKVD generali olmayı çoktan haketmiş olmalıydı. Yarbaylığa kadar yükseldiği, fakat hırsızlıktan bir türlü vazgeçemediği söylenirdi. K e n d i l e r i n d e n olduğu için yargılan-

madı, bir süre görevden uzaklaştırılırdı ve her seferinde rütbesi bir alt basamağa indirildi. Fakat işte, asteğmenliğe indiğinde bile, huyundan vazgeçmemiş. - Yerine gelen Teğmen Mironov'un bir eğiticiye gerekli sabrı yoktu, şahmerdan yerine kullanılmak istendiğimi ise, kafam almıyordu. Miranov hiç bir yaptığımdan memnun kalmıyordu, dört başı mamur raporlarımı bile can sıkıntısıyla geri çevirirdi:

— Yazmasını dahi beceremiyorsun, üslubun bile eğri büğrü, derdi. Sonra, örnek olarak onbaşı Pavlov'un raporunu gösterirdi: — İşte yazıyor, adam, derdi.

«Plânın aksamasındaki tekli olguların analizasyonunda:

1) Yapı malzemesinin eksikliği,

2) İşçi postalarının tam olarak araçlarla donatılmamalarından ötürü,

3) İş organizasyonunun teknik personel tarafından hatalı yapılması hakkında,

4) İş emniyeti de sağlanmadı

olmaktadır».

Bu üslubun değeri, tüm kabahatin üretimi yönetenlerde, kamp yöneticilerinin ise suçsuz olmalarında saklıydı.

Onbaşı Pavlov'un (eski tankçı, tank başlığıyla dolaşırdı) konuşması ise şöylesine idi:

— Sevgi hakkında bir bildiğiniz varsa, sevginin ne olduğunu bana ispat edin, derdi. (Bildiği konuya dalardı, yakınında bulunan kadınların hepsi, tek ağız, onu överlerdi, bu gibi şeyler kampta pek sağlanmazdı).

İkinci hafta içinde, ayıbımı örtmeden, beni genel işlere yolladılar, aynı Vasili Pavlov yerime geçti. Kendisiyle mücadele etmediğim için, beni toprak kazmaya değil de, boyacılar ekibine yolladı.

Kısa süren şefliğin bana bir faydası oldu: Üretim müdürü olarak beni özel pridurki odasına yerleştirdilerdi. Kampta bu odalardan yalnız iki tane vardı. Pavlov öbüründe kalırdı. Ben rütbe indirimine uğradığımda benim odamdaki yere başka aday çıkmadığından, üzerimde kaldı, birkaç ay yararlandım.

O zaman odanın yalnız yaşayışla ilgili yanlarını görür ve değerlendirirdim: Ranza yerine bayağı karyola, iki kişiye bir komodin, (bir komodin bir işçi ekibine değil), kapısı gündüzleri ki-

litlenirdi, eşya bırakılabilirdi, resmen olmamakla beraber, elektrik ocağımız bulunurdu, avludaki genel kuzinaya kadar gitmek zorunluğu yoktu. Ezilmiş, ürkmüş vücudumun esiri olan ben, o zaman yalnızca bunları görürdüm.

Fakat şimdi, odamdaki komşuları canlandırmak isteği kendini şiddetle hissettirirken o odanın nimetini de anlamış oldum: Ne gönlümün kılavuzluğuyla, ne de toplum içinde kurulu bölücü duvarlar lâbirenti yardımıyla başka koşullar altında hava generali Belâyev ve MVD eski mensubu Zinovyev'e yaklaşamazdım. Zinovyev gerçi general değildi, fakat rütbesi ona yakındı.

Yazarlığın, öfke, tiksinti ve birini hor görme duygularından kaçınmak anlamına geldiğini de anladım şimdi. Öfkeyle karşılık verdin mi? Söyleyenin son sözünü duymamak, görüşünün neye dayandığını anlamamak anlamına çıkar. Birine karşı tiksintin mi vardı? Bilinmedik mizacı tanımak fırsatından ettin kendini, oysa tam şimdi ona ihtiyacın var. Zaman ve dikkatimi hep beni hayran kılan, hoşuma giden, beni acındıran kimselere verdiğimi geç anladım, bu sebeple toplumu, Ay misali, hep bir yandan görürdüm.

Fakat nasıl ki Ay, bir hafif sallantıyla yüzünün öbür yanının bir parçasını bize gösteriyorsa - umacı gibilerini barındıran odamız da bana bilinmedik insanları tanıtmış oldu.

Hava Tuğgenerali Aleksandr İvanoviç Belâyev (kampta «general» olarak adlandırılırdı), yeni gelen tutukluların bile gözüne hemen çarpardı. Külrengi bitli tutuklu kolu içinde yalnız boy bosuyla değil, herhalde dışarısının malı kaliteli deri ceketiyle ve - öylesine Moskova sokaklarında rastlayamazsınız - (Sahipleri arabayla gider gelirler) ve özel «hazırbulunmamazlık» duruşuyle ayrılırdı: Tutuklu kolu içinde, hareket etmeden bile, çevresindeki aşağılık takımla bir ilgisinin olmadığını, ölüm pahasına olsun, aralarına nasıl düştüğünü anlamadığını sezdirebiliyordu. Tutuklu kalabalığı içinde sivrilmiş haliyle öne bakarken, sanki bizim göze görünmeyen bir geçit resmini teftiş eder gibiydi. Göreve yollanan tutuklular beşer kişilik sıra halinde koldan ayrılırken, kapı nöbetçisi baştakinin sırtına elindeki tahtacığı vurarak sayımı yapardı. General beşinci olmamaya çalışırdı, kazara olduğu zaman, kapıdan geçerken tiksintiyle irkilirdi, sırtıyle nöbetçiye boş verdiğini göstermek istercesine, eğrilirdi. Nöbetçi de ona tahtasıyla dokunmazdı. General Belâyev üretim pridurkaları postasındaydı.

Henüz önemli şef pozisyonunda, üretim müdürüyken, generalle tanışmam şu şekilde oldu: Onun normcu yardımcısı olarak çalıştığı inşaat bürosunda ateş ararken, kendisinin sigara içtiğini gördüm. Yaklaştım, sigaramı tutuşturmak için izin istedim. Belâyev, sanki mikrop kapacağından korkarcasına, sigarasını benimkinden düzenli bir hareketle uzaklaştırdı, cebinden çıkardığı nikelâjlı lüks çakmağını önüme koydu. Sigarasını bir an için emrimde bulundurmaktansa, başkasına hizmet ederek alçalmaktansa, çakmağının kirletilmesine, bozulmasına razıydı. Mahcup oldum. Ateş isteyen her küstaha karşı hareketi aynıydı. Bu jestiyle ezilenlerin kendisinden bir daha aynı ricada bulunmalarına imkân kalmıyordu. Eğer kendi sigarasını yaktığı zaman aynı ateşten yararlanmak isteyenler sigaralarını uzatırlarsa, o zaman general, çakmağını sakin sakin söndürürdü, kapağını kapatırdı ve ateş isteyenin önüne koyardı. Giriştiği fedakârlığın çapı daha belirliydi şimdi. Hürlerden olan onbaşılar, tutuklu çavuşlar ateşi odada bulmamaları halinde, dışarıya çıkarlardı, fakat generalden istemezlerdi.

Kendisiyle aynı odaya, hattâ yanına yerleştikten sonra, tiksinmenin, nefretin ve öfkenin, kendisinin, tutuklu olarak, başlıca huyları olduğunu gördüm. Yemek yemek için kamp yemekhanesine gitmediği gibi, oda arkadaşımız Prohorov'a, ekmek dışında, diğer kamp yemeklerinin odaya getirilmesini yasaklamıştı. (Yemekhane kapısının yerini bile bilmem, derdi.) Acaba, bütün Takımadalarında, zavallı ekmek tayınıyla onun kadar alay eden bulundu mu hiç? Belâyev ekmeği pis kara kurbağası imiş gibi eline alırdı (değil mi ki elden geçti, kirli tepsilerle dolaştırıldı) parçayı a l t ı y a n d a n d a soyardı, kabuğu da, içini de. Kestiği kabukları hiç bir zaman isteyenlere vermezdi - Prohorov'a veya nöbetçi ihtiyara - onları çirkef kovasına atardı. Cesaretimi toplayarak, bir gün, attığı ekmeği neden Prohorov'a vermediğini sordum. Çok kısa kesilmiş beyaz saçların süslediği başını gururla sallayarak: «Birlikte Lubyânka'da oturduğum arkadaş benden kalan çorbayı yemek için izin istedi. Bu bana çok dokundu. İnsanların alçalması beni rahtsız eder,» dedi. Kendilerini aşağılandırmamak için açlara ekmek vermiyordu!

Kibirli olmak generale kolay geliyordu: Kampımızın ana kapısının yanıbaşında 4 numaralı troleybüsün durağı vardı. Her gün saat onüçte, yemek paydosunda, generalin karısı troleybüsten iner, kendisine 1 saat önce evinde hazırlanan yemekleri termoslarla getirirdi. Bayağı günlerde ikisi görüşemezdi, yemekleri gardiyan içeri verirdi. Pazarları ana kapıda yarım saat görüş-

mek haklarıydı. Eşinin hep ağlayarak ayrıldığını anlatırlardı: Aleksandr İvanoviç, gurur ve ıstırapla dolu gönlünde bir haftada biriktirdiği hıncı, karısından alırmış.

Generalin izlenimleri doğruydu: «Kampta eşya ve yiyecek yalnız sandık içinde ve yalnız kilit altında sağlanamaz. Sandığın da yere vidalı olması gerek», derdi. Arkadan sonuç gelirdi: «Kampta 100 kişi içinde 80'i - hergele!» (Muhatapsız kalmamak için % 95 demiyordu). «Buradakilerinden birini dışarda görsem, o da bana doğru sekerse, aklınızı mı kaçırdınız, sizi hayatta ilk defa görüyorum, diyeceğim!» derdi.

«Kalabalık içinde oturmak bana zor geliyor, - (altı kişiydik topu topuna) - odamı kilitleyerek yalnız başına yemek istiyorum,» derdi. O yemeğini yerken, çıkmamızı mı istiyordu? Özellikle yemek yerken yalnız kalmak isteği, yediğinin bizim yediklerimize hiç benzemediğinden mi doğuyordu, veya çevresinin alışkanlığı mıydı? Bolluğu açlardan saklama alışkanlığı?

Bizimle çene çalmayı severdi, bu açıdan tekli odadan hoşnut kalacağını ummam. Ne var ki nutuk çeker gibi konuşurdu. yüksek sesle, emin olarak, yalnızca kendi anılarını anlatırdı: «Bana başka bir kamp teklif etti iseler de..., daha konforlu olacaktı...» (Onlara seçim hakkı tanımalarına şaşmam) - «Bende öyle bir şey olamazdı...» «Bilir misiniz, ben ...» - «İngiliz - Mısır Sudan'ında iken ben...» arkası gelmiyordu, zırva, yalnızca ilk girişi haklı göstermek için tamamlanırdı: «Ben İngiliz - Mısır Sudan'ına gittiğimde...»

Bir hayli yer gördüğü, dolaştığı doğruydu. Elliden aşağıydı, sağlamdı. Ancak tuhaf şey: Hava tuğgenerali olduğu halde, havadaki çarpışmalarından, hattâ uçuşlarından söz etmedi. Anlattığına bakılırsa, savaş yıllarında bizim hava kuvvetlerinin Amerika'daki satın alma komisyonunun başkanlığını yapmış. Anlaşılan, Amerika gözünü kamaştırmış. Bir çok eşya da almış oradan. Tutuklanmasının sebebini bize anlatacak kadar alçalmamıştı, ancak Amerika'da kalmasıyla, veya o konuda anlattıklarıyla ilgili bir konu olması gerekiyordu. «Otsep (¹) herşeyi itiraf etmemi salık vermişti, (**) ben ise cezanın iki katına razı olduğumu, fakat hiç bir suçumun olmadığını onlara söyledim!», diyordu general. Hükümete karşı suçlu olmadığına inanmamız gerek çünkü, cezanın iki katını değil, yarım katını vermişler -

(*) **Avukat - sorgu yargıcının izindeydi.**

(1) Otsep — Ünlü Sovyet avukatı.

topu topuna 5 yıl. Onaltı yaşındaki gevezelere verilen ceza bile bunun üstündeydi.

Ona bakar ve düşünürdüm: Kaba parmaklar apoletleri söktükten (o anda nasıl kıvrım kıvrım kıvrandığını gözönüne getirelim), üst aramalardan, bokslardan, hapisane arabalarından, «eller arkaya» komutlarından sonra bu adam, en önemsiz konularda bile eğer itirazlarımızı kabul etmediyse (önemli konuları ancak Zinovyev'le konuşurdu, bizleri hor görürdü), o zaman beyin yapısının herhangi bir kanıt veya delili kabule elverişli olmadığını düşünmeliyiz. Nitekim, başkasına ait bir fikrin onca benimsendiğini hiç görmemişimdir! Biz söylemeden her şey ona malûm oluyordu! Ya daha önceleri, Satınalma Komisyonu Başkanı, Sovyetlerin Batıdaki habercisi iken, acaba tutumu neydi? «Yeni Rusya'nın» sembolü, fikrine erişilmez beyaz yüzlü sfenks iken? (Batının görüşü o biçimdi). Bu pozisyonda olan Belâyev'in bürosuna bir istidayla girmek, yalnız kapısını aralamak? Bastırır sizi, çıkışır! Köklü askeri aileden gelme biri olaydı, çok şey anlardık, fakat değil, işte. Himalaya dağlarıyla bir tutulabilecek çalım, birinci kuşak Sovyet generali tarafından benimsenmişti. İç savaş yıllarında Kızılordu'da, ayağında çarık, bir delikanlı olarak dolaşmalıydı, imzasını da atamazdı herhalde. Nasıl da çabuk yetişti?... Her zaman, trende de, kaplıcada da, hep kendi kapalı çevresi içinde, demir kapıların arkasında, özel izinle girilen yerlerde kalmakla olacak.

Ya öbürküleri? Berikine benzemeleri, benzememelerinden akla daha yakın. Peki, ya «bir üçgenin açıları toplamı iki dikaçıdır» gerçeği sökün eder de, konaklarına, rütbelerine, dışa yollanmalarına dokunursa? Üçgeni çizenin kafası gider! Apartmanların üçgen biçimindeki alınlıklarını yok ederler! Açıların yalnız radyanla (1) ölçülmesine değin kanun çıkarırlar, o zaman!

Kimi zaman düşünürüm: Ya benden? Yirmi yıl içinde benden böylesine bir general yetiştirilemez miydi? Elbette, hem de dik alâsı olurdum.

Dikkat ettiğim bir nokta daha: Aleksandr İvanoviç hiç de fena bir adam değil. Gogol'u okurken candan gülmesini biliyor. Keyfi yerindeyken bizi de güldürüyor. Gülümsemesi akıllıcadır. Yanındaki yatakta yatarken, içimde ona karşı bir kin yaratıp geliştiremezdim. İyi insan olma yolu kendisine kapalı değil, yalnız ıstırap yolundan geçmek şartıyla. Istırap çekmesi şart.

---

(1) Radyan — Açı ölçüsü birimi. Tepesi bir dairenin merkezinde olan, dairenin çemberi üzerinde dairenin yarıçapı uzunluğunda yay ayıran açıya eşittir.

Pavel Nikolayeviç Zinovyev de, general gibi, kamp yemekhanesine uğramazdı, yemeğinin termos içinde odasına kadar getirilmesini isterdi. Belâyev'den aşağı kalmak, onuruna çok dokunurdu, fakat koşullar elvermezse, kişi n'apsın? General mal mülkün zor alımına çarptırılmamıştı, oysa Zinovyev.in durumu kısmen değişikti. Biriktirdiği parayı elinden - galiba tamamını - almışlar, zengin döşeli apartmanı bırakmışlar. Nasıl da tanımlardı onu bizlere! Sık sık, salyamızı akıtmak istercesine, banyo odasını, tüm ayrıntıları bizlere anlatırdı, dinleyici olarak tattığımız zevkin de farkındaydı. Vecize bile uydurmuştu: Kırkından sonra insan, sahibi olduğu apartmanın değerindedir, derdi! (General yokken olurdu bunlar, yoksa öbürü dinlemezdi, sözü ağzından kaparak kendini de fikir adamı saydığından, konuyu yine Sudan'a kaydırırdı.) Zinovyev'in dediğine bakılırsa, karısı hastaydı, kızı da işdeydi, termosu getirip götürecek kimsesi yoktu. Ancak Pazar günleri evden gelen kumanyanın fakirliği konuşurdu. Fakir düşmüş asilzâde gururuyla çilesini çekiyordu. Yemekhanedeki pislikten, ayak takımının avurt şakırdatmasından tiksindiği için oraya gitmezdi, çorbasını ve lâpasını Prohorov'a getirtir, elektrik ocağında ısıtır, odada yerdi. Ekmeğinin alt yanını o da kesmek isterdi ama, başka ekmeği olmadığından, elektrik ocağının üzerinde tutarak, Prohorov veya ekmek kesicilerin bıraktığı mikropları kızartmakla yetinirdi. Yemekhaneye uğramazdı, bazan çorbasından da vazgeçerdi ama, burada, odamızda, hafiften yemek dilenmekten asil ruhu onu alıkoyamazdı: «Şundan ufak bir parçanın tadına bakabilir miyim? Çoktandır ağzıma almadığım şey,» derdi.

Bamteline basılmadıkça tutumu aşırı derecede yumuşak ve nazikti. Belâyev'in gereksiz kabalıkları yanında Zinovyev'in yumuşaklığı özellikle göze batıyordu. İçten kapalı, dıştan kapalı, sakıncalı ağır hareketleriyle Çehov'un «Mahfaza İçindeki Adam»ını andırıyordu, tıpatıp o, üst tarafını bir daha anlatmaya değmez. Yalnız Çehov'un kahramanı okul hocası, beriki MVD generali, bütün fark o kadar. Pavel Nikolayeviç'in elektrik ocağına göz diktiği anda onu bir an için kullanmayı istemek, kritik bir durum yaratıyordu: Yılan bakışını andırır şekilde sizi süzerdi, kendi aş kabınızı ocaktan çekmeye geç kaldığınızda, sizi paylardı. Pazar günü yoklamaları bizde uzun sürerdi. Bu bakımdan yanıma kitap alırdım (edebiyattan el-ayak çektiğim için, hep fizik kitabıyla), sırada dururken, görülmeyecek şekilde onu okurdum. Disiplin bozucu davranışım Pavel Nikolayeviç'e çok dokunurdu, çünkü s a f t a iken okurdum! Sıranın kutsallığını bo-

zuyordum! Onun gözünde - taşkınlıktan, meydan okumadan başka bir şey değildi, yaptığım! Doğrudan doğruya bana bir şey dememekle beraber, öylesine dudak büker, yüzünü ekşitir, homurdanır, mırıldanırdı ki, eninde sonunda kitap okumaktan vazgeçmek zorunluğunda kaldım. Aslında benim kitap okumam öbür pridurkaların da midesini bulandırıyordu. N'apalım, ahmak gibi bir saat sırada durmak vardı şimdi. (Kitaba gelince, onu odada okuyamazdım, orada anlatılanı dinlemek zorunluğu vardı). Bir sabah, bizim pridurkalar postası işe çıkarılırken, yapım yazıhanesinde iş gören muhasebeci kızlardan biri geç kaldı. bu yüzden de hareketimiz beş dakika gecikmiş oldu. Aslında önemsiz bir şey, ekibimiz yürüyüşe geçen kolun başında değil de, sonunda bulunuyordu bu kere. Olağan şeylerdendi, gardiyan da, puantör de aldırış bile etmediler. Fakat kır mavisi yumuşak kumaştan dikili kaputuyla, yıldızları çoktan sökük kasketiyle, ciddiyetle bakan gözlükleriyle kızı karşılayan Zinovyev öfkeyle bağırıverdi: «Sizin yüzünüzden duruyoruz! Ne diye geç kalıyorsunuz?» (Bu beş dakikacık içinde kendinden geçivermişti, hasta olmuştu, susamazdı artık). Kızcağız zevkten parlayan yüzünü ona çevirdi, kelimeler üzerine basa basa, tadını çıkararak: «Seni çanak yalayıcısı hiç! Çiçikov! (Neden Çiçikov? Herhalde Belikov'la karıştırılmış olacak?) (1) Çeneni tut kerata!... ve devamla analı avratlı edebiyatın sınırına yaklaştı. Kız elini oynatmadı, yalnızca dilini ustalıkla kullanıyordu, oysa erkeğin donuk, bakımlı yüzünde yer yer kırmızı lekeler orataya çıkıyordu, sanki şamar izleri. Kulakları vişne çürüğüne dönüştü, dudakları titriyordu, fakat onlardan bir daha ses gelmediği gibi, asık suratında savunma isteği artık okunmuyordu. Aynı günün akşamı bana dert yanıyordu: «D ü z e l e m e z mizacımın **a ç ı k - y ü r e k l i ğ i n i** ben şimdi n'apayım? **B u r a d a** bile disiplini yadırgarım, uyarı yapmadan e d e m i y o r u m . Çevredekilere çekidüzen verir.» diyordu.

Sabahları tutuklular kolu işe çıkarılırken bir hayli heyecan geçirirdi Zinovyev, bir an önce göreve başlamak isterdi. Pridurkalar kolu üretim bölgesine geçer geçmez, acele etmeyenleri gösterişli bir şekilde geride bırakarak, koşar adımlarla yazıhaneye yönelirdi. Baştakilere kendini göstermek mi isterdi? Bu pek önemli değildi. Tutuklu arkadaşlarına, kendisinin ne derecede meşgul olduğunu mu? Kısmen öyle. Fakat en samimi isteği, kalabalıktan ve kamp havasından sıyrılmak, plânlama dairesinin ses-

---

(1) Çiçikov — Yazar Gogol'un kahramanlarından. Belikov da öyle.

siz odasına kapanmak ve orada gün boyunca hiç bir şey yapmadan sigara içmek, hayâle dalmaktı. Oysa, Vasili Vlasov'un yaptığı gibi, işçi ekiplerinde çalışanların hayatını kurtarmak için plânlar kurabilirdi. Bunu yapacağına, affı düşünürdü; bundan sonra başına getirileceği önemli makamı, dalkavuk sekreterleri, bürosu üzerinde duracak birkaç telefonu, zilleri, saygılı ziyaretçileri hayâl ederdi.

Zinovyev hakkında bildiklerimiz kıttı! MVD'deki geçmişini dile getirmeyi hiç sevmezdi. Ne rütbesinden, ne görevinden söz ederdi, eski emniyetçilere özgü «tevazu». Mavimsi kır rengindeki kaputu, «Beyaz Deniz Kanalı» kitabında anlatılan biçime tıpatıp uyuyordu. Kampa düştükten sonra kaput ve pantalondan mavi şeritleri söküp atmayı o güne kadar akıl etmemişti. Tutukluluğunun sürdüğü iki yıl içinde, anlaşılan, Takımadalarının asıl korkunç yüzüyle karşılaşmamıştı, uçurumun dibini henüz görmemişti. Kampı kendisinin seçtiği besbelli: Evi kampımızdan bir kaç troleybüs durağı uzaklıkta, Kalığa meydanı civarındaydı. Takımadaları hayatının alt basamağına ayağını henüz değdirmediği halde, şimdiki muhite düşman kesilmiş. Ara sıra ağzından kaçırıyor: Henüz bakanlığa kadar yükselmemiş Kruglov, Frenkel, Zavenyagin - bunların hepsi GULAG'ın üst basamaklarında duranlar - yakinen bildiği kişiler arasında. Bir defa, savaş yıllarında, Sızran - Saratov demiryolunun önemli kısmının inşaatını yönettiğini anlattı. Bu durumda Frenkel'in GULİEDes'inde bulunmuş. Mühendisliği olmadığına göre, yönettiği ne ola? Kamp yöneticisi miydi? Canımız ciğerimiz orada, acaba Kleinmihel (1) pozisyonunda mıydı? Doruğa çıktıktan sonra bayağı tutuklu seviyesine gümbürdemek ona ağır gelmiş olmalıdır. 109' uncu maddeye dayanılarak içeri tıkılmıştı, MVD mensubu olduğunu gözönünde tutarak kararı deşifre ettiğimizde, a l d ı ğ ı hediyenin, çapıyla orantılı olmadığı anlamı çıkar. Karar 7 yıl olarak çıktıysa, k e n d i l e r i n d e n olduğu içindir, yoksa cebine indirdiğinin karşılığı yirmi yıl olmalıydı. Stalin'in affıyla kalan cezasının yarısı indirilmişti, şimdi iki yıldan biraz fazla kalmıştı. Fakat sanki on yılı daha varmış gibi, çok ıstırap çekiyordu.

Odamızın tek penceresi Neskuçnıy bahçesine bakardı. Penceremize yakın ve biraz daha aşağılarda dikili ağaçların tepele-

---

(1) Kleinmihel P. A., 1793 - 1868 — 1842 - 1855 Rusya'nın Ulaşım Yolları Başyöneticisi. Moskova - Leningrad demiryolu onun zamanında yapıldı.

ri, rüzgârın etkisiyle sallanır dururdu. Mevsim değişimlerini izlerdik oradan: Kar fırtınalarını, sonra karların erimesini, arkadan ilk yeşertiyi. Pavel Nikolayeviç'i odamızda sinirlendiren bir şey olmadığı, hüzünü ise aşırılığa kaçmadığı günlerde, kendisi pencere yanında dikilir, parka bakarak yavaşça, kulağa hoş gelen sesiyle şarkı söylerdi:

«Hey gönlüm, uykuya berdevam,
Geçmişe: Kalk, uyan demeyesin...»

İşte buyurun, hoş bir salon adamı! Fakat yaptırdığı yolun sağında, solunda nice tutuklunun ortaklaşa gömülü olduğu çukur bırakmış geride!..

Neskuçnıy parkının kampımıza bakan ucuyla öbür kısım arasında ufak tepecikler vardı, uçtaki kısım, parkta gezinenlerin gözünden ırak, kuytu bir yerdi. Orasını ancak bizler, kafaları ustrayla kazınmış olanlar görürdük. 1 Mayıs tarihinde bir teğmenin o ücra yere kızını getirdiğini gördük. Kızın üzerinde renkli fistan. Parktakilerden saklandılar, bizden utandıkları yoktu, köpek veya kediden utanılır mı hiç? Teğmen kızı otlar üzerine yatırdı, anlaşılan kız da aşırı utangaçlardan değildi.

«Geride kalana elveda,
Sevdiğini bir daha sevmeyesin!»

Odamızdaki düzen, sanki bir şeye örnek olmak için kurulmuştu. Bizler - emniyetçinin ve generalin emrindeydik. Elektrik ocağını bile, ki h a l k ı n malıydı, onların izniyle kullanabiliyorduk, onlara gerekli olmadığı zamanlarda. Odayı havalandırma sorunu onlarca çözülür, kunduranın konacağı, pantalonun asılacağı yer, onlarca gösterilirdi. Konuşmaların bitirileceği, uyunulacağı, sabah kalkılacağı saatı onlar kararlaştırırlardı. Koridorda birkaç adım ilerideki kapı, tutukluların topluca kaldığı büyük odaya açılırdı, orası gürültülü patırdılı cumhuriyet havasını yaşayan, tüm bilinen otoritelerin «ağzına» da, «boğazına» da edilen bambaşka âlemdi. Bizim oda ise, imtiyazlıların odasıydı, durumun kötüye dönmemesi için, düzene saygımız olmalıydı. Beş paralık boyacılığa düştükten sonra, sesi çıkamaz proleter oluvermiştim, üstelik her an büyük odaya yollanabilirdim de. Köylü Prohorov resmen üretim pridurkası kadrosunda «çavuş» olarak gösterildiyse de, asıl görevi odacılıktı, ekmek, aş kaplarını taşımak, nöbetçi ve gardiyanlarla konuşmak, bütün pis işleri görmek için generallere verilmişti. Bu durumda diktatörle-

re boyun eğmek zorunluğundaydık. Pekalâ(ya büyük Rus aydınlar sınıfı o ara neredeydi, n'apardı?

Dr. Pravdin [1] (soyadını ben uydurmadım) sinir uzmanıydı, yetmiş yaşındaydı ve kampın doktoruydu. Devrimde 40'ı aşmış doktor, Rus fikir hareketlerinin en parlak zamanına yetişmiş, ruhunu doğruluğa, dürüstlüğe, halk sevgisine yöneltmesini öğrenmişti. Ya görünümü neydi? Kocaman başını uçuşan, gümüşe kaçan gür saçlar süslerdi (kampın tıraş makinası onlara dokunamazdı, sağlık servisi müdürünün gösterdiği kolaylık). Portresi Dünyanın en iyi tıp magazini için kapak resmi olabilirdi. Hiç bir ülke böylesine birini sağlık bakanı olarak bulundurmadan utanç duymayacaktı! Kocaman burnu doğru teşhisin müjdecisiydi, sanki. Hareketleri ağırbaşlıydı. Vücutça dolgun olan doktor normal tekli karyolaya sığmıyordu, üzerinden sarkıyordu.

Sihir doktoru olarak nasıl olduğunu bilemem. İyi bir uzman olması mümkün, fakat devlet içinde değil, yalnız kendi evinde, saygı ve nezaketin para ettiği devirde. O zaman meşe ağacından yapılı kapıya çakılı bakır plâka arkasına kurulur, ancak duvara dayalı saatın melodik çalışına ve kendi vicdanından gelen sese kulak verebilirdi. O günden bu yana korkulu günler geçirtmişler ona, izlenimi ömrü boyunca yeter. Daha önce içeri attılar mı, atmadılar mı, iç savaş yıllarında idama götürüldü mü, götürülmedi mi, bilemem, olduysa da, bunda şaşılacak yan yok, fakat tabanca namlusunu göstermeden de bayağı korkutmuşlar onu. Dispanserlerde görev almak yetiyordu: Saatta 9 hastaya bakmak zorunluğu karşısında ancak dize çekiçle vuracak kadar vaktin vardı, çünkü Çalışma Yeteneğini Tespit Komisyonunun, Kaplıca komisyonunun. Askerlik Şubesi Komisyonunun toplantısında bulunman gerekiyordu, hepsinde bol bol imza atacaktın, üstelik her imzanın kellene mal olacağını bilecektin. Hapse atılan, tehdit edilen doktorların dedikodusu öbür taraftan hep kulağına gelirdi. Buna rağmen durmadan bültenlere, ekspertizlere, kararlara, muayene raporlarına, hastalık tarihlerine hep imza basacaksın. Her imza atışında Hamlet'in duygularına ortak olacaksın: Yarar mı, yaramaz mı? Kurtarayım mı, kurtarmayayım mı? Hasta mı, değil mi? Hastaların yalvarışı bir yandan, Yönetimin baskısı öbür yandan, iyice korkutulmuş doktor n'apacağını bilemiyordu, kararsızlık içindeydi, titrerdi, vicdan azabı çekerdi.

---

(1) Pravdin — «Pravda» kelimesi Rusça gerçek anlamına gelir.

Bu olanlar - kendisi hür vatandaş iken, önemsiz şeyler, enfiye yerine geçer. Ya halk düşmanı olarak içeri tıkıldıktan, sorgu yargıcı tarafından enfarktüs geçirecek kadar korkutulduktan sonra, bu adam ne olmuştu? Kamp noktasının ücretli hür vatandaş durumundaki sağlık servisi müdürü, tıp tahsili görmemiş ihtiyar bir ayyaş, olağan teftişe gelindiği günlerde bile, Pravdin'in heyecanı o derecede artardı ki, hasta kartları üzerindeki Rusça metni okuyamaz oluyordu. Karar verme yeteneğini de bir dereceye kadar yitirmişti kampta: Derecesi 37,7 olan tutuklu işe gönderilir mi, gönderilmez mi, diye düşünürdü; gönderilmediği zaman, acaba bir şey demezler mi? Sorunun cevabını almak için odamıza gelirdi, bizlere akıl danışırdı. Denge bulmuş moralle ancak 24 saat kalabilirdi, bunun için kamp yöneticisinden, hiç olmazsa gardiyan yamağından bir övgü sözü duymuş olmalıydı. Övüldükten sonra kendini 24 saat süreyle sanki tehlikelerden uzaklaşmış bilirdi. Ertesi gün sabahtan, endişe mikrobu onu yeniden kemirmeye başlardı. - Günlerden bir gün tutuklu grubu kamptan yolcu ediliyordu, fakat çok aceleye geldiğinden, hamamı organize edecek zaman kalmamıştı. (Şansları vardı ki, buzlu hamama sokulmadılar). Başgardiyan Pravdin'i bulmuş, tutukluların hamamdan geçirildiğini gösterir raporu imza etmesini emretmişti. Her zaman olduğu gibi doktor boyun eğmiş ama, arkadan ne heyecanlar geçirmişti! Odaya gelince tırpanla biçilmiş gibi karyolaya yığıldı, kalbini tuttu, ohladı. Sakinleştirmeye çalışıyorduk, bizi dinlemedi bile. Biz uyuduk. O sigara üzerine sigara içiyordu, ayakyoluna koşuyordu. Geceyarısından sonra kalktı, «bodur» takma adlı nöbetçi gardiyanı, okuması yazması olmayan fakat kasketinde yıldızı olan Pitekantrop'u (1) buldu, ona danıştı: Ettiği halt için 58'inci maddeden yeni bir süreye çarptırılacak mı? Yoksa Moskova'daki kamptan uzağa mı sürülecek? (Ailesi Moskova'daydı, zengin yiyecek paketleri alırdı doktor, o bakımdan Moskova'da kalmak onun için önemliydi).

Korku geçiren ve şaşıran Pravdin, tüm iradesini yitirmişti artık. Sağlıkla ilgili kontrollarda bile ne ahçıdan, ne baraka nöbetçisinden, ne de kendi servisi adamlarından bir şey soramaz oldu. Yemekhane pisti, bulaşık iyi yıkanmıyordu, sağlıktaki battaniyelerin silkelendiği gün bilinmez oldu - bunların hepsini biliyordu doktor ama, karşı koyamıyordu. Genel çılgınlığın bir tek maddesini ancak kamp yöneticileriyle paylaşırdı: Oturma oda-

---

(1) Pitekantropus — Hem insan hem maymun karakterini gösteren fosil. Cava'da bulunmuş.

larında gün be gün tahta yıkanmasını. (Pek çok eski tutuklunun bildiği olay). Hep ıslak duran ve çürüyen tahta döşeme yüzünden odadaki hava ve karyola hiç kurumazdı. - Yitiklerden en zavallısının bile Pravdin'e hürmeti yoktu. Tutukluluk hayatında onu soymayan, aldatmayan, ancak bunu yapmak istemeyenlerdi. Eşyası yağmalanmamışsa, yalnız odamızın kilitli tutulmasındandı. Hepsi dökük saçık, karyola etrafında yığılıydı veya komodinden dökülüyordu.

Doktor 58 - 10 ve 58 - 11. maddelerden siyasi propagandacı ve organizatör olarak 8 yıla hüküm giymiş ise de, geri zekâlı çocuk kadar saftı! Cezasının üçüncü yılını dolduruyordu, oysa soruşturmada kabullendiği fikirleri anlayacak kadar olgunluğu yoktu. Hepimizin geçici ve şakadan içeri tıkıldığımıza, yakında geniş kapsamlı affın çıkacağına, çektiklerimizin bir tadımlık olduğuna, dolayısiyle çıktıktan sonra hür hayattan zevk almasını bize öğreten Organlara minnet duyacağımıza inanıyordu. Kolhozların başarısına, Avrupa'yı esir etmeyi hedef tutan Marşal plânının şeytaniyetine, Üçüncü Dünya Savaşı peşine düşen müttefiklerin kurnazlığına inanıyordu.

İyi hatırlıyorum, bir gün Pravdin odaya girdiğinde gözleri mutluluktan parlıyordu, tutumu, Paskalya yortusu âyininden dönen, dinî vecibeyi yerine getiren inanç sahibininkine benziyordu. Saf, geniş yüzünde, alt kapakları her zaman şiş ve sarkık olan gözlerinde huşû okunuyordu. Kutsal adam bizlere değil, göklere aitti sanki. Sebebini sorduk. Meğer oturma bölgesi pridurka toplantısından dönüyormuş. Önceleri onlara bağıran, masayı yumruklayan kamp noktası yöneticisi en sonunda susmuş, sakin bir sesle, b e n i m s a d ı k y a r d ı m c ı l a r ı m s ı n ı z, sizlere güvenim var, demiş! O kadar. Doktor bize şimdi açılıyordu: «Bundan böyle işe şevkle sarılmamız için, bizde coşku yarattı,» diyordu. (Bunları dinleyen, dudak büken generale bravo, doğrusu).

Doktorun soyadı yalan söylemiyordu, o doğuştan doğruluktan yanaydı, doğruluğu seviyordu. Sevmesine seviyordu amma, kendisi doğruluğa hak kazanmamıştı.

Bizim küçük modelde Pravdin gülünçtü. Fakat küçük modelde gördüğümüzü büyüğe uygularsak, dehşetten donakalmamız gerek. Bizim, f i k i r h a y a t ı y a ş a y a n Rusyamızın acaba, kaçta kaçı doktor gibi olmuştu? - yalnızca korkudan...

Pravdin kültürlü çevrede yetişmiş, hayatı boyunca kafayla çalışmış. Çevresindekiler de onun gibi, - fakat, acaba, b i r a y -

dın mıydı? Başka deyişle - bireysel anlık (intelek) sahibi miydi?

Yılların akışı içinde inteligensya [1] sözü özerinde nice kere eğilmişimdir. Hepimiz kendimizi o sınıf içinde görmekten hoşlanırız ama, alayımız içinde değil. Sovyet Rusya'da kelimenin anlamı büsbütün tersine döndü. Kol işinde çalışmayanların (ve çalışmaya korkanların) tamamı, kapsamına alındı. Partide, devlet işinde, askerî işlerde çalışanlar ve sendikacılar dahil edildi. Tüm saymanlar - borçlu alacaklı hesabının mekanik kölesi, büro görevlileri de öyle. Vicdan rahatlığıyla bütün öğretmenleri (konuşan okuma kitabı pozisyonunda olan, kitap dışında bir şey bilmeyen, eğitim konusunda hiç bir fikri olmayanlar dahil) bu gruba katabiliriz. Bütün doktorları (yalnız hastalık tarihini yazarken, kalem oynatabilenler dahil). Bu kere hiç bir kararsızlık çekmeden, gazete müdürlükleri, yayınevleri, sinema setleri, filarmoniler etrafında dolaşanlar, ayrıca eser bastıranlar, film çevirenler veya keman yayını çekenler intelegensya sayıldı.

Oysa saydıklarımız belirtilerden hiç biri aydın sayılmak için yetmez. Bu anlamı elden çıkarmayı istemiyorsak, onu ufaklığa bozdurmamamız gerek. Mesleği veya çalışması bir aydını ortaya çıkarmaz, kusursuz eğitim ve köklü aileden gelmiş olmak da öyle. Aydın insan - fikir hayatına karşı tükenmez ilgisini sürdürmek için yeterli iradesi de bulunan, dış koşullardan etkilenmeyen, hattâ onlara karşı çıkabilen insandır. Aydın insan - başkalarının fikrini yansılamayan kişidir.

Ucubelerin toplandığı odamızda Belâyev ve Zinvoyev baştaki aydınlar durumundaydılar, birer köylü olan onbaşı Oraçevski ve avadanlık ambarı sorumlusu Prohorov'un aynı odada bulunmalarından, bu yüksek kişiler rahatsız oluyorlardı. Ben henüz başbakıcı durumundayken, general ve emniyetçi bana başvurdular, o iki köylüyü odamızdan attırmamı istediler. Sebep olarak adı geçenlerin çapaçullukları, yatağa çizmeyle uzanma alışkanlıkları, genellikle aydın sınıfla ilişkisizlikleri öne sürülüyordu. (Generaller. kendilerini besleyen köylüden olmak istediler!). Fakat her iki köylü hoşuma gidiyordu, ben de ruhen köylüyüm, o bakımdan - odada kaldılar, denge de kurulmuş oldu. (Sonradan generaller beni attırmak için aynı hamleyi yapmış olabilirler).

---

(1) İntelegentsiye — Rusça kelime, aydın sınıf anlamına gelir.

Oraçevski kaba saba bir adamdı, «aydınlıkla» ilgisi yoktu, orası doğru. Müzikten ancak eski Ukrayna şarkılarını bilirdi, eski İtalyan veya yeni Fransız ekolünden hiç mi hiç haberi yoktu. Kitap sever miydi, sevmez miydi, bilemeyiz, kampımızda kitap yoktu. Odamızdaki soyut tartışmalara karışmazdı. Belâyev'in İngiliz - Mısır Sudan'ı veya Zinovyev'in kendi apartmanı konulu en güzel monologları sanki duymazdı. Boş zamanlarında somurtkan haliyle karyolasına uzanırdı, bir şey söylemeden düşüncelerine dalardı. Çizmelerini çıkarmazdı, arkalarını karyola demirine dayardı, pençeleri generallere dönük kalırdı. (Bunda bir meydan okuma jesti yoktu, fakat programda bir daha dışarıya gitmek varsa, aklı başında bir insan önceden istirahat etmez mi? Çizmeleri çıkarmak ise zor, çift ayak bezi üzerine geçirili onlar.) Doktorun sözle kendi kendine işkence etmesine de kulak astığı yoktu, anlamıyordu orasını Oraçevski. Derken, iki saatlık susmadan sonra, odada konuşulanıyla hiç ilgisi olmayan, trajik sesle söylenen bir cümle dökülüverirdi ağzından: «Evet, bir devenin iğne deliğinden geçmesi, Ellisekizinciden hüküm giyenin dışarıya çıkmasından daha kolay,» gibilerden. Oysa, pratik hayata değin konulara karışırdı, Ukraynalılara özgü inatla ve heyecanla meselâ keçe çizmenin sobada kurutulmasından bozulduğunu, Kış süresince kurutulmamasının gerektiğini söylerdi. Bu duruma göre Oraçevski'nin aydın olmaması gerekiyordu!

Fakat içimizden bir o yapımcılıkla ilgilenirdi. İş dışı zamanlarda bile inşaattan içtenlikle söz ederdi. Hazır, yerine monte edilmiş oda bölmelerinin tutuklular tarafından, bir kolaylığı bulunarak, odun yerine sobalarda yakıldığını duyunca, kocaman başını iki elle tuttu, duyduğu ağrıdan sallanmaya başladı. Takımadaları yerlisinin barbarlığına akıl erdiremiyordu. Belki de içerde henüz bir yıl kaldığı için. - Biri geldi, anlatıyordu: Sekizinci kattan beton plâkayı aşağıya düşürmüşler. Herkeste heyecan: Ölen var mı? - diye soruyorlar. Oysa Oraçevski: «**Nasıl** parçalandığını gördünüz mü? Çatlakların doğrultusu neydi?» (plâkalar onun yaptığı resime göre dökülürdü. armatür demirini doğru koyup koymadığını anlamak istiyordu. - Aralığın soğuk bir gününde, az ısınmak için çavuş ve onbaşılar yazıhaneye toplanmışlardı, kamp dedikodusunu yapıyorlardı. Odaya giren Oraçevski kolçağını çıkardı, içinden törenle, donmuş, fakat henüz yaşayan portakal - siyah renkte güzel bir kelebek çıkardı. «İşte buyurun, eksi 19 santigratta hayatta kalan kelebek! Tavan kirişi üzerindeydi,» dedi.

Herkes kelebeğin çevresinde toplandı, susuyorlardı. Bizlerden hayatta kalabilecekler herhalde, cezayı tamamlarken, bu kelebekten daha canlı olmayacaktık.

Oraçevski yalnız 5 yıla hüküm giymişti. Yüzüyle suç işlemişti (tastamam, Orwell'e göre [1]) - gülümsemiş! İstihkâm Okulunda öğretmen olan Oraçevski, öğretmenler odasında başka hocaya «Pravda» gazetesinde bir yazı gösterirken, gülümsemiş! Obürü birkaç gün sonra cephede ölmüş, Oraçevski'nin neye gülümsediği anlaşılmamış. Fakat gülümsemeyi görenler olmuş. Oysa parti merkez organına gülmek - kutsal şeylere el kaldırmak anlamına çıkar! Bunun üzerine kendisine siyasi bir konuşma yapması teklif edilmiş. O da emre uyacağını, fakat konuşmayı keyifsiz yapacağını söylemiş. Bardağı taşıran damla işte o idi.

Doktor Pravdin - Oraçevski ikilisinden hangisi aydın sınıfa daha yakındı?

Gelelim Prohorov'a. İriyarı, hantal yürüyüşlü bir köylü idi. Bakışları ağır, yüzü sevimsizdi. Gülümsemek için az düşünmesi gerekiyordu. Takımadalarında bunun gibisine «bozkurt» derler. Hakkından vazgeçmek veya birisine iyilik yapmak işteği hiç bir davranışından sezilemiyordu. Zinovyev'e aş kabı, Belâyev'e ekmek getirirken yaltaklanmaması, yalandan gülümsememesi gereğinden fazla konuşmaması hoşuma giderdi. Bu işleri yaparken çalım satardı sanki. Sizlere hizmet ediyorum ama, ben de çocuk değilim, demek istiyordu. Dolgun vücudunu beslemek için çok yiyeceğe ihtiyacı vardı, generalden aldığı çorba ve pelteye karşılık aşağılandığının da farkındaydı, çağrıldığı zaman ters cevap vermezdi ama, oturduğu yerden de fırlamazdı. İçimizi dışımızı anlıyordu, onun karşısında hepimiz çıplaktık sanki, fakat bunu göstermiyordu, herhalde günü gelmemişti. Prohorov bana kayadan oyulmuş bir dev gibi geliyordu; halk yığınları içinde bu tipler bulunur, omuzları da çok yük taşır. Gülümsemeye karşılık vermek için hiç acele etmezdi, suratı hep asıktı, fakat seni arkandan vurmazdı.

58. madde hükümlüsü olmamakla beraber, hayat felsefesi sağlamdı. Naro-Fominsk'te uzun yıllar köy sovyetine başkanlık etmiş, kolay iş değildi. Gaddarlığı da elden bırakmamak, yönetime karşı da durumu savunmasını bilmek gerekiyordu. Başkanlığına değin anlattıklarından bir örnek:

- Yurtseverlik - hep önde bulunmak anlamına çıkar, - diye söze başlardı, - bütün terslikler ilk önce sana çarpar. Köy sov-

---

(1) Orwell E. B., 1903 - 1950 — İngiliz romancısı ve denemecisi.

yetinde çalışma raporumu okurken konuşma ve tartışmalarımız genellikle **maddî şeyler** üzerine ise de, bir de bakarsın, sakallılardan biri şu soruyu ortaya atıverir: Per-ma-nant devrim nedir? Kim bilir neyin nesi? Şehirli karıların başlarında bulunduğunu bilirim ama, cevabını veremezsem, cahil derler, yerini bil, derler. Onun için cevabını veriyorum: Pürçeklenen, lüle lüle olan fakat ele geçmeyen devrim, derim. - Kentteki karılara veya koyunlara bak, anlarsın, derim. Ne zaman ki bizimkiler Makdonald'la kedi köpek oldular, hükümet adamının raporuna bir düzeltme eklettim: «Yoldaşlar, komşu köpeğinin kuyruğuna daha az bassaydınız, olmaz mıydı?» şeklindeydi.

Prohorov da zamanla hayatımızın göstermelik karakterini anlamış, ona ayak uydurmuştu. Kolhoz başkanını çağırır ona emir verirmiş: «Tarım sergisinde altın madalya almak üzere bir sağmacı kadınla inek hazırlayacaksın, günde 60 litre süt olsun!», dermiş. Bütün kolhoz da faaliyete geçerek, sergilenecek inekleri albüminli gıda, hattâ şekerle beslerdi. Köydekiler de, kolhozdakiler de tarım sergisinin değerini anlarlardı. Fakat n'apsınlar, yukarıdakiler oynaşıyor, kendilerini aldatıyor, demek öyle istiyorlar.

Cephe Naro - Fominsk'e yaklaştığı sırada, Prohorov köy sovyetinin büyük baş hayvanlarını geriye çekmekle görevlendirilmiş. Aslında tedbir Almanlara karşı olmaktan fazla, köylüye karşıydı. onlar şimdi topraklarında hayvansız ve traktörsüz kalıyordu. Köylüler hayvanları teslime yanaşmıyordu, kavga ediyorlardı (kolhozların dağılmasını, hayvanların kendilerine kalmasını bekliyorlardı), az kalsın Prohorov'u öldürüyorlardı.

Cephe, köyleri üzerinden atlayarak, gerilere kaydı bir Kış da öyle kaldı. 1914 Savaşında topçu olan Prohorov, hayvansız kalınca, ümitsizlikten bir Sovyet bataryasına katıldı, Kovuluncaya kadar mermi taşıdı. 1942'de bölgesi yeniden Sovyetlere geçti, Prohorov yine köy sovyeti başkanı oldu. Onun için öç alma zamanı gelmişti, düşmanlarıyla hesaplaşabilirdi, eskisinden daha sert olabilirdi, bugüne kadar da hayatı rahat geçerdi. Fakat yapamadı, acıma duygusu üstün çıktı.

Bölgeleri darmadağın olmuştu, evsiz barksız kalanları, açları beslemek için başkana ekmek karneleri vermişler. Prohorov halka acımış, gereğinden fazla karne dağıtmış. Bunun üzerine «Sekizde Yedi» Kanunu gereğince 10 yıla hüküm giymiş. Okuması yazması kıt olduğu için Makdonald'ın kusuruna bakmamışlar, fakat merhamet duygusunu affetmemişler.

Prohorov odamızda, aynen Oraçevski gibi, karyolaya uzan-

mayı, konuşmadan badanası dökülen tavana bakmasını severdi. Generaller yokluğunda konuşurdu ancak, Bazı vecize ve düşünceleri çok hoşuma giderdi:

— Hangi çizgiyi çizmek insanın daha kolayına gelir, doğruyu mu, eğriyi mi? Doğru için âlet gerek, eğriyi sarhoş bile ayağıyle çizer. Hayat çizgisi de öyledir.

— Para mı? - Para **çiftkatlı**'dır bizde. (Ne kadar da doğru! Prohorov'un demek istediği kolhozlara aitti: Onlardan alınan erzağa biçilen fiyat başka, aynı erzağın halka satış fiyatı başkaydı. Fakat sorunu daha geniş anlamda alıyordu, paranın «iki katlılığı» her yerde açığa çıkardı, bütün hayatımızı bellerdi. Devlet paramızı birinci kattan öderdi, biz ise ihtiyaçlarımızı ikinci kattan sağlardık. Bu durumda ikinci kattan da bir kısmı kazanmamız gerekiyordu, yoksa çabucak iflâs edecektik.)

— Bir deyimi daha vardı: İnsan şeytan değil ama, yaşatmaz.

Daha da vardı, ne yazık ki onları saklayamadım.

Taa başta, odamıza umacılar gibilerinin odası demişim, oysa Prohorov ve Oraçevski'nin çirkin tarafları yoktu. Fakat altı kişilik kadroda dördünün fikri yanı bozuktu, ben de onlardandım. Nasıl olmasın? Parçalanmış, hallaç pamuğu gibi atılmış olsa bile, eski inançların, yanıltıcı ümitlerin, sanal kanıtların artıkları bugüne kadar kafamda dolaşır dururdu. Cezamın ikinci yılına girmiş olmama rağmen, alnımdaki yazının bana, Takımadalarına atılmış insana, neyi salık verdiğini henüz anlayamamıştım. Henüz Presnya'daki puantörün ahlâk bozucu öğütüne uymak, «ne olursa olsun, genel işlere katılmamak, yaşamak» çabası içindeydim! Genel işe kendimi içten hazırlamak, bana kolay gelmiyordu.

Gecelerden bir gece, kampımızın ana kapısına özel bir oto yanaştı. Odamıza giren gardiyan generali omuzundan silkeleyerek, «eşyanla beraber çık,» emrini verdi. Uyku sersemliği içinde bulunan generali götürdüler. Butırki cezaevinden bize pusula yollamayı becermiş: «Metin olun! - (bizden ayrılınca maneviyatımızın kırılacağını sanmış olmalı) - Hayatta kalırsam, yazarım,» diyordu. (O yazmadı, başka yollardan öğrendik: Moskova'daki kampta ondan bir tehlikenin gelebileceğini sanmışlar, Potma'ya yollamışlar. Orada termosla evden çorba gelmiyordu, ekmeği de altı yandan kesmediğini sanırız. Daha altı ay sonra gelen haberlerden, çok düştüğünü, başkaları için çorba taşıdığını, ondan çöplendiğini duyduk. Doğru mu, değil mi bilemem, aldığımı satıyorum, kampta öyle derdik.)

Zaman kaybetmeden hemen ertesi gün sabah, boyacılığı öğrenmeden, generalin yerine kendimi normcu yardımcısı tayin ettirdim. Normculuğu da öğrenmiyordum, keyfimce böler ve çarpardım. Yeni işde inşaatta dolaşmak için fırsat çıkardı, kimi vakin binanın sekizinci katında, hemen hemen çatısında kurulur. tutuklu gözüne açılan Moskova manzarasını seyre dalardım.

Bir yanden Serçe Dağları, üstleri o zaman yeni yapılarla dolmamıştı. İleride Lenin caddesi olacak güzergâh ancak belli oluyordu. Kanatçikov sayfiye yeri eskisi gibi duruyordu. Obür yanda - Novodeviçiy manastırı kilisesinin kubbeleri, Frunze askeri akademisinin kompleksi ve çok uzaklarda, leylâk renk buğu içinde kaynaşan sokakların gerisinde - Kremlin, yalnızca imzaya kalmış, affımızın hazır durduğu yer.

Ayağımız altında serili şanlı ve zengin, çilemizi çekmeye mahkûm olanlara kapılarını kapayan Dünyanın, pek çok çekici, ayartıcı yanları vardı, ne çare ki, onu görmeyecektik.

Bir yeni tutuklu olarak hürriyete kavuşmak için çırpınırdım, fakat yine de bu kentin sokaklarını arşınlamak istemezdim, oradakilerini kıskanmazdım. Bizi buraya tıkan kötülük, orada örülmüştü. Böbürlenen şehir bugüne kadar hiç bir zaman, savaştan sonraki yıllarda olduğu kadar, kendisi için söylenen sözü haklı çıkarmamıştı:

Moskova göz yaşına bakmaz! (*)

Pridurka olmasına pridurka idik, fakat yalnız üretim bölgesi pridurkası. Kampın en önemli odası bizimki değil, üstümüzdeki idi, orada oturma bölgesi pridurkaları otururdu: Muhasebeci Salamonov, ambarcı Berşader ve puantör Burşteyn üçlüsü. Kampı

(*) **Bugün, fırsat çıktıkça, her eski tutukluya nasip olmayan şanstan yararlanır, k e n d i k a m p ı m ı ziyaret ederim! Her seferinde heyecanlanırım! Hayat yolundaki aşamalara değer biçme imkânı açısından, geçmişin ümitsizliğine bir daha dalmak, kendini eski durumda bilmek - ne kadar da yararlı. Bugün «Spartak» mağazasının durduğu yerde, eskiden yemekhanemiz, kültür - eğitim kısmı ve sahnemiz bulunurdu. Burada, değişmeyen troleybüs durağının yanında, kampın ana kapısı. İşte üçüncü katta bizim, umacı gibilerin odasının penceresi. Saflara dizildiğimiz yer burası. Napolnaya'nın kule vinci işte suracıkta iş görürdü. Burası - M.'in Bersader'e dalıverdiği nokta. Asfaltlanmış bahçede gezinenleri, değersiz şeyler konuştuklarını görüyoruz cesetler üzerinde yürüdüklerinin, hatıralarımızın üstünden geçtiklerinin farkında değil onlar. Bu bahçeciğin Moskova'nın bir parçası, şehir merkezine uzaklığı 20 dakika olan bir yer değil, vahşi Takımadaları ülkesinin bir adacığı**

yönetenler de - onlar. Değişikliğin yapılması onlarca kararlaştırılırdı. Pavlov üretim müdürlüğünden atıldı, yenine K. geldi. Yeni başbakıcı günün birinde odamıza taşındı (yaltaklanmalarına bakmadan Pravdin'i daha önce p o s t a l a m ı ş l a r d ı). Bana da fazla katlanmadılar, kısa süre sonra hem normculuktan, hem odadan kovdular (kampta, toplumdaki pozisyon alçaldıkça, rütbezalarda, tutuklu gözünde aynı oranda yükselir). Fakat, henüz odadayken, K.'yi incelemek için zamanım vardı. Devrim sonrası önemli aydın tipini canlandırmakla, K.'nın bizim küçük modele büyük hizmeti oldu.

Aleksandr Feodoroviç K., otuzbeş yaşında, tuttuğunu koparan ,hesabını bilen yaman bir iş adamı tipindeydi (bunlara «parlak organizatör» de denir). Meslek bakımından inşaat mühendisi (mesleğini belirten bir davranışını görmezdik, ancak hesap cetvelini dolaştırırdı), 7 Ağustos Kanunu gereğince içeri alınmıştı, üç yıl kadarını da tamamlamıştı. Kamplara alışmıştı, hürriyette imiş gibi teklifsiz hareket ederdi. Genel işlere çıkarılmak korkusu her nedense onda yoktu. Bu bakımdan genel işlerde çalışan beceriksizlere karşı merhameti de yoktu. Tutuklu için, Takımadaları ülkesi sahiplerinden daha korkunç bir insan türünden idi. Birisinin boğazını sıkmaya başlarsa, sonuna kadar götürür, bıkmaz. Tayınların azaltılması, görüşmelerin yasaklanması, uzak yere gönderilmesi cezaları üzerinde ısrarı vardı, yeter ki, tutukludan en yüksek randımanı alsın. Hem kamp hem üretim bölgesi yöneticileri kendisinden fazlasıyla memnunlardı.

İlginç nokta şu: Kampta yaptığının hepsini daha önce özgürlükte yaptığı anlaşılıyordu. El alışkanlığı besbelliydi, y ö n e t i c i l i ğ i dışarda öğrenmiş, şimdi tam yerine düşmüştü.

---

olduğunu gözönüne bile getiremezler. Oysa bu adacığın Norilsk ve Kolıma ile olan bağları, başşehir ile olan bağlarından daha sıkıydı. Eskiden dolaşmaya hakkım olan cam veya kapılarını macunladığım apartmanlara şimdi artık giremiyorum. Ellerimi, eskiden olduğu gibi, arkamda bağlı, eski bölgemde dolaşamıyorum, çıkar yolun olmadığını gözönüne getiriyorum. Beni yarın nereye yollayacaklarını düşünüyorum, yapmacıktan. Neskuçnıy parkının bugün telle ayrılmamış aynı eski ağaçları bana tanıklı ediyor, beni de hatırlıyor onlar, ve hepsinin aynen böyle olduğunu onaylıyorlar. Tutuklu düzeniyle, sağa sola sapmadan, uçtan uca kadar yürüyordum, düşündükçe, bugünkü hayatımın tüm güçlükleri, balmumu gibi eriyerek ufalıyordu.
Kendime hâkim olamayarak, külhanbeyliğe özeniyorum: Merdivenden çıkarak, kamp yöneticisinin odasına varmadan, iki sahanlık arasında duruyorum, pencere kenarının beyazlığına siyah kalemle: «121'inci Kamp Bölgesi» cümlesini geçiriyorum.
Görürler - okurlar, bakarsın - düşünürler.

Benzetiş yolu bizi öğrenim yoluna çıkarır. K.'nın bana birini hatırlattığının farkına vardım. Acaba kimi? Oldu, Lubyânka'daki koğuş arkadaşım Leonid Z - v'ı! Dış görünümüyle değil, öbürü yaban domuzuna benzerdi, beriki ise centilmenimsi bir şey, uzun boylu, zayıf. Fakat her ikisi yanyana dizildiğinde, y e n i mühendislerimizin ilk serisini görmüş oluyorduk, serinin tipik örnekleriydi. Bunlar eski «uzmanların» bir an önce kovulmasını, kiminle hesaplaşılmasını istiyorlardı. İlk Sovyet Yüksek Teknik Okullar mezunları sonunda sökün ettiler! Eski mühendislerle ister teknik bilgi, ister seziş kuvveti ve işe bağlılık bakımından karşılaştırılmayacak kadar zayıf idiler. (O sıra odadan kovulan ayı Oraçevski karşısında bile K.'nın yelkeni suya iniyordu, sıradan bir geveze olduğu anlaşılıyordu.) Genel kültür alanındaki iddiaları doğrudan doğruya komikti. («En sevdiğim eser (!) Stendal'in «Zamanın Üç Rengi», (1) derdi K. X^2 dX integralini almakta kararsızlık çeken K., benimle matematiğin zor problemlerini tartışmaktan çekinmezdi. Okuldan hatırladığı beş - on Almanca cümleyi rastgele kullanırdı, konuya uysun, uymasın. İngilizcesi hiç yoktu, fakat lokantada bir defa duyduğu İngilizce cümlenin söylenişi hakkında tartışmaya başlardı. Bir de vecize defterini taşırdı yanında, arada bir kullanmak üzere ezberlerdi.)

Kapitalist düzeni görmeyenlerden, kapitalizmin bulaşıcı çıbanlarıyla kirletilmeyenlerden şimdi karşılık olarak cumhuriyet çocuğuna vergi dürüstlük, b i z i m sovyet insanına özgü ilkelere bağlılık bekleniyordu. Okuldan henüz ayrılanlara kimi zaman büyük sorumluluklarla yüklü görevler, yüksek ücretler veriliyordu. Savaş yıllarında Vatan onları cepheye yollamazdı, onlardan yalnız kendi branşlarında iş isterdi. Onlar ise vatanı sevmekle karşılık verirlerdi, bununla beraber partiye üye olmak için fazla istek göstermezlerdi. Kararda yanılmak, işde sürçmek korkuları da yoktu, çünkü sınıf ayırımına dayalı suçlamaya karşı bağışıklıkları vardı. Hattâ, böyle durumlarda, kendilerini sözle savunabilirlerdi. Aynı sebeple işçi yığınlarından da korkuları yoktu, tam tersine, işçilere karşı, merhametten yoksundular ve sistemli davranışları görülürdü.

Yaptıkları - bu kadardı. Bir de, şartlar elverdikçe, kendi çalışma saatlarının sekizi geçmemesine dikkat ederlerdi. Ondan sonra da tatlı hayat, ver elini «Metropol», ver elini «Savoy», artist bayanlar. Bu safhada K.'nın ve Z - v'in anlattıkları, şaşılacak derecede, birbirini tutardı.

---

(1) «Zamanın Üç Rengi» — A. Vinogradov'un yazdığı kitap, Stendal'in biografisidir.

İşte K.'nın, gözleri heyecandan parlayarak, 1943 yılının sıradan bir Pazar günü için anlattıkları (dozu azcık kaçırıyorsa da, genel olarak doğru olsa gerek, inanıveriyoruz!):

— Cumartesi akşamı «Praga» restoranına dalıyoruz, akşam yemeğine! Bir kadın için akşam yemeğinin neyi ifade ettiğini anlar mısınız? Bir kadın için sabah kahvaltısı, öğle yemeği, günlük işi - önemsiz şeyler. Onun için elbisenin, kunduranın ve akşam yemeğinin önemi var! «Praga»da karartma uygulanıyor, fakat dama çıkılabilir. Damın çevredi korkulukla korulu. Yaz kokularıyla dolu hava. Karanlığa gömülü uyuyan Arbat semtini görüyorsunuz. Yanınızda - ipek roblu kadın. (İpek kelimesi üzerine basarak anlatıyor.) Sabaha kadar içtik, şimdi yalnız şampanyaya rağbet. Millî Savunma binası külâhı gerisinden ahududu renginde Güneş yükseliyor! Işınlar, parlayan camlar, altımızda kalan damlar! Hesabı görüyoruz. Özel araba - kapıda, onu telefonla ısmarladık! Açık camlardan giren rüzgâr serinletiyor bizi. Sayfiyede - çam ormanı! Çam ormanı - sabah erken, keyfine doyum olmaz! Kapalı pancur arkasında birkaç saatlık uyku. Saat 10 sularında uyanıyoruz - pancur arkasından sızan Güneş ışınlarının ablukası altındayız sanki. Odada, göze hoş gelen kadın giyeceklerinin dağınık hali. Camlı taraçada kırmızı şaraplı hafif kahvaltı (hafif'in ne anlama geldiğini anlar mısınız?) Sonra arabalarla dostlar sökün ediyor, dereye kadar gider, güneşlenir, derede yüzeriz. Akşam arabalarla eve. Fakat o Pazar çalışılıyorsa, saat onbirde müdürlük etmeye gidiyoruz.

İLERİDE BİLE, kafaca denk gelmemize imkân kaldı mı ki?

Yatağımda oturuyor, anlatıyor, çekici ayrıntılara geldikçe, daha anlamlı olsun diye, ellerini, başını sallıyor, tatlı hülyalara dalıyor. 1943 Yazının korkunç Pazarları benim hafızamda da peşi sıra canlanıyor.

4 Temmuz. Tanyerinin ağarmasıyla beraber, solumuzda, Kurskaya Duga'da toprak sallanmaya başladı. Ahududu Güneşi çıktığında ise biz artık gökten yağan çağrıları okuyorduk: «Teslim olun! Alman taarruzlarının yıkıcı kuvvetini nice defa gördünüz!»

11 Temmuz. Yine seher vakti başımız üstündeki hava binlerce ıslık sesiyle yırtıldı - Orel yönündeki taarruzumuz başlıyordu.

— «Hafif kahvaltı mı» dediniz? Anlamayacak ne var? Karanlıkta, siperde, sekiz kişinin ortaklaşa yediği bir kutu Amerikan et konservesi, ve sonra - hurra! Vatan için! Stalin için!

10 Siyasilerin Yerine Geçenler

Herkesin herkesi yediği, insan hayatının ve vicdanın karşılığı bir ekmek tayını olan bu yüz güldürmez evrende acaba, **siyasi tutuklular** kimlerle, nerelerde kalıyorlardı? Tarih boyunca tüm cezaevleri nüfusunun şeref ve haysiyet temsilcilerine ne oldu?

««Siyasilerin» başına geleni, nasıl öbürkülerden ayrıldıklarını, boğulduklarını, yitirildiklerini daha önceleri anlatmıştık.

Peki, ya onların yerini alan yok muydu?

N'apacağız onları? O tarihten bu yana siyasi tutuklu kullanmayız. Zaten, topumsal doğruluk kurulduktan sonra, «siyasiler» nereden türesin? Hele Çarların hapishanelerinde siyasilere uygulanan kolaylıklardan yararlandıktan sonra, siyasilere gereğin olmadığını iyice anladık. Basbayağı - kalkacak, işte o kadar. Bundan sonra da olmayacak!

İçeriye tıkılanlar mı? Bunlar **karşıdevrimciler**, ihtilâlin düşmanları. İhtilâl kelimesi zamanla soldu, daha iyi onlara **halk düşmanları** diyelim, kulağa hoş gelir. (Bu araştırmada sözünü ettiğimiz sellerle, yalnız bu maddeyle Takımadalarına sürüklenenlerin sayısını düşünelim. Bu sayıya yerinden olanların, kendilerinden şüphe edilenlerin, baskı ve aşağılamaya uğrayan yakınların sayısını ekleyelim ki, sürülenlerin üç katıdır. Hayretle, **halkın kendi kendinin düşmanı olduğunu** göreceğiz. Tarihte ilk oluyor. Fakat, karşılık olarak, iyi bir dost kazanıldı o ara: Gizli polis.)

Kamplarda anlatılan fıkralardan: Hüküm giymiş bir köylü kadıncağız, yargılamada savcı ve yargıcın kendisine hep «çarşı demircisi» demelerine akıl erdirememiş. (Oysa «karşı devrimci» imiş o söz). Kamplarda bulunduktan, sağa sola bakındıktan sonra bu fıkranın aynen yaşanmış olmasına inanası geliyor vatandaşların.

Elindeki iğneyi kaybetmemek için terci onu duvardaki gazeteye batırmış ama, Kaganoviç'in (1) gözüne geçiriverrmiş! Müşteri görünce, oldu: Madde 58, 10 yıl hapis (terrör).

Satıcı kız, malı teslim alırken, başka kâğıt olmadığı için, notlarını gazeteye geçirmiş. Sabun kalıbı sayısı yoldaş Stalin'in alnına geçmiş. Madde 58, 10 yıl.

Makina Traktör Tamir atölyesinde çalışan Znamenski adında bir traktörcü, soğuktan korunmak için, ayakkabısının içine bir kâğıt parçası sıkıştırmış. Yüksek Şûra üyeliklerine seçileceklerin listesi imiş; odacı kadına imza karsılığı verilmiş meğer. Eksik beyanname bulununca, traktörcü, karşıdevrimci propagandadan 10 yıla hüküm giymiş.

Köy kulübünün yöneticisi bekçisiyle beraber yoldaş Stalin'in heykelini almaya gitmiş. Almış ama, heykel ağır, büyük. İki kişi tarafından tezkereyle taşınması gerek. Ancak kulüp müdürü kendisine bu işi yakıştıramamış, bekçiye, «Yavaş yavaş bildiğin gibi götür,» demiş. Yaşlı bekçi bir türlü kolayını bulamamış: Koltuk altına sığmıyor, göbeği üzerinde tuttuğunda beli ağrıyor ve geriye kaykılması gerekiyordu. En sonunda çözümü bulmuş, belindeki kemeri çıkarmış, ilmiği Stalin'in boynundan geçirmiş ve Stalin sırtında, köyü baştan başa geçmiş. Durum açık, itiraz eden çıkmaz, bal gibi terrör. Madde 58 - 8, 10 yıl.

Bir denizci, hatıra olarak İngilize 1 sterlin karşılığında çakmak satmış (borucuk içinde fitil ve çakmak taşı). Vatan otoritesinin küçük düşürülmesi, 58. madde, 10 yıl.

Çoban, kızarak, söz dinlemeyen ineğe «Kolhoz orospusu» diye küfretmiş. Madde 58'den ceza.

Elloçka Svirskaya adında bir kızcağız, amatör bir toplulukla, hafiften **dokunan** bir koşma söylemiş. Ayaklanma sanki. 58. maddeden 10 yıla hüküm giymiş.

Sağır ve **dilsiz** marangoz, karşıdevrimci propaganda yüzünden 10 yıla çarptırılıyor. Nasıl oldu, dersiniz? Anlatalım: Kulüpte tahta döşeme sererken, ceket ve şapkasını asacak yer arıyor. Oysa büyük salondan tüm mobilyayı çıkarmışlar, duvara çakılı bir çivi de yok. Çalıştığı sürece ceket ve kasketini o zaman Lenin'in heykeli üzerine asmış. Gören oldu, Madde 58.

Savaştan önceki yıllarda Vlogolag kampında, Tula, Kaluga, Smolensk eyâletlerinden gelme, okuma yazması olmayan nice yaşlı köylü bulunurdu, hepsi 58 - 10'dan, antisovyetik propagan-

(1) Kaganoviç, Lazar; 1893: Stalin'in yakın arkadaşı ve bakan.

dadan hüküm giymişti. Fakat sıra imza atmaya geldiği zaman, imza yerine ıstavroz çizerlermiş (Loşçilin'in ağzından).

Savaştan sonra kampta Vetluga'lı Maksimov adında biriyle kaldım. Savaşın başında uçaksavar topçusunda görevliymiş. Siyasi yönetici askerleri toplamış, onlarla «Pravda» gazetesinin başyazısını tartışmış (16 Ocak 1942 tarihli Pravda, başyazı: «Alman'a öylesine bir dayak atalım ki, İlkbahar'da belini doğrultamasın»). Maksimov da söz istemiş ve: «Çok doğru, karatayı bu kar fırtınaları eserken, sürelim, onda keçeli çizme yokken. Gerçi biz de kimi vakit ayakkabıyla dolaşırız. İlkbahar'da işler bozulur, düşmanın tekniğiyle...» demiş. Yönetici dahil, herkes alkışlamış, demek herşey biçiminde olmuş. Değil işte. Karşı casusluk örgütünden çağırmışlar, «Alman Teğniğini Övme» suçundan 8 yıla çarptırmışlar. (Maksimov'un tahsil durumu köy okulunda 1 yıl. Komsomol üyesi oğlu ordudan izin alarak ziyaretine gelirdi, babasına: «Tutuklu olduğunu anneme yazma, orduda olduğunu bildir, henüz bırakmıyorlar diye yaz,» derdi. Karıdan cevap geliyor: «Akranların döndü, seni niye tutuyorlar?» Muhafız er, hep traşsız gezen, kulağı ağır işiten Maksimov'a bakıyor, akıl veriyor: «Komuta heyetine geçtiğini ,ondan bırakmadıklarını yaz,» diyor. İnşaatta, anlayışsızlığı ve sağırlığı yüzünden biri Maksimov'a kızmış, «Seni 58. maddeye çarptırmakla maddeyi bozdular,» demiş.

Kolhoz kulübünde güreş tutan çocuklar, sırtlarıyla duvardan bir afiş koparmışlar. İki büyük çocuğa 58'den ceza kesmişler, süre vermişler. (1935'te çıkarılan bu Ukaz gereğince çocuklar, 12 yaşından başlayarak, büyükler gibi ceza görürlerdi!) Babalarını, annelerini de sıkıştırmışlar, kasıt aramışlar.

16 yaşında bir Çuvaş öğrenci, duvar gazetesine döviz geçirirken, anadili olmayan Rusçada hata yapmış. 58'inci, 5 yıl.

Devlet tarım çiftliği muhasebesinde asılı bir döviz dururmuş: «Neşe'yi kaybetmeden yaşamak daha kolay oldu» (Stalin). Biri kırmızı kalemle imzaya e harfini eklemiş, Stalin yerine, Staline olmuş. Suçluyu aramadılar, muhasebeyi tam kadro içeri tıktılar.

Gesel Bernştayn ve eşi Bessçastnaya, evde ispritizma seansı yapmışlar, ruhları çağırmışlar. Cezası 5 yıl, madde 58 - 10. Sorgu yargıcı öbür iştirakçilerin adlarını öğrenmek istemiş. (*)

Saçma mı? Vahşet mi? Anlamsız mı, dersiniz? Hiç de değil! «Kişiyi inandırmak için yapılan terrör» işte budur! Bir atasözü:

(*) Kampta ise Bernştay'ın suçu «falcılığa» çıkmış. Pridurkiler ona gider, ekmek ve tütün karşılığında fallarına baktırırlarmış.

«Kargaya da vur, saksağana da ,sonunda kuğuyu bulursun,» der. Vur, rastgele vur, eninde sonunda dayağı hak edene rastlarsın. Topluma karşı girişilen terrörün ilk hedefi budur, teker teker bulup çıkaramadığın kuvvetli düşmanlarını şimdi rastgele bulur vurursun.

Yakalanışı plânlanmış veya tesadüfen yakalanmış birinin hapsedilmesi için ahmakça gerekçeler uydurulurdu!

Smolensk eyâleti vatandaşlarından Grigoriy Efimoviç Generalov'un suçu, «Sovyet Hükümetine karşı olan nefretinden ötürü işi sarhoşluğa dökmek» idi. Oysa, karısıyla geçinemediği için içiyordu. Ceza - 8 yıl.

İrina Turçinskaya (oğul Sofronitski'nin nişanlısı) kilise dönüşü tutuklanmıştı (aslında bütün ailenin tutuklanması plânlanmıştı). Suçu ise «Stalin'in ölümü için dua etmek» idi (duayı kim duyabilirdi ki?). - Terrör, 25 yıla çarptırıldı.

Aleksandr Babiç'in suçu; «Türk ordusu saflarında 1916'da Sovyet Hükümetine karşı savaşmak (!!)» idi (aslında Türklere karşı savaşmak için gönüllü olarak askere gitmişti). Yanı sıra 1941'de Almanlara «Sadko» buzkıranını teslim etmeyi tasarlamakla da suçlandırılmıştı (gemiye yolcu olarak alındıydı). Bu bakımdan suçu ağırdı, karar - kurşuna dizilmesiydi, fakat 1 altına bozdurulmuştu (10 yıl). Kampta öldü.

Balistik mühendisi Sergey Stepanoviç Fedorov'un «suçu», genç mühendislerin projelerini kasıtla geciktirmek biçiminde özetlenmişti (Komsomol'un faal üyelerinin, resimlerini tamamlayacak kadar vakitleri yok ki). (*)

İlim Akademisi muhabir üyesi İgnatovski 1941'de Leningrad'ta tutuklandı. Suçu - 1908'de Almanya'da Zeiss fabrikasında çalışırken, Alman istihbaratınca angaje edilmiş olmak! Hele Almanlardan aldığı direktifin garipliğine bakın: İgnatovski'ye ilk çıkacak savaşta rahat durmasını, ancak ondan sonraki savaşta casusluk yapması emredilmiş sözde! (Yani bizim kuşak istihbaratçılarını ilgilendirecek konunun kahramanı olması istenmiş). Emre uyan adam Birinci Dünya Savaşı'nda ilk önce Çar'a, sonra Sovyet Hükümetine sabakatla hizmet etmiş, ülkemizdeki biricik optiko - mekanik fabrikasını (GOMZ'u) kurmuş, İlim Akademisine üye seçilmiş, fakat işte, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyle yakalanmış, zararsız hale getirilmiş ve kurşuna dizilmiş!

(*) Buna rağmen yaman sabotajcıyı Krestı cezaevinden alır, konsültasyon için Askeri Fabrikalara götürürlerdi.

Bununla beraber, suçlandırma işinde fantaziye başvurmaya çoğunca gerek yoktu. Suçların basit, normlarla belirtilmiş dizisinden sorgu yargıcı bir, iki tanesini seçer, zarfa pul yapıştırır gibi, dosyayı süslerdi.

— Önderi küçük düşürmek,

— Kolhoz sistemine karşı olumsuz görüş sahibi olmak,

— Devlet borçlanmalarına karşı olumsuz tavır takınmak, (normal bir insandan olumlu tavır beklenebilir mi?)

— Stalin Anayasasına karşı olumsuz görüş sahibi olmak,

— Partinin o günkü politikasını olumsuz görmek:

— Troçki'ye karşı sempati duymak,

— Amerika Birleşik Devletlerine karşı sempati duymak,

— v.s. v.s.

Değişik değerde pulların yapıştırılması tekdüzenli bir işti, sanata gerek yoktu. Zamandan kaybetmemek için sorgu yargıcının eli altında sırasını bekleyen kurbanın hazır beklemesi gerekiyordu, o kadar. Kurbanlıklar eyâlet operasyon yöneticileri, askeri kıta, okul, ulaştırma örgütleri yöneticileri tarafından plân gereğince sağlanırlardı. İhbar müessesesi, yöneticileri kimi vakit kafayı yormaktan kurtarırdı.

Hür insanların birbiriyle uğraşılarında ihbarlar üstün silâh, görünmez X ışınlarının öldürücü türü idi: Düşmanı ışın demetine tutmakla işini bitiriyordunuz, ıskası da yoktu üstelik. Bu gibi olgularda isim ve soyadlarını hafızamda saklamaya çalışmamakla beraber, gönül işlerinde ihbarların silâh olarak kullanılmasına dair *pek çok* hikâye dinlemişimdir. Sevgili koraya karşı, karı kocanın sevgilisine veya sevgili resmi eşe karşı ihbarı silâh olarak kullanmışlardı.

Sorgu yargıçlarının kullandığı pullardan en sürümlüsü - *onuncu madde*, eski adıyla karşıihtilâlci, yeni adıyla antisovyetik propaganda idi. Geleceğin kuşakları merak eder, Stalin zamanı sorgu ve yargılamalara ait dokümantasyonu gözden geçirirlerse, şu antisovyet propagandasını yapanların ne hin oğlu hin olmalarına şaşa kalırlar. Propagandayı iğne, yırtık kasket, yıkanmış döşeme, yıkanmamış çamaşır, gülümsemekle, gülüm-

sememekle, gereğinden fazla anlatan veya gereği kadar anlatmayan bakış, kafatası içinde saklı sessiz düşünce, günlük deftere düşen not, aşk mektupları veya tuvalet duvarına geçirilmiş yazıyla yaparlardı. Propagandayı şose yolunda, köy yolunda, yangında, çarşıda, mutfakta, evde çay içerken, sofrada ve yataktayken, kulağa söylenen sözle yapmaktan çekinmezlerdi. Sosyalizmin yenilgi tanımaz gelişimi ancak, bu propagandaya karşı durmasını bildi!

Ceza Kanununun tüm maddelerine erişilemez, diye şakalaşırlar içeridekiler. Kim topluma ait malın korunmasına ilişkin kanun maddesini ihlâl etmek ister, fakat malın yanına sokmazlar onu. Obürü göz kırpmadan zimmetine para geçirecek, ne yazık ki veznedar olamadı. Katil olmak için hiç olmazsa bıçak, kanunsuz silâh bulundurmak için silâh, hayvanlarla cinsi ilişki kurmak için, evcil hayvan sahibi olmak gerek. 58'inci Maddenin kendisi bile tam olarak erişilemez: Asker olmadıktan sonra 1 b paragrafıyla Vatana nasıl ihanet edersin ?Hantı - Mansiysk'te [1] oturduktan sonra, «4»üncü paragrafın konusu olan uluslararası kapitalizmle ilişki nasıl kurulsun? Berber olarak çalıştıktan sonra, Devlet endüstrisini ve ulaşımı «7»inci paragraftan nasıl bozarsın? Tıpta kullanılan, patlamaya hazır, külüstür bir otoklav'ın olmadıktan sonra? (1948'de kimya mühendisi Çudakov'da vardı, patladı, adam suikastçı sayıldı).

58'inci Maddenin 10'uncu bendine gelince, o g e n i ş k a p s a m l ı d ı r. Yaşlı kadınlara da, oniki yaşındaki çocuklara da, bekâr ve evlilere, gebe kadınlara da, kızlara da, sporculara, sakatlara, ayık ve sarhoşlara, körlere, bakarlara, dilencilere de, özel araba sahiplerine de açıktır. Onuncu bende hak kazanmak için tüm mevsimler elverişli. Yaz da Kış da, günlerden Pazar olsun, bayağı gün olsun, sabah, akşam, işde, evde, apartman merdiveninde, metro durağında, geçilmez ormanda, tiyatroda oyun aralarında, güneş tutulmalarında olsun, fark etmez.

Harcıâlem olma açısından 10'uncu bende ancak 12'inci bent rakip çıkabildi - i h b a r e t m e m e suçunu veya «biliyordum fakat söylemedim» durumunu ele alan kanun bendi. Yukarıda sayılanların hepsi aynı koşullarda 12'inci bendin kapsamına alınabilirdi hem de bu kere kolaylık gösteriliyordu: Ağız açmaya veya kaleme sarılmaya gerek kalmıyordu. Aslında elinizi kımıldatmadığınız, kaşınızı oynatmadığınız için cezaya çarptırılıyor-

(1) Hantı - Mansiysk — Batı Sibirya'da bir bölgenin adı.

dunuz! Sürede ise değişiklik yoktu: 10 yıl hapis, 5 yıl medeni haklardan ıskat.

Savaştan sonra 58'inci maddenin, «vatana ihanet»ten söz eden 1'inci bendinin erişilmezliği kalmamıştı. Bu bende çarptırılmak tüm esir düşenlerin, düşman işgaline uğrayanların hakkı olduğu kadar, boşaltılan bölgelerden ayrılmak için acele etmeyenlerin, böylelikle vatana ihanet etmek niyetlerini açığa vuranların nasibiydi. (Matematik profesörü Juravski, Leningrad'tan ayrılmak için 3 uçak bileti istemiş, kendisine, karısına ve baldızına. Baldıza bilet verilmeyince profesör eşiyle baldızını yollamış, kendisi kalmış. Yetkililer bu davranışta Juravski'nin Almanlara geçme isteğini görmüşler. Madde 58 - 1 - a ve 19. Karşılığı 10 yıl).

Terzi zavallısı, kulüp bekçisi, sağır ve dilsiz marangoz, Vetlugalı vatandaşın başına gelenleri gözönünde bulundurduğumuzda, şimdi anlatacağımız olaylarda herhalde bir haksızlık unsuru bulamayacağız:

— Bağımsızlığını henüz kaybetmemiş Estonya'dan Leningrad'a gelen Enseld adında bir vatandaşda, Rusça yazılmış bir mektup bulunmuş. Kime? Kimden geliyor, diye sormuşlar. - «Ben dürüst insanım, söyleyemem,» demiş. (Mektup V. Çernov' dan [1] geliyordu, akrabalarına verilecekti). Vay seni dürüst adam keratası! Solovetsk'e yollamışlar! Hiç olmazsa ortada bir mektup vardı!

— Giriçevski, cephede çarpışan iki subayın babası. Savaş yıllarında iş seferberliğiyle evinden alınmış, Turba işletmesine yollanmış. İşyerinde verilen yavan çorbadan şikâyeti olmuş (şikâyet için hiç olmazsa ağzını açmış!) karşılık olarak 58 - 10'dan 10 yıla çarptırılması çok yerindeydi! (Oldüğü zaman kampın çöp tenekesinden patates kabuklarını toplamakla meşguldü. Pis cebinden oğlunun fotoğrafı çıktı; göğsü madalyalarla süslüydü).

— Nesterovski, İngilizce hocası. Kendi evinde çay içerken, eşine ve onun en yakın dostuna, henüz döndüğü Volga bölgesinde çekilen açlıktan ve oranın perişanlığından söz etmiş (konuşmuş yani, görüyorsunuz). En yakın dost eşleri yakmış: Koca 10'uncu bentten, eşi 12'inci bentten cezaya çarptırılmışlardı, her ikisine de 10'ar yıl. (Ya apartman ne oldu? Dosta verilmiş olmasın?)

— N. İ. Ryabinin 1941'de, çekilmemiz sırasında yüksek sesle yumurtlayıvermiş: «Bize dokunma, biz dokunmayız, ama do-

---

(1) Çernov, V. M. — Sosyal - devrimci parti lideri. 1917'de Tarım Bakanı.

kunursan canına okuruz» şarkısını daha az söylememiz gerekiyordu, demiş. Bu alçağa kurşuna dizilmek cezası bile hafif gelecekken, yalnız 10 yıla çarptırmışlar!

— Reunov ve Tretyühin, her ikisi de komünist, parti kongresinin niçin çoktan beri yapılmadığını, tüzüğün neden uygulanmadığını merak etmişler (nene gerek? Enseni eşek arısı mı sokmuş?). Onar yıl yediler.

— Faina Efimovna Epşteyn, Troçki'nin caniliğiyle fazla ettilenmiş, parti toplantısında, adı geçenin memleket dışına bırakılma sebebini sormuş! (Parti, yaptığının hesabını ona verecekti sanki! Yoldaş Stalin, ihtimal, binlerle pişman olmuş!) Yakışıksız sorunun karşılığı üç ceza süresi idi, kadın üçünü de tamamlamış, oysa savcı ve sorgu yargıçlarının hiç biri kendisine suçunu açıklayamamış.

— Emekçi kadın Gruşa, işlediği suçların ağırlığıyla göze çarpıyor! Cam fabrikasında çalıştığı yirmiüç yıllık süre içinde komşulardan hiç biri evinde ikona görmemişti. Bölgelerine Almanların gelmesi söz konusu iken, azizlerin resimlerini duvara asıvermiş (korkusu geçmişti, ikonaları hoş görmüyorlardı). Ayrıca, komşuların ihbarından öğrenilen ve sorgu organlarının özellikle üzerinde durduğu konu - Almanları beklerken, döşemeyi yıkaması idi! (Oysa Almanlar gelmediler). Bitmedi. Evin çevresinde bulduğu, resimli, güzel Alman bildirgesini komodin üzerindeki vazoya saklamış! Suçlunun emekçi kökenini hesaba katan merhametli yargı organlarımız tüm bu suçlara karşılık olarak Gruşa'ya YALNIZ sekiz yıl kamp ve üç yıl medeni haklardan ıskat cezasını vermiş! Kocası o ara cephede ölmüştü. Kızı ise teknikum' da okuyordu. İlgililer ise kızdan: «Annen nerede,» diye hep sorarlarmış. Buna dayanamayan kızcağız sonunda kendini zehirlemiş. (Bu noktaya geldiğinde Gruşa ağlamaya başlardı, yanımızdan uzaklaşırdı).

Çelyabinsk Pedagoji Enstitüsünün 3'üncü yıl öğrencisi Gennadi Sorokin 1946'da, öğrencilerin çıkardığı edebi dergide iki makale yazmış. Bunun karşılığı küçük makara ,yani 10 yıl hapisti.

Ya Yesenin'i okumak? Bizler her şeyi unutuyoruz. Yakında diyecekler bize: «Böyle olmadı, Yesenin öteden beri saygı değer halk şâiri idi». Oysa Yesenin karşıdevrimin şâiri idi, şiirleri - yasaklanmış edebiyat. Ryazan kenti GB'sinde M. Y. Potapov'a mal edilen suç: «Yoldaş Stalin, Mayakovski için en iyi ve yete-

nekli şâir dedikten sonra, Yesenin'i nasıl beğenmiş olursun? (savaştan önce). İşte anti-sovyet düşüncen belli oldu,» dediler.

«Douglas» uçağının pilot yardımcısı bir sivil pilot herhalde kaşarlanmış anti-sovyetçi olmalıydı ki, evinde Yesenin külliyatının bulunması yanı sıra, dili de durmamış, bizim Doğu Prusya'ya varmamızdan önceki devirde yerli halkın refahından söz etmiş. Sonra da, bir açık oturumda Erenburg'ia Almanya konusunda tartışmaya girişmiş (Erenburg'un o devirdeki görüşlerini hesaba kattığımızda, pilotun, Almanlara karşı daha yumuşak davranışı önermiş olduğunu anlıyoruz). (*) Açık oturumda - açıkça tartışmak! Olur mu? Yargılama, 10 yıl hapis, 5 yıl medeni haktan ıskat.

İ. F. Lipay kendi bölgesinde kurduğu kolhozu, hükümetin istediğinden 1 yıl önce gerçekleştirmiş. Hem de o kolhoza girenlerin hepsi gönüllü! GPU yöneticisi Ovsyannikov'un bu düşmanca çıkışa katlandığını mı sandınız? Ne gezer! Senden hayır geleceğine, benim şerrim olsun! Kolhoz için, kulakların kolhozu dediler, Lipay'i ise hayatın tümsekli yollarından sürüklediler.

İşçi F. V. Şavirin, parti toplantısında, Lenin'in vasiyetnamesini ağza almış! Bundan daha korkunç bir şey olabilir mi? Bunun gibisine azgın düşman derler ancak! Sorgulardan sonra ağzında kalan dişlerini ilk yıl Kolıma'da kaybetmiş.

58'inci Maddeye çarptırılanlar içinde işte böylesine korkunç canavarlar görülürdü! Ya sinsi sinsi saman altından su yürütenlere ne buyurulur? İşte onlardan biri: Riga şehrinde yerleşmiş Perets Gertsenberg. Durup dururken Litvanya Sosyalist Cumhuriyetine göç etmiş, yeni yerinde kendini Polonya kökenli olarak tanıtmış. Oysa Lettonyalı Musevidir aslında. İnsanı çileden çıkaran - adamın kendi memleketini aldatma isteği. Hesabını anladık: Biz onu Polonya'ya bırakacağız, oradan da İsrail'e

---

(*) Erenburg'un anılarında bu gibi önemsiz olgulara yer ayırılmamıştır. Tartışanın içeriye tıkıldığını kendisi bilmeyebilirdi. O anda partinin görüşünü yansıtan cevabı vermekle yetinmiş olmalıdır, üst tarafını unutmuş. Anılarında, kendisinin «piyango hesabıyla» sağ kaldığını yazıyor. Ne var ki piyangoda kazanacak ve kaybedecek biletler önceden biliniyordu: eğer çevresindeki dostlardan yakalanan var idi ise, onu vaktinde telefonla aramaktan vaz geçmek gerekiyordu. Arabanın oku yön değiştirdiyse, sen de döneceksin. Erenburg'un Alman kinini körüklemesi aşırıydı, Stalin bile eteğinden çekmişti. Hayatının sonuna doğru daha önceden yalana destek olduğunu anladıysan, temize çıkma yolunu anıları yazmakla aramamalıydın. Çözümü o gün göstereceğin yüreklilikte idi.

sıvışacak! Yok dostum öyle şey, Riga'yı beğenmediysen, GULAG'a buyur! Bile bile Vatana ihanet, bedeli 10 yıl.

Ustalıkla maskelenmişler bulunur içlerinde! 1937'de, Leningrad'taki «Bolşevik» fabrikası işçileri arasında eski Fabrika Okulları mezunları ortaya çıkarılmış. Bunlar 1929'da Zinovyev'in [1] bir konuşma yaptığı toplantıda bulunmuşlar (toplantı tutanağına hazır bulunanların listesi ekliydi). Sekiz yıl süreyle gizlenmişler, emekçiler arasına sızmasını bilmişler. Şimdi topluca tutuklanarak kurşuna dizildiler.

Marks'ın sözü: «Vatandaştan suçlu yaratmakla Devlet kendi kendini sakatlar». [*] Duygulanarak açıklamayı da yapmış, Devletin karşısındakini yalnızca suçlu olarak görmemesini önermiş, onun aynı zamanda sıcakkanlı bir yaratık, vatan savunucusu, toplum bireyi, aile reisi ki, «kutsal bir varlıktır», ve en önemlisi - bir vatandaş olduğunun unutulmamasını istemişti. Ne yazık ki hukukçularımızın Marks'ı okumaya ayıracak zamanları yok, hele bunun gibi, incelenmeksizin kaleme alınmış bölümleri. Ma hele bunun gibi, incelenmeksizin kaleme alınmış bölümleri. Marks, keyfince, bizim önergeleri okusun.

Saydıklarımız için tüyler ürpertici, saçma, inanılmaz şeyler, diyecekler. Avrupa bunlara inanmayacak, diyecekler.

Haliyle Avrupa inanmayacak. Kendisi **içeriye tıkılana kadar** - inanmayacak. Avrupa bizim cicili bicili dergilere inanır da, üst tarafını kafası almaz.

Ya biz? Diyelim bundan 50 yıl önce inanacak mıydık? Asla! Yüz yıl önce de öyle. Belinski'ler, Çernısşevski'ler inanmayacaktı. [2] Ancak üç dört kürek boyu derine, Deli Petro devresine veya daha aşağıya inildiği takdirde, niçin inanılmasın? O zaman da düzen, o düzen değil miydi?

— Hapishane gardiyanı Senka: «Sakalımı yolma, Çar'ın ada-

(*) **Marks ve Engels, külliyat, cilt 1, s. 233, bası 1928.**

(1) Zinovyev G. (Apfelbaum), 1883 - 1936. Lenin, Stalin ve diğer önderlerle 1917'den sonra Devleti kuranlardan. 1936'da yargılanarak idam edildi.

(2) Belinski, 1848 - 1910, — Tanınmış eleştirici, toplumun insanseverlik havası içinde eğitilmesine taraftardı, eserlerinde bu eğilimi savunurdu. Çernışevski, N. G. 1928 - 1889, — Edip ve eleştirici. Her iki yazar çağdaş Rus toplumsal fikrin temsilcisiydiler.

mıyım, öyleyse sakalım da Çar'a ait,» demiş. Tastamam, 58'inci. Göz yaşına bakmadan sopa vuruldu.

— Onbaşı İvaşko Raspopin parmağını havaya kaldırmış, «Sana da Çar'a da bu kadarı yeter,» demiş. 58'inci, tastamam, merhametsizce sopalarla dövülmüş.

— Esnaftan Blestin Kazaklara sövmüş, «Sizleri beslemekle büyük prens aptallığını açığa vurmuş,» diye konuşmuş. 58'inci, merhametsizce sopa vurulmuş.

— Boyar çocuğu İvan Paşkov «Büyük Çarımız, Aziz Afanasi'den daha üstün,» demiş. Aziz Afanasi kilisesi papaz çömezi Nejdan: «Peki, o zaman Çar ne diye Afanasi'ye dua ediyor,» diye sormuş. (Paskalya haftasında idi, ikisi de sarhoş). Moskova taraf tutmadı, her ikisine de falaka cezası kesti. (*)

Hiç olmazsa herkes sustu. İstenilen de odur zaten.

Eski Rusya'da s i y a s i l e r ve küçük burjuva, toplumun iki kutbunu temsil ederdi. Hayat düzeni ve fikir yöntemi açısından birbirinin zıddı idiler.

S. S. C. Birliğinde küçük burjuvaları «siyasiler» diye içeri tıkıyorlardı.

Bu yüzden «siyasiler» ile küçük burjuvalar arasındaki fark kalktı.

Takımadalarının yarısı - 58'inci madde. Fakat siyasi suçlu yoktu... (gerçek s i y a s i l e r i n sayısı bu kadar olsaydı, o hükümetin oturacağı s a n d a l y a y ı çok önceleri görürdük biz.)

Kamu düzenini bozana karşı kullanılacak uygun maddenin bulunmaması halinde, 58'inciye başvurulurdu. Bunun için işler çorbaya dönerdi. (**) Birini Ellisekizinciye geçirmek - ondan kurtulmanın kestirme, dönüşü olmayan ekspres yolu idi.

(*) Örnekler Plehanov'un «Rus Toplum Fikrinin Tarihi» kitabından alınmıştır.

(**) Meselâ Moris, Gerşman adında, Sovyet vatandaşı kızla evli genç Amerikalı (Amerikan sefareti dışında geçirdiği ilk gece tutuklanmış). Veya kardeşinin öcünü Beyazlardan alan, gaddarlığıyla tanınan eski Sibiryalı çeteci Muravyev: 1930 dan beri hep GPU da kalmış (Altın yüzünden anlaşamamışlar), orada sağlığını, dişlerini, aklını ve soyadını kaybetmiş (Foks olmuş). Veya hırsızlık etmiş Sovyet levazımcıyı ele alalım: kanundan kaçan levazımcı Avusturyanın batısına sığınmış, kaderin cilvesi, orada iş tutturamamış. Dar ka-

Bu yol, aynı zamanda, tutuklu **a i l e s i n i n** de yolu idi. Özellikle kanunun ÇS [1] bendiyle tutuklanan eşlerin. Bugün alışılmış bir görüşle, kocaların arkasından kamplara yollananlar, parti yüksek kademesinde bulunanların eşleri idi. Fakat bu gelenek çok önceleri kurulmuştu, asiller de, sivrilmiş aydınlar da, ruhaniler de o şekilde temizlenmişti .(Tarihçi H-tsev, kitabında yaptığı prensip hataları için 25 yıla çarptırılmıştı. Fakat eşine de bir şey vermek gerek, ona da 10 yıl. Yaşlı, 75 yaşındaki annesine? 16 yaşındaki kıza? İhbar etmedikleri için onları da tutuklamışlar, dördünü de, yazışma yasağıyla değişik kamplara göndermişler. 1950'den sonra geçmiş olaydır.)

Siyasetten uzak duranların, hattâ okuması yazması olmayanların, tutuklanmadan önce yalnız kendi hayatıyla ilgilenenlerin, haksız yere ceza ve ölüm girdabına kapılanların çoğalması oranında, ellisekizinci maddeyle birleştirilen vatandaş topluluğunun siyasi yüzü gitgide soluyordu ve topluluk, şaşkın kimselerden oluşan, yolunu şaşırmış süreğe dönüşüyordu.

Bu topluluğu **k i m l e r i n** oluşturduğunu anlamak yeterli sayılmaz, kampta ona **n a s ı l b a k ı l d ı ğ ı n ı** da anlatmamız gerekecek.

Devrim üzerine bu insanlar hemencecik sıkı düzen ve hukukçuların formülleriye çepeçevre abluka altına alındıydılar.

Meselâ VÇK'nın 8.1.1921 tarih, 10 sayılı emrinden, yalnız işçi ve köylülerin, önemli sebep gösterilmeksizin tutuklanamayacağını öğreniyoruz. Yüzü hoşa gitmeyen aydının tutuklanmasına izin var anlamı çıkıyor bundan. 1924 yılında toplanan hukukçular kongresinde Krilenko'nun ağzından «bir mahkûmun, toplumbilim açısından düşman sınıfa ait olma halinin, ıslahının mümkün olmadığına işaret, düzelmesinin bir anlam taşımadığını» öğreniyoruz.

1920'yi izleyen yıllarda, düşman kökenli mahkûmlarda yapılacak süre indiriminin, sağcı opportünizmin bir manevrası olduğunu bize bir daha hatırlattılar. Cezaevi düzeninin bir eşitlik düzeni olduğu, karardan sonra sınıf kavgasının bittiği, düşmanın ıslah yoluna girdiği ihtimalleri de yanlışmış. (*)

---

falı bürokrat, orada da yüksek mevkiye çıkmak istemiş ama, rekabetin hüküm sürdüğü ortamda n'apabilirdi ki? Vatanına dönmüş. 25 yıla çarptırılmış, çünkü hem zimmete para geçirmekten, hem de casusluk şüphesinden hüküm giymiş. Memnun da kalmış, hürriyete kavuşmuş güya. Buna benzer olgular sayısızdır.

(*) **«Hapishanelerden...» dergisi, s. 384.**

(1) ÇS — Rusça: Çlen Semyi kelimelerinin başharfleri. Aile üyesi demektir.

Bize söylenenleri bir araya toplayarak özetlediğimizde, şu anlam ortaya çıkmaktadır: «Sizleri **bir hiç** yüzünden toplayabilceğiz düzelmenizle uğraşmayacağız, kampta sizi aşağılatacağız,. sınıf kavgasıyla yitireceğiz».

Pekalâ, kampta sınıf kavgasının sürdürülmesine imkân var mı? Tutukluların hepsi eşit değil mi? Hayır, hayır, acele etmeyin, bir kapitalist gibi düşünüyorsunuz! Siyasi tutuklulardan, canilerden ayrı kalmak hakkının ellerinden alınması ,aslında işte bu amacı öngörüyordu, bundan böyle adi suçlular öbürkülerin ensesinde boza pişireceklerdi! (Bu düzen Çar hapishanesinde kalanların, siyasi tutuklu birleşmelerinde, ortak protestolarda, yönetim için saklı tehlikeleri anlayanların buluşudur).

İşte Averbah, şıppadak geliverdi, anlamadığımıza ışık tutuyor: «Yeni baştan eğitimin taktiği, sınıf belirtisine dayalı bölümleme üzerine oturtulmuştur,» diyor. «Emekçilere en yakın duran tabakalardan kuvvet almamız gerek,» diyor. (*) (O yakınlar da kim ola? «önceden işçi olanlar», yani **hırsızlar**, Ellisekizinci üzerine salıverilecek kitle bunlardır.) Devamla: «Siyasi hırsları körüklemeden yeni baştan eğitim uygulanamaz», diyor (iktibas harfi harfinedir!).

Hayatlarımızın bütünüyle hırsızların eline teslimi, anlaşılan, ücra yerlerdeki kampların tembel yöneticisinin marifeti değil, yüksek Teori'nin uygulanması idi!

«Düzenin uygulanmasında sınıf ilintisinin gözönünde bulundurulması ilkesi... düşman sınıf elemanlarına karşı devamlı baskı - kazağınız yırtık, başınız eğik, sonu gelemeyen çilenizi çekerken, cabadan **yönetimin sürekli baskısı altında kalınışı** bir gözönüne getirmek ister misiniz?!

İlginç kitaba Ellisekize karşı uygulanacak oyunların listesi de eklidir ki, Dünyanın kaç bucak olduğunu öğrensinler! Listede görüşmelerin, yazışmanın, dışardan hediye almanın sınırlanması, şikâyette bulunma, kamp içinde dolaşma yasağı da vardı. Sosyal açıdan yabancı olanlardan özel işçi postalarının kurulması, **daha ağır koşullar altında** çalıştırılmaları öneriliyordu (açıklaması benden: Yaptıkları iş eksik ölçülecekti). Fakat iş normu doldurmamaları hali, sınıf düşmanının çıkışı olarak nitelenirdi. (Kolıma'da işçi ekiplerinin topluca kurşuna dizilmeleri bu yoldan gerçekleşirdi). Listedeki öneriler içinde, kulak ve yardakçılarının, yani doğma, büyüme en başarılı tarım iş-

---

(*) İ. Averbah - «Suçtan Emeğe», sayfa 35.

çilerinin, tarım işine yollanmamaları da yazılıydı! Düşman sınıfı içindeki kaliteli uzmanların (mühendisler olacak), kontrol etmeden, sorumlu işlerde kullanılmaması öneriliyordu (ya onları sınavdan geçirecekler kimlerdi? Anlaşılan, kültür - eğitim kısmında üslenmiş hırsızlar, hunveybin (1) taklidi kadrolar. Kanal yapımında bu öneriye uymak hiç de kolay değildi: Alavere havuzlarının projeleri kendiliğinden yapılmıyordu, güzergâh kendiliğinden belli olmuyordu. O zaman Averbah'ın yalvarması duyuldu: Uzmanlar kampa gelir gelmez hiç olmazsa altı ayını g e n e l i ş d e geçirsinler, diyordu. (Ölmek için daha fazlasına gerek yoktu zaten). O zaman: «Uzmanlar, aydınların imtiyazlı barakalarında kalmamakla, toplumun etkisinden yararlanacaktır» ... «karşıdevrimciler ise, toplumun karşısında bulunduklarını, onun nefretini kazandıklarını göreceklerdir.»

Sınıf ideolojisini dilediğin gibi kullanma yetkisi elde iken, onları tersine anlatma yetkisi de cepte demektir. «Eskiden adam olanlardan» birini veya bir aydını pridurka yapmak isteyen çıkarsa, o her kim ise, «Emekçi sınıftan gelme tutukluyu en ağır işe sürmüş oluyor». Depo görevlisi eski subay olur da, demirbaş elbise ihtiyaca yetmezse, «bilerek, kasten vermiyor» derler. Biri çıkar da, işde rekor kıranlara: «Size kimse yetişmez,» derse, söyleyen - sınıf düşmanı! Bir hırsız sarhoş olur, kamptan kaçar veya hırsızlık yaparsa, ona kabahatin kendisinde olmadığı anlatılır: Sınıfının düşmanı onu sarhoş etmiş, kaçmaya kandırmış, hırsızlık yaptırmış (bir aydının hırsıza hırsızlık yaptırdığını ciddi ciddi yazıyorlar 1936'da!). Eğer ki «düşman sosyal sınıftan biri üretimde iyi randıman verirse» - boş verin, «maskelemek için yapıyor,» derler!

Daire kapanmıştır! Çalış veya çalışma, sen bizi sev veya sevme - biz senden nefret ederiz, hırsızların elleriyle boğacağız!

58'den hüküm giyen Petr Nikolayeviç Ptitsın, içini çekerek «Gerçek canilerde işe yatkınlık arama. Yalnız suçsuz insan kendini tam olarak işe verir. İşte dramımız: Halkın düşmanı - halkın dostudur,» der.

Kendini kurbanlık olarak sunarsın - yine makbule geçmez.

Siyasi suçlular yerine kamplar taklitleriyle doldu, ve onlar da kendilerini «suçsuz» bilirler! Baş duyguları o. Dünya Hapishaneler Tarihinde herhalde biricik olay: Tutuklu **m i l y o n l a r ı** kendilerini haklı bilirler, hepsi haklı - aralarında suçlu yok.

(1) Hunveybin — Çince söz - Mao'nun Kültür Devrimini uygulayan gençler.

(Dostoyevski ile beraber kalan mahkûmlardan yalnız **b i r k i ş i** suçsuzdu).

Bununla beraber, dikenli tel gerisine rasgele tıkıştırılan, aralarında fikir birliği olmayan kalabalık, kendini suçsuz bilmekle beraber, bu durumdan kuvvet almıyordu. Tam aksine, durumun saçmalığı onları sıkardı. Aradıkları - eski hayattı, fikirleri yoktu, bu yüzden aralarında birlik kuramadıkları gibi, savaşçı ruhundan yoksundular, fedakârlığı düşünemezlerdi. Hapishanelerde alayla, sümüklü iki üç adi suçlunun emrine girer, köleleri olurlardı. Kampa vardıktan sonra manevi güçlerini artık tamamen yitirmiş oluyorlardı. İşveren temsilcisi ve serserinin sopası, çavuşun yumruğu altında sırtlarını eğmeye hazırdılar, hareketlerini kamp felsefesine uygun olarak ayarlarlardı (bölünme, birbirini kazıklama), bir de Takımadaları dilini öğrenirlerdi.

1938'de Genel kampa alınan Bayan E. Olitskaya'nın sosyalist gözleri şimdi Ellisekizinciye hayretle bakıyordu. Oysa kendisi Solovetsk'i de görmüş, tecrit hapishanelerini de. Hatırladığına göre eskiden siyasi tutuklular ellerindekini arkadaşlarla bölüşürlerdi, bugün ise hepsi yalnız kendi rahatını ve midesini düşünüyordu. Şimdi «siyasiler» bile eşya ve ekmek tayını ticareti yapıyorlardı!...

«**S i y a s i k o p u k l a r**» derdi onlara (bizlere) Anna Skripnikova. 1925'te başından bir olay geçti, ders niteliğindeydi: Kendisi sorgu yargıcına, arkadaşlarını saçlarından tutarak yerde sürükleyen Lubyânka cezaevi yöneticisini şikâyet etmiş. Sorgu yargıcı yalnız **g ü l m ü ş**, size de bunu yapıyor mu? diye sormuş. «Hayır, fakat arkadaşlarıma yapıyor» demiş. O zaman yargıç, ciddiyete bürünerek: «Protestonuz pek korkunç! ŞU RUS AYDINLARININ KÖTÜ HUYLARINDAN VAZGEÇİN! ESKİDİ ONLAR! YALNIZCA KENDİNİZİ DÜŞÜNÜN! Yoksa haliniz duman olur,» demiş.

Serserilerin ilkesi de o kapıya çıkar: Kuyruğuna basılmadıkça sokmayacaksın! Lubyânka'nın sorgu yargıcı, 1925'te, serseri felsefesini benimsemişti bile.

Aydın toplumun kulağına yavan gelecek bir soru: «Siyasi suçlu hırsızlık yapabilir mi? - Şaşkınlığımız karşılıklı olacak: «Neden olmasın?»

«Ya **i h b a r** edebilir mi?» - «Niçin öbürkülerden kötü olsun?»

«İvan Denisoviç»i okuyanlar, saflıkla, nasıl olur da, siyasi

tutuklular romanınızda hırsız argosunu kullanıyorlar? diye, sitem ederler. Onlara cevabım - ya Takımadalarında başka dil konuşulmuyorsa? Siyasi kopuklar kendi dillerini serseri argosundan üstün tutabilirler mi?

Hele kendilerine ısrarla adi suçlu oldukları, adi suçun en büyüğünü işledikleri, adi suç işlemeyenlerin memleketimizde hapse ATILMADIĞI söylenirse?

Ellisekizincinin belini kırdıktan sonra - siyasi tutuklu KALMADI. Hepsini Takımadalarının domuz yemine katmışlar, canlarını da orada bırakmaları için işe sürmüşler, kulaklarını kamp yalanıyla doldurmuşlar: Herkes birbirinin düşmanıdır, demişler!
Eski deyim: «Açlık çeken ötmeye başlar,» derler. Bizim yerlilerden ise ses seda yok, Açlıktan bile sesleri açılmıyor.
Oysa çok az zahmetle kendilerini kurtarabilirlerdi! Bir şartla: Hayata değer vermemek gerekti ki, nasılsa yitirilmişti. Ve - tekvücut olmak vardı.

Kimi yabancı topluluklar bu alanda başarıya ulaştılar, meselâ Japonlar. Krasnoyarsk bölgesinde cezalılara ayırılan Revuçiy kampına 1947'de 40 kişilik bir Japon subayı grubunu getirmişler, ki bunlara «savaş suçlusu» deniyordu. (Bize karşı işledikleri suçu hayâl etmek bile imkânsız). Şiddetli kış hüküm sürüyordu. Orman kesimine yollandılar, o koşullarda Rus'un bile beceremeyeceği iş. T e p m e c i l e r (*) içlerinden bir iki kişiyi hemencecik soydular, birkaç kere de tüm ekmek tayınlarını çaldılar. Japonlar bu işe şaşmakla beraber, yönetimin karışmasını beklediler. Haliyle yöneticilerden ses yok. O zaman başları Albay Kondo, rütbeleri kendininkinden sonra gelen iki subayla birlikte kamp yöneticisini akşam odasında ziyaret etmiş ve, gruplarına karşı zorbalığın devam etmesi halinde, yarın şafak vakti gönüllü iki Japon subayının harakiri (1) yapacağını ihtar etmişti, (Japonların üçü de çok iyi Rusça bilirlerdi.) Bu davranışın, yalnız bir başlangıç olacağını da eklemişti. Kamp yöneticisi (eski alay komiserlerinden kereste Yegorov) sonun kendisi için iyi olmayacağını hemen çakmıştı. Japonları iki gün süreyle işe çı-

---

(*) Tepmeciler - kamp idaresinin tüm isteklerini, düzen ve işi tepenlerdir, Genel olarak kuvvetli serseri, kabadayı grubu.

(1) Harakiri — Japon usulü intihar. Bir leğen önüne oturulur, keskin bıçakla aşağıdan yukarı doğru, karın bölgesi açılır, barsaklar dökülür. İntihar edenin yanında duran en yakın arkadaşı, dostunun zaaf göstermesi halinde, kılıçla başını keser.

karmadılar, normal gıda verdiler, sonra da cezalılar kampından naklettiler.

Savaşmak ve üstün gelmek için ne de az şey gerekiyormuş - YALNIZ onsuz da değeri kalmamış hayata değer biçmemek!

Bizim Ellisekizinci maddeyi serserilerle, adi suç işleyenlerle hep harman ederlerdi, hiç bir zaman yalnız bırakmazlardı ki, birbirimizin gözüne bakmayalım, KİM OLDUĞUMUZU anlamayalım. İçimizde kafaları aydın, gözü pek, konuşması tok olanlar, hapiste, kampta lider durumuna yükselebilecekler ise, daha önceleri dosyalarına geçmiş özel notlarla kitleden ayırılmış bulunuyorlardı. Ağızlarına kilit vurmuşlar, kendilerini özel tecrit cezaevine tıkmışlar, bodrumlarda kurşunlamışlar.

Fakat hayatın çok önemli daha Taoculuk (1) felsefesinin farkına vardığı bir özelliği var ki, geçerliliğini burada da göstermesi normaldi: Siyasilerin yok olmalarıyla boy göstermeleri üstüste geldi.

Şimdi, rizikosunu üzerime alarak, Sovyetler devresinde gerçek siyasi tutukluların bulunduğunu,

1) Sayıca Çar zamanındakileri geçtiklerini,
2) Eski devrimcilerle karşılaştırdığımızda, berikilerin daha fazla cesaret ve dayanıklılık gösterdiklerini

söyleyeceğim.

Daha önce anlattıklarımızla çelişmeye düştüğümüz sanılacaktır. Halbuki değil. Çarların Rusyasında siyasi tutuklunun çok avantajlı durumu vardı, olayların odağındaydılar, kendileriyle ilintili haberleri hemencecik basına ve kamuoyuna iletilirdi. Bu kitabın cilt 1, bölüm 12.'de, Sovyet Rusyasında sosyalistlerin başına gelenler anlatılmıştı, durumlarının öbürleriyle karşılaştırılamayacak kadar ağır olduğu anlaşılmıştı.

Siyasiler içinde sosyalistlerden başkası da bulunurdu. Onbeş milyonluk adi suçlular okyanusuna kova kova dökülen sosyalistleri bizler görmez ve duymazdık. Dilleri yoktu. Öbürkülerden daha dilsizdiler. Balığa döndüler sanki.

Balıklar - eski Hıristiyanların simgesidir. Hıristiyanlar şimdi tutuklu ordusunun başlıca kolları. Biçimsiz, okuması yazması olmayanlar, kürsüden nutuk çekmesini bilmeyenler, gizli beyan-

(1) Taoculuk — M.Ö. 4'üncü ve 3'üncü yüzyılda Çin'de doğan felsefe ekolü ve din.

name kaleme alamayanlar (dinlerinin emretmediği eylem) şimdi, inançlarından dönmemek bahasına, kampların ıstırap ve ölüm yolunu seçmişlerdi. İçeri tıkılma sebeplerini biliyorlardı, fakat inançlarından dönmüyorlardı! Kamp felsefesini, hattâ kamp dilini benimsemeyen bir onlar vardı. Siyasi değil mi onlar? Onlara kopuklar diyemeyiz ki!

Özellikle aralarında çok kadın var. Tao der ki: Din yıkıldığı zaman iman sahipleri ortaya çıkar. İlerici görüşlere uyularak Ortodoks papazlarının alaya alınması, paskalya âyininde Komsomol gençliğinin miyavlaması, aktarmalardaki serserilerin ıslığı yüzünden, günahkâr Ortodoks kilisesinin yetişkin kızlarını görememişiz biz. Oysa bunlar, Hıristiyanlığın ilk çağında arslanlara yem olarak atılan ablalarının değerindeymişler, meğer. Hıristiyanlar pek kalabalıktı, her konakta kurbanlıklar, yine konaklar, kurbanlıklar, o milyonları saymak kimin haddine? Sonları sessiz oldu, saçtıkları ışık mum ışığına benzedi, en yakın çevreyi aydınlattı. Rusya'nın en değerli Hıristiyanları idiler. Değersizler yıldılar, inançlarından döndüler, sindiler.

Sayıca üstünlük elde edilmedi mi? Çarların Rusyasında bunca siyasi tutuklu var mıydı? O memleket on binlerle saymasını bile beceremezdi.
Siyasîleri boğma işi öylesine sessiz, sedasız, şahitsiz organize edilmişti ki, olgulardan pek azının yankısı kulağımıza geldi. Piskopos Preobrajenski (Tolstoy'un yüzü, ak sakal), hapisane, kamp, sürgün, tekrar hapishane, kamp, sürgün (Büyük İskambil Falının uygulanmasını) görmüş kimse. Uzun süreli yıldırmalardan sonra Lubyânka'ya çağrılmış, Sinod'a [1] üye olması teklif edilmiş. Bunca yıllardan sonra insan rahat yüzü görmek istemez mi? Kabul etmemiş, «Sinod'un da kilisenin de eski parlaklığı kalmadı,» demiş. Haydi tekrar kampa.

Ya Valentin Feliksoviç Voyno - Yasenetski'ye (1877 - 1961) ne demeli? «Başpiskopos Luka» ve «Cerahatlı Operatörlük» adında ünlü eserin yazarı olarak tanınmıştı. Onun hayat hikâyesini anlatacak biri çıkar elbette, burada bu konuya girmeyeceğiz. Değişik dallarda olağandışı yetenekler, kişiliğinden taşıyordu. Devrimden önce yarışma sonunda Güzel Sanatlar Akademisine girme hakkını kazandıktan sonra, onu bırakıyor, insanlığa hizmet açısından daha geniş imkânlar veren tıb'ı seçiyor. Birinci Dünya

(1) Sinod — Devrimden önce kilisenin en üst yönetim organı, devrimden sonra Patrik yanında danışma kurulu.

Savaşı yıllarında kendisini usta bir göz operatörü olarak tanıtmış, devrimden sonra Orta Asya'da ün salmış Taşkent kliniğinin başına geçmişti. Önünde parlak doktorluk kariyeri açılmışken ki, bugünkü tanınmış şöhretler o yoldan yürüdüler, Voyno - Yasenetski insanlığa yaptığını yeterli görmemiş, papaz olmuştu. 1921' de ameliyat odasında bir ikona asılıydı, dersi öğrenciye göğsünde haç, üzerinde papaz cüppesiyle verirdi .Patrik Tihon kendisini Taşkent bölgesi piskoposluğuna tayin için vakit bulmuştu. 1930'dan önceki yıllarda kendisini Turuhan bölgesine sürmüşler, birçok kimselerin araya girmesiyle geriye çevirmişlerse de, kürsüsü ve piskoposluk ünvanı artık başkasınındı. Hastaları özel olarak kabul ederdi, millet sürüyle kapıda sıra beklerdi. Aralarında gizli olarak gelen «deri ceketliler» eksik olmazdı. Kapısındaki tabelâda «Piskopos Luka» yazılıydı. Kazandığım fakirlerle bölüşürdü.

Onu yollarından kaldırmaları hikâyesi oldukça ilginç. İkinci sürgüne (1930'da Arhangelsk'e) yollamak için kendisini 58'inci maddeden değil de, «çürüme kışkırtma» ile suçlamışlar (saçma bir hikâye, güya cinnet getirerek intihar eden fizyoloji uzmanı Mihaylovski'nin karısını ve kayınvalidesini etkilemiş. Fizyoloji uzmanı o ara cesetlere iğne yapardı, kokma ve çürümelerini önlerdi. Gazetelerde «Sovyet ilminin büyük başarısından» ve «dirilişten» söz açan yazılar çıktıydı). Yönetimin bu oyunu bizi derinden derine düşündürür, gerçek siyasilerin tespitinde kullanılan ölçünün cinsi üzerine eğilmemizi zorlar. Ölçü, anlaşılan, düzene karşı savaşma değil de, ahlâk ve varolma plânında gösterilen dirençdir. Etiket olarak yapıştırılan kanun maddesi aslında bir şey ifade etmez. (Pek çok «kulak» çocuğuna hırsızlıkla ilgili madde yamanmışsa da, kamplarda kendilerini gerçek siyasi olarak gösterirlerdi.)

Arhangelsk sürgününde Voyno - Yasenetski cerahatlı yaraların tedavisi üzerinde yeni bir metod geliştirdi. Onu Leningrad'a çağırdılar, Kirov (1) kendisine, papazlığı bırakması karşılığında, emrine bir enstitü vermeyi bile vaad etti. Ne var ki inatçı piskopos, adının yanında tırnak içinde ruhani ünvanının geçirilmemesi halinde kitabın bastırılmasına bile izin vermemiş. Böylece, ens-

---

(1) Kirov, 1886 - 1834 — Asıl adı Sergey Mironoviç Kostrikov. Gençliğinde sosyal demokrat, 1921'de Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi. 1934'te suikasta kurban gitti. Resmî ağız o zaman Troçkistleri suçladı ise de, söylentilere göre Stalin tarafından öldürtülmüştü. Partideki durumuyle Stalin'in başta gelen rakibiydi.

tütüsüz ve kitapsız 1933'te cezasını tamamlayan piskopos Taşkent'e dönmüştü. Arkadan üçüncü kere cezaya çarptırıldı, Krasnoyarsk bölgesine yollandı. Savaş yıllarında Sibirya hastanelerinde çalışarak, cerahatlı yaraların tedavisinde kendi usulünü uyguladı. Bu onu Stalin ödülüne kadar götüdü. Odülü ancak komple piskopos kıyafetiyle kabule razı oldu. (*)

Ya mühendisler? Kendi kendilerini ahmakça ve alçakça sabotajla suçlamadıktan sonra darmadağın edilenlerin, kurşuna dizilenlerin sayısı az mı? Petr Akimoviç Palçinski'nin (1875 - 1929) kişiliği bu grup içinde bir yıldız parlaklığındadır! Hem bugün hem mühendisti, bilgilerinin enginliği şaşırtıcıydı. Maden Enstitüsünü 1900'de bitirmişti, maden mühendisi olarak hemen sivrilmişti. Bıraktığı eserler içinde ki, listesi elimize geçti, genel ekonomik gelişme, endüstride fiyat dalgalanmaları, kömür ihracı, Avrupa limanlarının donatımı ve iş görme kapaşiteleri, liman tesislerinin ekonomik problemleri, Almanya'da iş emniyeti, Alman ve İngiliz madenciliğinde merkezleşme, madencilikte iktisat, SSCB'inde inşaat malzemesi endüstrisini yeniden kurma, yüksek okullarda mühendis yetiştirme konularını ele alanlar vardı. Ayrıca kendi madencilik dalında etüdler, bölge ve maden yatağı tarifleri bulunuyordu. (Bütün eserlerini bugün bile bilmiyoruz). Nasıl ki tıp biliminin dışına çıkmamak şartiyle Voyno - Yasenetski acılar tadmayacaktı, aynen Palçinski'de, mesleğinden ayrılmaması halinde hayatını rahat içinde tamamlayabilecekti. Fakat öbürünün dine yardım etme isteğine tutulması gibi, beriki de siyasete karışma hevesine kapılmıştı. Daha henüz maden fakültesinde öğrenci iken, jandarmaların kayıtlarında Palçinski öğrenci hareketleri önderi olarak tanınırdı. 1900 yılında bir öğrenci toplantısına başkanlık etmişti. Mühendis olarak İrkutsk kentinde çalıştığı zaman, devrimci çevrelerde baştaki yerlerden biri işgal ederdi. «İrkutsk Cumhuriyeti» davasında suçlu görülerek küreğe mahkûm oldu. Kaçmış, Avrupa'ya gitmiş. Bundan önce anarşistlere karşı yakınlık duyduğundan, dışarda Kropotkin (1) ile ahbaplık etmiş, dışarda iken mühendislikte kullanılan bazı profiller üzerinde ihtisasını ilerletmiş, Avrupa tekniğini ve ekonomisini öğrenmeye çalışmış. Bunun yanı sıra «kitleye anarşist görüşleri aşılamayı» amaç bilen, halk için çalışan basında da çalışmış. 1913 yılında affedilmişti, vatana dönerken

---

(*) **Bugün hayatını öğrenmek istediğimizde talebeler: «Onun hakkında literatürde not geçmiyor» diye cevap veriyorlar.**

(1) Kropotkin P. A., Prens. (1842 - 1921). Anarşizm teorisyeni.

Kropotkin'e: «Rusya'daki hayatımın programını çizdim... her zaman ve her yerde yapabildığım kadar memleketin yaratıcı gücünü kuvvetlendirmeye, toplumsal hayatı canlandırmaya çalışacağım.» diye yazmış. (*) Rusya'nın büyük merkezlerine ilk uğradığında kendisine maden işletenler birliğinin başkanlığına adaylığını koymasını, Don bölgesinde müdürlükler, bankalarda müşavirlikler, maden enstitüsünde kürsü, Maden Dairesinde müdürlük teklif edilmiş. Rusya'da bilgisi ve enerjisi o ayar olan başka bir kimseye rastlamak pek mümkün görülmüyordu.

Bundan sonraki hayat yolu neydi? Cilt 1, bölüm 10'da anlatmış bulunduk: Savaş yıllarında Askeri Endüstri Komitesinin başkan vekili, Şubat devriminden sonra Ticaret ve Endüstri Bakanı yardımcısıydı. Geçici Hükümetin kararsız üyeleri içinde en enerjik olanı Palçinski idi. O bakımdan General Kornilov Leningrad'ta Geçici Hükümete karşı isyan ettiğinde, Palçinski Leningrad'ın Askeri Valisi olmuştu. (**) Ekim devriminde - Kışlık Sarayın (1) savunmasını yönetmişti. Bunun üzerine Petropavlovsk Hapishanesine atıldı ve orada 4 ay kaldıktan sonra serbest bırakıldı. 1918'de suçlanmadan bir daha hapse atılmıştı. 6 Eylül 1918'de daha başka 121 tanınmış kişiyle birlikte rehin tutuldu («Sovyet büyüklerinden birinin öldürülmesi halinde aşağıda adları yazılı kişiler hemen kurşuna dizilecektir.» imzalar: Petrograd ÇEKA Başkanı G. Bokiy, sekreter A. Yoseleviç). (***) Fakat kurşuna dizilmedi ve 1918 sonunda, Alman Sosyal Demokratı Karl Moore'nin «yersiz» müdahalesiyle serbest bırakıldı. (Hapishanelerde çürüttüğümüz insanlara şaşakalmıştı Alman). 1920'den sonra Palçinski maden fakültesinde kürsü sahibi oldu. Kropotkin'i Dmitrov'da ziyaret etti. Çok geçmeden adı geçenin ölümü üzerine, hâtırasını yaşatacak komite kurdu. Hâtıra yaşatma girişimi başarıya ulaşmadı, fakat ondan mı, değil mi, pek bilinmiyor, Palçinski yine hapse kondu. Sovyet zamanı üçüncü tutukluluğundan kurtuluşunu anlatan ilginç doküman gözümüze ilişti, Devlet Plânlamanın Moskova Devrim Komitesine 16.1.1922'de yazdığı mektup:

«Devlet Plânlamanın sürekli müşaviri mühendis P. A. Palçinski'nin 18 Ocak 1922'de saat 3'te Güney Büroda raportör ola-

---

(*) **Kropotkine mektup 20. 2. 1913, Devlet Merkez Arşivi, Devrim Kısmı, (fond 11'9, yazı 2, 1936)**

(**) **«Birjeviye Vedomosti» gazetesi 31. 8. 1917 ve 2. 9. 1917**

(***) **«Petrogradskaya Pravda» gazetesi 6. 9. 1918 s. 193**

(1) Kışlık Saray — Geçici Hükümetin karargâh kurduğu Çar'ın kışlık sarayı.

rak konuşma yapacağından, konunun Güney'deki metalürjinin yeniden kurulmasıyla ilintisi bakımından bugün için önem taşıdığından, adı geçenin yukarıda belirli saatta ödevini yapabilir duruma getirilmesinin sağlanmasını Devrim Komitesinden rica ederiz.»

Devlet Plânlama Başkanı Krjijanovski (*)

R i c a e d i y o r (sesi zayıf çıkıyor). Sebep olarak - «Güneydeki madenciliğin bugünkü kritik durumu...» gösteriliyor. - «O günkü ödevin yerine getirilmesi» önemi üzerinde duruluyor, hepsi o kadar. Ondan sonra da, isterseniz geri alın, n'aparsanız yapın, diyecekleri de belli.

Öyle olmadı. Palçinski'ye, SSCB'nin maden endüstrisinin yeniden kurulması alanında bir süre daha çalışma hakkı tanındı. Sonra, dayanıklılıkla geçiştirdiği tutukluluktan sonra ancak, 1992' da, yargılanmadan, kurşuna dizildi.

Milletin övünme dayanağını yoğunlaştırılmış bilgiyi, enerji ve yeteneği, kişiliklerinde toplayanları kurşunlamak için, bu memleketi asla sevmemek gerek!

12 yıl sonra Nikolay İvanoviç Vavilov'un başına gelenler, aynı kategoriden değil mi? Vavilov zoraki «siyasi» değil miydi? Soruşturmanın sürdüğü 11 ay içinde 400 kere sorguya çekilmiş! 9 Temmuz 1941'deki yargılamada suçu kabul etmemiş!

Vitkovski'nin bize anlattığı profesör Rodioniv olayından söz edelim: Dünyaya yayılmış ün sahibi olmamakla beraber, profesör, hidroteknik uzmanıydı. Tutuklanınca ihtisasında çalışmayı r e d d e t m i ş. Kunduracılık yapmış. Oysa kendi branşında çalışmak, seçeceği en kolay yoldu. Bu adam gerçek siyasi değil mi? Savaşçı değildi, barış içinde yaşayan bir hidroteknisyendi, fakat zindancılara karşı direnmekle gerçek bir siyasi tutuklu olmadı mı? Herhangi bir partinin kimlik kartını mı yanında taşımalıydı?

Gök kubbesindeki yıldızın parlaklığı bazı zaman birkaç yüz katına çıkar ve söner; onun gibi siyasi olmaya niyetlenmeyen insan da hapiste birden parlayıverir, o sebeple de yok olur. Genellikle bu gibi olgulardan haber alamayız. Kimi zaman şahit anlatır. Kimi zaman solmuş bir kâğıt parçacığı ele geçer, onun üzerine ancak tahmin yürütürüz:

(*) Devlet Merkez Arşivi, Devrim Bölümü, Fond 3348, yed. hr. 167, yaprak 32.

1887 doğumlu Doktor Yakov Efimoviç Poçtor, partisizdi. Savaş çıkınca Karadeniz'in 45'inci uçak üssünde görev aldı. Sivastopol Askerî Mahkemesinin ilk kararı (15 Kasım 1941) - 5 yıl Islâh Edici Kamp Çalışması. Sanırsınız - iyi atlatmış. Fakat o ne? 22 Kasım'da ikinci karar: Kurşuna dizilme! 27 Kasım'da idam edildi. 15 Kasım - 22 Kasım arasında, o uğursuz 7 gün içinde acaba ne olmuş? Yıldız gibi parlamış mı? Yargıçların mı aklı başına gelmiş, işi hafif geçiştirdiklerine pişman olmuşlar? (*)

Ya Troçkistler? Bal gibi siyasi, bu sıfatlarını geri alamazsınız ki.

(Çıngır çıngır kulağıma sesler geliyor, bağırıyorlar da üstelik: Kendinize gelin! Biricik gerçek siyasilerin konusunu açın! - yılmamış, yıldırılmamış, kamplarda bile inançlarından vazgeçmemiş komünistleri anlatın bize, diyorlar... - Pekalâ, dediğiniz olsun, bundan sonraki bölüm - onlarındır).

Gençlerimiz arasında **siyasî akımların** başlangıç tarifinin belirlenmesi - tarihçilere ait bir iştir. Bana kalırsa - 1943 - 1944 yılları (sosyalist ve Troçkist gençler - konumuzun dışındadır). Hemen hemen orta okul öğrencisi iken (1944 yılının «Demokrat Partisini» hafızamızda canlandıralım), ayakları altına ısrarla serilmek istenen plâtformdan ayrı, başka bir dayanak ararlardı. Bunlara ne ad takacağız?

Ne var ki onlar hakkında bir bildiğimiz yok ve olmayacaktır.

1943 yılında 22 yaşındaki Arkadi Belinkov, yazdığı fakat bastırmadığı «Duyguların Müsveddesi» adındaki romanı yüzünden hapse girdiyse, kampta yazarlığa devam ettiyse, artık ölüme yaklaştığı vakit sırrını muhbir Kermayer'e açtıysa, karşılık olarak yeniden cezaya çarptırıldıysa - bu delikanlıdan siyasi sıfatını esirgeyecek miyiz biz?

1950 yılında Leningrad Mekanik Teknikum'un öğrencileri programlı, tüzüklü siyasi parti kurmuşlar. Çoğunu kurşunladılar. Olguyu anlatan, 25 yıla çarptırılan Aron Levin. İşte o kadar; yol kenarında bir kilometre taşı sanki!

Eski devrimcilerin içinde bulundukları şartları bugünkülerle karşılaştırdığımızda, çağdaş siyasi'nin çok daha fazla dayanıklılığa ve cesarete muhtaç olduğunu görüyoruz. Eskiden işlenen daha ağır suçlara karşılık daha hafif ceza kesilirdi, pek o kadar cesarete de ihtiyaç yoktu: Yakalanmaları halinde yalnız kendi-

---

(*) **İlk davasından bugün itibarı geri verildi. Bu durumda, ikinci dava olmalıydı?...**

leri cezalandırıldı (aileleri değil), kellesi gitmezdi, kısa süreyle kurtulurdu.

Devrimden önce beyanname asmak ne anlama gelirdi? Eğlencelik, güvercinlere yem atmak gibi bir şey, karşılığı 3 ay. Fakat Vladimir Gerşuni grubundan 5 çocuk: «Hükümetimiz itibarını yitirdi» deyiminde beyanname hazırlarken, Çar'a suikast tertipleyen Aleksandr Ulyanov (1) grubundaki 5 çocuğun cesaretine eş cesaret sahibi olmalıydılar.

Hayret, benzer olayların kendiliğinden doğuşu, insanların aynı yolda tutuşmaları nasıl olurdu? Leninsk - Kuznetsk şehrinde erkek çocuklar için bir tek okul bulunuyordu. 9'uncu sınır öğrencilerinden 5 çocuk (Mişa Bakst, Komsomol organizatörleri, Tolya Tarantin, o da faal Komsomol üyesi, Velvel Reylıtman, Nikolai Konev ve Yuri Anikanov) düşünmeye dalıyorlar, boşvermezlikten vazgeçiyorlar. Kızların peşine düşmüyor, yeni dansları öğrenmiyorlar. Kentlerindeki sarhoşluğu, vahşeti görüyorlar, öbür taraftan da tarih okul kitabını karıştırıyorlar. Arada bir ilinti arıyorlar. 10'uncu sınıfa geçtikten sonra, bölge Sovyetleri seçiminden önce (1950), matbaa harfiyle hayatlarının ilk ve son beyannamesini doldurdular:

> «İşçi, beni dinle! Yaşadığımız hayat, dedelerimizin, babalarımızın ve ağabeylerimizin, uğruna canlarını verdikleri hayat mı? Çalışmamıza karşılık aldığımız ne ki? Onlardan da çalıyorlar... Oku, hayatını düşün...»

Kendileri de, henüz yalnız düşündükleri için, beyannamede «çağrı» unsuru yok. (Kurdukları plâna göre teksir makinesini kendileri yaparak, beyanname işine devam edecekler).

Yapıştırma işini şöyle örgütlemişler: Gece grupla yürüyorlar, biri duvara ekmek içinden yapılı dört yumak yapıştırıyor, gerideki üzerine beyannameyi bastırıyor.

İlkbahar başlarında sınıflarına yeni bir öğretmen gelmiş, beyannameleri matbaa harfiyle doldurmaya istekli çıkmış. (*) Okul müdürü yıl sonuna kadar tutuklanmamaları için yalvarmış. Soruşturmaları yapılırken de, onları en çok üzen, okulu

---

(*) **Çocukları satanın adı Fedor Polotnyanşçikov, sonradan polisayev maden ocağında parti organizatörü oldu. Memleket gammazlarını tanımalıdır.**

(1) Aleksandr Ulyanov — Lenin'in ağabeyi.

bitirme balosunda bulunamayacakları problemiydi. «Sizleri yöneten kimdi, itiraf edin!». (Çocukları yönetenin kendi vicdanları olduğuna gebeciler [1] bir türlü akıl erdiremiyorlardı. - olamaz öyle şey, hayat yalnız bir kere yaşandıktan sonra, düşünmeye ne gerek?) Hücreler, gece sorguları, ayakta durmalar. Eyâlet Mahkemesinin kapalı (haliyle) oturumunda yargılandılar. (*) Avukatlar birer zavallı, jüri üyeleri şaşkın, korkunç savcı Trutnev (!) [2] hepsine onar, sekizer yıl istiyor. Hepsi özel kamplara yollandı.

Eski atasözü doğruyu söyler: Cesuru hapiste bulursun, aptalı - siyasi yöneticiler arasında!

Konuşmasını bilmeyen Rusya adına yazıyorum, o bakımdan Troçkistlere ayıracağım yer sınırlıdır: Onlar tümüyle eli kalem tutanlardandır, hayatta kalabilenler herhalde anılarını da yazdılar. Başlarına gelen dramı elbette benden daha ayrıntılı, daha doğru yazmasını bilirler.

Genel tablo içinden yalnız birkaç enstantane.

1930'dan biraz önce Troçkistlerin düzenli yeraltı faaliyeti görülürdü, eski devrimcilerin tüm tecrübelerinden yararlanırlardı. Şu var ki, karşılarında bu kere Çarların bön «ohrana» örgütü değil, GPU bulunuyordu. Acaba Stalin'in onlar için plânladığı topyekûn ölüme karşı bir hazırlıkları var mıydı, onu ben bilemem. Belki de hesaplaşmanın uzlaşma ve şakalaşmayla son bulacağını sanıyorlardı? Her neyse, metin kimselerdi. (Ancak başa geçmeleri halinde beraberlerinde getirecekleri çılgınlığın, Stalin'inkini aratmayacağından korkarım). Not olarak şunu geçelim: 1930'u izleyen yıllardaki, durumları son derece kritikti, sosyalistlerle bir araya gelmeyi davalarına ihanet, kendileri için büyük ayıp sayarlardı. Bu yüzden tecrit cezaevlerinde sosyalistlerin birbirine mesajlarını ulaştırmazlardı. (kendilerini Leninci sayarlardı). İ. N. Smirnov'un karısı (kocasının idamından sonra) sosyalistlerle ilişki kurmaktan çekinirdi «gardiyanlar görmesin» diye (gardiyanları - partinin gözü bilirdi).

Israrım yok ama, bana kalırsa kamp havasında sürdürdük-

(*) **Yargıç - Puşkin adında biri. Kısa süre sonra aldığı rüşvetler yüzünden mahkûm oldu.**

(1) Gebeciler — Rusça: Gebist. GB görevlisi, emniyetçi anlamına.

(2) Trutnev — Truten'den geliyor. Truten - arı familyasının asalağı.

leri «savaşmada» gereğinden fazla telâş görülürdü, bu yüzden trajik - komünizm nüansından kurtaramadılar onu. Hayvanlara ayrılan vagonlarla Moskova'dan Kolıma'ya götürülürken aralarında, paroladan, gizli bağlardan söz ederlerdi. Oysa değişik kamp noktalarına ve değişik işçi postalarına verildilerdi.

Üretimde normal randıman veren KRTD postasına durup dururken cezalı tayın çıkıyor. Şimdi n'apacağız? Grubun «iyiden iyiye gizlenmiş komünist çekirdeği» durumu görüşüyor. Grev mi yapalım? Provokasyona cevap vermek anlamına gelir. Bizi kışkırtmak isterler, oysa bizler, başımız dik, tayınsız da işe gideriz! Çıkarız, hem de cezalılar gibi çalışırız, derler. (*)

«Utinıy» altın madeninde Ekim devriminin 20. yıldönümüne hazırlanıyorlar. Siyah paçavralar veya kömürle siyaha boyanmışları topluyorlar. 7 Kasım sabahı çadırlara siyah bayrak asmak ve işe çıkarılırken topluca «Enternasyonal» söylemek isterler. Ellerini bağlayarak, aralarına gardiyan ve muhafızları sokmadan, marşı sonuna kadar söylemeyi plânlamışlar. Bundan sonra da kamp bölgesinden çıkmayacaklar, «Kahrolsun faşizm», «Yaşasın Leninizm», «Yaşasın büyük sosyalist Ekim Devrimi» diye bağıracaklar sözde!

Ruh kırıklığıyla çoşku karışımı hava içinde verilen karardan başarısızlığın kokusu önceden geliyordu, bu bakımdan gülünç oluyorlardı...

Neyse, bilinmeyen yerden, belki de içlerinden gelen ihbarla bayrama 1 gün kala, 6 Kasım'da hepsini apar topar «Yübileynıy» madenine götürerek orada tecrit ettiler. Onlar, çıkılması yasak edilen çadırlardan bayram günlerinde koro ile Enternasyonal marşını söylerken, Yübileynıy'in işçileri işe çıkarlardı. (Marşı söyleyenler de birlik değil, içlerinde yanlışlıkla Troçkist sayılanlar var, onlar kenara çekiliyorlar, marş söylemiyorlar, susmak suretiyle ortodoksluklarını açığa vuruyorlar.)

«Bizleri dikenli tel arkasında tutmakla değer taşıdığımızı gösteriyorlar,» derdi Aleksandr Boyarçikov. Boş yere avuntu. Kimleri tutmuyorlardı ki?...

(*) Yıl 1937. Ekipte hepsi safkan Troçkist değil. Aralarında «ortodokslar» da var. Merkez komitesine yoldaş Stalin adına, NKVD ye yoldaş Yejov adına, Merkez İcra Komitesine yoldaş Kalinin adına, başsavcılığa verilmiş istidaları var. Troçkistler arasına yanlışlıkla sokulduğunu bildiriyorlar. Şimdi Kamp Yöneticileriyle bozuşmak işlerine hiç gelmez, kötü referans almak istemezler, haliyle.

Troçkistlerin kamp savaşmasında elde ettikleri en büyük başarı, Vorkutsk bölgesi kamplarında uyguladıkları açlık grevi olarak belirdi. (Ondan önce Kolıma'da olduydu, galiba 100 gün sürmüş: Kamp düzeni yerine iskân düzeninin uygulanmasını istediler, davalarını k a z a n d ı l a r bile, Yönetimden söz aldılar. Grevi kaldırınca değişik kamplara dağıtıldılar, azar azar yok edildiler.) Vorkutsk açlık krevi konusunda öğrendiklerim çelişme halindedir. Aşağı yukarı şöyle olmuş:

Başlangıç - 27 Ekim 1936, süre - 132 gün. (Suni beslenme. uygulandı ise de, grevi kaldırmadılar). Açlıktan birkaç kişi ölmüş. İstedikleri:

— Siyasi suçluların adi suçlulardan ayırımını (*)

— Sekiz saatlık iş günü,

— Üretime bağlı olmayan siyasiler (**) için standart azık.

— OSO (Özel Kurul)'un kaldırılmasını, kararlarının geçersiz kılınmasını.

Grevcileri hortumla beslediler, arkasından kampta «Troçkistlere harcandığı için» şeker ve yağların kalmadığı haberini yaydılar - mavi kasketlilere yaraşır oyun! 1937 Mart ayında Moskova'dan telgraf geldi: Grevcilerin tüm isteklerinin kabul edildiğini bildiriyordu! Grev sona erdi. Kampların çaresizleri, isteklerinin uygulanmasını neyle elde edeceklerdi? Aldatıldılar - teki uygulanmadı. (Batının insanı bunu anlamaz, buna inanmaz, oysa bizde hep öyledir.) Şimdi işler tersine döndü: Grevcilerin tümü özel ÇEKA örgütünden geçirildiler, karşıdevrimci kıpırdanışla suçlandırıldılar.

Kremlin'deki büyük baykuş o ara hepsini yitirmek için formül arıyordu.

Az sonra Vorkuta'da 8'inci madende önemlice bir açlık grevi olayı daha görüldü (belki de anlattığımızın bir parçası?). Katılan 170 kişiden kimisi adıyla biliniyor: Grevci başı Mihayıl Şapiro eskiden Harkov kentinde işçi; Dmitri Kurinevski, Kiyev eyâleti Komsomol yöneticilerinden; İvanov, Baltık Denizi karakol gemileri eski komutanlarından; Orlov Kamenetski; Mihayıl Andreyeviç; Polevoy - Genkin; V. V. Verap, Tiflis'te çıkan «Doğu Fecri» dergisinin yazı işleri müdürü; Sokrat Geverkyan, Ermenistan

(*) Siyasi suçlu derken, acaba kendileri dışında Ellisekizinci'nin üst tarafındakileri dahil ederler miydi? Sanmayız sosyalistleri tepenler karşı devrimleri kardeş kabul edemezlerdi.

(**) Burada şüphe yok, yalnız kendilerini düşünmüşler.

Merkez Komitesi üyesi; Grigori Zolotnikov, tarih profesörü ve karısı.

Grev komitesinin çekirdeğini, 1927 - 28 yıllarında Üst - Ural tecrit hapishanesinde birlikte kalan 60 kişilik bir grup oluşturmuştu. Grevcilerin hoşuna giden, yönetimin hoşuna gitmeyen durum, 20 kişilik serseri grubunun greve katılmasıyla yaratılmıştı. Serserilerin ağası M o s k o v a takma adıyla tanınmıştı (bu kampta gece kamp yöneticisinin bürosuna girmekle, masasına barsaklarını boşaltmakla üne kavuşmuştu. Bizden biri yapsa - kurşunu yer, ona sitem etmişler: Herhalde sınıf düşmanı kışkırtmış olacak, dediler). Yöneticileri asıl üzen, serserilerin greve katılması olayı idi., yoksa toplumbilim açısından yabancı olanlara, Vorkuta kampları ÇEKA operasyonu yöneticisi Uzkov şöyle dediydi:

— Avrupa'nın açlık grevinizden haberi mi olacak sandınız? Avrupa'nın üzerine ederiz biz!

Haksız da değildi. Fakat toplumbilim açısından yakın olan haydutları dövemiyorlardı, ölüme de terk edemiyorlardı. Neyse, açlık grevi sona ermeden serserilerin lümpen - proleter vicdanları uyandı, grevden vazgeçtiler. Ağaları Moskova, kamp radyosiyle, kendilerinin Troçkistler tarafından kandırıldıklarını açıkladı.

Bundan sonra grevi sürdürenlerin alın yazısına kurşuna dizilmekle idam kararı düşmüştü. Grevi başlatmakla kendileri istekli çıktılar, listeyi kendi elleriyle hazırladılar.

Hayır, hayır, gerçekten siyasî olanlar - vardı. Sayıları da yüksekti. Hayatlarına kıymaktan da çekinmezlerdi.

Pekalâ, o zaman karşı gelmeyle elde ettiklerinin değeri niye bunca düşük? Su yüzünde en ufak kabarcık bile görülmedi?

Bunun üzerinde de duracağız. Daha sonra. (*)

(*) Cilt 5, bölüm 4.

11 İyi Niyetliler

Kızgın seslerin korosu çalınıyor kulağıma: Yoldaşların sabrı tükenmiş! Kitabımı elden bırakıyorlar, kapatıyorlar, üzerine tükürüyorlar:

Netice itibariyle küstahlık bu! Bühtan! Som siyasileri kimlerin arasında arıyor? Kimler hakkında yazıyor? Belirsiz papazları, teknokratları, sümüklü çocukları anlatıyor bize... Oysa katıksız siyasiler - bizler! Fikirlerinden dönmeyen, inançları kristal kadar duru, ortodokslar (Orwell onlara iyilikçiler demiş). Kamplarda sürünüyoruz, buna rağmen biricik ve doğru görüşten...

Bizim basına bakarsanız - içeridekiler hep sizin takımdan, başkası yok, ıstırabı da sizden başkası çekmedi. Yalnızca sizin durumunuzu kaleme almak için izin var, pekalâ, o halde başlayalım.

Siyasi tutukluyu tanımlamada kullanacağımız kıstası: Hapsedilme sebebini bilen, fikirlerinden dönmeyen kimse - biçiminde özetlersek acaba okuyucumuz bunu kabul eder mi?

Eğer kabul ederse, cevabımız hazır: Sarsılmaz fikir sahiplerinin, tutuklanmaya rağmen, inançlarından, biricik doğru ve saireden dönmedikleri bir gerçek ise, hapiste kalmalarının sebebini bilmedikleri de, ikinci bir gerçektir! Bu açıdan baktığımızda kendilerine siyasi sıfatını yakıştıramayız.

Kullandığım ölçü yanlışsa, Anne Skripnikova'nınkini kullanalım; peşi sıra beş kere hapis cezasına çarptırılmıştı, formülü bulmak için zamanı vardı:

> «İnançlarından vazgeçme pahasına hürriyete kavuşma imkanını, tepen her tutuklu, bir siyasi tutukludur. Vazgeçilecek inanca sahip olmayanlar - siyasi serserilerdir».

Hiç de fena değil. Bu ölçü, ideoloji yüzünden tarih boyunca zulüm görenlerin hepsine uyar. Tüm devrimcilere. «Rahibelere», Piskopos Preobrajenski'ye, mühendis Palçinski'ye uyar da, ortodokslara uymaz. Çünkü kendilerinden, dönülmesi istenen inançlar - hani, nerede?

Yok. Şu halde, söylenmesi bize acı gelir ama, ortodokslar aynen terzi, dilsiz ve sağır marangoz, kulüp bekçisi gibi, güçsüz, zavallı kurbanlıklar kategorisine girer. Çalımları var, o kadar.

İnce eleyip sık dokuyalım, yolumuzu çizelim: Bu bölümün konuğu kimler olacak?

Acaba, tutuklama eylemi, rezil soruşturma devresi, haksız karar, arkadan yitirici kamp hayatına rağmen, komünist inançlardan vazgeçmeyenler mi?

Hepsi değil. Saydıklarımız kişiler içinde öyle insanlar vardı ki, komünist ideolojisini kendilerine din yapmakla, onu arta kalan hayatlarının tek hedefi şeklinde görmekle beraber,

— Onu, birlikte hapis kaldıkları arkadaşlarla yaptıkları tartışmalarda delil olarak kullanmadılar, koğuştakilere: «Sizi içeri tıkmakla iyi ettiler,» demeyenler vardı. (Ben ise haksız yere tutuklanmışım, demek istemeyenler);

— Vatandaş kamp müdürü (ve operasyon yöneticisine): «Ben komünistim,» diyerek, bu formülden yararlanmak, hayat şartlarını hafifletmek istemeyenler vardı;

— Bugün, eski kamp günlerinden söz ederken, öbürkülere boş vererek, bütün zulmü ancak komünistlere yapılan baskıda görmeyenler bulunuyordu.

Başka deyişle, komünist inançlarını değil hep dilde, fakat içlerinde yaşatanlar. Sanırsınız kişisel bir nitelik, değil işte: Bu kategoridekiler özgürlükte normal olarak sivrilmezdi, kampta ise bayağı işçilerdendi.

Köy öğretmeni Avenir Borisov'u ele alalım, sözlerine kulak verelim :«Gençliğimizi hatırlar mısınız? Ben, 1912'den başlayarak onu bilirim. O zaman kaba ketenden dikili yeşil «yungşturm» üniforması, kılıç ve silâh kayışlarıyla bize zevklerden en büyüğünü tattırırdı; o zaman paraya da, kişisel olan her mala da boş verirdik. Her işe katılmaya kararlıydık, yeter ki çağıran olsun. (*) 13 yaşıma bastığımda Komsomola üye oldum. Ve işte, 24'ü doldurduğumda, NKVD organları beni 58'inci maddenin hemen tüm bendlerinden suçlu gördüler». (Saygı değer bu kişinin özgürlükte neler yaptığını ileride göreceğiz).

Veya hapiste birlikte kaldığım Boris Mihayloviç Vinogradov

(*) Siyah - Her ihtimale karşı benimdir.

üzerinde azıcık duralım. Gençliğinde makinistlik yapmış (kimi milletvekillerinin 1 yıllığına çoban olmaları gibi değil ama, sahiden), işçi fakültesinden ve enstitüden sonra yol mühendisi çıkmış (fakat yine de, çokça görüldüğü gibi, parti hizmetinde kullanılmamış), uzman olmuş (Şaraşka'da jet motorlarının çapraşık gazodinamik hesaplarını yapardı). Fakat, orası da doğru, 1941'de MİİT'a parti organizatörü görevine getirilmişti. 1941 yılının tasalı 16 ve 17 Ekim tarihlerinde, kendisine düşen görev hakkında bilgi almak için sağa sola telefon etmiş, direktif istemiş, fakat telefonlar susuyordu. Bölge, şehir ve eyâlet komitelerine bu kere kendisi uğramış, kimseyi bulamamış, yazıhaneler bomboş, her taraf sanki bora ile süpürülüp götürülmüştü. Daha üst makamlara galiba gitmemişti. Kendi adamlarına dönmüş ve: «Yoldaşlar, tüm şefler kaçtı. Fakat bizler, komünist olarak kendimiz de savunmasını biliriz,» demiş. Savundular da. Fakat «hepsi kaçtı» sözü ona 8 yıl hapse malolmuştu («anti sovyetik propaganda»). Kaçanların kaçmayana kestikleri ceza o kadardı. Kendi halinde, çalışkan insandı, dostluğu kuvvetliydi. Samimi konuşmalarda ancak, eskiden de, şimdi de, bundan sonrada inançlarının değişmediğini ve değişmeyeceğini söylerdi. Bunu yaparken de fiyakaya kaçmıyordu.

Biri daha: Jeolog Nikolay Kalistratoviç Govorko. Vorkuta'da artık yitik duruma gelmişken, «Stalin'e kaside» yazmış, hem de yayımlanmak, büyüklere duyurmak ve o yoldan yararlanmak için değildi. İçinden gelmiş, bayağı. Eserini maden ocağında saklardı! (Oysa, niçin saklıyordu?). Kaybolmadı, duruyor.

Bu insanlar kimi vakit sonuna kadar inançlarından vazgeçmezlerdi. Kimi vakit (39 arkadaşıyla Filâdelfiya'dan gelen, Kahovka'da komün kuran ve 1937'de tutuklanan Macar Kovaç gibiler), itibarlarını kazandıktan sonra bile kendilerine verilen parti hüviyet cüzdanını kabul etmezlerdi. Bazıları, başka bir Macar olan Sabo gibi, şirazeden daha önce çıkarlardı: Sabo iç savaşta bir partizan birliğinin komutanı, beyazlara karşı savaşırdı; 1937' de hapisteyken «Hür olaydım, çetecilerimi toplar, Sibirya'yı ayaklandırır, Moskova üzerine yürürdüm, oradaki alçakları dağıtırdım,» biçiminde beyanatta bulunmuş.

Bu iki insan grubundan hiç birinden bu bölümde söz etmeyeceğiz. (Aslında zıvanadan çıkan şu iki Macar'ı, ortodokslar da aralarında görmek istemeyecekler).

Fıkra kahramanı olabilecek gülünç kişileri de konumuzun dışında tutacağız: Bu gibiler koğuşta ortodoks kisvesine bürünürlerdi, «kuluçkanın» haklarında sorgu yargıcına iyi referans

vermesini beklerlerdi. Meselâ oğul Podvarkov, duvarlara beyanname yapıştırırken yakalanmış, Spaski kampında ise, baba Podvarkov dahil, tüm düzen aleyhtarlarıyle tartışmış. Bu yoldan kendi durumunu düzeltmek isteği her yanıyla sırıtıyordu.

Üzerinde duracağımız ortodokslar, sağlam ideolojilerini ilk önce sorgu yargıcına, sonra hapishanelerde, sonradan da kamplarda karşısına çıkan herkese teşhir etmek isteyenlerdi. Kampta geçirdiği günleri de, yine o hava içinde hatırlayanlardı.

Bu gibilerin çalışan işçi kategorisine dahil olmayışları, garip bir rastlantı olsa gerek. Tutuklanmadan önce makamları yüksek, durumları iyi olanlara, kamp koşulları içinde şimdi yok olma ihtimali çok ağır geliyordu. Bu bakımdan var kuvvetiyle genel sıfır kotundan yukarıya çıkmaya çabalıyorlardı. Bu kadro içinde dikenli tel arkasına düşen sorgu yargıçları, savcılar, yargıçlar, kamp yöneticileri bulunduğu gibi, teorisyenler, doğmatikler, çığırtkanlar da boy gösterirdi (Yazar Bayan G. Serebryakova, B. Dyakov, Aldan - Semönov yalnız bunlara dahil edilebilir.)

Durumlarına karşı anlayış gösterelim, alaydan vazgeçelim. Düşüşte acı çektiler onlar. Eskiden Yönetimi savunurken eserlerinde «Orman kesilirken uçuşan yongaya bakılmaz» atasözünden yararlanırlardı. Derken - kendileri yonga oluverdiler.

Prohorov - Pustover ağzından 1938'de Bamlag'ın bir kamp noktası olan Manzovka'da geçen olayı dinleyelim: «Bu kere tüm yerlileri şaşırtan bir tutuklu grubu getirdiler kampımıza. Büyük gizlilik içinde onu diğerlerinden ayırdılar. Eskilerimizden hiç biri, hiç bir zaman şimdi kampa teslim edilenler gibisini görmemişti: Hepsinin üzerinde deri palto, «Moskova» tipi kürk kalpak, baston ve şevyot kumaşından dikili elbise, son model iskarpin ve ayakkabı bulunuyordu. (Ekim devriminin 20'inci yıldönümüne kadar bu seçkin kişiler, işçi sınıfı için erişilmez giyecek çeşidine karşı zevklerini geliştirmiş olacaklar. Organizasyon hatası mı, alay olsun diye mi, pek anlayamadık, fakat yeni gelenlere iş elbisesi dağıtılmadı, oldukları gibi şevyot ve krom deri ile cıvık çamurun dize kadar geldiği yerde hendek açma işine gönderildiler. Kalasların bitişme yerinde tutuklulardan biri, içinde çimento bulunan el arabasını devirmiş, çimento da dökülmüş. Adi suçlulardan olan çavuş koşarak yanına geldi, tutukluyu sırtından iterek annesinin hatırını sordu, döktüğünü avuçla toplamasını emretti. Öbürü, isteri nöbeti geçirerek: «İstiskale ne hakkınız var, ben eski Cumhuriyet savcısıyım,» diyordu, gözlerinden iri iri yaşlar boşanıyordu. Çavuş «Cumhuriyet savcılığını kıçına

sok ,kerata! Somağını döktüğün çimentoya sokarım, oluverirsin savcı. Şimdi halk düşmanısın, çalışmaya mecbursun,» diye cevap verdi! (Bu arada şantiye şefi savcıdan yana çıkarak araya girdi).

Benzer sahneyi, ancak olay kahramanı Çar'ın savcısı, zamanı 1918, yeri de o devrenin toplama kampı olsun, bir gözönüne getirir misiniz? - Savcıya acıyan çıkmazdı, çünkü onların insan olmadıkları, meselâ suçlulara yalnız bir, üç, beş yıl hapis istediklerinden besbelliydi. Fakat kendinden olan, Sovyet, emekçi savcıya nasıl acımazsın? İster elbisesi, bastonu olsun? (O ceza kesmesini de bilirdi - onluk ve en ağır olanı verirdi).

Acı çektiklerini söylemekle, dertlerinin çok ufak bir kısmını belirttik, hemen hemen hiç bir şey. Tokatın bunca okkalısını kendi adamlarından, kendi öz partiden yemek, hoşa gidecek bir şey olmasa gerekti. Hele, görünüşte, bir hiç için. Çünkü partiye karşı işlenmiş günahları yoktu, partiye karşı - yoktu.

Bu sorun öylesine bir sorun idi ki, aralarında tartışılamazdı. «Seni niçin buraya kapattılar?» gibilerden bir soru, açık yaraya dokunmak anlamına geliyordu, arkadaşlığa sığmıyordu. Tutuklu kuşakları içinde bunca nazik ve titiz olanlardan teki! - Biz ise, 1945'ten bu yana ilk gördüğümüz kimseye, bütün koğuş arkadaşlarımıza, dilimiz döndüğü kadar, tutuklanmamızla ilgili tüm bildiklerimizi döker, fıkra anlatırcasına da acele ederdik.

Bunlar ne biçim insanlardı, onu anlatalım. Olga Sliozberg'ın kocasını tutuklamışlar, şimdi kendisini almaya ve evde arama yapmaya gelmişler. Aramanın sürdüğü dört saat içinde kadın, bir gün öncesine kadar sekreterliğini yaptığı Fırça - Kıl Endüstrisinin Stahanovets grubu kongresinin protokollerini düzene sokmaya çalışmış. Tutanakların hazır olmayışı, onu bir daha görememeyeceği çocuklarından ayrılmasından daha fazla tedirgin ediyordu! Aramayı izleyen sorgu yargıcı bile dayanamamış, anneye seslenmiş: «Yahu, çocuklarla vedalaşsanız,» demiş.

Bunlar ne biçim insanlardı? Anlatmaya devam edelim. Kazan'daki bekletme hapishanesinde kalan Bayan Elizaveta Tsvetkova 1938'de onbeş yaşındaki kızından mektup almış. Kız yazıyor: «Anneciğim bana yaz, bildir, suçlu musun? Değil misin? Seni suçsuz bilmek benim daha hoşuma gidecek. O zaman Komsomol'a üye olmayacağım, sana bu fenalığı yapanları affetmeyeceğim. Fakat eğer suçluysan, bir daha yazmayacağım, senden de nefret edeceğim.» Loş, rutubetli tabutu andıran kamarada oturan kadını aldı bir düşünce: Komsomol'suz kız nasıl yaşasın? Sovyet Hükümetine karşı nasıl kin gütsün? Daha iyi, nefreti bana karşı olsun, dedi içinden ve kıza yazdı: «Ben suçluyum... Komsomol'a üye ol».

Çetin iş! İnsan kalbinin, altından zor kalkacağı problem: Başını baltanın altına kendin koy, sonra da baltaya hak ver.

Ne var ki, canını Allah'tan alan insan, bedelini ödeyerek, onu insan yapısı akideye teslim ediyor.

Rasgele bir ortodoksa sorun, size Bayan Tsvetkova'n'ın doğru yaptığını söyler. Bugün bile onlara, «küçükleri yanlış yola sevk» (1) olayı karşısında bulunduğumuzu, annenin kızı baştan çıkardığım, ruhunu zedelediğini anlatamazsınız.

Bunlar ne biçim insanlardı: Partiye yardım etmek için, E. T., tüm samimiyetiyle, kocasını suçlayan ifade vermiş!

O zamanki güçsüzlüklerini anlayacak durumda olaydılar bugün, yine merhamet ederdik onlara.

Eğer, hiç olmazsa bugün, o zamanki inançlarından dönmeyi bilseydiler, kitabımızın bu bölümü başka türlü yazılacaktı! Ne yazık ki Mariya Danielyan'ın hayâl ettiği gibi oldu: «Buradan bir gün kurtulursam, sanki bir şey olmamış gibi hayatıma devam edeceğim,» diyordu kadın .

Sadakat mi, dersiniz? Bizce - kafa yerine dümbelek kullanma. Gelişme teorisinin izleyicileri, izledikleri teoriye sadakatlarını, kafalarını geliştirmemekle göstermek istemişler. 17 yıl hapis kalan Nikolay Adamoviç Vilençik: «Biz partiye inandık ve - a l d a n ı n a d ı k ,» diyor. Sadakat mi, dümbelek mi?

İkiyüzlülük de değil, gösteriş için de değil: Koğuşlarda tartışırken, hükümetin bütün karar ve icraatını savunurlardı. İdeolojik tartışmalara ihtiyaçları vardı, çünkü kendilerini hakkın savuncusu bilmek isterlerdi - yoksa ipin ucunu kaçırmak işten bile değildi.

Duygularına nasıl ortak olalım? Ne kaybettiklerini çok iyi görüyorlar da ,suçlarını bilemiyorlar.

1937'ye kadar bu damalara dokunmadılar. 1938'den sonra da pek azı tutuklandı. Bu bakımdan adları «1937 kurası» olarak çıktı. Biz de o deyimi kullanabiliriz ama, okuyucuyu yanıltmasın: Ortodoksların en çok toplandığı aylarda bile, yalnız değillerdi, köylüler, işçiler, gençlik, mühendisler, teknisyenler, ziraatçılar, ekonomistler ve Allah'a inananlar - hep beraber idiler.

«37 yılı kurası» oldukça konuşkan, basın ve radyoda kolu olan bir topluluk. Onlar «37 Yılı Efsanesi» adında, iki maddelik bir eser bıraktılar:

1) Eğer Sovyet Hükümeti devrinde hapse tıkılma olayları görüldüyse, yalnız 1937'de oldu. Güceniklik doğuran, tartışılacak kadar değeri olan yalnız 1937'dir.

---

(1) İncil'den.

2) 1937'de hapse konanlar - yalnızca onlardı .

Aynen yazıyorlardı: En sadık komünistlerden oluşan kadroların hapse atıldığı korkunç yıl, diyorlardı, Müttefik cumhuriyetler merkez komiteleri sekreterleri, eyâlet komiteleri sekreterleri, eyâlet icra komiteleri başkanları, askeri bölge, kolordu, tümen komutanları, mareşallar, generaller, eyâlet savcıları, bölge komiteleri sekreterleri, bölge icra komiteleri başkanları - hepsi içeri tıkıldı.

Kitabın başında, 1937 yılına kadar, 20 yıl süreyle Takımadalarına dökülen akıntıların büyüklüğü hakkında gereken bilgi verilmişti. Nice yıllar sürdü, nice milyonlar sürüldü! Fakat geleceğin 1937 kurası oralı bile değildi, kaşlarını, serçe parmağını oynatmadılar, durumu normal gördüler. Aralarında konuşurken bu konuda ne dediklerini bilemiyoruz, fakat kendi sonunun da aynı olacağını bilmeyen P. P. Postışev, (1) şöyle derdi:

1931'de, hukukçular toplantısında: «... sınıf düşmanımız veya sınıfsız zıpçıktılara karşı uyguladığımız siyaseti merhametsizce sürdürerek...» (s ı n ı f d ı ş ı z ı p ç ı k t ı l a r - kendi kendine bir cevher! Buraya kim dahil edilemez ki?)

1932'de: «Kulakları sınav ateşinden geçirirken, henüz dün kulak olanın ahlâken silâhsızlandığını düşünmek hatasını yapmamalıyız»; ayrıca: «Tepeleme siyasetimizin kılıcı hep bilenmiş olmalıdır».

Pavel Petroviç, kılıcımız öylesine keskin! Sınav ateşimiz öylesine sıcak!

Bayan R. M. Ger bize anlatır: «Tutuklananlar tanımadık veya bilinmedik insanlar olunca, bende de, dostlarımda da suçlulukları hakkında hiç bir duraksama olmazdı (!) Ne zaman ki sıra bana ve yakınlarıma geldi, cezaevinde ise pek değerli komünistlere rastladıktan sonra...»

Başka bir deyişle, s o s y e t e içeriye atıldığı süreyle, rahatları yerindeydi. Ne zaman ki ç e t e l e r i n e sıra geldi o zaman ayranları kabardı! Ötedenberi kurulmuş, bozulmaz görünümde olan tabu'yu, Stalin bozulunca, şenlik başlamış.

Haliyle şaşırırsın! Durumu kavramak onlar için kolay değildi! Sıcağı sıcağına koğuşta sorarlardı:

— Yoldaşlar! Haberiniz var mı? - Devrimi kim yaptı? Kentimiz kimin elinde?

Sonra, akılları başlarına gelince, çarkın tersine dönmeyece-

(1) P. P. Postışev — Önderlerinden biri.

ğini anlayınca, oflarlardı, poflarlardı: «Keşke İlyiç hayatta olsaydı, bunlar başımızdan geçmezdi,» derlerdi.

(Ya bunlar dediğiniz ne? Bunlar başkasının başını yemedi mi? - cilt 1, bölüm 8-9 bk.)

Bununla beraber - devlet adamları! Aydın marksistler! Teorisyenler! - göğüs germek zorunluğunda bırakıldıkları ağır sınavdan nasıl geçtiler? Gazetelerde anlatılmayan, önceden üzerinde durularak açıklaması yapılmayan tarihi olaya ne çözüm buldular? (Tarihi olayların huyu bu - hep ansızın bastırırlar).

Sahte ize sürülenler, yıllarca ardından gidenler şu açıklamaları sunarlar şimdi, tümü - akıllılığın daniskası:

1) Bunlar - yabancı gizli servislerinin çok maharetli işi;

2) Bunlar - büyük çapta yapılan sabotaj! NKVD'nin sinesinde sabotajcılar yuvalanmışlar! (bir varyantı da var: NKVD nin sinesinde Alman casusları yuvalanmış):

3) Bunlar - bölge NKVD'cilerinin marifeti;

Her üç ihtimalde de kabahat bizim; uyanık değilmişiz! Stalin'in hiç bir şeyden haberi yok. Tutuklandığımızı bilmiyor!! Bir öğrensin-onları perişan eder, bizi de kurtarır!!

4) Parti saflarında korkunç hainler göründü (ama niçin?), memleket yüzeyine de düşmanlar yayıldı, Allah'tan bir kısmı yakalandı, şimdi seninle beraber içerde. Bunlar artık komünist değil, antidevrimci, dolayısiyle söylediklerine dikkat etmen gerek. Boş yere oturtulan bir ben varım, belki de sen, o kadar. (Böyle düşünenler içinde eski Devrim Askeri Komitesinin üyesi Mehanoşin de bulunuyordu. Yani onu salıverin, yetkili kılın, Allah bilir kaç kişinin canını yakacaktı!)

5) Baskıyı, toplumumuzun gelişmesini sağlayacak tarihi gereklilik olarak görenler çıkıyordu. (bu görüşü savunanlar - kendilerine hâkim olma yeteneğini henüz yitirmemişlerdi, meselâ Plehanov Dünya İktisat Enstitüsünden bir profesör. Açıklama aslında doğrudur, o kimsenin anlayış yeteneğine hayran kalmamız gerekiyor, ne de çabuk kavramış, ancak kurala uygunluğunu içlerinden hiç biri açıklayamamış. Basma kalıp sözlerle geçiştirmişler: «Gelişmeyi zorunlu kılan tarihi gereklilik» gibilerinden formül. Anlaşılmaz formülü kullandığın her yerde haklı çıkarsın.)

Beş varyanttan hiç biri, haliyle, Stalin'i suçlamıyordu, gölge düşürmüyordu, o - güneş gibi parlamaya devam ediyordu! (*)

(*) Bu şaşırtıcı açıklamalar fonu üzerinde, «Sanal Sayılar» romanında

Eski partililerden birinin, meselâ Beyaz Rusyalı sansürcü Aleksandr İvanoviç Yaşkeviç'in, koğuşun köşesinde kısık sesiyle söylenen: «Stalin - Lenin'in sağ kolu değil, Stalin bir ittir, gebermedikçe işler düzelmez,» sözleri duyulduğu zaman- üzerine atılır, dövmeye kalkarlardı, adamı kendi sorgu yargıçlarına ihbar ederlerdi!

Stalin'in ölümüne ümit bağlayan, o isteği dudaklarının ucuna kadar getiren bir iyilikçiyi düşünemeyiz bile.

İyi niyetli ortodoksların sebepli düşünceleri bu kıvamdayken, 1937 yılı gelmiş, çatmış, onları gafil avlamıştı! Yargıçların önünde takınacakları tavır nasıl olmalıydı? Herhalde Orwell'in «1984» adlı eserinin (1) kahramanı Parsons'unkine benzeyecekti: «Parti suçsuzu tutuklayabilir mi? Mahkemede, beni tutukladıkları için onlara teşekkür edeceğim, henüz vakti varken, kurtardılar beni,» diyeceklerdi!

Bir çıkar yol bulmalıydılar, hangisiydi? Devrimcilik teorisi, onu izleyenlere bir karar verdirmeliydi, acaba o karar neydi? Vardıkları karar, tüm açıklamaların yerini tutacak nitelikte! İşte, buyurun:

Tutuklu sayısının artmasıyla, yukarısının **hatasını anlaması** daha çabuk olacak! Bundan ötürü **olabildiği kadar fazla isim vermeye** çalış! Suçsuzlara fantazi kabilinden alabildiğine suç yükle! **Bütün partiyi, olduğu gibi, içeri tıkamazlar ya!**

(Stalin zaten bütün partiyi istemiyordu, başları ve eskileri istiyordu).

Rusya'daki partiler içinde, **kendi kendilerini uydurma** ifadelerle suçlama eyleminde **birincilik** komünistlerde ise, (*) atlı karınca misali, fazla isim verme eğlencesinin patenti, yine onlara ait! Rus devrimcilerinin, o günlere kadar, böyle bir şeyden haberleri yoktu.

Narokov (Marçenko)'un kahramanlarının aunduğu açıklamalar tabii görünmektedir: Tutuklanmaların hepsi - bir tiyatro oyunudur. Stalin'e sadık olanların denemesinden başka bir şey değil. Senden istenilen her şeyi yapacaksın, kızmadan imzanı atacaksın, sonradan adamakıllı yükseltileceksin, deniyordu.

(*) **«Menşevik Birliği Bürosu» onları geçmiş olabilir, fakat onlar da siyasî görüş açısından, hemen hemen bolşevik idiler.**

(1) İngiliz romancısı Orwell'in (1903 - 1950) yazdığı, vasiyetname niteliğinde roman. «1984» romanı 1949'da yayımlandı, geleceğe ait düşünceleri yansıtır.

Ortaya çıkardıkları teori acaba, basiretsizliğin bir belirtisi miydi? Bön olduklarının ispatı mıydı? Gönlüm der ki bana - değil, yalnızca - ürküntü sonucu. Teoriyi ancak zaafı maskelemek için üstünkörü uydurmuşlar. Adları devrimciye çıkmıştı (çoktandır kaybettikleri sıfat), şimdi aynaya baktılar, ürperdiler: Hani karşı koyma, direnme? Oysa «Teori» onları sorgu yargıçlarına karşı gelmekten azat kılıyordu, hepsi o kadar.

Hiç olmazsa parti içi temizliğinin Stalin için kaçınılmaz bir çözüm olduğunu anlamaları gerekiyordu: Stalin, kendini yükseltmek için partiyi küçük düşürmek zorunluğundaydı, çünkü kendisini parti üstüne çıkaracak dehadan yoksundu.

Son zamanlara kadar muhalifleri, hattâ kendi kendilerini tepelemek için Stalin'e yardımda bulundukları, hafızalarından silinmişti. Stalin, iradesi zayıf olan kurbanlıklarına baş kaldırmak, riske etmek için hep şans tanırdı, bu oyundan hoşlanırdı. Merkez Komitesi üyelerinden herhangi birinin tutuklanması için, diğer üyelerin, hepsinin onayı gerekiyordu, - oynak kaplanın buluşu! Komite toplantılarında sıradan önemsiz işler tartışılırken, sıralarda imzasız belge dolaştırılır, falancanın aşağıda yazılı sebeplerden ötürü (suçlayıcı liste eklidir) Merkez Komitesinden çıkarılması önerilirdi. (İstersen aleyhe oyunu ver!..) Hepsinden vize alınırdı (o ara belgeyi okuyanın, düşünüp düşünmediğini de izleyenler bulunurdu). Tüm Rusya Komünist Partisi İcra Komitesi kendini bu biçimde kurşuna dizdirmiş oldu. (Stalin daha önceden onların zayıf noktalarını bulmuştu: Partinin en üst makamındaki aşırı ücret, halka kapalı dükkânlardan alış - veriş ve gizli kaplıcalardan yararlanma imkânına «evet» diyenler, kapana girmiş sayılırlardı, ayağa kalkamazdı onlar). Ya Tuhaçevski - Yakir grubunu [1] yargılayan *özel komisyon* kimlerden kuruluydu? Blüher! Yegorov'tan! [2] (Ve S. A. Turovski'den).

Hele, Patrik Tihon'un Halk Komiserleri Heyetine 26 Ekim 1918 tarihinde yazdığı mektubun metnini ya unuttular, veya hiç okumadılar (çok eski değil mi?) Suçsuz olarak hapse atılanlar için merhamet dilerken, yürekli patrik uyarmasını da yapmıştı:

---

(1) Tuhaçevski M. N. 1893 - 1937 Mareşal, Kızılordu kurucularından. 1937'de kurşuna dizildi. Yakir, General Tuhaçevski ile beraber idam edildi.

(2) Blüher V. K. 1889 - 1939. Mareşal, Tuhaçevski'yi yargılayan komisyonun başkanı. 1939'da ortadan kayboldu, idamı resmen ilân edilmedi. Yegorov, Aleksandr 1883 - 1941 (?). Mareşal, 1938 temizleme hareketinin kurbanlarından. Sürgünde iken 1941'de öldürüldüğü söylenir.

«Döktüğünüz suçsuzlar kanından her damlasının hesabı sorulacaktır sizlerden.» (Aziz Luka'nın İncili, 11, 51) ve «kılıcı kuşandınız, sonunuz da kılıçtan olacak.» (Aziz Matta'nın, 25, 52). Fakat gülünç, imkânsız gibi geliyordu, o zaman. Tarih Babanın kimi vakit öç almayı düşündüğünü, geç kalmaktan çekinmediğini ve o zaman da şehvetperestlere özgü bir zevkle, acaip şekil ve beklenmedik gerçekleştireni kendisinin seçeceğini, adaleti kendi usullerince yürüttüğünü onlar nereden bilsinler?

İflâsa sürüklenmiş Tambov köylüsü ayaklanmasını bastıran muzaffer genç Tuhaçevski'nin altına, istasyonda kurşun sıkacak bir Mariya Spiridonova (1) bulunmadıysa da, bu işi 16 yıl sonra papaz okulunu bitirmeden ayrılan bir Gürcü papazı yapmıştı. (2)

Kırım'da, 1921 yılı İlkbaharında kurşuna dizilen kadın ve çocukların bedduaları Bela Kun'un (3) göğsünü delemedi ise de, bu işi 3'üncü enternasyonaldan öz arkadaşı yapmıştı. (4)

Hepsinin, Peters, Latsis, Berzin, Agranov, Prokofyev, Belitski, Artuzov, Çudnovski, Dıbenko, Uboreviiç, Bubnov, Alafuzo, Alksnis, Arenştam, Gekker, Gettir, Yegorov, Jloba, Kovtyuh, Korka, Kuryakov, Primakov, Putna. Y. Sablin, Feldman, Eydeman, Unşliht, Yenukidze, Nevski, Steklov, Lomov, Kaktınya, Kossior, Rudzutak, Gikalo, Goloded, Vlehter(Beloborodov, Pyatakov, Zinovyev'in (5) hakkından gelen - kısaboylu kumral kasap (4) olmuştu. Ondan 15 - 20 yıl önce, adı geçenlerin hangi işe karıştıklarını, hangi belgeye imza attıklarını araştırmak bize düşer, sabır isteyen bir iştir.

Karşı koymak mı? Bunu ortodokslardan hiç biri denemedi. «Yejov'un hücresinde otururken buna imkân var mıydı?» diyecekler bize. Ya tutuklanmadan bir gün önce olamaz mıydı? İşlerin hangi kapıya çıkacağı önceden belli değil miydi? Şu halde iş dua-

---

(1) Mariya Spiridonova, sosyal devrimci, Çar zamanında bir valiye suikast yaptı, öldürdü. Kürek mahkûmiyetini çekti.

(2) Stalin — Gençliğinde papaz okuluna devam etmişti.

(3) Bela Kun — Macar asıllı ünlü komünist. Beyazların yenik ordusu 1920 Sonbaharında Kırım'dan ayrılarak İstanbul üzerinden, göçmen sıfatıyla Dünyaya yayılırken, gemilere binemeyenler Kırım'da kalmıştı. Onları yakalayıp «temizlemek» görevi Bela Kun'a verilmişti. Zalimliği şâir M. Voloşin'in eserine konu oldu.

(4) Stalin.

(5) Sivil ve asker — Hepsi başta gelen liderler.

ya kalmıştı: «Bana çarpmasın!» dileğine. Ordjonikidze, yufka yüreklilik göstererek, kendine kıydı. (İntihar değil de öldürüldü ise, niye bekledi?) Lenin'in sadık arkadaşı Krupskaya niye karşı koymadı? Niye, Rostov'daki atölyelerde yaşlı işçinin yaptığını, ifşa edici konuşmalar yapmadı? İhtiyarcığın hayatı o kadar mı değerliydi? 1905'te İvano - Voznesensk'te kurulmuş ilk Sovyet'in üyeleri şimdi kendilerini suçluyorlardı, başkanları ise, daha ileri giderek, böyle bir örgütün kurulmadığını bile savunuyordu! Kendini, kendi tükürüğünde boğmak olur mu?

İyilikçiler, 1937'yi bugün canlandırırken, haksızlıklardan dehşetten dem vururlar da, karşıkoyma'yı ağza almazlar, oysa bu imkânları vardı, fakat kullanılmadı. Onlar bunun sebebini artık izah edemeyecekler. Acaba enerji dolu, dedesinin torunu Evgeni Evtuçenko bu görevi üzerine alır mı? Dünyayı aynen 37'inin kurası gibi görür o («Otobiografi» ve «Bratsk Devlet Elektrik Fabrikası» eserlerinden belli). Hayır, o delilleri gösterme zamanı geçti.

Hapse atılmış inananların aklı, yalnızca siyasi tutuklu geleneğinin bozulmasına yetiyordu. İnançları başka olan tutuklulardan kaçarlardı, onlarla ahbaplık kurmazlardı, soruşturma devresi dehşetinden ancak aralarında, partisizlere veya Allah korusun, sosyal devrimcilere duyurmaksızın söz ederlerdi (partiye gölge düşürmemek davası)!

Kazan'daki hapishanede kalan Evgeniya Goltsman (1938), koğuşlar arası tutuklu telgrafına (1) karşı çıkmıştı: Bir komünist olarak Sovyet Kanunlarına karşı gelemiyordu! Gazete geldiği zaman, koğuş arkadaşlarından onu baştan sonuna kadar okumalarını isterdi!

Bayan E. Ginzburg'un anıları, hapishane hayatının canlandırıldığı bölümde, 37 kura hakkında yeterli bilgi vermektedir. İşte kalın kafalı Yuliya Annenkova «Sakın gardiyanı alaya almayın, o burada Sovyet Hükümetini temsil ediyor» diye, arkadaşlarına çıkışıyor. (N'oldu? Her şey tepetaklak mı oldu? Bir masal kolaylığıyla bu sahneyi Çar'ın cezaevinde kalan ateşli devrimcilere gösterin!) Veya başka sahne: Üstlerinin arandığı odada Katya Şirokova Ginzburg'tan sorar: «İşte Orada duran Alman komünist kadın saçları arasına altın sakladı, fakat hapishane bizim, acaba ihbar edeyim mi?»

Ginzburg'la birlikte Kolıma'ya aynı 7 numaralı vagonla gi-

(1) Tutuklu telgrafı — Duvarlara Mors işareti vurularak yapılan koğuşlar arası konuşmalar.

derken Ekaterine Olitskaya, (vagondakilerin hemen hepsi komünistti), Bayan Ginzburg'un renkli anılarına iki ilginç çizgi eklemekten geri kalmadı .

Parası olanlar, aralarında toplamışlar, yeşil soğan almak için Olitskaya'yı yollamışlar. Sosyal devrimci kafasıyla soğanı vagondaki 40 kişi arasında bölmeye kalkışan Olitskaya, hemen itirazlarla karşılaşmış: «Para verenler arasında bölüşülecek,» demişler! «Diğerlerini biz besleyemeyiz,» «bizde de az» gibilerden sesler duyuldu. Şaşırmış Olitskaya, siyasi tutuklular bunlar mıydı?... Hepsi 37'inci kura komünist kadınlar!

İkinci olay: Sverdlovsk kenti aktarma hapishanesinde aynı kadınları çıplak olarak, sıralanmış erkek gardiyanların arasından geçirdiler. Zararı yok, az sonra kendilerine geldiler. Yola devam ederken, kendi vagonlarında koro ile:

«Bunca rahat yaşanan
Bilemem başka ülke»

şarkısını tutturmuşlardı bu kere.

Dünyaya bu gözlükten bakarken, kavrayışları o seviyede iken, uzun kamplar yolculuğuna çıkıyorlardı iyilikçiler. Tutuklanmalarından, soruşturmadan, genel durumdan hiç bir şey anlamadıkları halde, inatla, sadakatla (veya çaresizlikten?) yolculuğun sonuna kadar kendilerini ışık saçan, gerçeği bilen biricik eleman sayacaklardı.

Çevreye dikkat etmemek, gördüklerini yorumlamamak için ta başta karar verenler, şimdi çevrelerinde dolaşan büyük tehlikeyi de görmemezliğe geliyorlardı: 37 kurası olarak gerek giyecek, gerekse konuşma ve tavır bakımından içeride yıllanmışlardan farklıydılar. Eski tutukluların, adi suçluların, Ellisekizinci madde hükümlüsünün, hayatta kalmış «kulak»ların (ki bunlar ikinci 10 yıllığını o ara tamamlıyorlardı), hepsinin yeni gelenlerle görülecek hesapları vardı. İşte, ciddi tavır takınarak evrak çantasıyla gezinenler! İşte, şahsına verilmiş arabalarla dolaşanlar! İşte, karne zamanında halka kapalı dükkânlardan alışveriş edenler! İşte, sanatoryumlarda ense bağlayanlar, kaplıcalarda zamparalık edenler! - oysa bizleri, «sekizde - yedi» yasası gereğince, lâhana veya mısır koçanı için 10 yıla mahkûm ederlerdi! Kin dolu bakışlarla derlerdi yeni gelenlere: «Özgürlükte siz - bizi, burada biz - sizi yeriz». (Fakat olmadı, kısa süre sonra ortodokslar rahatın yerini buldu). (*)

(*) **Bayan E. Ginzburg tam aksini yansıtan bir olayı anlatıyor: Hapishanedeki hemşire kendisine sormuş: «Fakir halktan yana çıktığı-**

Pekalâ, iyi niyetlilerin sağlama bildikleri gerçeğe ne oldu? Neyin nesi? Çok basit: Eski görüşleri aynen saklamak, yenisini kabul etmemek. Hayat devam etsin, dalga dalga üzerlerinden dökülsün, hattâ onları tekerlekleri altına alsın - fakat yine de kafalarına giremeyecektir. Onlar için hayatın akışı durmuş, yokmuş sanki. Hayat tecrübesinden yararlanmak, kendi beyinlerini dış âleme göre ayarlamak istemezler, yapmamakla övünürler. Bulundukları yer cezaeviymiş, kampmış, ne çıkar? Dünya görüşleri değişmedikten sonra. Eskiden savunduğumuz neyse, bugün de onu savunuyoruz! Marksistiz biz! Materyalistiz biz! Rastlantı olarak hapiste kalmamız, görüşümüzü etkileyemez, nasıl etkilesin? (Varlık değişiyorsa, yeni yeni yanlarıyla karşımıza çıkıyorsa, bilincimiz de beraber değişecek mi? Asla! Yerin dibine batsın varlık, batar da, fakat bilincimizi etkileyemez! Çünkü materyalistiz!)

Başlarına geleni bu gözlükle görüyorlardı! İşte V. M. Zarin: «Kampta herkese, beni içeri tıkan ahmaklar yüzünden Sovyet Hükümetiyle aramın açılmasını istemezdim,» diyordu.

Kıssadan aldıkları hisse: «Beni boş yere tutukladıkları için, anlaşılan, kusurum yok, fakat diğerlerinin hepsi düşman, suçlu oldukları için de, içerideler.»

Enerjilerini hangi işde harcarlardı? - Yılda oniki, bilemediniz, altı kere şikâyet, istida ve dilekçe yazarlardı. Ne istiyorlar? Karaladıkları nedir? İlk önce Büyük Dahi'ye sadakatlarını bildirirlerdi (onsuz olmaz). Sonra aynı davadan yargılanarak kurşuna dizilenleri kötülerlerdi. Arkadan af ve geriye dönüş için yalvarış. Yarın için de partiden herhangi bir görev almaya hazırlardı (meselâ bugün bulundukları kampı yönetme görevi)! Yığın yığın başvurmalara karşılık, yığınla red cevabı gelirdi. (Mektupları Stalin'e ulaşmadığı için olacak, yoksa O - affederdi! Merhametlidir!)

Hükümetten af dileyen «siyasiler» hiç olur mu?... İşte, bilinçlerinin seviyesini gösterenler, General Gorbatov ve anıları. «Yargıçlar heyeti mi? Ona kızılmaz ki... Emir aldılar, oldu...» Ne yaman analiz kuvveti! Melek huylu bolşevikliğe yaraşır yumuşaklık! Serseri takımı, Gorbatov'dan soruyor: «Siz buraya na-

---

nız, kolhozcular yüzünden buraya düştüğünüz doğru mu? Olur şey değil, hemşire hep parmaklığın iç tarafında kaldığı için Dünyadan haberi mi yoktu? Başka türlü bunca aptal soru sorulmaz. Fakat kolhozcuların ve bayağı tutukluların keskin gözünden gelenlerin asıl kimliği kaçmazdı, devasa «kollektivizasyon» kahramanlarıydılar.

sıl düştünüz» (söylemiş olayım: «Siz»li bir cümle ağızlarından dökülemez). Gorbatov'un cevabı: «Kötü insanlar iftira ettiler». Ne mantıklı çözümleme, beğendiniz mi? Generalin davranışları Şuhov'u değil, Fetyukov'u andırıyor: Bir parça ekmek koparmak ümidiyle, yazıhanenin temizliğini yapmaya gidiyor. «Masa üzerinde kalan ekmek kırıntılarını, bazan parçalarını süpürürken, belli bir oranda açlığımı gideriyorum», diyor. Pekalâ, doyur karnını. Ne var ki Şuhov'u, lâpasını düşünüyor, sosyal bilinçten yoksundur diye suçlarken, General Gorbatov'a tüm kapıları açıyorlar çünkü o - d ü ş ü n ü y o r ... kötü insanları düşünüyor! (Fakat Şuhov - cin gibi, memlekette olup biten hakkındaki düşünceleri - generalinkinden daha cesur).

Şimdi karşımızda V. P. Golitsin, nahiye doktorunun oğlu var; kendisi yol mühendisi. İdam edileceklerin hücresinde 140 yüz-kırk) gün kalmış, düşünmek için zamanı boldu! Sonra 15 yıla hüküm giymiş, arkadan hayat boyu sürgün. «Beynimde değişen bir şey olmadı, partisiz bolşevik idim, öyle kaldım. Kuvveti, partiye olan inancımdan aldım, kötülüğün parti ve hükümetten değil, b i r i l e r i n şerrinden geldiğini anladım (mantıklı çözümleme!). Bu kimseler gelirler, giderler (bir türlü gitmiyorlar) nihayet geçicidirler, üst tarafı (!!) kalıcıdır... Bir de bayağı Sovyet vatandaşlarının yardımı oldu ki, 1937 - 38 yıllarında NKVD içinde s a y ı l a r ı y ü k s e k t i, hep hapishane hem kamp kadrolarında. «Babalar» değil, «Dzerjinski tipi adamlar». (Anlamadık gitti, eğer «Dzerjinski tipi» iyi adamlar bunca kalabalıksa, acaba neden k ö t ü b i r i l e r i n i n yasa dışı davranışlarına set çekmediler? Yasa dışı davranışlarla onların da bir ilintisi olmasın? Olmadıysa, nasıl sağ kaldılar? Mucizeler, doğrusu...)

Veyu Boris Dyakov: Stalin'in ölümüne içtenlikle üzülmüş (yalnız o mu? Ortodoksların tümü). Kurtuluş için bütün ümitler sönmüş gibi geldi ona!.. (*)

Şimdi sesleniyorlar bana, yaptığınız dürüst bir hareket değil, dnyorlar! Gerçek teorisyenlerle tartışın, diyorlar. Kızıl Profesörler Enstitüsünden çıkma kimseler olsun!

Başüstüne! Az mı tartıştım? Hapishanelerde, yollarda, aktarmalarda yaptıklarım neydi, sanki? İlk önce onlarla beraber, onların saflarında tartışırdım. Fakat ileri sürdüğümüz deliller sonradan bana zayıfmış gibi geldi. Bir ara sustum, konuşulana kulak kabarttım. Sonra karşı taraftaki yerimi aldım. Zaharov'un kendisi, Malenkov'un hocası bile, (Malenkova hoca olmakla çok övünürdü) benimle dialog kuracak kadar alçalırdı.

(*) «Ekim» 1964, sayı 7.

Sonuç - bunca tartışmalardan sonra kafam sanki tartışmalarla doldu, içinde başka bir şey yok, İskolâstikçileri, medrese felsefesi yapanları sanki bir kişi olarak karşımda görüyorum şimdi. Her seferinde, aynı yerde, aynı delili, aynı sözlerle tekrarlıyorlar. Fikirlerinize karşı kullandığı zırhı delemezsiniz, en kuvvetli tarafları da o! Dökme demirden yapılı alınları delecek, zırh delici cinsinden mermi, henüz bulunmadı. Onlarla ciddi tartışırsın, bitkin düşersin. Olmaması için çekişmeyi eğlendirici programın bir parçası, oyun olarak önceden kabullenmek gerekir.

Dostum Panin'le beraber «stolıpin» (1) vagonunun orta rafında yolculuk ediyoruz. Yerimiz güzel, ceplerimizde birer tuzlu ringa balığı, susamadık, kestirmek için elverişli durum. Fakat istasyonların birinde kompartmanımıza - okumuş bir marksisti soktular! Keçi sakalından ve gözlüğünden de belli. Komünizm Akademisinin eski profesörü olduğunu saklamıyor; Raf aralığından aşağıya başlarımızı sarkıttık, konuşulanı dinliyoruz. Adamın ilk sözlerinden - delinmezlerden biri olduğunu anladık. Hapiste otura otura küflenmişiz, daha çok oturacağız, canımız sıkkın, eğlence arıyoruz. Aşağıya inmeli. Kompartman pek dolu değil, biriyle yer değiştirdik, oldu.

— Merhaba.
— Merhaba.
— Fazla sıkışık değil misiniz?
— O kadar değil.
— Çoktan mı hapistesiniz?
— Oldukça.
— Az mı kaldı?
— Hemen hemen yarıladım.
— Şuraya bakın - köyler çok fakir: saman, iğri büğrü izbeler.
— Çar düzeninin mirası.
— Sovyetlerin 30 yılını da ekleyin.
— Tarih açısından önemsiz süre.
— Kolhozcuların açlık çekmeleri kötü.
— Bütün ocakları gözden geçirdiniz mi?
— Bizim kompartmanda dilediğiniz kolhozcudan sorunuz.
— Hapse konanların hepsi kızgın, objektif görüşten yoksundurlar.
— Fakat ben de kolhozları gördüm...
— Demek, tipik kolhoz değildi.

---

(1) Stolıpin — Tutuklu nakli için değiştirilmiş yolcu vagonu.

(Keçi sakallı hiç birini görmemiş, onun için daha kolay).

— Yaşlılardan sorun: Çar zamanında hepsinin karnı tok, giyiniktiler, bayramları da boldu.

— Sormam. İnsan hafızasının subjektif özelliği: Geçmişi överler. Kel ölür - sırma saçlı olur, kör ölür - badem gözlü olur. (Ara sıra atasözlerinden de yararlanıyor)! Bayramlara gelince - halkımız sevmez onları, halkımız çalışmayı sever.

— Kimi şehirlerde ekmek sıkıntısının sebebi ne ola?

— Ne zaman?

— Savaştan hemen önce de oldu...

— Doğru değil, savaştan önce her şey düzene girmişti.

— Dinleyin, tüm Volga boyu şehirlerinde binlerce kişilik kuyruklar görülürdü...

— Dar sınırlı ulaşım arızası olsa gerek. Fakat hafızanın sizi aldatması akla daha yakın.

— Şimdi de yetmiyor!

— Koca karı dedikodusu. Bizde 7 - 8 milyar pud (1) tahıl var. (*)

— Fakat mayalanmış o.

— Tam tersine - seleksiyonun başarısı.

— Birçok dükkânda tezgâhlar boş.

— Hantallık belirtisi, mevzii olay.

— Fiyatlar da yüksek, işçiler bir çok şey alamıyorlar.

— Fiyatlarımız bilimsel şekilde ayarlıdır, başka yerde yok.

— Ücretler düşük olmalı o halde.

— Onlar da bilimsel şekilde ayarlı.

— Bu durumda yapılan ayarın, işçiye zamanının çoğunu devlete verdirecek şekilde yapıldığı, karşılığının verilmediği anlamı çıkar.

— Politik ekonomiden haberiniz olmadığı anlaşılıyor, mesleğiniz ne?

— Mühendis.

— Gördünüz mü, ben ise iktisatçı. Tartışmayın. Bizde karşılıksız çalıştırma imkânsızdır.

— Peki, eskiden aile reisi tek başına ailesini beslerken, şimdi bunun altından 2 - 3 kişi kalkabiliyor, niçin acaba?

(*) 1952'de toplanan tahılın 1913'te toplanmışından daha az olduğunu belirten Kruşçev'in beyanatına daha çok vakit var.

(1) 1 Pud — 16 kg.

— Çünkü eskiden işsizlik vardı, ev kadını iş bulamıyordu, topluca açlık çekerlerdi. Kadının çalışması ona eşitlik kazandırma açısından da önemlidir.

— Eşitliğe boş verin, ev işini yapan kim?

— Koca yardım etmek zorunluğundadır.

— Siz eşinize yardım eder miydiniz?

— Ben bekârım.

— Anlaşıldı, eskiden herkes yalnız gündüzleri çalışırken, şimdi üstelik ikisi de akşamları çalışacak. En önemli iş - çocuk terbiyesi için kadında vakit kalmıyor.

— Vakti var. Işin çoğu - çocuk bahçesi, okul ve komsomol'a düşüyor.

— Nasıl terbiye görüyorlar? Kabadayı, hırsız, çıkıyorlar. Kızlar - ahlâksız.

— Benzeri bile değil. Gençliğimiz - yüksek idealler peşinde.

— Gazetelere bakarsanız - öyle. Fakat bizim gazeteler yalan söyler.

— Kapitalist gazetelerden daha dürüst. Onları okumalıydınız.

— Verin, okuyayım.

— Tamamen gereksizdir.

— Fakat yine de gazetelerimiz yalancı.

— Emekçi sınıfıyla bağları kuvvetlidir.

— Bu gibi terbiye yüzünden suçluluk artıyor.

— Tam tersine, azalıyor. İstatistikî bilgi verin!

(Koyun kuyrukları sayısının bile sır olduğu memlekette, benden istatistiki bilgi istiyor!)

— Suçluluğun artmasına ikinci sebep - kanunlarımızdır. Anlamsız ve merhametsizdir.

— Tam aksine, mükemmel kanunlar. Tarih daha iyisini bilmiyor.

— Hele 58'inci madde.

— O madde olmasaydı, genç devletimiz karşı koyamazdı.

— Fakat devletimiz o kadar genç değil ki!

— Tarih açısından genç.

— Bir sağa sola bakın, büyük kalabalık içeri tıkılmış!

— Bunu hak ettiler.

— Ya siz?

— Beni yanlışlıkla tutukladılar. Anladıkları zaman - bırakırlar.

(Bu kapıyı kendileri için hep açık tutarlar).

— Yanlış olur mu? O vakit kanunlarımız ne biçim?

— Kanunlar şahâne, yasadan dönüş iç karartıcıdır.

— Her yanda karaborsa, rüşvetçilik, suistimaller.

— Komünist terbiyeye kuvvet vermemiz gerekiyor.

Bu hava içinde devam. Çok soğukkanlıdır. Kullandığı dil beynini yormaz. Ha onunla tartıştın, ha çöle yürüyüşe çıktın.

Bu gibiler için: Tüm nalbantları dolaştı, nallanmadan geri geldi, derler.

Anı yazılarında adları geçtikçe: «Şahsa tapma devresinin trajik kurbanları» cümlesini okuduğumuzda, içimizden cümleyi düzeltme isteği uyanıyor: «Komik kurbanları »demek, daha doğru.

Hayat yolunda ayağı sürçmeseydi, belirli belirsiz bu kimseciği tanımayacaktık, adını saygıyla gazetelerde okuyacaktık. Ya bakan olacaktı, veya bütün Rusya'yı dışarda temsil etmek cesaretini gösterecekti.

Onunla tartışmak yarar sağlamaz. Onunla oyun oynamak... fakat satranç değil, «yoldaş» oyununu oynamak daha ilginç olur. Var öyle bir oyun. Çok basit. Birkaç kere ona «evet efendim,» diyeceksiniz. Adamın kendi kelime koleksiyonundan birkaçını sıralayın. Hoşlanır bundan. Çevresinde düşman görmeye alışmıştır ,karşılık vermekten bıkmıştır, hele konuşma yapmaktan büsbütün kaçmıştır, çünkü her söylediği, silâh olarak yine kendisine karşı kullanılmıştı. Fakat sizi kendilerinden bildikten sonra açılır, istasyonda gördüklerini size aktarır: «İnsanların gezindiklerini, konuştuklarını, güldüklerini gördüm, hayat devam ediyor,» der. «Parti yönetiyor, insanlar bir görevden başka göreve geçiyor, biz, ikimiz burada kaldık, bir avuç kadar insanız, yazmalıyız, davamızın yeniden gözden geçirilmesini istemeliyiz, affımız için yalvarmalıyız,» diyecek size.

Veya ilginç bir olayı anlatır: «Komünizm Akademisinde bazı arkadaşlarla bir olarak ve içgüdüyle hareket ederek, başka bir profesör arkadaşının ayağını kaydırmaya karar vermişler. Onu kendilerine yabancı hissediyorlardı, fakat kulp takacak yer bulamıyorlardı: Yazılarında hata yoktu, geçmişi temizdi. Derken, arşivleri karıştırırken, bulgu: Yoldaş profesörün çok eskiden kaleme aldığı, Lenin'in elinde tuttuğu bir broşür ellerine geçiyor. Fasikülün kenarında, Lenin'in eliyle yazılmış not: «İktisatçı olarak - bok». Muhatabınız şimdi size, sırdaş tavrını takınarak: «Anladınız, elbette, bundan sonra düzmeci ve işten anlamazın hakkından gelmek - işten bile değildi. Kovduk, bilim ünvanını da geri aldık,» diyor.

Vagon dingilinin monoton sesi. Artık hepsi uyuyor, kimi oturarak, kimi yatarak. Kimi vakit koridordan esneyerek geçen nöbetçi erini görüyoruz.

Lenin'in biyografisinden henüz kimsenin kaydetmediği olay yok oluyor.

İyi niyetliler tablosunu tamamlamak için, kendilerini, kamp hayatının başlıca kesitlerinde göstermemiz gerekecektir.

A) Kamp düzenine karşı durumları ve haklarını savunmaları; Kamp düzeni tarafımızdan kurulduktan sonra, yani Sovyet Hükümeti tarafından, demek istiyoruz, o halde ona varolan bütün bilincimizle uymalıyız, onu olduğu gibi kabul etmeliyiz. Yöneticilerin uyarmasını beklemeden, ona gerek göstermeden, düzenin ruhu ile uyum içinde kalmak, bize düşen görevdir, diyorlar.

Aynı Bayan E. Ginzburg'un ilginç anılarından: Kadınların başlarının makina ile tıraş edilmesinden yana çıktılar! Düzen bunu istedikten sonra, canımız feda! Kapalı hapishaneden onları Kolıma'ya, ölümün kucağına yolluyorlar! Yorumları hazır: Bizlere güvenleri var, canla, başla çalışacağımızı biliyorlar!

Bu hava içinde hakların savunması söz konusu olabilir mi? Kime karşı savaşma? Kendi öz kardeşlerine karşı mı? Ne uğruna direniş? Kendi hürriyetinin uğruna mı? Değil savaşmak, yalvarmak düşer bize, usulünce. Yoksa Sovyet Hükümetinin düşmesi uğruna mı? Dilinizi eşek arısı soksun!

Kamplara tıkılmışların içinde haklarını savunmak isteyenler, fakat bunu yapamayanlar; yapabilecek durumda olanlar, fakat istemeyenler; isteyenler ve yapabilenler (ve savunanlar! sırası gelince, anlatacağız) dışında, ortodokslar dördüncü grubu temsil ediyorlardı: Hem istemeyenleri, hem de, istemeleri halinde bile, bunu beceremeyecekleri. Bundan önce sürdürdükleri hayat onlara ancak suni ortamda, sınırları önceden belirlenen Dünyada yaşamayı öğretmişti. Özgürlükteki «uğraşıları», yukarıdan onaylanan direktif ve kararları, telefon ve elektrikli ziller aracılığıyla, başkalarına iletmekten ileri gitmiyordu. Kamp ortamında, ki burada mücadele daha fazla yumrukla, silâhsız olarak otomatikler üzerine yürümekle, kurşun yağarken, yerde sürünmekle yapılıyordu - onlar çaresizdi, kimsenin korkmadığı, baltaya sap olamayan Falan Filânoviçler ve Sarı Çizmeli İvan İvanoviçler.

İnsanoğlunun mutluluğu için savaşı, kendilerine ilke edinenler, serseri güruhunun çapuluna karşı koyamıyorlardı: Mutfakların ve pridurka kadrosunun serserilerin eline geçmesine ses çıkarmıyorlardı (meselâ General Gorbatov'un anılarını okuyun, yazıyor orada) - çünkü kampta iktidarın sosyal - yakınlarının eline geçmesi, onların teorisi yüzünden olmuştu. Gözleri önünde zayıfların yağmalanmasına engel olmazlardı, sıra kendilerine geldiği zaman, seslerini çıkarmazlardı.

Bu durum ve olaylar mantığa aykırı düşmüyordu, her şey başlandığı gibi bitiyordu, «Yanlış yapıyorsunuz,» diyen çıkmıyordu. Ta ki sıra - tarihin yazılmasına geldi. Kamp hayatını yankılayanların ilk boğuk sesleri duyuldu. O vakit iyi niyetlilerin canları fena sıkıldı: Onların ki bilinçli ve ilerici olarak tanınanların - kendilerini savunmadıkları anlaşılıyordu! Stalin'e tapma devresinden bile haberleri yoktu! (*) Sevgili Lavrenti Pavloviç Beria'nın - halkın amansız düşmanı olduğunu da bilmiyorlardı!

Hakları için savaştıklarını gösterir, belirli belirsiz söylentinin ortaya çıkarılmasına gerek duyuldu. Basındaki finoların tümü benim İvan Deniisoviç'e sitem ettiler, köpoğlu kendini niye savunmadı diye. «Moskovskaya Pravda» (**) ise, açıkça soruyordu: Komünistlerin gizli olarak kampta yaptıkları toplantılara İvan Denisoviç niçin katılmamış, onlardan akıl almamış?

Hasta sayıklaması! - gizli toplantılar? Amacı ne ola? - Cebindeki yumruğu göstermek için mi? Gardiyan yardımcısından tutun da, Stalin'e kadar, ayrıksız hepsinin Sovyet Hükümeti kisvesine bürünerek karşısında tekvücut durduktan sonra, yumruğu kime göstereceksin? Ne zaman, hangi metodlarla karşı koydular onlar?

Çocuğa isim koyan çıkmadı...

Ya neyi düşünmüş olabilirler? Hele içinde bulundukları durumu hep akla uygun bulduktan sonra? Biricik

(*) **1957 yılında Ryazan eyâleti Millî Eğitim Müdürlüğü kadro yönetmeni bayan, benden: «1945'te ne sebeple tutuklandınız,» diye sordu. - «Şahsa tapma karşısına çıktığım için,» dedim. Hayretle: «Nasıl olur? O zaman var mıydı?» diye sordu. (İçtenlikle «şahsa tapmanın» 1956'da ilân edildiğini biliyordu, şu halde 1945'te de nereden çıktı, diye düşündü). (1)**

(**) **8.12.1962**

(1) «Şahsa tapma» teorisi, Stalin zamanında yapılanlara özür bulmak için 1956'da uydurulmuştu. Sorumluluğu Stalin'e yükletme amacını güdüyordu.

dualarını: «Çarın kamçısı, bana vurma»yı tekrar edenler, neyi düşünmüş olabilirler?

B) **Kamp yönetimiyle ilişkiler.** İyilikçilerin kamp yönetimine karşı davranışları, üstün saygılı ve aşırı dostane olmaktan başka ne olabilir ki? Sebep: Kamp yöneticilerinin hepsi partili, burada partinin direktiflerini yerine getiriyorlar, **beni** (biricik suçsuzu) buraya kapatmalarında bir kabahatları yok ki! Kendilerinin kamp yöneticilerinin yerinde bulunmaları halinde, aynı işi yapacaklarını, ortodokslar çok iyi bilirler.

Basınımızda adı kamp kahramanına çıkan Todorovski (papaz okulu öğrencisi sonra gazeteci, Lenin'in gözüne girmiş, o sayede 1830'a doğru Askeri Hava Akademisinin başına geçirilmişti, oysa pilotlukla ilgisi yoktu), ikmal işleri şefiyle karşılaştığında (Dyakov'un ağzından anlatıyorum), şöyle derdi:

— Bir emriniz var mı, vatandaş şef?
oysa, bayağı tutuklular bu şefle karşılaştıkları zaman, başlarını bile çevirmezlerdi.

Todorovski, sağlık servisi şefi için «Kısaltılmış siyaset dersleri» kitabından özet çıkardı. Eğer kendi görüşlerine bir aykırılığı vardı ise, o zaman Stalin'in görüşlerini aynen yansıtan özeti nasıl çıkardı? İlkeye bağlılığı nerede kaldı? (*) Yok eğer, kendi fikirlerine tıpatıp uydu ise, işte o zaman «komik kurbanlar» deyimi yerini bulmuş sayılmalıdır.

Yöneticileri sevmek - yetmez! Yöneticilerin de seni sevmeleri gerekiyor. Yöneticilere, aynı hamurdan yoğurulduğumuzu anlatmamız gerekiyor, onlara - «ama bize iyi bakın,» diyeceğiz. Bunun içindir ki, Serebryakova, Şelest, Dyakov ve Aldan - Semyenov'un kahramanları kamplara geldiklerinde, kontrollarda, gerekli gereksiz her yerde ilk önce komünist olduklarını ilân ederlerdi. İyi bir yere yerleşmek için verilmiş dilekçe yerine geçer.

Şelest, eserinde şöyle bir sahne uydurmuş: «Kotlas aktarmasında yoklamayı sicil kartı üzerinden yaparken, şef: «Partiniz nedir?» diye sorar. (Hangi ahmaklar için yazılmış bu? Hapishane formüllerinde partiyi gösteren hane var mı?) «Tüm Rusya Komünist Partisi üyesiyim,» diye cevabını veriyor Şelest.

(*) Diyecekler ki: İlkeye bağlılık güzel şey fakat kimi vakit esneklik de fena olmuyor. Çok doğru. Ulbriht ve Dimitrov kendi partilerine, Nazilerle iyi geçinmeleri için direktif vermediler mi? Hattâ Nazileri desteklemelerini bile istediler! Burada susmaktan başka bir şey düşmüyor bize.

İster «Dzerjinski», ister «Beril» tipi olsun, şeflerin hakkını teslim etmeliyiz: Kulakları açıktı. Yerleştiriyorlardı. Acaba komünistleri kayırmak için verilmiş, yazılı veya ağızdan bir emir yok muydu? Mümkündür, çünkü Ellisekizinciye karşı yapılan baskının en zorlu devrinde, onların pridurka görevinden uzaklaştırıldığı sırada bile, eski iri kıyım komünistler yerlerinden oynatılamıyordu. (Örnek olarak Kraslag'ta eski Askeri Meclis üyesi SKVO (1) Aralov bostancı ekibinin çavuşu görevinde, eski Tugay Komutanı İvançik - personel evleri bakımıyle görevli ekibin çavuşu görevinde, eski Moskova Komitesi Sekreteri Dedkov - eski rahat yerinde kalmışlardı.) Emir olmadan da bu düzen geçerli olacaktı, iş «bugün seni, yarın beni» hesabına dayanıyordu. Görüş birliği de MVD'cileri inanç sahiplerine iyi bakmaya dehliyordu.

Sonuç olarak ortodokslar yönetimin gözüne girerdi, kampta sağlam, iltimaslı bir ara tabaka oluştururlardı. (Sessiz, yöneticilere giderek particiliğini koz olarak kullanmak istemeyen sıradan komünistler, bu takıma girmezdi.)

Aldan - Semyenov dobra dobra bildiriyor: Komünist şefler komünist tutukluyu daha rahat bir işe yerleştirme çabasındadır. Dyakov da saklamıyor: Yeni gelen Rom adında biri, hastane yönetmenine kendisinin eski bir bolşevik olduğunu söylüyor. Bunun üzerine sağlık servisi nöbetçiliğine geçiriliyor - gıpta edilecek bir görev. Todorovski'nin hastabakıcılıkta bırakılması için kamp yöneticisi emir veriyor.

En ilginç olayı G. Şelest'in «Kolıma Notları» (*) adlı hikâsinden öğreniyoruz: Kampa yeni, yüksek rütbeli bir MVD'ci geldiği zaman, tutuklu Zaborski şahsında kendi kolordu komutanını tanıyor, iç savaşta beraberlerdi. Opüştüler, koklaştılar, «Benden istediğini dile, senindir,» havası içinde anlaştılar: Bundan böyle Zaborski «mutfaktan özel yemekle, yiyebildiği kadar ekmekle» yetinmeye razı oldu. .(Öbür tutukluların payından çalmak anlamına geliyordu, çünkü ambardan fazla erzak verilmeyecekti). Zaborski ayrıca Lenin'in altı ciltliliğini istemiş, akşamları, kandil ışığında, onu okuyacakmış. İşler bu suretle yola giriyor: Gündüzleri çalıntı tayınla beslenme, geceleri Lenin'i okuma! Alçaklığın açıkça ve zevk duyularak övülmesi, işte buna derler.

(*) «Znamya», 1964, No: 9

(1) SKVO — Sovetskoye Komandovanlye Vostoçnih Oblastey: Doğu Eyâletleri Sovyet Komutanlığı.

Şelestov, efsanevi yeraltı «politbüro»dan da söz ediyor, işçi postasına bağlı örgüt (bir işçi ekibi için biraz fazla değil mi?). Onun aracılığıyla gelişigüzel zamanda ekmek kesme dairesinden bir somun ekmek, bir kâse yulaf ezmesi ediniyorlar. Şu halde her yerde kendi pridurkası mı var? İyilikçiler, çalıyor muyuz?

Aynı Şelest sonucu da çıkarıyor:

«Kimi sarsılmaz ruhu sayesinde hayatta kalabiliyordu (işte ekmek ve lâpa çalan ortodokslar gibi - A.S.), kimi - fazladan yenen yulaf lâpası sayesinde (bu - Ivan Denisoviç)» (*)

Pekalâ, öyle olsun. İvan Denisoviç'in pridurkalar içinde dostu yoktu. Ya taşçıklara ne buyurulur? Taştan duvarı ören kimlerdi? Hey, dümbelek kafalılar, yoksa sizler miydiniz?

C) İşe karşı tutumları. Genel görünüşleriyle ortodokslar işe bağlıdırlar (tifüse yakalanan ikinci müdür Eyhe'nin sayıklaması ancak hemşirenin kendisine telgrafların postaneye verildiğini söylemesi üzerine kesilirdi). Genel olarak kamp çalışma sisteminden de yanadırlar: Komünizmi kurmak için gereklidir. Çalışılmazsa zaten, tutuklu sürüsü için çorba nereden çıksın? Bu görüşte olanlar, çalışmak istemeyenlerin dövülmesinden, BUR'lara [1] konmalarından, savaş yıllarında kurşuna dizilmelerinden de yanadırlar. Puantör, çavuş gibi dehleyici görevi yapanları ahlâk kuralları dışına çıkmamış sayarlardı (bu noktada «dürüst hırsızlar» grubundan ayrılıyor, «kancıkların» [2] görüşlerine katılıyorlar).

Orman kesiciler ekibinin çavuşu Bayan Elena Nikitina'yı anlatırlar, eskiden Kiyev komsomol komitesinin sekreteri: Kendi postasının hakkını çalardı. Ellisekizinci madde hükümlüsünden kurulu ekibinin yaptığını, serserilerin hesabına geçirtirdi. Bakûlu komiserin kızı Lüsya Djaparidze ona evden aldığı çikolatayı rüşvet vererek, işten kaçardı. Aynı zamanda da anarşist kız Tatyana Gerasev'i üç gün süreyle ormandan çıkartmamış, ta ki öbürünün vücudunun bazı yerleri donuncaya kadar.

İşte partisiz bolşevik Prohorov - Pustover'in yaptıkları: «Normları bile bile doldurmuyorlar,» diye, tutukluları yönetime şikâyet eder. Öbürküler cezalandırılıyor. Tutuklular sitem ediyorlar, yaptıklarının bir köle işçiliği olduğunu söylüyorlar. Pusto-

---

(*) «Zabaykalski Raboçi» - 27.8.1964

(1) BUR — Cezalıların bulundurulduğu ağır düzen barakası.

(2) Kancıklar — Adi suçlulardan yönetimin hesabına çalışanlar.

ver'in cevabı: «Acaip felsefe! Kapitalist memleketlerde işçiler köle işçiliğine karşı çıkarlar, fakat bizler, köle olmakla beraber, sosyalist devlet için çalışıyoruz, özel kimseler için değil. Başımızdaki memurlar - geçicidir (?), halkın silkinişiyle onlar gider, fakat halkın devleti kalır».

Ortodoksun bilinci - balta girmemiş orman. Yaşayan insan onlarla uyuşamaz.

İyilikçilerin ısrarı bir tek noktada toplanıyor: Kendilerinin kampın genel işlerinde çalıştırılmalarına karşı çıkıyorlar, çünkü o zaman ileride Sovyet halkını başarıyla yönetmek için belki de ömürleri vefa etmeyecektir. Ayrıca, genel işlerde çalıştırılmaları hali, onları düşünmekten alakoyacakmış! Başka bir deyişle, öbek öbek toplanarak, sırayla yoldaş Stalin'in, yoldaş Molotov'un, yoldaş Beria ve diğer partililerin haklı olduklarını söyleyemeyeceklermiş.

Bu sebeple, kamp yöneticilerinin desteği, arkadaşlarının karşılıklı ve gizli yardımıyla pridurka olmaya çalışırlardı, özellikle bilgi istemeyen, anlaşmazlıkların göğüs göğüse kapışmalarla halledildikleri yerlerden uzak pozisyon ararlardı kendilerine. (Hiç biri meslek sahibi değildi.) Bulunca da orada yerleşir, kalırlardı: Zaharov (Malenkov'un hocası) - tutukluların özel eşya ambarcısı olarak, adı önce Zaborski (yazar Şelest mi?) - malzeme ambarında; mahut Todorovski - sağlık servisinde; Konokotin - sağlık memuru olarak (oysa bu meslekle ilgisi yoktu); Serebryakova - hemşire olarak (tıpla uzaktan veya yakından ilgili değil). Aldan - Semönov'da pridurka oldu.

Dyakov'un kamp hayatı (iyi niyetliler içinde sesi en çok duyulan kişi), kendi kalemiyle anlatılmış bulunuyor. Oldukça ilginçtir. Beş yıllık süresi içinde, kampın oturma bölgesi dışına ancak bir kere çıkmış, o iş gününde yalnızca yarım gün görevde kalmış, o yarım günde de topu topu yarım saat çalışmış. Dalları keserken de, gardiyan, «Aman yorulma, biraz otur,» demiş! Beş yıl içinde - yarım saat çalışma! Her baba yiğitin becereceği iş değil! Bir süre fıtığı, sonra fıtıktan kalma fistülü yüzünden göreve çıkmamış. Fakat beş yıl nasıl olur? Sağlık işleri istatistikçisi, Kültür - Eğitim kısmının kütüphane memuru ve özel eşya ambarcısı olmak, altın değerinde olan bu görevlere kavuşmak, üstelik tüm cezayı o şekilde tamamlamak için, birine domuz yağıyla rüşvet vermek yeterli değil, babaya ruhunu da götüreceksin - eski kampçılardan soralım, onlar bilir. Dyakov bayağı pridurka da değil, militan, sanki. yüzüne gözüne bulaş-

tırılmadan (*) önce yazdığı hikâyenin ilk varyantında (**), akıllı insanın bayağı halkın sonundan neden kaçınmak zorunluğunda olduğunu zarafetle anlatmıştı (sanki bir satranç oyunu, «rok» - kendin yerine bir başkasını ateşe sokmak anlamına gelir). Bu adam bugün kamp hayatının baş yorumcusu rolünü üzerine almış bulunuyor.

Bayan G. Serebryakov'a kendi kamp hayatını anlatırken, sakıncalı davranıyor, daha fazla nokta hat kullanıyor. Onu ağır suçlayanlar varmış, kulağıma geldi, fakat kontrol edemedim.

Değil yalnız yazarların kendilerini, fakat yazarlar korosuyla hayatlarını anlatılan iyi niyetlilerin hepsini biz çalışma dışında görüyoruz. Ya hastahanelerde, veya pridurka görevinde. Modernleştirilmiş gerici sohbetlerini orada yaparlar. Yazarlarımız burada yalan söylemiyorlar: Kalın kafalıları toplum için yarar sağlayacak işlerde çalıştıramadılar, bunu yazmak için fantazileri yetmedi. (Kendileri çalışmadıktan sonra, nasıl yansıtsınlar?)

Ç) K a ç ı ş l a r a   k a r ş ı   t u t u m l a r ı. Kalın kafalıların kendileri kamptan kaçmaz: Düzene karşı çıkış, MVD'yi bozma, dolayısiyle Sovyet Hükümetine karşı torpilleme hareketi olacak. Bir başka etken daha: Her ortodoks af için başvururdu, üst makamlara verilmiş, cevap bekleyen 2 - 3 dilekçe sahibiydi. Bu durumlarda kaçış, üst makamlara karşı güvensizlik ifade eden jest, veya sabırsızlık belirtisi olacaktı!

Genel anlamdaki hürriyete, insan, kuş hürriyetine - ihtiyaçları yoktu. Her gerçeğin içinde somut bir anlam saklıdır! Onlar için hürriyet - devlet elinden alınan, damgalı, pullu, kendilerini eski duruma getiren, eski hak ve avantajları iade eden beratt! - bunlar olmazsa, hürriyeti n'apsınlar?

Kendileri kaçmadıktan sonra - elbette kaçanları suçlarlardı. MVD sisteminin ve ekonomik yapımcılığın torpillenmesi anlamına alırlardı. Kaçış eylemi böylesine zararlı davranış olduktan sonra, kokusunu alan her iyi niyetli komünistin medeni borcu, öğrendiğini yoldaş operasyon yöneticisine bildirmek, değil miydi? Mantıklı mı?

Oysa aralarında devrim öncesi yeraltı teşkilâtı adamları, iç savaşa katılan kahramanlar vardı! Akideleri yüzünden - siyasi serseri oluverdiler...

D) E l l i s e k i z i n c i   maddenin öbür kanadına karşı tutumları. Parti disiplinine aykırı düşer diye, kader arkadaşlarıyla kaynaşmazlardı. Aralarında yaptıkları gizli konusmalarda ol-

---

(*) «Noviy Mir» 1964, No: 1, Laşkin

(**) «Zvezda», 1963, No: 3

sun, açıktan açığa yapılan beyanlarda olsun, kendilerini şu pis Ellisekizincinin karşısında bildiklerini açıklarlardı. (Bunun onlar için bir tehlikesi yoktu). Kendilerini öbürkülerden ayırmak isterlerdi. Oysa daha önce, özgürlükte, bu basit insanlar yığınının başındaydılar, onları yönetirlerdi ve onlara söz hakkı tanımazlardı. Şimdi aynı koğuşlarda ve aynı koşullar altında bulunmalarına rağmen, basit insanlar onlardan öç almaya kalkmadılar. Ortodoksların öbürkülere seslenişleri: «Keratalar, iyi oldu sizlere! Hür iken düzme tavır takınırdınız! Topunuz düşmansınız, sizleri içeri yıkmakla iyi ettiler! Her şey tabiat kanununa uygun gidiyor! Yolumuz bizi büyük zafere götürüyor! (Yalnız beni içeri tıkmakla haltettiler).

Hapiste çektikleri nutuklarının cezasız kalmasını (yönetim hep ortodokslardan yanaydı, karşıdevrimciler seslerini yükseltemezdi, yoksa bir cezaya daha çarptırılacaklardı), ciddi ciddî akidelerinin yenilmezliğine verirlerdi. (*)

Ortodoksların, Ellisekizincinin kendileri dışında kalan kısma karşı gizli sınıf kinleri vardı, onlara nefretle bakarlardı. Dyakov'un ağzından: «Kiminle birlikte kaldığımızı dehşetle gördüm!» Sağlık memuru olan Konokotin, görevi olduğu halde, hasta Vlasov askerine iğne yapmak istemedi. Buna karşılık kanını muhafız askere seve seve verdi. (Hürlerden olan doktorları, Barinov şöyle derdi: «Ben öncelikle ÇEKA'cıyım, **doktorluğum sonra** gelir.» İşte - tıp buna derler!) Dyakov: «Hastanelerin dürüst insanlara ihtiyacı var.» diyor. Şimdi anlaşıldı: İğnenin kime yapılacağını, kime yapılmayacağını anlamak için, olacak.

Gönüllerinde yatan kini gerçekleştirmekten geri kalmazlardı (sınıf kinini iç'te saklamak ne mümkündür, ne de yararlıdır.) Şeleşt'in hikâyesinde profesör Samuel Gendal (komünist hukuku profesörü olsa gerek), Kafkasyalıların işe gitmeyi reddetmeleri üzerine, imamın sabotajcılığından şüphelenmek fikrini ortaya koyuyor.

E) **Muhbirliğe karşı tutumları.** Nasıl ki bütün yollar Roma'ya çıkar, onun gibi önce sıraladığımız maddeler de bizi sonuca ulaştırdı şimdi. Taşkafalıların, kamp yönetici-

---

(*) Kamplarda kimi vakit durumların değiştiği de görülürdü. Unjlag kampında tutuklu olarak kalan bir eski savcı, birkaç yıl süreyle deli numarasını yutturmak zorunluğunda kaldı. Yoksa aynı koğuşta kalan, kendisi tarafından hapse yollanan tutukluların öcünden canını kurtaramayacaktı.

leri içinde en iyisi, en cana yakın olan operasyon yöneticisiyle işbirliği yapmamasına imkân yoktu. Bulundukları durumda devlete ve partiye yardımda bulunmak için NKVD en sağlam yoldu.

Kârlı bir iştir, aynı zaman, yönetimle aranda köprü kuruluyordu. Babaya yardım ödülsüz kalmazdı. Oturma bölgesinde yıllarca rahat pridurka yerinde kalmak, ancak onun yardımıyla mümkündü.

... Aynı ortodoks kaynaklarından piyasaya çıkan kitapçıklardan (*) birinde, yazarın sevgilisi, oturaklı ve olumlu bir komünist olan Kratov'un, kamp hayatına dair şu önermeleri kayda değer: 1) Hayatta kalmak için ne mümkünse yapmak, tüm koşullara uymak. 2) Muhbirlerin iyi kimselerden seçilmesi, kötü kimselerden olmalarından yeğdir.

Ortodoksun inadı tutar da, b a b a y a hizmet etmekten kaçmak isterse, bunu zor yapar. İnançlarını yüksek sesle ilân edenleri baba bir gün yanına çağırır, babacan görünüşüyle: «Siz Sovyet adamı mısınız?» diye sorar, İyi niyetli «yok» diyemez ya? Şu halde - «evet».

Evet olduktan sonra, işbirliği yapalım, yoldaş. Size hiç bir şey engel olamaz. (**)

Ancak şimdi, kamplar tarihini yanlış anlatırken, işbirliği yaptıklarını itiraf etmek onlara zor geliyor. Liza Kotik gibi, yazılı ihbarı düşüren her gün çıkmazdı. Fakat operasyon yöneticisi Sokovikov'un, bir dost olarak Dyakov'un mektuplarını kamp sansürüne uğratmadan yolladığım söyleyen çıkıyor da, bunu niçin yaptığını bildiren yok. Böylesine dostluğun kökü n e o l a? Operasyon yöneticisi Yakovlev'in Todorovski'ye kendini komünist olarak tanıtmamasını önerirdi, acaba niçin?

Şimdilik öyle gidiyor. Oysa, bir silkinişle ayağa fırlayacağımız ve - Evet! - m u h b i r l i k e t t i k, bununla iftihar ederiz! diyeceğimiz şanlı günler yakındır! (***)

Fakat ne diye bu bölümü yazdık! İyi niyet sahiplerini ayrıntılarıyla gözden geçirdik, analizlerini yaptık? Onun yerine, metrelik harflerle

---

(*) **Viktor Vyatkin — «İnsan İki Kere Doğar» - Ç. P. Magadan, 1964**

(**) **İvanov - Razumnik'in anılarından: Butırki Hapishanesinde otururken, koğuşlarında üç muhbiri yakalamışlar, üçü de komünist idi.**

(***) **Bunu 1966'nın başında yazmıştım, yıl sonuna doğru «Ekim» dergisinde No: 9'da K. Bukevski'nin yazısını okudum. Dediğim gibi - artık açıkça övünüyorlar.**

YANOŞ KADAR ve VLADİSLAV GOMULKA (*) (1) yazsak, olmaz mıydı?

Onların sicilinde haksız yere tutuklanma, işkenceli soruşturma, uzun hapis yılları var.

Bir şey öğrenip öğrenmediklerini bütün Dünya görüyor. Bütün Dünya değerleri hakkında fikir sahibi oldu.

(*) Gustav Husak'ı (2) da ekleyebiliriz bugün. (1972 yılı notu)

(1) Yanoş Kadar — 1912, Macaristan Cumhuriyetinin sırasıyla başbakanı ve parti genel sekreteri.
Vladislav Gomulka — 1905, Polonya Komünist Partisi Genel Sekreteri.

(2) Gustav Husak — Çekoslovakya Komünist Partisi Genel Sekreteri.

12 TAK — TAK — TAK

ÇEKA - GB (Bu adı kullanmakta, öyle sanırım, isabet var: Kulağa hoş, dile kolay, muhtasar ve bununla birlikte müessesenin zaman içindeki hareketi yansıtılmış oluyor), halkına iyi bakmak için sürekli olarak görme ve duyma organları kullanmasaydı, elbette duygusuz kereste parçasından başka bir şey olmayacaktı. Bizim teknik çağda göz yerine kısmen fotoğraf makinasıyla foto elemanlar, kulak yerine mikrofonlar, magnetofonlar, lazerli dinleyici cihazı kullanılır. Fakat kitabımızın kapsadığı devrede ÇEKA - GB hemen hemen yalnızca gammazlardan yararlanırdı, kulak ve göz yerine geçerdi onlar.

ÇEKA'nın ilk yıllarında kendilerine gizli emektaş denirdi (kadrolu, resmi olanlardan ayırtetmek için.) O devrenin havasına uyularak kısaltıldı, s e k s o t [1] biçimini aldı. Bu şekliyle toplumun kullanımına sunuldu. Kelimeyi kim uydurduysa, hem bu kadar yayılacağını (saklayamadılar) bilemedi, hem de yan tutmayan kulakla şu iki hececik içine sıkışan tiksinti verici şeyin farkına varmadı (Sodom'da işlenen günahtan daha iğrenç). Zamanla o nesne, ihanetin sarı - boz rengindeki kanıy'a şişti, Rus dilinde ondan daha bayağı kelimenin bulunmadığı anlaşıldı.

Ancak bu kelime yalnız dışarıda, özgürlükte kullanılırdı. Takımadalarının kendi deyimleri vardı: Hapishanede - «kuluçka», kamplarda - «takırdıcı» denirdi. Fakat nasıl ki birçok Takımadaları deyimleri Aus dili enginliklerinde kendine yol açtı, bütün ülkeye yayıldı, t a k ı r d ı c ı sözcüğü de zamanla vatandaşlık hakkına kavuştu. Takırdıcılık olayının her yerde geçerliği de o ara görülmüş oldu.

Tecrübesini yapmadan, konuyu iyiden iyiye düşünmeden, takırtının içine düştüğümüzde bile, durumu anlayamayız. Elimizde transistörlü radyo olmadan, tarlada, ormanda, göl üstünde bulunduğumuzda içimizi delip geçen radyo dalgalarının farkında olmadığımız gibi.

---

(1) Bk. Cilt 1.

İnsan kendini şu soruya zor alıştırıyor: **İçimizdeki takırdıcı kim ola?** Bizde, yani apartmanımızda, bahçemizde, saatçı dükkânımızda, okulumuzda, editörlüğümüzde, atölyemizde, konstrüksyon büromuzda ve hattâ bizim milisimizde. Bunu düşünmek zor, hoş iş değil, fakat kendi emniyetin için gerekli. Takırdıcıyı kovamazsın, çıkaramazsın - yenisini yanına koyarlar. Fakat onları **tanımak** gerekir: Bazan onların yanında dilini tutmak, kimi vakit gözlerini boyamak için, kendini olduğundan başka türlü göstermek gerek. Bazan da başkalarının yanında onunla kavga edersin ve bu yoldan senin aleyhine söylediklerini değerden düşürmüş olursun.

Seksot ağlarının nicelikleri hakkında ayrı bir bölümde, **hürriyeti** anlatırken bilgi vereceğiz. Niceliğin farkına varanlar çok, fakat her takırdıcıyı yüzünden tanımadıkları için, tehlike olduğundan daha büyük ve daha korkunç görünüyor. Oysa seksot kadın - sizden hamur mayası almaya gelen şu cana yakın komşunuz Anne Fedorovna'dan başkası değil. Sizde kaydını yaptırmamış birisinin kaldığını gördü, şimdı bunu bildirmek üzere belli bir yere koştu (bakkal veya eczane olabilir). İyi tanıdığınız, birlikte 200'er gram votka içtiğiniz arkadaşınız da seksot olabilir. Sizin dükkânlardan şikâyet ettiğinizi, dükkânların boş olduğunu, her şeyin gizliden şeflere satıldığından konuştuğunuzu, küfrettiğinizi gereken yere haber verir. Siz seksotları yüzlerinden tanımadığınız için, koroyla Stalin'e kaside söylenirken, sizin yalnızca ağzınızı açtığınızın, fakat sesle katılmadığınızın organlara nasıl malûm olduğunu anlayamazsınız. Veya Cumhuriyet Bayramında, 7 Kasımda, gösteriye katılırken, neşesiz olduğunuzu bildiklerine de şaşarsınız. Seksotun içinize işleyen yakıcı bakışlarını ararsınız. Mahmur gözler de olabilir, ihtiyarın sulanmış gözü de. O gözler yüzü gülmez birinin, veya canininki olmayabilir. Kendinden nefret edeceğiniz tipte bir alçak olmayabilir, kendisi. Normal bir insandır, senin ve benim gibi. İyi tarafları da var, kötü tarafları da, kıskançlığı da var, zaafları da var, hepsi kararınca. Zaafları onu örümceklere karşı savunmasız bırakır. Seksotları kura ile gönüllüler arasında toplasaydılar, çok adam toplayamazlardı (belki 1920 - 1930 arasında.) Fakat toplama yavaş yavaş, tuzağa düşürerek, sonra düşeni kaparak yapılmakta. İnsanı o ayıp işe veren, kendi zaafları. Hattâ içtenlikle, kendini saran yapışkan ağlardan kurtarmak isteyenler, ikinci deriyi vücutlarından atmak isteyenler - beceremiyorlar, asla beceremiyorlar.

Gammazlığa davet - memleketimizin havasına sinmiş bir ke-

re. Devlete ait olanın, kişiye ait olanın üstüne çıkarılmasında. Pavlik Morozov'un (1) kahraman ilân edilmesinde. İhbarın ihbar olmayarak, ihbar edilene yapılmış bir **yardım** olduğu anlayışında. Seksot angaje etme işi, dantelâ misali, ideolojiyle iç içe girift: Memleketimizin sosyalizm yolunda başarıyla ilerlemesi Organların isteği olduğu kadar, angaje edilmek istenenin de amacı olmalıdır.

Toplama işinin tekniği - her övgünün üstünde, Ne yazık ki bizim polisiye romanlarımız onu anlatmıyor. Toplayıcılar seçimlerden önce, propagandaya ayrılan noktalarda çalışırlar. Toplayıcılar Marksizm - Leninizm kürsülerinde çalışırlar. Çağrılırsınız, «İşte o odada bir heyet çalışıyor, sizi görmek isterler, buyurun,» derler. Toplayıcılar orduda da çalışırlar. Birliğe Smerş'ten biri gelir, bölüğünüzdeki askerlerden yarısını yanına çağırır. Kimi askerle havadan sudan söz eder, kimine arkadaş ve komutanlara göz kulak olmalarını tembihler. - Kulübesinde oturan ve kundura tamir eden ustanın yanına cana yakın bir erkek girer, «Şu tokayı tamir edebilir misiniz?» diye sorar. Sonra yavaş sesle «Dükkânınızı kapayın, sokağa çıkın, orada 37 - 48 numaralı arabayı görürsünüz. Kapıyı açın, içeri girin, o sizi gereken yere götürür,» der. (Üst tarafını öğrendik: «Siz bir Sovyet insanı mısınız? Bize yardım etmek zorunluğundasınız!) Böyle bir tamirhane, vatandaşlardan gelen ihbarları toplamak için ideal yer! Operasyon yöneticisiyle şahsen görüşmek için - Sidorov'un apartmanı, ikinci kat, üç zil. Akşam 6 - 8 arası.

Seksot toplama piyesi daha sanatçısını bekliyor. Bir gördüğünüz hayat var, bir de görmediğiniz. Her yan örümcek ağıyla donatılmış, biz yürürken, nasıl onlara takıldığımızın farkında değiliz.

Toplama işinde kullanılan avadanlık, maymuncuk koleksiyonuna benzer, numarayla, 1, 2, 3, 4. No: 1: «Siz - Sovyet insanı mısınız». No: 2 Yıllardan beri resmi yoldan peşine düştüğünüz, fakat elde edemediğiniz şey için size umut vermek. No: 3: Zayıf noktanızı bulup onu kullanmak. En çok korktuğunuz şeyle sizi korkutmak. No: 4:...

Fırsat buldukça bastıracaksın. Sünepeliğiyle tanınan A. G.'yi örgüte çağırıyorlar, yekten «Kendi çevrenizde antisovyet görüş sahibi olarak tanıdığınız kimselerin listesini bize verin,» diyorlar. A. G. şaşırmış, n'apacağını bilemiyor: «Emin değilim ki...»

---

(1) Pavlik Morozov — Babasını ihbar ederek kurşuna dizdirmiş. Heykeli dikildi.

Ayağa fırlamadı, yumruğunu masaya indirmedi: «Böyle bir şeye nasıl cesaret ettiniz,» diyemedi. (Bizde bunu kim yapabilir ki? Fantaziye kaçmayalım.) «A, öyle mi? Emin değilsiniz? O zaman Sovyet insanı olmalarından şüphe etmediğiniz, garanti ettiğiniz kimselerin listesini yazın. Fakat - garanti ettiğiniz kimseler kimler olacak, kulağınızda küpe olsun: Bir tekinde aldandığınız zaman, kodese beraber gireceksiniz! E... niye yazmıyorsunuz?» - «Garanti edemem ki» - «A, öyle mi? Garanti edemiyorsunuz? O vakit onların Sovyet düzenine karşı olduklarını biliyorsunuz, anlamı çıkar. Buyurun, bildiğinizi yazın!» İyiliği üzerinde, dürüst ada tavşancığı ıstırap içinde. A. G. yumuşak huylu bir insan, devrim öncesinin ürünü. Üzerine çöken yükün altından kalkabilmek için içtenlikle yalnız iki yol görmüş: Ya Sovyet adamı, veya Anti Sovyet adamı olduğunu yazacaksın. Üçüncü yolu görmedi.

İnsan - taştan değildir, oysa taşı da parçalıyorlar.

Özgürlükte maymuncuk çeşiti daha zengin, çünkü hayat daha değişik. Kampta hayat normları daha fakir, o bakımdan vida yivinin cinsi de, onu açacak paftanın numarası da önceden belli. No: 1 aynen kalıyor, haliyle: «Siz - Sovyet insanı mısınız?» Hele iyi niyetlilere karşı kullanıldığında sürçmez, tornavidayı kaydırmaz. No: 2 de iyi sonuç verir: Tutukluyu genel işlerden almak, kendisine bölge içinde iş vermek, lâpasını arttırmak, para ve süreden indirim yapmak için söz verirler. Hepsi hayatla ilgili etkenler. (Savaş yıllarında takırdı ucuzladı, bir paket Mahorka tütünü karşılığında insan gammazlarlardı. No: 3'e gelince, daha iyi çalışır: Seni pridurka görevinden alacağız, genel işlere yollayacağız! Cezalılar kampına yollayacağız! Her basamak - ölüme götüren basamak. Zoka olarak kullanılan ekmek parçasına kanmayarak yukarıya çıkmak istemeyenler, uçuruma itilmek tehdidi karşısında pes edebilir.

Bu basit teknikle iş bitmiyordu, kimi vakit incelik isteyen işler de çevrilirdi. Binbaşı Şikin, tutuklu Musevi Gertsenberg aleyhine delil topluyordu. Suçlayıcı delil'in 17 yaşında tecrübesiz, Anton adında bir Alman çocuğunda bulunacağını düşünmek için, Binbaşıda bazı ipuçları vardı. Binbaşı Anton'u yanına çağırtmış, çocukta eski Nazi mayasını kabartmak için, Yahudilerin kötü bir millet olduğunu, Almanya'nın başım yediklerini anlatmış. Oyun tuttu, Anton Gertsenberg'i yakıverdi. (Durum değişik olaydı, komünist - ÇEKA'cı Şişkin, neden Gestapo'nun sorgu yargıcısı ve uygulayıcısı olmasın?)

Başka bir örnek: Aleksandr Filippoviç Stepovoy. Tutuklan-

madan önce MVD birliği asker, 58'inci maddeden hüküm giymiş. (*) Ortodoks değil, basit bir insan, eskiden MVD'de bulunduğundan utanç duyardı, kampta bu durumu gizlerdi, eski ÇEKA'cı olduğunun anlaşılmasının kendisi için tehlike doğuracağını biliyordu. Onu nasıl ajan yapalım? Çok basit; «Bizimle çalışmazsan, senin ÇEKA'cı olduğunu kampta yayarız,» demişler. Kendi bayrağını tuvalet kâğıdı yerine kullanmaya hazır takım, yeter ki adamdan gammaz yapsınlar! (Başaramadılar, diyor Stepovoy).

Bazıları için: «Marangoz değil ama, takırdatmayı sever,» derler. Bunun gibisini angaje etmek, işten değil. Kimine oltayı birkaç kere atacaksın: Yemi alıp kaçıyor. Kimi kıvranır, tam bilgim yok, derler. Ona: «Olanı verin, biz kontrol ederiz.» derler: «Fakat hiç emin değilim,» demenize karşılık hazır. «Asıl düşmanımız yoksa siz misiniz?». Sonra dobra dobra itiraf ederler: «% 5'i doğru olsun, üst tarafını kafanızdan uydurun.» (Cidin operasyon yöneticileri).

B a b a 'nın da bazan kuvvetten kesildiği görülür, av ne birinci, ne üçüncü, ve ne de beşinci defasında yakalanmaz. Az olur ama, olur. Bu durumlarda baba yedekte duran kementi kullanır: Açığa vurmama taahhütnamesi. Anayasa'da olmadığı gibi, kanun külliyatında da ondan söz edilmiyor, fakat biz her şeye alışık insanlar, reddedebilir miyiz? Asla! Basıyoruz imzayı. (Oysa bunları vermeseysik, babanın yazıhanesinden çıkar çıkmaz kendisiyle konuştuğumuzu herkese anlatsaydık, korkaklığımız üzerine oturtulan gizlilikleri de, kendileri de, Üçüncü Kısmın [1] şeytani kuvveti de, hepsi rüzgârda savrulup yok olurdu!) Bundan sonra da kamp dosyasına seni kurtaran, mutlu eden not düşerdi: A n g a j e e d i l m e y e c e k. Bir çeşit ayar

---

(*) Tutuklanma olayını ileride anlatmak için elime fırsat düşmeyecektir, en iyisi şimdi anlatayım: Delikanlıyı orduya almak için çağırmışlar, fakat MVD'ye vermişler. İlk önce Bender'cilere karşı yollamışlar. Ukraynalı partizanların ormandan çıkıp kiliseye gidecekleri günü, aynı takırdıcılardan öğrendikten sonra, kiliseyi kuşatırlardı, çıkışta resimlere bakarak, avlarını toplarlardı. Sonra Litvanya'da sivil elbiseyle milletvekillerini korumuş («Biri cok cesurdu. muhafız istemiyordu,» diyor). Sonra Gorki eyâletinde köprü korumasında kalmış. Bir ara kalitesiz yemek yüzünden birliğinde baş kaldırma olayı olmuş, bunun üzerine ceza olarak birliği Türk hududuna yollamışlar. Fakat Stepovoy o zaman içerideydi. Çok resim yapardı, hattâ siyasi bilim dersi defterine bir şeyler çizerdi. Günlerden bir gün defterine domuz resmi yapmış. Arkadaş-

(1) Üçüncü Kısım — Çar Rusyasında siyasî polis.

damgası: «22» veya hiç olmazsa «18». Fakat bunu geç öğreneceğiz (ömür vefa ederse). Bu pislik, bir daha vücudumuza yapışmamak üzere, üzerimizden kalktığı zaman anlayacağız.

Çoğu kere angajman işi başarıyla sonuçlanır. Kabaca, açıkça zorluyorlar, yalvarmanız yakarmanız para etmez.

Angaje edilenin ihbarla gelmesi çok beklenmez.

İhbar edileni çoğun ikinci cezaya çarptırırlar, birinin boyunu üzerine atılan kement çekilmiş olur.

Bu bakımdan kamp gammazlığı, kamp savaşmasının en belirgin şekli oluyor: «Sen bugün geber, benim sıram yarın olsun!»

Elli veya kırk yıl süreyle **özgürlükte** takırdıcılık, her tehlikeden uzak, sorumsuzca icra edilebilecek bir meslekti. Toplumdan geri tepme, meydana çıkarılma, ceza görme - söz konusu değildi.

Kamplarda durum biraz değişikti. Takırdıcıların meydana çıkarılarak idare âmirliği tarafından Kondo adasına yollandığını okuyucularımız herhalde hatırlar. Onun üzerine birkaç on yıllık devre geçti, gammazlar rahat etti. Fakat yine de baz'. yerde enerjik birkaç tutuklu bir araya gelir, zaman zaman Solovetsk geleneğini gizli şekilde canlandırırlardı. Bazan da, hırsız yakalandı numarası altında takırdıcıya Linç kanunu uygularlardı, kızgın tutuklu yığınına parçalattırırlardı (Linç kanunu, kamp anlayışına göre, hemen hemen resmî işlem). Bazan da üretim pridurkaları (Vyatlag'ın 1'inci noktası) takırdı çıkaranlar içinden en zararlılarını, uydurma bir sebeple, işten çıkarırlardı. Operasyon yöneticisi bu durumlarda yardım edemiyordu, diğer takırdıcılar durumu anlar, sinerlerdi.

Kamplarda cepheden dönen askerlere bir hayli ümit bağlanmıştı, «Takırdıcıları bunlar temizler,» dendi! Âskerî takviye, ne yazık ki kamp savaşçısının ümidini suya düşürdü: Ordu safla-

---

larından biri: «Ya Stalin'in resmini yapar mısın?» diye sormuş, uğursuzca. Onu da yapmış diğerinin yanına. Sonra defteri kontrol için hocaya vermiş. Tutuklanma için bu kadarı yeterliydi. Fakat Stepovoy, generalin yanında, atışlarda 400 metre uzaklıktan 7 hedeften 7'sini de devirmiş, ödül olarak eve izin bile almıştı. Dönüşte arkadaşlara anlatmış: Meyve ağacı kalmadı, hayvanca vergi yüzünden hepsini kesmişler. Gorki Askerî Bölge Mahkemesinde yargılanmış, orada bağırmış. «Alçaklar, eğer halk düşmanıysam, niye beni halk önünde yargılamıyorsunuz, saklanıyorsunuz?» Ondan sonra Burepolom ve Krasnaya Glinka kamplarına yollanmış. (Sıkı düzen, tünel açma içinde çalışma. Yalnız Ellisekizincinin yollandığı yer.)

rı dışından gelen mayın savurucuları, keşifçiler işe yaramıyordu, su koyveriyorlardı.

Kamp takırdıcısının başına büyük felâketin çökeceği güne kadar, çan tokmağı daha nice vuruş yapacaktı, köprüler altından daha nice sular akacaktı!

Bu bölüm için elimdeki malzeme yetersiz. Kendi angajmanları konusunda kampçılar isteksizce davranıyorlar, ağızlarını zor açıyorum. Bu bakımdan kendimden söz edeceğim.

Süremi çekmeye başlarken, çapsız, hiçten biri olarak davrandığımı ancak kamplarda pişip, kavrulduktan sonra anladım. Subay kılığı içinde çevremde haketmediğim saygıya alıştıktan sonra, kampta da hep yukarılara tırmanmak isteğine kapıldım, fakat kısa süre sonra çıktığım doruklardan aşağıya yuvarlanırdım. Kılığıma düşkünlüğümü de sürdürüyordum: Asker mintanından, binici külotu ve subay kaputundan ayrılamıyordum, onları kampın pis giyecekleriyle değiştiremiyordum! Benim için yeni olan ortamda, acemi askerin yaptığı hataya düştüm: Araziye uymuyordum.

Yeni Kudüs kampında rastladığım ilk b a b a 'nın keskin nişancı gözü, hemen üzerimde durdu. Kaluga Kapısı kampında, boyacılıktan normcu yardımcılığına yükseldikten sonra, tekrar üniformamı çıkardım. Güzel olmak, erkeğe benzemek isteği amma da kuvvetliydi! Hele çirkinliklerin kaldığı odada oturuyordum, orada generaller vardı, kuşamları başkaydı.

Yeni Kudüs kampında biografimi yazmaya başlamıştım, bunu niçin yaptığımı da unutmuşum. Akşam üstü odada karyolaya yarı uzanmış durumda fizik kitabını okuyordum. Zinovyev bir şeyler kızartıyordu, ve konuşuyordu. Oraçevski ile Prohorov karyolaya uzanmışlar, çizmelerini karyola başlığına dayamışlardı. Bu ara baş gardiyan Senin odamıza girdi (herhalde kamp için kullandığı takma ad). Ocağı ve çizmeleri görmemezliğe gelerek, birisinin karyolasına oturdu, konuşmalara katıldı.

Senin'in yüzü ve tavrı hoşuma gitmezdi, yumuşak bakışlarını sağa sola fazla kaydırırdı, fakat iyi terbiye görmüştü, genel kültürden de çok şey kapmış biriydi. Öbür gardiyanlardan - okuması yazması olmayan yontulmamışlardan farkı büyüktü. Senin - ö ğ r e n c i idi, 4'üncü sınıf öğrencisi, branşını hatırlamıyorum. MVD'ci üniformasından çok sıkıldığı belliydi. Okul arkadaşlarının onu mavi apoletleriyle görmelerinden çekinirdi, onun için dışarda sivil gezerdi, kampın ana kapısında gelişte ve gidiş-

te kılık değiştirirdi. (İşte romancılar için çağdaş kahraman tipi! Çar zamanında ilerici öğrencinin hapishane gardiyanı olarak çalıştığını düşünebilir misiniz?). Kültürlü olmasına kültürlüydü ama, bir ihtiyarı ayak işinde kullanmak veya çalışan işçiye üç gün hücre cezası kesmek, onun için olağan şeylerdi.

Bizim odaya geldiğinde aydınları ilgilendirecek konuşmalar yapardı, bizim ince ruhlarımızı anladığını göstermek isterdi, bizden aynı tutumu beklerdi. Şimdi de öyle yaptı, şehir hayatına dair bir olayı, yeni film hakkında bir şeyler anlatmağa başladı ve bu ara diğerlerinden gizli olarak, koridora çıkmamı işaret etti.

Bir şey anlamadan çıktım. O da kalanlarla önemsiz birkaç cümle konuştuktan sonra, arkamdan geldi. Bana hemen operasyon yöneticisinin odasına gitmemi emretti. Oraya kimsenin kullanmadığı merdivenle çıkılıyordu, yolda birine rastlamak imkânı yoktu. İşte baykuş orada kalırdı.

Henüz yüzyüze gelmemiştik. Odasına girdiğimde kalbim hopluyordu. Neden korktum? Her tutuklunun korktuğu şeyden - ikinci cezaya çarptırılmış olmaktan korkuyordum. Geçirdiğim soruşturma safhası üzerinden 1 yıl bile geçmedi, masa başında oturan sorgu yargıcını gördüğümde içim hep sızlıyordu. Eski **dosyam** tekrardan mı canlanacak? Günlük notlardan bir yaprak veya yeni mektup mu bulundu?...

Tak - tak - tak.

— Girin.

Kapıyı açıyorum. Ufak, iyi döşeli sempatik bir oda. GULAG'a yakışmıyor. Ufak bir sedir için de yer bulunmuş (acaba kadınlarımızı mı buraya getiriyor?), raf üstünde duran Philips için de. Radyonun küçük gözünden ışık huzmesi, kendisinden kulağa hoş gelen bir melodi geliyordu. Müziğin böylesini, sesin o kadar temizini çoktan duymamışım! Hayat devam ediyor, bir yerlerde! Allahım, alıştık artık, sürdürdüğümüzü de hayat sayarız, oysa o başka diyarlarda!...

— Oturun.

Masa üzerinde lâmba, abajurundan huzur verdirici ışık sızıyor. Masanın diğer yanında koltukta oturan yönetici, Senin gibi; esmer, aydına ait ifadesiz yüz. Oturduğum iskemle yarı yumuşak cinsinden. Her şey çok güzel, yeter ki eski ıvır zıvırı karıştırmaya başlamasın.

Hiç benzemiyor, sesi tatlı. Hatırımı sordu, kampa alışıp alışmadığımı, pridurkalar odasında rahat edip etmediğimi merak etti. Soruşturmaya benzemiyor. (Bu güzel melodiyi duymuşluğum var ama, nerede?..)

Sıra çok normal, merak yüzünden sorulacak soruya geldi:

— Başınızdan geçen maceralardan sonra, - Sovyet yurttaşı olarak kalabildiniz mi? Hayır mı, yoksa?

Ne cevap vereceksin? Sizler - geleceğin kuşağı, siz anlayamazsınız: Ne diyeceksin şimdi? 1990 yılının dorugundan kulagıma normal, hür insanların sesleri geliyor: «Haydi canım, siktir et onu,» diyorlar! (Acaba o kuşak bu dili kullanacak mı, dersiniz? Rusya'da, sanırım, öyle olacak!) Oturttular, boğdular - bir de Sovyet insanı istiyorlar!»

Sahi, bunca cezaevi, bunca insan gördükten sonra, Dünyada olup bitenleri öğrendikten sonra, bir Sovyet yurttaşı olarak hasıl kalayım? Enformasyon bolluğu karşısında Sovyet olan ne dayanmıştı ki?

O tarihlerde, hapishane eğitimi etkisinde kalarak yeterince **yeniden terbiye edilmiş, öğretimden** geçirilmiş olaydım, «Hayır! Siktir edin! Kafamı şişirdiniz, yeter, işten sonra lütfedin, istirahat edeyim,» diyecektim, böylesi uygun düşerdi.

Fakat, çocuklar, siz uysallığa, usluluga alıştırılmışsınız. Oylamalarda: «Çekimser kalan kim, karşı çıkan kim?» diye sorulduğu zaman, eliniz kalkmaz, kalkamazdı. Hükümlü iseniz bile, ben Sovyet insanı değilim, demeye, diliniz varmaz!

— Kaçamak yollu cevap veriyorum: OSO'nun kararında antisovyetik olduğum yazılı.

— OSO da kim ola demek istercesine bir jest - ya siz kendinizi ne hissediyorsunuz? Sovyet insanı olarak kaldınız mı? Yoksa değiştiniz mi? hırslandınız mı?

Yavaş çalınan müziğin sesi o kadar tatlı, nağmeler konuştuğumuzla öylesine bir zıtlık içinde! Tanrım, insan hayatı ne de tatlı olabilirdi, fakat hükmedenlerin egoizmi yüzünden erişemeyiz ki ona! Hiç bir zaman! Monüşko mu? - Değil, Dvorjak mı? - Değil... Köpoğlu yakamı bıraksa da, az dinlensem.

— Şaşkınlık belirten tavırla soruyorum: hırslanmak için bir sebep var mı ki? (Sahi, niçin olsun? on mektup için yalnız 8 yıl, tekine 1 yıl bile degil! «Hırslanmak» olur mu hiç? Soruşturmanın yenilenmesine yol açacak.)

— Şu halde - Sovyet insanı? Sesinden hem ciddiliğin, hem teşvikin notaları geliyordu.

Aman dikkat, bugünkü durumumu ona hissettirmemeliyim; kaba karşılık vermekten de kaçınmak gerek, yoksa şimdi kendisine anti - Sovyetik olduğumu söylersem, dâvâ açar, ikinci süreyi eklettiririm cezama.

— Ruhunuzla, içinizle kendinizi nasıl bilirsiniz?

Korku çöküyor, karakışta kutup bölgesini boylamak perspektifi açıldı önümde, oysa burada kuru yerde yatarım, oda sıcak, çamaşır bile veriyorlar, rahatım yerinde demek. Moskovadayım, karım ziyaretime gelir, yiyecek getirir... Kalmak varken, niçin gideyim, nereye gideyim?.. Kendim için «Sovyet insanı» demekte bir ayıp yok ya? Sistemimiz sosyalistikdir.

— Ben kendimi... Evet evet.. Sovyet...

— A, öyle mi? demek Sovyet insanısınız, şimdi durum değişiyor, seviniyor baba. - Bundan böyle iki Sovyet insanı olarak konuşabiliriz aramızda. İdeolojimiz bir, amacımız bir - (ancak odalar ayrı), - birlikte çalışabiliriz. Siz bize yardım edersiniz, biz - size.

Kaymaya başladığımın farkına vardım... Müzik de var... O ise, beni ağı içine çekiyor: Kampta olup biten hakkında bilgi vermeliymişim onlara, öyle diyor. Rastlantı eseri olarak kulağıma bir şeyler çalınabilir - onlara iletmeliymişim.

İşte - yapamıyacağım bir iş. Duygulara kapılmadan, içimle biliyorum: Sovyet veya değil Sovyet adamı olayım, siyasi konuşmaları size anlatmak - avucunuzu yalayın! Fakat sakıncalı, çok sakıncalı hareket etmeliyim, tasarımını geçersiz hale sokmak için çok aşağıdan almalıyım.

— Bunu ben... beceremem, diyorum, üzülerek.

İdealojiyayı paylaştığım ortak, sertleşerek:

— Niçin?. diyor.

— Karakterime uymaz da, ondan... Konuşulanı dinlemem, hafızamda tutamam (vay alçak, sana bunu usturuplu usturuplu nasıl anlatayım?)

Kulağımın müzikte olduğunu anlıyor, radyoyu kapatıyor. Sessizlik. Güzel Dünyanın renkli gözcüğü sönüveriyor. Karşı karşıya kaldık şimdi: kukumav ve ben. Lâtifenin sırası değil.

Hiç olmazsa satranç kuralını bileydiler: Aynı hamlenin üç kere tekrarlanmasından sonra oyun berabere bitmiş sayılır. O da yok! Genellikle tembeldirler, Bu işde oldukça gayretli: Yüz kere bana aynı haneden şah diyor, yüz kere aynı paytakın arkasına saklanıyorum. Zevki yok, zaman - istediğiniz kadar. Kendimi Sovyet insanı ilân etmekle, daimi şah pozisyonuna girdim. Haliyle yüz şah'ın ayrı nüansları vardı, yeni bir kelime, ses tonu değişikliği gibi.

Bir saat geçiyor, bir saat daha. Bizim odadakiler uyuyor artık, bundan ona ne? Onun işi bu. Nasıl kurtulayım? Amma da yapışkan olurlar! Yolculuktan da söz etti, genel işlerden de, amansız düşmanlardan olduğuma dair şüphesini de söyledi, yakın dostları olduğum konusundaki ümidini de.

Evet - diyemiyorum. Karakışta yola çıkmak da işime gelmiyor. Bu iş nasıl biter diye ümitsizlikle düşünüyorum.

Derken, konuyu serseri takımına kaydırıyor. Benim onlar hakkında iyi duygu beslemediğimi, birkaç kere onlarla kavga ettiğimi gardiyan Senin'dan duymuş. Canlanıyorum, hamlelerde değişiklik olacak. Onlardan nefret ettiğim doğru. (Fakat **sizin** onları sevdiğinizi biliyorum)!

Beni büsbütün duygulandırmak için şöyle bir manzara seriyor gözümün önüne: eşim Moskovada. Koca yanında olmadığı için sokağa yalnız çıkmak zorunluğunda, bazan geceye rastlıyor. Sokaklarda sık sık soyulma olayları geçiyor. Yapanlar - kamptan kaçan serseriler. (Hayır, affınıza erişmişler). Durum bu iken, operasyon yöneticisine, kaçma hazırlığı içinde bulunan serserileri haber vermez misiniz?

N'apalım, serseri güruhu - aman vermeyen düşmanlarımız, onlara karşı her davranışımız - iyilik yerine geçer... İyilik mi, değil mi pek bilemem ama, şu anda bulunduğum durumdan iyi bir kurtuluş olacak, galiba..

— Bu olur, dedim.

Ağzımdan döküldü! İblis ise yalnızca bunu bekliyordu! Beyaz kâğıt parçası önüme konuverdi:

«Taahüdname.

«Adı aşağıda yazılı, tutukluların kaçma tasarılarını operasyon yöneticisine haber vereceğini...»

— Fakat biz yalnız serserileri konuştuk!

— Serserilerden başka kaçan var mı ki? Resmi kâğıta «serseri» kelimesini nasıl geçireyim? Argoya kaçıyor. Kendiliğinden anlaşılıyor.

— Fakat anlam tümüyle değişmiş oldu.

— Şimdi görüyorum - **bizden** değilsiniz. Size karşı başka **dil** kullanılacak! Ve - **burda değil.**

«Burada değil» - ne korkunç deyim! Hele dışarda - kar fırtınası eserken, sen ucubelerin sevimli odasında kalırken, kendin de pridurka olduktan sonra! Burada değil - nerede olsun? Lefortovoda mi? «Başka dil» de ne ola? Ben kamptayken bir tek kaçış olmadı, gök taşının düşmesi gibi az rastlanır olay. Olacak ise, hangi aptal önümde anlatacak? Haberim bile olmaz. Haberim olmazsa, neyi rapor edeceğim? Sonuç olarak fena bir çözüm değil. Yalnız...

— Bu kâğıtçık olmasa, olur mu?

— Usulü budur.

İçimi çekiyorum. Türlü bahanelerle içimi rahat ettirmeye çalışarak, vücudumu kurtarmak için, konusu ruh satışı olan dokümana imzamı basıyorum. Bitti mi? Gidebilir miyim?

Ne gezer. Konuşmamızı açığa vurmayacağınıza dair bir taahhütnameyi daha imza edeceksiniz. Fakat ondan da önce kendinize bir takma ad bulacaksınız.

Takma ad mı? Doğru, muhbirler kullanır. Aman Allahım, ne de çabuk düşmüşüm! Beni yendi. Figürler karıştı, mat olmuşum.

Kafam bomboş, fantezi kuvveti de kalmadı. Hikâyelerimdeki kahramanlar için bir düzine isim bulduğum halde, bir teki kafama gelmiyor. Merhametli tavırla kopya veriyor:

— Faraza, Vetrov olamaz mı?

Taahhüdüdnamenin altına VETROV imzasını karalıyorum. Bu altı harf hafızama ayıbın altı çatlağı biçimiyle kazınlı duruyor.

Ben insanlarla birlikte ölmek istedim! Buna hazırladım kendim! Nasıl oldu da, şimdi hayatımı it kılığıyla sürdüreceğim?

Taahhütnameyi kasaya kilitleyen yönetici - bu onun bir vardiyalık ürünü - nezaketle anlatıyor: Buraya kadar gelmeyin, şüphe uyandırır, gardiyan Senin ise - güvendiğimiz biri, raporları (ihbarlı) onun aracılığıyla iletebilirsiniz.

Kuşcağızları böyle yakalarlar. İlk önce tırnağından tutarak.

O yıl, her halde, çizdiğim sınır üzerinde kalamazdım. Hele başladın mı - bir daha duramazsın.

Fakat nasılsa tutulmuşum. Karşılaştığımızda Senin, hani, hani derdi. Ben, bir şey yok manâsına ellerimi açardım. Serserilerden uzak dururdum, ortak yanlarımız yoktu. Kaçmazlardı, kaçmazlardı da, inadına mı ne hırsızlardan biri tüymüş bizim kamptan. O zaman başka bir şey olsun, odanız hakkında, ekibinize ait bir şey, diye ısrar ediyoruz Senin. - Başka konularda verilmiş sözüm yok diye, sertleşirdim (İlkbahar geliyordu). Sınırlı bir taahüde girmekle bir başarı sağlamışım ta başta.

Bu ara bakanlığın özel emriyle şaraşkaya ayrıldım. O iş de bu şekilde kapandı. Vetrov imzalı bir tek rapor vermemişim. Bugün hâlâ böyle bir soyadıyla karşılaştığımda, yine de hafiften bükünürüm.

İnsan olma yolu, ne ağır, ne uzun yol! Cephede bulundunsa, altında kaldınsa, mayinlar altında patladıysa - metinliğe giden yolun başıdır, o kadar. Yolun kendisi değil...

Aradan çok yıl geçti. Şaraşkaları da gördüm özel kampları da. Kendimi bağımsız tutardım, küstahlığım gitgide artıyordu, ope-

rasyon yönetim kısmından bir daha iltifat görmedim. Dosyama «angaje edilmemeli» notunun düştüğüne inanmaya başlamıştım, içimden rahatlamışım.

Sürgüne yolladılar. Üç yıla yakın orada kaldım. Sürgün yerleri de gevşemişti artık; birkaç milleti serbest bıraktılar. Bizler, sürgündekiler, vize için komutanlığa giderken, şakalaşırdık bile. Partinin 20'inci kongresi de arkada kaldı. Serbest bırakılacağım gün için, Rusya'ya dönmek için neşeli plânlar kurardım. Derken, okuldan çıktığımda, biri bana adımla ve baba adıyla seslenerek durdurdu. Sivil, iyi giyinmiş bir Kazak idi. Elimi yakaladı, sıktı.

— Buyurun gidelim, biraz konuşacaklarımız var, dedi. Çok nazik davranıyordu.

— Ben henüz yemek yemedim, dedim.

— Akşam geç vakit serbest kalabilir misiniz?

— Akşam da gelemem (serbest akşamlarımı roman yazmakla geçirirdim).

— O zaman yarın?

Yakaladı, bırakmıyor. Yarın için anlaştık. Sandım ki, davamın yeniden gözden geçirilmesi konusundadır, konuşacakları (o ara ben hataya düşmüşüm, ortodokslar gibi yukarıya dilekçeyle başvurmuşum, sözün kısası, merhamet için yalvaranın pozisyonuna. Durum GB'nin gözünden kaçamazdı, yararlanmaya kalktılar). Fakat öyle olmadı. Eyâlet operasyon yöneticisi bölge MVD şefinin odasına yerleşti, kapıyı kilitledi, belli ki birkaç saatlık konuşmaya hazırlıktı. Rusçayı iyi bilmemesi birbirimizi anlamamıza da engeldi. Neyse 1 saat sonra, davamın yeniden gözden geçirilmesi değil de, konunun benim takırdıcı olarak angaje edilmem etrafında döndüğünü anladım. (Anlaşılan sürgün edilenler içinde bir kısmının serbest bırakılmasıyla, takırdıcılar azalmıştı).

Hem üzücü, hem gülüdürücü durum: Üzücü, çünkü yarım saatın bile değeri vardı benim için, güldürücü, çünkü 1956'nın Mart'ı için mevsimsiz bir konuşma, tabak üzerinde dolaştırılan bıçağın çıkardığı gıcırtıya benziyordu. Aşağıdan alarak teklifinin mevsimsizliğini ona anlatmaya çalıştım, oralı değildi: Cins bir buldok köpeği gibi, çeneleri arasına gireni bırakmak istemiyordu. Gevşeme olduğu zaman, taşra haberini çok geç, üç beş veya on yıl sonra alır, sertleşmeyi - Anında. 1958 yılının beraberinde neleri getireceğini adam henüz bilmiyordu. MGB'nin kaldırıldığını anlattığım zaman, KGB'nin aynı sey olduğunu canlı canlı, sevinçle açıkladı, kadrolar da aynı, amaçlar da.

1956'ya doğru şanlı kuruluşlarını pek ciddiye almamak huyunu edinmiştim artık. Yapılacak en doğru iş - onu siktir etmekti, devire uygun düşecekti, bunu hak ettiler. Benim için kötü sonuç doğuracağından asla korkmazdım, o şanlı yılda böyle bir şey olamazdı. Kapıyı suratına kapayarak odadan çıkmak, tatlı gelecekti.

Ya müsveddelerim? Gün boyunca izbemde, zayıf bir kilitle ve özel gizli tertibatla korunan yazılarım? Geceleri onları çıkarır, yazardım. KGB'yi kızdırırsam, öç almaya kalkarlar, suçlandırıcı delil arayacaklar ve o zaman yazılarımı bulurlarsa, n'olacak?

Tatlıya bağlamak gerekiyor.

Ne memleket! Ne can düşmanı memleket ki, en serbest aylarda, içten kimseye karşı bağı olmayan insan, jandarmayla bile kavga edemez!.. Yüzlerine karşı düşündüğünü söyleyemez!

— Ağır hastayım da, ondan yapamam. Hastalığım bana olayları izlemeye izin vermiyor. Dertlerim boyumu aşıyor, lütfen burada bitirelim.

Gösterdiğim bahane - para etmeyen sözde sebep, çünkü angaje etme hakkını tanımış oldum onlara, oysa asıl hücum o hakka karşı olmalıydı, onu gülünç göstermem gerekiyordu. Bir bakımdan diz çökerek yok diyordum.

Küstah herif yine ısrar ediyordu. Yarım saat süreyle ağır hasta olan insan bile işbirlikçiliğe kendini zorlamalıdır, diyordu! Kararımdan dönmeyeceğimi anlayınca:

— Tezkereniz var mı?

— Ne tezkeresi?

— Hasta olduğunuza dair?

— O - var.

— Onu getirin, dedi.

O, günlük üretim peşinde. Adaylığımın doğru seçildiğini, ancak ağır hasta olduğumun bilinmediğini gösterir doküman peşindeydi. Tezkereyi dosyama iliştirecekti.

Kâğıtçığı kendisine verdim, fit olduk.

Yarım yüzyıl içinde memleketimizde yaşanan en özgür aylar!

Ya tezkeresi olmayan vatandaş n'apsın?

Operasyon yöneticisi ustalığını, işe başlarken, hemen doğru maymuncuğu seçmekle gösterir. Sibirya kamplarının birinde,

Rus dilini iyi bilen Baltık halkları vatandaşlarından U.'yi, «şef» yanına çağırıyor. Şefin odasında önceden tanımadığı, gagaburunlu, kobra yılanınkine benzer ipnotik bakışlı bir yüzbaşı oturuyor. «Kapıyı sıkıca kapatın,» emri. Yüzbaşı çok ciddi konuşuyor, kapı hakkındaki emri verirken, sanki odaya düşmanların dolacağını bekler hali vardı. Yüzbaşının yayıcı bakışları altında U. eriyor, içine büyük korku çöküyor. U.'yı çağırtmadan önce yüzbaşı haliyle onun hakkında bilgi toplamış, No: 1, No: 2, No: 3 ve No: 4 maymuncuklarının iş görmeyeceğini anlamıştı. En son, en sağlamının uygulanması gerekiyordu. Fakat yine de bir kaç dakika süreyle ruhunun derinliğindekini anlamak ve iradesini kırmak istercesine, ipnotizmacı bakışlarını U.'nun korunmasız gözlerine daldırıyor, indireceği darbe için kurbanının zayıf noktasını arıyordu.

Operasyon yöneticisi kısa bir önsözle başladı, fakat siyasi öğretimin soyut dilini kullanmadı. Bugün veya yarın kampta patlak verecek bir olaydan söz edercesine: «Dünyanın ikiye bölündüğünü biliyorsunuz, kargaşada kimin yenik düşeceğini biz biliriz, bundan hiç şüphemiz yok. Ya siz - biliyor musunuz? Hayatta kalmak isterseniz, çökmeye mahkûm kapitalizm kıyısından ayrılarak, yeni kıyıya geçmeniz gerekiyor. Latsis'in yazdığı «Yeni Kıyıya Doğru» eserini hatırlıyor musunuz? - Bunlara benzer birkaç cümle daha söylüyor, yakıcı bakışını da bir an için U.'dan çevirmiyor. Şimdi kullanılacak maymuncuk numarasını tam olarak bellemiş olmanın rahatlığı içinde, endişe ve ciddiyet ifade eden sesle: «Ya aileniz nasıl?» diye, çocuk çocuğun, hepsini adlarıyla sayarak, soruyor. Çocuklarının yaşını biliyor! Demek ki aile ile meşgul olmuş! İşin ciddiyeti anlaşılıyor! «Anlarsınız - siz ve aileniz bir bütün, siz yanılır ve ölürseniz, aileniz de hemen ölecektir. Sağlam Sovyet toplumunda hainlerin ailelerini biz hayatta bırakmıyoruz,» diyor kelimelerin üzerine basa basa. «Ölüm ile hayat arasında seçim yapın. Size bir teklif getiriyorum. ÇEKA operasyon kısmıyla işbirliği yapın! Bunu kabul etmediğiniz takdirde ailenizin tüm bireyleri yarın kampa tıkılacak! Buna yetkimiz tamdır, verdiğimiz karardan dönmek alışkanlığımız da yok (her iki hususta haklı). Biz sizi seçtikten sonra, bizimle çalışacaksınız!» (Seçimde - U.'nun çok iyi Rusça bilmesinin rolü oldu).

U.'nun başına çöken büyük belâ. Bunu beklemiyordu, hazırlıklı değildi, karşısındakilerin gradosunu biliyordu ama, neyin geleceğini bilemiyordu. Darbe aldatmacasız, hazırlıksız, birden indirildi, yüzbaşı hemen cevap istiyor, ha patladı, ha patla-

tacak. U.'nun kafasında: Onlar için yapılamaz bir şey var mı? Kimin ailesine, ne zaman acıdılar? Kulakların tepelenmesinde küçük çocuklara acıdılar mı? Ne gezer, gazetelerde bile aksine örnek getirmekten geri kalmamışlardı. U., organların 1940 - 1941 yıllarında, Baltık Denizi kıyılarındaki memleketlerde yaptıklarına da şahit oldu, geri çekilirken hapisane avlularına yığdıkları cesetleri gördü. 1944'te ise bu ülkeler için Leningrad'tan yapılan yayınları da dinledi, onlar da, tıpkı şimdi yüzbaşının savurduğu tehditler gibi, kinle doluydu, öç almaktan dem vururdu. Bu yayınlarda düşmanla işbirliği yapanların tümüyle hesaplaşılacağından söz edilirdi. (*) Şimdi mi merhamet gösterecekler? Yalvarmak - yararsız. Evet ile hayır arasında seçim yapmaktan başka yol yok. (Yalnız U.'nun bilmediği iki şey var: Her ne kadar U.'nun gözünde Organlar büyük ve mükemmel işleyen bir makina ise de, aslında kendisinin Sibirya'nın bir kampında bu gün onlara «yok» demesi halinde, ailesini bir hafta sonra kamplara sürülüşünü organize edebilecek organizasyonları yoktu. Bu bir. Bilmediği şeylerden ikincisi de, Organların düşündüğünden beter olduğudur: Pek yakında saatı gelecek, yüzbinlerce aile, erkeğinin kamptaki durumuna bakılmaksızın, Sibirya'ya, ölüm yolculuğuna çıkarılacaktır.)

Yalnız kendisi için korkmuyordu. Fakat karısını ve kızını kamp ortamı içinde, 60 yaşından genç her kadını bekleyen sonu düşünmek ona fazla geldi, olumlu cevap verdirdi. Seçilen maymuncuk kilite tam uydu, başkası iş görmeyecekti.

Düşünmek için 3 gün koparıyor. Düşünün, fakat kimseye danışmayın: KONUŞMAMIZI İFŞA EDERSENİZ, KURŞUNA DİZİLECEKSİNİZ, diyorlar. (U. odadan çıkıyor, danışmak için kendinden suçlaması istenen hemşehrisini buluyor. Hemşehrisi de, ailenin ateşe atılmasını doğru bulmuyor, ve ilk ihbarı birlikte yazıyorlar).

Yüzbaşıyı ikinci ziyaretinde U. şeytani antlaşmaya imzasını basıyor, ilk görevini ve bir daha yüzbaşıya kadar çıkmaması emrini alıyor. Raporlarını muhafızsız dolaşabilen pridurka Frol Ryabinin'in aracılığıyla iletecek.

Kamp operasyon yöneticisinin sisteminde, kampın her ya-

(*) Fakat her öğretmen, fabrika işçisi, tramvay vatmanı, çalışan herkes - düşmana yardım etmiş olmuyor mu? Yardım etmeyenler bir çarşıdaki karaborsacı ve ormandaki çeteci! Leningrad yayınlarının ölçüleri aşması - 1944'te birkaç yüzbin kişinin İskandinavya'ya kaçmasına sebep oldu.

nına yazılı istihbaratçıların ağı onemli rol oynar. Frol Ryabinin ise toplantılarda sesi en çok duyulan neş'e kaynağı, popüler kimse. Kampta önemsiz bir işi, ayrı odası, bol serbest günleri var. Operasyon yöneticisinin yardımıyla kamp hayatının akıntılarını da, derinliklerini de, kolaylıklarını da öğrenmiş, rahat hayat sürdürüyor. İstihbarat ağının bel kemiğini oluşturan, ağı havada tutan palamarlar - Frol Ryabinin'lerdir.

Frol Ryabinin bizim U.'ya, raporun karanlık bir köşede verilmesini öneriyor («bizim işde en önemli şey - konspirasyon».) U.'yu odasına çağrıyor ve «Yüzbaşı raporunuzdan memnun değil, o şekilde yazacaksın ki, adama karşı **malzeme** ortaya çıkmış olsun, şimdi onu size öğreteyim,» diyor.

Ve bu itoğlu it, aydın, fakat süngüsü düşmüş, çökmüş U.'ya insanlara çamur atma dersi veriyor! U.'nun zavallılık ifade eden durumunu gören Ryabinin, yorumu kendiliğince yapmış, zavallıya cesaret vermek istemiş: «Beni dinleyin, zor koşullar altında yaşıyorsunuz, tayına ilâve bir şey ister canınız, yüzbaşı size yardım etmek istiyor, buyurun, şunu alın,» demiş ve U.'ya bir 50 rublelik banknot uzatmış (Yüzbaşının parası değil mi? Muhasebe kontrolu altında bulunmadıkları nasıl belli oluyor - olur ya, belki tüm ülkede - yalnız **onlar**).

Eline sıkıştırılmak istenen soluk - yeşil kara kurbağası, U.'yu yüzbaşı - kobranın ipnotik büyüsünden bir anda kurtarıyor, ne kendisi, ne ailesi için korkusu kalmıyor: Başından geçen serüven tam anlamıyla, yeşil lenfli pis kâğıtçıkla simgelenmiş oluyor hain Yahuda İskariot'un 30 gümüş akçesi sanki. U. hemen elliliği geri itiveriyor, ne ailesini ne de kendisini düşünüyor. U'nun bir anda pislikten arınmış, ruhu serbest kalmıştı. Bunu anlamayan Ryabinin öbür yandan elliliği sıkıştırıyorsa da, son bir hareketle U. parayı yere düşürüyor, ve her şeyden, Ryabinin'in öğütlerinden, yüzbaşıya verdiği imzadan, kâğıt parçasına bağlı gerekliklerden kendini uzaklaşmış, üstüne çıkmış, SERBEST görüyor! İnsanı bağlı kılan büyük vecibe karşısında öbür gereklilikler anında çözülüverdi! İzin almadan odadan çıkmış, üzerindeki yükten kurtulan insanın hafif adımlarıyla kampı baştan başa geçmişti. İçinden «Hürüm! Hürüm!» diyordu.

Tam değil, ama. Baba kalın kafalılardan biri olaydı, saldırışı aynı yoldan devam edecekti. Fakat kobra yüzbaşı, salak Ryabinin'in yanlış pafta kullanarak, işi bozduğunu anladı. Ahtapotun kolları bu kampta U.'ya bir daha uzanmadı. Ryabinin selâmı kesti. U'da rahatladı. O ara özel kamplara yollanmalar baş-

ladı, U. Steplag'a düştü. Bu durumda U., dosyasının kapandığını umuyordu.

Düşündüğü gibi olmadı, anlaşılan, dosyasına gerekli not işlenmişti! Yeni yerde U.'yu albayın yanına çağırdılar. «Bizimle çalışmaya hazır olduğunuz söyleniyor, fakat size güvenle bakılamayacağını da bildiriyorlar. Acaba iyi anlatmadılar mı size?»

Yeni yerdeki albaydan U.'nun artık korkusu yoktu. O tarihe kadar, Baltık bölgesi halklarından çoğunun aileleri Sibirya'yı çoktan boylamıştı. U.'nun ailesi de içinde. Hiç kuşkusuz, yapışkanlıklarına bir son verdirmek gerekiyordu. Ancak uygun bahanenin bulunması şartı var. İş ona kalmıştı.

Albay U.'yu teğmene havale etti, teğmen şimdi U.'nun çevresinde dört dönüyor, tehdit, vaad yoluyla sonuç almaya çalışıyordu. Fakat bu süre içinde U. boş durmuyor, savunması için kullanılacak en etkili silâhı, ısrarlarından kurtulacağı çareyi arıyordu.

Aydın ve hiç bir dini inançları olmayan U., kendisi için kurtuluş yolunu ancak Hazreti İsa'nın arkasına saklanmakla buldu. Bağlı olduğu ilkeyle uyum içinde olmamakla beraber, seçtiği yol - selâmet yolu imiş meğer. U., yalana başvurarak savundu: «Size içtenlikle söylemek zorunluğundayım, Hıristiyan eğitimi gördüğüm için, sizinle beraoer çalışamayacağım,» diyerek, buluşunu ortaya koydu.

Tam da üzerine basmış! Her şey o anda bitti! Teğmenin saatlarla süren konuşmaları oracıkta duruverdi! Teğmen, elindeki piyango biletinin boş olduğunu anladı. Canı sıkılarak: «Işimiz size mi kaldı, sandınız? Köpeğin beşinci ayağa ihtiyacı neyse, size olan ihtiyacımız da o kadar! Cevabınızın olumsuz olduğunu yazıyla bildireceksiniz (hep yazıyla!) - söylediğiniz gibi aynen yazın, izahını yapın, tanrıcığınızdan da söz edin,» diye bağırdı.

Anlaşılan, her takırdıcının dosyası özel bir «föy» ile açılır, aynı biçimde kapanırdı. Hazreti İsa'ya yapılan atıf, teğmenin de işine geliyordu: Yönetici ÇEKA'cılar takımından hiç biri, bundan böyle, son çareye başvurmadın diye ona sitem edemeyecekti.

Taraf tutmayan okuyucularımız ne düşünürler? Acaba, Hazreti İsa'nın karşısından kaçışmaları, şeytanların ıstavroz işaretinden veya yortularda halkı sabah duasına çağıran çan sesinden kaçışmalarına benzemiyor mu?

İşte bunun içindir ki düzenimiz - hiç bir vakit - Hıristiyanlıkla bağdaşamaz! Bunu vaadetmekle dillerini kurutan Fransız komünistleri kendilerini boş yere yoruyorlar.

13 İkinci Budama

Kafası kesilmiş bir insanın boynu uçurulabilir mi? Yüzülmüş deri tekrardan yüzülebilir mi? Evet!

Bunların hepsi bizim kamplarımızda bulundu. Hepsi Takımadalarda icat edildi. Bu yüzden kimse bize milletlerarası ceza bilimine biricik katkımızın işçi ekipleri olduğunu söylemesin. Ya ikinci ceza, onun da mı önemi yoktur? Dışardan içeriye dolan akıntılar Takımadalarda birbirinden ayrılmış, açık arazide akıp gidemez - hayır, tekrardan, ikinci işlemin borularından geçerler.

Yaşasın o katı yürekli tiranlıklar, despotluklar tevkif edilenlerin tekrar tevkif edilemedikleri vahşet ülkeleri! Hüküm giyenin tekrardan hüküm giymediği, zindana atılanların oturmaktan daha beter hiç bir şeye zorlanmadıkları yerler.

Bunların hepsi mümkündür bizde. Çünkü yere yuvarlanmış, tamamen mahvolmuş insanın beynine baltanın tersiyle vurmaktan kolay şey yoktur. Zidancılarımızın ahlâk kuralı - «Yatanı tekmele!» der. Operasyon yöneticilerinin ahlâk kuralı: «Yoluna cesetler döşe!» biçimindedir.

Kamp soruşturma ve duruşmalarının da Solovetsk'de, suçluların çan kulesinin dibine götürülüp (öldürüldükleri) yerde doğduğunu kabul edebiliriz. Ancak beş yıllık plân ve (metaztaz) devrinde kamplarda kurşun yerine ikinci cezalar moda oldu.

Tabi ikinci (üçüncü, dördüncü) cezalar olmadan Takımadaların kucağındakiler nasıl yok olup imha edilebilirlerdi?

Cezaların da kertenkelenin kuyruğunun tekrardan uzaması gibi kendi kendilerini yenilemeleri Takımadalardaki hayat türlerinden biridir. Ama kamplarımızın nabzı attıkça sürgünler bizi kara buza sürükledikçe bu simsiyah belâ, mahkûmların başlarının üzerinde dalgalanacaktır: Daha birincisi sona ermeden çarptırıldığın ikinci ceza! İkinci cezalar hep dağıtılmıştır ama en rağbette oldukları devre 1937 - 38 ile savaş yıllarıydı (1948 - 49'da ikinci cezaların ağırlığı dışarıya kaydırıldı. Tekrar cezalandırılacak olanların birçoğu elden kaçmış, serbest bırakılmıştı. On-

ları yeniden yakalamak gerekiyordu. Bu şekilde geri dönenler «Tekrarcılar» diye çağırılırlardı. Ikinci cezaya kampta iken çarptırılanların ise adları bile yoktu.)

1938 yılında bu ikinci cezaların ikinci defa tevkif edilmeden, sorgusuz duruşmasız dağıtılması da bir cins merhametti. Herkesi yeni ceza tebligatlarını imzalamak üzere beklediği dagıtım yerlerine götürmekle yetiniyorlardı. (İtiraz eden zindana atılırdı. Aynı yasak yerde sigara içenler gibi. İnsana açıkça söylemekten de çekinmezlerdi: «Suçlu olduğunuzu değil, yalnızca size haber verileceğini imzalıyorsunuz.» Kolıma da on yıllık cezalar modaydı ama Vorkuta'da durum biraz daha yumuşaktı: OSO'nun kararı ile sekiz veya beş yıl! İtirazlar anlamsızdı: Sanki Takımadaların karanlık sonsuzluğunda sekiz yılın onsekiz yıldan, on yıllık cezanın başı ile sonunun birbirlerinden farkı varmış gibi. Önemli olan biricik şey, tırnaklarını vücuduna şimdiden gömmemeleriydi.

Bugünkü görüş açımızda şu manzara beliriyor: 1938'de başgösteren kamp cezaları salgını yüksek makamların bir direktifinden doğmuştu. Oradakiler cezaların fazla yumuşak olduğunu düşünmüşler ve hepsine yeniden (kurşuna dizilmeye kadar varan) cezalar eklemek zorunluğunu duymuşlardı. Böylelikle geride kalanlara gözdağı verilmiş olacaktı.

Buna karşılık savaş yıllarındaki salgınlara aşağıdan da katkıda bulunan işgüzarlar oldu. Bu salgınlarda halkın insiyatifi kendini belli etti. Yukarıdakiler herhalde savaşı gözönünde tutarak muhtemel ayaklanmaları önlemek amacıyla en göze çarpan kişilerin kamplara tıkılarak toplumdan kopartılmaları için emir vermişlerdi. Aşağıdaki kanlı yardakçılar da hemen bu altın madeninin ne kadar bereketli olduğunu farkedip, kendilerini cepheden kurtarmak için harekete geçmişlerdi. Bu görünüş aynı anda bütün kampları sardı ve yararlı, akıllı, hayat kurtaran bir buluş olarak hemen uygulanmaya başladı. Bu durumda Kamp ÇEKA'cıları da ateşin içindeydiler yalnız makinalılarının yuva mazgallarını kendi vücutları değil, yabancı vücutlarla dolduruyorlardı.

Tarihçiler kendilerini o devrin ruh halinde farzetsinler! Cephe geriliyordu. Almanlar Leningrad'ı kuşatmışlar, Moskova Voroneş önlerine, Volga kıyılarına, Kafkasların eteklerine varmışlardı. Ülkenin içlerinde erkekler gittikçe azalmaya, her sağlıklı erkek meraklı bakışları üzerine çekmeye başlamıştı. Her şey cephe için! Hükümet, Hitler'i durdurmak için hiç bir fedakârlıktan çekinmiyordu. Yalnız kamp subayları (ve onların GB kar-

deşleri), sağlıklı, tok, işsiz erkek müsveddeleri, ülke içindeki görevlerinden ayrılmıyorlardı. (Meselâ —Resim 34—. Kamptaki «baba». Hayatı ne kadar da sever!) Kampları Sibirya'nın ne kadar içindeyse, ne kadar Kuzeyindeyse kendilerini o kadar emniyette sayıyorlardı. Ama buna rağmen zaman zaman onları da hatırlayanlar çıkardı. O zaman «Çağırın şu tombul yanaklı, becerikli kampçıları bakalım! Ne, savaş tecrübeleri mi yoktur? Olsun, doktrinlerimize sadık kalmaları yeter!» derlerdi. Eğer Milise, emniyet birliklerine gönderilseler yine iyiydi. Ama subay taburlarına! Stalingrad'a! 1942 yılında subay okulları olduğu gibi dağıtılarak daha rütbe sahibi olmayan gençler cepheye atıldılar. Nöbetçi birliklerinden de bütün genç ve sağlıklı askerler seçilip cepheye gönderilmişlerdi. Ama kamplar varlıklarını hâlâ koruyorlardı. Bu yüzden dağılmayacaklardı ya! (Kulaktan kulağa böyle fısıltılar geziniyordu.)

Orduya gitmekten kurtulan yaşayabilir. Bu mutluluğa nasıl erişeceğiz? Basit tabiî bir düşünce: «Yararlı» olduğumuzu ispat ederek! ÇEKA'cılar olmazsa kampların, bu kaynayan katran kazanlarının havaya uçacağını ispat ederek! O zaman cepheye olanlar olmuş demektir. Çünkü biz, lekesiz yetkililer Hitler'in Beşinci koluna burada, tundralar ile taygalara dağılmış kamplarda karşı koyduk. Bizim zafere katkımız buydu. Her türlü fedakârlığa katlanarak düşmanı izler, sorgu üstüne sorgu düzenleyerek hep yeni ihanetler keşfederdik.

Şimdiye kadar yalnız bedbaht, güçsüz tutuklular hayatları için mücadele etmiş, lokmaları birbirlerinin dişlerinin arasından kapmışlardır. Şimdi ise 3. bölümün vicdansız, her türlü hakla donanmış yöneticileri ortaya çıktılar: «Sen bugün geber, ben yarın!» Çünkü benim batmamı ancak senin bugün gebermen erteleyebilir, iğrenç hayvan!

Üst - Vım'da onsekiz kişilik «baş kaldıran bir grup» yaratıldı. Nöbetçileri pusuya düşürüp ele geçirdikleri silâhlarla (yarım düzine eski tüfek) - evet, ne yapsınlar? Plânın geri kalan kısmı zorlu ve düşünülmeyecek kadar ilginçtir: Bütün Kuzeyi silâh başına çağırmak! Vorkuta'ya yürümek! Moskova'ya! Mannerhelm ile birleşmek! Hemen yukarıya telgraflar ve durum raporları gelmeye başlar: Büyük bir komplo meydana çıkmıştır! Kampta huzursuzluk! Nöbetçilerin mutlaka takviye edilmesi gerekir.

Yaşasın! Bakın! Her kampta komplolar meydana çıkıyor. Herkes birbirini avlıyor. Her komplo kendinden öncekinden daha büyük, daha geniş çaplıdır. Hileci mahkûmlar! O zavallı halleriyle herkesi uyutmayı becerdiler - ve gerçekte sıska kollarıyla

makineli tabancalara uzandılar. Size şükürler olsun, teşekkür ederiz oper - ÇEKA'cıları! 3. bölüm - vatanı kurtardın.

Buryat - Moğolistan'daki Cidin kamplarının emniyetçileri toplanmışlar, konuşuyorlar: ÇEKA kısmının başı Sokolov, sorgu yargıcı Mironenko, operasyon yöneticileri Kalaşnikov, Sosikov, Osintsev - «hele bakın,» diyorlar, «biz geç kaldık! Sağımızda solumuzda komplolar kuruluyor, yalnız bizde yok. Haliyle bizde de büyük bir komplo olmalıdır ama, amaçları ne olsun? İlk önce muhafızlarımızın silâhını almak isterler, herhalde 'harice kaçış' da var, nasılsa sınır yakın, Hitler uzak. Kimden başlayalım?»

Hasta, zayıf bir tavşanı parçalayan doymaz köpek sürüsü gibi, mavi sürü zavallı Babiç'in üzerine çullanır. Bir zamanların Kutup kâşifi, ünlü kahraman Babiç şimdi vücudu ülserlerle dolu bir bitik. Savaşın başlarında «Sadko» buzkıran gemisini neredeyse Almanlara satacak olan oydu. O halde komployu araştırmaya da ondan başlamak doğru olur. Şişman, tıkabasa dolu işkembelerini kurtarmak için onun iskorbütle kıvranan, sönen vücudunu seçerler.

«Eğer kötü bir Sovyet vatandaşıysan seni arzularımıza uyman için zorlarız. Merak etme daha sürünerek yalvaracaksın!» - «Hatırladın mı? Yardım edelim!» - «Yazmak istemiyor musun; Dikte ettirelim!»

«Düşünmek mi istiyorsun?» Doğru zindana, yemeği de kısın! Bir başka yetkili görevli, bir başka manevra: «Yazık, tabii arzularımızı yerine getirmenizin doğru olduğunu ileride anlayacaksınız. Ama, o zaman geç olacak. Sizi parmaklarının arasında bir kalem gibi kırabilirler.» (Bu deyimleri nereden bulabilirler? Kendileri mi icat ederler, yoksa ÇEKA ilminin ders kitabında bilinmeyen bir edebiyatçı tarafından hazırlanmış liste mi vardır?)

Sonunda Mironenko'nun sorgusu. .Sendeleyerek içeriye giren Babiç'i güzel yemek kokuları karşılar. Mironenko onu dumanları tüten borç çorbasının önüne oturtur, kâsenin yanında kızarmış bir parça da et durmaktadır. Bundan sonra da sanki ne kendisi, ne de Babiç yemeklerin farkında değillermiş gibi içtenlikle Babiç'in yalan ifade verebileceğini, hattâ bunun gerekli olduğunu ileri sürerek vicdanını rahatlatıcı sebepler saymaya başlar. Dostça hatırlatmaktan da geri kalmaz:

«Dışarıda, orada ilk defa tevkif edildiğiniz zaman suçsuz olduğunuzu ispat etmek için boşuna uğraştınız. Çünkü siz daha tevkif edilmeden önce kaderiniz belirlenmişti. Evet, şimdi de

öyle. Haydi kaşığı alın. Yemek soğumadan yiyin... Mantığınızı kullanırsanız kolay anlaşırız. O zaman hep tok olur, üzüntülerinizden kurtulursunuz... Yoksa...»

Ve Babıç boyun eğdi. Yaşama arzusu gerçeğe duyduğu hasreti aşıyordu. Ona yazıyı dikte ettiler. İçlerinde sadece dördünü tanıdığı yirmidört kişiye iftira etti. Sorgu devam ettiği sürece ona yemek verdiler ama, hiç bir zaman doymadı. Böylece gerekirse açlık tehdidini tekrardan kullanacaklardı.

Onun ölümünden önce hayat hakkında yazdığı kısa notları titreyerek okuruz: «Cesur bir insanın bulunduğu doruğu, düştüğü çukuru da görürüz. Hiç birimiz bu tehlikeden korunmuş değiliz...» O hiç bir şeyden habersiz yirdört kişiden bir kısmı kurşuna dizildi, bir kısmı ise ikinci defa cezalandırıldı. Babiç de çukur temizleyicisi olarak bir çiftliğe gönderildi, şahit olarak mahkemeye çıktı, bunun karşılığında eski, çekmediği on yıllık cezası yenilendi, ama bunu tamamlayamadan kampta öldü.

Buna karşılık Oper - ÇEKA'cılarının çetesi ... Cidin'deki 3. bölümün diğer marifetlerini araştıracak birisi bulunur. Herhangi birisi! Çağdaş veya yeni nesilden!...

Ya sen? Kalbinin nihayet kampta rahatlayacağını, içini diğer mahkûmlara dökebileceğini umdun. Aman Allahım, o uzun ceza! Kötü yemek! Aşırı çalışma! Yoksa seni neden buraya tıktıklarını içeride bağıra bağıra tekrarlayabileceğini mi sanmıştın? Bu konuda ağzından bir tek söz kaçırırsan - mahvoldun, yeni bir on yıllık ceza tepene biner. (İtiraf edelim: İkinci on yıllık ceza eklenince birincisi önemini kaybeder, yani yirmi değil, olsa olsa onüç, onbeş yıl yatarsın... Ama belki de bu kadar yaşamazsın bile!)

Ağzından hiç bir şey kaçırmadığına emin olduğun halde yine seni almaya mı geliyorlar? Yanılmamışlardır! Nasıl davranmış olursan ol senden başkasını almazlar. Çünkü seni almaya gelmelerinin sebebi senin yaptığın şeyler değil, onların kurallarıdır. Hür Dünyayı budarken uyguladıkları ilkenin aynısı. 3. bölümün haydutları ava çıkmadan önce mahkûm listelerinden en göze çarpan adayları seçerler. İşte, sonunda Babiç'e dikte ettirecekleri bu adlardır...

Kampta saklanmak daha zor, bütün gözler üzerinde! Orada insan için bir tek kurtuluş yolu vardır: Sıfır olmak! Tam bir sıfır! Başından itibaren.

Ama seni bir defa gözlerine kestirirlerse rahatlıkla sırtına bir suç yüklerler. Çünkü 1943'e doğru «komplolar» seyrekleşmeye başlayınca (Almanlar geri çekiliyorlardı) «Kışkırtma» davaları sıklaşmaya başladı. (Kamp subayları hâlâ cepheye gitmek

istemiyorlardı.) İşte misal olarak Burepolom kampından bir suçlandırma dizgisi:

— Komünist Partisi ve Sovyet Hükümeti siyasetine karşı düşmanca tutum (ama ne gibi - belli değil!).

— Bozguncu gibi konuşurdu.

— Kapitalizmin geri gelmesi için propaganda.

— Suçlu Sovyet işçilerinin mali durumları hakkında iftiralarda bulundu. (Kim gerçeği söylerse iftira etmiştir; o kadar.)

— Suçlu, Sovyet Hükümetinin kendisini küçük düşürdüğüne inanıyordu. (Bu en güzeliydi. Bir de alınmış mı görüneceksin, aşağılık herif! On yıla razı ol ve çeneni tut!)

Yetmiş yaşındaki eski Çarlık devri diplomatlarından birisi aşağıdaki konularda kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmakla suçlanıyordu:

— Sovyetler Birliği'nde işçi sınıfının kötü durumda olduğu.

— Gorki'nin kötü bir yazar olduğunu söylüyormuş (!!)

Siz bundan kurtulacağını mı umardınız? Ne münasebet! Gorki uğruna hep ceza dağıtılmıştır. Bu onun eserlerinin sonucuydu. Üst - Vım yakınlarında Lahçem kampında bulunan tutuklulardan Skvortsov ise,

— Proleter şâir Mayakovski'yi belli bir kapitalist şâir ile kıyasladığı için onbeş yıla mahkûm oldu.

İddianamede bu kadar vardı ve bu kadarı da yargıca yetti. Tabii sorgu tutanaklarından «malûm» şâirin kim olduğu da anlaşılıyordu. Okuyun ve şaşın: Puşkin'di! Puşkin yüzünden yeni cezaya çarptırılmak herkese nasip olmazdı.

Sonra Sovyetler Birliği atölyelerinden birinde Rusya'yı «Büyük bir bölge» olarak tanımlayan Martinson da on yılla kurtulduğu için Tanrı'ya şükretmeliydi.

Ya işten kaçtıkları halde kurşuna dizilmek yerine on yıla mahkûm olanlar. (*)

(*) Savaşın sonuna doğru komplolar ile haince eğilimler inandırıcı olmaktan çıktığı zaman kamp Çekacıları ikinci cezalara doymamışlardı. Bu yüzden siyasi olmayan cezalara döndüler. 1947 yılında Dolinko tarım kampında her Pazar günü gösteri duruşmaları düzenlenirdi. Birkaç patatesi ateşte pişiren, tarladaki havuçları ile pancarları ağzına atan herkes (eski zamanların köle köylüsü. Şimdiki duruma, acaba, ne diyecekti?) mahkûm oluyordu. Yeni çıkan «altı da dört» kanununa uygun olarak bu suçlar beş ve sekiz yıl ile cezalandırılıyordu. Kampta tutumlu bulunan eski bir Kulak on yıllık cezasını tamamlamak üzereydi. Bir gün öküzünün çektiği açlığa - kendisinin değil, öküzününkine - dayanamayarak ona tarladan pancar topladı. Sekiz yıl ek ceza! «Sosyal yakın»lardan birisi olsa öküzlerini düşünmezdi bile. İşte halkımız yıllarca böyle elendi: Bir kısmına hayat, bir kısmına da ölüm!

Buna rağmen korkunç olan yılların sayısı değil, yalnız boş, inanılmaz uzunluğu değil, bu ikinci cezaya nasıl çarptırıldığın, ve kar ve buz dolu boruda ona doğru sürunmendir.

Belki «Kamptakiler için tevkiften ne çıkar?» diye düşünenler vardır. Bir zamanlar evinde sıcak yatağından alınıp tevkif edilen adamı, çıplak ranzalı rahatsız barakasında bir kere daha tevkif edilmek sarsar mı? Hem de nasıl! Barakada soba yanar, barakada tam porsiyon dağıtılır ama, o da ne? Birden bir gardiyan içeri dalar, seni babaca ayağından yakalar: «Ayağa kalk! Hazırlan!» Ah insana ne zor gelir... İnsanlar, insanlar... sizleri severdim...

Kampta sorgu cezaevi. Bu ne biçim cezaevidir, eğer şartları kamptakinden daha beter değilse? İtiraf etmeyı nasıl kolaylaştırırsın? Bu cezaevlerinin hiç birisi ısıtılmaz. Bazan hücrelerdekiler elbiselerini çıkartmaya mecbur edilirler. Vorkuta'daki ünlü «otuzluk» (Bu ad mahkûmlara ÇEKA'cılardan miras kalmıştı, telefon numarası 30'du). Kutu dairesinin içinde yer alan bir tahta barakaydı. Eksı kırk derecede kömür tozuyla ısıtılır, bir hamam tası kömür tozu ile yirmi dört saat idare edilmesi gerekirdi. Üstelik Vorkuta'da kömür kıtlığı da yoktu. Alay olsun diye kibrit vermezlerdi. Tutuşturmak için kalem kadar bir çöp verilirdi. (Kaldı ki buradan kaçarken yakalananlar çırılçıplak kapatılır, iki hafta sonra hâlâ hayatta olanlara yazlık bir elbise verilir ama, asla ceket, şilte ve örtü dağıtılmazdı. Sevgili okuyucu! Bir tek gece denemek ister misiniz? Barakanın içerisi yaklaşık olarak artı beş dereceydi.)

Tutuklulular birkaç aylık sorgu devresini böyle geçirirler. Yıllardan beri süregelen açlık, öldürücü angaryalar güçlerini tüketmiştir. Artık istenilen amaca kolaylıkla ulaşılabilir. Onlara ne yemek mi verilir? 3. .bölümün canı ne isterse: Bazı yerlerde 350, bazı yerlerde de 300 gram ekmek. «Otuzlukta» ise 200 gram. Kibrit kutusundan birazcık daha büyük, macun gibi yapış yapış bir parça ekmek ve günde bir defa da sulu çorba.

Ama imzaladın, itiraf ettin, boyun eğdinse, artık benimseyip sevmeye başladığın Takımadalarda on yıl daha geçirmeyi kabullendinse bile kolay kolay ısınamazsın. Duruşmayı bekleyen mahkûmlar «Otuzluktan» en az onun kadar ünlü Vorkuta'nın «Sorgu çadırı»na getirilirler. Bu alışılmış biçimde, üstelik yırtık bir çadırdır. Tabanı yoktur, yer donmuş topraktır. İçerisi 7'ye 12 metredir. Ortada soba yerine demir bir kap vardır. Çevresine tahta ranzalar yerleştirilmiştir. Sobanın yanındaki yerleri serseriler işgal ederler. Ayak takımı siyasiler - dış kenarda toprağın

üzerine otururlar. Orada yatar, üzerinde yıldızları görürsün. Mahkeme ile kararı özlem içinde beklersin. Dava senin için âdeta kurtuluştur. (Ne dersiniz? Kutup dairesinin içinde insan böyle, yani çikolata ve kürksüz yaşayamaz mı? Bizde yaşar! Sovyet vatandaşı, GULAG - yerlisi bunu başarır! Arnold Rappoport çadırda aylarca kaldı: Naryan - Mar mahkemesi işi ağırdan alıyordu.)

İşte bir başka sorgu cezaevi daha: Kolıma'da Orotukan kampı, Magadan'dan 506 kilometre uzakta. 1937 - 38 kışı. Adı «Odunlu çadırlar kampı.» Yani orada kereste kabuğuyla kapatılmış yırtık çadırlar yer alır. Bir kere daha sorguya çekilmek üzere getirilen yeni mahkûm grubundakileri daha adımını atarken her çadırın üç yanında, kapısının bulunduğu taraf dışında, ceset yığınları dolu olduğunu gördüler. (Korkmaya gerek yok! Başka çare kalmamıştı. Herkes sinek gibi ölür; karın yüksekliği iki metreye varmış, üstelik yer de donmuştur.) Bunu öldürücü bekleyiş izler. Çadırlarda oturanlar sorguya çekilmek üzere cezaevi binasına alınmayı beklerler. Ama mahkûmların sayısı çoktur; bütün Kolıma bölgesinden toplanan herkes orada birikmiştir. Sorgu yargıcının başını kaşıyacak vakti yoktur. Mahkûmların çoğu onun yüzünü bile görmeden ölürler. Çadırlar ağzına kadar doludur, içindekiler ranzaların üzerinde, yerde haftalarca büzülüp otururlar. (Serpetinka «Bak gör, ağzına kadar dolu,» diye atılır. «Bizde kurşuna dizilmeyi beklerler, sadece birkaç gün ama ayakta. İçerisi öyle doludur ki su yerine içeriye buz parçaları attığımız zaman ellerini uzatamaz sadece yakalamak için ağızlarını açarlar.») Hamam mı? Yoktur! Gezme mi? Yoktur! Herkes kaşınır, pantalonlarını, ceketlerini, gömleklerini, çamaşırlarını karıştırır bit ararlar - ama soyunmadan, çünkü soğuktur. O iri, beyaz, şişman haşere domuz yavrularını hatırlatır. Bir tanesini ezersen içinin vırcığı yüzüne kadar fışkırır, tırnakların ıslanır.

Öğleden önce gardiyan kapıdan bağırır: «Geberen var mı?» «Evet!» - «Ekmeğini almak isteyen el atsın.» Çadırdakiler ölüleri kaldırıp dışardaki yığına taşırlar. VE KİMSE ÖLENLERİN ADLARINI SORMAZ. Kaç kişi kaldığı hesaplandıktan sonra adam başına 300 gram ekmek dağıtılır. Buna günde bir çanak çorba eklenir. Bazan da sağlık makamlarının yenmez diye reddettikleri ringa balıkları. Balıktan çok tuz sayılacak bu lokmalardan sonra susuzluk insanı kemirmeye başlar ama, içecek sıcak su kesinlikle yoktur. Asla! Çadırlarda buz gibi suyla dolu bidonlar durur. Susuzluğun geçmesi için birkaç tas su içmek gerekir.

G. S. M. arkadaşlarına öğüt verir: «Balığı bırakın, biricik kurtuluş çaresi budur. Midenizin ekmekten aldığı bütün kaloriler bu suyu ısıtmaya harcanıyor.» Birisi onu da başarır, hediye edilen bir parça balığı reddeder, Geri kalanlar onu da yeyip tekrardan su içerler. Ve içlerine yayılan dondurucu soğuk ile titrerler. G. S. M. kendisi yemez ve bu sayede bugün bize bunları anlatır.

O tıkabasa dolu baraka yavaş yavaş tenhalaşır. Bilmem kaçıncı haftada içerideki herkes dışarıda toplanmaya çağırılır. Alışmadıkları gün ışığında şaşkınlıkla birbirlerini süzerler: Alınlarında bit sürfeleri birikmiş, sert dudakları mavi gözlerinin çevresi simsiyah, soluk iskeletler. Adları kartlardan çağırılınca duyulmaz bir fısıltıyla cevap verirler. Cevapsız kalanlar ayrı istife konur. Böylece kimlerin gerideki yığınların içinde kalıp sorgudan kurtulduğu anlaşılır.

Orotukan'da bulunmuş olan herkes gaz odalarını tercih ettiğini söyler...

Sorgu mu? Şeklini sorgu yargıcı belirler. Onun istediği gibi yürümezse, anlatacak kimse kalmaz. Eski kamp ÇEKA'cılarından Komarov'un söylediği gibi: «Bana sadece sağ elin gerekli. Zaptın altını imzalamak için...» Tabii işkenceler de basit, ilkeldir. Meselâ elini kapıya sıkıştırmak - böyle şeyler! (Deneyin, lütfen.)

Duruşma mı? Bölge mahkemesinin emrindeki herhangi bir kamp topluluğu. Kampta her gün toplanırlar. Aynı bölgedeki halk mahkemesi gibi. Kanunlar uygulanır. 3. bölüm tarafından kendilerine rüşvet olarak çorba verilen şahitler vardır.

Burepolom'da Krutikov adındaki sorgu yargıcı Takımadalardaki mahkûmların arkadaşlarının aleyhinde şahitlik etmelerini pek severdi. «Eğer susarsan işin bitiktir. Doğru Petşora'ya gidersin!» O zaman tutuklu Nikolay Ronjin (Gorki'den) Yüksek Mahkemenin huzuruna çıkar ve doğrular: «Evet, Bernstein Singer dikiş makinelerini övdü, bizim Podolsk'ta yapılanları da kötüledi.» Bu kadarı yeter. Gorki bölge mahkemesinin özel oturumu (Başkan Buhanin, bölgeden iki Komsomol kadın, Şukova ve Korkina ile birlikte) için artar bile. On yıl!

Burepolom'da bir de demirci vardır: Anton Vasilyeviç Baliberdin. Bütün duruşmalarda şahit diye ortaya çıkardı. Dürüst birisi. Onunla karşılaşan elini sıksın!

Sonunda oradan da ayrılma vakti gelmiştir. Seni başka bir kamp beklemektedir. Şahitlerden intikam almak aklına bile gel-

mez. Yolculuk da uzun sürmez. O dar tren hattında, açık vagon üzerinde dört saat kadar.

Artık hastalanmaya çalış. Yoksa yarın yine araba itersin.

Yaşasın ülkemizi askeri yenilgiden, ÇEKA başlarını cepheden kurtaran ÇEKA'cı dikkati!

Savaş sırasında - topraklarından alelacele çekildiğimiz cumhuriyetler dışında—— kurşuna dizilmelerin sayısı azaldı. İkinci cezalar yetiyordu. ÇEKA'cıların gayesi insanları mahvetmek değil, suçları ortaya çıkartmaktı. Mahkûmlar çalışmak ile ölmek arasında seçim yapmakta serbesttiler. Bu üretim meselesiydi, o kadar!

Halbuki 1938'de yüksek makamlar kurşuna dizilme olaylarını duymak için sabırsızlanıyorlardı. Bütün kamplar olanca güçleriyle kurşuna dizmek konusunda yarışıyorlardı. Ama en beterleri Kolıma (Garanin katliamı) ile Vorkuta (Kaşketin katliamı) idi.

Kaşketin katliamı Vorkuta'nın yirmi kilometre güneyinde bulunan bir istasyondaki eski tuğla fabrikasını hatırlatır.

1937 yılının Mart ayında Troçki'ci açlık grevi «zaferle» sonuçlanıp grev yapanlar başarıyla aldatıldıktan sonra Moskova'dan «Grigoroviç Sorgu Komisyonu» geldi. Uhta'nın güneyinde Ropça nehri üzerindeki demiryolu köprüsünün yakınlarında, tundraların ortasında bir bina yapıldı ve burası yeni Uhtarka tecrit merkezi oldu. Uhtarka, demiryolunun güney bölgesinde bulunan Troçki'cilerin sorguları için kullanılıyordu. Komisyon üyesi Kaşketin de Vorkuta'ya gönderildi. Burada Troçki'cileri «sorgu çadırına» doldurdu (onları kırbaçlatırdı) ve itiraflar ile ilgilenmeden «Kaşketin listeleri» adı verilen listeleri hazırlandı.

1937 - 38 Kışında her yandaki Troçki'ciler ile Merkezi Demokratları - Sır-Yapa'daki çadır kampından, Uhtarka'dan, Koçmos'tan ve Sivaya Maska'dan - toplayıp taş ocağına getirdiler. (Bazılarının ön soruşturması bile yapılmamıştı.) Bunların içlerinden bir kaç kişi - en ünlüleri - davaları görülmek üzere Moskova'ya götürüldüler. Geri kalanların sayıları 1938 yılının Nisan ayı başında 1053'e ulaşmıştı. Tundra'da, dekovil hattının yanında eski geniş bir baraka vardı. Hepsi buraya tıkıldılar. Sonradan gelecekler için de her biri 250 kişilik iki eski, yırtık çadır kuruldu. Orotukan'ı gördükten sonra buradaki durumu tahmin edebiliriz. Çadırın ortasında bu sefer soba yerine benzin bidonu vardı. 20×6 metre büyüklüğündeki yer için bir kova kömür ve-

rilirdi. Mahkûmların ek olarak ateşe attıkları bitleri saymıyoruz. Çadırın iç yüzünü kalın bir kırağı tabakası kaplardı. Ranzalar yetişmediği için nöbetleşe uyunurdu. Yemek, günde 300 gram ekmek ile bir kap çorbadan ibaretti. Bazan buna bir parça da balık katılırdı. Su bulunmadığı için eşit parçalara bölünmüş buzlar dağıtılırdı. Tabii yıkanmayı düşünmek bile saçma! Hamam yoktu. İskorbüt lekeleri bütün vücudu kaplardı.

Orotukan'daki eziyeti gölgede bırakan şey Troçki'cilerin başlarına kamp serserilerinin getirilmesiydi. Serseri ve hırsızlar, içinde ölüme mahkûm katiller bu «Troçki taraftarı sürüyü» denetlemekle görevlendirilir, karşılığında cezalarının hafifleyeceği söylenirdi. Onlar da tabii bu kârlı, işlerine gelen fırsatı kaçırmazlardı. Bu sayede koğuş lideri veya lider yardımcısı olurlar, (Bir tanesinin lâkabı bu güne kadar gelmiştir: Moroz - «Ayaz») ellerinde coplarla gezinir, eski komünistleri istedikleri gibi pataklar, onlara eziyet etmek için hiç bir fırsatı kaçırmazlardı. Kendilerini onlara taşıtır, eşyalarını çalar, pislik bular ve sobada yakarlardı. Sonunda bir gün siyasi mahkûmlar birleşerek canilerin çadırına saldırıp onları pataklamak isteyince gürültüyü duyan nöbetçiler koşa koşa geldiler ve sosyal - yakın elemanları korumak için dışarıdan çadıra ateş açtılar.

Canilerin davranışları açlık grevi yapanların birliklerini ve dayanma güçlerini de kırdı.

O eski Tuğla Fabrikasında, soğuk, harap barakalarda, acınacak haldeki çevresine bir sıcaklık bile yaymayan sobalarda Sovyetlerin ilk yirmi yılındaki bütün vahşetin ve sınıflandırmaların ihtilâlci canlılığı kayboldu gitti.

Ve aynı zamanda Rusya'daki siyasi mücadelelerin gelenekleri de çürüdü.

Ama insan ümit etmekten hiç vazgeçmediği için Tuğla Fabrikasındaki mahkûmlar herşeye rağmen yeni bir yapı merkezine gönderileceklerini umuyorlardı. Burada acı dolu aylar geçirmişler, daha fazla dayanamayacaklarını sanıyorlardı. Ve gerçekten: 22 Nisan sabahı erkenden (Lenin'in doğum günü. Ama tarihin kesinlikle doğru olup olmadığı belli değildir) ikiyüz kişiye götürülecekleri bildirildi. Hepsine bohçalar dağıtıldı, eşyaları taşımak için bir kızak bekliyordu. İlerleme emri verildi ve sıra yürümeye başladı. İstikamet doğuya, tundraların içinde, civarda hiç bir meskûn bölge bulunmayan tarafa doğruydu. Caniler de eşya yüklü kızlaklarda arkadan gidiyorlardı. Geride kalıp onları seyredenlere bir tek şey garip geldi: Kızaktan bir bohça düştü, ardından bir tane daha... ama kimse onları toplamadı.

Mahkûmlar hiç durmadan yürüyorlardı. Yeni bir hayata doğru ilerliyorlardı. Yeni angaryalar, beklemekten de beter olmazdı ya. Ama kızak gittikçe daha geride kalıyordu. Nöbetçiler de öyle; önde ve yanlarda hiç bir asker kalmamıştı. Güzel! Muhafızların tedbirsiz davranmaları da iyiye işaretti.

Güneş parlıyordu.

Ve birden, parlak karların arasında bir yerden bütün kafileye makineli tüfekle ateş açıldı. Mahkûmların bir kısmı yere yuvarlandılar, bazıları hâlâ ayakta duruyorlardı. Kimse ne olduğunu anlamamıştı.

Ölüm, bembeyaz, lekesiz, merhametli ölüm, onları güneşin altında bulmuştu.

Bu müstakbel savaşın temeline uygun, inanılmaz bir varyasyondu. Üzerlerinde beyaz maskeleme gömleği olan kaatiller karda kazılmış deliklerden dışarıya fırladılar (Çoğunun Gürcü oldukları söylenir), yola koştular ve tabancalarını hâlâ yaşayanlara doğru ateşlediler. Civarda kazılıp hazırlanmış çukurlar vardı. Çağırılan serseriler cesetleri buralara taşıdılar. Ölülerin eşyaları da Urka'ların hiç hoşuna gitmeyen bir kararla yakıldı.

23 ve 24 Nisanda aynı yerde, aynı şekilde 760 kişi öldürüldü. 95 kişi Vorkuta'ya geri döndü. (Bunlar serseri ve birkaç takırdıcı ile kışkırtıcılardı.) (*)

Geniş Kaşketin katliamı işte böyle gerçekleşti. (**)

Uzaktaki dış merkezlerden hâlâ beşer, onar kişilik küçük mahkûm grupları, ölüm adayları geliyordu. Bunlar «Tuğla Fabrikası» istasyonunda ölüm müfrezesine teslim edilir, eskiden hamam olarak kullanılan kulübeye götürürlerdi. Binanın önünde kar üzerinde soyunup elbiselerini dışarıda bırakmaları ve içeriye girmeleri söylenirdi. İçeride de tabancayla öldürülürlerdi. Bir buçuk ayda bu şekilde yaklaşık olarak iki yüz kişi öldürüldü. Cesetler de Tundra'da yakıldı.

Eski Tuğla Fabrikasının barakaları ile Uhtarka'yı da yaktılar. (Eskiden hamam olarak kullanılan kulübe ise bir vagona

---

(*) Roitman, İstngık, Model (Gosiltisdat Yayınevinin Müdürü) ve Akiyev adları anılır. Serseriler arasında da Tadik Nikolayevski adına rastlarız. Bazı kimselerin sırf bu yüzden korunduklarını iddia edemeyiz ama yukarıda ileri sürülenden daha başka bir sebep düşünmek de zor.

(**) Bunları bana içeride beraber yattığım iki mahkûm anlattı. Birisi orada bulunmuş ama ona dokunmamışlardı. Daha o zamanlar tarih eseri yazmak için yanıp tutuşan diğeri ise olaydan hemen sonra bölgeye gidip şahitlerin bazılarıyla konuşmak fırsatını bulmuştu.

yüklendi ve 308. kilometreye getirilip indirildi. Dostum onu orada görmüştü. Duvarları delik deşik, her tarafı kan lekesi doluydu.)

Troçki taraftarlarının katliamı böylelikle sona ermedi. Zamanla toplanan yirmibeş kişilik bir grup da «Otuzluk»'un yakınında kurşuna dizildi. O sırada yeni cellâtlar geldiler. O ilk kaatil grubu, Kaşketin katliamına katılan ÇEKA'cılar, nöbetçiler, caniler, onlar da - şahit oldukları için - hemen peşinden kurşuna dizildiler.

Kaşketin ise «partiye ve hükümete kazandırdıklarından» dolayı 1938'de Lenin madalyasını aldı ve bundan bir yıl sonra da Lefortovo'da kurşunlandı.

Bu tarihte bir yenilik olduğunu düşünen yanılır.

A. B.-v Petşora'da Adak kampındaki idamları anlatır. «Karşıtlar» geceleyin barakadan alınır, elbiseleri ile cezaevi sınırının dışına çıkartılırlardı. Dışarıda, dikenli tellerin önünde 3. Oper - ÇEKA'cı bölümün binası vardı. Teker teker odaya sokulurlar, askerler üzerlerine çullanır, ellerini bağlayıp ağızlarına bir şeyler tıkarlardı. Bundan sonra da avluya çıkartılıp kendilerini bekleyen arabalara bindirilirlerdi. Bunların üzerine beş, altı, yedi kişi istif edilir, kampın mezarlığı Gorka'ya götürülür, hazır bekleyen çukurlara yuvarlanır ve DİRİ DİRİ GÖMÜLÜRLERDİ. Vahşetten değil, hayır! Canlı vücutları taşıyıp sürüklemek ölülerle uğraşmaktan çok daha kolay olduğu için.

Adak'ta bu faaliyet gecelerce sürdü.

— Evet, partimizin ahlâki ve siyasi birliği böyle sağlandı.

Bu korkunç Dünyada varlığını korumak imkânsızdır. Grev yapmak - intihardır. Aç kalmak yarar vermez.

Ama ölmeye hepimiz vakit buluruz.

Oyleyse mahkûma ne kalır? Kaçmak mı? Kaderin diğer yollarını araştırmak! (Kaçmaya «yeşil savcı» denir. Bu tutuklulara yakınlık duyan biricik savcıdır. Diğer birçok savcılar gibi o da durumu eskisi gibi hattâ daha da beter hale getirir. Fakat bazan da hürriyet ile hür yolculuk yapma imkânını bağışlar. Bu hür yolculukta arkadaşların yeşil orman, çalılar, yeşil çayırlardır). Çehof mahkûmun her yerde kendini rahat hisseden bir filozof (yani kendine dönme yeteğine sahip) olmadıkça kaçmayı düşünmeden yaşayamayacağını, hattâ içindeki kaçma arzusunu uyanık tutması gerektiğini ileri sürer.

Hür bir kalb için hürriyet, kaçma düşüncesi zorunludur. Tabii Takımadaların sakinleri böyle bir yapıya sahip değildirler. Onlar ürkek ve çekingendirler. Ama onların da arasında kaçış plânı hazırlayan, bunu gerçekleştirmek isteyen insanlar vardır. Orada burada görülen kaçma denemeleri başarıya ulaşamasalar da tutukluların enerjilerinin henüz tükenmediğini ispat eder.

İşte bir kamp (resim 35). Hesaplara uygun, iyi kontrol edilen, nöbetçi kulübeleri doğru yerlerde bulunan, her lekenin hemen göze çarpacağı, kurşunların istenilen yere kolayca ulaşacağı bir yer. Ama sen aşırı bir ümitsizliğe kapılıp bu etrafı çevrilmiş toprak parçasında ölümü beklemeye daha fazla dayanamayacağını düşünürsün. Neden şansını denemeyesin? Bir sıçrama - ve kaderin bir anda değişebilir. Başlangıçta tutuklu olduğun iki yıl içinde bu arzu çok kuvvetlidir, hiç bir sınır tanımaz. Zaten mahkûmun yaratılışını yansıtan, geleceğini belirleyen de bu ilk yıldır. Sonradan bu hasret hafifler. Dışarıda daha iyi bir hayat sürebileceğinden şüpheye düşersin. Dış Dünya ile aradaki bağlar zayıflar. Ruhundaki alevler sessiz parıltılarla dönüşür: Gittikçe kamp hayatına daha fazla uyarsın.

Kamptan kaçanlar her devirde görülmüştür.. Tesadüfen öğrendiğim bir sayıyı söyleyeyim. Sadece 1930 yılının Mart ayında Rus Federasyonunun cezaevlerinden veya benzeri yerlerden 1328 (*) kişi kaçmıştır. (Bunların hepsi de ne kadar farkedilmeden gürültüsüz oldu!)

İşe yarar nöbetçiler ve nişancıların hepsi cepheye gittikleri için Takımadaların 1937'den ve özellikle savaştan sonra hatırı sayılır derecede genişlemesi personel kıtlığına yol açtı. - Kendi kendini gözlemek - şeklinde kötü ruhlu tedbir de her zaman olumlu sonuç vermiyordu. Baştakiler aynı zamanda kamptan gittikçe daha çok ekonomik çıkarlar sağlamak amacını güttükleri için genişlemek ve özellikle kereste bulmak gayesiyle ormanların içlerine kadar ilerlemek zorundaydılar. Buralar dış merkezler kurarlar, nöbetçi personel ise gittikçe daha eksilir, gittikçe daha işe yaramaz olurdu.

Ust - Vım kampının bazı dış merkezlerini yalnız alçak dikenli teller çevreler, ışıklandırma sistemi ise hiç bulunmazdı. Yani bu, mahkûmlar geceleyin kontrolsuz kalıyorlar demekti. Oradaki ceza kampında bile ağaç kesen mahkûm taburunu kontrol etmekle görevli yalnız bır tek nöbetçi vardı. Tabii onun tek başına bütün mahkûmlara dakkat edebilmesi düşünülemezdi. O sırada, 1939 yılının Yaz aylarında yetmiş kişi kaçtı. (Hattâ bir tanesi iki kere, öğle yemeğinden önce ve sonra). Ama altmışı geri geldi. Geri kalanların ise izleri kayboldu.

Tayga'da öyle oldu. Moskova'da ise üç kolay - başarıya ulaşan - kaçma teşebbüsüne ben şahit oldum: Kaluga Kapısı kampında genç bir hırsız inşaat bölgesindeki çitte bulunan bir delikten kaçmıştı. (Ve tam onlara yakışır bir davranışla birkaç gün sonra geride kalanlara bir kart gönderdi. Şotşi'ye gitmekte olduğunu söylüyor, kamp komutanına selâmlarının bildirilmesi istiyordu). Botanik Bahçesindeki küçük Morfina Kampından da genç bir adi suçlu kaçtı, otobüsün birine atlayıp şehrin merkezine gitti. Yalnız o sırada kamp doğru dürüst kontrol edilmiyordu. 58. madde suçlularını avlamak üzere terbiye edilmiş olan MGB bir tek adi suçluyu elden kaçırmaya aldırmıyordu.

Belki de binlerce adaya gerçekten etkili bir kontrol sistemi yerleştirmektense her yıl belli bir oranda tutuklunun elden kaçmasına göz yummak GULAG'da çok önceden plânlanmıştı.

(*) Merkez Devlet Arşivi. Devrim Kısmı. F. 393, op. 84. d. 4. l.68.

Takımada sakinlerini oraya sıkıca bağlayan sayısız görünmez zincir bulunduğu da hesaba katılırsa bu karar onlara hiç de zor gelmemiştir.

Zincirlerin en kuvvetlisi genel bitkinlik, kölelik kaderine tamamen boyun eğme şeklinde beliren ümitsizlikti. İster 58. madde kurbanı olsun, ister adi suçlu, hepsi kanuni, zorunlu, onaylanmış işlerde çalışmaktan çekinmeyen aile babalarıydı. Beş, on yıla mahkûm olanlar da şimdi tek başlarına (topluca savaşmaktan Tanrı korusun!) NKVD'ye, Milis'e, nöbetçilere, köpeklere karşı nasıl hürriyet savaşı vereceklerini, (eğer başarırlarsa) sonradan her köşe başında hüviyetinin sorulduğu, sokakta yürüyenlerin kapı girişlerinden arayan bakışlarla incelendiği Dünyada sahte pasaport, sahte isimle nasıl yaşayacaklarını düşünürlerdi. Bu yüzden ıslah çalışmaları yapılan kamplarda genel olarak şu düşünce hüküm sürerdi: «Tüfekle ne yapmak istiyorsunuz? Bize ne bakıyorsunuz? Defolun, yanımızdan gidin! Biz suçlu değiliz, neden kaçalım? Nasıl olsa bir yıl sonra serbest kalacağız (Af!...)»

Strahoviç 1942 yılında Ugliç'e sevkedilirken treninin Alman uçaklarının hücumuna uğradığını anlatır. Nöbetçilerin her biri bir yana dağıldı, tutuklular orada kalıp onların dönmelerini beklediler - Kar kampının Ortansk bölümünün kütüphanecisi kırk kilometre uzaklıktaki merkeze mali rapor vermeye bir tek nöbetçiyle gönderildi. Geri dönerken yalnız zırzurna sarhoş nöbetçiyi trene bindirmekle kalmadı, onun tüfeğini de korudu, yoksa aptal herif tüfeğini kaybettiği için mahkemeye verilirdi. Buna benzer düzinelerle olay saymak mümkündür.

Diğer bir zincir insanı kemiren açlıktı. Ümitsiz tutukluları karşılığında daha fazla yiyecek almak umuduyla Tayga'ya iten de açlık olduğu halde onları bitkin düşüren, uzun yolu yürüyemez hale getiren, sonradan yiyecek bir lokma bile aşırmalarını engelleyen de açlıktı.

Bir başka zincir onları tehdit eden yeni cezalardı. Siyasi mahkûmlar kaçma teşebbüsü yüzünden aynı 58. maddeye göre on yıla mahkûm edilirlerdi. (Yargıçlar yavaş yavaş en iyi bahaneyi buluyorlardı: 58 - 14, karşı ihtilâlci sabotaj!) Adi suçlular ise 82. maddeden (basit kaçma olayı, sekiz) ancak iki yıla mahkûm olurlardı. 1947 yılına kadar hırsızlık ve soygunun da cezası buydu: Cezalar teraziyi dengede tutuyorlardı. Üstelik kamp onların alışkın oldukları yuvalarıydı. Açlıktan ölmüyorlar, çalışmaları gerekmiyordu. Öyleyse neden kaçsınlardı? Zaten hep cezaların hafifletileceğini, af çıkacağını umarlardı. Hırsız

kaçmayı, tok, sağlıklı vücudu için bir çeşit imtihan sayar, o sabırsız hırsa kapılır: Yine kavga etmek, orayı burayı soymak, kadınlara tecavüz etmek, sarhoş olmak, erkekliğinin zevkini çıkartmak! Ciddî kaçma denemelerine yalnız uzun cezalara çarptırılan haydutlar ile kaatiller kalkışırlar.

(Hırsızlar geçirdikleri veya hayâl ettikleri kaçış maceralarını susleyerek anlatmayı çok severler, palavraların sonu gelmez. Adi suçluların barakasında Kış hazırlıkları yapılırken bütün binanın çevresini topraktan bir duvarla çevirdiklerini, hattâ bu yüzden onlara bayrak bile verildiğini, aslında ise bu toprakların açıkça kazılan kaçış tünelinden çıktığını anlatırlar. İnanmayın! Ne bütün br baraka kaçmak kararında birleşebilir, ne de o serseriler kazma kürekle uğraşırlar. Onlar yalnız kolay ve hafif işleri yaparlar. Kaldı ki yüksek makamlar da toprağın nereden geldiğini anlayamayacak kadar aptal değillerdir. Daha önceden on kere hüküm giymiş olan, şefin yakın yakın dostu Korsinkin adındaki hırsız gerçekten kamptan kaçmayı başarmış ve kıyafeti düzgün olduğu için kendini savcının yardımcısı olarak tanıtmıştı. Kaçanları avlamakla görevli - bu görev gerçekten vardı - nöbetçi ile aynı çatı altında geceleyip, karanlıkta onun üniformasını, silâhını ve köpeğini çaldıktan sonra kendini Yönetici olarak tanıttığı söylenir. Bu da yalandır. Serseri Dünyasının sakinleri hayâl ürünü hikâyelerinde hep olduklarından daha kahraman görünmek isterler.)

Tutukluları kampa bağlayan dikenli tellerden çok gözlenmemesinin verdiği rahatlıktır. En az kontrol edilenler, gidip dönerken arkalarında süngü bulunmayanlar, arada bir hür bölgeleri ziyaret edebilenler bu haklarından yararlanmayı ihmal etmezlerdi. Kaçma teşebbüsü bu hakların ellerinden alınmasına yol açardı.

Takımadaların coğrafi durumları da hürriyet arzusunu kısıtlarlar. Kaçış yolu uçsuz bucaksız kar ve kum çöllerinden, aşılmaz ormanlardan geçer... Ada olmayan Kolıma, deniz ortasındaki bir toprak parçasından daha beterdi. Ayrılmış, lânetlenmiş bir yer! Kolıma'dan nereye kaçarsın? Burada insanı kaçmaya ancak ümitsizlik sevkeder. Eskiden, evet o zamanlar Yakut'lar mahkûmların dostuydu. «Dört güneş doğuşu ve Habarovsk'a vardın demektir,» derlerdi. Üstelik kaçanları kendi kızaklarıyla da götürürlerdi. Ama sonradan kaçan adî suçlular Yakut'ları soymaya başlayınca onlar da değiştiler ve kaçakları ilgili makamlara teslim ettiler.

Sonradan yüksek makamların da körüklemesiyle kamp civarındaki sivillerin düşmanlığı, engelleyici faktörlerden birisi oldu. Yakalanan tutuklular için mükâfat vermekten de geri kalmıyorlardı. (Böylece siyasi eğitim de gelişiyordu). Sonunda Takımadaların çevresinde yaşayan halk yakalanan kaçakların geri getirildikleri günleri bayram saymaya başladı. Bu sanki iyi bir av yapmak, veya değerli bir taş bulmak gibi bir şeydi. Tunguz'lar, Hamyok'lar, Kazak'lar un ve çayla mükâfatlandırılırlardı. Volga'nın ötesindeki daha kalabalık bölgelerde, Burepolom ile Unşa çevrelerinde ise adam başına iki ölçü un, sekiz metre kumaş ve birkaç kilo balık verilirdi. Zaten savaş yıllarında başka hiç bir şey de bulunmadığı için bölge sakinleri kaçaklara «Ringa balığı» derlerdi. Meselâ Şertski köyünde bir yabancı belirse çocuklar hemen «Anne! Bir ringa geliyor!» diye evlerine koşarlardı.

Ya jeologlar? Vahşi kuzeyin çilekeşleri, o sakallı, çizmelerini vura vura yürüyen kahramanlar, Jack London vicdanlılar! Jeologların yardımına güvenilmez! Kaçaklar onların uzağından geçerlerse iyi olur. Endüstri Partisi devrinde tevkif edilip on yıla mahkûm olan Leningrad'lı mühendis Abrossimov 1933'te Niva kıyısındaki baraj inşaatından kaçtı. Kaybolup yirmibir gün taygada dolaştı. Sonunda bir jeolog grubuyla karşılaştığı zaman artık sevincini siz tahmin edin! Ama jeologlar onu en yakın meskûn yere götürüp çalışma komitesinin başkanına teslim ettiler. (Jeologları da anlamak gerekir. Yalnız olmadıkları için hepsi birbirinden korkarlar: Aralarında casus bulunmadığını kim ileri sürebilir? Hele ya suçlu gerçek bir cani, kaatil ise, karanlıkta bıçağını çekerse?...)

Kaçan ölü olarak da ele geçebilir. O zaman mahkûmların sulu çorbanın değerini daha iyi anlamaları için delik deşik olmuş cesedi birkaç gün kampın kantini yakınına koyarlar. Canlı yakalananları ise nöbetçi kulübesinin önüne bağlarlar. Üzerlerine köpekler saldırır, diğer mahkûmlar bu durumdan ders alırlar. (Köpekler emir üzerine insanın boğazına atlamayı, ısırmayı, çırılçıplak bırakıncaya kadar elbiseleri parçalamayı bilirler). Kültür ve Eğitim merkezinin sorumluluğuna giren bir de levha asılır: «Kaçmak istedim ama köpekler beni yakaladılar.» Bu mahkûmun boğazına asılır ve böylece kampta gezdirilir.

Eğer dayak atarlarsa böbreklere nişan alırlar. Kelepçe takacaklarsa öyle bir takarlar ki insanın bilekleri ömür boyu hissiz kalır. (G. Sorokin, Ivdel Kampı). Zindana atacaklarsa öyle atarlar ki verem olmadan çıkamazsın. (1944 yılında Nırop kampında mahkûm Baranov'a böyle olmuştu. Nöbetçilerden dayak

yedikten sonra kan tükürmeye başladı, üç yıl sonra da ciğerinin yarısını aldılar. (*)

Aslında dayak ve öldürme Takımadalarda kaçışa karşı en belirli mücadele metodudur. (**) Bazan, uzun zaman kaçma olayı görülmezse o zaman kendileri yaratırlardı. 1951'de Kolıma'da Debin çukuru yakınlarında bir mahkûm grubuna ormanda böğürtlen aramaları emredildi. Üç kişi yollarını kaybedip geri dönemediler. Kamp Komutanı Üsteğmen Pyotr Lomaga adamlarını onları aramaya gönderdi. Adamlar mahkûmları uyurken buldular, üçünü de vurup öldürdüler, tüfeklerinin dipçikleri ile kafalarını parçaladılar ve bu halde bir arabaya yüklediler. Kampta arabaya at yerine dört mahkûm koşuldu ve arabayı dizilmiş duran tutukluların önünden geçirdiler. Lomaga «Kaçan herkesin sonu böyle olur!» dedi.

Bütün bunlardan kim korkmaz? Kimin ümitsizliği her şeye rağmen kaçacak kadar büyüktür? Hedefe ulaşacak kadar? Hangi hedefe? Orada uzandığınız, yöneldiğiniz hedefte, yolun sonunda kaçağı korkmadan kabul edecek, saklayacak, bir süre ona bakacak kim bulunur? Dışarıda yalnız canileri ısıtılmış bir yuva bekler. Biz Ellisekizinci madde kurbanları, böyle yataklıklara sahip olmak için yeraltı örgüte ihtiyaç gösteririz.

Kaçanın yolunda birçok engel ve çukur bulunur...

Ama ümitsiz kalbler her zaman bu ihtimalleri tartmaz. Birisi nehirde yüzen bir ağaç gövdesi görür - ve sıçrar! - ve yüzer! Olçan kampındaki tutuklulardan, revirden bir gün önce iyice iyileşmeden çıkan Vyaçeslav Bezrodni, Indıgirko Nehrinde birbirine bağlı iki ağaç kütüğünün üzerinde kürek çekerek Kuzey Buz Denizine çıktı. Nereye gitmek istiyordu? Nereye gideceğini umuyordu? Açık denizde yakalandı - buna yakalanmak bile denmezdi, elleriyle koymuş gibi buldular ve kızakla Olçan'a, aynı hastaneye getirildi.

Kendiliğinden kampa dönmeyen, ölü veya yarı ölü halde geri getirilmeyen olursa bu onun kaçmayı başardığı anlamına gelmez. Belki de kampta kölece, sürünerek öleceğine vahşi taygada hür ölümü tercih etmiştir.

(*) Bugün hâlâ safça emeklilikte hastalığının meslek malüllüğü olduğunu kabul edeceklerini umar. İnsan dayağın mahkûmlarla nöbetçilerin meslekleri gereği olduğunu düşünüyor, ama hayır, bu resmen reddedildi.

(**) Şimdi de Kruşçev'in başlattığı devirde daha şiddetle ortaya çıkıyor: Anatoli Marçenko'nun «İfadelerim», adlı eserine bakınız.

Tutuklular kaçmaktan çok kamptan çıkıp kendiliklerinden geri dönüyor sayıldıkça kamp yöneticilerine yararları bile dokunur. Böyle kaçaklara ikinci cezayı yüklemek pek kolaydır. Ama sessizlik fazla uzun sürerse o zaman sonradan birer birer toplayabilecekleri bir «kaçma grubu» kurmak için kışkırtıcılar gönderilir.

Ama birisi ciddi şekilde kaçmayı düşünürse iş bozulur. Kaçanlar, köpeklerden kurtulmak için arkalarından ormanı tutuştururlar, kilometrelerce tayga haftalarca yanar. 1949'da Vesljana'daki çayırlarda sırtındaki çantada insan eti bulunan bir kaçak yakalandı. Yolda bir tutuklu kamp ressamını öldürmüş, etini kesmiş ama aceleden pişirememişti.

1947 İlkbaharında Kolıma'da iki nöbetçi bir mahkûm grubunu götürüyorlardı. Birden - tasarlamadan - bir tutuklu, askerlerden birinin üzerine atıldı, silâhını aldı ve önce onu, sonra da öbürünü vurdu. (Adını bilmiyoruz. Eski bir cephe subayıydı. Cesaretini kampta bile kaybetmeyen ender ve kuvvetli insanların örneğiydi). Arkadaşlarına artık hür olduklarını söyledi ama, onlar şaşırmış kalmışlardı. Kimse onun peşinden gitmedi, bütün grup yeni nöbetçileri beklemek üzere yere oturdu. Eski subay onların vicdanlarına hitap etmeye çalıştı - boşuna. O zaman silâhları aldı (Bol mermi!) ve yalnız başına gitti. Daha birkaç kişiyi öldürüp, yaraladı, otuzikinci kurşunu da kendi beynine sıktı. Cepheden gelen bütün subaylar onun gibi davransalardı herhalde Takımadalar dağılırdı.

Kras Kampında Halhin Gel savaşının kahramanlarından (1939) eski bir subay elinde baltayla nöbetçiye saldırdı, küt tarafıyla onu bayılttı, tüfeği ve otuz mermiyi alıp ormana daldı. Peşinden köpekleri saldılar. ikisini öldürdü, köpek bakıcılarından birisini de yaraladı. Sonunda onu yakaladıkları zaman hemen vurup öldürmediler. Köpeklerin intikamını da almak istiyorlardı. Çılgın gibi, cesedine bile süngüler sapladılar ve ondan geri kalanı da bir hafta nöbetçi kulübesinin önünde bıraktılar.

1951'de aynı Kras kampında cezaları uzun bir düzine mahkûm dört askere saldırdılar ama öldürmediler (Ezilenler çoğunlukla ezenlerden daha merhametlidirler). Dört mahkûm nöbetçilerin üniformalarını giydiler, makineli tabancaları sırtladılar ve gururlu bir işgüzarlıkla arkadaşlarını dekovil hattına götürdüler. Rayların üzerinde odun yüklenecek olan boş bir vagon duruyordu. Sahte nöbetçiler lokomotife gittiler, makinistleri aşağıya indirdiler ve treni tam hızla Trans - Sibirya Demiryolundaki Reşeta istasyonuna doğru hareket ettirdiler. (Kaçaklardan

birisi eskiden makinistti). Ama ancak yetmiş kilometre gidebildiler. Bu arada kaçtıkları rapor edilmiş, nişancılar onları aramaya başlamışlardı. İlerlemelerini zaman zaman silâh kullanarak sürdürdüler. Fakat Reşeta'dan birkaç kilometre önce alelacele yola koyulmuş mayınlar ve bir nöbetçi bölüğüyle karşılaştılar, böylece eşit olmayan bir mücadeleye atıldılar.

Sessiz kaçışlar çoğunlukla daha mutlu sonuçlara ulaşır. Ama başarıya ulaşırlarsa da bundan pek ender haber alırız: Kaçmayı gerçekten başaranlar röportajlara katılmazlar, adlarını değiştirir, gizli yaşarlar. 1942'de kaçan Kusikov Skatşinski'nin bugün başından geçenleri anlatmaya razı olmasının sebebi 1959'da - 17 yıl sonra - izi bulunduğu içindir. (*)

Zinaida Povalyayeva'nın kaçmayı başardığını da sonunda tuzağa düştüğü zaman öğrendik. İlk başta Almanların yönetimi altında eski okulunda öğretmenlik yaptığı için mahkûm olmuştu. Ama Sovyet Birlikleri geri döner dönmez tevkif edilmedi. Daha önce bir pilotla evlendi. Tevkif bundan sonra gerçekleşti ve Vorkuta'nın 8. kömür madenine gönderildi. Mutfakta çalışan Çinlilerin yardımıyla dış Dünya ve kocası ile ilişki kurmayı başardı .Fakat pilot koca sivil havacı olarak çalışıyordu. Vorkuta'ya uçmak için bir fırsat yarattı. Anlaştıkları gün Zinaida kampının hamamına gitti, kamp elbiselerini orada bıraktı, bir gece önce sardığı saçlarını düzeltti ve dışarıda bekleyen kocasının yanına gitti. Nehirdeki gemide nöbetçiler vardı ama, hiçbiri havacının kolundaki kıza dikkat bile etmediler. Adamın uçağıyla yola çıktılar. Jinaida bir yıl sahte kimlikle yaşadı ama sonunda annesine duyduğu özlem ağır bastı. Oraya gitti ve annesi gözetlendiği için yakalandı. Sorgu yargıcını bir kömür vagonunda kaçtığına inandırarak kocasının işin dışında bırakmayı başardı.

Janis L - s 1946 yılında Perm'deki kamptan yürüyerek Letonya'ya kaçtı. Halbuki herkes konuşmasından onun Rus olmadığını anlayabilirdi. Derdini ancak zorlukla anlatabiliyordu. Kamptan kaçmak kolaydı. Olanca gücüyle çürük çite çullandı ve bir delik açtı. Ama sonra, bataklıklarla dolu ormanda uzun zaman böğürtlenlerle beslenmesi gerekti. Ayaklarında kendi yaptığı

(*) **İzi nasıl mı bulundu: Beraber kaçtığı arkadaşı başka bir suç yüzünden aranıyordu. Yakalandı, parmak izlerinin yardımıyla teşhis edildi. Böylece resmî makamlar kaçakların ölmemiş olduklarını anladılar. Kosikov'u aramaya başladılar. Onun akrabalarının peşine casuslar taktılar ve akraba zincirinden ilerliyerek ona kadar vardılar. Bu uğurda hiç bir fedakârlıktan kaçınmadılar. Hem de işlenen suçtan on yedi yıl sonra!**

ayakkabılar vardı. Bir keresinde köyün birinden inek çaldı, öldürdü, doyuncaya kadar yedi ve derisinden de bir çeşit çizme yaptı. Başka bir seferinde köylünün birinin kürkünü çaldı (Halkın düşman saydığı kaçak da onları düşman görür). İnsanlarla karşılaştığı zaman Letonya'lı göçmen oldugunu, kâğıtlarını kaybettigini söylerdi. O yıl içinde her yere gitmek için özel izin belgeleri gerektiği halde yabancısı olduğu Leningrad'a bir kere bile yol sormadan Varşova istasyonunu bulmayı ve demiryolunun yanında dört kilometre ilerleyip bir trene atlamayı başardı. (L - v Letonya'da onu korkmadan saklayacaklarından emindi. Kaçışını anlamlı gösteren sebep buydu).

L - s gibi kaçmak için köylülere özgü dayanıklılığa, becerikliliğe ve kurnazlığa gerek vardır. Ama genç olmayan, duyduğu bir fıkrayı bir başkasına anlattığı için beş yıla mahkûm olan şehirli ne yapsın? 1941 yılında Moskova ile Gorki arasında top mermisi imâl eden, adi suçlular için ölüm demek olan kampta mutlaka öleceğini anlar anlamaz o da gerekirse kaçabileceğini ispat eder. Gerçi beş yıl çocukça bir süredir ama o bu çalışma ve açlık temposuyla beş ay bile dayanamayacağını anlamıştır. Kaçış, ümitsizliğinin baş kaldırmasıdır. Aradan yarım dakika geçse ne gücünün, ne de iradesinin yetmeyeceği bir baş kaldırma! Kampta beklenen mermiler biraz önce yüklenmiş bir tren harekete hazır beklemektedir. Nöbetçi çavuşu kırmızı yük vagonlarının önünde ilerler, her vagonun içine bakıp tutuklu saklanıp saklanmadığını kontrol eder, arkasından gelen bir demiryolu memuru da her kapıyı mühürler. Ama bu sefer demiryolu memuru çavuştan birkaç vagon geride kaldığı için zavallı yarı aç, yarı ölü fıkracı (*) ikisinin arasından vagona koşar. Sanki kapıyı aralamak, vagona tırmanmak pek kolaymış gibi. Ne çılgınlık! Daha koşarken pişman olmuş, başardığı, içeriye girip heyecan içinde olduğu halde pişmanlığı geçmemiştir - hayâlinde çavuşun geri döndüğünü, kendisini tekmelediğini görür. Demiryolu memuru adını mı çağırıyor? Kapıya mı uzanıyor? Hayır, sadece sürgüyü sürdüler... (Bana kalırsa iyi kalbli demiryolcu bir şeyler görmüş - ama görmemiştir...) Tren kamptan çıkar. Tren cepheye gider. Suçlu kaçmayı önceden tasarlamadığı için yanında bir parça ekmek bile yoktu. Üç gün, üç gece bu yürüyen, gönüllü zindanda yaşayamaz. Cepheye ulaşamaz. Zaten orada ne işi vardır? Ne yapacaktır? Nasıl kurtulmalı? Cephane sandıklarının demir çemberlerle çevrili olduğunu görür. Çıplak elleri ile bunlar-

---

(*) **Bütün bunlar aynen anlatıldığı gibi olmuş yalnız ihtiyarın adı kaybolmuştur.**

dan birisini kopartıp vagon tabanında delik açmaya başlar. İhtiyarın bunu başarması imkânsız mı? Ama ölmek! Yakalanmak! O daha mı iyi? Ustelik sandıkların üzerinde hamalların taşırken kullandıkları ipler durur. Bunları keser ve delikten aşağıya doğru sallanan ilmekler hazırlar. Ne kadar yorgundur! Yaralı parmakları arzularına nasıl da uymaz! Anlattığı fıkra ne kadar pahalıya malolmuştur. Trenin istasyona varmasını beklemez, dikkatle delikten aşağı kayar, iki ayağını arkadaki ilmeğe, omuzlarını da öndekine geçirir. (Gidiş yönünde) şimdi vagonun altında asılı sallanmaktadır. Tren yavaşlar, ihtiyar kendini zorlayarak bacaklarını ilmekten çıkartır. Yerde sürüklenen bacakları vücudunun geri kalan kısmını da aşağı çekerler. Sirklere yakışan bir ölüm numarası ama belki de kaçtığını bildiren telgraf çekilmiştir, bir sonraki istasyonda treni durdurup vagonları arayabilirler. Kampta bulunmadığı mutlaka farkedilmiştir. Kıpırdayamaz, yukarıya bakamaz, traverslere yapışır, gözlerini kapatır ve ölümü bekler. Son vagonlar gittikçe daha hızlanarak üzerinden geçerler. Sonra ortalığı sessizlik kaplar, hârika bir sessizlik! Kaçak gözlerini açar, yana doğru yuvarlanır: Uzaktan trenin kırmızı arka ışığı görünür. Hürdür!

Ama kurtuluş sayılmaz! Hür olmak için para ve kâğıtlar gereklidir. Halbuki onun üzerinde sadece kamp paçavraları vardı. Açlıktan kıvranarak, bitkin, acı içinde bir sonraki istasyona kadar sürünüp orada Leningrad'dan henüz gelen bir trenin yolcularının arasına karıştı. Kuşatılmış şehirden gelenler ölü gibi vagonlardan çıkartılıyor ve sıcak yemek dağıtılıyordu. Fakat bu da kurtuluş demek değildi. Kendini ancak Leningrad treninde ölüm halinde bir arkadaşıyla karşılaşıp onun kâğıtlarına sahip çıktıktan sonra emniyette hissetti. Arkadaşının geçmişini çok iyi biliyordu. Saratov'a geldi, orada bir tavuk çiftliğine girdi ve savaş sonrasına kadar birkaç yıl orada kaldı. Ama sonunda kızını özledi, onu aramaya Nalçik ve Armavir'e gitti ve sonunda Uşgorod'da buldu. Fakat kız bu arada bir sınır muhafızıyla evlenmişti. Babasını ölmüş sanıyordu. Onun anlattıklarını korku ve dehşetle dinledi. Kanunlara ve dine bağlı olduğu halde evlât duygusunun zavallı kalıntılarından tamamen arınmamıştı. Kısacası babasını ihbar etmedi, sadece ona kapıyı göstermekle yetindi. İhtiyarın başka akrabası yoktu. Bütün bağları kopmuştu. Şehirden şehire dolaşmaya, uyuşturucu madde kullanmaya başladı. Bir keresinde Bakü'da öyle aşırı içti ki caddeden ambulansla alınıp hastaneye götürüldü. Duman altıyken gerçek adını sayıkladı ama, kendini gelince sahte adını kullanmaya başladı. Burası bir Sovyet hastanesiydi, nereden geldi-

ği belirsiz bir hastayı tedavi edemezdi. Emniyetten bir yoldaş çağırıldı ve ihtiyar - yıl 1952 idi, kaçma olayı on yıl geride kalmıştı - tekrardan yirmibeş yıla mahkûm oldu. (Böylece başından geçenleri hücrede anlatmak ve tarihe geçmek fırsatını buldu).

Kaçanların sonradan sürdükleri hayat kaçışın kendisinden daha zor ve üzücüdür. Bu kitapta adı birkaç kere geçen Sergei Andreyeviç Çebotaryov için de öyle oldu. 1914'te Kuzey Çin demiryoluna, 1917'de Bolşevik Partisine girmişti. 1929'da, demiryolu anlaşmazlığı sırasında Çin cezaevinde idi. 1931 yılında karısı Yelena Prokofyevna ve Gennodi ve Victor adındaki oğullarıyla vatanına döndü. Bundan sonra olanlar alışılmış şeylerdi. Kendisi birkaç gün sonra tevkif edildi. Ana- babalarını unutmadıkları ve bütün güçleriyle karşı koydukları halde soyadları değiştirildi. Çebotaryov önce Uzak - Doğu'daki OGPU - troykasında (yine bir troyka!) tecrübesizlikten üç yıla mahkûm oldu, sonra hemen yeniden yakalandı ve bu sefer on yıl ceza yedi. Mektup yazmasına bile izin yoktu (Ne hakkında yazabilirdi ki?), bütün ihtilâl bayramlarında çok sıkı gözaltına alınıyordu. Ama bu gözaltına alınmalar beklenmedik şekilde olumlu sonuç verdi. 1934'ten beri Mointı yolunun inşaatında, Kar kampında çalışıyordu. Mayıs bayramında tecrit evine kapatıldı. Orada içeriye atılan hür Avtonom Vasilyeviç Çupin ile tanıştı. Çupin sarhoş muydu, değil miydi bilinmez. Bildiğimiz Çebotaryov'un onun gerçi süresi dolmuş olan ama, lekesiz kimliğini çalmayı başardığıdır. Bu kimlik onu sanki kaçmaya zorluyordu. 8 Mayısta yola koyuldu, yani kaçtı. Kendine hür bir elbise bulmuş, kamp elbiselerini bırakmış, gerçek ayyaşlar gibi ceplerine iki tane yarım litrelik şişe koymuştu. Ama şişelerde votka değil, su vardı. Önce tuzlu steplerden geçti. İki kere demiryolu inşaatında çalışmaya giden Kazaklara rastladı. O zaman bildiği birkaç Kazakça cümle işine yaradı: «Onların dini duygularına hitap ettim, beni bıraktılar.» (*) Balhaş gölünün Batı ucundaki Kar kampının devriyeleri tarafından yakalandı. Kâğıtlarını incelediler, hayatı ve akrabaları hakkında sorular sordular ama, Çupin açık vermedi. Yine şansı yardım etmişti. (Şans olmadan bir kaçak başarıya ulaşamaz). Askerlerin şefleri kulübeye girdi. Çupin ondan önce dav-

(*) **Dinin ateistlere de faydası dokunur! Ortadoks partilerin kaçmaktan hoşlanmadıklarını iddia etmiştim. KP üyesi Çebotaryov onlardan değildi ama materyalizmden de tamamen kopmamıştı. Halbuki Kazaklar hâlâ 1930 yılında Rudyonni'ye yenilmelerini hatırlıyorlardı. Hoşgörmeleri bundandı. 1950 yılında aynı davranışı bekleyemezdiniz.**

ranıp atıldı: «Hey, bak sen, Nikolay! Beni tanımadın mı?» (Saniye meselesi, karşısındakinin yüzünde bir kıpırdama! Kim çehreleri daha iyi hatırlar? Ben onu tanıdım ama onun beni tanımasından Allah korusun!). «Hayır, hatırlamıyorum...» «Nasıl olur? Trende beraber yolculuk yaptık. Adın Naidyonov, Sverdlovs istasyonunda karın Olga ile nasıl tanıştığınızı anlatmıştın. Kompartımanda karşılaşmış, bir daha da hiç ayrılmamışsın.» Hepsi doğrudur. Naidyanov söyleyecek şey bulamaz, beraber bir sigara içerler ve Çupin çıkar gider. (Ah, siz maviler! Size susmanızı boşuna mı söylerler? Birisine içinizi dökmekten sakının! Çünkü Naidyanov o hikâyeyi tren kompartımanında değil, bir yıl önce Kar kampının dış merkezinde anlatmıştır. Şeytana bir kere uymuştu. Çevresindeki bir sürü yüzün hepsini nereden hatırlayacaktı? Konuşkan Naidyanov! Evet, herhalde iş seyahatlerinde de konuşup kendinden sözetmeyi severdi). Çupin sevinç içinde Güneye, Çu istasyonuna doğru ilerlemeye devam etti. Çoğunlukla geceleri yürüyor, otomobil ışıkları yaklaşınca kenara sıçrıyor ve gündüzleri de kıyıdaki sazların arasında uyuyarak geçiriyordu. Nöbetçiler gittikçe sekrekleşiyorlardı. O zamanlar Takımadalar daha bütün ülkeyi bu kadar sarmamıştı. (*) Çebotaryov'un yanında ekmek ve şeker vardı. Bunları idareli kullandığı halde beş gün boyunca içecek bir şey bulamadı. İkiyüz kilometre kadar sonra istasyona geldi ve trene binip gitti.

Artık onun için hür, hayır, kovalamacalı hayat başlamıştı. Hiç bir yerde uzun zaman oturmaya cesaret edemiyordu. Aynı yıl içinde, birkaç ay sonra Frunse şehir parkında eski kamp yöneticisi ile karşılaştı. Neyse ki bu karşılaşma bir saniye sürdü. Çevre müzik çalan, gezinen neşeli gruplarla doluydu. Adam onu tanımadı. İşini tekrar bıraktı (Baş muhasebeci araştırıp davranışının sebebini buldu. Ama kendisi de yıllar önce Solovki'ye atılmıştı). Çebotaryov dolaşmaya devam etti. Önce ailesini aramaya cesaret edemedi, sonra bunu gerçekleştirmek için bir yol buldu. Ufa'daki kuzenine mektup yazdı: Çocuklar ile Lena'nın nerede olduklarını sordu. «Sana bunu yazanın kim olabileceğini düşün ama Lena'ya şimdilik bir şey söyleme.» dedi. Adres olarak da herhangi bir Sirabulak istasyonu ile herhangi bir Çupin'i gösterdi. Kuzen de cevabında çocukların kaybolduğunu, karısının ise Novosibirsk'te yaşadığını bildirdi. Çebotaryov ondan Novosibirsk'e giderek karısına kendisinin ortaya çıktığını ve ona

---

(*) **Bir süre sonra sürgün edilen Koreliler steplere gönderildiler. Ardından Almanlar, onların peşinden de daha birçok millet. Onyedi yıl sonra ben de soluğu orada aldım.**

para göndermek istediğini söylemesini rica etti. Kuzeni oraya gitti. Hemen ardından karısından bir mektup geldi. Akıl hastanesinden çıkmış, pasaportunu kaybetmiş ve Novosibirsk'te üç ay zorunlu kalmaya mahkûm edilmişti. Bu yüzden posta ile paket alamıyordu. Kalbi «Novosbirks'e gitmelisin!» diyordu. Once bir telgraf çekti: «Şu tarihte, şu numaralı trenle geliyorum, beni bekle!» Kalbiniz hislerinizin esiridir ama, Tanrı'ya şükür, altıncı hisse de kapalı değildir. Yolda altıncı hissi onu o kadar rahatsız etti ki trenden iki durak önce inip yola oto stop ile devam etti. Eşyalarını emanete bıraktı ve karısının adresini aramaya koyuldu. Buldu, kapıyı vurdu, içeri girdi: Ev boştu (ilk defa kötü bir tesadüf: Ev sahibi onu uyarmak için bütün bir gün beklemiş ama tam o anda su almaya gitmişti) Çebotaryov ilerledi. Yatağın üzerinde, paltosunu üzerine örtmüş bir ÇEKA'cı horluyordu. (Bu ikinci tesadüfte talihi yaver gitmişti). Çebotaryov kaçtı, yolda Çin'deki günlerinden tanıdığı ev sahibi ile karşılaştı. Ev sahibinin resmi organlarda çalışan damadı telgrafı eve kendi getirmiş, Çebotaryov'un karısının burnuna uzatmıştı: «Bak, senin domuz kendiliğinden tuzağa düşüyor!» Memurlar onu istasyonda beklemiş, sonra birisi evine gitmiş, damat da yatıp uyumuştu. Çebotaryov her şeye rağmen karısını buldu. Yolun ilk kısmını otostopla gittiler, birkaç istasyon ileride Uzbekistan trenine bindiler. Leninabad'da evlenme dairesine başvurdular. Kadın Çebotaryov'tan boşanmadan Çupin'in karısı oldu. Ama, beraber yaşayacak kadar cesaretleri yoktu. Çocuklarını bulmaya uğraştılar, her yana ilânlar gönderdiler - boşuna! Savaş başlayıncaya kadar böyle ayrı, kaçarak yaşadılar. 1941'de Çupin askere alındı. 61. süvari tümeninde telsizcilik yapıyordu. Bir keresinde arkadaşlarının arasında, şaka olsun diye sigara ve kibritler hakkında Çince sözler kullanmak dikkatsizliğini gösterdi. Bu, hangi normal ülkede şüphe uyandırırdı? İnsan birkaç yabancı kelime bilmez mi? Ama bizde yetti! Duyduklarını hemen yetiştirdiler. Çebotaryov bir saat sonra 219. süvari alayının yetkili görevlisi Sokolov tarafından sorguya çekiliyordu: «Çinceyi nerede öğrendiniz?» Çupin: «Bildiğim yalnız bu iki kelime.» «Yoksa Kuzey Çin demiryolunda mı çalıştınız?» (Ülke dışında çalışmış olmak bizde en büyük suçtur). Peşine casuslar takıldı ama, onlar da bir şey bulamadılar. Buna rağmen Sokolov, kendisinin rahatlığı için Çebotaryov'u 58 - 10. maddeye göre tutukladı. Suçu:

— Sovyet Haberalma Bürosunun cephe haberlerine inanmamak,

— Almanların teknik yönden daha iyi donatılmış olduklarını söylemekti (Sanki aynı şeyi herkes görmüyormuş gibi!).

Bu maddelerden kurtulamayız! Eger başımızı kurtarırsak yakamızı da kurtarmaya çalışırız... Mahkeme kararı bildirdi: Kurşuna dizilme! Çebotaryov anavatanında yaşamaktan artık öyle iğrenmişti ki af talebinde bulunmadı. Buna karşılık devlet, çalışmalarını sürdürdü, ve ölüm cezasını on yıl kamp, beş yıl da sürgüne çevirdi. Çebotaryov alışık olduğu yuvaya yeniden yerleşti... ve hafifletici sebepler sayesinde dokuz yıl içeride kaldı.

Başka bir olay daha: Kampta tutuklulardan biri onu yukarıdaki ranzalardan birisine çekip kulağına «Adın ne?» diye fısıldadı.- «Avtonom Vasilyeviç Çupin» - «Nerede doğdun? » - «Tjumen'de» - Hangi bölgede?... Hangi köyde'?» Çebotaryov - Çupin hiç duraklamadan cevap verdi. Mahkûm. «Güzel yalan söylüyorsun?» dedi. «Avtonom Çupin ile beş yıl aynı lokomotifte çalıştım. Onu kendim gibi tanırım. 1936'da onun kâğıtlarını yürüten sen miydin?» Böyle bir olay da kaçağı yaralayabilir. Böyle bir rastlantıyı kendisi yaratsa hangi yazara inanılır? O sıralarda Çebotaryov hayatı yeniden sevmeye başlamıştı. Adamın elini sıkmakla yetindi. O da: «Merak etme. Baba benden bir şey öğrenemez,» dedi.

Çebotaryov ikinci cezasını da böylece Çupin olarak tamamladı. Ne yazık ki büyük bir şanssızlık sonucu son bulunduğu kamp atom projesi grubuna dahil olduğu için çok gizli bir yerdi: Moskova - 10, Tura - 38, Sverdlovsk - 39, Çelyabinsk - 40. Uranyum - radyum cevherini parçalıyorlardı. Çalışmalar İgor Kurçatov'un plânlarına göre yürütülüyor, başlarında doğrudan doğruya Stalin ile Beria'dan emir alan Tümgeneral Tkaçenko bulunuyordu. Tutukluların hepsi dört ayda bir gizliliği koruyacakları hakkındaki belgeleri yeniliyorlardı. Ama işin en kötü yanı serbest bırakılanların evlerine dönmelerine izin verilmemesiydi. «Serbest bırakılanlar»dan oluşan büyük bir grup 1950 yılının Eylül ayında Kolıma'ya gönderildi. Orada serbest bırakıldılar. Gözlenmiyor ama, atom bombasının yapımına yardım eden çok tehlikeli özel bir topluluk sayılıyorlardı. (Elinizi vicdanınıza koyun! Bütün bunları anlatmaya vakit yeter mi? Daha sayısız bölüm gerekirdi...) Böyle onbinlerce «serbest» Kolıma bölgesine dağıtıldı. (Yönetmeliği karıştırın! Ceza Kanununa bakın! Özel gruplar hakkında bir şey var mı?)

Buna karşılık bu sefer karısını yanına çağırabildi. Meldyak dağ madeni köyünde beraber yaşadılar. Oğullarını tekrardan aramaya başladılar ama, gelen bütün cevaplarda «Tanınmıyor,» «Listede yok!» deniyordu.

Stalin öldü, iki ihtiyar, yorgun kemiklerini ısıtmak için Kolıma'dan ayrılıp Kafkaslara gittiler. Havada yumuşak bir koku vardı. Devir yavaş yavaş değişiyordu. 1959 yılında Kiev'de çilingirlik yapan oğulları Victor nefret ettiği o yabancı adı bırakıp halk düşmanı Çebotaryov'un oğlu olduğunu açıklamaya karar verdi. Ve ertesi yıl anne ve babası tarafından bulundu. Bu sefer babasının bir başka derdi vardı. Yeniden Çebotaryov olmak! (Arada üç kere af çıkmıştı, artık kaçmasından sorumlu tutulamazdı.) O da gerçek adını açıkladı, parmak izlerini teşhis için Moskova'ya gönderildi. Ve ihtiyar ancak üçü de Çebotaryov kimliğine kavuştukları ve gelinleri de Çebotaryova olduğu zaman rahat edebildi. (Resim 36. Ama, birkaç yıl sonra bana oğulları Victor'u bulduklarına pişman olduklarını anlattı. Babasına küfrediyor, başına gelenlerden onu sorumlu tutuyor, af ve ıslâh belgelerine kulak asmıyordu: «Boş sözler! Böyle şeylerle vaktimi alma!») (*) En büyük oğulları Gennodi'yi ise bugüne kadar bulamadılar.

Yukarıda anlatılanlardan başarılı bir kaçışın da insanı hürriyete kavuşturmadığı, beraberinde hep eziyet ve tehdit içinde bir hayat getirdiği anlaşılıyor. Kaçanlardan bazıları bu gerçeği tamamen anlamışlardır. Kampta bulundukları sırada siyasi yönden vatanlarından kopanlar ile «ne olursa olsun hayatta kalmak» gibi ilkel bir prensibe saplananlar bunlardandı. Bir kısım mahkûm da Batı'ya gitmek ister, ancak kendilerini oraya ulaştıran kaçışları başarılı sayardı.

Bu tür kaçma teşebbüslerini anlatmak en zor şeydir. Yarı yolda ölenler karanlık mezarlara gömülmüşlerdi. Kaçarken yakalanan susar, konuşmaz. Hedefe ulaşan belki Batı'dan haber gönderebilir ama bazan onlar da geride kalan akrabalarını düşünerek korktukları için çenelerini tutarlar. Çukotka yarımadasında bir bir uçağın kaçırıldığı, yedi mahkûmun Alaska'ya gittikleri yolunda bir söylenti dolaşır. Ama bana onların bu denemelerinin fiyasko ile sonuçlanmış olması daha uygun geliyor.

Bütür bu olaylar daha çok zaman dosyalarda saklanacak, toplanacak ve zamanla işe yaramaz olacak. Aynı bu müsvedde, aynı ülkemizde yazılan bir satır gerçek gibi.

Şimdi böyle bir olaydan söz edelim. Korkusuz mahkûmun adını yine unuttuk. Odesa'dan gelmişti. Sivil mesleği makina

---

(*) **Son zamanlarda ondan haber almıyorum. Hayatta olmadığından korkarım.**

mühendisliği idi, orduda yüzbaşılık yapmıştı. Onun için savaş, Avusturya'da bitmişti. Viyana'da işgal subaylığı yaptı, 1948'de tevkif edildi ve o zamanki modaya göre 58. maddeye uygun şekilde yirmibeş yıla mahkûm oldu. Sibirya'ya gönderildi. Kamp Tayşet'ten yani Trans - Sibirya demiryolundan üçyüz kilometre uzaklıktaydı. Bütün gücünü odun kırarken tüketti, vücudu bitkin düştü ama yaşama arzusu ve Viyana'nın hatırası canlılığını kaybetmedi. Ve başardı! Oradan - ORADAN - Viyana'ya kaçtı. İnanılmaz şey!

Ormandaki çalışma bölgesi, alçak nöbetçi kulübelerinden kolaylıkla görülen patikalarla çevrelenmişti. Bir gün önce ormana çalışmaya giderken günlük ekmek hakkını da beraber götürmüştü. Büyük bir çam ağacını kesti, onu patikanın üzerine devirdi ve dalların altından öbür yana süründü. Ormanın öbür kenarına varması için kısa bir açık bölgeyi aşması gerekiyordu. Bunu da becerdi. Baltayı da yanına almıştı. Mevsim Yazdı. Bir rüzgâr setinden ilerledi. Her adım ayrı azaptı. Fakat onu aştıktan sonra bir ay bir tek insanla karşılaşmadı. Kollarını ve yakasını birleştirip çuval gibi yaptığı gömleğiyle balık yakalıyor, çiğ çiğ yiyordu. Fındık, mantar ve böğürtlen de diğer gıdalarıydı. Hiç durmadan ilerledi, sonunda bitkin halde demiryolunun kör bir hattına vardı ve saman vagonlarından birisinin içine girip uyudu. Gürültülerle uyandı. Karşısında ellerinde ot yabaları ile bir kadınla bir erkek duruyorlardı. Bitkinlikten ne kaçmayı, ne de mücadele etmeyi düşünecek haldeydi. «Pekalâ,» dedi. «Götürün beni! Kamptan kaçtım.» Karşısındakileri demiryolu bekçisiyle karısıydı. Adam «Korkma,» dedi. «Biz de senin gibi Rus'uz. Sesini çıkartma, burnunu da dışarıya uzatma!» Ve dönüp gittiler. Kaçak onlara güvenmemişti. Sovyet olmak ihbar etmemeyi gerektirmiyordu. Ormanın kenarına gidip saklandı. Biraz sonra demiryolu bekçisinin geri dönüp yiyecek ve elbise getirdiğini gördü. Hava kararırken tekrardan yola çıktı. Demiryolunun kenarından ilerledi. Ormanın içindeki bir istasyonda bir yük treni vardı. Ona atladı, sabaha kadar gitti sonra da tekrar atlayıp ormanda saklandı. Böylece her gece Batı'ya doğru gitti. Güçlenince gündüzleri de yola devam etti. Yalnız istasyonlardan önce atlayıp saklanıyor veya yürüyerek istasyonu geçip yeniden trene atlıyordu. Birçok defa ayağının, kolunun hatta kafasının kopması tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. (Bir ihbarcının birkaç satırına karşılık bu çok yüksek bir bedeldi...) Ural'lardan önce bir yerde alışkanlıklarından şaştı ve ağaç yüklü bir vagonda uyudu. Bir tekme ile uyandı ve yüzüne tutulan fenerin ışığı ile gözleri kamaştı. «Kâğıtlarınız!» «Çabuk!» Ayağa

kalktı, kuvvetli bir yumrukla askeri aşağıya yuvarladı, kendisi de öbür taraftan - bir başka askerin tam üzerine - atladı, onu da yere yuvarladı ve birkaç adımda yandaki trenlerin arasında kayboldu. İstasyonun arkasında giden bir trene atladı. Sverdlovsk'a uğramak istemiyordu. Banliyölerden birinde bir dükkânın kapısını kırıp içeriye girdi. Elbise ve yiyecek aldı. Üstüste üç elbise giydi. Bunlardan birini istasyonda sattı ve Çelyabinsk - Orsk - Orta Asya bileti aldı. Hayır, hedefinin Viyana olduğunu unutmamıştı. Yalnız yeni bir kişiliğe bürünüp kendisini arayacakları devreyi atlatmak istiyordu. Bir pazarda yanına Türkmen Kolhoz Başkanı geldi ve kâğıtları olmadığı halde onu işe aldı. Elleri mühendislik ünvanını ispatlıyor, önüne gelen her makineyi tamir ediyordu. Birkaç ay sonra parasını alıp sınır boyundan Krasnonodsk'a gitti. Marov'da bir devriye grubu trene bindi ve yolcuların kâğıtlarını sordu. Mühendisimiz koridora çıktı, vagonun kapısını açtı, dıştan asılarak tuvaletin penceresine kadar ilerledi ve oraya tutundu (Beyaza boyanmış tuvalet penceresinden askerler onu göremezlerdi). Vagonun basamağına dayanan ayağının ucunu da farketmediler. Bir kere daha kurtulmuştu. Bundan sonra rahatlıkla Hazar Denizini açtı, öbür kıyıda Bakû - Şepetovka trenine bindi ve oradan da Karpatlara kadar gitti. Dik, ormanlık bir patikadan sınırı geçmek istedi ama o kadar dikkat etmesine rağmen nöbetçiler tarafından yakalandı. Sibirya'daki kamptan beri, devirdiği çam ağacından sonra katlandığı bütün fedakârlıklar ve acılar, bütün çabalar ve yorgunluklar hedefe ulaşmak üzereyken boşa gitmişti... Tayşet'teki saman vagonunda olduğu gibi bütün gücü bir anda tükendi. Karşı koyayacak, hattâ yalan bile söyleyecek kuvveti kalmadı. Yalnız hiddetle bağırabildi: «Yakalayın, cellâtlar! Siz kazandınız!» - «Kimsin?» - «Kamptan kaçan bir mahkûm. Haydi, bağlasanıza!» Ama sınır devriyeleri garip davranıyorlardı. Onun gözlerini bağladılar, ormanda bir kulübeye götürdüler, sormaya devam ettiler ve sonunda onların - dost oldukları ortaya çıktı! Bandera'cılar idiler! (Kültürlü okuyucunun tiksinerek titrediğini görür gibiyim: «İşte, yazarın anlatmak için nasıl bir tipi seçtiği anlaşıldı. Benderacıları dostu sayıyor! Temiz birisi!» Buna ne cevap vereyim? Onu ben düşünüp yaratmadım. Kamptan kaçan böyle birisiydi. Kampta böyle olmuştu. Çünkü inanın, kampta yaşayanlar şu köpekçe kuralı benimserler: «Varlığın bilincini belirler!» Gazetelerin tavsiye ettikleri hayatı sürmezler. Kampta herkes yanındakilere katılır, beraber eziyet çektiği herkesi arkadaş sayar. Köpekleri onların üzerlerine salanlar da yabancıdırlar. Ne yapsınlar: Doğru ideolojinin eksikliği!) Bandera'cılar onu kucakla-

dılar ve o sıralarda elverişli olan yollardan sınırı geçmesine yardım ettiler.

Böylece tekrar Viyana'ya döndü. Bu sefer şehrin Amerikan kesimine yerleşti. Ama hep aynı çekici materyalist kurallara uyup kanlı kampı tamamen unutarak mühendis olarak çalışmak imkânını aramadı, en çabuk yoldan Amerikalılara koştu, içini dökmek istedi. Onlar da ona herhangi bir iş verdiler.

Kendini emniyette hisseder etmez gerginliğimizin geçmesi insanlara özgü bir huydur. .Kahramanımız da Odesa'da bulunan annesi ile babasına para göndermek arzusuna kapıldı. Bu amaçla elindeki dolarları rubleye çevirmesi gerekti. Musevi bir iş adamı onu, para vermek için Sovyet işgali altında bulunan evine çağırdı. O zamanlar Viyana'da oturanlar işgal bölgelerine aldırmaz, durmadan oraya buraya giderlerdi. Ama onun, bundan özellikle kaçınması gerekirdi. Kaçınmadı ve oraya gider gitmez yakalandı.

Bu tam Ruslara yaraşır bir hikâyeydi. Birisi bütün engelleri aşmayı başarır ve ilk votka masasında bütün başarısı boşa gider.

Ölüme mahkûm edilip Berlin'deki Sovyet cezaevinin bir hücresinde hükmün infaz edilmesini beklerken bütün bunları Anikin adında bir mahkûma anlattı. Kendisi de mühendis ve subay olan bu Anikin Alman esaretinde kalmış, Buchenvald'da ölmek üzereyken Amerikalılar tarafından kurtarılmış, Sovyet bölgesine getirilmiş ve Alman fabrikalarının sökülmesinde çalışmıştı. Sonradan Batı Almanya'ya yerleşmiş, Münih yakınlarında baraj inşaatında çalışmış ve oradayken Sovyet Savunma Örgütü tarafından kaçırılmıştı. (Projektörlerle gözlerini kamaştırıp zorla arabaya sürüklemişlerdi). Bunların hepsi nedendi? Odesa'lı makina mühendisinin anlattıklarını dinleyip bunları bizim için hafızasında saklaması için mi? Daha sonra iki defa Ekibastus kampından kaçmaya kalkışmak için mi? Ya sonra, sürülüp kireç madeninde öldürülmek için mi?

Alaycı ve katı insan kaderleri! Tek bir insan hayatının anlamını bunların ardında nasıl seçelim?...

Mahkûm gruplarının beraberce giriştikleri çok sayıdaki kaçma teşebbüslerini bu bölüme almadık. 1956 yılında Monçegorsk'ta bütün bir kampın topluca kaçtığı söylenir.

Bütün kaçma hikâyelerini anlatmak ve saymak istersek kolay okunmayacak, sayfaları kolay çevrilmeyecek bir liste oluşur. Bu kamp hakkında eser vermeye kalkışacak kimse de okuyucuyu ve kendini yormamak için olayları yüzer yüzer atlayarak anlatacaktır.

15 ŞİZO'lar, BUR'lar, ZUR'lar

Dünyanın yeniden kuruluşuyla beraber gelen olaylar içinde, gönlümüzü sevinçle dolduran haktan vazgeçmeler vardı: Sömürücülüğe, koloni bulundurmaya, askerlik yükümlülüğüne, gizli diplomasiye, gizli tâyinlere, gizli polise, okullarda din derslerine, hepsine paydos, deniyordu. Gönül tokluğumuzun daha başka belirtileri de yok değildi. İçlerinde hapishane geleneğini yaşatmama sözü yoksa da, h ü c r e y e k o y m a usulünden kesinlikle vazgeçiliyordu. (Hapishane duvarlarını yıkmıyorlardı, anlamını değiştiriyorlardı, o kadar.) Hücrenin kökü ise, kapitalist zindancıların sapık ruhlarında doğmuş olmakla, elbette kazınacaktı. 1942 yılının Islâhedici - Çalıştırıcı Kanun külliyatında gerçi, hücrenin sözü geçiyordu ama, oradaki hücre - bayağı koğuştan farksız, kuru, aydınlık, içinde karyola - yatak takımının bulunduğu odadır.

Bugün - hücrenin yasak olduğunu söyleyin - değil zindancılar, tutuklular bile durumu normal görmeyeceklerdir.

1933 yılında çıkarılan, 1950 başlarına kadar geçerli (aslında geçersiz) Islâh ve Çalıştırmaya dair Kanun külliyatı, daha da insani idi: Tutuklunun bir odada yalnız başına tutulmasını yasaklıyordu!

Bunun sebebi - iklimin yumuşamasına değil de, o tarihe kadar kamplarda yeni cezalandırma usullerinin bulunmasına bağlıdır. Bu yeni metodlar yüzünden insana yalnızlık değil, birlikte bulunma durumu daha acı geliyordu, üstelik çalışma şartı da ekleniyordu:

RUR'lar (1) - sıkı düzen bölükleri, sonradan:

BUR'lar (2) - Sıkı düzen barakaları, cezalılar ekipleri ve

(1) RUR — Rota Usilenncgo Rejima sözcüklerinin baş harflerinden oluşmuş. sıkı düzen bölüğü.

(2) BUR — Barak Usilennogo Rejima - sözcükleri baş harflerinden oluşturulmuş.

ZUR'lar [1] - Sıkı düzen bölgeleri - cezalıların gönderildiği misyonlar.

Sonraları, göze batmadan, hayır, hayır - hücreler değil -

ŞİZO'lar [2] - Cezalılar tecrithaneleri eklendi.

Tutukluyu korkutacak bir araç yoksa elde - onu boyun eğmeye neyle zorlayacaksınız?

Ya yakalanmış kaçakları nereye oturtacaksınız?

ŞİZO - neyin karşılığıdır? Her şeyin karşılığı olabilir: Şefin hoşuna gitmedin, selâm vermekte kusur ettin, geç kalktın, erken yattın, yoklamaya geç kaldın, yanlış yoldan yürüdün, giyiminde kusur görüldü, yanlış yerde sigara içtin, barakada fazla eşya bulundurdun - al, buyur, 1, 3 veya 5 gün. İş normunu doldurmadın - kadınla yakalandın - al, buyur 5, 7 veya 10 gün. İşe çıkmayı reddedenlere - 15 gün verildi. Kanuna göre (hangi kanun?) 15 günü aşan ŞİZO cezası yoktu ada, armonika gibi uzardı, mübarek: 1 yılı bulduğu da görülmüştü. 1932 yılında Dmitlag'ta (Averbah'ın ağzından öğreniyoruz) kendi kendini sakatlamanın cezası - 1 **yıl** ŞİZO! Yaranın tedavi edilmediğini de gözönünde bulundurduğumuzda - yaralı sakat adamın 1 yıllığına hücrede çürümeye terkedildiği anlamı çıkar!

ŞİZO'nun şartnamesinde ne yazılıdır? a) Soğuk, b) Rutubetli. c) Karanlık olacak. d) İçindekine açlık çektirecek. Bunun için ısıtılmaz. (Lipay anlatır: Dışarda eksi 30 santigrat olsa bile). Kışın barakaya cam takmazlar, duvarların nem toplamasını beklerler (alternatif: Barakayı ıslak zemin üzerinde yaparlar). Pencere ya çok ufak, ya hiç yok (çoğunlukla öyle). Yiyecek olarak **Stalin tayını** - günde 300 gram ekmek, sıcak yemek olarak - katıksız çorba, oraya girildiğinin üçüncü, altıncı ve dokuzuncu günü ancak. Vorkuta - Vom'da ekmek 200 gram, **sıcak** yerine her üçüncü gün bir parça **çiğ** balık. Diğer bütün hücrelerdeki rejimler - işte bu ikisinin arasında değişir.

Kiminin saf anlayışına göre hücre - çatısı, kapısı, kiliti olan, odamsı bir yer. Yok öyle şey! Kuranah - Sala'da hücre olarak, eksi santigradta - içi likenle kaplı, ham tomruklardan çakılı izbe kullanılırdı. (Hür vatandaşlardan doktor Andreyev: «Doktor olarak bu hücrede **oturulabileceğini** beyan ediyorum!») Takım-

---

(1) ZUR — Zona Usilennogo Rejima - sözcükleri baş harflerinden oluşturulmuş.

(2) ŞİZO — Ştrafnoy İzolâtor Rejima — sözcükleri baş harflerinden oluşturulmuş.

adalarının öbür ucuna atlayalım: Aynı Vorkuta - Vom'da 1937'de, işe gitmeyi reddedenler, çatısı olmayan, ham keresteliklerden yapılı izbeye veya toprak içine kazılmış **ç u k u r a** oturtulurlardı. Yağmurdan korunmak için çukurun üstünü rastgele paçavrayla örterlerdi. Arnold Rappoport, Diyojen misali, fıçı içinde kalırdı. Yiyecek dağıtımı şöyle yapılırdı: Gardiyan, elde tayınlar, ana kapı kulübesinden çıkar, ilk önce izbede kalanlara seslenirdi: «Gelin, tayını alın,» derdi. Cezalılar izbeden daha bir adım atmadan, nöbetçi asker tüfeğini omuzlardı, «Durun, yoksa ateş edeceğim,» derdi. Gardiyan, şaşkınlık ifadesiyle, «Ne oldu, ekmek istemiyor musunuz?» diye alay ederdi. Çukurdakilere ekmek ve balık doğru içeriye, cıvık çamur içine atılırdı.

Mariinsk kampında (haliyle diğerlerinde de aynı) hücre duvarları karla kaplıydı, bu hücrelerde giyinik olarak kalmak yasaktı, cezalılar İÇ ÇAMAŞIRIYLA OTURURLARDI, Her yarım saatta bir gardiyan gözetleme deliğini açar, İ. V. Şved'e öğüt verirdi: «Bana bak, burada dayanamazsın, orman kesimine git daha iyi!» Gardiayna hak veren Şved, içerde gebermektense, ormanı yeğlemiş. Onikibuçuk yıl kamplarda kalan bir tutuklu, toplam olarak 148 gün ŞİZO'da kalmış. Değişik sebeplerle ceza görürdü: Nöbetçi olarak **H i n d i s t a n a** gitmeyi reddettiğinden (Hindistan - serserilerin kaldığı baraka) 6 ay ŞİZO'ya çarptırılmış. Karnının doyduğu tarım çiftliğinden orman kesimine gitmeyi istemediğinden, ekonomik karşıdevrimcilik maddesiyle (58 - 14) yargılanmış, yeniden 10 yıla çarptırılmıştı. Cezalılar kampına gitmeyi kabul etmeyen serseri, muhafızların şefine yumruk atabilir, elindeki tabancasını düşürebilir ve sonunda eski yerinde bırakılabilirdi. Uslu siyasî tutukluya bu şans tanınmaz, başını kıçına sokana kadar ezerler! 1938'de Kolıma'da, serserilerin konduğu hücreler ısıtılırdı, Ellisekizincinin hücrelerine benzemezdi.

BUR - uzun süreli hapsedilme yeri. Oraya 1 ay, 3 ay, 6 ay, 1 yıllığına, tutuklunun tehlikeli kişi sayılması halinde - süresiz oturturlardı. Bir kere kara listeye adın geçtiyse, ne olur ne olmaz diye seni her yıl 1 Mayıs, 7 Kasım tarihlerinde, kampta bir kaçış olayı olduğunda, olağandışı durumlarda BUR'a sokarlar.

BUR - dikenli telle çevrili normal bir baraka olabileceği gibi, kamp içinde bulunan, hapishane olarak kullanılan, hapishane düzeniyle işleyen, tutukluların teker teker gardiyan odasında dayaktan geçirildiği taş bina da olurdu. (Dayağın iz bırakmaması bakımından araç olarak, içine tuğla konan keçe çizme kullanılması faydalıdır.) Bu gibi BUR'larda her hücrenin kapısı, her ka-

pıda gözetleme deliği, kiliti, sürgüsü bulunur, yerler beton, ayrıca BUR içinde kalanlar için cezalılar hücresi bulunurdu.

Meselâ Ekibastus BUR'u böyleydi (baraka tipindeki ayrı). Sedir yoktu, içine yıkılanlar yerde, gocuk ve kazak üzerinde yatarlardı. Demir saç, tavana yakın ufak pencereyi burunsalık biçiminde kapardı. Burunsalıkta çiviyle açılmış delikler bulunurdu, fakat Kışın kar o delikleri kapar, odanın içi büsbütün karanlık olurdu. Gündüzleri ampul yanmazdı, onun için gündüzleri gecelerden daha karanlıktı. Hava değişimini sağlayacak hiç bir aygıt yoktu. 1950'de **altı ay süreyle** geziye çıkarmadılar. Bizim BUR kamptan fazla zindana benzerdi. Tuvalete kimseyi çıkarmazlardı, bütün ihtiyaçlar aynı odanın içinde görülürdü. Büyük pislik kabını dışarıya çıkarmak - temiz hava yutmak için biraz fırsat sayılırdı. Hamam - en büyük bayram yerine geçerdi. Odalar tıklım tıklım dolu, yatacak kadar yer olmakla beraber, beden hareketi yapmak için yer yoktu. Böylece 6 ay kalınırdı. Çorba - sade su, 600 gram ekmek, tütün hiç yoktu. Evden gönderilen paketin sahibi eğer BUR'da kalıyorsa, bozulan yiyecekler bir tutanakla hesaptan düşerdi (gardiyanlar kendilerine alırlardı veya ucuz ucuz pridurkalara satarlardı), bozulmayanlar saklanırdı. (Bu düzenden geçirilenler işe çıkarıldıklarında, **kımıldarlardı**, bir daha içeriye tıkılmak korkusu oldukça büyüktü).

Bu sıkışıklıkta tutukluların, hele adi suçluların, canları çıkıyordu. Serseri - hırsız takımının daha fazla etkilenmelerine sebep - tabii olarak atılgan, sinirli olmalarındandı. (Ekibastuz'a düşen serseriler de Ellisekizinci gibi işlem görürdü, hiç bir kolaylıktan yararlanmazlardı). BUR tutukluları arasında yaygın davranış - yemekte alüminyum kaşık dağıtılması halinde - o kaşıkları yutmaktı. Kaşığımı yuttum diyeni röntgene çıkarırlardı, dediği doğru çıktığı zaman - hastahaneye yatırarak midesini açarlardı. Löşoka Karnouhiy üç kere yutmuş, midesinden pek ufak parça artakalmıştı. Kolka Salopayev - asılma yoluyla intihar numarasına heveslenmiş, arkadaşları «zamanında görmüşler», başını ilmikten kurtarmışlar - çocuğu hastaneye yatırdılar. Bir başkası: İplik parçasını dişleri arasından geçirerek ona «mikrop doldurmuş», sonra iğneyle ipliği bacağının derisi altına sokmuştu. İntan! Hastane! Gangren mi, kankıran mı, n'olursa olsun, buradan kurtuluş olsun da!

Cezalıları çalıştırmak kolaylığından vazgeçmek istemeyen işveren, bu kere cezalılar bölgelerini kurmuştu (ZUR'ları). Di-

ğerlerinden farkı - ZUR'larda yemeğin daha kalitesiz çıkması, aylarca ikinci kap yemeğin bulunmayışı, daha küçük ekmek tayınının verilmesiydi. Hamamda kışın - kadın berberler kapitone pantalon ve kazak giyinmiş olarak, çıplak erkekleri traş ederlerdi. Hamamın camları da kırık olabiliyordu. Yemekhane bazan bulunmazdı, çorbayı mutfaktan alarak, ayazda barakaya kadar götürmek, soğuk olarak yutmak vardı. Olüm oranı çok yüksekti, dispanser can çekişen hastalarla dolup taşıyordu.

Cezalılar bölgelerini sadece saymak bile - ayrı araştırmaya konu olabilir, oldukça ağır, zahmet isteyen bir iş, çünkü izleri kalkacaktır.

Cezalılar bölgesinde kalan tutuklulara yaptırılan işler: Bölgeden 35 kilometre uzaklığa ot kesmek için gidilirdi; gece de orada, ottan yapılı şalaşlarda kalınırdı, bataklık arazide ayağınız hep su içinde. (Korunma askerleri iyi kalbli kimseler oldugunda, yemiş toplanırdı, sert askerler ise ateş eder, öldürürlerdi fakat yemiş toplama işi yine durmazdı: Karnı aç insanlar n'apsın?) Aynı bataklıklarda hayvanlar için mayalanmış yem hazırlanırdı (silos), fakat adamların kendileri, uçuşan haşereye yem olurlardı. Koruyucu cibinlik bulundurulmazdı. (Yüz ve boyun kan revan içinde, göz kapakları şiş, gözler hemen hemen görmüyordu). Vıçegda ırmağı sularının yayıldığı sahada turba üretimi: Kışın ağır balyozlarla üstteki donmuş mil çıkarılır, altındaki turba kesilerek alınırdı. Turba kızaklarla, 1 kilometrelik rampaya sürülürdü. Kızağı çeken - onlardı, yönetim atlara kıyamıyordu. - Bayağı toprak işinde çalıştırılırlardı (Vorkuta civarında «Toprak Kamp Noktası). Haliyle, özellikle cezalılara verilen kireç ocağı işi de vardı. Taş ocakları da. Saymakla bitiremezsiniz. Ağır işler içinde - en ağırları, dayanılmazlar içinden - en dayanılmazı cezalılara yüklenirdi. Her kampta çeşidi bulunurdu.

ZUR'lara gönderilmek için yeğ tutulanlar: Dindarlar, inatçılar ve serseriler (evet, serseriler. Yerli eğitimcilerin öfkeciliği yüzünden büyük eğitim sisteminde açılan gedik.) İblis hesabına çalışmayı reddeden «rahibeleri» ayrı barakalarda tutarlardı. (Peçorski devlet tarım çiftliğinde onları hücrelerde, dize kadar su içinde tutarlardı. 1941 Sonbaharında 58 - 14'ten karar verdiler, hepsini kurşuna dizdirdiler.) - Dini propaganda yaptı diye papaz peder Viktor Şipovalnikov'u da ZUR'a yolladılar (suçu - Paskalya yortusunda 5 hastabakıcı kadın için, âyin yapmak). Hürmette kusur eden mühendisleri ve genellikle küstahlaşmış aydınları da oraya koyarlardı. Yakalanmış kaçakları da. Ve kalb-

leri sızlayarak, emekçi ideolojisini benimsemek istemeyen **s o s y a l - y a k ı n l a r ı n ı** da oraya tıkarlardı. (Klassifikasyon, ağır zihni faaliyete gerek gösteren bir iştir, bu bakımdan arada bir yanlış yapan yönetimde kusur aramayalım: Karabastan iki araba kadın çıkarmışlar yola, birinde kreşte çocuklara bakacak, dindar kadınlardan seçilmiş grup, diğerinde hırsız, ahlâksız ve frengili kadınlar grubu, Dolinka'nın ZUR'una - Konspay'ya gönderiliyordu. Nasılsa olmuş, arabaları karıştırmışlar. Frengililer - çocuklara bakmaya, «rahibeler» - cezalılar kampına gitmişler. Sonradan anlaşıldıysa da, öyle bıraktılar.

Takırdıcı olmayı kabul etmeyenleri de çoğunlukla cezalılar bölgesine yollarlardı. Çoğu orada öldü, serüvenlerini anlatamazlar. Kaatil ÇEKA'cılardan, hele - onlardan bir şey duyamayız. Oraya yollananlar içinde toprak bilgisi uzmanı Grigoryev'de bulundu, fakat o hayatta kaldı. Estonya tarım dergisi redaktörü Elmar Nugis de öyle.

Kadın meseleleri de olurdu. Bu konularda tam fikir sahibi olamayız, çünkü gözümüzden kaçan ayrıntıların olduğu kadar, bilgimiz dışında kalan, gönül işleriyle girift olan konuların da etkisi olurdu. Buyurun, işte kendi ağzından İrina Nagel'in hikâyesi: Uhta devlet tarım çiftliğinde idare âmirliğinin daktilosu olarak iş görüyordu, iyi pridurka göreviydi. Ağır başlı, dolgun vücutlu, başı saç örgülü kadıncağız, kolaylığı bakımından, pantalon ve kayakçı parkasını kullanırdı. Kamp hayatını bilenler, içeridekiler için ne yemleme olduğunu anlarlar. ÇEKA'cılardan asteğmen Sidorenko, İrina Nagel'i biraz daha yakından tanımak isteğini açığa vurmuştu. Kadının cevabı: «Serseri takımından en sonuncusu beni öpsün, daha iyi! Utanmaz mısınız? Duvarın arkasında çocuğunuz ağlıyor!» Kadının kuvvetle ittiği ÇEKA'cı, bu kere yüzünün ifadesini değiştirerek: «Hoşuma gittiğinizi mi sandınız? Sizi kontrol etmek istedim, oldu. Bundan sonra bizlerle **i ş b i r l i ğ i** yapacaksınız.» dedi. Kadın kabul etmeyince, cezalılar kamp noktasına yollandı.

Yeni yerdeki ilk akşamın izlenimleri: Kadınlar barakasında hırsızlar, ahlâksızlar ve «rahibeler». (*) Kızlardan beşi çarşaflara sarılarak geziniyorlar: Bir gün önceki oyunda serseriler, üzerlerinde ne varsa, kumarda kaybetmişler, çıkarmalarını emretmişler. Derken serserilerden gitaralı bir grup odaya giriyor, hepsinin üzerinde don ve fötr şapka. Kendi hırsız üslûbuyla se-

---

(*) Dünya tarihinde bu iki elemanı bir tutan, bir başkası var mıydı? Bunu yapabilmek için, insan ne olmalıdır?

renat söylüyorlar. Bunun üzerine başka bir grup geliyor, kızgın kızgın. Kendilerine ait bir kızı buluyorlar, onu yere atıyorlar, iskemleyle dövüyorlar, tekmeliyorlar. Dövülen ilk önce bağırıyor, sonra takattan kesiliyor. Herkes yerinde oturuyor, karışmıyorlar, âdeta görmemezliğe geliyorlar. Biraz sonra sağlık memuru geldi: «Seni döven kim?» - «Ranzadan düştüm». Aynı akşam İrina Nagel'i de kumarda kaybetmişler, fakat kancıklardan Vaska Krivoy, durumu yöneticiye anlatarak, kendisini kurtarmış: Yönetici onu ana kapıdaki nöbetçiler odasına aldırtmış, geceyi orada geçirmiş.

Cezalıların yollandığı misyonlar (faraza tayganın en kuytu yerinde bulunan Parma Nıroblag), koruma asker ve zindancılar içinde cezalandırma yeri sayılırdı. Kusuru görülmüş asker, yönetici, gardiyan oraya yollanırdı. Bu görevlere çoğunlukla tutuklular arasından eleman seçerek, tâyinler bile yaparlardı.

Kamplarda kanun ve hak olmadıktan sonra, cezalılar bölgesinde hiç aranmaması gereken bir şey haline gelmiştir. Serseriler buralarda istediklerini yaparlar, bıçaklarını bile saklamazlardı. (Vorkuta'da «Zemlyanov» kamp noktası, 1946). Gardiyanlar serserilerden korktukları için, kamp bölgesi dışında saklanırlardı. (Tutukluların çoğu Ellisekizinci olması halinde bile durum böylesine idi.)

Peçora yakınındaki Cantuy ceza kampında, lâf olsun diye, serseriler iki barakayı ateşe vermişler, yemek pişirilmesini durdurmuşlar, ahçıları kovalamışlar, iki subayı kesmişler. Öbür subaylar, rütbelerinin geri alınması tehdidi karşısında bile, kampa girmeyi reddetmişler.

Bu hastalıkların ilâcı - düşmanı birbirine kırdırmakla bulunur. Cantuy'ın komutanlığına bir **kancığı** tâyin ettiler. Onu, yardakçılarıyla birlikte bir yerlerden getirdiler. Onlar hemen ilk akşam üç hırsızı hançerlediler. Durum bunun üzerine yatışmaya başladı.

Eski atasözü geçerliliğini ispat etmiş oldu: Dinsizin hakkından imansız gelir. Oncü Teori öğretilerine uyularak, sosyal - yakınlıklarının üretimine hız verdikten, fakat aşırı çoğalmalarını gördükten sonra, çareyi birbirine kırdırmakta bulan Takımadaları babaları, adi suçluları iki gruba böldüler, ellerine de bıçak verdiler. (Savaş sonrası yıllarında Takımadalarını sarsan serserlerle kancıklar arasındaki savaş, işte buydu.)

Cezalılar bölgesinde, serserilerin hayatı, görünürdeki serbestliğe rağmen, pek o kadar tatlı değildi, taşkınlıkları ondan ileri gelirdi. Asalak cinsinden oldukları için, kanları emilecek-

ler arasında kalmak, işlerine gelirdi. Kimi vakit, Vorkuta'nın ünlü Kireç Fabrikasına gitmemek için, parmaklarını keserlerdi. (Savaş sonrası yıllarda kimi sabıkalıya mahkeme kararında bile «Vorkuta kireç fabrikasında çalıştırılması» gibi bir not yazdırılırdı. Vidanın yukarıdan sıkıştırıldığını görüyoruz.)

Orada herkes, yanında bıçak taşırdı. Serseriler ve kancıklar hergün birbirini keserlerdi. Ahçı (kancık) dilediği şekilde çorba dağıtırdı: Kimine koyusundan, kimine sulusundan koyardı, kiminin kafasına kepçe indirmekle yetinirdi. Puantör, elde armatür demiri parçasıyla dolaşırdı, havada ıslık sesi çıkaran tek vuruşla, insan öldürürdü. Kancıklar, metres olarak kullandıkları küçük çocuk bulundururlardı yanlarında. Üç baraka vardı· Kancıkların, hırsızların ve kalantorların kaldığı barakalar; her biri 100 kişilik. Kalantorlar - çalışırlardı: Kamp çevresinde kireçli kayayı parçalamak, teskereyle onu tepeye çıkarmak, ocak kurmak, kireç pişirmek - onların işi. Kireç tozu, is ve duman içinde kireç söndürürlerdi.

Cidin kamplarının cezalılar bölgesi olarak Bayangol ünlüdür.

Kraslag Revuçiy cezalılar kampına, cezalılardan önce «çekirdek» olarak, sayıları 150'yi bulan, cezaya çarptırılmayan, fakat çalışmakdan yılmayan tutuklu işçi grubu getirilmişti. (Kamp - cezalılar kampı olmakla beraber. Yönetim iş çıkarılmasını da ister. Plânın yerine getirilmesi için, suçları olmayanlar getirildi.) Sonraki gruplar - serseriler ve uzun süreye çarptırılmış Ellisekizinci madde hükümlüsü. Bunlara **ağırcılar** deniyordu. Serseriler ağırcılardan korkarlardı, çünkü bir serseriyi öldüren ağırcı, kendi cezasını ağırlaştıramıyordu artık. Kanallar inşaatında ise böylesine bir eylem - sınıf düşmanının çıkışı, sayılırdı.

Revuçiy'deki iş günü 11 saat olmakla beraber, 5 - 6 kilometrelik yürüyüşle birlikte, 15 saatı buluyordu. Sabah 4.30'da kalkılırdı, akşam 8'e doğru dönülürdü. Tutukluların **yitik** hale gelmesi çok sürmezdi. Bu durumda ise gitmeyi reddedenler de bulunurdu. Yoklamadan sonra işe gitmeyenleri kulüpte sıraya dizerlerdi, puantör içlerinden birkaç kişi seçerdi. Mevsime göre (eksi 50 santigrad) giyinmiş (hafif ceket, ayağında halattan örülü çarık) olan o birkaç kişiyi bölgenin dışına kovup çıkarırlardı, sonra üzerlerine 5 - 6 çoban köpeği salıverirlerdi. Köpekler çıkar, onları parçalarlardı. Sonra köpekleri geri çağırırlardı. öküzün çektiği, bir Çinlinin kullandığı, çukurları temizlemek için kullanılan araba gelirdi, adamları üzerine yüklerlerdi. Araba onları bir vadinin kenarına götürür, oradan aşağıya atardı. Orada

ise onları çavuş Löşa Svoboda beklerdi, çalışmaya başlayana kadar, onları sopayla döverdi. Onların çıkardığı işi çavuş kendi ekibinin hesabına geçirirdi, onların hakkı ise - hücreye kapatılanın hakkıydı - günde 300 gram ekmek. (Bu kademeli sistemi düşünen - küçük Stalin olmalıydı!)

Galina Osipovna Serebryakova - BUNLARI NİÇİN YAZMIYORSUNUZ? Hikâyelerinizin kahramanları kampta otururken, neden acaba, çalışmazlar, hep Lenin ve Stalin'den söz ederler?

Ellisekizinciden gelme bayağı bir tutuklu için, cezalılar kampında hayatta kalmak, imkânsız gibi bir şey.

Kuzey Demiryolu Kampında (yönetici - Albay Klüçkin) 1946 - 47 yıllarında yamyamlık olayları görüldü: İnsanları doğrarlardı, pişirip yerlerdi.

Dünyada ve tarihte eşi olmayan milletimizin zaferinden hemen sonra görüldü.

Hey, Albay Klüçkin, emeklilik yıllarını geçirecek villâyı sen nerede yaptın?

16 Sosyal, Yakın Elemanlar

Artık etkisiz kalemimin de bu grubun övgüşüne katılmasının sırası geldi. Onlar korsan ve soyguncu, serseri ve sıradan mahkûm olarak övülmüşlerdir. Robin Hood'dan operet kahramanlarına kadar uzanan, sadece zenginleri soyup fakirlerle bölüşen kimseler olarak tanıdığımız soylu, yumuşak, iyi huylu yol kesen soyguncular olarak övülmüşlerdir. Ah, siz Karl Moor'un değerli silâh arkadaşları! Ah, romantik ihtilâlci Çelkaş! Ve sen, Benya Krik, ve Odesa haydutları, şarkıcılar, siz hepiniz!

Bütün Dünya edebiyatı kendini suçlulara saygı duymaya adamamış mıdır? François Villon'a sitem etmek istemiyoruz ama Victor Hugo ile Balzac, onlar bu konuya boyun eğmişler, Puşkin bile çingenelerin suç unsurlarına ilgi duymuştur. (Ya Byron serserilere nasıl davranmıştır?) Fakat onlar hiç bir yerde Sovyet edebiyatında olduğu gibi bir ağızdan, ateşli, inatla övülmemişlerdir. (Bütün bunların temeli teoriktir, yalnız Gorki ile Makarenko'ya atfedilmez.) Şarkıcı Utesov kısık sesiyle şarkı söylemeye başlar başlamaz halk da şevkle ona katılırdı. Gemiciler Vişnevski ile Pogodin'in eserlerinde argo konuşurlardı. Çünkü espriler ancak bu dilde asıl anlamlarını kazanırlardı. Bize suçluları tarif ederken kim kutsal çalışkanlıkla her şeyi karıştırmamıştır? Başlangıçtaki frenlenmeyen olumsuzlukları, sonraki diyalektik degişmeleri. Mayakovski bunlardandır (Şoştakoviç onu takip etmiş, «Genç Kız ve Sokak Çapkını» adlı bale müziğini yapmıştır.) Onu Leonov, Selvinski, Vera İnber ve daha bir çok kişi izlerler. Bir devirde edebiyat olumlu kahramanlar bulamadığı için kururken, suçlu kültürü kolaylıkla yayılmıştı. Resmi edebiyat politikasının izlediği yola pek uymayan Viktor Nekrasov bile Rus kahramanlığını canlandırırken serseri ruhlu Çavuş Çumak'tan daha iyi bir tip yaratamamıştı («Stalingrad Siperlerinde»). Tatyana Yesenina (Jenya, 20. Yüzyılın Harikası) bile aynı rüyaya kapılarak bize «masum» Venya'yı «karo - bacağı» lâkabıyla tanıtmıştı. Bir suçluyu ilk defa övmeden, acındırmadan tanıtmayı ve onun iç zıtlığını gözler önüne sermeyi bilen

ilk kimse herhalde ön yargıya kapılmayan Vladimir Tendryakov'tur. (Uçlü, Yedili, As) Aldan - Semyonov ise, bizzat kendisi kampta kaldığı halde («Taş Kabartma» adlı hikâyesinde) kesin bir anlamsızlığa bürünür: Lenin'i tanıdığı ve Kolçak'a karşı savaştığı (Averbah'ın zamanlarında kalma tamamen efsanevi bir söylenti) için haydutların toz kondurmadıkları Komünist Petrakov'un etkisi altında kalan Saşa Aleksandrov adındaki hırsız, bitiklerden bir ekip toplar; fakat onları sömürmek şöyle dursun, beslenmeleriyle bile ilgilenirmiş (hep de ÖYLE OLURMUŞ, ama da durumu iyi BİLİRMİŞ Aldan - Semenov!). Para bulmak için de, hürlerle kumara otururmuş! Kafasını dumanlamak için kendisinin paraya ihtiyacı yoktu, sanki! Külâhıma anlatsın bunu!

1946 yılında güzel bir Yaz akşamı Kaluga Kapısındaki kampta bir serseri ikinci kattaki camlardan birinin pervazına boylu boyunca yatarak avazı çıktığı kadar serserilerin şarkılarını söylemeye başladı. Sesi nöbetçi kulübesini ve dikenli telleri aşıyor, Büyük Kaluga Caddesinin kaldırımlarına, oradaki otobüs durağına ve yanında Neskuçniy Parkına kadar ulaşıyordu. Bunlar «tatlı hayatı», cinayeti, soygunu, hırsızlığı öven şarkılardı. Ama gardiyanlardan, yöneticilerden, nöbetçilerden bir teki bile onu «kürsüsünden» indirmeye kalkışmadıkları gibi, ona seslenmek bile kimsenin aklına gelmedi. Demek ki suçlular Dünyasının fikirlerini yaymak, hayat düzenimize aykırı düşmüyor, toplum için tehlike teşkil etmiyordu. İçeride otururken «Ben ikinci kata çıkıp aynı pencereden, aynı yüksek sesle savaş esirlerinin kaderlerini konu alan bir şarkı, meselâ cephede duyduğum - Nerede, Söyle Nerede Kayboldun? - şarkısını veya alçalan, ezilen, acı çeken cephe askerlerinin kaderleri hakkında bir şarkı söylesem ne olurdu?» diye düşündüm.. Kimbilir ne karışıklık olurdu. Bu onları hemen harekete geçirirdi. İtfaiye merdivenini getirir, yükseğe, daha yükseğe, bana doğru uzatırlardı, sokağı dolaşmak için bile vakit kaybetmezlerdi. Ağzımı tıkarlar, ellerimi bağlarlar, cezama yeni bir ceza daha eklerlerdi. Ama serseri şarkısını söyler, hür Moskovalılar onu dinlerler, işler yolundaymış gibi davranırlar.

Bütün bunlar bir tek günde olmadı, bizdeki deyimle tarihte yetişti. Eski Rusya'da meslekten hırsız olanlar, haksız yere, düzelmez, sürekli suçlular, «suçun temeli» sayılırlardı (Batıda bu görüş bugün de devam eder). Bu yüzden siyasi mahkûmların cezaevlerinde ve yolculuk sırasında onlarla karşılaşmalarına engel olunmak istenirdi.. Yöneticiler de, Pyotr Yakuboviç'in doğruladığı gibi onların liderliğe ulaşmalarına engel olmak isterler,

taşaron pozisyonuna gelmelerin, önemli mevkilere çıkmalarını önler, hep diğer mahkûmların tarafını tutarlardı. «Sahalin Adası binlercesini yutmuştu.» Eski Rusya'nın sabıkalılara karşı uyguladığı, Aleksandr Urusov'dan kalma bir tek formül vardı: «Onları kanunun boyunduruğuna vurun!» 1914 yılına doğru, hırsızlar ne ülkede, ne de hapishanelerde patronluk yapmazlardı.

Ne var ki, zincirler çözüldü, hürriyetin güneşi parıadı. Cepheyi 1914'de bırakarak giden, sayıları milyonları bulan kaçakçıların yarattığı havada, arkadan iç savaş yıllarında, insanların hırsları, hele hırsızlarınki büsbütün dizginlenmez oldu. Boyunduruğa gelmiyordu artık, üstelik boyunduruğa gerek yok, dendi onlara. Onları özel mülkiyetin düşmanı, yani proleter raya oturtulmak istenen bir çeşit ihtilâlci güç olarak tanıtmayı yararlı ve eğlendirici buldular, bunun nasıl olsa büyük güçlükler çıkartmayacağı belliydi. Bu arada onlara sayısız halef de yetişti: Halk savaşının korunmasız, serseri yetim çocukları! NEP devrinin asfalt kazanlarında ısınır, öğrenime orada başlarlardı. Kadınların kollarındaki çantaları jieltle keser, trenlerin pencerelerinden bavul aşırırlardı. Şimdi işe sosyal yönden bakalım: Bütün suç kimindi? Tabii ortamın! O halde: Kolları sıvayıp paçavralar içindeki bu sağlıklı proleterlerin eğitimine başlandı. Bilinçli hayata yerleştiler. İlk birlikler, koloniler oluştu, «hayat yolu» açıktı. (Yalnız yaşı küçük olan serseriler «Bezprijorniki»lerin, daha daha esaslı hırsız sayılmadıklarını hesaba katmamışlardı. Ama onların düzelmeleri de hiç bir şey ispat etmezdi. O kısa zamanda nasıl olsa hepsi bozulmamışlardı.)

Fakat aradan kırk yılı aşkın zaman geçtikten sonra bugün geriye bakıp şüpheleri açıklamak yerinde olur. Çünkü kim kimi kendine uydurmuştur? ÇEKA'cılar mı serserileri, yoksa serseriler mi ÇEKA'cıları? ÇEKA'nın inançlarını benimseyen serseri kancık, yani bozulmuş bir kişi sayılır, serseriler onu keserdi. Halbuki serseri psikolojisini benimseyen bir ÇEKA'cı 1930 ve 1940 yıllarının azimli bir sorgu yargıcı veya becerikli bir kamp komutanı sayılır, hürmetle karşılanıp kolayca terfi ederdi.

Üstelik serserilerin psikolojisi çok basittir, kolayca öğrenilebilir:

1. Yaşamak, zevk almak istiyorum, başkalarının üzerine s...!

2. Kuvvetli olan hep haklıdır.

3. Sana dokunmuyorlarsa çeneni tut! (Yani bir başkası dayak yerken sesini çıkartma, sıranın sana gelmesini bekle).

Uysal düşmanları teker teker pataklamak! Bu kanun bize pek âşina geliyor. Hitler de ona uymuştu. .Stalin de böyle yaptı.

Yazar Şeynin serserilerin «kendilerine özgü kanunlar» ve «şeref sözleri» ile kulaklarımızı ütüledi. Okuyun bakın: Bir sürü Donkişot, bir sürü vatansever! Ama hücrede veya cezaevi arabasında öyle köpekleşmiş bir sürüyle karşılaşırsın ki...

Yeterince yalan söylediniz, satılmış kalem sahipleri! Serserileri ancak gemi güvertesinden, sorgu yargısının yazıhanesinin gerisinden görmüş olan sizler! Çevrenizde koruyucularınız olmadan serserilere asla rastlamamış olan sizler!

Bir serseri Robin Hood değildir! Eğer yitiği soymak gerekirse bunu yapmaktan çekinmez, donan birisinin ayağına sarılı son paçavraları elde etmek kendisine çıkar sağlayacaksa hiç düşünmeden kapar. Canilerin Dünyasının en önemli parolası şudur: «Sen bugün öl, ben yarın!»

Ama gerçekten vatansever midirler? Neden devleti soymazlar? Neden özel sayfiyelere girmezler? Neden o kocaman siyah arabaları durdurmazlar? İçlerinde kardeş savaşının kahramanlarının bulunluğunu düşündükleri için mi? Hayır, o otomobiller ile sayfiyeler en iyi şekilde korunmuş oldukları için. Mağazalar ve depolar kanun tarafından korunduğu için. Gerçekleri gören Stalin serserin düzelmesinin lâftan ibaret olduğunu çoktan anladığı için. O anladı ve serserilerin enerjisini tersine çevirip onların hırslarını kendi vatandaşlarından çıkartabilmelerini sağladı.

Şimdi otuz yıl yürürlükte kalan (1947'ye kadar) kanunlar: Birisi görevinde yolsuzluk yaptı, devlet kasasına el mi attı? Anbardan bir sandık mı yürüttü? Tarlada cebine üç patates mi attı? On yıl! (Hele 1947'den sonra yirmi yıl!) Ya sen? Hür insanlardan bir şeyler mi çaldın? Bir ev boşaltıp ailenin bütün bir ömür boyunca biriktirdiği her şeyi götürdün mü? Eğer her şey cinayetsiz olduysa en fazla bir yıla, hattâ altı aya mahkûm olursun.

Hırsızların çoğalması - onlara gösterilen kolaylıktan oluyor

Serseriler anladılar. Hikâyelerde ve şarkılarda o kadar kor kusuz olan onlar ne yaptılar? Ganimetleri zor ve tehlikeli yer lerden, dişe diş vuruşarak mı elde ettiler? Hayır! Korku ve ac gözlülükle söyleneni yaptılar: Sokakta yalnız başına yürüyen leri, içinde kimse bulunmayan, korumasız evleri soymaya baş ladılar.

Bu durum böyle devam etti. O sürekli tehditleri kim hatır

lamaz? Kim komşusu tarafından uyarılmamıştır? Karanlıkta sokağa çıkma! Eve geç dönme! Sokakta saat taşıma! Yanına para alma! Evi boş bırakma! Kilit! Sürgü! Pencereye parmaklık! Bekçi köpegi! (Ama malları çalınmayan yazarlar bugün o sadık köpeklerle alay ederler...) (*)

Soyulan birçok vatandaş, milisin suçluları bulmaya çalışmadığını, başarı istatistiğinin bozulmaması için müracaatları bile kabul etmediğini anlatırlar. Yakalanan adam sadece altı aya mahkûm olacak ve iyi davranışları görülürse bunun da yarısı affedilecek olduktan sonra onu yakalamaya çalışmak neye yarar? Belki de yakalanan haydutlar hiç mahkemeye çıkmazlar. Çünkü savcılar (**) işlenen suçları azaltmak için garip bir metoddan yararlanırlardı (her toplantıda suçluluğun düşürülmesi istenirdi onlardan): Hele çok sanık beklenen davalar kendi haline bırakılırdı.

Sonunda hiç şüphesiz ceza süresi kısaltılır ve suçlular kârlı çıkarlar. Bu yüzden mahkemede olanların aleyhine şahitlik etmiş olanlar kendini korusun! Serserilerin hepsi kısa zamanda geri dönerler ve şahitleri bıçaklamaları mümkündür.

Yani birisinin pencereden bir eve girdiğini, bir çantayı veya komşusunun bavulunu açtığını görürsen - gözlerini yum! Geç git! Hiç bir şey görmedin!

Hırsızlar ve kanunlar bizi böyle eğittiler!

(*) Kararlı kollektivizm savaşında önce insanın dostlarından birisi olan at elinden alındı ve yerine traktör vadedildi. (Sanki at iyi ve kötü günlerinde yaşayan bir dost, ailenin bir üyesi, canının bir parçası değilmiş de yalnızca tarlanı sürmeye yarayan bir araçmış gibi). Hemen ardından aynı inatla ikinci dostum, köpeğin peşine düşüldü. Köpekler kaydedildi, öldürüldü, çoğunlukla bölge amirliklerinin özel emriyle icaplarına bakıldı: Yollarına çıkan her köpeğe ateş ederlerdi. Sebep olarak sıhhî ve ekonomik sorunlar (iktisat!) değil, daha derin düşünceler ortaya atılırdı. Köpek radyo dinlemez, gazete okumaz, devlet kontroluna tabi olmayan bir vatandaş, vücutça kuvvetli ama kuvveti devlete değil, sahibini korumaya yarayan, köy sovyeti onun hakkında ne karar verirse versin, geceleyin kapıda bekledikleri zaman ellerinde tuttukları tevkif emrinde ne yazarsa yazsın, yine sahibini koruyan bir varlıktır. Bulgaristan'da 1960 da bütün vatandaşlara ciddiyetle köpek yerine domuz beslemeleri tavsiye edildi. Çünkü domuz kurallara bağlı kalmaz, elinde bıçak olan herkes için yağ demektir. Kaldı ki köpekleri kısıtlayan bu kurallar hiç bir zaman devlet düzenini koruyan nöbetçi ve bekçi çomarlarına teşmil edilmedi.

(**) Savcı Gluşko, Isvestiya 27. 2. 1964

Literaturnaja Gaseta (edebiyat dışında her konuya korkusuzca karışan dergi) 1955 yılının Eylül ayında Moskova'nın bir caddesinde, iki ailenin pencerelerinin önünde bir adamın üzerine hücum edilerek öldürüldüğünü acıklı bir şekilde anlattı. Daha sonra iki ailenin de (yabancı değil, Sovyet aileleri) gürültü yüzünden uykudan uyandıkları, caddeye baktıkları, ama yardım etmek üzere dışarı çıkmadıkları anlaşıldı. Kadınlar kocalarına engel olmuşlardı. Aynı evde 1916 dan beri parti üyesi olan emekli bir albay oturuyordu. (O da uyanmış mıydı? Makale bunu anlatmıyor). Belki de sıkıldığı için şikâyetçi rolünü benimsedi. Gazete idarelerine ve mahkemelere başvurarak iki ailenin de cinayete yardım suçuyla cezalandırılmalarını istedi. Gazeteci ortalığa zehir saçıp, yıldırımlar atmaktan çekinmedi. Gerçi o aileleri müdahale etmeye zorlayan kanun olmadığı halde çok korkak ve utanç verici davrandıklarını ileri sürüyordu.

Evet utanç verici, ama kim için? On yargılı basınımızdan bekleneceği gibi makale çok sayıda detay verdiği halde en önemli şeyleri açıklamamıştı. Yazarın sözünü etmediği üç faktör vardı:

1. 27 Mart 1953'teki Voroşilov affı halk arasında popüler olmak gayesiyle bütün ülkeyi savaştan sonra binbir güçlükle yakalanmış olan katiller, haydutlar ve hırsızlarla doldurdu. (Hırsızın korunduğu yerde hesap dürüstlerden sorulur.)

2. 1926'dan kalma ceza kanunu «Kendini savunma hakkını aşma» konusunda son derece aptalca formüle edilmiş 139. paragrafı ihtiva eder. Buna göre sen bıçağını ancak serseri kendi bıçağını senin boğazına dayadıktan sonra çekebilir, ancak o sana sapladıktan sonra sen de ona saplayabilirsin. Aksi halde mahkemeye verilirsin! (Ama en kötü ruhlu suçlunun kendinden zayıflara saldıran kimse olduğunu ileri süren bir madde yoktur...). Kendini savunma hakkını aşmaktan duyulan korku sanki gevşeklik milli karakterimizmiş gibi bütün direnmeleri kırar. Kızılordu askeri Aleksandr Zaharov'a kulüp evinin hemen önünde belâlının birisi saldırıp birkaç yumrukta yere yıktı. Zaharov hemen sustalısını çıkarttı ve kendisine saldıran adamı öldürdü. Bunun karşılığında cinayet işlemiş gibi on yıla mahkûm oldu. Şaşkınlıkla «Ne yapmalıydım yani?» diye sordu. Savcı Arzişevski de «Kaçacaktınız, tabii!» diye cevap verdi. - Öyleyse bizde serseriliği teşvik eden kimdir?

3. Devlet vatandaşlarının ateşli, kesici ve vurucu silâhlar taşımalarını yasaklamış, bunu cezalandıran kanunlar koymuş-

tur. Ama kendini vatandaşları korumaya zorunlu saymaz. Halkı, devlet, haydutların eline teslim eder ve onları basın aracılığıyia haydutlara karşı birleşip direnmeye çağırır. Direnmek mi - neyle? Şemsiyeyle mi? Oklavayla mı? Önce haydutları teşvik edip, korudular, sonra gönüllü «düzen birlikleri» vücuda getirdiler. Haydutlara karşı koruyucu olacakları sanılan bu grupların kendileri de bazan kanun dışı davranışlarda bulundular. Halbuki serserileri daha başlangıçta kanunun boyunduruğuna kıstırmak ne kadar da kolaydı. Ama hayır. «Biricik Doğru Bilim» bunu engelliyordu.

Ya o kadınlar, kocalarına engel olmamış ve adamlar ellerinde sopalarla sokağa fırlamış olsalar ne olurdu? Herhalde, hattâ mutlaka haydutlar tarafından öldürülürlerdi. Ama belki de onlar haydutları öldürürler ve «kendini savunma hakkını aşmak»tan dolayı hapse girerlerdi. Ne olursa olsun, emekli albay da sabahları sokakta kopeğini gezdirirken sansasyonun zevkikini bir güzel çıkartırdı.

Bir Fransız filmi olan «Şafakta Rıhtım»da işçiler, tabii girişkenliğin bir örneğini vererek, birleşiyorlar, hükümet organlarına haber vermeden, hırsız avına çıkıyorlar. Yakalanana da ceza kesiyorlardı. Böylesine girişkenlik bizde keyfi davranış olarak nitelendirilir. Hür düşünce için gösterilen bu yol, bu film bizde tutulur muydu?

Daha hepsi bu kadar değil. Toplum hayatımızın bir diğer önemli özelliği de suçluluğun yayılmasını kolaylaştırır: Alenilik korkusu! Gazetelerimiz türlü üretim zaferlerinin haberleri ile dolup taşar, kimse bunlara ilgi duymaz ama mahkeme hikâyeleri ve işlenen suçlar hakkında bilgi arayanlar boşuna yorulurlar. (Çünkü İleri Teori, suçların ancak sınıflı toplumlarda görüldüğünü söyler. Bizde artık sınıf olmadığına göre suç da olamaz, o halde basının bu konuda susması gerekir. Zaten bir Amerikan gazetelerine suç işlenmesinden yana onlardan hiç de geri olmadığımızı ortaya koyan deliler vermemiz eksikti.) Batıda bir cinayet işlenince katilin resmi duvarlarda görülür, gazetelerde basılır, katil barlarda ve tramvayda kendi resmi ile yüzyüze gelir ve kısa zamanda kendini kapana kısılmış bir fare gibi hisseder. Bizde ise katilin bütün bunlardan korkmasına gerek yoktur. Basın susar, televizyon resmini göstermez, trene oturup başka bir yere, yüz kilometre uzağa gider ve rahatlıkla oraya yerleşir. Cinayet aydınlığa kavuşmadığı için kimse parlamentoda İçişleri Bakanını suçlamaz çünkü cinayetten zaten ancak o şehirde oturanların haberi vardır. Katil bulunursa iyidir, ama bulun-

mazsa o da iyidir. Devlet sınırını aşmamış, sadece adam öldürmüştür. Yani (devlet için) bütün ülkede aramaya değecek kadar tehlikeli değildir.

Suç da aynı sıtma gibidir: Bir zamanlar kökünün kurutulduğu ilân edilmiş, o günden sonra da tedavi edilmesi yasaklanmış, hattâ teşhis edilmesine bile izin verilmez olmuştur.

Aslında tabii hem milis, hem de mahkemeler dosyalarına meseleyi mümkün olduğu kadar çabuk halledilmiş olarak geçirmek isterler ama bunun için belirli formaliteler gereklidir, bunlar da katiller ile haydutların işlerine yarar. Faili bulunmayan suç herhangi birisinin üzerine yıkılır; o anda önlerine çıkan herhangi birisinin! Ama bunun için de en uygun aday cezalandırılmış birisidir, ona zevkle birçok suç birden yüklerler. Piyotr Kisilov olayını (*) hatırlamak yeter. İki kere hiç bir delil yokken **işlemediği** cinayetler yüzünden ölüme mahkûm edildi. Veya benzer Alekseyensov olayı. (**) Eğer Popov adındaki avukatın (Kisilov davasında) yazdığı mektup Isvestiya yerine Times'e gitseydi ortaya çıkacak skandal yüzünden herhalde Kraliyet Mahkemesi istifa eder veya hükümet krizi doğardı. Bizde ise dört ay sonra partinin eyâlet komitesi toplandı. (Neden parti komitesi? Mahkemeler onların emrinde midir?) Sorgu yargıcının gençliği ve tecrübesizliği hesaba katılarak (böylelerine insanların kaderleri nasıl emanet edilir?) birkaç ihtar verildi, dosyasına işlendi ve savaşa katılmış olması da dikkate alındı. (Kim zamanında bunun hesabını sormuştu?). Başkalarını ise sadece parmaklarıyla tehdit etmekle yetindiler. Üstelik en kötü ruhlu cellât sayılan sorgu memuru Yakovenko ise altı ay sonra işkence uyguladığı gerekçesiyle (20. parti kongresinden sonraydı) sözümona üç yıl kamp cezasına mahkûm edildi. Ama yabancımız olmadığı, kurallara ve emirlere uyduğu için cezayı gerçekten çekmesine hemen hiç gerek kalmadı. Neden o kadar dehşet uyandırılsın?... Avukat Popov'a gelince onu çağırtıp o önemli serseri ve devlet kanununu artık bellemesi için güzel bir ders vermek gerekecekti tabii: Seni rahat bırakıyorlarsa çeneni tut!

Böylece adaleti yerine yetirmeye kalkışan herkes böyle bir şeye cesaret ettiğine yedi kere pişman olacaktır. Aynı sebepten cezalandırma sisteminin suçluların yararına çalışan bir sistem

---

(*) Isvestiya, 11. 12. 1959 ve Nisan 1960.

(**) Isvestiya, 30. 1. 1960

halini aldığı anlaşılır. Geçen yıllar boyunca hür Dünyayı, kampı ve cezaevlerini sanki mantar gibi kaplamışlardır.

Ve hep, herşey için aydınlatıcı yüksek teori bulunur. Suçluları yoldaşlarımız olarak komünizmin yapısına katkıda bulundukları için övmeyi hazırcevap edebiyatçılarımız kendiliklerinden akıl edemediler. Sovyet Islâh edici çalışmalarının ders kitaplarında (bunlar gerçekten vardır: Resimli, ciltli kitaplar), doktora tezlerinde ve kamplar hakkında bilimsel yazılar da aynen duruyor. Bu görevi yerine getirdiler. Ama en detaylısı kamp görevlilerini eğitmek gayesiyle hazırlanan önergelerde var. Bütün insan cinsinin tüm parıltılı hayatını yalnız ve yalnız sınıf kavgası ile açıklayan «Biricik Doğru Teorinin» sonuçlarıdır.

Açıklaması da şöyledir: Profesyonel suçlu hiç bir zaman kapitalist Dünyasının mühendisi, öğrencisi, yarımcısı, rahibesi gibi elemanlarıyla bir tutulamaz, berikiler emekçiler diktasına her zaman karşıdırlar, bu yoldaki duyguları hiç değişmez. Suçluların durumu başka, siyasi görüş sahibi olma açısından, yalnızca dengesizlikleri görülür. (Profesyonel kıyıcıda **yalnızca** siyasi dengesizlik görülür!). Lümpen - proleter'in malı mülkü yok, o bakımdan sınıf düşmanlarımızla dostluk kurması beklenilmez; daha önce emekçilerin dostu olur (bekleyin!). Bu bakımdan GULAG'ın resmi diliyle adi suçlulara **sosyal yakınlarımız** dendi. (Körle yatan şaşı kalkar). Önergelerde boyuna **sabıkalılara güvenin**, deniyordu. Kültür Eğitim Kısmı aracılığıyla adi suç hükümlüsüne «karşı devrimci ve «kulak»lara karşı nefret aşılandırılıyordu, tüm emekçilerle aynı yolda oldukları, çıkarlarının aynı yönde bulunduğu» telkin ediliyordu. (Hatırlarsınız, Averbah'ın kitabında: «Sana hırsızlığı öğreten o'dur, kendin yapmazdın».) Ve «yaratılacak havadan **yararlanmak**» tavsiyesi ekleniyordu. (Kamplarda sınıf kavgasını canlandırma siyasetini unutmadınız ya?)

Sonradan normal hayata dönmüş olan eski hırsızlardan G. Minayev bana Literaturnaya Gaseta'da (*) çıkan bir mektupla seslenmişti: «Hırsız olduğum halde vatan haini olmamakla gururlanıyordum. Doğan her fırsatta biz hırsızlara vatanın bizi tamamen silmediği, kayıp oğulları saydığı belli ediliyordu. Halbuki faşistler için Dünya üzerinde yer yoktur.»

Teorik düşünceler canilerin iyi yanlarını inceleyip bunlardan yararlanmak gerektiğini ileri sürüyordu. Romantik şeyler-

---

(*) 29. 11. 1962

den mi hoşlanıyorlar? Güzel, o zama kamp komutanlığının emirleri romantik bir havaya bürünür. Kahramanlığı beğeniyorlar? Güzel, o halde onlara kahramanca çalışma imkânları sağlanır. (Eğer kabul ederlerse...) Kumar mı seviyorlar? Yarışmaya katılmalarını sağlayın, hırslarını alsınlar! (Kampı ve suçluları tanıyan, akıldan zoru olanın kaleminden döküldü sanır.) Harisler mi? Böbürlenmekten mi hoşlanırlar? Haydi, arzuları yerine gelsin! Onları bol bol övün, mükâfatlar verin! İdari görevlere getirin! Hele **çete liderleri** buna çok uygundurlar: Yerleşmiş otoriteleri kampa yararlı olur (Averbah'ın monografisinde böyle yazar: Ağaların otoritesi!).

Fakat bu derli toplu teori kamp gerçeklerinin karşısında şu şeklini aldı: Kaşarlanmış suçlular Takımadalar üzerinde tamamen hâkim oldular, imparatorluklarının halkına, çiftçilere, orta hallilere ve aydınlara istedikleri gibi hükmettiler. Hiç bir zaman, hiç bir ülkede ellerine geçmeyen, dışarıdaki hür Dünyada ancak rüyalarında görebilecekleri kısıtsız bir kudretin biricik sahibi oldular. Burada, Takımadalarda geri kalan herkes onların kölesiydi. Hangi suçlu tipi böyle bir kudreti kabul etmezdi? Serseri ağaları, en yaman hırsızlar, seçtikleri «karıları» ile özel «kabine veya çadır»larda oturur, bütün çevrelerine emrederlerdi (Evlilik bağını da fazla ciddiye almazlardı. Tebalarının arasındaki güzel kadınları sırayla seçer, menülerini zenginleştirmek için 58. madde yüzünden mahkûm olan kadınlar ile genç öğrenci kızları da yataklarına alırlardı. Noril Kampında Çavdarov bir hırsız çiftin arasındaki konuşmaya şahit olmuştu. Kadın, adamın gözüne girmek için «Bugün onaltı yaşında bir köylü kızı ister misin?» diye sordu. Teklif ettiği kız bir kilo tahıl aşırdığı için on yıla mahkûm olup Kuzeye gönderilmişti. Direniyordu ama, kadına karşı koyabilecek kadar güçlü değildi. Kadın da «Seni bıçaklarım!» dye bağırıyordu. «Ben senden kötü müyüm? Ben de altına yatarım.») Yanlarında gece oturaklarını boşaltan basit tutuklular bulunurdu. Mutfağa gelecek birazcık et ve işe yarar yağdan onlar için ayrı yemek pişerdi. Bir kademe daha aşağıda olan serseriler de düzenleyicilik, yardımcılık ve çeşitli memuriyetler gibi idari görevlerde bulunur, her birinin elinde bir sopa, sabahları ikişer ikişer, ikiyüz kişilik çadırın önünde dikilip mahkûm ağzıyla: «Sona kalmadan dışarı!» diye bağırırlardı. Serserilerin ayak takımı ise çalışmayı reddedenleri pataklamakta kullanılırdı. Çalışmaya gidecek kadar gücü kalmayan herkes de çalışmayı reddediyor sayılır. (Taymir Yarımadasının yöneticisi sabah yoklamasına özel arabasıyla gelir ve serserilerin 58. maddelileri nasıl tartakladıklarını seyrederdi.) **Ötmeyi**

bilen serseriler de boyunlarını kırar, eğitim görevini benimserlerdi. Büyük sözler eder. 58. madde mahkûmlarına doğru hayat yolunu gösterir, çalınan şeylerle yaşar ve zamanından önce serbest bırakılırlardı. Beyaz Deniz Kanalında böyle bir herif, sosyal - yakın bir eğitici, inşaattan hiç mi hiç anlamadığı halde sosyal düzene yabancı sayılan şantiye şefinin direktiflerini hükümsüz kılabilirdi.

Ama bunların hepsi alışkanlık halini almış teori değil, günlük olayların armonisidir. Bu sistemde suçlular kendilerini rahat hissederler. Şefler rahat bir hayat sürerler, elleri adam dövmekten nasır tutmaz, ses telleri ve beyin hücreleri korunur, sonunda kamp oturma bölgesine çıkmalarına bile gerek kalmaz. Baskı eylemi için de kolaylık: Bunu serseriler daha sert, daha merhametsizce, hiç bir kanuni sınır tanımadan uygularlardı.

Serserilerin tutuklulardan üstün tutulmadığı, liderliğe getirilmediği yerlerde de aynı sınıf teorisi gereğınce onlara yine özel haklar tanınır. İdari makamların ısrarı altında boyun eğdikleri en büyük fedakârlık oturdukları bölgeden çıkmaktı. Ama işde gezer, dolaşır, sigara içer, maceralarını (zaferleri, âni patlamalar, kahramanlıkları hakkında) anlatır. Yazın güneşte, Kışın ateşin yanında ısınırlardı. 58. madde mahkûmlarının ateş yakmaları yasaktır ama, serseriler yakabilirlerdi. Fakat yapılmış iş (kesilmiş kereste, çıkarılmış kömür, kürenmiş toprak) yine 58. madde mahkûmlarının hesabından aktarılırdı. (*) Buna karşılık suçlular da işçi toplantılarına ve kendi aralarındaki toplantılara gidebilirlerdi. (Dmit kampı, Beyaz Deniz - Baltık Denizi kanalı).

İşte serseri kadın - Bereogvaya karşımızda: (Resim 37). Adı

(*) **Hırsız serbest bırakıldıktan sonra da başkalarının sırtından kazanç sağlamak alışkanlığından vazgeçmez. Halbuki bu alışkanlığın onun sosyalizmi benimsemesine engel teşkil etmesi gerekir. 1951 de Ust - Nera'da Ol - Mjakon'da Krohalyov adındaki suçlu serbest bırakıldı ve oradaki madende hür olarak çalışmaya başladı. Kazmaya elini bile sürmediği halde ustabaşı mahkûmların yaptıkları işleri onun hesabına kaydediyordu. Krohalyov her ay sekiz - dokuz bin ruble alıyor, bunların binini mahkûmlara yiyecek almaya sarfederek, onları memnun edip çenelerini tutmalarını sağlıyordu. 1953 te Milyuçihin adlı bir mahkûm bu kralı yıkmak istedi ama hür serseriler tarafından yakalanıp bir güzel dayak yedi. Üstelik hırsızlıkla da itham edilerek mahkemeye verildi ve yeni bir yirmi yıllık ceza daha aldı. Bu not bize paçavralı proleterlerin egemen sınıfa mensup olmadıklarını öğreten marksist tez ile çelişiyor gözükmemelidir. Tabii mal sahiplerine özgü içgüdüler bu teoriye yabancıdır. Sekizbin ruble ile Krohalyov tabii villa yaptırmadı: İçkiye ve kadınlara vermediğini kumarda kaybetti.**

Moskova - Volga kanalının şanlı kayıtlarına geçmiştir. Her girdiği cezaevinin dehşetiydi, milisin bütün karakollarında olay çıkartır, keyfi yerinde olduğu zamanlar çalışmaya katılır, ama sonra herşeyi yeniden bozardı. Bir ceza koleksiyonuyla birlikte 1933 yılının Temmuz ayında Dmit kampına geldi. Şimdi sıra, adı etrafında yaratılan efsanelere geldi: Hindistan'a gittiği sırade küfür duymayıp kumar oynayan görmeyince çok şaşırdığı (bu şaşmayı haklı karşılamak gerekir) söylenir. Ona oradaki suçluların kendilerini çalışmaya verdikleri söylenince hemen kazmayı kapıp çalışmaya başladığı anlatılır. (Başkalarının elde ettikleri ona verilirdi. Yüzüne bakmak yeter.) Şimdi bir parça gerçek: Ekimde (hava soğuyunca) doktor gitti ve hasta olmadığı halde birkaç gün izin istedi. Doktor memnuniyetle razı oldu. (Acaba kadının ceketinin kolunda bıçak mı gizliydi?) Eski dostu olan puantör Polyakova da onu gelmediği günlerde de işbaşı yapmış gibi göstererek iki hafta daha kazandırdı. Beregovaya yokken çalışan tutuklular onun işini de yapmak zorunda kaldılar. Ama bu da onu tatmin etmedi. Çünkü puantör bir kadının kıskanılacak hayatına imrenmiş, şerefli serseri Dünyasından sıyrılıp üst makamların hizmetine girmeye, yani kısacası kancık olmaya karar verdi. Polyakova sabah sayımı için kendisini uyandırmaya gelince ancak onun yaptıklarını herkese açıkladıktan sonra toprak küreklemeye gideceğini söyledi. (Minnettarlık denen şeye pek önem vermezdi). Operasyon yöneticisinin yanına gitti (suçlular onlardan korkmazlar, çünkü ikinci defa cezalandırılmaları tehlikesi yoktur. Halbuki bir karşı devrimci böylesine cüreti asla gösteremezdi) ve önce geride kalmış bir erkek birliğine çavuş (anlaşılan bu bitimlerin kemiklerini kırmaya kadarlıydı), sonra Polyakova'nın yerine puantör, sonradan kadınlar barakasında eğitici (evet o, eğitici - sanki küfür, iskambil oyunu ve hırsızlıktan başka şeyden anlarmış gibi) ve daha sonra da mühendislerin bile başına geçerek inşaat birliğinin şefi oldu. Dmit kampında teşhir tahtaların üzerinde bu dehşetli kancığın resmi vardı. Deri elbiseler giyer, omuzuna çalınmış bir sokak çantası asardı. Elleri erkekleri bile dövmeyi becerir, gözleri cadınınkine benzerdi. Averbah'ın övdüğü kahramanlarından.

Suçluların kampta yolları bu kadar kolaydır işte: Biraz ihbar, biraz ihanet, sonra vur ve bastır!

Bana «dürüst hırsızların» serseri Dünyasının kanunlarında sadece kancıkların şımartıldıklarını söyleyenler olacaktır. Ama iki cinsten de yeterince adam tanımış olan bu iki ayaktakımı güruhunun birinin diğerinden daha soylu olduğunu ileri süremem.

Hırsızlar Estonyalıların altın dişlerini ateş kancasıyla sökerlerdi. 1941'de Kras kampında Letonya'lılar paketlerini onlara teslim etmeyi reddettikleri için serseriler tarafından foseptik çukuruna atıldılar. Olüm adayları serseriler tarafından soyuluyordu. Serseriler yeni bir davanın sanığı olup kışı sıcak cezaevinde geçirebilmek veya berbat bir kamptan kurtulabilmek için en yakın hücre arkadaşlarını öldürmekten çekinmezlerdi. Bunların yanında soğukta bir mahkûmun elbiselerini ve ayakkabılarını almak basit bir olay gibi kalır. Çalınan ekmeklerden ise söz etmeye bile değmez.

Hayır! Taş'tan meyve, hırsızdan iyilik bekleme!

GULAG teorikçileri, Kulak'ların kampta hırsızları doğru dürüst insan bile saymalarına çok kızarlardı. (Böylece hayvanlaşmış tabiatlarını ortaya koyarlardı).

Kalbini vücudundan kopartır, sonuna kadar boşaltırlarsa onları nasıl insan sayabilirsin? Bütün romantik hürriyet sevgileri kan içiciliğe çıkıyordu. (*)

Artık yeter! Serserilerin lehinde de birkaç söz edelim. Hiç şüphesiz onların da kendilerine göre bir gelenek sistemleri ve «dürüstlük yargıları» vardır. Yalnız bunlar kendilerini liderlerimizin ve edebiyatçılarımızın hoşuna gideceği gibi vatanseverlikle değil, şaşmaz materyalizm ve aynı ölçüde şaşmaz korsanlıkta belli ederler. Proleterya diktası onları ne kadar yüksek tutmuşsa da, karşılığında serserilerden saygı kazanmadılar.

Dünyaya - yaşamak için - gelmişlerdir. Ama cezaevinde de hür Dünyadaki kadar vakit geçirdikleri için parmaklıkların ardın-

(*) **Hayat yolunun dar patikasında serserilerle karşı karşıya gelmeyen aydınlar merhametsizce yaptığım değerlendirmeye itiraz edebilirler: Hırsızlara bunca öfkelenmenin kökeni, acaba, mal mülke olan gizli tutkudan çıkmış olmasın?, derler. Kullandığım sözde ısrarım var: Kalbini emen kan içicileri'dir, onlar. İnsanlığı oluşturan, onu çevreleyen her şey onlarca kirletilmektedir. - Peki, düzeltmelerine imkân yok mu? Hırsızların doğal huyları değil ki! Ruhlarının güzel yanlarına ne ola? - Onu bilemem. Herhalde hepimizi insanlık dışı sayan aynı serseri kanunlarınca yitirilmiş, bastırılmıştı. Daha önce kıya'yı öbür kötülüklerden ayıran eşikten söz etmiştik. Hırsızların kanunlarını benimseyen her serseri anlaşılan, ahlâkın belli sınırını aşmaya mahkûmdur. İtirazlar başka bir şey daha diyorlar: Hırsızlardan ancak ufaklıkları gördünüz, Baştakiler, asıl hırsızlar, hırsızlık Dünyasının başı, hepsi 1937 de kurşuna dizildi. Bu doğru, 920 yılını izleyen devrenin hırsızlarını görmedim. Fakat kendilerini ahlâk sahibi olarak görmek için bendeki fantezi yeterli değil.**

da da tatlı meyvalardan toplamak ister, cezanın gayesini düşünmez, hele beraber oldukları insanların anlamını akıllarına bile getirmezler. Hiç bir şeye itaat etmez, bu itaatsizlikten faydalanmayı bilirler. Boyunlarını büküp köle gibi ölenler ile niçin ilgilensinler? Yemek yiyecekleri zaman gördükleri yenecek, lezzetli her şeyi yutarlar. İçki içecekleri zaman nöbetçilere votka karşılığında komşularından çaldıklarını verirler. Yumuşak yerde yatmayı severler, bu yüzden yorgan kustüyü şiltesi ve yastıkları ile birlikte seyahat etmekten çekinmezler (hele bunların içinde bıçağın ne kadar kolay saklanacağı düşünülürse). Güneş banyosuna önem verirler. Karadeniz kıyılarına gidememelerinin ne önemi vardır? İnşaatların damlarında, taş ocaklarında, tünellerin ağızlarında güneşlenirler (tünellere aptallar girer). İyi beslenmiş ve adelelidirler. Bronz tenleri sanki dövme yapılması için yaratılmış gibidir. Bu sanat konusundaki, erotik ve ahlâki ihtiyaçlarını tatmin eder. Göğüşlerinde, karınlarında, sırtlarında kendilerini ve arkadaşlarını oyalayıp eğlendiren resimler taşırlar: Kayaların üzerinde oturan, havada uçan bir kartal, ışıldayan güneş ikisi birden - (Bunun anlamı da ancak serseri'nin boynundaki haç kadardır). Daha garipleri de vardır: Bir ateşçi kendi ardına kömür atar, maymun kendini tatmin eder. Alışılmış yazılar da ilginçtir: «Bütün yosmaların ağızlarına sokarım!» (Sanki - Ben Çin imparatoruyum - dermiş gibi). Veya «Sıcak bir erkeğe hayatımı veririm» diyen kadın resmi. Bazen de yabancı kaburgaların arasına en az bir düzine defa bıçak sokmuş olan elin üzerinde «Annemin sözlerini hatırla!» veya «Ah, yumuşak ana eli, ah, sevgili annem!» gibi cümleler, ahlâk dersleri. «Serseriler anneye değer verirler, yalnız Ananın sözlerine uymak akıllarına gelmez).

Hayatları düzensizdir. Duygularını alevlendirmek için uyuşturucu maddeler kullanırlar. Bu kolay elde edilen «Plançik» adı verilen kenevir «Bütün yankesecilerin sevinci» olan bu «ilâhi bitkiye» özel bir de şarkı ithaf edilmiştir.

Onların Dünyada hiç bir mülkiyet tanımadıkları ve bu yüzden burjuvalar ile sayfiye ve özel oto sahibi komünistlerden ayrıldıkları doğrudur. Hayatları boyunca yollarına çıkan her şeye kendi mallarıymış gibi sahip çıkarlar (tabii bu fazla tehlikeli değilse). Hiç bir şeyleri eksik olmasa bile yabancıların malını avlamak hoşlarına gider, çünkü ancak çalınmış şeylerle tatmin olurlar. Başkalarından aldıkları elbiseleri yeni iken bıkıncaya kadar bir süre kendileri giyer, sonra da kumarda verirler. Gecelerçe süren iskambil oyunları onları eğlendirir. Bu yönden geç-

miş yüzyılların soyluluğunu çoktan aşmışlardır. «Göz için» oynar (kaybedenin gözünü oracıkta çıkarırlar), «yatmak için» oynarlar: Kaybeden tabiata aykırı davranışlara boyun eğmek zorundadır. Her şeylerini kaybedince barakada (veya yolculuk sırasında ise kamarada) bir arama yapar, «kalantor»lar üzerlerinde ne var ne yoksa alıp oyuna devam ederler.

Çalışmaya hiç önem vermezler; neden versinler, nasıl olsa çalışmadan da yiyecek, içki ve elbise elde ederler. Tabii bu da işçi sınıfına yaklaşmalarına engeldir. (Ama işçiler çalışmaya o kadar bağlı mıdırlar? Diğer kazanç imkânlarından mahrum bırakıldıkları için sadece para yüzünden çalışmış atılmamıştır mıdır?) Serseri Dünyasının mensupları sadece çalışmamakla kalmazlar, işten nefret eder ve bundan duydukları tiksintiyi artistik bir şekilde ortaya koymayı bilirler. Meselâ tarımcı bir şubeye düşer de yulaf toplamak için dikenli tellerin dışına çıkarlarsa rahat rahat oturup dinlenecekleri yerde bütün tırmıklarla yabaları biraraya yığıp, yakar, ateşte ısınırlar (sosyal - yabancı işçibaşı! Kararını ver!......)

Onların vatan için çarpışmaya zorlamak çabaları da sonuç vermedi: Onların vatanları yeryüzüdür. Seferberliğe katılan serseri'ler askeri trenlerde hep bir ağızdan homurdanıyorlardı: «Sağ için! Sol için! Herkes tüyüyor, yoksa neden?» Onsan sonra bir yerlerden bir şeyler çaldılar, tevkif edildiler ve bildikleri yoldan cezaevine götürüldüler. Kamplarda sağ kalan Troçki'ciler bile cepheye gitmek istedikleri zaman serseriler seslerini çıkartmadılar. Ama ordular Avrupa'ya girip ilerledikleri, ganimet kokmaya başladığı zaman hemen üniformalarını giydiler ve birliklerin peşinden seğirttiler. Bu ganimet avına «Beşinci Ukrayna Cephesi» adını vermişlerdi.

Kaldı ki - bunda ellisekizinci madde mahkûmlarından daha dayanıklıdırlar -, Şenka Şegol veya kutsal «hırsız» sözünü bile saygıyla söyleyen çarpık yanaklı şişko Vasya gibi düzenbazlar bile cezaevinin tahkimatına katılmaya yanaşmazlardı: Direk dikmek, dikenli teller - germek, avluyu çevreleyen sahaya çift sürmek, nöbetçi salonunu baştan yapmak veya ışıklandırma sistemini tamir etmek; bunlardan uzak durmak yeraltı Dünyasının mensupları için şeref meselesidir. Zindan onların, hırsızların hürriyetini yoketmek için yaratılmıştır. Bu yüzden zindan için çalışmaya razı olamazlar. (Bunun bir riski de yoktur. Ona kimse 58. madde yüzünden ceza eklemeyecektir. Halbuki zavallı halk düşmanına hemen «karşı ihtilâlci sabotaj» da eklenir. Cezadan korkmadıkları için serseriler cesurdurlar. Fakat ayının pençeleri arasına düşen daha sonra ağaç gövdesinden bile korkar.)

Gazete okuyan serseriye asla rastlanmaz. Politikanın palavradan ibaret olduğu, gerçek hayatla ilgisi bulunmadığı onlarca malûmdur. Ama sözlü edebiyattan hoşlanırlar. Yat borusundan sonra onların hakkında bitip tükenmeyen romanlar yazan edebiyatçı onların verdikleriyle daima doyacak, kendini ilkel kavimlerdeki şarkıcı ve masalcılar gibi hissedecektir. Bu romanlar ucuz ayaktakımı edebiyatı ile serseri bayağılıklarının hayalperest ve monoton bir karışımı temsil ederler. Adi edebiyat aristokrat (mutlaka aristokrat) dekoru yönetir - ortalık prensler, kontlar ve markilerle doludur -. Buna serseri Dünyasından da kendine tapma belirtileri, argo ve özel zengin hayat hayali katılırlar. Kahraman sonunda bu zengin hayata daima kavuşur: Kontes onun yatağına girer, kendisi en pahalısından «Kazbek» - sigarasını içer, cebinde saati, ayağında pırıl pırıl cilâlı ayakkabıları vardır.

Nikolay Pogodın zamanında Beyaz Deniz kanalına bir tetkik seyahati yapmış, devlet kasasını oldukça boşaltmış ama en ufak bir şey bile anlamadan serseriler ve Kanal hakkında duyduğu bir sürü yalan haberi anlatmıştır. Edebiyatımızda Pogodin'in eserinden (ve buna uygun çevrilmiş filmden) başka kamplar hakkında hiç bir eser bulunmadığı için onun aristokratları hakkında benim bazı şeyler söylemem gerekiyor.

Onun karşı - ihtilâlci mühendislerinin fukaralığına sözüm yok. Eğiticilerinin derslerini hürmetle dinlemelerine itiraz bile gerekmez. Ama aristokratları - serserilerdir. Pogodin en basit gerçeklerin bile farkına varmamak marifetini gösterdi. Onların bilek hakkını benimseyip zayıfları açıkça soyduklarını, gizlice yabancı ceplere uzanmadıklarını farketmedi. Pogodin onları küçük yankeseciler olarak tanıttı, bir düzineye varan eserini bu şekilde işledi. Fakat seyirci durumundakiler o çekilmez yankesecilikten kısa zamanda bıkarlar çünkü orada hırsızlar birbirlerinden bile birşeyler çalarlar, halbuki aslında bu saçmadır. Gerçekte yalnız «kalantorlar» soyulur, çalınan her şey ağa'ya verilir. Kampın gerçek yüzünü, açlığı, yenilen dayakları, mahkûm taburlarını, onların alışılmış ananelerini anlayamamıştır. (Yahut anlamak istememiştir). Kampta kime «yoldaş», kime «vatandaş» denileceğini bile kavrayamamış, bir tek şeyi bellemiştir: Serserilerin «sosyal - yakın» olduklarını. «Medvejegorsk'taki Kanal idaresinden herhalde onun kulağına fısıldamışlardı, hattâ belki de daha önce Gorki tarafından Moskova'da uygun şekilde uyarılmıştı.) Bu şekilde suçluların değişmelerini gösterme çabasına atıldı ve öyle serseri Dünyası karikatürleri yarattı ki bunlara karşı serserileri bile korumak isterim.

Onlar Pogodin'in anlattığından çok daha akıllıdırlar, kendilerini ucuza satmazlar çünkü Dünya görüşleri zindancıbaşlarına kıyasla hayata daha yakındır, içinde idealizm belirtisi yoktur. (Ya aç insanları onlar için ölüm demek olan çalışmaya göndermek için verilen sözler katıksız ideolizmden başka nedir?). Tabii bazen yoldaş şefi veya Moskova'dan gelen muhabir ile konuşurken gözyaşı dökerler, saçma bir açıklama karşısında hislerine kapılır konuşamazlar, ama kanmayın! Bunların hepsi inceden inceye hesaplanmış gösterilerdir. Çünkü erken serbest bırakılmak veya bazı haklar kazanmak söz konusudur. Yoksa serseri alaylı şakaları pek iyi anlar. (Bunları yalnız başkentten gelen yazarlar anlamazlar) Kancık Mitya'nın silâhsız ve gardiyansız RUR'un odasına girmesi, ora serseri ağası Kostya'nın ranza altına saklanması - imkânsız şey. Kostya'nın elinde elbette bıçak verdir, eğer yoksa - geleni boğmak için üzerine atılacaktır. İkisinden biri muhakkak ölür. Şakaya konu olamıyacak olay, oysa Pogodin bayağı şakayla geçiştiriyor. - Sonya'nın yeniden terbiye edilişini anlatan sahne - büsbütün uydurmalık. (Neden oldu, arabayı ele geçirmesinin sebebi ne?) Ya Sonya'nın aracılığıyla Kostya'nın yeniden terbiye edilişine ne buyurulur? Ya iki hırsızın muhafızlığa geçmesi? (hırsız ve serserilerden hiç bir zaman muhafız yapmazlardı, adi suçluların diğer kategorilerinden - evet.) - Arsız, serin kafalı serserilerden kurulu ekipler arasında yarışma olamazdı (ancak hürleri alaya almak için mümkün.) - Bir nota daha ki, tamamen falso: Kommün kurmak için serserilerin başvurması!

Serseriler hakkında bundan daha saçma ve yalan söz düşünemezsiniz. Serseriler direktif soruyorlar! Onlar kurallarını pek iyi bilirler: İlk hırsızlıktan son bıçak darbesine kadar! Yatan birisine nasıl vurulacağını, beş kişinin bir tek kişiye nasıl hücum edeceğini, uyuyanlara ne zaman çullanılacağını bilirler. Yeni düzende uyulacak kuralları onlar komünist manifestosundan çok daha önce yapmışlardı.

Onların düzeninin, daha kesin bir deyimle Dünyamızın içindeki bir özel Dünya şeklinde beliren Dünyalarının kendisini yüzyıllardan beri dağılmaktan koruyan sert kanunları vardır. Biz, kalantorların kanunları onları hiç etkilemez, parti toplantıları da öyle. Kendi hiyerarşi kanunlarına uygun olarak ağa'yı seçmelerine bile gerek kalmaz. Daha bahçeye veya hücreye girerken tacı tepesindedir, hemen lider olarak kabul edilir. Bu ağalar keskin bir zekâya sahiptirler, serseri Dünyasının ahlâkını iyi tanırlar, vicdanlarında daima yeterince cinayet ve soygun yükü bulunur. Kendi mahkemeleri vardır. Hukuklarının temelini

hırsızlık ahlâkı ve hırsızların gelenekleri oluşturur. Mahkemenin hükümleri insafsızdır, yerine getirilmesine engel olunamaz. Hükmü giyen kimse o anda daha başka bir kampta bulunduğu için hemen cezalandırılamıyorsa bile karar sonradan mutlaka yerine getirilir. (İdam şekillerine pek alışılmamıştır: Meselâ hepsi sırayla üst ranzalardan yerde yatanın üzerine sıçrar böylece onun göğüs kafesini ezerler.)

Kalantor sözü onlar için ne anlama gelir? Kalantor olmak insanlığa, başka normal bir insan türüne mensup olmak demektir. Ve bu insanlık Dünyası, ahlaki alışkanlıkları, beraberliği ile bizim Dünyamız canilerinin en çok nefret ettikleri, en şiddetle alay ettikleri şeydir. Onların sosyal, toplum düşmanı, plânlarının en önemli kuralı bu Dünyadan uzak kalmaktır.

«Hayır serseri Dünyasının belkemiğini kıran «eğitim ile değişme» değildir. (Bu eğitim olsa olsa onların yeni yağma seferlerine dönmelerine yardım etmiştir). Asıl sebep Stalin'in 1950 yıllarında sınıf teorisi ile sosyal akrabalığı düşünmeden, serserileri tecrit merkezlerine ve tek kişilik hücrelere yerleştirmeye hatta onlar için yeni cezaevleri inşa etmeye karar vermiş olmasıdır.

Bu kapalı cezaevlerinde hırsızlar enerjilerini kısa zamanda kaybettiler, kendileri de yitirildiler. Çünkü asalak tek başına yaşamaz. Ancak kanını emecek birini bulursa yaşar.

17 Minikler

Takımadaların birçok yüzü, gıcırdatacak birçok dişleri vardır. Hangi yandan yaklaşırsanız yaklaşın içinizde asla sevinç uyandıramaz. Ama görülebilecek en korkunç manzara herhalde yaşı küçük olanları yutmak için açtığı o kocaman ağızın görüntüsüdür.

GULAG'daki bu çocuklar gri paçavralar içindeki berduşlar değil, 1920 yıllarının şehir resimlerine işleyen hırsız, dolandırıcı, asfalt kazanının çevresinde avare avare gezinen, sefil, perişan çocuklar değildir. Berduşlar yaşı küçük suçlulara ayrılan merkezlere (1920'de bile Eğitim Bakanlığının emrinde böyle bir merkez vardı. Yaşı küçük suçluların ihtilâlden önce ne durumda olduklarını öğrenmek herhalde ilginç olurdu), yine onlara mahsus çalışma evlerine (Bunlar varlıklarını 1921 den 1930 a kadar sürdürdüler. Pencerelerinde parmaklıklar, kapılarda kilitler ve bekçiler vardı. Yani kapitalist terimlerle cezaevi diye adlandırılabilirlerdi.) ve 1924 den sonra da «OCPU'nun Çalışma merkezleri»ne gönderilirlerdi. Tıkıldıkları yerler buralarıydı ama ne de olsa caddelerden alınır, ailelerden kopartılmazlardı. İç savaşı onları yetim bıraktı, açlık, düzenin bozulması, anne - babaları kurşuna dizilmiş, cephelerde ölmüşlerdi. Adalet Bakanlığı o zaman bu çocukları topluma tekrardan kazandırmak, sokaklardan, suç okulundan kurtarmak için gerçekten çaba sarfetti. Çalışma merkezlerinde meslek sahibi olabilirlerdi. Bu o yıllarda hüküm süren işsizlik içinde büyük avantajdı, birçok genç seve seve okul sıralarına oturdular. 1930 dan sonra Adalet Bakanlığı cezalandırılan küçük yaştaki çocuklar için özel çıraklık okulları kurdu. Genç suçlular günde dört ilâ altı saat çalışıyor, buna karşılık genel kanuni şartlara uygun şekilde ücret alıyorlardı. Geri kalan zamanda da istedikleri gibi çalışıp eğlenmekte serbesttiler. Belki de bu şekilde her şey düzelebilirdi.

Genç suçlular nereden çıkıyorlardı? Onları 1926'daki ceza kanununun 12. maddesi doğurmuştu. Oniki yaşındaki çocukların hırsızlık, ırza geçme, yaralama ve cinayet yüzünden mahkeme

önüne çıkartılmasına izin veren bu maddeydi. (59. madde de oyuna katıldı). Ama onların büyükler gibi tam cezaya değil, daha yumuşak bir cezaya çarptırılmalarını öngörüyordu. İşte çocuklar için Takımadalarının ana kapısı değilse bile, ufacık bir kapıcık açıldı.

İlginç bir şey daha söyleyelim: 1927 yılında mahkûmların yüzde 48'i 16 ile 24 yaşları arasındaydı. (*) Bundan 1927 yılındaki takımadaların yarısının Ekim ihtilâli sırasında 6 ile 14 yaşları arasında olan bir nesilden oluştuğu sonucu çıkar. İhtilâlin zaferinden on yıl sonra bu genç erkekler ve kızlar kendilerini cezaevinde bulmuş, mahkûm yüzdesinin yarısını meydana getirmişlerdir. Bu gerçek eski toplumun mirası olan toplum bilincinin artıklarına karşı girişilen savaş ile kolayca uyuşmuyor ama bilindiği gibi sayılara karşı çıkılmaz. Bu rakamlar takımadaların genellikten yana hiç bir zaman fakir olmadığını ortaya koyuyorlar.

Takımadaların daha ne kadar gençleşeceği 1935 yılında belli oldu. O yıl Büyük Cani parmağını bir daha tarihin yumuşak hamuruna soktu ve burada izini bıraktı. Leningrad'ı ve kendi partisini darma dağın etmek için uğraşırken çocuklarını, daima onlarla beraber resim çektirecek kadar - en iyi dostları - benimsediği o çocukları hatırlayacak vakit buldu. Hep kötü oyunlara eğilim duyan, gittikçe daha huysuzlaşan, gittikçe daha kısıtsız çoğalan, sosyalist kanunları gittikçe daha utanmazca yaralayan küçük yaramazları frenlemek için başka çare bulamadığından - en iyisinin bu çocuklara oniki yaşından sonra (o sırada sevgili kızı da büyüdü. Şu halde o yaşlardaki çocukların izlemek imkânından yoksun değildi) tam ceza verdirilmesini düşündü. «Bütün ceza tedbirleri uygulanarak» Merkez İcra Komitesiyle Bakanlar Kurulu'nun 7. 4. 1935 tarihli ukaz'ları böyle başlıyordu. (Yani: Kurşuna dizilmeye kadar.)

Biz eğitilmemiş kişiler o zamanlar bir ukaz'ı okuyup anlamazdık, Stalin portresini seyretmeyi tercih elderdik: Kucağında siyah saçlı kızı ile bir baba...... Hele oniki yaşındaki çocukların aklına böyle şeyleri okumak hiç gelmiyordu. Ama bu arada ülkeye tebliğ üstüne tebliğ yağıyordu. 10 Aralık 1940: «Demiryoluna çeşitli cisimler koyan» oniki yaşındaki çocuklar da yargılanacaklardı. (Genç sabotajcıların antremanı). 31 Mayıs 1941: 12. maddede sözü edilmeyen bütün suçlar için en küçük yaş ondört olarak belirlenmişti.

(*) «Hapishanelerden...» dergisi, sayfa 333

O sırada ortaya bir engel çıktı. Savaş başladı. Fakat kanun kanundu. 7 Temmuz 1941 de, Stalin'in radyoda panik içindeki konuşmasından dört gün sonra, Alman tankları Leningrad, Smolensk ve Kiev'e doğru ilerlemeye başlamışken, S. S. C. B. Yüksek Şûrasının yeni bir tebliği açıklandı. Bunda bizim ilgimizi uyandıran iki şeyden hangisinin daha başta geldiğini söylemek kolay değildir. Bize kudretini ve sıcak günlerde ne kadar önemli kararlar vermeye hazır olduğunu göstermek için kullandığı sarsılmaz akademik ses tonu mu, yoksa muhteviyatı mı? Mesele Başsavcının (Vişinskiy?) - Yüksek Mahkemeyi Yüksek Şuraya şikâyet etmesiyle başlamıştı. (Tabii bunun sonunda Merhametli Lider de durumu öğrenmişti). Şikâyetin konusu tebliğlerin yanlış uygulanmasıydı: Çocuklar ancak işledikleri suç kasıtlı bulunursa mahkeme önüne çıkartılıyorlardı. Göz yumulmaz bir gevşeklik, başka bir şey değil! Ve Presidium - savaşın ortasında - bir açıklama yaptı: Böyle bir tefsir kanunun metnine uygun değildi, bu yüzden kanunun öngörmediği bir kısıtlama ortaya çıkmıştı...... Savcının onayı ile Yüksek Mahkemeye suç kasdi değil, dikkatsizlik sonucunda işlenmiş olsa dahi çocuklara tam ceza uygulanması gerektiği bildirildi.

Şimdi doğru! Belki de tüm insanlık tarihinde kimse çocuk sorununun böylesine radikal bir çözümüne yaklaşamamıştır. 12 yaşından itibaren - suç dikkatsizlikle işlense bile - ceza kurşuna dizilmeye kadar dayanıyordu. (*) Böylece başlangıçta bütün fare delikleri tıkanmıştı. Kolhog başakları aç gözlü hayvanlardan kurtulmuşlardı. Artık kilerlerimiz dolabilir, hayatımız gelişebilir, doğumlarından beri yü kolan çocuklar düzelme yoluna girebilirlerdi. Yoldaş savcılarımızdan da hiç birisi evlerinde karşılarındakine benzer çocuklar olsun olmasın, tereddüt etmediler. Tevkif müzekkerelerini hevesle kestiler. Yoldaş hâkimlerden de hiç birisi tereddüt etmedi, içleri sızlamadan çocukları genel kamplarda üç, beş, sekiz, ön yıl ceza çekmeye mahrum ettiler.

Ve bu bacaksızlar başakları keserlerse sekiz yıldan daha az cezalandırılmazlardı. Bir cep, bir çocuk pantalonu cebi dolusu patates için de aynı - sekiz yıl!

(*) 1972 yılının Mart ayında bütün İngiltere ondört yaşında bir İngiliz gencinin Türkiye'de büyük miktarda uyuşturucu madde ticareti yaptığı için altı yıla mahkûm olması yüzünden sarsıldı. Evet, olabilir mi? Ama ya Stalin kanunları küçük yaştaki çocuklara verilen cezaları tayin ederken solcu liderlerinizin gözleri ve kalpleri neredeydi? (1972 yılından not).

Salatalıkların cezası daha düşük: Saşa Blohin Kolhoz bahçesinden çaldığı bir düzine salatalık için beş yıla mahkûm oldu.

Ya Kustanay Eyaletinin bölge merkezi Çingirlaus'ta oturan Lida adında ondört yaşındaki kız. Bir kamyondan dökülen tahıl taneciklerini toplamak için caddede ilerliyordu. (zaten hepsi nasıl olsa kaybolup gideceklerdi). O sadece üç yıla mahkûm oldu. Çünkü tarladan, sosyalist malların deposundan çalmaması hafifletici sebep olarak görülmüştü. Ama belki de yargıçlar, aynı yıl içinde (1948) Yüksek Mahkemece çıkarılan tebliğden etkilenmişlerdi: Bundan böyle çocuk yaramazlığı karakterini taşıyan suçlar davâya konu olmayacaktı. (Bahçeden elma çalma.) Mahkeme bu görüşü benimseyip biraz daha yumuşak kararlar vermeye cesaret edebilmişti. (Ama biz bundan 1935'ten 1948'e kadar elma çalmanın suç olduğu sonucunu çıkartıyoruz.)

Bir çok genç de yatılı fabrika sanat okullarından kaçtıkları için mahkemeye çıkartıldılar. Fakat onlara sadece altı ay ceza veriliyordu. (Kamplarda şakadan «ölüm adayları» diye çağırılırlardı. Şaka bir yana, uzakdoğudaki kamptan bir sahne anlatalım: «Ölüm adayları» foseptik çukurunu boşaltmakla görevlendirildiler. İki tekerlekli bir araba, üzerinde iğrenç kokular saçan pislikle dolu dev bir fıçı. Bir kısmı arabanın okuna sarılıp çekiyor, diğerleri yanından ve arkasından itiyorlar. Bu arada üzerlerine pislikler sıçrıyor, saçılıyor, en iyi cins yün elbiseler giymiş, karınları tok, gülen kancınlar da onları değneklerle ilerlemeye zorluyorlar. 1949 da Vladivostok'tan Sahalin'e geçilirken kancıklar çocukları emellerine razı etmek için bıçaklarına sarıldılar. Demek ki bazen altı ay, ceza olarak rahatlıkla yetiyordu.)

İşte şimdi, oniki yaşındaki çocuklar büyüklerin kaldıkları koğuşa ilk adımlarını atarken, ister vatandaş hakkı, ister çarpıldıkları aşırı ceza süreleri bakımından büyüklerle aynı seviyede tutulurken, aynı tayın, aynı çorba, aynı ranzalar öbürleriyle paylaştırtılırken, komünistçe terbiye verme zamanından kalma eski «ergin olmamışlar» terimi değerden düştü, soldu, anlamını kaybetti. GULAG onun yerine hem kulağa hoş gelen, hem iddialı bir söz buldu: m i n i k l e r, dendi. Ülkenin vatandaşı olmadan Takımadaları vatandaşı olmuş bu sıfat sahipleri, kendilerinden söz ederlerken, acı bir gururla o terimi kullanırlardı.

Erginliğe kavuşmaları - hapisane eşiğini aşmakla oldu! Garipsenecek kısa yoldan.

Oniki - ondört yaşları arasındaki çocuklar sağlam, cesur erkeklerin bile karşı koyamadıkları bir hayat düzeninin içine atılıyorlardı. Ama genç hayatın kanunları onların kırılmasına el

vermiyordu, bu düzene ve korkunçluğuna alıştırıyordu. Genç yaşlarda yeni dillerin ve davranışların kolayca öğrenilebileceği bir gerçektir. O halde miniklerin Takımadaların dilini - serseri dilini - ve felsefesini (kimin felsefesini?) bir çırpıda benimsemelerine şaşmamak gerekir.

O hayatın bütün zehirli, küflenmiş suyunu, içindeki insanlık dışı her şeyi topladılar ve sanki daha bebekken ana sütü yerine bu sıvıyı emmişler gibi davrandılar.

Kampa çabuk ve kolayca uydular. Bunun için haftalara değil, ancak birkaç güne gerek duyuyorlardı. Sanki hiç şaşmamışlar, sanki bu onlar için yeni bir şey değil de dünkü hür var oluşlarının olağan uzantısıymış gibi!

Dışarda da üzerlerine titrenerek büyütülmemişlerdi. Kudretlilerin, durumu iyi olanların çocuklarının başakları biçmeye, patates çalmaya ihtiyaçları yoktu. İşe geç gelen, sanat okullarından kaçanlar onlar değildi. Cezaevindeki «minikler» çalışan ana - babalarının çocuklarıdır. Hayatın adaletsizlik üzerinde kurulu olduğunu daha dışarıda iken öğrenmişlerdir. Ama yine de dışarıda bazı gerçekler zarif kılıklara büründüğü, bazı şeyler annenin duygulu sözleri ile etkisini kaybettiği için her şey bu kadar açık değildir. Takımadalarda minikler Dünyayı aynı dört ayaklıların açısından gördüler: Yalnız güçlü olan haklıdır. Yaşamaya sadece yırtıcı hayvanların hakkı vardır! Yetişkin gözüyle de Takımadaları daha başka açıdan görmeyiz. Ama tecrübemizi, ideallerimizi ve o güne kadar okuduğumuz her şeyi ona karşı kullanma gücüne sahibiz. Yalnız çocuklar, Takımadalarını çocuklara özgü tanrısal teslimiyetle kabullenirler. Ve Bir kaç gün içinde - hayvanlaşırlar! Her türlü ahlâk duygusundan mahrum, kötü ruhlu hayvanlar olurlar. (Bir atın sakin, iri gözlerine bakar, suçunu bilen bir köpeğin yatık kulaklarının arkasını okşarken onları töre tanımaz olarak mı bilirsiniz?) «Minik» gerçeği kısa zamanda öğrenir: Kendinden zayıf kimin dişlerinin arasında bir lokma görürsen hemen kap, senindir!

Takımadalarda minikler iki türlü yerleşirler: Özel çocuk kısımlarında (bilhassa daha onbeş yaşını doldurmamış olan küçükler) ve sakatlar ve kadınlar ile birlikte karışık kamp merkezlerinde kalan büyükler.

İki kısım da çocuklara hayvanlara özgü kötülükler aşılamakta aynı ölçüde beceriklidir. İki tarz da miniklerin serseri ideallerinin gölgesinde eğitilmelerine engel olamazlar.

İşte Yura Yermolov: Oniki yaşındayken (1942) bütün çevre-

sinde hile, hırsızlık ve yolsuzluk görüp şu hayat kuralını benimsediğini anlatır: Ancak korkaklar çalıp aldatmazlar! Ama ben hiç bir şeyden korkmayacağım! O halde çalıp aldatacağım ve iyi bir hayat süreceğim! Ama yine de hayatı bir süre başka yöne gelişti. Okuldaki eğitimin temelini teşkil eden «Parlak gençlik ideallerine» kapılmıştı. Ama ne yazık ki Sevgili Babamızın içyüzünü kısa zamanda anladı (Bakanlar ile edebiyatçılar bugün bunun o sırada kesinlikle imkânsız olduğunu iddia ederler!) ve ondört yaşındayken «Kahrolsun Stalin! Yaşasın Lenin!» diye çağrılar yazdı. Hemen yakalandı, dayak yedi, 58, 10. maddelere uygun olarak mahkûm edildi ve yaşı küçük olan hırsızlar arasına kapatıldı. Serseri Dünyasının kanunlarını öğrenmek ona zor gelmedi. Hayat spiralleri birkaç fırtınalı dönüş yaptılar. Daha öndört yaşındayken «İnkârı inkâr etme»si tamamlanmış, hırsızlığı en yüksek ve güzel varlık türü olarak benimseyen anlayışa geri dönmüştü.

Çocuklar kısmında ne keşfetti? «Hür hayattakinden daha çok adaletsizlik. Şefler ile gardiyanlar devlet kasasından parazit geçinirler, eğitim ise reklâmdan ibarettir. Mutfaktan çıkan karavananın bir kısmı eğiticilerin işkembesini doldurur. Minikler tekmeyle dövülür, sessiz ve uysal davranmaları için korku ve dehşet içinde tutulurlar.» (Burada çocuklara verilen tayınların kaptaki alışılmış tayınlara kıyasla daha bol olduklarına dikkati çekmek gerekir. Onları yıllarca içeriye tıkan hükûmet insanca düşünmeyi unutmaz, bu çocukların komünizmin gelecekteki sahipleri olduklarını unutmaz. Bu yüzden onlara süt, tereyağı ve doğru dürüst et de verilir. O halde eğiticiler, içlerinden gelen hisle kepçeleriyle çocukların çorbasına uzanmak hevesine nasıl engel olurlar! Malı çalınmış olanı tekmeden başka neyle susturabilirler? Yetişen «miniklerden» birisinin günün birinde bize Oliver Twist'inkinden daha hüzünlü hikâyeler anlatması mümkündür).

Ezici haksızlıklara karşı en basit cevap: Sen de aynı onlar gibi haksız davran! Bu en kolay yoldur ve daha uzun zaman (belki de ebediyen) «miniklerin» düstürü olarak kalacaktır.

Dikkati çeken bir özellik, korkunç hayatın savaş arenasına giren miniklerin asla birbirleriyle mücadele etmemeleridir. Benzerlerinin arasında düşman görmezler. Mücadeleye beraberce, grup halinde atılırlar. Bu sosyalizmin nüvesi midir? Eğiticilerin nasihatları? Haydi canım, boş sözleri bırakın! Ne yaptıklarını serseri Dünyasının kanunları belirler. Çünkü serserilerin arasında birlik önemlidir. Ağalarına ve disiplinlerine çok sıkı bağ-

lıdırlar. Minikler de serseri Dünyasının genç savaşçılarıdır, büyüklerinin kurallarını hemen benimserler.

Tabii şiddetle eğitilirler. Bulundukları yere - apoleti üç dört yıldızlı - eğiticiler gelir ve ülkenin yaptığı savaş, halkımızın ölmez kahramanlıkları, faşiştlerin korkunç vahşetleri ve alicenap Stalin'in çocukları nasıl düşündüğü ile bir Sovyet vatandaşının nasıl olması gerektiği hakkında konferanslar verirler. Ama yalnız ekonomi temellerine kurulmuş, psikolojiyi tanıyan Büyük Toplum Bilimi beş, altı kere tekrarlanan her şeyin önce şüphe, daha sonra da eğer halâ devam ediyorsa, tiksinti uyandırdığını söyleyen basit psikoloji kanununu hiç hesaba katmaz. Bir zamanlar öğretmenlerinin zorla bellettikleri, şimdi de hırsız eğiticilerin belletmeye çalıştıkları şeyler «miniklere» ters gelir. (Vatansever subayın konuşması «Gençler! Paraşütlerin teyellerini sökebilirsiniz. Sizlere vatanımızın malı, değerli ipekler teslim edilmektedir. Dikkatli olun!» da etkisini göstermez. Minikler yalnız verilen görevi yaparlarsa yemeklerine eklenecek olan bir porsiyon lâpayı düşünürler. İpekleri de kullanılmaz paçavralar haline getirirler). Bütün ekilen tohumların içinde yalnız nefret tohumları ürün verir, 58. madde mahkûmlarına duyulan nefret! «Halk düşmanlarını küçük görmek!» bunu çabuk öğrenirler.

Nefret sonradan kamplarda çok işlerine yarar. Halk düşmanlarının bulunmadığı bu kolonilerde değil, daha sonra.. Yura Yermolov tam anlamıyla minik. Akıllı hırsızlık kanunları uğruna saçma politik Credo'sundan çoktan vazgeçmişti. Bu cadı kazanına kimse karşı koyamaz. Hiç bir çocuk kişiliğini koruyamaz - eğer hemen hırsız adayı olduğunu belli etmezse ezilir, kopar, parçalanır. Hepsi hırsızlık andını içerler... (Okuyucular! Çocuklarınızı orada düşünün...)

Çocuk kolonilerinde çocukların düşmanları kimdir? Gardiyanlar ve eğiticiler. Savaş onlara karşıdır!

Minikler güçlerinin farkındadırlar. Bu kuvvetin ilk kaynağı birlikleri, ikinci kaynağı ise cezalandırılmayacaklarının bilincidir. Şüphesiz yetişkinler gibi Takımadalara kanun zoruyla gönderilmemişlerdir ama oraya gelir gelmez kutsal bir tabu tarafından korunurlar. «Sütü ver, Şef! Sütü çıkart bakalım!» diye kükrer, hücre kapılarını yumruklar, ranzaları parçalar, camları kırarlar. Eğer yetişkin olsalardı silâhlı ayaklanma veya ekonomiyi sabotaj sayılacaktı. Fakat çocuk oldukları için bunlardan çekinmelerine gerek yoktur. Birazdan sütçü koşarak gelecektir.

Asker muhafazasında sıra sıra şehirden geçirilirlerken bu ufacık çocukları böyle sıkı kontrol etmek utanç verici değil mi-

dir? Durun! Biraz bekleyin! Sözleşmişlerdir - bir ıslık - hemen dört biryana dağılırlar. Nööbetçiler ne yapsın? Ateş mi eder ler? Kime? Çocuklara mı?...... Minikler cezalarından kurtulmuş lardır. Devlet yüzelli yılı elinden kaçırmıştır. Alaylara hedef ol mak hoşuna gitmiyorsa çocukları içeriye tıkma!

Gelecekteki yazarlar (çocuklarını «minikler» arasında geçirenler) miniklerin eğiticilerine zorluk çıkartmak için akıl ettikleri oyunları anlatacaklardır. Hükümlerin ve kolonideki rejimin görüşteki bütün sertliğine rağmen kimse onları gerçekten frenleyemediği için şaşırtıcı bir kayıtsızlık ortaya koyarlar.

İşte onların övünerek anlattıkları: Miniklerin davranışlarını bildiğimden anlatılanlara inanmamak için sebep görmedim. Bir sürü heyecanlı, şaşkın çocuk kolonideki hastabakıcıya koşarak, bir arkadaşlarının ağır hastalandığını söylerler. Hastabakıcı kız bütün ihtiyat tedbirlerini unutarak onların peşinden kırk kişilik hücreye koşar. Ve minikler hemen, hızla, karınca gibi işe koyulurlar. Once kapılara barikat yapılır, önlerine nöbetçiler dikilir, sonra - bir düzine el kadının elbiselerini yırtar, onu yere yuvarlarlar - «Siz kollarını tutun, siz bacaklarına oturun!» «İleri!» herkes istediğini yapabilir, tecavüz eder, öper, ısırır. Ateş etmek yasak olduğu için çocuklar bırakmadıkça kimse hastabakıcıyı kurtaramaz. Tecavüze uğramış kadın ağlayarak barakayı terkeder.

Kadın vücuduna duyulan ilgi gençlerde zaten çabuk uyanır. Miniklerin hücrelerinde süslü hikâyeler ve taklitlerle daha da gelişir. Bu gerilimden kurtulmak için hiç bir deşarj fırsatı kaçırmazlar. İşte bir safha daha: Krivoşçokovo'nun avlusunda (1'in ci nokta) dört «minik» güpegündüz, herkesin gözlerinin önünde oturmuş «miniklerden Ljuba adındaki mücellit kız ile konuşmaktadırlar. Kız bir söze şiddetle itiraz eder. Gençler bunun üzeri ne ayağa fırlar, kızın bacaklarını havaya kaldırırlar. Şimdi ken dini nasıl korusun? Elleriyle toprağa dayanır, eteği başına geçer. Gençler onu sıkıca tutar her yanını mıncıklarlar. Sonra da usulca olduğu yere bırakırlar. Kız onları tokatlar mı?Kaçar mı? Ne münasebet, oturur ve tartışmaya devam eder.

Minikler onaltı yaşına gelmiş, karışık büyükler bölgesinde oturmaya başlamışlardır. (Miniklerin de rahatlıkla girip çıka bildikleri beşyüz kişilik kadınlar barakasının bulunduğu, cinsi temasların perdesiz sergilendiği yerde).

Çocuklar kolonisinde yaşı küçük olanlar günde dört saat çalışırlar, dört saat da derse ayrılır (ama okul göz boyamadan ibarettir). Büyüklerin kampına geldikten sonra on saatlik çalışma başlar ama iş normları hafiflemiştir, karavana da aynı bü-

yüklerinki gibi olur. Kampa geldiklerinde onaltı yaşındadırlar fakat küçük, cılız çocuklara benzerler, iyi beslenmedikleri ve kampta gelişemedikleri için hur yaşıtlarından geri kalmışlardır: Yetişme, mantık ve merak yönünden. Gördükleri işe göre gruplar halinde toplanır, ya malûllerin arasına konulurlar. Yapmak zorunda oldukları işler «kolay bedeni çalışmalar» sınıfına girer ve adalardaki çocuk çalışmalarını oluşturur.

Çocuk kolonisine kıyasla şartlar oldukça değişmiştir. Gardiyanlara karşı savunulan çocuk karavanalarının devri geçmiş, üst makamlar can düşmanı niteliğini kaybetmişlerdir. Üzerlerinde güçlerini deneyebilecekleri ihtiyarlar, erginliklerini deneyebilecekleri kadınlarla beraber kalırlar. Gerçek hırsızlar, kaba saldırıcılar ile de karşılaşabilirsiniz. Bunlar miniklerin ideolojik eğitimini üzerlerine almaya bayılırlar. Onları bilgili bir şekilde sanat sahibi yaparlar. Onlardan öğrenmek cazip, eğitimden kaçmak ise imkânsızdır.

«Hırsız» sözü belki hür okuyucumuzun zihninde kötü bir yankı uyandırır. O zaman okuyucu hiç bir şey anlamamış demektir. Serseri Dünyası bu kelimeyi aynı asillerin «Şövalye» sözünü söylemeleri gibi saygıyla kullanır, hatta daha da ileri, kısık sesle tekrarlar: Bu kutsal bir kelimedir. Bütün minikler günün birinde becerikli bir hırsız olabilmeyi hayal ederler. Onların birliklerinin «ana tezi» budur. Neden olmasın? Aralarındaki en başına buyruk genç bile hayatta kendine daha emin bir meslek bulamaz. .

Bir keresinde İvanov aktarmasında «miniklerin» hücresinde gecelemiştim. Yanımdaki ranzada sıska, yaşı onbeşi aşkın bir çocuk yatıyordu. Yanılmıyorsam adı Slava idi, miniklerin bütün alışkanlıklarını bir çeşit isteksizlikle, sanki yorgun ve bunlardan bıkmış gibi izlediğini gördüm, Şöyle düşündüm. Bu genç kayıp değildi. Obürlerinden daha akıllıydı ve kısa zamanda onlardan ayrılacaktı. Konuşmaya başladık. Kiev'den geliyordu. Anne babasından birisi ölmüş, diğeri de onu bırakmıştı. Hırsızlığa savaştan önce, dokuz yaşındayken başlamış, «bizimkiler geldiği zaman» çalmaya devam etmiş, savaştan sonra da bu huyundan vaz geçmemişti. Onbeş yaşındaki bir çocuğa göre çok erken yerleşmiş üzgün ve düşünceli gülümsemesiyle gelecekte de çalarak geçinmeyi tasarladığını anlattı. Mantık sınırları içinde şöyle devam etti. «Bakın, işçilik insana ekmek ve sudan başka şey getirmiyor. Çocukluğumda yeterinde üzüntü çektim. Artık her şeyin iyi gitmesini istiyorum.» - «Ya Almanların işgalinde ne yaptın?» diye sordum. Bu soruyla onun bana sözünü etmediği

iki yılı, Kiev'in Almanların elinde olduğu yılları kasdediyordum. Başını salladı: «O zaman çalıştım. Almanların işgali sırasında hırsızlık yapılabilir miydi sanıyorsunuz? Adamı oracıkta vuruyorlardı.»

Minikler yetişkinlerin kamplarında da taktiklerinin ana hatlarına sadık kalırlardı. Hücumda birlik, savunmada birlik! Bu onlara güç kazandırır, baskılardan kurtarırdı. Bilinçlerinde serbest ve yasak arasındaki sınırı belirleyen hiç bir işaret bulunmadığı için bütün iyilik ve kötülük kavramlarına tamamen yabancıydılar. Onlar için istedikleri her şey iyi, yollarına çıkan her engel kötüydü. Kampta en geçerli davranış tarzı bu olduğu için utanmazca, küstahça tavırları benimserlerdi. Kuvvet zoru ile istediklerini elde edemedikleri yerde hilekârlık ile ikiyüzlülükten medet umarlardı. Bir «minik» yumuşak, masum, saf bir genç kisvesine bürünüp size gözyaşları döktürürken arkasına saklanan arkadaşları eşyalarınızı yürütebilirler. «Minikler» kincidirler. İntikam almaya yemin ederlerse kurbanlarını bir daha rahat bırakmazlar. Kimse de o güruhla bozuşmak istemediği için hücuma uğrayanın yardımına koşan olmaz. Hedefe ulaşmışlar, rakipler bölünmüşlerdir. «Minikler» güruhu bölünenlerin üzerine saldırır. Onlara karşı koymak mümkün değildir. Sürü halinde ileri atılır, sen daha birinin farkına varmadan, bir tek yüzü görüp tanımadan üzerine çullanırlar. Onları kendinden uzak tutmaya bir düzine kol bacak bile yetmez.

İşte Arnold Suyi'nin Novosib Kampının (sürgünlere mahsus) 2. Krivoşçokovo - kamp noktasından birkaç sahne: Tutuklular muazzam (500 kişilik), yarı karanlık, birbuçuk metre toprağa gömülü barınaklarda oturuyorlar. İlgili makamlar buradaki yaşama şartlarıyla (Seçilmenin ve propoganda konuşmalarının devri geçmiştir) hiç ilgilenmiyor, verilen yemek de buna uygun, boş vakit ise pek çok.

Birden içeriye depodan bir sandık ekmek getiriliyor. Sandığın önünde ilerleyen minikler hemen bir kavga sergiliyorlar. - Bir itiş kakış, bir kargaşalık - sandık yere devriliyor. Askerler ekmekleri toplamak için atılıyorlar. Ama yirmi ekmekten ancak ondördünü. bulabiliyorlar. Kavga eden minikler ise ortalıktan kaybolmuşlar.

Bu kampın kantini Sibirya'nın kışına hiç de uygun düşmeyen tahta bir barakadır. Çorba ile ekmeğin - eksi birkaç derecede - yüzelli metre kadar ilerideki barınağa götürülmesi gerekir. Bu yaşlı malûller için çok güç ve tehlikeli bir iştir. Ekmek üzerlerindeki paçavraların arasına saklanır, donan parmaklar

aş kabı'nın ucunun sıkıca tutarlar. Birden önünde küçük şeytanlar gibi aniden iki, üç «minik» belirir, ihtiyarı yere devirip beraberce üzerini arar, adam daha kendini toparlayamadan sıvışırlar. Ekmeği götürmüşler, çorba ise dökülmüştür. Boş tas yerde yuvarlanır, ihtiyar zorlukla doğrulmaya çalışır (tutuklular bunu görür, bu tehlikeli yerin uzağından geçerek kendi yemeklerini emniyete almaya koşarlar). Kurbanları ne kadar zayıf olursa minikler de o kadar merhametsiz davranırlar. Oradaki zayıf ihtiyardan gizlelnmeye bile gerek görmeden yemeği açıkça elinden kaparlar. İhtiyar ağlar, yalvarır: «Açlıktan öleceğim!» - «Nasıl olsa yakında gebereceksin, hepsi aynı kapıya çıkar!» Mutfağın önündeki, mahkûmların durmadan geçtikleri boş, soğuk odada da harekete geçmekten çekinmezler. Kurbanlarını beraberce devirip, onun kollarına, bacaklarına, başına oturur, bütün ceplerini araştırıp para ve tütün namına ne bulurlarsa alarak yok olurlar.

İri yarı, kuvvetli Letonya'lı Martinson ayağında İngiliz havacılarının uzun bağlı çizmeleriyle avluya çıkmak dikkatsizliğini gösterdi. Bu çizmeleri geceleyin bile ayağından çıkartmazdı. Gücünün farkındaydı. Ama minikler de pusudaydılar. Kantinin önündeki tahtaların üzerinde uykuya daldığı anda fırtına gibi üzerine çullanıp fırtına gibi yok oldular. Çizmeler gitmiş, yerde yalnız kesilmiş bağların parçaları kalmıştı. Aramak mı? nerede? Çizmelelr hemen gardiyan tarafından dışarıya götürülüp yüksek fiyatla satılmışlardı. (Minikler dışarıya neler göndermediler ki? Eğer üst makamlar gençliğe karşı biraz yumuşak davranmaya kalkar da daha iyi ayakkabılar veya elbiseler dağıtır, veya 58. maddelilerin acınacak haldeki şiltelerine el koyup bunları miniklere vermek isterse dağıtılanların bütün hepsi birkaç gün içinde tütün karşılığında hürler ile değiş tokuş edilir. Minikler her zamanki gibi paçavralarının içinde gururla gezinir, çıplak ranzaların üzerinde uyurlar.)

Dikkatsiz bir hür kimsenin köpeği ile birlikte avluya girip bir an başka yere bakması yeter. Köpeğinin postunu isterse akşama kampın dışında satın alabilir. Köpek göz açıp kapayıncaya kadar bir kenara çağırılmış, bıçakla öldürülüp parçalanmış ve kızartılmıştır.

Hırsızlık ve soygundan daha güzel şey yoktur. Bunlar aynı zamanda yiyecek sağlayan ve vaktin geçmesine yarayan bir meşgaledir de. Ama genç vücut bazen birazcık ısınmak, hareket etmek, çıkar sağlamadan eğlenmek de ister. Ellerine cephane sandıklarını kapatmaları için çekiç verirseniz, hiç yorulmadan, zevkle önlerine çıkan her şeye çivi çakarlar (kızlar da!) - Masa-

lara, duvarlara, ağaçlara, nereye olursa! Sadece ekmek sepetine ulaşmak için değil, daima birbirleri ile boğuşurlar, ranzaların üzerinde birbirlerini kovalarlar. Bu arada vücutlara ve elbiselere basarlarsa ne önemi var? Burada bir şeyler devirmek, orada bir şeyler kirletmek, onu uyandırmak, öbürünü düşürmek, ne önemi var, oynarlar!

Bütün çocuklar gibi oynarlar ama diğer çocukların her şeye rağmen (artık zamanımızda «her şeye rağmen» denbaşka şey söylenemiyor) onları gözeten ebeveynlari vardır. Her şeyde serbest değillerdir. Onları azarlar, utandırır, cezalandırır, başka yere gönderir - kısacası kampta imkânsız olan birçok şey yapabilirsiniz. Miniklerin vicdanlarına hitap etmek ise imkânsızdır. Kendilerine çıkar sağlamayacak hiç bir şey kulaklarını aşıp beyinlerine varmaz. Kızan malûller harekete geçmek isterler - minikler onlara ağır eşyalar fırlatırlar. Nelerle eğlenmezler ki? İhtiyarlardan birinin gömleğini kapar, birbirlerine fırlatırken «Haydi koş, oyun bozanlık etme!» diye bağırırlar. Yaşlı adam kızmıştır, dönüp gider. Öyle mi, biz ona gösteririz! Gömlek satılır, tütün olur. (Üstelik masum tavırlarla onun yanına sokulurlar: «İçmek ister misin, ihtiyar? Bunda kızacak bir şey yok. Gömleği yakalayabilirdin!»)

Kamp kalabalığının arasındaki bu vahşi hareketler yetişkin erkekleri, babaları, dedeleri miniklerin saldırganlıklarından ve açgözlülüklerinden daha çok üzer ve kızdırır. Yaşlılar bu tüysüzlere eşit kılınmış olmayı en üzücü aşağılama olarak nitelerler ama keşke sadece eşit kılınmakla kalıp onların keyfi davranışlarına çaresizce teslim edilmiş olmasalardı.

Minikler kötü değildirler. Kimseyi kırmak istemez, düşüncelerini saklamazlar. Kendileri ve yaşlı hırsızları hariç gerçekten kimseyi insan saymazlar. Dünyayı böyle karşılamışlardır, bu anlayışa sıkıca sarılırlar. Bir yetişkin tutuklu grubu yorgun argın, garip bir donukluğa bürünmüş veya hatıralarına gömülmüş olarak çalışmadan dönerler. Minikler onların aralarına karışır, sırayı bozarlar. Kendileri önden girmek için değil, bu zaten onlara fayda sağlamaz, yalnızca arsızlıktan. Avaz avaz bağırarak konuşur, Puşkin sözünü nedense dillerinden düşürmezler («Puşkin aldı!», «Puşkin yedi!») Allahı, İsa'yı ve Meryemi de katarak iğrenç küfürler eder yaşlı kadınların başları üzerinden birbirlerine kaba tabirlerle seslenir, genç kadınlardan ise hiç utanmazlar Kısa süren kamp hayatlarında toplumun en ileri bağımsızlığına kavuşmuşlardır.

Avludaki toplantılarda kovalamaca oynar, herkese çarpar,

onu bunu iter «Hey, ihtiyar, yolda ne duruyorsun?» veya yakalanmamak için bir insanı ağaç gibi kendilerine siper olarak kullanırlar. Üstelik onu itmek, çekmek, sürüklemek, başkalarının ayaklarının dibine devirmek mümkün olduğu için ağaçtan daha fazla işlerine yarar.

Bu oyunlar daha neşeli şartlar altında bile kırıcı olurdu. Ama parçalanmış hayatın önüne serilmiş, boğulasın diye kampın çukuruna atılmışken, vücudunda açlığın getirdiği ölümü hisseder, içinde kara dehşet yükselirken kendini aşıp böylesine kederli bir yerde oynayacak daha iyi bir oyun keşfedemeyen bu haylaz güruha acıyacak gücü kendinde bulamazsın. Hayır, takatsiz düşmüş insanlar hiddetle dolarlar. «Veba olun, canavarlar!» diye bağırırlar «Pis herifler! Kudurmuş köpekler!» «Geberin İnşallah!» «Sizi kendi ellerimle gebertirdim!» «Bunların yanında faşistler bile solda sıfır kalır!» «Ah, başımıza ne belâ sardılar, bunlar bizi mezara gönderecekler!» (Eğer kelimeler insanı öldürebilseydi bu sözler öldürürdü. İçlerinde o kadar çok öfke toplanmıştır). Şüphesiz! Onların tutukluların yanlarına bilhassa gönderildiklerine nasıl inanmazsınız? Kampları plânlayanlar isteseler de bundan daha beter bir belâ bulamazlardı. (Başarılı bir satranç oyununda siz onları dahice düşündüğünüze inandığınız halde bütün kombinasyonlar nasıl birden kendiliklerinden oluşurcasına ortaya çıkarlarsa bizim sistemimizde de birçok şey istenildiği gibi - insanları daha iyi bozabilmek için - başarılmıştır.) Hristiyan mitolojisinin küçük şeytanlarının aynen onlar gibi, onların tıpatıp aynı olduklarına nasıl inanmazsınız?

Üstelik sembolleri, hem selâm, hem de tehdit gayesiyle kullandıkları açık parmaklardır. Havaya diktikleri ayrık işaret parmakları ile orta parmakları hareketli, saplanan bir boynuzcuk meydana getirirler. Ama bu boynuzcuğu itmek değil saplamak için kullanırlar, hedefleri de daima gözlerdir. Bu gerçek yetişkin hırsızlardan öğrenilmiştir, ciddi bir ihtar anlamı taşır: «Senin gözlerini oyarım, pis herif!» Miniklerin de pek sevdikleri oyunlardan biridir. İhtiyarlardan birinin gözleri önünde birden boynuzlu bir yılan kafası gibi «miniklerin işareti» belirir, parmaklar yaklaşır, yaklaşır ve saplanırlar. İhtiyar geriye doğru sendeler, birisi iterek düşmesine yardım eder ve arkaya yuvarlanır, başı yere vurur. Minikler gülmekten katılırlar. Ona asla yardım etmezler. Kötü bir şey yaptıklarının farkında mıdırlar ki? İhtiyar zorlukla toparlanmaya çalışırken öfkeyle söylenir: «Ah. bir makineli tüfeğim olsaydı! Evet, size o lâzım, makineli tüfek!»

Yaşlı Z. onları sarsılmaz bir nefretle izlerdi: «Nasıl olsa top-

lum için kayıp sayılırlar. İnsanlığı salgın halinde kaplayacaklar. Onları yavaş yavaş yok etmeli!» Bu gayeyle çalışmaya koyuldu. Bir miniği görür görmez onu yere yuvarlayıp dizlerini göğsüne dayayarak kaburgalarının kırıldığını duyuncaya kadar bastırıyor, ancak ondan sonra bırakıyordu. «Bu durumdaki çocuk yaşamaz, ona ne olduğunu da hiç bir doktor anlamaz,» diye düşünüyordu. Aynı metotla kendisi dövülerek öldürülünceye kadar birkaç «miniği» öbür Dünyaya gönderdi.

Nefret nefreti doğurur! Nefretin siyah usaresi düz yerlere kolayca yayılır. Onu kraterden yukarıya - yaşlılar ile çocuklar da aynı köleliğe mahkûm edenlere - fırlatmak ise çok daha fazla kuvvet gerektirir.

Küçük, pişmiş faşiştler böyle oluşurlar: Stalin kanunları, GULAG eğitimi, serseri Dünyası da ham maddeyi sağlamıştır. «Bir çocuğu hayvan haline dönüştürmek için daha iyi bir metot bulunamaz. Kampın bütün sıkıntısını o zayıf, dar göğüslere daha çabuk ve emin şekilde dolduracak metot da keza.

Çocuğun ruhuna bazı iyilikler yerleşmesi ihtimali belirdiği zaman da kamp yöneticileri katı davrandılar. Bu görev onların eğitim metotlarına dahil değildi.

1. Krişkova kampında bir çocuk babası orada olduğu için ikinci kampa sevkedilmeyi istiyordu. İzin vermediler. (Çünkü kurallara göre akrabaları ayırmak gerektir.) Çocuk bir bidona saklandı, bunun içinde ikinci kampa geldi ve bir süre, gizlice babasının yanında kalabildi. Birinci kampta büyük bir telâş vardı. Çocuk kaçtı mı, yoksa bir lâğım çukurunda boğuldu mu kimse bilmiyordu. Ucu kancalı çubuklarla pisliklerin içini aradılar.

Zor olan sadece başlangıçtır. Volodya Snegiryev onbeş yaşındayken hapiste yatmaya alışık değildi tabii. Ama öğrendi: Daha sonra aldığı altı ceza ile cezalarının toplamı yüz yılı buldu. (İki defa yirmibeş yıla mahkûm olmuştu). Yüzlerce gününü BUR ve zindanlarda geçirdi, daha genç yaşta tüberküloz oldu, yedi yıl S. S. C. B. sathında arandı. Artık hırsızlık kariyeri kesinleşmişti. (Bugün yalnız birtek ciğerle, beş kaburgası eksik yaşayan ağır bir malûl sayılır).

Vitya Koptyayev önüç yaşından beri, hiç aralıksız hapiste yatmaktadır. Dokuzu çeşitli kaçma teşebbüsleri yüzünden olmak üzere ondört kere mahkûm edilmiştir. «Kanuni şekilde hiç hür olmadım,» der. Yura Yermolov serbest bırakılınca iş bulmuş ama sonra tekrar atılmıştı. Onun yerine yeni terhis olan bir askeri işe almayı tercih etmişlerdi. Ona da «yeni bir turne'ye çıkmaktan başka çare kalmadı. Yeni turne ve yeni bir ceza!

Stalin'in yaşı küçük olanlar hakkındaki ölümsüz kanunları yirmi yıl yürürlükte kaldı (Hafif bir yumuşama gösteren 24 Nisan 1954 tarihli bildiriye kadar. Miniklerin cezasının üçte birini geçirenler serbest bırakıldılar. Ama bu ancak ceza için geçerliydi. Ya ondört ceza birden giymiş olanlar ne yapıcaklardı?) Yirmi hasat kazanıldı. Yirmi kura suç ve ahlâksızlık yoluna atıldı.

Büyük Öğretici'nin hatırasına gölge düşürmek kimin haddi?

Daha çok genç yaşta 58. madde yüzünden mahkûm olmayı başaran erken olgunlaşmış çocuklar vardır. Meselâ Geliy Pavlov Zakovsk çocuk kolonisinde kaldı) 58. maddede en küçük yaş haddi hakkında bir kayıt yoktu. Halkı eğitmek amacıyla verilen hukuki konferanslarda gerçek açıkça belirtilirdi. (Tallinn, 1945) Doktor Usma aynı madde yüzünden çocuk kolonisine atılmış olan altı yaşında bir çocuk tanıyordu. Bildiğimiz rekor yaşı budur.

Çocukların tevkif kararları nezaket icabı bazen ertelenir ama hiç bir zaman kaldırılmazdı. Temizleyici bir kadının ondört yaşındaki kızı olan Vera Inçik Kulakların taranması sırasında küçük çocukların nasıl ortada kaldıklarını, mutlak ölüme terkedildiklerini öğrendi. (Yeysk, 1932). Kendi yaşında iki başka kız ile birleşti, durumu beraberce protesto etmeye («eski ihtilâlciler gibi») karar verdiler. Okul defterlerinden kopardıkları sayfalara yazılarını değiştirmeden parolalar yazdılar ve derhal bir ayaklanma başlayacağı ümidiyle bunları çarşı meydanının her yanına yapıştırdılar. Doktorun kızının derhal tevkif edildiği, temizleyici kadının kızının ise sadece birkaç listeye kaydedildiği anlatılır. Onu ancak 1937 yılında «Polonya hesabına casusluk» suçuyla almaya geldiler.

Ya ebeveynleri tevkif edildiği için yetim kalan çocukları bu bölümde değil de nerede anacağız?

Bu yönden en talihli sayılacak çocuklar Chosta'daki müşterek dini toplulukta yaşayanlardı. Anneleri 1929 da Solovki'ye götürüldükleri zaman onlara kimse dokunmadı. Kendiliklerinden avlulara, bahçelere baktılar, keçileri sağdılar, okula gittiler, karnelerini Solovki'ye annelerine gönderdiler. Mektuplarında anneleri gibi Allah ve din uğruna acı çekmeye hazır olduklarını yazarlardı. (Tabii parti onlara hemen bu imkânı tanıdı).

Akrabaların ayrılması konusundaki o madde kimbilir 1920 yıllarında kaç tane «minik» yaratmıştı. (Unutmayalım: Tutukluların yüzde 4'ü gençti). Onların kaderlerini bize kim anlatacak?

İşte Galya Benediktova...... Babası Petrograd'da basımevinde çalışan bir anarşist, annesi ise Polonya asıllı bir terziydi. Galya eğlenceli geçen altıncı yaş gününü pek iyi hatırlar (1933) Ertelsi sabah uyandığı zaman annesi ile babası yoklardı. Üniformalı yabancı bir adam kitapları karıştırıyordu. Fakat annesi bir ay sonra serbest bırakıldı. Kadınlar ve çocuklar sürgüne serbestçe gidebilirler, yalnız erkekler nöbetçi refakatinde götürülürlerdi. Aile Tobolsk'ta toplandı ama bu da uzun sürmedi. Üç yıl geçmeden anne tekrar tevkif edildi, baba ise kurşuna dizildi. Anne de bir ay kadar sonra cezaevinde öldü. Galya yetimhane olarak kullanılan Tobolsk'taki bir manastıra gönderildi. Orada durum daha da beterdi. Kızlar daima tecavüze uğrayacakları korkusu içinde yaşıyorlardı. Galya daha sonra şehir yetimhanesine sevkedildi. Müdür «Siz halk düşmanlarının çocuklarısınız. Size elbise ve yiyecek verdiğimiz için sevinmelisiniz» diyordu. (Gerçekten, proleterya diktası ne kadar insancıldır!) Galya vahşi bir kurt yavrusuna dönmüştü. Onbir yaşındayken ilk kez siyasi sorguya çekildi. O sırada on yıla mahkûm oldu ama cezasının bir kısmı sonradan affedildi. Bugün kırk yaşlarında, yalnız başına kutup dairesinin içinde kalan bir bölgede otururken şunları yazıyor: «Hayatım babamın tevkif edilmesiyle sona erdi. Onu öyle çok seviyorum ki o anı hatırlamak bile istemiyorum. Babam başka bir Dünyaydı. Ruhum ona duyduğum sevgi yüzünden hasta..»

Svetlana Sedova da hatırladıklarını anlatıyor: «Bütün eşyalarımızı sokağa taşıyıp beni de üzerine oturttukları günü asla unutmayacağım. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Altı yaşında iken - vatan haininin kızı - oldum. Hayatta bundan daha kötü şey düşünülemez.»

Bu çocuklar NKVD'nin özel yuvalarına götürülürlerdi. Çoğuna - bilhassa tanınmış ailelerin çocuklarına yeni adlar verilirdi. (Yura Buharin gerçek adını ancak 1956 da öğrenebildi. Ama bildiğimiz gibi Çebotaryov'un da adı değiştirilmişti). Ailenin zehirinden tamamen arınan çocuklar böylece yetişirlerdi. Philadelphia'da doğan ve komünist babası tarafından ülkeye getirilip bir NKVD - yuvasında büyüyen Rosa Kovacs savaş sırasında Almanya'nın Amerikan bölgesine düştü - yine kaderin garip bir cilvesi, birçoklarından sadece biri -. Ya sonra? Sonra ne yaptı? Sovyet vatanına döndü ve yirmibeş yıla mahkûm oldu.

Şöyle bir bakış bile bu özelliği farkeder. Çocuklar da cezadan kurtulamaz, ünlü Takımadalara ergeç ayak basarlar. Bazen de anne babaları ile birlikte içeriye atılıyorlar. 1941 yılının Kasım ayında maviler onbeş yaşındaki öğrenci kız Nina Peregud'un

babasını tevkif etmeye geldiler. Ev arandı. Birden Nina üzerinde kendi yazdığı alaylı bir şiir bulunan buruşmuş kâğıdın sobanın içinde yanmadan kalmış olduğunu hatırladı. Kâğıdı olduğu gibi bırakması daha doğru olurdu. Ama o şaşkınlığın ve telaşın etkisiyle kâğıdı alıp hemen yırtmak gayesiyle sobaya uzandı - ve hemen sobanın yanında uyuklayan Milis mensubu tarafından yakalandı. Çekistlerin gözleri önüne serilen uslu okul yazısı ile kaleme alınmış o korkunç fikirler şunlardı:

Gökte yıldızlar parıldıyor,
Otlara ışık düşüyor
Smolensk'i teslim ettik
Moskova'da dayanamıyor.

Bunu bir dilek izliyordu:

«Varsın okula bomba düşsün,
Sabahları daha çok uyuyalım!»

Emin Tambov bölgesinde vatanı korumakla görevli yetişkin adamlar, sıcak kalpli temiz elli şövalyeler böylesine öldürücü bir tehlikeyi tabii daha çekirdeğinde iken boğmak zorundaydılar... (*) Nina tevkif edildi. Altıncı sınıftan beri tuttuğu bütün hatıra defterleri ile bir de karşı - ihtilâlci resim müsadere edildi. Bu yıkılmış Barbara kilisesinin resmiydi. Sıcak kalpli, şövalyeler «Baban nelerden bahsederdi?» diye sordular. Ama Nina sadece ağlıyordu. Beş yıl hapise ve üç yıl da vatandaşlık haklarından mahrum kalmaya mahkûm edildi. (Zaten olmayan şeyi elinden alıyorlardı).

Kampta tabii babasından ayrıldı. Beyaz bir leylâk yine onun ağlamasına yol açtı. O sırada arkadaşları imtihanlara giriyorlardı. Nina eğitim plânının suçlulara öngördüğü acıyı tamamen çekti. Daima Soya Kosmodemyanskaya adındaki kadın kahramanı düşünür, kendini değersiz bulurdu. Çekacılar da onu hassas yerinden vurmayı bilirlerdi: «Yine de onun gibi olabilirsin! Bize yardım et!»

Kahrolasıca gençlik düşmanları! Hayatınızı kimbilir ne kadar memnuniyet içinde geçireceksiniz. Hiç bir yerde ayağa kalk-

(*) **Acaba onbeş yaşında kızları çocukça şiir yüzünden tevkif ettiren o köstebeklerden birini gün ışığına cıkartmayı başarabilecek miyiz? Çok ilginç olurdu. Alınları nasıldır? Kulakları neye benzer?**

mayacak, asla kızarıp kekeleyerek ruhlara ne kadar kötülük soktuğunuzu itiraf etmek zorunda kalmayacaksınız.

Zoya Leşçeva ise bütün ailesinden daha baskın çıkmayı başardı. Olay şöyle cereyan etti. Annesi, babası, büyükannesi ve dedesi ile kendinden büyük, yarı yetişkin erkek kardeşini inançları yüzünden çeşitli uzak kamplara dağıtılmışlardı. Zoya o sırada on yaşındaydı. Onu yetim evine gönderdiler. (Ivanovo Bölgesi). Orada annesinin kendisinden ayrılırken boynuna astığı haçı asla teslim etmeyeceğini söyledi ve uyurken boynundan almamaları için zincire sıkı bir düğüm attı. .Mücadele epeyce sürdü. Nefret Zoya'nın içine gittikçe yerleşiyordu: İsterseniz beni boğun! Onu ancak ben öldükten sonra alabilirsiniz. Bunun üzerine problemli çocuklara mahsus bir yuvaya gönderildi. Bütün tortu buradaydı. Miniklerin yukarıda anlattıklarımızı bile gölgede bırakan bir toplulukları vardı. Haç mücadelesi devam etti. Zoya inatla karşı koydu, üstelik çalmayı ve küfür etmeyi de öğrenmedi. «Annem gibi dindar bir kadının kızı adi bir suçlu mu olacak? Bütün ailem gibi siyasi mahkûm olmayı tercih ederim.»

Ve siyasi mahkûm oldu! Eğiticiler radyoda Stalin'i övdükçe Zoya bütün suçun onda olduğuna inanmaya başladı. Serseriler Dünyasına böylesine inatla karşı koyabilen Zora birden onların liderleri rolünü benimsedi. Avluda o devirde her yerde görülenler gibi alçıdan Stalin heykeli vardı. Bir gün bunun üzerinde alaylı ve terbiyesizce yazılar bulan eğitimcilerin şaşkınlığını düşünün! (Minikler sporu severler. Yalnızca onların enerjilerini istenilen hedefe yönetmek kâfidir.) İdare heykeli boyattı, nöbetçiler dikti ve olayı MGB ye bildirdi. Ama karalamalar sona ermedi. Çocuklar onlarla alay ediyorlardı. Nihayet bir gün heykelin kırılmış kafası yerde bulundu içindeki boşluğa da insan pisliği doldurulmuştu.

Bir terrör olayı! Bir sürü gizli servis üyesi geldiler ve sanatlarının bütün kurallarını ortaya döküp soruşturmaya ve gözdağı vermeye başladılar: «Terrörist çetesini bize teslim edin, yoksa hepinizi kurşuna dizeriz!» (Şaşılmazdı! Yüzelli çocuğu kurşuna dizmek, büyük iş! Eğer olayı o öğrenseydi zaten kendiliğinden bu emri verirdi.)

Minikler karşı koyarlar mıydı, yoksa boyun mu eğerlerdi bilmiyoruz: Çünkü Zoya Leşçeva atıldı:

«Hepsini ben tek başıma yaptım! Babamın kafası başka neye yarardı?»

Onu mahkemeye çıkarttılar ve - bütün ciddiyetleri ile - en büyük cezayı verdiler. Ama ölüm cezasını yeniden koyan kanun izin verilemeyecek kadar insani olduğu için (1950) ondört yaşın-

da bir kızın kurşuna dizilmesinin pek u,·;;un düşmeyeceğine karar verildi. Cezası on yıla çevrildi (Yirm :heş olmaması mucize!) Önce alışılmış kamplarda kaldı, onsek · yaş;na gelince özel kampa gönderildi. Doğruluğu, keskin dili cr.un ikinci bir defa daha mahkûm olmasına yol açtı, sonradan da ġ ›'iba üçüncü bir sefer daha!

Zoya'nın annesi ile babası, kardeşleri serbest bırakıldılar, yalnız o içeride kaldı......

Yaşasın hoşgörümüz! Yaşasın çocuklar - komünizmin sahipleri!

Çocuklarına bizimki kadar sevgi gösteren başka ülke varsa meydana çıksın!

18 GULAG'ın İlham Perileri

Genel anlamda GULAG'da hiç bir şeyin imkânsız olmadığı söylenir. Aşalığın en kara şekli, hainliğin her türü, kavranamaz, düşünülemez rastlantılar ve uçurumun kenarında aşk - hepsi içindedir. Yalnız, parlayan gözlerle size, Kültür - Eğitim Kısmı aracılığıyla ve devlet parasıyla yeniden terbiye edilmiş tutuklular var derlerse, bunun palavra olduğunu bilin!

Ortamın ve koşulların etkisiyle herkesin terbiyesi - değişik yönlerde - biçim değişimine uğrar ama, henüz miniklerden teki, hele büyüklerden biri olsun - Kültür - Eğitim Kısmının ödeneğinden yararlanmamıştır.

Kamplarımızın «hırsız yatağı, haydut barınağı, sabıkalı yetiştirme yeri, ahlâksızlığın merkezi» (Bunlarla Çarlık devrinin cezaevlerini kastediyoruz) halini almamalar için, buralarda suçluları eğitmekle görevli Kültür - Eğitim Kısımları kuruldu.

Bir zamanlar GULAG'ın başında bulunan İ. .Apeter şöyle dediydi: «Kapitalist ülkelerin hapishane sıstemine karşı S.S.C.B. emekçileri kendi uygar sistemlerini geliştirmiş bulunuyorlar (kamp sistemini değil! - A. S.). Emekçiler devletinin hürriyet kısıtlanması için kullandığı kuruluşlara... ister hapishane, ister başka bir şey densin, önemli değil, iş - terminolojisinde değil. Bunlar öylesine yerler ki, hayatın yitirilmediği, yeniden filizlendiği alanlardır...» (*)

Apeter'in hayatının nasıl sona erdiğini bilmiyorum. Büyük bir ihtimalle onun hayat ışığı da yeni hayat fışkıran o alanlardan birinde sönmüştür. Ama burada tâbirlerin önemi yok. Okuyucu herhalde kampta en önemli şeyin ne olduğunu anlamıştır: Kültür alanında çalışma!

Tutuklu topluluğunun eğitimini üzerine alan örgüt, kurulduktan sonra büyüdü, etkileri tüm adalara kadar uzandı. 1930'a kadar «Siyasi Eğitim Kısımları, 1930dan sonra - Kültür - Eğitim Kısımları olarak adlandırılırdı. Görevleri içinde, devrim öncesi

---

(*) «Hapishanelerden......» dergisi, Sayfa 431, 429, 438.

hapisane papazının yaptığını yapmak, dinî âyinlerin kaldırılmasıyle yaratılan boşluğu doldurmak görevi de vardı.

Kuruluş şeması şöyle idi: Kültür - Eğitim Kısmının başına, kamp yöneticisi yardımcısının yetkisiyle, dışardan, hür kimselerden biri getirtilirdi. Başkan, tutuklular içinden, eğiticileri seçerdi (norma göre vesayet altına alınan her 250 kişiye bir eğitici bulundurulurdu). Bunların emekçi sınıfına yakın çevrelerden seçilmesi zorunluydu. Başka deyişle aydınlar (küçük burjuvalar) bu göreve alınmazdı (aslında kazma ellerine daha çok yakışırdı), eğiticiler 2 - 3 kere hüküm giymiş hırsızlar, şehirlerdeki dolandırıcılar, zimmete para geçirenler ve ırza geçenler içinden toplanırdı. Şimdi temiz giyinmiş, ırza geçme yüzünden hüküm giymiş, fakat hafifletici sebeplerden ötürü 5 yılla kurtulmuş bir delikanlıyı gözönüne getirir misiniz: Elinde boru biçiminde kıvrılmış gazete, Ellisekizinci madde hükümlüsünün bulunduğu barakaya giriyor, «Islâh olma yolunda emeğin rolü» konulu br konuşma yapacak. Eğiticiler üretim işinden serbest bırakıldıkları için, o rolü kenardan görüyorlar, fikir sahibi oluyorlar. - Sosyal - yakın elemanlardan, eğiticiler dışında, Kültür - Eğitim Kısımlarının ileri gelenler grubu oluşturulurdu, ne var ki berikiler çalışmak zorundaydılar. (Bunlar ancak ileride eğiticilerden birinin ayağını kaydırarak, yerine geçmek ümidini besleyebiliyordu. Bu durum Kültür - Eğitim Kısmında dostluk havası yaratmaktan geri kalmazdı). Eğiticinin görevleri içinde, sabahtan tutukluları işyerine kadar götürmek, ondan sonra da mutfağı kontrol etmek (yani mutfakta karnını doyurmak), bundan sonra odasına dönerek, uykudan kaybettiğini yeniden kazanmak vardı.. Serseri ağabeylerine karışmazdı, çünkü hem tehlikeli, hem de günlerden bir gün «serseri birliğinin üretim birliğine dönüşmesi» mümkündü. O zaman da serseri ağalarının vurucu kuvvetlerini hücuma kaldırmaları gerekecekti. Varsınlar, o güne kadar uykularını alsınlar, hele sabaha kadar süren iskambil oyunu oynadıktan sonra uyumak haklarıydı. Yalnız eğiticilerin kamplardaki düzelme çalışmalarının halkı kalkındırmak amacı güden bir çeşit «zavallıların bakımı» anlamı taşımayıp ucunun (bizde uçsuz hiç bir şey olmaz... evet, okuyucu biliyor: 58. madde kurbanlarına yönelen bir kültür ve üretim çalışması olduğunu hesaba katmak gerekir. Ne yazık ki Kültür - Eğitim Kısmı «kendiliğinden birisini tevkif ettirmek» yetkisine sahip değildir (Evet. evet, kültür çalışmalarının imkânları bu kadar sınırlıdır, işte!) ama «yönetim kademelerine bu konuda başvurulabilir.» (Onlar da hayır demeyeceklerdir). Eğiticiler ayrıca «mahkûmların ruh halleri hakkında düzenli raporlar» ve-

rirler. (Dinleyecek kulakları olan dinlesin! Kültür - Eğitim Kısmının görevi bu noktada en nazik şekilde ÇEKA'cılarınkine dönüşür, ama, direktiflerde bundan hiç söz edilmez.)

Durun bakalım. Yazıya kendimizi kaptırıp gramer yönünden şimdiki zamanı kullandığımızı şimdi farkettik. Okuyucuyu hayal kırıklığına uğratmak zorundayız: Sözünü ettiğimiz devir dışarıda, ülkede sınıfsız toplum düzeni sona ermek üzereyken, sınıf kavgası daha başlamadan Kültür - Eğitimin en iyi yılları, çiçek verdiği devirdir. O şanlı yıllarda Kültür - Eğitim Kısmına birçok organ daha eklendi: Hürriyetten men edilenlerin Kültür Sovyetleri, Kültür komisyonları, sağlık komisyonları, vurucu ekip kurmay heyetleri, endüstri ve finansman plânını kontrol etmekle görevli makamlar... Tam yoldaş Solts'un (Beyaz Deniz Kanalı murakıbı, Merkez İcra Komitesinin özel aflar komisyonu başkanı) söylediği gibi: «Mahkûm cezaevinde de ülkenin hayatına katılmalıdır.» (Hilekâr halk düşmanı Solts'a proleter mahkeme hakettiği cezayı verdi... Özür dileriz, yeni şekliyle: Büyük idealimiz uğrunda savaşan yoldaş Solts, kötü niyetli iftiralar sonucunda, şahsa tapma devri zamanında mahvolmuştur... Özür dileriz, en yeni şekliyle: Şahsa tapma devresinde...)

Ya çalışma, ne kadar yönlü ve renkliydi! Aynı hayatın kendisi gibi renkli! İçinde neler yoktu ki? Yarışma organizasyonu, vurucu işçi ekiplerinin oluşması, finansman plânı için mücadele. İş disiplini için savaşma! Eksikleri tamamlamak için hücum. Eğitim gezileri. Hava Kuvvetleri yararına gönüllü para toplamalar. İç borçlara katılma. Ülkenin savunma gücünü arttırmak için yapılan gönüllü çalışmalar. Çalışmayı reddedenlerin eğitilmeleri. Yalandan kendilerini fazla iş yapmış gösterenlerin ortaya çıkarılması. Okuma yazma bilmeyen kalmaması için çalışmalar (istemeyerek derse gelirlerdi). Tutuklu emekçiler için mesleki kurslar (hırsızlar en fazla şoförlüğe heves ederlerdi - hürriyet!). Ve topluma ait malın dokunulmazlığı hakkındaki ilginç konuşmalar. Ve gazete okumak. Ve düzenlenen münazara geceleri: Tutuklular sorar, biz cevap veririz. Her barakada şeref köşeleri. Plânların uygulanmasını gösteren resimler, grafikler. Plânlanmış görevlerin sayı diliyle ifade edilmeleri. Ve plâketler. Dövizler!

O mutlu zamanlarda Takımadaların uçurumları ve enginlikleri üzerinde uçuşan bütün peri topluluğu ve baş peri Polimnia: M-ğlar perisi!

«Öncülere şan ve şeref!
Sıkı çalış - erken serbest kal!»

Veya: «Dürsüt çalış! Evde ailen bekliyor!»

(Bu düşünülmüştür. Psikolojik bir sözdür. Çünkü bu sözden ne anlam çıkar? Önce bir sarsma ve uyarı: Ailelerini unutmuş olanlar için. İkincisi sakinleştirme çabası: Üzülenler için. Aile yaşıyor, tevkif edilmemiştir. Üçüncüsü de bir yol gösterme: Aile senin olduğun gibi geri dönmeni istemez. Önce çalış ve düzel! O zaman seni seve seve kabul ederler.)

Sonunda «Herkes Ekim ihtilâlinin 17. yıldönümü şerefine çalışmaya!» Buyrun kim geride kalır?

Ve seçilerek sivriltilmiş siyasi konulardaki gösteri çalışması! (Talia perisinden alınan küçük bir borç!) Meselâ kırmızı takvim hikâyeleri. Heyecan uyandıran bir şekilde düzenlenip sahnelenmiş duruşmalar. 1930'daki Merkez Komitesi - Eylül Genel Kurulu toplantısı şerefine bir oratoryum. «Ceza Kanunu maddelerinin resmi geçidi» adını taşıyan bir müzikhol. (58. madde sahnede topal bir cadı gibi gezinir. Bunlar mahkûmların hayatını ne kadar güzelleştirirdi, ıslâh yolunda ne şevk verici unsur!

Ve buna eklenen mizah, şakalar! Ateist propagandayı da unutmayalım. Korolar ve müzikhol dernekleri (Evterpa perisinin himayesinde).

Sonra - propaganda ekipleri:

«Taburlar ağır ve gevşek
Arabanın ardında ilerliyorlar.»

Kendini eleştirme konusunda gösterdikleri cesarete bakın! Kimseye sataşmaktan çekinmezler. Cezalıların bulunduğu bölgede bir mahkûm ekibi (Resim 38) birkaç şarkı söylese yeter:

«Volga Nehrinde faaliyet hızlı
Tutuklulara kim yardım eder?
Tabii belli: ÇEKA'cılar -
GPU komünistleri!
Gece gündüz inşaatta hazırdırlar,
Çünkü bu güç verir,
Çalışmada birlik!»

Bütün cezalılar ama özellikle adi suçlular ellerindeki iskambilleri atar, iş istemeye koşarlar!

Eğitici tedbirlerin en başka türü: RUR ve tecrit evlerindeki işçi gruplarının ziyareti. Propaganda ekiplerini de beraberlerinde getirirler. (Meselâ Resim 39'daki gibi). Ziyaretçiler önce çalış-

mayı reddedenlerin vicdanına hitap eder, onlara görevi yerine getirmenin yararlarını anlatır (yemekler düzelir). Sonra da kış kırtıcılar şarkı söyleyerek sahneye fırlarlar:

«Her yanda savaş başladı,
Ve Moskova Kanalı
Kar'ı ve donu yeniyor!»

Veya dobra dobra:

«Daha iyi bir hayat sürmek,
Daha iyi yemek ve içmek için
Toprağı daha iyi kazmalıyız.»

Bundan sonra çalışmaya razı olanlar yalnız kazmaya değil, kendilerini yemeklerin beklediği vurucu ekip barakalarına davet edilirler. Sanatın etkisi bellidir! (Propaganda ekipleri çalışmaktan kurtulamazlar. İşe çıktıkları gün onlara, ilâve bir porsiyon lâpa verilir.)

Ya daha nazlı eğitim metodları? Meselâ «Ücret dağıtımı sırasında eşitliğe «savaş ilân edilir ve bizzat mahkûmların desteğiyle uygulanır. Yakından bakılınca bunun anlamı ne kadar derindir. Ekip toplantısında bir tutuklu söz ister, kötü çalıştığı için bir arkadaşının tam karavanayı hak etmediğini, bu yüzden 200 gram ekmeğin kendisine verilmesini söyler.

Veya arkadaş mahkemeleri (ihtilâlden sonraki ilk yıllarda onlara «ahlâki» kelimesi alâmet olarak eklendi. Kumar, kavgalar ve hırsızlıklar yetki alanına girerdi. Ama «ahlâki» sözünden burjuva kokusu geliyordu, bunun için hemen kaldırıldı). Yenileme devrinde (1928) bu mahkemelerin yetkileri genişletildi: Şimdi tembellik temaruz, bozuk imalât çıkaran ile ellerindeki demirbaşı kötü kullananlar, âletleri kıranlar da hâkim arkadaşlarının önüne çıkartılıyorlardı. Eğer aralarına sınıf düşmanı elemanlar sızmadıysa, katiller, kancıklar, zimmetçiler ve rüşvetçiler birbirlerine bağlı kalırlarsa mahkemelerin kararları ziyaret veya paket verme izinlerinin kaldırılmasından, şartlı erken serbest bırakma imkânının iptal edilmesinden veya başka bir kampa nakledilmekten ibaretolurdu. (Ama hükmün kamp komutanı tarafından tasdik edilip uygulanması gerekirdi). Bunların mantıklı, âdil kararlar olduğunu, insiyatif mahkûmların elinde bulunduğu için daha fazla değer kazandıklarını kim inkâr edebilir? (Tabii her zaman beklenen sonuç elde edilmezdi. Bir kere-

sinde eski bir Kulak yargılanırken aniden atıldı: «Siz arkadaş mahkemesisiniz ama ben sizin gözünüzde arkadaş değil, Kulak'ım. Şu halde beni yargılamaya hakkınız yok demektir!» O zaman ne yapılır? Önce şaşırır, sonra da GUITL'daki üst makamlara fikir danışılır. Cevap kesindir: Yargılayın! Mahkemeye bakıp kararınızı verin, o kadar!)

Kamplardaki tüm eğitici kültür çalışmalarının başlıca prensibi neydi? «Kampta yaşayanlar çalışmadan sonra kendi hallerine bırakılmamalıdır. Eski suçluluk eğilimlerine dönmeleri ancak böyle engellenebilir.» (Evet, meselâ 58. madde mahkûmlarının politikayı düşünmeye başlamaları gibi). «Mahkûmun hiç bir zaman eğitici etkilerden kopmaması» çok önemlidir.

Moedrn teknik imkânlar burada büyük önem kazanırlar: Bütün lâamba direklerine ve her barakaya hoparlör koymak! Ve bunları hiç susturmamak! Kalk borusundan yat borusuna kadar durup yorulmadan, sistemli bir şekilde hürriyete daha kolay nasıl kavuşacaklarını bağırır, her saat başı işlerin nasıl ilerlediğini rapor etmelerini, iyi çalışanları övüp, kötü çalışanları prangaya vurmalarını, işi yavaşlatanları ortaya çıkartmalarını beyinlerine işlerler. Şu da tavsiye edilebilir: Çalışmayı reddedip işden kaçanlar ile radyoda açık oturumlar düzenlemek!

Ve tabii bir de basın! Partimizin en etkili silâhı! Ülkemizde basın hürriyeti olduğunu ispat etmek mi gerek? İşte ispatı: Bizde basın cezaevine bile girer. Başka ülkelerde var mı?

Gazeteler iki türlüdür: Elle yazılmış duvar gazeteleri ve çok tirajlı olanlar. İkisi için de korkusuz kamp muhabirleri çalışır. Kusurlar (tutuklulara ait olanlar) sert dille eleştirilir, tutukluların kendilerini kötüleme çabaları üst makamlar tarafından desteklenir. Üst makamların hür kamp basınına ne kadar önem verdikleri meselâ 434 numaralı Dmit Kampı emrinden anlaşılır. «Makalelerin birçoğu yankı uyandırmaz.» Gazeteler öncü işçi fotoğraflarını da basarlar. Gazeteler yol gösterir, gazeteler gerçeği ortaya çıkartır. Gazeteler başlarını daha iyi ezebilmek için sınıf düşmanlarının marifetlerini göz önüne sererler. (Gazete ÇEKA'cılar bölümünün en iyi desteğidir). Kısacası: Gazeteler kamp hayatını bütün akışıyla yansıtır - gelecek nesiller için paha biçilmez belgeler sayılırlar.

Meselâ Arhangelsk cezaevinin gazetesi bize mahkûmların 1931 yılında işinde yaşadıkları şartları yansıtır: «Tükürük hokkaları tablolar, masaların üzerinde balmumu bezi, hoparlör sistemleri, duvarda liderlerin resimleri ve bütün çevrede partinin ileri kademelerine ithaf edilmiş, etkili afişler ...- hürriyetten yoksun kalanların hak ettikleri meyvalar bunlardır.»

Şüphesiz, pahalı meyvalar! Ya tutuklu hayatına etkisi nedir? Altı ay sonra aynı gazete: «Hepsi birlikte tek kişi gibi çalışmaya atıldılar... Plânlar kararlı bir şekilde uygulandı... Yemekler ise daha bozuldu ve azaldı.

Zarar yok! Bunun hiç önemi yoktur! Son problemi düzeltmek mümkün. (*)

Bütün bunların hepsi nereye, nereye gitti?... Güzel, kusursuz herşey Dünyadan ne çabuk yok oluyor! İleri teorinin en eski temellerinden oluşan bu yerleşmiş, oynak eğitim sistemi ülkemizde suç unsurunun kısa zamanda ortadan kalkacağını müjdelemişti (30 Kasım 1934'te bu elle tutulacak kadar yakın görünüyordu). Hani, nerede? Nerede kaldı? Araya beklenmedik buz devri girdi (Tabii onun da büyük yararı dokundu!) ve teşebbüsün tomurcukları dondu. Çalışmada öncülük ve sosyalist yarışmalar uçup gitmişti. Ya kamp gazetelerini hangi rüzgâr uçurup götürdü? Plâna hücumlar, para toplamaları, istikraz tahvillerinin alımı, karşılıksız çalışmalar? Kültür Sovyetleri ile arkadaş mahkemeleri ne oldu? Alfabe dersleri ile meslek kursları? Artık liderlerin resimleri ile hoparlörleri söküp götürdüler. (Tükürük hokkalarından tamamen vaz geçtiler!) Mahkûmların hayatı ne kadar solmuştu! İhtilâlin sayesinde kazanılan en önemli tutuklu hakları elden gidince nasıl geriye gidildi! (Ama protesto etmiyoruz: Partinin bütün tedbirleri zamanın gerektirdiklerine tamamen uyuyordu).

Duygusal ilân yaratma sanatı kısa zamanda değerini kaybetti, herkes basit duvar yazıları ile yetinmeye başladı: Plânı yaparız! Plânı geçeriz! Tabii estetik eğitim de özellikle yasaklanmamıştı, periler uçabiliyor, ama gittikçe daha daralan sınırlara sıkışıyorlardı. Vorkuta'da bir bölgeden örnek verelim: Dokuz ay süren Kış bittikten sonra, yerini 3 ay süren cılız bir Yaza bırakmıştı. Bölgenin pis ve bakımsız olduğunu gören Kültür - Eğitim şefinin içi sızlıyordu. Böyle bir çevrede, suçlu, kendini, dışında kalmaya mahkûm ettiği toplumumuzun mükemmelliğini tam olarak kavrayamazdı. O halde Kültür - Eğitim programına Pazar günü çalışmaları konuldu. Mahkûmlar kendilerini çalışmaya ve-

---

(*) **Şimdiye kadar bu bölümün kaynağı «Hapishanelerden......» dergisiyle, Averbah'ın kitabı idi.**

riyor, boş zamanlarında tarhlar yapıyorlardı. Ama çiçek tarhları değil! Bu enlemde hiç bir çiçek yetişmediği için ölü toprak tepeciklerini yosun, liken, cam kırığı, tuğla, maden kırıntıları ve kiremit parçaları ile süslüyor, çevresine de horasandan bir çit yapıyorlardı. Tabii manzara Gorki Parkına benzemiyordu ama olsun, Kültür - Eğitim Kısmı memnundu. İki ay sonra başlayacak yağmurların hepsini götüreceğini düşünüyorsunuz. Tarhların hepsi sellerle sürüklenecek miydi? Ne farkeder? Ne olursa olsun! Gelecek yıl baştan başlarız.

Veya bir başka misâl: Siyasi eğitimler. Neye dönüşmüşlerdi? Unş kampının 5. .Kamp noktasına bakalım. Suhobezvodniy'den bir konferansçı gelmiştir. Mahkûmları zorla kulübe topladılar. Gerçi yoldaş daha orta tamamlamamış ama, siyasi yönden tamamen doğru seçilmiş, yararlı ve zamana uygun «Yunanlı Vatanseverlerin Savaşı» adlı konferansı kolayca verebilecek durumdadır. (Daha 1952'de) Tutuklular uykulu gözlerle sıralarda oturur, birbirlerinin arkasına saklanır, en ufak ilgi bile göstermezler. Konferansçı vatanseverlerin tüyler ürpertici şekilde takip edilmelerini anlatır, Yunanlı kadınların Yoldaş Stalin'e yazdıkları bir mektup hakkında bilgi verir. Konferans sona erdikten sonra Lemberg'li Şerebeta adında pek kültürlü değil ama kurnaz olan bir kadın ayağa kalkarak sorar: «Yoldaş şef! ya bizler, kime mektup yazalım acaba?» Ve konferansın bütün olumlu etkisi bir anda sıfıra iner.

Islâh edici, eğitici faaliyetlerden, Kültür - Eğitimin Kısmının elinde, en sonunda kalanları saymak kolaydır: Tutuklunun yönetime vereceği istidalara, başvuranın iş normlarını yerine getirip getirmediğini yazmak, tavır ve hareketine ait notu düşmek, sansürden alınan mektupları dağıtmak, gazeteleri dosyaya koymak açıkta kalanları tutuklular sigara sarmak için kullanırlardı), yılda 3 kere amatör konser tertiplemek, ressamlara boya ve tuval bulmak ki, kamp manzaralarını çizerek şef apartmanlarının duvarlarını süslesinler. Bu çalışmalar yanında operasyon yönetici ÇEKA'cılara yardım da vardı ama, orası resmi değildi.

İşler bu yola döküldükten sonra, Kültür - Eğitim Kısmı kadrosunun soysuzlaşmasına şaşmamak gerek: İnsiyatif sahibi ateşli yöneticiler yerine bu kere bitkin, aptalımsı kimseler geldi.

Durun! Az daha önemli bir görevi unutuyorduk. Kutuların kontrolünü! Arada bir onları açıp, boşaltıp tekrar kapatmak. Avluda göze çarpacak yerlere asılmış küçük, kızılkahverengi boyalı kutucuklar. Üzerlerinde şöyle yazar: «SSCB'nin Yüksek Şûrasına», «SSCB'nin Bakanlar Kuruluna», «İçişleri Bakanına», Başsavcıya».

Yaz babam, yaz! Ülkemizde söz hürriyeti var. Biz anlarız, gerektiği yere göndeririz. Yazdıklarınızı okumayı iş edinmiş yoldaşlarımız yok değil.

O kutulara ne atılır? Af dileği mi?

Sadece bu değil. Bazan da ihbarlar (Yeni gelenler tarafından yazılırlardı): Kültür - Eğitim bunların Moskova için değil, yandaki oda için yazılmış olduklarını anlar. Daha başka? Tecrübesiz okuyucu asla bilemeyecektir? Buluşlar! Bütün modern tekniği altüst eden, hele sahibini kamptan kurtaracak şaşırtıcı buluşlar!

Normal, çevremizdeki insanların arasında sandığımızdan daha çok mucit (ve şâir) vardır. .Hele kampta! Kurtuluş yolunu bulmak gerek! Mucitlik, sonuç olarak, ucunda sopa veya kurşun olmayan bir kaçış türüdür.

İster sabah sayımında olsun, ister akşam yoklamasında, ister teskere taşırken, isterse kazma sallarken, Urania perisinin (daha uygunu bulunmaz) uşakları alınlarını kırıştırır, yorulmak bilmeden hükümeti şaşırtıp aççgözlülüğünü kamçılayarak bir şeyler icat etmeye uğraşırlar.

İşte Hovrino kampından eski telsizci Lebedev. Müracaatı reddedildiği için artık hiç bir şeyi saklamasına gerek yok. Bu yüzden bana mıknatıs ibresinin sarmısak kokusunun etkisiyle saptığını keşfederek bundan da yüksek frekanslı titreşimleri koku ile module etmek suretiyle kokuların çok uzaklara gönderilmesinin belki de mümkün olacağı sonucunu çıkarttığını itiraf etti. Ama hükümet çevreleri bunda askeri bir çıkar göremedikleri için onun projesine yakınlık duymadılar. İş yattı. Ya çalışmaya ya yeni buluşa kalmıştı.

Bazan, seyrek de olsa mucit gerçekten bir yere götürülür. O susmayı tercih eder, olayın yayılmaması için bilgi vermez; kampta da kimse onun nereye, ne sebeple götürüldüğünü öğrenemez. Kimisi temelli yok olur, kimisi bir süre sonra geri döner. (Bu sefer de alaylara hedef olmamak için çenesini tutacak, veya arkadaşlarına bir sürü yalan uyduracaktır. Övünmek tutukluların tabiatında vardır. Yoksa başka ne sebep bulunabilir?)

Ama o cennet adalarında yaşamış olan ben, posta yolunun diğer ucunu tanımayı da başardım: Mucit mektuplarının gittikleri yeri ve onların orada nasıl okunduklarını gördüm. Bu yüzden sıkıntılı kitabın sabırlı okuyucusunu biraz neşelendirmek amacıyla anlatmaya cesaret ediyorum.

Sıvastopol'da yaralanan, orada esir düşen, sonra Auschwitzie sürüklenen ve o günden sonra akli dengesini kısmen kaybeden Sovyet ordusunun eski teğmenlerinden Truşlyakov üst makamlara o kadar çekici bir teklif gönderdi ki gerçekten kamptan alınarak mahkûmlara özgü bilimsel araştırma enstitülerinden birisine (Şaraşka'ya) götürüldü. Orada icat yönünden emsalsiz bir kimse olduğunu ispat etti. Tekliflerinden birisi reddedilirken diğeri hazır bekliyordu. Gerçi icatlarını hesap üzerine oturttaramıyordu ama, coşkusu hiç eksilmezdi, kendisi az konuşurdu, bakışları anlamlıydı ve bu bakımdan kimse ciddiyetinden şüphelenmiyordu. Dahası var: Dostum, çok ciddî bir mühendis, Truşlyakov'un fikirlerini, derinlik bakımından, Newton'unkine benzetirdi. kendisini de 20'nci yüzyılın Newton'u sayardı. Tüm fikirlerini izlemesine izledim ama, günlerden bir gün Truşlyakov'a, buluşu olan **radar yutucusunu** geliştirmek ve ortaya çıkarmak emri verildi. Yardımcı olarak kendine bir yüksek matematik uzmanının verilmesini istedi. Beni verdiler. Truşlyakov bana çalışmasını şöyle anlattı:

Radar ışınlarının uçak veya tanktan yansımamaları için bu araçların üzerine birkaç katlı belirli bir madde sürülmesi gerekiyordu. (Truşlyakov bana bu maddenin cinsi hakkında bilgi vermedi. Ya daha kendisi de kesin bilmiyordu, veya bunu en son sırrı olarak kendisine saklamak istiyordu). Elektromanyetik dalgaların, katlar bitişiminde tekrarlı kırılma ve yansımalar sonunda bütün enerjisini kaybetmesi gerekiyordu. Benim görevim de, geometrik optik kanunlarını ve elimdeki diğer imkânları kullanarak - maddenin cinsini bilmeksizin - Truşlyakov'un kehanetlerinin tamamen doğru olduğunu ispat etmek ve tabakaların optimal sayısını hesaplamaktı.

Tabii bunu başarmak mümkün değildi. Truşlyakov da başarıya ulaşamadı. Ve çalışma ekibimiz dağıldı.

Kütüphanecilik görevim (orada bunu da yaptım) beni kısa zamanda Truşlyakov ile yine bir araya getirdi. Bir gün elinde Lenin kütüphanesine kitap siparişiyle çıkageldi. Fişin üzerine yazarın ve kitabın adı belirtilmemiş, sadece bir rica yazılmıştı:

«Gezegenlerarası uçuşlar tekniğine ait herhangi bir şey.»

Yıl henüz 1947 olduğundan Lenin kütüphanesi ona Jules Verne'den başka bir şey veremedi. (O zamanlar Tsiolkovski kimsenin aklına gelmiyordu). Ay'a gitme denemesi başarıya ulaşmayınca Truşlyakov uçurumun dibine, - kampa - yuvarlandı.

Ama kamp mektuplarının ardı arkası kesilmedi. Bu sefer (Çevirmen olarak) kamplardan gelen icat ve patent raporların-

dan oluşan dağı elemekle gorevli mühendis grubunun yanma verildim. 1948 - 47 yıllarında birçok belge Almanca kaleme alınmış olduğu için tercüman gerekliydi.

Hayır, bunlar patent talebi değildi. İsteyerek yazılmış eserler de değildi. Onları okumak acı ve üzücüydü. Bunlar Alman savaş esirlerinin yazdıkları, onlardan zorla alınmış, gaspedilmiş sayfalardı. Onları hayat boyu esir olarak tutmanın mümkün olmadığını, üç, beş yıl sonra bile olsa günün birinde vatanlarına geri dönmelerine izin verileceğini bildiriyorlardı. Bu yüzden onların ellerinde, ülkemize yararı dokunacak ne varsa hepsini elde etmek istiyorlardı. Gaye hiç değilse Batıdaki işgal bölgelerine kaçmış patentlerin soluk birer kopyalarını ele geçirmekti.

Bunun nasıl gerçekleştirildiğini kolayca tahmin edebiliyordum. Hiç bir şeyden haberleri olmayan, itaatli, dikkatli Almanlara eski meslekleri, nerede çalıştıkları ve yaptıkları iş soruluyordu. Bundan sonra 3. Oper - ÇEKA bölümü - başka kim olacak? - bütün mühendis ve teknikerleri birer birer büroya çağırıyordu. Almanlara önce nazik davranıyor (bu onların gururunu okşardı), onların Almanya'da savaştan önce yaptıkları iş hakkında ayrıntılı bilgi istiyorlardı (Almanlar da hemen kendilerini kamptan kurtulmuş, özel haklar tanınan çalışma merkezlerinde toplanmış sayıyorlardı). Ondan sonra bu konuda başkalarına hiç bir şey söylemeyeceklerine dair bir belge imzalıyorlardı. Almanların «yasaklara» uymaları ünlüdür). En sonunda da çalışmalarının bütün ilginç ayrıntılarını ve çalıştıkları yerde yapılan en son teknik yenilikleri yazılı olarak anlatmaları isteniyordu. Almanlar eski görevlerini anlatmakla nasıl bir tuzağa düştüklerini çok geç anlıyorlardı. Artık bir şeyler yazmak zorundaydılar. Çünkü yazmayanın bir daha ülkesine dönemeyeceği söylenirdi. (Bu, o zamanlar oldukça inandırıcı bir sebepti).

O zaman vicdan azabı çekerek, eziklik içinde, kalemi zorlukla sürükleyip yazarlardı... Onları kurtaran ve ciddi sırları açığa vurmaktan koruyan tek şey, yazılanların asıl özünü kavramaktan âciz ÇEKA'cıların bunların değerini sayfa sayısına bakarak ölçmeleri şeklinde kendini belli eden kesin cehaletleriydi. Ama bu bilgileri düzenlemekle görevli bizler, önümüzdeki kâğıt yığınında hemen hemen işe yarar hiç bir şey bulamazdık: Anlatılanlar ya birbiriyle çelişir veya önemli noktaları örten bilimsel bir sise bürünür veya dedelerimizin bile bildikleri yeniliklerin ciddi tartışmasından ibaret olurdu.

Rusça yazılanlar böyle değildi. İnsan, kölelere özgü bir hürmet ifadesiyle karşılaşıyordu. Bunların kampta, zavallı bir Pa-

zar günü, yanındakilerden saklamaya, belki de af talebi yazıyor görünmeye çalışarak, kaleme alındıklarını canlandırmak da zor değildir. Zayıflamış anlayış yetenekleri ile bu karalamaları tok, tembel yüksek makamların değil, kendileri gibi tutuklular olan bizlerin okuyacağımızı nasıl tahmin edebilirlerdi?

Ve biz onaltı büyük sayfa kaplayan (herhalde bu sayfalar için Kültür - Eğitime epeyce yalvarmışlardı) en ince ayrıntısına kadar hazırlanmış çalışma projesini açar, şunları okuruz: 1. «Mahkûmların bulundukları bölgelerin kontrolunda kırmızı ötesi ışınlardan yararlanılması hakkında.» 2. «Dışarı çıkan mahkûmların sayılmasında fotoelektrik elemanlar kullanılması hakkında.» Ve o aşağılık herif yazıya şekiller de ekler, teknik açıklamalar da. Giriş kısmı ise şöyledir:

«Sevgili Yosif Visaryonoviç! İşlediğim suç yüzünden 58 maddeye uygun şekilde uzun bir cezaya çarptırıldığım halde aziz Sovyet hükümetine sadakatim tamdır. Burada beni çevreleyen hilekâr halk düşmanlarının kontrol edilmesine katkıda bulunmak isterim. Eğer kamptan alınır ve gerekli araçlar da bana teslim edilirse teklif ettiğim sistemi gerçekleştirmeyi üzerime alıyorum.»

Al sana bir «siyasi» tutuklu! Yazı elden ele gezer ve alışılmış küfürlere hedef olur (kendi aramızdayız). Birisi oturup kararı yazar: Proje tekniğe aykırıdır... Şunları hesaba katmıyor... uygun değildir... güvenilmez... kampın kontroluna yardım edecek yerde engel olabilir...

Bugün orada, uzaklarda ne hayâller kuruyorsun hain? Veba olasıca serseri! Orada geber inşallah!

Ondan sonra sırada Vorkuta'dan gelen bir paket vardır.. Yazar, Amerikalılar atom bombasına sahip oldukları halde bizim elimiz boş beklememizden yakınır. Vorkuta'sında bunu sık sık düşünüdğünü, dikenli tellerin ardında da partiye ve hükümete yardım etmek istediğini anlatır. Bu yüzden projesine RAYA adını vermişti: «Atom çekirdeğinin bölünmesi.» Bu proje henüz tamamlanamamıştır (iyi tanıdığımız bir cümle) çünkü Vorkuta kampında gerekli bilimsel kitaplar yoktur (sanki edebi eserler, şiir antolojileri varmış gibi). Onun için - cahil herif - sadece kendisine radyoaktif bölünmenin nasıl gerçekleştirilebileceği hakkında bir eser gönderilmesini rica eder, bunun yardımıyla RAYA projesini tamamlayabileceğini ileri sürer.

Çalışma masalarımızın başında kahkahadan kırılır beraberce, aynı anda aynı mısraları söyleriz:

«Proje RAYA
Boktan yana»

Ama bu arada kamplarda gerçekten değerli bilim adamları aç kalır, ölürlerdi. Ne yapalım, sevgili Bakanlığımızda ileri gelenlerin onları bulup daha yararlı bir işde kullanmak hususunda aceleleri yoktu.

Aleksander Leonidoviç Çijevsik bütün kamp hayatı boyunca bir kere bile Şaraşka'ya gönderilmedi. Çijevski kamptan önce de Dünyadaki devrimleri ve biyolojik olayları Güneşin faaliyetine bağladığı için yüksek makamların lûtuflarına hedef olmamıştı. Çalışmaları alışılmış tarzda değildi, ortaya attığı şaşırtıcı problemler bilimin rahat düzenine kolaylıkla yerleşmedikleri gibi askeri ve ekonomik gayeler için de önemsiz görünüyorlardı. Bugün, ölümünden sonra basın onu göklere çıkarıyor ve biz de onun miokard enfarktüsü ile manyetik fırtınalar arasında bir ilişki bulmuş olduğunu (kriz sayısı manyetik fırtınalara bağlı olarak onaltı misline çıkıyordu), grip salgınlarını önceden bildiğini, eritrosit sedimantasyonu yardımıyla kanseri erken teşhis etmek için metodlar aradığını ve Güneşin Z - ışınları hakkında bir hipotez ortaya attığını öğreniyoruz.

Sovyet uzay biliminin babası Korolyov gerçi Şaraşka'ya getirildi ama burada uçak mühendisi olarak çalıştırıldı. Şaraşka büyükleri onun roketlerle uğraşmasına izin vermediler, bunun için roketlerle geceleri uğraşırdı.

P. Kapitsa'nın araya girmesi olmasaydı, L. Landau herhalde uzak adaların birine yollanacaktı. Kaburgası kırıldıktan sonra, Almanların hesabına casusluk ettiğini itiraf etmişti artık.

Çok yönlü bilimsel zekâya sahip olan ünlü aerodinamik uzmanı Konstanin İvanoviç Strahoviç Leningrad cezaevinden alındıktan sonra Uğliç kampının hamamında yardımcı işçilik yaptı. Bugün o devri gülerek anlatır. O kendine özgü, çocukça, açık kalbli gülüşünü on yıllık kamp hayatında nasıl koruduğu şaşılacak şey!... Ölüm hücresinde birkaç ay geçirdikten sonra yitirici bir ishali de atlattı ve hamama verildi. Burada kadınlar yıkanırken kapıyı beklerdi. (Erkekler kısmına daha kuvvetlileri verirlerdi). Görevi, kadınları içeriye tamamen çıplak ve elleri boş olarak bırakmaktı. Kadınlar bütün giyeceklerini etüve vermek zorundaydılar - özellikle sütyen ve külotlarını. Çünkü kadınların en fazla bu giyecekleri içeriye sokmak istemelerine karşılık sağlık memurları bütün bunların en dehşetli bit yuvaları olduklarını bilirlerdi. Strahoviç'in dış görünüşünü tarif edelim. Fizikçi Lord Kelvin'inki gibi bir sakal, kaya gibi, olağan dışı yüksek bir alın! Kadınlar yalvarır, küfür eder, güler, hiddetlenir onu kuytu köşelere çağırırlar ama o istifini bozmaz, sarsılmadan

durmrdu. Sonunda hepsi birden ona kötü bir lâkap taktılar: «İktidarsız!» Derken, «iktidarsız» görevden alındı ve ilk Sovyet jet motörü fabrikasının geliştirme bürosunun başkanlığına getirildi.

Ama genel işlerde ölenlerin adlarını bilmiyoruz...

Bilimsel bir keşfin eşiğindeyken tevkif ve yok edilenler hakkında (Meselâ daha 1936'da gıda maddelerinin uzun zaman depolanması için bir metod bulan Nikolay Mihailoviç Crlov) nereden bilgi edinebiliriz? Tutuklanmayla beraber bulgu kayıba uğratılırdı.

Kampın oksijensiz, leş kokulu havasında Kültür - Eğitimde yanan ışık kimi vakit parlar, canlanır, kimi vakit ölü ölü yanardı. Bu durumlarda bile uzak barakalardan, değişik ekiplerden gelme ziyaretçisi eksik olmazdı. Biri işle gelirdi: Gazete veya kitaptan bir kâğıt parçası koparacak, onunla sigarasını saracaktır. Veya af dilekçesini yazacak kâğıt dilenecek, sonra bura mürekkebiyle onu dolduracaktır. (Barakalarda mürekkep bulundurmak yasak, Kültür - Eğitim Kısmındaki de kilit altında, çünkü sahte mühür düzenlenmesinde kullanılır bir şeydir). - Bir diğeri - kendini kültürlü göstermek sevdasında, bir başkası da - yeni kimseleri görmek için gelirdi, hergün gördüklerinden doymamış olarak. Kulak kabartmak, duyduklarını **babaya** aktarmak için elenler de bulunurdu. Bir de, buraya niçin geldiklerini bilmeyenler vardı, ranzada yarım saat fazla yatarak istirahat edeceklerine, bilinmedik sebeple buraya kadar uzananlar.

Göze batmayan, dikkat çekmeyen yollardan Kültür - Eğitime uğradıkdan sonra, ruhlarımıza sanki biraz su serpilmiş oluyordu.

Buraya gelenler de aynen ranzalarda oturanlar gibi aç insanlardı ama, burada tayının, lâpanın, normların sözü geçmezdi. Kamp hayatını oluşturan elemanlar burada ağza alınmadığı için, zihin istirahata çekilip, ruh başkaldırabiliyordu. Buradaki konular - masalı andıran parlak geçmişi canlandırıyordu, bir geçmiş ki, şurada gördüğünüz çelimsiz, aç adamlara ait olamazdı. Bir de özgürlükteki mutluluktan, anlatımı imkânsız hürriyetten ve bu nimetlerden yararlanan, her nasılsa hapse girmekten kurtulan talihlilerden söz ederlerdi. Sanat da dile getirilirdi, kimi vakit insanı büyüleyen fikirler dinlerdik.

Her şey sanki şeytanların şenliğinde ortaya soluk ışıktan bir daire çizilmiş gibidir. Işık titrer, sönmek üzeredir - ama parladığı sürece kendini bu dairenin içinde yarım saat bile olsa emniyette hissedersin.

Bak dinle! Birisi de gitar çalıyor. Alçak sesle şarkı söyleyen de var. Ama sahnede izin verilenden çok daha başka türlü söylüyor. Birden içinde bir şey kımıldanmaya başlıyor: Hayat! - Hayat var! Evet, var! Çevreni mutlu gözlerle süzüyor, sen de birşeyler söyleyebileceğin birisini arıyorsun.

Konuş, konuş ama tetikte ol! Dinle, dinle ama bir yandan da elini çimdikle. Lev G-n orada duruyor, (Tahsili yarıda kalmış öğrenci. Mucit de, aynı zamanda. Motörün randımanını arttıracak buluş üzerinde çalışırken hesapları ile birlikte tutuklandı). Üstelik artisttir de. Çehov'un «Evlenme Teklifi» adlı eserini beraberce sahneye koyuyoruz. Ve filozoftur; güzel konuşmayı bilir: «Gelecek kuşaklarla uğraşmak benim işim değil. İstedikleri gibi toprağı eşsinler. Hayatımı benden almalarına izin vermeyeceğim.» Bunu nasıl yapacağını anlatırken tırnaklarını masanın tahtasına gömer. «Yüksek fikirlere inanmak, telleri kopuk bir telefon ahizesine konuşmak gibidir. Tarih karmakarışık bir olaylar zinciridir. Kuyruğumu geri verin, yeniden ağaçlara tırmanayım! Amipler bile insandan daha mükemmeldir: Fonksiyonları daha basittir!» Onu dinlemek zevktir. Lev Tolstoy'dan niçin nefret ettiğini, Ehrenburg'la Aleksandr Grin'e neden taptığını anlatır. Üstelik iyi bir çalışma arkadaşıdır. Ağır işlerden kaçmaz, çekiçle duvarlara delik deler. Gerçi çalıştığı ekipte normun % 140'ı garantilidir. Babası 1937'de tevkif edilmiş, hemen sonra da ölmüştür Kendisi ise adi suçtan tutuklanmış: Ekmek karnelerini taklit ettiği için içeri atılmıştır. Ama serserilere özgü maddeyle cezalandırıldığı için utanır. 58 madde mahkûmlarına yakınlık duyar. Derken kamp yargılamaları başlar, bizimki de - suçlamanın şahidi! Oysa ne cana yakın, ilginç, «hayatı sever» arkadaştı! Eğer ona pek fazla bir şeyler anlatmadıysan şanslı sayılırsın. (*)

Kampta ne kadar antika insan varsa hepsi kültür merkezinde buluşurlar. Er veya geç hepsinin yolu oraya düşer.

Aristid İvanoviç Dovatur da gerçekten antika adam. Eski filoloji uzmanlarından, hayatı boyunca bekâr kalmış, Romen - Fransız asıllı bir Petersburg'ludur. Onu kediyi yemek çanağından uzaklaştırırcasına Herodot ile Sezar'dan kopartmış - kampa atmışlardı. Gönlü hâlâ anlamlandırılmamış yazıların yanında, kampta uykudaymış gibi gezinirdi. Eğer doktorlar onu himayelerine almasalardı daha ilk haftanın sonunda ölür giderdi. Fa-

---

(*) Bu genel bir belirtidir: Yaşamaya sıkıca sarılanlar ruha pek önem vermezler.

kat doktorlar ona imrenilecek bir iş buldular - Tıp istatistikçisi yaptılar. Ayrıca ayda iki kere konferans vermekle görevlendirdiler: Düşünün bir kere - kampta Lâtince! Aristid İvanoviç küçük tahtanın önünde dikilir, üniversite yıllarındaki gibi gülümserdi.. Garip fiil çekimleri yazarken - mahkûmlar buna benzer şey hiç görmemişlerdi - ufalanıp dökülen tebeşirin gıcırtısı kalbini zevkle sıkıştırırdı. Vicdanı o kadar sessiz, o kadar yumuşaktı ki... Ama kötü kader tepesinde belirmekte gecikmedi. Kamp komutanı onun dürüst bir insan olduğunu farketmemişti - istisnai bir olay - filoloji uzmanını hemen fırın yöneticisi yaptı. Kamptaki bütün görevler içinde bundan daha çekicisi bulunmazdı. Ekmeğe hükmeden hayata da hükmeder! Bu göreve giden yol birçok kamp sakininin vücutları ve ruhları ile döşenmiş, ama bunların pek azı hedefe ulaşmışlardır. Halbuki o istemeden sanki kucağına düşmüştür. Ya Dovatur kendisi ne düşünür? Bütün Dünyası sarsılmıştır. Bir hafta sanki ölüme mahkûm olmuş gibi gezinir, komutandan kendisini bu görevden affetmesini, serbest ruhunu Lâtince fiil çekimleri ile başbaşa bırakmasını rica eder. Sonunda istediğine kavuşur. Fırın başkanlığına yine dolandırıcılardan birisi getirilir.

Ya bu garip - işden sonra Kültür - Eğitime değil de nereye sığınsın? Kocaman bir kafası, biraz belirlenirse çok uzaktan göze çarpacak keskin hatları var. Ama insanı en fazla etkileyen yanı karışık, dimdik kaşları. Çok acıklı bir görünüşe sahip. Salonun bir köşesinde oturur, üzgün bakışlarla basit tiyatro çalışmalarımızı izler. Adı Kamil Leopoldoviç Gontuar. İhtilâlin ilk yıllarında Petrograd'da yeni bir tiyatro, geleceğin tiyatrosunu yaratmak için Belçıka'dan gelmişti. O zamanlar geleceğin ne göstereceğini, rejisörlerin ne olacaklarını kim bilebilirdi? Gontuar iki Dünya Savaşında da Almanlara karşı savaştı. Bir seferinde Batı, diğerinde ise Doğu Cephesinde. Ve vatan haini olarak - ne zaman, hangi vatanın? - on yıla mahkûm oldu.

Tabii kültür ve eğitim merkezlerinin asıl çehresini belirleyenler ressamlardır. Kültür - Eğitim Kısmının sahipleri onlardır. Eğer özel bir oda varsa buraya yerleşebilirler. Eğer birisi genel çalışmalar dışında tutulacaksa bu sadece onlara nasip olur. Perilerin gerçekten elle tutulur, eve asılır, parayla satılır, değerli eserler yaratan biricik yardımcıları onlardır. Tabii bu resimleri zihinlerinde yaratmazlar. Zaten bunu isteyen de yoktur, çünkü. 58 madde mahkûmlarının beyninden nasıl olsa iyi şeyler çıkmaz. Tuvalin üzerine sadece kartlarda gördükleri manzaraların büyük kopyalarını yaparlar. Kimisi kopya ederken çizgili

bir fileden yararlanır, kimisi ona da gerek görmez. Tayga ile tundralarda daha güzel bir sanat unsuru bulunamaz. İstediğiniz kadar çizin, daima alan bulunur. İlk anda hoşlarına gitmese de bırakın söylensinler. «Neron'un Zafer Geçidi» adlı tabloyu incelemek üzere gelen Vohra - birliklerine mensup Vypiraylo «Bu da ne?» diye sorar. «Damat mı? Daha neşeli çizemedin mi?» Fakat sonunda satın alır. Ressamlar, üzerinde Güneşin batışı, saraylar ve kuğular tarafından çekilen gondollara yerleşmiş güzel periler bulunan halılar da çizerler. Bütün bunlar rağbet görür, yoldaş subaylar pek beğenirler. Akıllı ressamlar da sessiz odacıklarında kendileri için de bir şeyler yaparlar, gardiyanlar da bunları dışarıda satar. Talep çok fazladır. Kısacası: Kampta ressam olmak iyidir.

Heykeltraşların işi daha zordur. Heykellerin MVD mensuplarının zevkine pek uymadığı bir yana, yer tutar, üstelik çarpıp devirirseniz paramparça olurlar. Heykeltraşlar kampta pek seyrek iş bulurlar. Bu da bir çeşit yan meşgale sayılır. Meselâ kendini ressam olarak tanıtan Nedov gibi. Ama Nedov da rahat sayılmazdı. Yüzbaşı Bakayev geçerken «Kederli Anne» adındaki heykelciği farkeder etmez, «Neden ağlıyor? Bizim ülkemizde anneler ağlamaz!» diye bağırmış ve heykeli götürüp kırdırmak istemişti.

Tanınmış bir avukatın oğlu olan genç bestekâr Volodya Klempner kamp kavramlarına göre «dayak yememiş kalanlar»dan sayılırdı. Moskova yakınlarındaki Beskudnikovo kampına evinden bir piyano getirmişti (o güne kadar Takımadalarda buna benzer olay görülmemişti!) Davranışına Toplu kültür faaliyetlerini bahane etmişti ama aslında tabii piyanoyu beste yaparken kullanacaktı. Ona sahnenin anahtarı da verildi. Yat borusundan sonra kampın kulübünde mum ışığında beste yapardı. Bir akşam yeni bir sonatın notalarını yazarken arkadan gelen bir ses onu yerinden sıçrattı:

«Müziğiniz pranga kokuyor!»

Klempner ayağa fırladı. Eski bir ÇEKA'cı olan kamp komutanı içeriye süzülmüştü. Duvarın yanından ayrılıp muma yaklaşırken ardında dalgalanan siyah gölge dev boyutlara ulaştı. Artık bu sahtekârın piyanoyu neden getirdiği anlaşılmıştı. Yanına sokuldu, piyanonun üzerindeki notaları aldı ve asık suratla, sesini çıkartmadan mumun alevinde tutuşturdu.

Genç bestekâr kendini tutamayarak «Ne yapıyorsunuz?» diye haykırdı. (Soğukkanlılığını nasıl korusundu?)

«Müziğinizin hakettiği şeyi!» Binbaşı sıktığı dişlerinin arasından tıslıyordu.

Kâğıttan savrulan küller süzülerek tuşların üzerine düşüyorlardı.

Eski ÇEKA'cı yanılmamıştı: Bu sonat gerçekten kamplara ithaf edilmişti (*)

Eğer kampa bir şâir gelirse, mahkûmlari karikatürize eden resimler altına koşmalar yazardı. Disiplini bozanlar için de.

Bütün diğer konular edebiyatçılar ile bestekârlar için tabudur. Bu iş yan kazanç sağlamaz, yüksek makamlara elle tutulacak şeyler satamazlar.

Fikirlerini düzyazıyla anlatanlara gelince, hiç bulunmaz onlar kamplarda, hiç bir zaman bulunmamaları gerek.

Rus nesri kamplara gittiği vakit,

diye yazmıştı Slutski. Gitti! - fakat geri dönmedi. Gitti! - fakat yüzeye çıkmadı...

Başlarından geçenin çapı, ölenlerin sayısı, yaşamaları halinde erişebilecekleri seviye hakkında, bundan sonra hiç bir zaman fikir sahibi olamayacağız. Yola çıkarılmadan önce aceleyle yakılan deftercikler, hazır kısımlar, kafalarda ergin hale gelmiş, kafalarla birlikte donuk toprağa gömülmüş yapıtlardan bize haber getirecek kimse kalmamış artık. Şiirler dudaktan kulağa fısıldanır, hafızaya yerleşir, hiç olmazsa hatırası kalabilir. Nesir öyle değil ki ergin duruma gelmeden anlatılmaz, esnekliği yok, havalelidir, kâğıda çok bağlı ve bu bakımdan Takımadalarının aksiliklerle dolu havasında yaşamasına az şans var. Kamptakilerden hangisinin y a z a b i l e c e k kadar cesareti bulunur? İşte A. Belinkov yazmış, yazdıkları b a b a n ı n eline geçmiş, sekmeyle yaralanan yazar, 25 yıla hüküm giymiş.. İşte M. İ. Kalinina, kendisi yazar değil, fakat akıl defterine, belki birinin eline geçer diye, kamp hayatına dair notlar geçirmiş. ÇEKA'cının eline geçmiş, kendisi de hücreye kapatılmış (ucuz kurtuldu sayılır). İşte - Vladimir Sergeyeviç G - v, korumasız dolaşmaya hak kazanan bir tutuklu. Kamp bölgesi dışında 4 ay süreyle kamp hayatına ait bir hikâye yazmış, bir tehlike anında yazdıklarını toprağa gömdü ise de, kendisi başka tarafa yollanmış. Yazdıkları öylesine toprakta kalmış. Kamp bölgesinde - olmuyor, kamp

(*) **Kısa zamanda Volodya'nın aleyhinde dâvâ acacak bahane buldular. Sorguya çekilmek üzere Butirka'ya gönderildi, eski kampına geri dönmedi ve tahmin edileceği gibi piyanosunu bir daha göremedi. Acaba yaşıyor mu? Bilmiyorum, görünürde yok.**

dışında - olmuyor, peki, nerede yazılsın? Ancak kafa içinde. Fakat şiir için uygun yerdir, düz yazıya değil.

Bizim gibi sağ kalabilmiş birkaç kişiden çıkarak, bir genellemeyle bile, Klio ve Kaliopi perileri çömezlerinin verdiği kaybı hesap etmek mümkün değildir, çünkü aslında bizlerin de orada sağ kalmamıza herhalde imkân yoktu. (Kamptaki hayatımı şimdi hafızamda canlandırdığım zaman, ölmemin gerektiğini açıkça görüyorum. Veya - yazarlığa veda edebilecek kadar dönüşmem gerekti. İkinci derecede bir etken kurtardı beni - matematik. Hesabımızda ondan yararlanabilecek miyiz?)

1930'dan sonra Edebiyat piyasamıza düz yazı olarak çıkan tüm eserler - yere batmış gölden arta kalan köpüktür. Onar yıllık devreler içinde yaşadığımız en önemli olaylardan kendini kurtardığı için, yalnızca köpüktür o, nesir diyemeyiz ona. En iyi kalemler, ruhlarındaki «iyi»yi boğdular, doğruya sırtlarını çevirdiler, böylelikle hem kendilerini, hem eserlerini kurtardılar. Derinliğe, özelliğe ve doğruluğa paydos demeyenler ise, o devre içinde kelleyi vermeye zorlandılar. Çoğunca kamplar aracılığıyla oluyordu, kimi vakit cephede, gereksiz yere kendini ateşe atmakla.

Düzyazı üstadlarından felsefeciler, tarihçiler, lirikçiler, empresyonistler, mizahçılar bu yoldan toprağa girdiler.

Oysa Rus, ihtimal Dünya edebiyatı için Takımadaları bulunmaz, biricik fırsat sağlıyordu: Gelişmenin doruğuna ulaşmış 20. yüzyılda görülmemiş kölelik olayı! Hiç bir hakka dayanmayan serflik düzeni, konu olarak, yazarlar için yalnız başına bir cevher, aynı zamanda onları uçurumun dibine götürecek yolun kavşağıydı.

Bu fikirleri genel anlamda açıklamama izin verin. Günümüze kadar - Dünya var olduğundan beri - toplumda birbiriyle asla kaynaşamayan iki tabaka vardır. Üst ve alt, hükmeden ve emir altında bulunan tabakalar. Bu ayrım her sınıflandırma gibi kabacadır ama, üst tabakaya sadece kudret, para ve doğum yönünden değil, ister aileden gelme, isterse kendi çabalarıyla edindikleri kültür bakımından da üstün olanları, yani elleri ile çalışmak zorunda olmayan herkesi katarsak o zaman ayrımımız genel anlamda doğru sayılır.

Buna göre Dünya edebiyatında (tabii sanat ve düşüncede de) dört ayrı bölüm beklenebilir. Birinci bölüm: Üsttekiler üsttekileri ,yani kendilerini, kendileri gibi olanları anlatırlar (sanat ve düşünce yönünden). İkinci bölüm: Üsttekiler alttakileri, «küçük kardeşlerini» anlatır, fikirlerinde onlarla uğraşırlar. Üçüncü kısım: Alttakiler alttakileri, yani kendilerini anlatırlar.

Üsttekilerin daima yeterince vakitleri, az çok paraları, iyi bir tahsilleri vardır, çocukları da iyi eğitilmişlerdir. İsteyen daima sanat veya fikir disiplini sahibi olabilir. Ama biz hayatın önemli bir kanununu biliyoruz: Hoşnut olma hali, ruhun hamleciliğini keser. Tokluk sanatta bozulmalara yol açar. Birçok kırıcı, haris ekol kısır çiçekler halinde ou kısımdan oluşmuştur. Büyük edebiyat ise ancak son derece mutsuz veya yaradılışları gereği aşırı kuvvetli bir karşı koyma gücüne sahip olan gerçek sanatçıların bu kısma adımlarını atmalarıyla başlamıştır.

Dünyadaki halk sanatını oluşturan dördüncü kısımdır, yani Dünya folkloru. Bu kısımda boş zamanlar pek yetersiz olduğu için sanattan fertlerin payına ancak sonsuz küçük parçalar düşer: Mutlu bir ilham anında oluşmuş tek tük resimler, deyimler. Fakat yaratıcıların sayısı ise sonsuza varır. Bunlar hep ezilmiş, baskı altında kalmış insanlardır. Yaratılan bu şey halk sanatının altın kalıntısı halinde elimize geçmeden önce - ağızdan ağıza, yıldan yıla - yüzbinlerce kere yıkanıp, taranmıştır. Yaratıcılarının arasında acıyı tatmamış olan kimse bulunmadığı için bunlar hiç bir zaman boş ve ruhsuz değildir. - Dördüncü bölüme ait olan yazılar (proleter ve köylü edebiyatı) daha henüz çekirdekte, tecrübesiz ve başarısızdır, çünkü kişisel yetenekler halk sanatını oluşturmaya yetmez.

Üçüncü bölümün eserleri (alttan yukarıya) de aynı hastalıktan muzdariptir. Üstelik - daha da beteri - meyva vermeyen, sanatın yaratılmasına engel olan kıskançlık ve nefretle zehirlenmiştir. İhtilâlcilerin de hep yaptıkları yanlışı yapmış, insanlığa değil, üst tabakanın ahlâksızlıklarına hitap etmiş, kendilerinin bu ahlâksızlığın mirasını nasıl başarıyla koruyacaklarını düşünememiştir. Bu kısmı zaman zaman bozan bir başka faktör de uşakça saygı olmuştur.

Ahlâk yönünden en verimli olmaya aday ikinci (yukarıdan aşağıya doğru) bölümdür. Bu bölüm iyilikleri, gerçeğe kavuşma arzuları, dürüstlükleri uyuşuk varlıklarından üstün ve aynı zamanda sanat açısından yüksek olgunluğa erişmiş insanlar tarafından yaratılmıştır. Bu akımın biricik hastalığı her şeyi sonuna kadar kavrayamamaktı. Yazanlar bir yandan ağlıyor, acıyor, hiddetleniyor, merhamete kapılıyor, bu yüzden gerçekleri anlayamıyorlardı. Onlar bir çeşit gözlemciydiler. Alttakilerin benliğine giremiyorlardı. Bir ayağını çitin üzerinden aşıran diğerini onun yanına çekemiyordu.

İnsanların yabancı kuvvetlerin etkisiyle böyle değişmeye zorlanabilmeleri herhalde bencil tabiatları icabı olsa gerek. Ser-

vantes esarette, Dostoyevski de zindanda böyle olgunlaşmışlardı. GULAG Takımadalarında ise bu deney milyonlarca başa ve kalbe aynı anda uygulanmıştı.

Milyonlarca Rus aydınının Takımadalara taşınması, bir inceleme gezisi değil, hastalığa ve ölüme doğru, geri dönüş ümidi olmayan bir yolculuktu. Tarihte ilk defa bu kadar çok tahsilli, olgun, her yönden kültürlü insan sahiden köle, uşak, oduncu ve maden işçisi kılığına bürünüyordu. Ve böylece, yine tarihte ilk defa toplumun üst ve alt tabakalarının tecrübeleri (bu boyutlar içinde) birleşiyordu. Üsttekilerin alttakileri anlamalarını engelleyen o önemli şeffaf, eskiden aşılamayan duvar - Merhamet - erimişti. Geçmişte asil kalblerin (eğitici kalbler!) alttakiler için çarpmasını sağlayan ve aynı zamanda onların gözlerini kör eden merhametti. Acıdıklarını açıkça belli eden üsttekiler altta bulunanların kötü kaderlerini paylaşmadıkları için manevi ıstırap çekiyor, bu yüzden de haksızlıklara üç misli daha şiddetle baş kaldırmak zorunda olduklarını sanıyorlardı. Aynı sebepten alt ve üst tabakalar - beraberce - tabiatlarının derinine kadar inen araştırmayı ihmal ediyorlardı.

Bu manevi ıstıraptan yalnız Takımadalarındaki aydın tutuklular kurtuldu: Onlar halkın bahtsız kaderini tam anlamıyla paylaşırlardı. Kültürlü bir Rus ancak şimdi bir mujiğin iç Dünyasını yansıtabilirdi. Çünkü kendisi de köle olmuştu.

Ama artık onun da kâğıt kalemi, vakti yoktu, parmakları uyuşmuştu. Gardiyanlar eşyalarını silkeler, karıştırırlardı, alttan üstten hazım yolunu kontrol eder, ÇEKA'cılar da gözlerine bakarlardı.

İki tabakanın tecrübeleri birleşip kaynaşmıştı ama bu kaynaşmış tecrübenin sahipleri - ölmüşlerdi...

O eşsiz felsefe ve edebiyat daha gün ışığına kavuşmadan Takımadaların demir kabuğu altında böyle boğulmuştu.

Kültür - Eğitim Kısmını en sık ziyaret edenler - hâlâ çeşitli amatör sanatkâr gruplarıdır. Amatör sanatçıları yönetme görevi eskiden de, şimdi de Kültür - Eğitim Kısmının tekelindeydi. (*)

(*) **Ülkemizde hatırı sayılır ölçüde imkânları yutan «Amatör Sanatını Kalkındırma» çalışmalarının ardında tabiî belirli bir gaye gizlidir, ama ne? İlk anda bunun cevabını vermek hiç de kolay değildir. Belki 1920 yıllarındaki bildirilerin bir kısmı hâlâ varlıklarını sür-**

Amatörlerin sanatları med cezire benzer, bazan yükselir, kabarır, bazan akıp gider. Ama met cezir gibi düzenli değil, çırpınmalar halindedir. Yükselmenin sebeplerini yalnız üst makamlar bilirler. Belki altı ayda bir şefin raporunda bazı başarılar göstermesi gerekir, belki de o sırada önemli birinin ziyareti beklenmektedir.

Uzak kamplarda bu olay şöyle ortaya çıkar. Kültür - Eğitim Kısmı şefi (aslında mahkûmların arasında pek gözükmez, yerine eğiticilerden birisini bırakır) akordiyoncuyu çağırır ve onu «bir koro kurma» görevi ile yükümlendirir. (*)

«Bir ay içinde programınız hazır olsun!»

«Ama ben nota bilmem, yoldaş şef!»

«Şeytan çarpsın! Notadan sana ne? Herkesin bildiği bir şarkıyı çal yeter. Nasıl olsa söylemeyi herkes becerir!»

Tutukluları şarkı söylemeye ve piyeslerde oynamaya çağıran ilânlar asılır. Bazan ikisi de bir çırpıda yazılır. Nerede prova yapacaklardır? Eğiticilerin odası küçüktür, daha geniş bir yer gerekir. Toplântı salonu da yoktur tabii. O halde kantin prova salonu olur, hep çorba buğusu, çürük sebze ve pişmiş balık kokan kantin! Bir uçta mutfak, diğer uçta sahne vardır. Ya gerçek bir sahne, veya geçici olarak kurulmuş bir set. Koro ile tiyatro grubu akşamları yemekten sonra burada toplanırlar. (40 numaralı resim oyundan bir an göstermektedir. - A. G - n'in eseri. Ama sanatçı resimde bölgenin amatör topluluğunu değil, temsil veren misafir bir grubu ölümsüzleştirmiştir. Birazdan yemek kapları toplanacak, geride kalan son bitikler de salondan, seyircilerin arasından uzaklaştırılacaktır. Okuyucu kadın rolündeki mahkûmların ne kadar sevinçle hazırlandıklarını kolayca görebilir.)

Sanat çalışmalarını tutukluya çekici gösterebilmek için ne yem kullanırlar? Beşyüz mahkûmun arasında şarkı söylemeyi gerçekten seven üç, dört kişi bulunur. Ama bu, koro için azdır. Geri kalanları macera hevesi harekete geçirir. Grup halinde top-

---

dürmektedir. Belki - sporda olduğu gibi - halkın ilgisini ve enerjisini zararlı şeylerden çevirmeye çalışırlar. Belki de bu şarkılar ve skeçler yardımıyla hisleri etkileyeceklerine gerçekten inanırlar.

(*) Siyasî Şefler: Koronun hem orduda, hem de sivil hayatta eğitici yönden birinci derecede önemli olduğu gibi bir batıl itikada saplanmışlardır. Amatörlerin yaptıkları başka eserler bir kenara atılsın... Önemli olan koro sahibi olmaktır! Şarkı söyleyen bir topluluk! Şarkıları kontrol etmek kolaydır, mahkûmlar da sonunda söyledikleri şeye inanırlar.

lanmak için başka fırsat kolay kolay bulunmaz (38 numaralı resme bakın! Çalışma taburuna neden girdikleri anlaşılmıyor mu?)

Koro şefliğine getirilen Arnold Susi, korosunun önüne geçilmez bir şekilde büyümesini şaşkınlıkla karşılıyordu. Kısa zamanda bir tek şarkıyı bile sonuna kadar prova edemez duruma geldiler. Şarkı severler akın akın geliyorlardı. Pek azının sesi vardı, hiç biri o güne kadar şarkı söylememişti. Fakat onların içinde yeni uyanan sanat sevgisini red cevabı ile daha çekirdeğinde boğmağa kim kıyabilirdi? Asıl provalarda ise koristler çalışmaya katılmamak konusunda sanki birbirleriyle yarış ettiler. (Mesele amatör sanat gruplarına katılanların yat borusundan sonra iki saat avluda serbestçe gezinebilmeleriydi. O zaman da provaya gidecek yerde aşk dakikalarını yaşamayı tercih ederlerdi!)

Aşağıdaki gibi beklenmedik olaylar da görünürdü: Konserden hemen önce koronun tek bas'ı başka yere nakledilirdi (Mahkûmları oradan oraya sevketmek başka bir makamın göreviydi). Koro başkanı (aynı Susi) kendisini çağırtan Kültür - Eğitim şefinin yanına giderek onun yeni emrini dinlerdi:

«Sarfettiğiniz emeğin değerini biliyoruz. Ama sahneye çıkmaktan vazgeçmek zorundasınız: 58. madde hükümlüsünün koro yönetmesi yasaktır. Kısacası yerinize bir vekil tayin etmemiz gerekiyor. Orada durup kollarını oynatmak büyük bir sanat değil. Bunu herkes becerir, sese gerek yok.

Yine de koro ve tiyatro grubu bazıları için toplantıdan daha geniş anlam taşır. Bunlar orada hayatın taklidini, daha doğrusu taklidini değil, hayatın gerçekten var olduğuna dair bir işaret ararlar... Kilerden kahverengi ambalaj kâğıdı getirir, bunun üzerine rollerini yazarlar. Ah, kutsal tiyatro! Hele rollerin paylaşılması! Sahnede kimin kimi öpeceği hakkında tartışmalar! Kimin ne giyeceği! Kimin boyanacağı! Ondan sonra sahnede nasıl olacaklardır? Temsil gecesi ellerinde gerçek bir ayna tutacak, kendilerini bunda hür elbiselerle, kırmızı yanaklarla göreceklerdir.

Bütün bu hayâller güzeldir ama, ya piyesler? Bu sözde eserler özel ciltlerde toplanır. Kitabın baş sayfasında «Yalnız GULAG'da kullanılır!» yazar. Neden «yalnız?» Neden GULAG'da kullanılır,» değil de «Sadece GULAG'da?» Çünkü bu bulamaç, bu iğrenç domuz yemi dışarıdaki hürlere en ufak bir zevk bile vermez. Onun için tutuklulara yem olarak atılır. Saçma, budalaca eserlerini GULAG'a kabul ettirmeyi başarmış olan en aptal, en yeteneksiz yazarların ürünüdür. Ama eğer birisi Çehov'

un tek perdelik bir eserini veya bu türden başka bir şey oynamak isterse metnini bile bulamaz. Bu tür şeyler ne civardaki hürlerin elinde, ne de kamp kütüphanesinde vardır.Orada sadece Gorki ciltleri vardır, onlar bile daima kâğıt arayan sigara tiryakileri tarafından ağır hasara uğratılmıştır.

Meselâ Krivoşçokovo kampında yazar Nikolay Davidenkov, bir tiyatro grubu kurmayı başarmıştı. Bir yerden de Napolyon'un Moskova'daki günleri hakkında vatansever bir dram bulmuştu. (Herhalde Rostopçin afişlerine benzerdi). [1] Roller dağıtılıp provalar başladı. Herkes esere hayrandı. Artık ne aksilik çıkabilirdi? Başrolde Zina adında bir öğretmen kadın vardı. Almanlar geldiği zaman şehirde kaldığı için hapse atılmıştı. Rolünü iyi oynuyordu, rejisör de memnundu. Fakat provanın birinde anlaşmazlık başgösterdi. Diğer kadınlar başroldeki arkadaşlarını kabul etmediler. Normal olarak durumu düzeltmek rejisör için zor değildi. Ama kadınlar şöyle bağırıyorlardı: «O vatansever rolü oynamak istiyor! İşgal zamanında Almanlarla yattı! Defol, Alman yosması, yoksa seni......» Çığlık çığlığa bağrışan kadınlar sosyal - yakınlardan ve belki 58. maddeden hükümlüydüler ama, aralarında vatan haini yoktu. Olayı onlar mı yaratmışlardı yoksa perde arkasında 3. bölüm mü vardı? Ne olursa olsun, kendisi de 58 madde yüzünden mahkûm olmuş rejisör onu koruyamaz... Zina hıçkırarak sahneden iner.

Okuyucu, rejisöre sempati duyar. Durumun içinden çıkılmaz bir hal aldığını düşünür. Kadın kahramanı kim oynayacak, baştan başlayacak vakit nereden bulacaklardır? Ama ÇEKA'cılar çaresizliği tanımazlar. Meseleyi yendileri yaratmış, kendileri çözümleyeceklerdir. İki gün sonra Davidenkov kelepçe vurularak götürülür. Bir eseri hapisane sınırları dışına çıkartmak teşebbüsüyle suçlanmaktadır. (Eser acaba yine kamp hatıraları mıydı?), defalarca sorguya çekildikten sonra mahkeme önüne çıkartılacaktır. (*)

(*) **Bu anı Davidenkov'un kamp hayatından küçük bir parçadır. Lydia Çukovskaya genç Davidenkov ile 1939'da, Leningrad cezaevinde kuyrukta beklerken tanışmıştı. O sırada, Yejov devrinin sonlarına doğru, normal bir mahkeme tarafından suçsuz bulunmuş, dava arkadaşı Lev Gumilov ise mahkûm olmuştu. Tekrardan üniversiteye alınmayınca orduya gitti. 1941'de Minsk'te Almanlara esir düştü ama Alman kampından İngiltere'ye kaçmayı başardı. Burada (ailesini tehlikeye atmamak için) takma bir adla Leningrad'daki işkence mah-**

(1) Rostopçin 1763 - 1828 — 1812'de Moskova valisi. Halkı Napolyon'a karşı savaşa çağıran afişler astırırdı.

Böylece yeni bir oyuncu aramak zorunluğu ortadan kalktı. Napolyon tekrar lekelenmekten kurtuldu, Rus vatanseverliği o güne kadarki debdebesi ile yetinmek zorunda kaldı. Oyun iptal edildi. Koro da öyle, konser de! «Amatör sanatının ceziri» başlamıştı. Akşamları kantinde yapılan toplantılar sona erdi. Sevişen çiftler bir dahaki oyunda buluşuncaya kadar beklemek zorunda kaldılar.

Amatör sanatı yükselip alçalarak yaşamasını sürdürdü.

Ama pek ender bütün provalar tamamlanır, temsil saatine kadar kimse tevkif edilip götürülmez, gruba dokunan olmaz fakat bak, birden Kültür - Eğitim Kısmı şefi Rotapov ortaya çıkar (Sev - Jel - Dor kampı) ve programı görmek ister. İçinde ne bulur dersiniz? «Şüphe» adlı Glinka şarkısını.

«Ne-ee-e? Şüphe mi? Asla olmaz! Hayır, hayır kesinlikle fikrimden dönmem!» Ve «Şüphe»yi eliyle çizer.

Ben «Hâkimler de kim oluyor?» adlı sevgili monoloğumu ne pahasına olursa olsun söylemeyi kafama koymuştum. Onu çocukluğumdan beri ezbere bilirdim. Hoşuma giden yanı da sadece sanat yapısıydı. Tam içinde bulunduğumuz günlere uyduğunun farkında bile değildim. Bu aklımın köşesinden bile geçmemişti. Ama «Hâkimler de kim oluyor?» programa katılıp tekrar silinecek hale gelmeden Kültür - Eğitim şefi onu provadan sildi. Daha sözlerimin başındayken:

«Hür hayata karşı düşmanlığı geçmez.»

Ayağa fırladı. Aşağıdaki satırlarda ise

«Vatanımızın büyüklerini gösterin bize...
Bunlar mı, çapulla zengin olanlar?»

---

zenleri hakkında bir kitap yazdı. Sovyet müttefiklere duyulan yakınlığın o sırada İngiltere'de kitap aleyhinde bir cereyan uyandırdığı düşünülebilir. Kitap kısa zamanda yok oldu, unutuldu. Ama bizimkiler unutmamışlardı. Davidenkov Batı Cephesinde enternasyonel faşizm aleyhtarı bir tümende çarpışıyordu. Savaştan sonra «Organlar» tarafından yakalandı, kaçırıldı, Rusya'da kurşuna dizilmeye mahkûm oldu fakat cezası sonradan yirmibeş yıla çevrildi. Kampta görülen ikinci dâvâda da yine ölüme mahkûm oldu ve bu sefer affedilmedi. (Ölüm cezası daha 1950'de yeniden hediye edilmişti). 1950 yılının Mart ayında kamptan son mektubunu göndermeyi başardı. Şimdi bu mektuptan birkaç cümleyi tekrarlayalım: «Bütün bu yıllar boyunca yaşadığım inanılmaz hayatı tarif etmek imkânsız...... İstediğim o değil: On yılda birşeyler yarattım. Tabiî nesirlerin hepsi kayboldu ama şiirler yanımda. Bunu kimse bilmi-

Ayağını yere vurup sahneyi hemen terketmemi emretti:

Gençliğimde az daha artist oluyordum. Fakat ses tellerimin zayıf olmaları bunu engellemişti. Kampta renkli gecelerde sahneye çıkmaya başladım. Kısa, aldatıcı ama yine de insanı canlandıran oyalama ve kadın yüzlerini yakından görebilme imkânını kaybetmemek için ikide bir oyunlara katılırdım. GULAG' da genel işlere çıkarılmayan, özel, devamlı tiyatro gruplarının - gerçek köle gruplarının - bulunduğunu öğrenince içimde böyle bir gruba katılıp kendimi kurtarmak ve yeniden nefes alabilmek arzusu belirdi.

Köle tiyatroları bütün bölgelerde vardı. Hele Moskova'da bunlardan birkaç tane vardı. En ünlüsü de Çovrino'da MVD albayı Mamulov'un yönetimindekiydi. Mamulov, Moskova'da tevkif edilen ünlü artistlerden bir tekini bile kaçırmamakta kararlıydı. Ajanlarına Krasnaya - Presnaya ile diğer aktarmaları taratmış sonunda büyük bir tiyatro grubuna sahip olduğu gibi bir opera topluluğunun da temelini atmıştı. «Benim grubum komşununkinden daha üstün,» diyebilmek her çiftlik sahibinin gurur kaynağıydı. Beskudnikovo kampının da bir tiyatrosu vardı ama, bu Mamulov'unki ile kıyaslanamazdı. Çiftlik ağaları birbirlerini ziyaret ettikleri zaman yanlarında artistlerini de getirir, onlarla övünürlerdi. Bu temsillerden birinde piyanist Mihail Grinvald, şarkıcıya hangi tonda eşlik etmesi gerektiğini unuttu. Mamulov da hemen onu on gün soğuk zindana attırdı. Piyanist orada hastalandı.

---

yor, kime gösterebilirdim ki? «Beş Köşe»deki akşamlarımızı hatırladım ve o zaman şiirlerin en emin şekilde sizin akıllı ve marifetli ellerinizde korunacağını anladım...... Onları okuyun! Mümkünse saklayın! Gelecek hakkında söyleyecek şeyim yok, geçmiş için de aynı. Her şey bitti.» Ve L. K. şiirleri korudu. Bir çift defter sayfasına sıkışık bir yazıyla karalanmış üç düzine şiir. - Kamp mahkûmunun yazısını tanıyorum: O minicik kâğıdın üzerine ne kadar çok şey yazılıyor? Hayatın sonundaki bu ümitsizliği gözde canlandırmak lâzım: Kamp hapishanesinde ölümü beklemek! Mektuba son ümitsiz başkaldırmasını da ekliyor:

«Temiz çamaşırlara ihtiyacım yok,
Ah, kapıyı açmayın!
Belki de şimdiden
Melûn bir hayvan oldum!
Söyleyin size nasıl davranıp
Nasıl hitap edeceğim?
Uluyup, hırlayıp havlayayım mı?
Hangisi hoşunuza gider?
Bülbül gibi şakıyıp
Kurt gibi uluyayım mı?»

Benzer köle tiyatroları Vorkuta'da, Norilsk'te, Solikamsk'ta, bütün büyük GULAG adalarında vardı. Oradaki boşlukta sanki devlet tiyatrolarının yerini tutuyor, hür topluluk içinde klâsik Sovyet repertuarını sahneye koyuyorlardı. İlk sıralara eşleri ile birlikte bölgenin MVD liderleri yerleşir, kölelerinin oyunlarını merak ve horgörü ile izlerlerdi. Makineli tabancalı nöbetçiler kulislere ve localar gizlenirlerdi. Temsilden sonra sanatçıların halkı selâmlama seramonileri biter bitmez artistler kampa geri götürülürlerdi. Rolünü kötü oynayan da zindana atılırdı. Zaten bazan kimseye alkışlanmak fırsatını vermezlerdi: Magadan Tiyatrosunun sahibi, Dalstroy şefi Nikişev, tanınmış şarkıcı Vadim Kozin'e şöyle çıkışmıştı: «Böbürlendiğin yeter Kozin, çek git artık!» (Kozin kendini asmak istedi, zorlukla kurtarıldı).

Savaştan sonraki yıllarda Takımadalara birçok ünlü sanatçı katıldı. Kozin'den başka Tokarskaya, Okunevskaya, Zoya Fyodorova gibi beyaz perde yıldızları vardı. Şarkıcı Lidya Ruslanova'nın tevkif edilmesi de çok yankılar yarattı. Birçok söylentiler çıktı, herkes onun hangi aktarmalarda bulunduğunu ve sonunda hangi kampta kaldığını öğrenmek istiyordu. Onun Kolıma'da konsere katılmayı reddettiği ve bu yüzden çamaşırhanede çalıştığı ileri sürülür. Pek bilmiyorum.

Leningradlıların sevgilisi, tanınmış tenor Peçkovski Almanlar geldiği zaman Luga'dan ayrılmadı, sonra da işgal altındaki Baltık bölgesinde konserler verdi. (Piyanist olan karısı da Leningrad'da hemen tevkif edildi ve Ribinsk kampında öldü, gitti). Savaştan sonra Peçkovski vatana ihanet ettiği gerekçesiyle on yıla mahkûm oldu, Peç - Jel - Dor kampında ünü yüzünden komutandan yakınlık gördü, kendisine iki mahkûmun hizmet ettiği özel bir evde oturdu, istediği kadar tereyağı, yumurta, şarap buldu. Öğlenleri kamp yöneticilerinin hanımları ile beraber yemek yer, onlara şarkı söylerdi. Sonunda bir gün baş kaldırdığı, «Ben ÇEKA'cılar için değil, halk için söylerim,» dediği, bu yüzden de özel bir kampa atıldığı söylenir. (Geri döndükten sonra Leningrad'daki eski parlak devrini tekrardan yaşayamadı.)

Moskova'da halktan, savunma birlikleri toplanırken herkes gibi ünlü piyanist Vsevolod Topilin de askere alındı ve elinde 1866 model bir karabina ile Vjysma çemberine düştü. (*) Alman

(*) Bu aceleyle yaratılan halk savunma birlikleri, şeytandan korkma belirtisiydi! Şehir aydınları, savaşıyordu. Modern tanklara karşı ellerinde geçen yüzyıldan kalma tüfeklerle. Yirmi yıl boyunca «kuvvetli ve hazır» olduğumuz beynimize işlemişti. Ama bunu işleyenler Almanlar yaklaştıkça hayvanî korkular içinde akademi üyelerinin ve sanatçıların arkasına saklanmak, böylece hiçliklerine bir kaç gün iktidar kazandırmak istiyorlardı.

savaş esirleri kampının komutanı olan müzik hayranı binbaşı ona acıdı ve bir çalışma kâğıdı almasına yardım etti. Böylece Topilin Konser vermek imkânına kavuşacaktı. Tabii onun da buna karşılık kaçınılmaz on yıllık cezaya mahkûm olduğunu eklemek gereksiz. (Kamptan çıktıktan sonra o da ününü tazeleyemedi.)

Moskova'daki kampları dolaşıp temsiller veren tiyatro grupları beklenmedik bir şekilde eski merkezlerinden bizim yanımıza, Kaluga kapısına nakledildiler. Ne mutlu tesadüf! Nihayet onları tanıyacağım, artık hiç bir şey yükselmemi engelleyemez!

Kampın kantininde meslekleri artistlik olan tutukluların verdikleri temsilleri seyretmek garip duygu! Hıçkıran, gülümseyen, şarkı söyleyen tutuklular, beyaz elbiseler, siyah fraklar... Ama - cezaları ne olmuştur? Maddeler? Başroldeki aktris... Hırsız mı, yoksa «herkese açık» 58. madde yaratıklarından mı? Genç kahraman - birisine rüşvet mi vermiş yoksa «sekiz yedi»ye mi çarpılmıştır? Normal bir artistin yalnız bir kere değişmesi gerekir. Canlandıracağı kişinin kalıbına bürünür. Ama burada çifte oyun, çift değişme vardır: Önce hür bir artisti canlandırmayı başaracak ancak bundan sonra rolü oynayacaklardır. İşte hapiste olmanın yükü, oyunda yapılan bir hata veya kadın tutuklulardan biriyle olan aşk macerası yüzünden ertesi gün zındana atılabileceğini, odun kırmaya veya on kilometre uzağa, Kolima'ya gönderilebileceğini bilmek; bunlar her hür meslektaşları gibi tutuklu artistlerin de taşımak zorunda oldukları yüke eklenen birer değirmen taşıdır: Yıpratıcı, ciğerleri ve ses bantlarını zorlayan şişirilmiş, dramatize edilmiş unsurlar, mekanik propaganda sonunda canlılığını yitirmiş fikirler!

Topluluğun baş kadın yıldızı Nina B. 58 - 10. maddeden beş yıla mahkûm olmuştu. Onunla müşterek bir dostumuz vardı: Moskova'daki MIFLI'nin sanat tarihi bölümünden bir profesör. İkimiz de onun yanında öğrenim yapmıştık. Nina öğrenimini tamamlamamıştı. Daha çok gençti. Artistliğin kendisine sağladığı haklardan kozmetik ve o zamanlar moda olan çirkin, yüksek omuzlu elbiseler almakta yararlanıyordu. Takımadalardaki diğer kadınlar hür hemcinslerinin bu kaderlerini paylaşmıyorlardı. Onların omuzlarının şeklini değiştiren yük taşımaktı.

Bütün primadonnalar gibi Nina'nın da gruptakilerin arasında bir sevgilisi vardı. (O da Bolşoy tiyatrosunda dansördü). Ayrıca sanat dalında manevi babası Osvald Glazunov (Glaznek) da aynı gruptaydı. Glazunov ile karısı Istra yakınlarında arabaları ile giderken Almanların eline düşmüşlerdi (Belki de düşmek

istemişlerdi). - Küçük - vatanları Riga'da üç yıl geçirdiler, bizimkiler geri gelmeden önce bir Letonya tiyatrosunda rol aldılar, ve - büyük - vatanlarına ihanet ettikleri gerekçesiyle onar yıla mahkûm oldular. Artık ikisi de kampın artistleri idiler.

İsolda Vikentyevna Glazunova artık çok genç değildi, dansetmek ona gittikçe daha zor geliyordu. Bir keresinde onu pek alışılmamış bir dansta izledik(eğer anlayanların hoşnutsuzluğundan korkmasam bunu empresyonist bir dans olarak adlandırırdım. İyice kapalı, gümüş renkli bir elbise ile dansediyordu. Sahne pek az aydınlatılmıştı. Hareketleri kesinlikle hatırlıyorum. Yeni dansların çoğu kadın vücudunun teşhiri temeline dayanır. Ama onun dansı bir çeşit manevî, mistik uyarıydı, ruhların yolculuğuna inanıyor, bu inancını dansıyla açığa vurmayı başarıyordu.

Birkaç gün sonra İsolda Vikentyevna beklenmedik, sinsicesine, Takımadalarda âdet olduğu şekilde kocasının yanından alındı ve kimsenin bilmediği bir yere götürüldü.

Korkunç, barbarca gelenekleri koruyan, kölelerin ailelerini ayıran, karı kocayı ayrı ayrı satanlar feodal derebeyleriydi. Zaten Nekrasov, Turgenyev, Leskov ve herkes tarafından sürekli olarak bu yüzden topa tutuldular. Bizde ise her şey inceden inceye hesaplanmıştı, gaye korku yaratmak değildi. Yaşlananlar artık ekmeği hak etmiyorlardı, yerlerinin bir başkası için boşalması gerekiyordu.

Karısının götürüldüğü gün Osvald şaşkın bakışlarla bizim ucubeler odasına girdi, sanki onun desteğine güvenirmiş gibi, narin üvey kızının omuzuna yaslandı. Çıldırmış gibiydi, intihar etmesinden korkuyorlardı. Bir süre başını eğerek durdu. Sonra yavaş yavaş konuşmaya, geçmişi canlandırmaya başladı. Kimbilir neden, iki tiyatro kurmuş, sanat uğruna karısını yıllarca yalnız bırakmıştı... Ah, hayata yeniden başlayabilseydi!

O sahne resim gibi gözümün önünde. Kızın başını göğsüne bastıran bir ihtiyar ve kıpırdamadan, acıma dolu bakışlarla onu süzerken ağlamamak için kendini zor tutan genç bir kız.

Bundan çıkarılacak başka ne anlam var? Yaşlı kadın artık yediği ekmeği hak etmiyordu...

-

O kadar çırpınmama rağmen o gruba alınmayı başaramadım. Kısa zamanda Kaluga kapısından ayrılıp görüş açımdan kayboldular. Ertesi yıl Butırki'de onları konsere götüren kamyonun tren tarafından parçalandığı söylentisini duydum. Glazu-

nov da kurbanların arasında mıydı bilmiyorum. Bu olay benı Tanrı'nın çizdiği yolun kavranamayacağına bir kere daha inandırdı. İstediğimizi bilmediğimizi anladım. Hayatımda kaç kere hiç ihtiyacım olmayan şeyleri arzulamış, başarı sayılacak yenilgilere üzülmüştüm.

Kendi mütevazi amatör sanat grubumda kaldım. Anya Breslavskaya, Şura Ostreşova, Liova G. ve ben ayrılıncaya kadar orada beraberce oynadık. Bugün kamptaki tiyatro çalışmalarım bana değersiz bir davranış, manevi çiğlik ifadesi gibi geliyor. bir hiç olan Teğmen Miranov Cumartesi geceleri sarhoş kafayla kendine meşgale ararken kampa gelip, on dakika içinde ona renkli bir gece yaşatmamızı emrederdi. Aktörler yataklarından kaldırılır, bir şeyler pişirdikleri ocağın başından ayrılır ve boş salonda, sadece o sersem, kibirli teğmen ile üç gardiyanın önünde çiğ ışıkla aydınlatılmış sahneye çıkıp, şarkı söylemek, dansetmek, rol yapmak zorunda kalırdık.

19 Millet Olarak Tutuklular

(Sarı çizmeli Filân Falanoviç Falanov'un etnik izlenimleri)

Bu raporda amacımız - başaracağımızı umarak söyleyelim - önemli bir bilimsel keşfi tanıtmaktır.

Hipotezimizi geliştirirken İleri Bilimsel Teori ile çelişkiye düşmek de istemiyoruz.

Bu satırların yazarı Takımadalarda oturan yerli soyunun esrarına kapılarak adalara geniş ve uzun bir inceleme gezisi yapmış ve zengin verilerle dönmüştür.

Elde edilen sonuçlara bakılırsa Takımadalardaki tutukluların kendilerine özgü bir toplum sınıfı teşkil ettikleri kolaylıkla ispatlanabilir. Çünkü bu geniş (milyonlarca kişilik) insan grubunun tümü üretimdeki durumları bakımından hep aynı açıdan değerlendirilebilir: Bağımlılık, bulunduğu yere bağlılık ve kendi üretimlerinin izleyecekleri yolu tayin etmek imkânından kesinlikle yoksun olmanın belirlediği açıdan. Tutukluların hepsi ürettikleri malları dağıtım konusunda da aynı haklara sahiptirler. (Yani hiç bir hakları yoktur. Elde ettiklerinin pek azı ancak yaşamalarına yetecek kadar bir kısmı kendilerine verilir.) Buna karşılık ortaya koydukları çalışma hiç de az değildir. Devletin tüm ekonomisi içinde oldukça önemli bir yer tutar. (*)

Ama hırsımız bu duruma göz yumamaz.

Bize çok daha fazla heyecan verdirecek şey, (geçmişte hiç şüphesiz hepsi birer insan olan) bu düşkün yaratıkların bildiğimiz Homo sapiens'ten oldukça farklı, daha değişik bir biyolojik tip olduklarının ispatı olurdu. (**) Bu konudaki araştırma-

---

(*) Batı ülkelerinde toplum dışı kalan kimseler için bu söylediklerimiz geçerli değildir. Oradaki cezaevlerinde yan gelip yatarlar, çalışmaları istenmez. İslâh evlerinin veya mahkûmları çalışmaya zorlayan cezaevlerinin sayısı pek azdır. Bunlarda yapılan üretim de devletin tüm gelirleri içinde kaybolur gider.

(**)Bu belki de evrim teorisinin aradığı eksik bağın ta kendisidir.

lar henüz tamamlanmadığı için, okuyucudan şimdilik birkaç ipucu ile yetinmesini rica ediyoruz. Meselâ bir insanın ansızın, zor kullanılarak, ayı veya porsuğa dönüştürüldüğünü (mecazlarda kullanıla kullanıla yıpranan kurt örneğini geçelim), insanlığa dönüş yolunun kapalı tutulduğunu, yeni kılığa vücutça pekalâ uyulduğunun anlaşıldığını, (hemen nalları dikenler sorumluluktan da sıyrılmış sayılırlar) bir düşünelim. İşte o zaman ne olacak? Yeni hayatta, porsuklar arasında, sabık insan insanlığını devam ettirebilecek mi? Bize kalırsa, hayır. Gerçek bir porsuk olacak, vücudunu tüyler kaplayacak, çenesi sivrilecek, pişmiş, kızarmış yerine çiğ şeyleri atıştıracak.

Adadaki hayatın insanların bildiğinden çok farklı olduğunu, insanı hemen kendine uymak veya hemen ölmek arasında kaçınılmaz bir seçim yapmaya zorladığını ve böylece karakterinin ana hatlarını o güne kadar bilmediği bir milli ve sosyal değişiklikten çok daha etkili ölçüde ufalayıp öğüttüğünü düşünmemiz gerekir. Olay bu yüzden ancak hayvanların Dünyasına geçmek ile karşılaştırılabilir.

Zihnimizde beliren sorular bundan sonraki araştırmanın konusu olsun, şimdi sınırları kesinlikle belli bir başka görevin üstesinden gelmeye çalışalım: Tutukluların kendilerine özgü, apayrı bir millet olduklarını ispatlayalım.

Normal hayatta sınıflar neden millet içinde millet olmazlar? Çünkü bütün bu sınıflar aynı bölgede oturur, sokakta, dükkânlarda, trenlerde ve gemilerde birbirlerine rastlar, aynı genel yerleri ve eğlence yerlerin ziyaret eder, birbirleriyle konuşur, kendi sesleri ve basın sayesinde fikirlerini belirtirler. Halbuki tutuklular kendi adalarında tamamen izole bir halde yaşar, ömürleri boyunca yalnız birbirleri ile temas edebilirler. (Çoğu, hür işverenlerin yüzlerini bile görmezler. Eğer görürlerse, bu onların emirlerini ve azarlarını dilemek içindir.) Onların çoğunun içinde bulundukları durumdan kurtulmak, daha yüksek toplum sınıflarına kavuşmak imkânından ölüme kadar yoksun bulunmaları da söz konusu dışa kapalılığı derinleştirir.

İçimizde daha orta okulda iken Stalin'in ünlü millet kavramının bilimsel tarifini okumamış kimse yoktur: Millet, aynı ülkeyi ,aynı dili ve aynı ekonomik hayatı paylaşan ve kendini uygarlığa belli eden ortak bir psişik tabiata sahip olan, oluşmasının kökünü tarihten alan (ama ırk ve soy birliğinin şart olmadığı) bir insan topluluğudur. Ve bakın: Bütün bu şartlar Takımadaların yerlileri için de geçerlidir. Hattâ tam onlara uyduğu bile söylenebilir. (Yoldaş Stalin'in ırk ve soy birliğinin kesinlikle

gerekli olmadığı konusundaki dahice sözünün de bizi rahatlattığı söylenebilir.)

Bizim yerliler, tümüyle bilinen, başka milletlerin bulunmadıkları ortak topraklara yerleşmiş bulunuyor (ülkeleri adalara bölünmüş ise, ne çıkar? Büyük Okyanusta olaydı, aynı duruma şaşacak mıydık?) Ekonomik düzen hayret verecek ölçüde monotondur: Bunu iki daktilo sayfası kaplayan bir yazıyla açıklamak da mümkündür. (Yemek konusuyla sanal tutuklu ücretlerinin, Kamp Genel Giderleri, Muhafız ve Takımadaları Yöneticileri maaşı, Devlet Giderleri gibi çeşitli hesaplara bölüştürülmesini gösterir muhasebe çizelgesiyle ilgili açıklamadır). Eğer hayat şartları da bu ekonomi açısından değerlendirilirse yine aynı tablo karşımıza çıkar. Bütün bunlar Takımadalarda o kadar birbirine benzer ki oradan oraya gönderilen tutuklular her gittikleri yere şaşmalarına veya aptalca sorular sormalarına gerek kalmadan kolayca alışırlar. (Kurallar her yerde aynıdır: Bilimsel şekilde beslen; fırsat bulduğun yerde çal!) Dünyada başka hiç kimsenin yemeyeceği şeyleri yerler, başka kimsenin giymeyeceği şeyleri giyerler, günlük hayat düzeni üstelik bütün adalarda aynıdır. Hangi etnogorofya bilgini bize bütün fertleri her gün aynı hayatı süren, aynı yemeği yiyen ve aynı elbiseyi giyen bir başka millet gösterebilir?)

Kültür birliği konusunda ise bilimsel tarif biraz belirsiz kalır. Bilim, güzel sanatlar ve edebiyat dallarında ortak bir davranışı onlardan isteyemeyiz. Yazılı eserleri yoktur. (Bu özellik de hemen bütün yerli topluluklarda görülür. Sebebi çoğunlukla kültürlerinin yetersizliğindendir ama tutuklularda sansürün aşırılığındandır. Öbür yandan bu hikâyemizde tutuklu **psikolojisinin, davranışlarının** ve **felsefî** görüşlerin birliğine parmak basmak isteriz. Bilimsel millet tarifinde söz edilmiyorsa da, böylesine bir birliği öbür milletler ancak hayâllerinde yaşatabilirler! Araştırıcı, tutuklu mizacının **millî** karakter taşıdığını hemen görüyor. Kendilerinin yarattığı kahramanları da, folklorları da var. Bir de **dil** konusuna giren bir kültür dalı daha bulunur ki, onu silik **«ana avrat edebiyatı»** deyimiyle burada geçiştirebiliriz. Duyguları açığa vurma imkânları açısından bu edebî dil öbür dilden çok daha önemlidir, onun yardımıyla tutuklular daha az kelime harcayarak, aralarında daha enerjik fikir verişmelerinde bulunabiliyorlar. (*)

(*) Söz konusu anlaşma şeklinin muhtasarlığı bizi ister istemez bunun gelecekteki lisanımızın belirtisi olup olmadığını düşünmeye zorluyor.

Tutukluların içinde bulundukları psikolojik durum, deşarj imkânına ancak bu dille kavuşur, duyguların aynen yansıtılması ancak yüksek derecede geliştirilmiş bu küfür diliyle mümkündür. Onun için dilimizin küfürden arta kalan bölümü sanki ikinci plâna itilmiş görünüyor. Fakat bu bölümde bile, Kolıma'dan Moldaviya'ya kadar, şaşırtıcı anlatım benzerliği, ortak dil mantığına rastlarız.

Onceden öğrenilmediği takdirde, Takımadalarda oturanların kullandıkları dil, dışarıdakiler için bütün diğer yabancı diller gibi anlaşılmaz olarak kalır. (1)

Anlattıklarımızdan sonra, Takımadaları yerlisi olma halinin, insana eski ilişkilerini unutturacak özel bir ulusçuluk durumunu yarattığını görüyoruz.

Bize (önceden biliyoruz) alışılmış çocuk yapma yolunda varlık göstermeyip yeni nüfus kazandırmayan kimselerin halk olarak tanımlanıp tanımlanamayacakları sorulacaktır. (Aslında bu şart bilimsel tarifte yoktur.) Cevap verelim: Burada çoğalma teknik yoldan, tutuklamayla olur. (Kendi çocukları ise garip kaprisle komşu topluluklara bırakılır.) Kuluçka makinasında üretilen civcivleri de sonradan tam anlamıyla tavuk sayıp lezzetle yediğimizi unutmayalım.

Tutukluların Dünyaya g e l i ş i konusunda bir kuşkumuz var ise de, Dünyayı t e r k e t m e l e r i sorunu kuşkuya yer bırakmıyor. Herkes gibi onlar da ölüyor, ne var ki bu olay onlar için vaktinden önce ve daha sık görülür. Cenaze törenleri ise iç karartıcıdır, masrafa girişmeden, kabalıkla uygulanır.

Takımadaların iklimi: Ada güneydeki denizlerin kıyısında bile yer alsa kutup soğuğu hüküm sürer: **Oniki ay Kış, gerisi Yaz.** Hava buz gibi keser ama bunun sorumlusu yalnız soğuk, yalnız tabiat değildir.

Tutuklular Yazın bile yumuşak, gri kazaklarının zırhına bürünürler. Bu kazaklar ile hiç bir ayrıcalık tanımamasına kazınmış kafalar erkek mahkûmlara aynı kaba, **kişiliksiz görüntüyü verirler.** Ama kısa bir incelemeden sonra siz de onların yüzlerinde hep bir bekleyiş içinde, düşmanca, iyilik istemeyen, kolayca kararlılığa hattâ dehşet uyandırmaya varabilen ortak ifadeyi görüp şaşırırsınız. Bu ifadeye bakılırsa sanki yüzleri kendisini

---

(1) Eserin orijinalinde 5 örnek cümle. Rusça olmasına Rusça ama, Takımadalarına uğramamış çevirmen yenilgisini kabul ediyor.

hep kamçılayan rüzgâra karşı koyabilmek için etten değil, kaba, bakır rengi (Tutukluların Hint ırkından oldukları açıkça bellidir) bir maddeden dökülmüş gibidir. Yürürken sanki her adımda sağdan veya soldan ısırılmayı beklerler. Çalıştıkları veya mücadele ettikleri zaman omuzlarını düz tutar, karşılarındaki güce kafa tutmaya hazır, göğüslerini ileriye uzatırlar. Ama bir tutuklu yalnız başına kalır, iş yapmaz ve düşüncelerine dalarsa başının ağırlığı altında boynu bükülür, omuzları ve sırtı artık doğuştanmışçasına alışılan kamburun şeklini alır. Boş kolları da en tabiî şekli alır, eğer tutuklu yürüyorsa arkasında birleşir, oturuyorsa aşağıya sallanırlar. Sizinle, hür bir insanla yani şef olması mümkün bir kişiyle karşılaştığı zaman da bu sinmiş, ezilmiş tavrı takınır. Sizinle göz göze gelmemeye çalışarak yere bakmayı tercih eder. Eğer mecbur olur da başını kaldırırsa o zaman siz onun emirlerinize uymaya hazır olduğunu ortaya koyan anlamsız bakışını görür, şaşarsınız. (Yalnız aldanmayın: Emirlerinize gerçekten uymayacaktır.) Ona şapkasını çıkartmasını ihtar etmek ister misiniz (eğer kendiliğinden akıl edemediyse?) Kazınmış kafasının belirli dejenere asimetrisi, bütün bu yumrular ve çukurlar sizi antropolojik yönden en olumsuz şekilde etkileyecektir.

Size karşı hiç de konuşkan davranmaz. Konuştuğu şeyi ifadesizce, monoton veya sizden bir isteği varsa saygıyla mırıldanır. Ama eğer günün birinde ada sakinlerini kendi aralarında konuşurken gizlice dinlemek fırsatını bulursanız onların kendilerine özgü konuşma tarzlarını bir daha hiç unutmazsınız. Benzer sesleri böyle peşpeşe sıralayarak, alayla, meydan okurcasına, düşmanca konuşmak onların içlerine işlemiştir. Ada sakinlerinden bir erkek ile bir kadın yalnızken bile (Ada kanunlarına göre bunun şiddetle yasak olduğunu da ekleyelim) bu davranış - başka türlüsü zaten düşünülemez - değişmez. Erkek kadına karşı haşin sözler söyleyecektir. Yumuşak, içten sözler söyleyen bir tutuklu garip, eşine rastlanmaz bir olay olurdu. Fakat onları dinlerken dev bir enerji birikiminin farkedildiğini de itiraf etmek gerekir. Bunun sebebi kısmen tutukluların konuşmalarının «Özür dilerim», «İzin verirseniz», «Lütfen» gibi gereksiz süslemelerden ve nidalardan arınmış olmasıdır. Tutuklu kutup rüzgârında donmamak için nasıl ayaklarını yere vurursa konuşurken de dosdoğru hedefine yönelir. Kelimeleri sanki karşısındakinin beynine indirmek istercesine kullanır. Rakibini ilk vuruşta yere sermek isteyen tecrübeli bir boksör gibi o da konuştuğu kişiyi şaşırtmayı, daha baştan onun ağzını tıkamayı, ilk

cümle ile onu derin bir nefes almak zorunda bırakmayı hedef alır. Kendisine sorulan her soruyu hemen yere vurur.

Okuyucu bu çarpıcı konuşma tarzına bugün de kolayca rastlayabilir. Meselâ rüzgârlı bir günde otobüs durağında beklerken yanınızda duran adamın yeni paltonuza durmadan sıcak küller saçtığına şahit olabilirsiniz. Paltoda bir delik açılmasını istemediğiniz için külleri dikkati çekecek bir jestle silkelersiniz. Ama o hiç istifini bozmaz. Mecbur olur, şöyle dersiniz:

«Sigaranızı içerken biraz daha dikkatli olamaz mısınız?»

Özür dilemez, hayır, sigarasına dikkat bile etmez, sadece size dönerek havlar:

«Sigortalı değil misiniz, yani?»

Ve siz uygun bir cevap bulamadan (hemen nereden bulunur?) davranıp otobüse biner. Evet. Gerçekten Takımadalara yaraşır bir olay.

Bu ani, gittikçe yükselen küfürlerin yanında tutukluların bir de hazır deyim sözlükleri vardır. Bunların yardımıyla bütün mantıklı uyarıları ve müdahaleleri hemen susturmayı başarırlar. Meselâ:

«Beni rahat bırakın, benim Allahım başka!» Veya «Seni rahat bırakıyorlarsa çeneni tut!»

Deyimler, kadın mahkûmların ağzında büsbütün dayanılmaz bir hal alır. Çünkü mecazlarda seks ile ilgili malzeme kullanmayı, kadınlar özellikle severler. Ne yazık ki bu konuda birkaç belirli misal vermemize görgü kuralları engel oluyor. Yalnız tutukluların konuşma alışkanlıklarını ve hazırcevaplığını açıkça ortaya koyan bir olaydan söz edelim:

Bir keresinde Glik adındaki bir tutuklu bulunduğu adadan Bilimsel Araştırma Enstitüsü adı verilen özel bir adaya nakledildi. (Bazı ada sakinlerinin bilimsel çalışmalar yapmaya doğuştan yetenekleri vardır.) Ama nedense bu yeni ada bir türlü hoşuna gitmedi, hep eski adasını özledi. Sonunda bir gün omuzları yıldızlarla süslü, son derece önemli bir komisyonun karşısında radyo mühendisi ve telsiz teknisyeni olarak onların emirlerine verildiğinin açıklanması üzerine ayağa fırlayıp:

«Emirlerine mi verildim? Evet, kıçım bile emrinizde!» diye bağırarak pantolonunun kemerini çözmeye kalkışınca komisyonun dili tutuldu. Glik hemen geri gönderildi.

Takımadalarının yerlisi, antropoloji ve etnografya bilimlerinin kendisiyle çok ilgilendiğinin farkında. Bununla övünürler, kendilerine biçtikleri değer, kendi gözlerinde yükselir sanki. Muhitlerinde sık sık anlatılan uydurma bir fıkraya göre, herhalde

selefimiz olacak bir profesör. hayatı boyunca tutuklu soyunu inceledikten sonra, iki ciltlik büyük bir eser yazmış, en sonunda **tutuklunun - tembel, pisboğaz ve kurnaz** bir yaratık olduğu sonucuna varmıştı (fıkranın burasında dinleyiciler de, anlatan da, birbirini süzerler, hallerinden memnun, gülerler). Gel zaman, git zaman profesörü de içeri tıkmışlar (hoş olmayan bir sonuç ama, bizde suçsuzu hapsetmek âdetı olmadığına göre, haliyle bir şeyler olmuş). Kamp yollarında gün tüketen, **genel işlerde bitik** duruma gelen profesör hatasından dönmüş, **tutuklunun - dokunulduğunda çır çın** sesi çıkaran, **bakıldığında karşını gösteren, incecik** bir yaratık olduğunu anlamıştı (tanımlama oldukça isabetli, bir bakımdan övünmeye de pay bırakıyor, bu yüzden yine topluca gülüyorlar).

Tutuklularda kendilerine ait yazılı eserlerin bulunmadığına önceden işaret etmiştik. Fakat eski adalıların örnek tutulacak davranışlarıyla, ağızdan ağıza anlatılanıyle, folkloruyla yeni gelenlere **doğru** tutumun bütün kuralları madde madde öğretilir. İşe, işverene, çevreye ve kendine karşı davranışı düzenleyen buyuruklar hakkında bilgi verilir. Takımadaları yerlisinin ahlâk yapısına işlenmiş, kazılmış işte bu kuralların tümü, **tutuklunun milli tipini** ortaya çıkarır. Bu sınıfa aidiyeti gösterir damga insana vurulduğu zaman, sonuna kadar üzerinde kalır, ondan kurtulmanın çaresi yoktur. O kimse Takımadaları dışına çıksın, üzerinden yıllar geçsin, rastladığınızda ilk önce adamın eski tutuklu olduğunu, sonradan Rus, Tatar veya Polonyalıyla konuştuğunuzu anlarsınız.

Bundan sonra tutuklu milletinin karakteri, hayat felsefesi ve ortalama ahlâk sorunları üzerine eğileceğiz, adım adım ilerleyerek, temelde yatan gerçekleri aydınlığa çıkarmaya çalışacağız.

Devlet **işine karşı tutumları.** Kendilerinden istenen işin, onları yitirmek için düşünülen bir nesne olduğunu farzetmekle, tutuklular çok yanlış yola saptılar. Bir kere kurtuluşu, kendilerini işe vermemekte aramaya koyuldular. İşin sonunun gelmeyeceğini de pekalâ bilirler (elimi çabuk tutayım, bir an önce bitireyim, azıcık dinleneyim felsefesinin sakatlığını da bilirler, oturanı yeni görev bekler çünkü). Çalışmak - aptallara vergi sözü boşuna değil.

Bu durumda n'apmalı? Görevi açıktan açığa tepmek mi? Bundan daha sakat tutum olamaz: Hücrede çürütürler, açlıktan

gebertirler. Göreve gitmekten kaçınılmaz, fakat işle can ciğer kuzu sarması olmayacaksın, çalışma zamanını havyar kesmekle geçiştireceksin, o kadar. Adaların yerlisi hiç bir emre hayır demez, böyle bir tutum onu ölüme götürür. Bunu yapacağına adaların yerlisi - **lâstik gerer.** «Lâstik germek» - Takımadalarının başlıca anlamlarından biridir, tutuklunun can simidi anlamına da çıkar. (Bu buluş sonraları özgür olarak çalışan vatandaşlarımız tarafından büyük çapta uygulanmaya başlandı.) Kendine verilen emri dikkatle dinleyen tutuklu evet anlamına başını sallar. Emri yerine getirmeye gider. Fakat getirmez! Çoğu defa işe başlamaz bile. Bu durum üretimin kararlı komutanlarını kimi zaman yeise düşürür! Haliyle içlerinde, şu anlayışsız, paçavralara bürülü yaratığın suratına bir yumruk indirmek isteği doğar! Anlamamış olur mu? Ona Rusça söylenmedi mi? (Fakat işin püf noktası şu ki, yerliler Rus dilini tam olarak anlamıyorlar, «işçi şerefi» veya« bilinçli disiplin» gibi kavramların kendi fakir dillerinde karşılıkları, eş anlamlı sözleri yok). Şef tam ikinci yumruğunu indirmek üzereyken, küfürler altında iki büklüm olan tutuklu bu kere çalışmaya başlar. Gönlüne su serpilmiş bulunan işveren temsilcisi, şeflik görevini sürdürmek, sayıca çok, önem bakımından geri bırakılmaz diğer işleri gözden geçirmek üzere ayrılır ayrılmaz, bizimki hemen oturuverir (haliyle çavuşun yumruğu yakınında değil, bugün için ekmeksiz bırakılmak tehlikesi yok ise. Bu durumlarda Ceza süresine mahsup edilecek bir başarının bulunmaması da gerek.) Bizim gibi normal insanlar için, ruhbilim açısından durumu anlamak mümkün değil, fakat davranışları hep öyle.

Anlayışsızlık mı? Tam tersine, koşullara uyum içinde anlayışın üst basamağına çıkma! Ne ümit edebilir? İş kendiliğinden sonuçlanmış, şef bir daha uğradığı vakit daha kötü olmaz mı? Tutuklunun hesabı şu: Şef bugün üçüncü defa belki de uğramaz. Bakalım, yarına kadar ömrü vefa eder mi? Ya bu akşam başka kampa yollarlarsa? Ya başka postaya verilirse? Ya hastaneye yatırırlarsa, hücreye koyarlarsa? O zaman bugün göreceği iş başkasının hesabına geçer. Yarın aynı tutuklunun aynı postada fakat başka işe verilmesi de mümkün. Şef'in verdiği emirden cayması, işi başka türlü yaptırtması da, hesaba katılacak ihtimallerdendir. Bu gibi olgulara alışkın olan tutuklular kıssadan hisse olarak birkaç deyim yaratmışlar: **Yarın yapabileceklerini bugünden yapma.** Veya, tutukluyu binek hayvanı farzederek: Tutukluya **bindiğin yerde üzerinden inersin.** Acaba fazladan kalori kaybetme korkusu mu var onlarda? (Yerliler kalorinin ne olduğunu bilirler, bu te-

rim oldukça yaygındır). Arabayı çeken kamçıyı tadar sözünü de tekrarlarlar aralarında (çekmeyene de boş verirler, demek isterler). Sonuç olarak tutuklu akşamı bulmak için çalışır.

Bilimsel doğruluktan ayrılmamak için düşünce zincirinizin burasında bir zayıf halka bulunduğunu itiraf etmek gerekir. Çünkü «Arabayı çeken kamçıyı tadar,» sözü aynı zamanda eski bir Rus atasözüdür. Dal lûgatında (*) ikinci bir tipik tutuklu deyimine de rastlayabiliriz: «Günü sanki yalnızca akşamı düşünürmüş gibi geçiriyor.» Bu rastlantı içinizde gerçek bir fikir fırtınasına yol açar. Tarde'nin taklitçilik öğretisi mi? Konu gezimciliği teorisi mi? Mitoloji ekolü mü? Bu tehlikeli karşılaştırma metodunu kullanmaya devam edersek, kölelik zamanında doğmuş, 19'uncu yüzyılda durulmuş başka Rus atasözleri de buluruz.

— İsten kaçma ama onu yanına da yaklaştırma. (İnsan şaşırıyor. Kamplarda herkesin uyduğu lâstik germe prensibi de bunun aynısı değil mi?)

— Allah bize her şeyi başarma gücünü versin ama her şeyi yapmak zorunda bırakmasın.

— Patronun işi tükenmez.

— Şip atın ömrü az olur.

— Bir haftalık angaryaya karşılık bir ekmek. (Bu da tutukluların ekmek hakkının sarfedilen emeğin karşılığı olmadığı hakkındaki gerici teorilerini hatırlatır.)

Bundan ne sonuç çıkar? Katerine devrinin köle mujikleri ile Stalin devrindeki tutukluların sosyal durumlarındaki belirli eşitsizliğe rağmen, serbest reformların, yayılan, genişleyen kültürün, ihtilâllerin ve sosyalizmin belirledikleri yolun parıltılı taşları üzerinden birbirlerine siyah, kaba ellerini uzattıklarını... Hayır, bu gerçek olamaz!

(Burada bildiklerimizin sonuna vardık, yarım kalan raporumuza dönüyoruz.)

Tutuklunun işine karşı takındığı durumdan, baştakilerine karşı takındığı tutumun karakteri de anlaşılır. Görünürde son derece uysal. Tutuklu hayatını düzenleyen «on emir» den biri söyle der: «Kuyruğunu bacaklarının arasına kıstır». Baştakilerle tartışma anlamına çıkar. Görünüşte baştakilerden korkusu büyük: Yanında durduğunda, veya ondan azar işittiğinde iki büklüm oluyor. Oysa hesap meselesi bunlar: Gereksiz

---

(*) Wladimir Dal, (Rus halkının atasözleri), Moskova 1957, Sayfa 257.

yere cezaya çarpmamak hesabı. Aslında her tutuklu, üretim bölgesindeki olsun, oturma bölgesindeki olsun, tüm şeflerden nefret eder, onları kendisinden aşağı görür. Ancak bu duygular, ceza korkusundan ,açığa vurulmaz. Tutuklular kimi zaman toplantılara çağırılır, orada kendilerine iş konusunda bilgi verilir veya topluca azarlanırlar. Gruplar halinde koğuşlarına dönerken gülüşürler, yavaş sesle: **Söylenmiş olsun, unutmaya vaktimiz var** diye konuşurlar. Tutuklular kendilerini hem tahsil hem sanatkârlık hem de hayat tecrübesi açısından baştakilerden üstün tutarlar. Çoğu kere doğrudur. Ancak kendini beğenmişlik içinde bulunan ada halkının hesaba katmadığı bir faktör daha vardı ki, o da yöneticiler sınıfının, **durumları değerlendirme imkânı** açısından daha avantajlı pozisyonda bulunmalarıdır. Bu bakımdan baştakileri «kanun benim» veya «astığı astık, kestiki kestik» havası içinde görmeleri saflıklarından doğuyordu.

Hikâyemizin burasında Takımadaları halkı ile eski köle mujikler, yani serf'ler arasında bir paralel çizmek imkânına kavuşuyoruz. Mujik sahibini sevmezdi, fakat onunla alay etmekle beraber, üstün yaratık olarak görürdü. Nitekim edebiyatımız Savelyiç'ler ve Firs'lerin kişiliğinde bize sayısızca sadık köle örneklerini sunar. Bugün ise ruh köleliği tamamen kalkmıştır, sayıları on milyonları bulan tutuklu içinde, şefini seven bir tekine bile rastlayamazsınız.

Burada, sevgili okuyucumuz, tutukluları yurttaşlarımızdan ayıran önemli millî özellik üzerinde duracağız: Tutuklular övme, şeref belgesi, teşhir'in peşinde değiller (birlikte ödül olarak verilen fazladan bir börek yoksa). Çalışma alanında özgürlükte şeref ve ün ile adlandırılan kavramların yabancısıydılar, bu kelimeler kulaklarına tahta çanın sesi gibi geliyordu. Bu yüzden başlarındakilere bağlılık duymaz, dalkavukluğa gerek görmezler.

Zaten tutukluların tüm **değer yargıları tersinedir**. Bu bizi şaşırtmasın çünkü aynı şeye birçok vahşi kabilelerde de rastlanır. Size minicik bir ayna parçasına karşılık besli bir domuz, değersiz cam parçaları için bir sepet dolusu Hindistan cevisi hediye ederler. İkimiz için de değerli olan manevi kavramlar, fedakârlık ve gelecek için kalıcı bir şeyler yaratmak arzusu tutukluyu hiç ilgilendirmez, sevgili okuyucumuz. Böyle şeylere değer vermezler. Onların en küçük bir **vatanseverlik kırıntısına bile sahip olmadıklarını**, vatanları olan adayı sevmeyi akıllarından bile geçirmediklerini söylemek yeter. Şarkılarının sözlerini hatırlayalım:

«Sana lânet olsun Kolıma gezegeni!
Seni hangi serseri icat etti?»

İşte bu yüzden zaman zaman zaman halk ağzında «kaçış» adı verilen o pervasız, azimli talih denemelerine başvururlar.

Tutuklular için en önemli şey yemektir. Gıdaların içinde en değerlisi de bizim ağzımıza bile koymayacağımız, kötü pişmiş, içine bir sürü şey karıştırılmış kara ekmektir. Bu ekmeğin değeri büyüklüğüne ve ağırlığına göredir. Tutukluların günlük ekmek haklarına nasıl saldırdıklarını, nasıl ısırıp kendi parmaklarını yutarcasına yediklerini gören, bu, hiç de güzel olmayan görünümü kolay kolay unutamaz. İkinci yeri ise Mahorka, (1) veya evde yetiştirdikleri tütün tutar. Bunları değiştirmek için ne kadar emel sarfedildiği, ne kadar toplumsal çabanın boşa gittiği insanı hayrete düşürür. Daha da dehşet verici olan gerçek adalarda para kavramı olmadığı için Mahorka'nın bunun yerini tutmasıdır. Üçüncü sırayı çorba işgal eder. (Bu bir ada spesiyalitesidir. Yağsız, etsiz, içinde ne sebze ne de başka bir şey bulunmayan çorba.) Seçkin, düzenli bir hassa alayının gösteri yürüyüşü bile seyircileri tutuklu taburunun akşamları kantine girişi kadar etkileyemez: Üzerlerinde parçalanmış keplerin artıkları duran kazınmış kafalar, iplerle bağlanmış yırtık pırtık elbiseler, öfkeyle gerilmiş yüzler. (O çorbayı yiyen kimse çevresini böyle hiddetle süzecek gücü nereden bulur?) Evet, yirmibeş çift çizme, el yapısı ayakkabı veya tabanlara bağlanmış lâstik parçaları öylece içeriye girerler - rap ,rap, rap! - Yemeği ver, şef! Bizden olmıyan yolumuzdan çekilsin. Lokma kapmadan önceki şu dakikalarda yirmibeş induratta tutuklu toplumunun milli özelliklerini açıkça izleyebiliriz.

Bu arada tutuklu topluluğu hakkındaki düşüncelerimizde bireyleri, yüzleri ve isimleri hatırlamayı başaramadığımız farkedilmiştir. Sebep metodumuzun yetersizliği değil, bu garip topluluğun diğer toplumların alıştığı anlamda aile hayatından ve yeni nesiller vücuda getirmek imkânından koptuğu sırada benimsediği, sürü halinde yaşayan hayvanlara özgü hayat tarzıdır. (Tutuklular kendi toplumlarının başka türlü çoğaldığına inanırlar.) Takımadalarındaki ortak hayat tarzının bir örneğine daha rastlanamaz: Bunu tarihin ilk insan toplumunun mirası mı, yoksa geleceğin şafak kızıllığı olarak mı değerlendirmek daha doğrudur? Biz ikinci görüşü tercih ediyoruz.

---

(1) Bk. Cilt 1.

Tutuklunun değer kadranında sonraki sırayı uyku alır. Normal bir insan tutukluların inanılmaz uyku yetenekleri ve ne türlü şartlar altında uyuyabildikleri karşısında hayrete düşer. Uykusuzluk denilen şeyi hiç bilmediklerini söylemeye bile gerek yoktur. Uyku ilâcı almazlar, her gece uyudukları gibi fırsat bulurlarsa günün her saatini de uyumakla geçirirler. Onların üzerinde yük taşıdıkları teskerenin başında başkaları yüklerken uyuyabildikleri, sabah sayımında ayakta uyudukları, hattâ çalışacakları yere götürülürken uyuyarak yürüdükleri güvenilir şekilde ispatlanmıştır. Fakat bazan birisi yürürken düşer ve uyanır. Bu konudaki inançları şöyledir: «Uykuda ceza süresi daha çabuk geçer,» veya «Gece uyumak içindir, gündüz ise dinlenmek.» (*)

Biz yine «kanuni hak» olarak adlandırdıkları çorbanın dağıtılması sahnesine dönelim. Tutuklu halkının en önemli millî karakter özelliklerinden birisi olan hayatî mücadele arzusu kendini bu sırada belli eder (Bu özellik uyku kapasitesi ile çelişki yaratmaz. Çünkü bunun için, gerektiği zaman kullanabilmek üzere güç toplamak gayesi ile uyurlar. Bu sürekli, hayati ilerleme zorunluğu yemeklerde sıcak çorbanın yanında, yağmurdan koruyan çatının altında yer almak, hedeflerine varmak mücadelesinde kendisini itme, kakma, dayanma, yüklenme, kısacası kimsenin yanındakini dirseklemekten, ona olanca gücüyle vurmaktan çekinmediği korkunç bir boğuşma şeklinde belli eder. Eğer iki tutuklu bir ağaç gövdesini kaldırmak zorunda kalırlarsa aynı önsezi ağır kısmın öbürüne kalması için onların ikisini de ağacın ince tarafına sevkeder. Geniş anlamda bu daha avantajlı bir yaşama şekli elde etme arzusundan doğan içgüdüdür. Adaların sert şartları yüzünden (Bu şartlar hayvanların Dünyasındakinden o kadar az farklıdır ki yanılma tehlikesi olmadan Darvin'in «Struggle for life» (1) terimini kullanabiliriz.) Yaşamak hakkı bu mücadelenin sonucuna bağlıdır. Başkalarının önüne geçmek söz konusu olunca mahkûmlar hiç bir ahlâkî engel tanımazlar. Zaten söylemekten de çekinmezler: **«Vicdan mı? Dosyalara gömülüdür.»** Bütün önemli kararlarda hep ünlü Takımada Kanununa uyarlar: **«Kancık olayım, azap çekmeyeyim.»**

İçlerindeki bu enerji biraz da hayat tecrübesi ve her duruma

(*) Benzer şekilde bunlara uyan Rus atasözleri de bulunabilir:
«Her tahtadan kendine bir yatak yap.»
«Karnımı yürürken doldururum, uykumu dururken alırım.»

(1) Yaşamak için çabala.

karşı çıkabilen bir esneklik ile birleşirse kolaylıkla hedefe yönelir. (*) En basit ve önemsiz anlarda bile hemen kullanabilmek üzere bütün bu özellikler tutuklunun içinde hep hazır olmalıdır. Meselâ komik sayılacak kadar önemsiz, pis mallarından birini - herhangi bir çarpık çurpuk kap, kokan bir paçavra, tahta bir kaşık veya bir iğne - gerektiği zaman koruyabilmek için. Ama cezaevi içindeki hiyerarşide önemli bir yer kapmak için daha değişik, ince, hesaplı bir esneklik, göz boyama adı verilen palavracılık gereklidir. Araştırmamızı fazla uzatmamak için bir kaç örnekle yetineceğiz. XY adlı tutuklunun atölyede ustabaşı olmayı becerdiğini düşünelim. Atölyesi bazan işe yarar bir şeyler yapar, bazan da ıskarta mallar. Ama onun mevkiinin sağlamlığı işin başarısından çok MVD subaylarının gözlerini boyamasına bağlıdır. Meselâ şöyle: Subaylar onun odasına girerler, masanın üzerinde kilden bir koni durmaktadır. «Oradaki nedir?» «Seger konisi», «Neye yarar?» «Fırınlardaki sıcaklığı ölçmek için». Şef «Öyle mi-i-i!» diye homurdanır ve mırıldanır ve böylesine iyi bir mühendis bulduğu için sevinir. Ama bu koniler sıcaklık gösterme konusunda hiç bir işe yaramazlar, çünkü imâl edildikleri kil hiç bir norma uymadığı gibi nereden geldiği de belli değildir. Koniler orijinalliklerini kaybedince atölye şefi başka bir oyuncak bulur. Bu sefer masasında üzerinde mercek olmayan optik bir âlet durur (Takımadalarda merceği nereden bulsun?) Ve yine aynı etkiyi uyandırır.

Bir tutuklunun beyni hiç yorulmadan hep buna benzer kaçamak çareler yaratmak zorundadır.

Karşısındakinin o andaki durumüna ve ruh haline uygun bir şekilde ortaya çıkmak da büyük ustalık ister. Bu karşılaşmaların her türü - yumruklarınızı ve ses tellerinizi kabaca kullanmaktan, en ince hilekârlığa, utanmazlıktan, iki kişi arasında verilmiş, bağlayıcı hiç bir niteliği olmayan şeref sözüne saygı duymaya kadar - düşünülebilir. (Gariptir ki, gizli bir görüşme sonucu verilen sözlere sadık kalmamak tutuklunun asla aklına gelmez. Özel ödevleri yerine getirirlerken aşırı sabır ve itina gösterirler. Adalarda yaşayanların oluşturdukları sanat eserleri, oymalar ve kakmalar rahatlıkla Rus köylülerinin vücuda getirdikleri, Ostankine Müzesinde sergilenen sanat örnekleri ile karşılaştırılabilir. Öyle ki insan bu eserlerin yaptıkları şeylerin ancak ilgililere teslim edilinceye kadar dayanmasını hedef alan eller tarafından yaratıldığına inanmaz.)

(*) **Ruslar buna «öne doğru dalkavukça eğilip, yana bakarak arkadaşını kapmak,» derler.**

Aynı özellik tutukluların ünlü prensiplerinde de ortaya çıkar: Verileni **al, dayaktan kaç.**

GULAG sakinlerine göre hayat kavgasında başarı kazanmak için en önemli şart içine kapanıklıktır. Karakterlerinin özellikleri ve niyetleri o kadar derinde gizlidir ki tecrübesiz bir işveren tutukluları çizmesinin altında yumuşak ot gibi ezeceğini sanır. (*) (Onların ne kadar hilekâr ve ikiyüzlü olduklarını sonradan üzüntüyle farkedeceklerdir.) İçine kapanıklık tutuklu karakterinin belki de en tipik belirtisidir. Tutuklu düşündüğünü ve yaptığını işverenden, nöbetçiden, gardiyandan ve taşıyıcıdan (**)gizlemek zorundadır. Başarılarını da gizlemesi gerekir ki çalmasınlar. Plânlarını, ümitlerini, büyük kaçış hazırlığı için düşündüklerini ve şiltesine doldurmak için topladığı talaşların yerini, her şeyi saklamalıdır. Birisine güvenmek tutuklu hayatında bir şeyi kaybetmek demektir. Kendisine bir tutam tütün ikram ettiğim bir mahkûm bana aynen şunları söylemişti: Rusçaya çevirerek anlatıyorum: «Seni kimsenin bulamadığı, rahatlıkla dinlenebildiğin bir saklanacak yer keşfettiğini tek bir kişiye söyle, herkes birden oraya hücum eder, nöbetçilerin dikkatini çekerler. Dışarıya bir mektup göndermeyi başardığını bir tek kişiye açıklaşan mektubu taşıyan kimse hemen enselenir. (***) Eğer depodan birisi üzerindeki paramparça gömleği değiştirmeye söz verirse kimseye haber verme. Ondan sonra da hiç ağzını açma ki mesele anlaşılmasın.» (****) Yıllar geçtikçe içine kapanıklık tutuklunun tabii alışkanlığı halini alır. Düşüncelerini başkalarına açmak arzusu insancıl tabiiliğini kaybeder, yok olur. (Belki de bu içe kapanıklığı olayların genel anlaşmazlığı karşısında bir çeşit korunma reaksiyonu olarak tanımlamak da mümkündür. Ne de olsa o da kaderi hakkında hiç bir bilgiye sahip değildir.)

Uzak durma ve gizlilik tutuklunun **Dünyaya duyduğu güvensizlikten doğar.** Bir tutuklu, kimseye, hiç kimseye güvenmez. Görünüşte iyi davranış onun büsbütün şüphesini uyandırır. «Kanun tayga'dır!». İnsanlar arasındaki ilişkileri böyle tanımlar. (Takımadalarda gerçekten büyük, geniş ormanlar vardır.)

(*) **Rus atasözü ile karşılaştırın: «Kırılmaktansa eğil.»**

(**) **Adalara özgü önemsiz olayların kahramanı. Bu araştırmada onların üzerinde durmayacağız.**

(***) **Takımadalarda resmî bir posta vardır ama tutuklular ondan faydalanmamayı tercih ederler.**

(****) **Rus atasözü: «Bir şey mi kaybettin - sus, bir şey mi buldun - sus Hayat kurallarının bu ölçüde paralelliği bizi ister istemez şaşırtıyor.**

Bütün bu özelliklere, hayatî mücadele arzusuna, katı kalbliliğe, esnekliğe, içe kapanıklığa ve şüpheci alaycılığa sahip olduğunu ispat etmiş olan mahkûm GULAG'ın **oğlu** sayılır. Bu ünvan Takımadalarda bir çeşit şeref pâyesidir ve ancak orada yıllarca kaldıktan sonra elde edilebilir.

GULAG'ın oğlu hislerini kimseye belli etmez ama o herkesin ruhunu âdeta okur. Doğru olabilir! Ama en uyanık ve keskin zekâlı tutukluların bile görüş açıları oldukça kısıtlı, yalnızca öne doğrudur. Yakınlarındaki her şeyi gayet soğukkanlı ve dikkatli değerlendirdikleri, gelecek saatlerde ne yapacaklarını inceden inceye hesapladıkları için basit tutuklular soyut düşünmek, genel belirtileri kavramak hattâ gelecekten söz etmek imkânından bile yoksundurlar. Konuşmalarında gelecek zamanı pek seyrek kullanırlar. Ertesi günden bile söz etseler cümleleri hep gerçekleşmesi arzulanan bir dilek havasını yansıtır. İçinde bulundukları haftanın ileri günlerinden ise son derece dikkatle söz ederler. Bir tutukludan «Niyetim önümüzdeki İlkbaharda...» şeklinde bir cümle duymak imkânsızdır. Çünkü o zamana kadar Kışı sağ salim atlatmak gerektiğini ve kaderin insanı her an başka bir adaya sürükleyebileceğini herkes bilir. Bir gün- bir hayat! Gerçekten doğru.

GULAG'ın oğulları tutuklu geleneklerinin ve kurallarının dikkati birer koruyucusudurlar. Kuralların sayısı adadan adaya değişir, hepsi birbirinin aynı değildir. Bunların düzenlenmesi ile uğraşmak da şüphesiz yararlı olur. Tutuklu kurallarının Hıristiyanlık ile hiç bir ilgisi yoktur. (Tutukluların zaten ateist bir topluluk oldukları bir kenara bırakılsa bile kutsal sayılabilecek hiç bir şeye sahip olmadıkları gibi hep yüce ve değerli sayılan her şeyi aşağılama ve alay etme eğilimi içindedirler. Bu gerçek dillerinde de ortaya çıkar.) Fakat ne olursa olsun, GULAG oğullarının dediğine bakılırsa onların kurallarına uyan, Takımadalarda mahvolmaz.

İşte size birkaç kural: Meselâ «Ötme!» (Bunun ne anlamı vardır? Herhalde gürültü ile mücadele için olsa gerek.) «**Yemek kâselerini yalama!**» (Bununla da onlar için çabuk ve kesin batışın belirtisi olan çöp çukurunu karıştırmaktan kaçınmalarını ima ediyorlar.) «**Dilenme!**»

«Burnunu yabancı kaplara sokma!» da ilginç bir kuraldır. Bu sözde mahkûmların bilinçlerinin ileriliği ortaya çıkar. Ters bir hürriyet prensibinden, tersine çevrilmiş «My house is my castle» (1) deyiminden söz edilmektedir. Üstelik kap örneği daha da

---

(1) Benim evim şatomdur.

üstündür, çünkü yabancı, kendine ait olmayan kabın dokunulmazlığını da ortaya koyar. Mahkûmların hayatı hakkındaki bilgimiz «kap» kavramını çok geniş tutmanızı gerektirir. Bu yalnız paslı, eğri büğrü bir mutfak eşyası, ya da onun içindeki sevimsiz bulamaç değil, varlık kavgasında kullanılacak yollar için gıda bulmak, hattâ tutuklu ruhunun beslenmesi anlamını da taşır yani bir tek cümle ile: Bırak ben kendi görüşüme göre yaşayayım, sen kendi görüşüne! Bu kural başka hiç bir türlü değil, yalnızca bu şekilde anlaşılabilir. GULAG'ın iyice pişmiş bir oğlu kuvvetini ve mücadele azmini bu kural sayesinde hiç bir zaman merak yüzünden kullanamaz. (Aynı şekilde her türlü ahlâki sorumluluktan da kurtulur: İstersen yanımda öl, bana vız gelir. Sert bir kanun, ama «serseri Dünyasındakilerin,» adalarda yaşayan yamyamların kanunlarından çok daha insancıl. Çünkü orada «Sen bugün öl, ben yarın!» kuralı geçerlidir. Serseriler Dünyasının temsilcisi olan bir yamyam komşusunun ölmesine asla seyirci kalmaz, kendi sonunu geciktirmek için onun ölümünü çabuklaştırır veya eğlenmek ve ders almak için onu seyreder.)

En son da bütün prensipleri özetleyen kuralı tanıtalım: **«Hiç bir şeye inanma, hiç bir şeyden korkma, hiç bir şey isteme!»** Bu sözün tutuklu toplumunun millî karakterini kesin bir açıklıkla, hattâ elle tutulur şekilde temsil ettiğini görebiliriz.

Böyle gururlu bir görev anlayışı içinde yaşayan bir topluluk (hür dış Dünyada) nasıl yönetilebilirdi?... İnsan düşününce korkuyor.

Son kural tutuklu hayatındaki davranışlarını inceleme safhasından onun ruhsal yapısını incelemeye geçmek zorunluğunu yaratıyor.

GULAG'ın oğullarında hemen göze çarpan ve sonradan da gittikçe daha belirlenen özellik onların ruhsal dengeleri (psişik stabiliteleri) dir. Bu inceleme sırasında tutuklunun evrendeki yeri hakkında genel felsefi görüşlerine eğilmek doğru olur. Hayatları boyunca İngiliz ve Fransız olarak doğdukları için gurur duyan İngiliz ve Fransızların aksine tutuklu milli gurur hissine tamamen yabancıdır. Milliyetini her zaman onurla kabullenmeye hazır olduğu ağır bir sabır ve dayanıklılık denemesi şeklinde hisseder. Tutuklu ülkesinde doğan, ilginç masala göre, bir yerde «Takımadaların Kapısı» olduğu söylenir. (Bunu antik çağdaki Herkül sütunları ile karşılaştırın) ve bu kapının ön kısmında, içeriye girenin okuyacağı şekilde «Cesaretini kaybetme» ibaresi, arkasında, dışarı çıkanın okuyacağı tarafında ise ayrılanlara hitaben «Erken sevinme!» uyarısı yer alır. Fakat tutuklulara göre en önemlisi, bu yazıların sadece akıllılar tarafından

görülebilmesi, aptallar için okunmaz olmasıdır. Bu düşünce çoğunlukla şu basit hayat kuralında toplanmıştır: «İçeri giren üzülmesin, dışarı çıkan sevinmesin!» İşte tutukluların varlık felsefelerini, Takımadalardaki ve dışarıdaki hayat hakkındaki görüşlerini doğru olarak anlamamıza yardım eden anahtar budur. Tutuklu toplumuna özgü ruhsal dengenin kaynağı da bu görüş tarzında saklıdır. Durum ona ne kadar kötü görünürse görünsün bir tutuklu rüzgârdan sertleşmiş yüzünde hep aynı metin ifade ile «Bizim gibiler uçurumun dibinden daha derine düşemez,» der. Birbirlerini «Daha beteri de var,» sözü ile avuturlar. Ve bak! Acıları o kadar derin olduğu halde o üşüyen, aç, zayıf grup her şeyin daha da beter olabileceği inancında birleşir.

Bir tutuklu hep en kötü ihtimali bekler. Hep kaderin yeni darbelerine hazırlıklı, yeni iblisliklerin dişlerinden sakınır. Ve geçici bir rahatlığı, bir hata, yanlışlık sayar. Tutuklu ruhu böylece sürekli şekilde felâketi bekleyiş ve yabancı her şeye karşı duyulan katı yüreklilik içinde olgunlaşır.

Bu denge durumundan sapmalar hesaba katılmayacak kadar küçüktür. Tutuklu ruhu ne karanlığa, ne de aydınlığa doğru, ne ümitsizlik, ne de sevinç yolunda dalgalanmalar tanımaz.

Bunu ifade etmek için en uygun sözleri tarih öncesi çağlarda adalarda bulunmuş Ukraynalı şâir Taras Şevçenko (1) keşfetmişti: «Artık ne keder hissediyorum ne de sevinç. Onun yerine moral sessizliği geçti. Damarlarımda soğuk balık kanı dolaşıyor. Sürekli felâketlerin bir insanı bu derece değiştireceği düşünüle bilir mi?» (*)

Evet! Hem de nasıl! Tutuklu ruhunun hep içinde bulunduğu sabit duygusuzluk ona ümitsiz ada hayatının insafsızlığına karşı gereken korunmayı sağlar. Eğer Takımadalardaki ilk yılında bu donuk, ezilmiş duruma alışamazsa kaderi belli olmuştur. Başaran hayatta kalır. Kısacası ya gebermek veya alışmak vardı.

Bir tutuklunun bütün duyguları körlenmiş, sinirleri hassaslıklarını yitirmiştir. Hiç bir şeyden etkilenmez. Kendi felâketine, hattâ verilen cezalara karşı bile duygusuzdur. Bir süre sonra neredeyse hayata, kendi hayatına bile ilgisiz kalır. Başkalarının derdine üzülecek acıma hissini nereden bulacaktır? Bir acı çığlığı, bir kadının gözyaşları, hiç birisine başına bile çevirip bakmaz, reaksiyonları o kadar körelmiştir. Tutuklular aralarına yeni gelen tecrübesiz mahkûmlara da acımazlar. Onla-

---

(*) Kontes Repnina'ya mektup.

(1) Taras Şevtçenko — Ukraynalı şâir (1814 - 1861).

rın yanlış davranışları ve talihsizlikleri ile insafsızca alay edilir. Hemen hüküm vermeyin: Kötü niyetleri yoktur, yalnızca başkalarının üzüntülerini paylaşma yetenekleri ölmüş, olayın ancak komik yönünü farkeder olmuşlardır.

Aralarında yaygın, hepsinin içine kök salmış Dünya görüşü fatalizmdir. Buna, içinde bulundukları bağımlılık, kendilerini neyin beklediğini bilmemeleri ve olayların akışını etkilemek imkânından kesinlikle yoksun oluşları yol açar. Daha da fazlası, tutuklu bu sayede ruhsal huzurunun ispatini bulduğu için fatalizme ihtiyacı vardır. GULAG'ın bir oğlu kadere güvenen insanın hayatını en rahat şekilde sürdürebileceğine inanır. Gelecek kapalı bir kutudur. Nasıl olacağını tahmin edemez, hayatında ne gibi değişiklikler belireceğini anlayamazsın: Bu yüzden hiç bir şeyi inatla istememek, başka bir barakaya, başka bir bölüğe veya başka bir cezaevine nakledilmekten ısrarla kaçmamak gerekir. Yeni gelişme belki sana avantaj sağlayacak, belki de kötü sanş getirecektir, bilinmez. Fakat ne olursa olsun kendi kendini suçlayamazsın. Gerçi durumun daha da kötüleşmiştir ama bunda senin rolün yoktur. Böylece değerli korkusuzluk hissini muhafaza eder, kimseye minnettar veya yük olmazsın.

Kaderleri böyle karanlık olan tutukluların bâtıl inançlarla dolu olmalarına şaşmamak gerekir. İnançlarının bir çoğu fatalizm ile de ilgilidir. Meselâ hayatını çekilir, biraz olsun rahat bir hale getirmek isteyen herkesin ister istemez götürülürken yandığına inanırlar. (*)

Fatalizm anlayışları yalnız kendi kaderlerini değil, Dünyanın gidişini de kapsar. Olayların akışının değiştirilebileceği akıllarına bile gelmez. Takımadaların varlıklarını başlangıçtan beri sürdürdükleri ve eskiden daha da beter oldukları inancına saplanmışlardır.

Tutukluların bu sarsılmış duygusuzluklarını içinde bulundukları her türlü haktan yoksun, acınacak hayat şartları çerçevesinde yaşama arzusunun zaferi saydıklarını söylersek durum daha da ilginç bir psikolojik nitelik kazanır. Uğradığı felâketlerin sayısı biraz azalsın, kaderin darbesi biraz daha hafif insin, tutuklu hemen memnunluk duyar ve o türlü davranmış ol-

---

(*) Bizim anladığımız anlamdaki yangın bir tutukluyu heyecanlandırmaz bile. O icinde bulunduğu binaya bağlılık duymaz. Yanan binayı söndürmeye dahi kalkışmaz. Kendisine oturulacak başka bir yer gösterileceğinden emindir. Yanmak kelimesini yalnız şahsi felâketler anlamında kullanır.

duğu için gururlanır. Belki Çehov'dan birkaç satır tekrarlarsak okuyucu tezimize daha çok inanacaktır. «Sürgünde» adlı eserinde salcı Semyon Tolkovi aynı hissi şu sözlerle anlatır:

«Ben... uzun çabalardan sonra toprağın üzerinde çıplak yatıp ot yiyebilecek duruma geldim. **Tanrı herkese** böyle **hayat versin.** (*) Hiç bir şeye ihtiyacım yok, hiç bir şeyden korkmuyor ve düşündükçe benden **daha zengin, daha hür bir kimsenin** bulunmayacağına inanıyorum.»

Bu şaşırtıcı sözler kulağımızda hiç durmadan yankılanır. Takımadalarda aynı kelimeleri sık sık duymuşuzdur. (Anton Çehov'un bunları nereden duyduğunu şaşkın şaşkın kendi kendimize sorarız.) Ve Tanrı herkese böyle bir hayat versin! Nasıl, hoşunuza gitti mi?

Görünüşte ateist olan bu toplum ne kadar korkusuz ne kadar katıysa (İncil'deki «Başkasını yargılama, kendin yargılanmış olmayasın» sözünü alaya alan, yargılanmanın konumuzla hiç bir ilgisi bulunmadığına sarsılmaz şekilde emin olan bu topluluk), o oranda da kör gibi duydukları her şeye inanma krizlerine kendilerini kaptırırlar. Bu ayırım yapılabilir: Tutuklu kolayca kontrol edebildiği dar görüş açısının içinde kalan hiç bir şeye ve kimseye inanmaz. Ama aynı zamanda soyut ve tarihî görüşlerden yoksun olduğu için, vahşilere özgü karakteristik bir saflıkla o uzak söylentilere, Takımada mucizelerine bağlanır.

Bu inanma eğiliminin geçmişteki örneklerinden birisi de Gorki'nin Solovki'yi ziyaret etmesi ile kamçılanan ümitlerdir. O kadar uzağa gitmemize bile gerek yok. Takımadalarda sürekli bir inanç, âdeta bir halk dini vardır. **A f ü m i d i !** açıklaması bile dile kolay gelmiyor! Okuyucunun düşündüğü gibi tanrıça adı değil, olsa olsa Hıristiyanların mesihi inançlarına bağlı durum! Düşen cemre ile kör edici ışık parlayacak, adalardaki buzlar, hattâ adaların kendileri de eriyip yok olacak, adalar halkı sıcak denizin akıntısıyla, yakınlarına kavuşacakları güneşli ülkeye götürülecek! Allah'ın yer yüzünde kuracağı düzene inancın değişik şekli. Bir tek defa olsun bir mucize ile doğrulanmamış olan bu inanç çok inatçı ve dayanıklıdır. Birçok geleneklerini İlkbahar ile Sonbahara rastlatan diğer topluluklar gibi tutuklular da mistik (ve hep hayâl kırıklığına uğrayan) bir ümitle Kasım ve Mayıs aylarının ilk günlerini beklerler. Lodos, Takımadalarda esmeye başlar başlamaz bir fısıltı alır, yürür: «Herhalde af çıkacak. Başlıyor bile?» Soğuk Kuzey rüzgârı Takımadaları

(*) Kalın - benim.

birbirine katıyorsa tutuklular donmuş parmaklarını ovuşturup, donmamak için karın üzerinde tepinirken birbirlerine cesaret verirler: «Bekle, geliyor, çok kalmadı. Burada bütün...... (Bu cümlede Rusça'dan çevrilmeyen bir deyim yer alır.) Artık af geliyor.»

Bütün dinlerin zararı ispatlanmıştır. Burada da bunun doğrulandığını görüyoruz. Sözünü ettiğimiz af ümidi tutukluları zayıf düşürür, salgın halinde ortaya çıkarak onları tamamen işe yaramaz hale getiren bir hayâl Dünyası yaratır. Acele yapılması gereken, emredilen hiç bir iş ellerinde ilerlemez. Sonuç tam aksi yönde, başka cezaevlerine nakledilecekleri hakkındaki karanlık söylentilerin aynıdır. Normal çalışma randımanının aksamaması için tütukluların his Dünyalarının sarsılmaması gerekir.

Tutuklu toplumunun millî zaaflarından bir diğeri de sürdükleri hayata rağmen bir türlü kurtulamadıkları, **«gizli adalete susamış olma hali»**.

Çehov bu garip hisse aslında bizim Takımadalara bağlı olmayan bir adada şahit olmuştur. Şöyle yazar:

«Bir kürek mahkûmu ne kadar bozulmuş ve haksız olursa olsun adaleti her şeyden fazla sever. Eğer başına getirilen kimseler adilce davranmazlarsa her geçen yıl daha kötümserleşerek aşırı bir inançsızlığa sürüklenir.»

Çehov'un iddiası bizim örneğimizle ilgili olmadığı halde doğruluğu insanı şaşırtıyor.

Takımadalara varışlarından başlayarak oradaki hayatın her günü, her saati tutuklular için büyük, dev bir haksızlıktan başka şey değildir. O atmosferde onlar da haksızlıklar yaparlar, öyle ki, insan onların da buna alışmaları ve haksızlığı genel olarak geçerli bir davranış türü saymaları gerektigini düşünür. Ama hayır! Kendilerinden daha eskilerin ve GULAG koruyucularının her haksızlığı onlar için ilk günlerdeki kadar acı veren sert birer darbedir. (Buna karşılık aşağıdan yukarıya doğru yönelen bir haksızlık alkış ve kahkahalara yol açar.) Böylece hatıralarının arasında yalnız adalet değil, - bu hissin sivriltilmişi olan - sebepsiz bir yüksek gönüllülüğü de kapsayan efsanelere rastlarız. (Fanny Kaplan'a fevkalâde bir şekilde davranıldığı efsanesi de böyle oluşmuştur. Takımadalardaki varlığını yıllarca sürdüren bu söylentiye göre kamuoyu onu vurulmuş olarak değil, ömür boyu hapse mahkûm olarak çeşitli cezaevlerinde yaşadığını düşünmek istediği için bazı mahkûm nakliyatları sırasında ona rastlamış, hattâ onun vasıtasıyla Butırki kütüphanesinden kitap

almış kimseler bulmak mümkündür. (*) Bu uyuşuk efsanenin temelinin ne olduğu merak edilir. Bu sebep, olayın mahkûmların düşüncelerinde kendilerine mal etmek istedikleri alışılmamış alçak gönüllülüktür.)

Bir tutuklunun Takımadalarda çalışmayı sevmeyi öğrendiği (A. S. Braşikov «Ellerimin yarattıkları eserlerden gurur duyuyorum.) veya çalışmadan nefret etmediği olaylar da vardır ama bunlar o kadar alışılmamıştır ki genel toplum karakterinin garip bir belirtisi olarak bile kabul edemeyiz.

Tutukluların şimdi açıklayacağımız bir başka özellikleri okuyucuya daha önce söylediğimiz içe kapanıklık ile çelişiyor gözükmesin: **Geçmiş olayları anlatmaktan** duyduklar zevk. Diğer topluluklarda bu, tipik bir yaşlılık belirtisidir. Orta yaşlı kimseseler geçmişe dönmek istemez, hattâ bundan çekinirler (özellikle kadınlar, bir belgeyi doldurmak zorunda olan kimseler, - kısacası herkes.) Halbuki bütün tutuklular bu konuda tamamen bir yaşlılar topluluğu gibi davranırlar. (Başlarında eğitmen bulundurulduğuna bakılırsa - çocuk topluluğu). Onlardan günlük küçük sırları hakkında bir şeyler duymak için ne kadar uğraşırsan uğraş, başarıya ulaşamamana karşılık sana, geçmişlerindeki her şeyi hiç saklamadan, açıkça anlatırlar: Buraya nasıl getirildiklerini ve daha önce kiminle, nasıl yaşadıklarını. Onların tutukluluk hikâyelerini saatlerce dinler ama bıkmazsınız. Iki tutuklunun rastlantıları ne kadar tesadüfi, yüzeysel ve kısa olursa (meselâ, bir gece aktarmada yanyana yatmak gibi) geçmişlerini birbirlerine o ölçüde geniş ve detaylı anlatırlar.

Burada Dostoyevski'nin bir gözlemi ile karşılaştırma yapmak ilginç olur. O. «Ölüler Evinde» herkesin hayat hikâyesini kendisine sakladığını, bu konuda konuşmanın gelenek olmadığını anlatır. Biz de bu görüşe katılıyoruz. Çünkü «Ölüler Evine» işlenen bir suç yüzünden girilir ve o devri hatırlamak mahkûmun hoşuna gitmezdi.

(*) **Kısa zaman önce Kremlin komutanı yoldaş Malkev bu söylentileri resmen yalanlıyarak onu nasıl kurşuna dizdiğini açıkladı. Demyan Bednıy de bu kurşuna dizilme olayına şahit olmuştu. Zaten mahkûmların 1922 de sosyal ihtilâlcilere karşı açılan davada onun bulunmadığını görüp emin olmaları gerekirdi. Ama herhalde bu davayı unutmuşlardı. Biz Kaplan'ın müebbet hapse mahkûm olduğu söylentisinin Berta Gandal'a verilen cezadan doğduğuna inanıyoruz. Hic bir şeyden haberi olmayan bu kadın Lenin'e karşı düzenlenen suikastı ve Gandel kardeşlerin (Kaplan'ı otomobilde bekleyenler) kurşuna dizilmelerini izleyen günlerde Moskova'ya gelmişti. Bu yüzden müebbet hapse mahkûm oldu.**

Buna karşılık bir tutuklu kaderin anlaşılmaz bir oyunu veya kötü tesadüflerin birleşmesi sonunda Takımadalara düşer. On kişiden dokuzu suç işlemiştir: Bu yüzden dinleyicilerde kişinin oraya nasıl düştüğünden daha fazla ilgi ve anlayış uyandıracak hiç bir şey düşünülemez.

Tutukluların barakalarda gecelerini geçirirlerken anlattıkları yüklü hayat hikâyelerinin başka bir hedefi, başka bir anlamı da vardır. Bir tutuklunun geleceği ve içinde bulunduğu şartlar ne kadar belirsiz olursa olsun geçmişini kimse onun elinden alamaz. Üstelik herkes geçmişinde o gün yaptığından daha fazla iş yapmış, daha önemli bir yer işgal etmiştir. (Çünkü tutukludan daha önemsiz bir varlık olamaz. Takımadaların dışında sarhoş bir serseriye bile «yoldaş» denilir.) Tutuklunun hırsı hatıralarında hayatın kendisini aşağı yuvarladığı o zirvelere ulaşır. (*) Hatıralar süslenir, inanılır safhalarla zenginleştirilir ve anlatan (dinleyiciler de) insanı canlandıran kendine güven hissinin geri döndüğünü hisseder.

Kendine olan güveni sağlamlaştırmak için bir yol daha vardır: Talihli kimselerden oluşmuşa benzeyen tutuklu toplumunun becerikliliği hakkındaki folklor hikâyelerinden söz ediyoruz. Bunlar dedelerimizin zamanından (Çar 1. Nikola devrinde erkeklerin yirmibeş yıl askerlik yapmak zorunda oldukları yıllardan) kalma askerlik hatıralarına benzer kaba hikâyelerdir. Size bir tutuklunun odun kesmek için gittiği ahıra peşinden şefin kızının geldiği anlatılır. Uyanık bir mahkûmun yandaki posta odasının zeminindeki deliğin altına bir tencere tutabilmek için barakanın altından tünel kazdığını dinlersiniz. Posta ile gönderilen paketlerden votka çıktığı zaman, cezaevine girmesi yasak olduğu için bu deliğe döküldüğü (hiç bir zaman böyle bir şey yapılmaz), akıllı mahkûmun da o değerli içkiyi tenceresinde topladığı ve hep sarhoş gezdiği anlatılır.

Aslında tutuklular mizahı sever ve takdir ederler. Bu gerçek ilk yıl içinde ölmemek başarısını göstermiş olan mahkûmların zihin sağlığını her şeyden çok ortaya koyar. Onlar ağlamakla serbest bırakılmayacaklarını, gülmenin ise kimseye zarar vermeyeceğini benimsemişlerdir. Mizah, Takımadaları onsuz yaşamaları düşünülemeyecek candan ve devamlı dostları olmuştur. Küfürleri de, yaptıkları espri ölçüsünde değerlendirirler. Kim daha eğlenceli küfrederse kazanmıştır. Bütün cevapları, çevre-

---

(*) **Bu hırsız yaşlı sağır bir tenekeci veya yeni yetişen bir boyacı çırağının da başkentte yaşayan şöhrete alışmış bir rejisörden daha aşağı olmadığı düşünülmelidir.**

leri hakkında söyledikleri her söz azıcık da olsa espri ile süslenmiştir. Bir tutukluya ne zamandan beri Takımadalarda yaşadığını sorun. Cevabı «Beş yıldır,» değil,

«Beş Aralık ayı geçirdim,» şeklinde olur.

(Nedense cezaevinde bulundukları süreden «oturdum» diye söz ederler. Halbuki en az fırsat buldukları şey - oturmaktır.)

Birine «Çok mu zor?» diye sorarsın. Sırıtarak ne cevap verir:

«Yalnız ilk on yıl güç, o kadar.»

Kötü iklim yüzünden onu biraz teselli etmek istersen hemen atılır:

«İklim sert ama sosyete iyi».

Takımadalardan ayrılan bir arkadaşları hakkında nasıl konuştuklarını dinleyelim:

«Üç yıla mahkûm oldu, beş yıl içeride kaldı, süresi dolmadan evine gönderildi.»

Yirmibeş yıla mahkûm olan yeni gruplar getirildiği zaman.

«Bunların önümüzdeki yirmibeş yıl içinde hiç bir şeyden korkmalarına gerek yok.»

Takımadalar için genel olarak şunu söylerler:

«Burada bulunmayan içeriye girecek, içeriye giren ise unutmayacaktır.»

(Burada haksız bir genellemeyi belirleyelim. Çünkü ikimizin de oraya girmeye niyeti yok, öyle değil mi sevgili okuyucumuz?) Birisinin bir şeyi ikinci defa istediğini duyar duymaz koro halinde atılırlar:

«Sana savcı ikinci defa bir şeyler verir!»

(«Savcı» sözü tutuklularda anlaşılmaz bir kine yol acar. Adalarda yaygın olan bir söz de şudur:

«Savcı - baltacı».

Ne yazık ki bu kafiyeli saçmalığın hatalı bir birleşik ve sebepli izafiyet yeteneğini temsil ettiğini farkediyoruz. Bu gerçek de bizi tutukluların düşünce yeteneğini genel ortalamanın altında değerlendirmeye zorluyor. Bu konudan ileride daha geniş söz edeceğiz.)

Şimdi onların canlandırıcı, iyi niyetli şakalarından birkaç örnek daha verelim.

«Uyumasına uyur ama, dinlenmeye vakti yok.»

«Su iç. yoksa zayıflarsın.»

Çalışma gününün o hiç sevmedikleri yorgunluğu hakkında da (işin bittiğini belirten düdüğü beklerken) söz söylemekten geri kalmazlar:

«Hay Allah! Tam hızımızı almıştık. Günler de neden bu kadar kısa sanki?»

Ama sabahleyin aynı işi yapmaya giderken ağırdan alır:

«Ah, akşam olsa da yarın yine işe gidebilsek,» derler.

Şimdi de bizim fikrimizce mantıkî düşünme yeteneğinin eksikliğini gösteren birkaç misal. Şu söz çok ünlüdür:

«Bu ağaçları biz dikmedik, kesmek de istemiyoruz.»

Böyle düşünceler bizi çok ilerletir! Odun kooperatifleri de ormanları kendileri ekip büyütmedikleri halde onları yok etmekte pek başarılıdırlar. Kısacası burada tutukluların tipik bir çocukça düşünce tarzıyla karşı karşıyayız. Veya kendine özgü dadaizm'le...

Veya bir misal daha (Kanal yapımı devrinden):

«Ayılar çalışsın!»

Bütün kanalı bir ayı mı yapacaktır yani? Bütün ciddiyetinizle bunu gözünüzde canlandırmaya çalışın. Bir mesele Ivan Klilov'un masallarında da ayrıntılı olarak tartışılır. (1) Eğer ayıları mantıklı bir işde kullanmak için en ufak bir ümit olsaydı bu iş geçen on yıl içinde çoktan yapılır, biz de bugün sık sık ayı kampları ve ayı toplulukları ile karşılaşırdık.

Mahkûmların ayılar hakkında çok haksız ama kıyaslanabilir, derin bir inancı temsil eden bir sözleri daha vardır:

«Şef bir ayıdır!»

Bu deyimin isim babasının kim olduğu hakkında hiç bir fikir ileri süremeyiz. Bu kadar kötülüğü mahkûmlara yakıştırmak istemediğimiz için iki deyimi karşılaştırarak sonuç çıkarmak yoluna gitmiyoruz.

Tutukluların kullandıkları dilin sorunlarına eğilir eğilmez çaresizlikle karşılaşıyoruz. Yeni keşfedilen bir deyimin özel bir eserde veya bilimsel bir araştırmada kullanılması gereği bir yana bırakılsa bile bizim örneğimizde kendine özgü birçok zorluklar var.

Bunlardan birisi, sözünü ettiğimiz küfürler ile dilin bir konglomerat (2) oluşturduğu hususudur. Bu iki elelmanı birbirinden ayırmak mümkün değil (çünkü yaşayan şeyler bölünmez) (*)

(*) Bir süre önce Şelyabinsk eyâletinin Dolgoderevenskeye köyünden olan Stalevskaya adında birisi bir yol buldu: «Neden dilin sade-

(1) İvan Krılov — Lafonten'i Fransızcadan Rusça'ya çevirmişti.

(2) Konglomerat — Değişik kökenli, tabiatın birleştirdiği kaya taşları.

ama genç okuyucularımızı düşününce meseleyi doğrudan doğruya bilimsel tartışmalara konu etmek bize zor geliyor.

Bir başka zorluk da tutukluların gerçek dillerini onların aralarında dağınık yaşayan yamyam soyunun dilinden ayırmak. Yamyamların (Onlara «adi suçlular, serseriler» veya «hırsızlar» adları da verilir.) dilleri filoloji ağacının apayrı bir dalını teşkil eder ve kendine özgülüğü yönünden hiç şüphesiz incelenmeye değer. Ama onların anlaşılmaz kelime hazineleri bizi şaşırtıp, sersemletir. O kelimelerin bazıları tutuklu diline de sızdığı ve onu zenginleştirdiği için görevimiz büsbütün güçleşir.

Bu kelimelerin kesinliği, belirliliğini hattâ anlaşılırlığını yok etmek istersek yanlış davranmış oluruz. Bunların en ünlüsü (emir şeklindeki «Fırla!»dır. Rusça'ya kelime halinde değil, ancak tarif edilerek çevrilebilir. Kırılacak, narin bir şeyi parmak uçlarında, çabuk ve manevi bağlılık içinde almak ya da getirmek! Bütün bunların aynı zamanda, beraberce olması anlamını taşır. Deyimin tarif ettiği davranış tarzına hayatta yeterince sık rastlandığı hesaba katılınca içimizde Rusya'da bugün kullanılan dilin de bu deyime ihtiyacı olduğu kanısı uyanıyor.

Fakat bu arzuyu gerçekleştirmeye gerek kalmadı. Okuduğunuz satırların yazarı Takımadalara yaptığı uzun inceleme gezisinden sonra etnografya bilimi yüksek okulundaki eski dil bilimi öğretmenliği görevine dönüp dönmeyeceği konusunda endişeleniyordu. Çünkü göreve tayini yalnız kadro bölümünün kararına bağlı değil, modern Rusçayı hâlâ iyi bilip bilmediğine ve öğrencilere iyi ders anlatabilme yeteneğine de bağlıydı. Bu yüzden kulağının Takımadalarda duymaya alıştığı, o güne kadar Rusça'da eksikliği hissedilen sözleri birinci sınıf öğrencilerinin ağzından işitince kapıldığı şaşkınlık ve sevinç tarif edilemez.

Tutuklu dilinin büyük yaşama gücünün, ülkemize ve gençliğin kullandığı dile anlaşılmaz şekilde işlediği böylece ispatlanmış oldu. Şu halde haklı olarak gelecekte bu yayılmanın daha rahatlıkla olacağını, Rusça'nın birçok tutuklu - kelimesi ile zenginleşeceğini de ümit edebiliriz.

Fakat şimdi araştırmacıya düşen görev daha da ağırlaştı. Çünkü artık Rusça ile tutuklu dili arasında kesin bir çizgi belirlemek gerekiyor.

---

liği için çalışmadınız? Neden organize olarak eğitimimizden yardım istemediniz? Bir dikkate değer fikir takımadalarda bulunduğumuz sürece hiç aklımıza gelmemişti. Yoksa tutuklulara hemen yol gösterirdik.

Dürüstlüğümüz dördüncü bir güçlükten de söz etmeden geçmemize izin vermiyor: Asıl Rusça'nın tutuklu ve yamyam dillerine ilk tarih öncesi sayılabilecek devirlerden kalma etkisi (Bugün artık böyle bir etki yoktur.) Yoksa Dal lügatında adalara özgü deyimlere olan benzerliklere rastlamamız nasıl açıklanabilir?

Ada sakinlerinin kullandıkları çok hoş deyimlerden birisi «Boynuzları dayamak»tır. (Bu söz ister çalışma sırasında, ister başka zaman olsun her türlü inatçılığı karakterize eder.) «Birisinin boynuzunu kırmak» deyimi de - boynuz - kelimesinin Fransızların «boynuzlamak »kavramının aksine, kaybettiği eski Rusça ve Slav dillerinden gelen anlamını (kibir, gurur, kendini beğenmişlik) yeniden kazanmasını sağlar. Aslında bu Fransız deyimi basit halk diline hiç yerleşmediği için Puşkin düellosu ile ilgili olmasa çoktan unutulurdu.

Bütün bu sayısız güçlükler bizi tartışmamızın dil kısmını şimdilik bırakmaya zorluyor.

Tartışmayı sona erdirmeden önce birkaç kişisel kanı ekleyelim. Bu tartışmanın yazarı, araştırma çalışmalarına başlarken, mahkûmların belli bir çekingenliğine karşı savaşmak zorunda kaldı. Mahkûmlar bu soruşturmanın «baba»nın emri ile yapıldığından kuşkulanıyorlardı. (Baba, mahkûmu koruyan gözeticidir. Mahkûmlar onlara karşı haksız ve kötü davranırlar.) Böyle olmadığına inandıkları ve her konuşmadan sonra kendilerine mahorka ikram edildiğini gördükleri zaman yazara en candan şekilde davrandılar ,iyi kalbliliklerini ve karakterlerinin bozulmadığını ispatladılar. Ona Filân Falanoviç, kimi zaman da Sarı Çizmeli derlerdi. Takımadalarda baba adını kullanmak alışkanlığı olmadığını ve bu yüzden böyle saygı uyandıran hitap şekillerinin mizahî bir hava kazandığını da ekleyelim. Tabiî bu örnek mahkûm zekâsının bu çalışmanın anlamını değerlendirmek yeteneğinden yoksun olduğunu da ortaya kokuyor.

Fakat yazar göz önüne sermeyi başardığı incelemenin olumlu sonuç verdiğini sanıyor. Hipotez ispatlanmıştır, 20. yüzyılın ortasında tamamen yeni, Dünyanın hiç tanımadığı, milyonları kapsayan bir milletin var olduğu anlaşılmıştır.

20. Köpoğlu Hizmetleri

Bölümün başlığı bile bile hakaret etme isteğimizden doğmadı, cezaevi gelenekleri böyle gerektirdiği için bu şekilde seçildi. Düşünün bir kere: Bekçi köpeğinin işini yapmayı kendileri istemişler, aslında işleri de köpekle idi. Köpekli hizmeti düzenleyen özel tüzük, ayrı ayrı her köpeğin randımanını izleyen, hayvanları iyi garaz tutucu olarak yetiştiren, subaylardan oluşan komisyonlar bulunurdu. Bir tek köpek yavrusunun yıllık bakımı 11.000 eski (Kruşçev devrinden önceki) rubleye mal olduğuna (Bekçi köpekleri mahkûmlardan daha iyi beslenir) (*) göre onların başındaki subaylar da herhalde daha ucuza gelmezlerdi.

Kitapta bizi ilk defa şaşkınlığa sevkeden zorluk burada karşımıza çıkıyor: Onlara ne ad vereceğiz? «Şef» hür dış Dünyayı, ülkemizdeki tüm hayatı kapsamına alabilen, üstelik çok da alışılmış genel terimler. «Patron» adı için de aynı şey söylenebilir. «Kamp âmiri...» mi? Konuşma yetersizliğimizi ortaya koyan bir terkip. Açıkça cezaevi usulü konuşalım mı? Ama bu sefer kaba ve okuyucunun rahatını kaçıran sözler söyleyeceğiz. Aslında en iyisi «kampçıbaşı» olurdu. «Zindancıbaşı»na paralel, kesin ve değiştirilmez bir tek anlama sahip bir ad: Kampların başında olan, onları yöneten kişiler. Müşkülpesent okuyucularımız bu yeni terimi affederek (asıında dilimiz bunun yerini boş bıraktığına göre yeni sayılmaması gerekir) onu arada sırada kullanmamıza izin versinler.

Öyleyse bu bölüm kime ithaf edilmiştir? Kampçıbaşlarına (tabii aynı zamanda zindancıbaşlarına). Anlatmaya generaller ile başlayabilirdik, çok da güzel olurdu. Ama nereden bilgi toplayalım? Bizim gibi solucan ve köleler, değil onların hakkında birşeyler öğrenmek, onları yakından göremezler bile. Eğer karşı-

---

(*) **Köpekler konusunda hepsi Metter'in «Murat» adındaki hikâyesinden alınmıştır. (Noviy Mir, 1960 - Nr. 6.).**

laştıysak da altınlarının parıltısı gözlerimi öylesine kamaştırmıştır ki hiç bir şey farkedememişizdir.

Bu yüzden birbirlerini izleyen GULAG liderleri, bu Takımada Çarları hakkında hiç bir şey bilmiyoruz. Elimize Berman'dan resim veya Apeter'den bir kelime geçer geçmez hemen hafızamızda sakıarız. «Garanin kurşunlamaları»nı duymuşunuzdur ama Garanin'in kendisi hakkında pek bir şey bilmeyiz. Bildiğimiz yalnız onun imza etmakla yetinmeyip kampta gezinirken, tabancasını çekerek yüzü hoşuna gitmeyen adamları vurduğudur. Kasketinden söz ederiz ama onu hiç görmemişizdir. (Tanrı'ya şükür!) Frenkel hakkında malzeme toplamışızdır fakat Zavenyagin'e gelince elimiz boş sayılır. Rahmetliyi, Yeşev - Baria çetesiyle birlikte unutmamışlar, bugün de bazı gazeteler ondan «Norilsk'in efsanevî kurucusu» diye söz ederler. Duvarlara taş koyan o mu idi yani? Onun bir yandan Beria'nın lûtfuna, bir yandan da MVD Generali Zinovyev'in dostluğuna güvendiğini düşünürsek ne türlü bir canavar olduğunu tahmin edebiliriz. Yoksa onu Norilsk'in kurucusu olarak kim tanıtacaktı? Yenisey Kampının Komutanı Antonov'un da ün kazanmasını mühendis Poboji'ye borçluyuz. Herkese onun raporunu (*) okumayı tavsiye edebiliriz. Taz nehrinde gemilerin boşaltılmasını hafızalardan bir daha silinmeyecek şekilde gözler önüne serer. Tundraların derinliklerinde, demiryolunun uzanmadığı yerlerde (acaba günün birinde oralara demiryolu gidecek mi?) Mısırlı karıncalar lokomotifleri karlara boşaltırlar, dağın tepesinde durmuş, bu sahneyi seyreden Antonov da gemilern boşaltılması hakkında emirler verir. Oraua hava yoluyla gelmiştir, biraz sonra da aynı şekilde gidecektir. Yanındakiler onun çevresinde Napolyon'u kıskançlıktan çatlatacak şekilde dururlar. Biraz sonra ahçıbaşı da koltuğunun altında portatif masa ile koşarak gelir, kutup ayazına hiç aldırmadan kendisi servis yapar. Ve köpoğlu önündekileri hiç kimseyle paylaşmadan, taze domates ve salatalıkları kursağına doldurur.

Bu bölümde rütbeleri albaydan aşağıya doğru karşımıza alıp bir süre subaylar hakkında konuştuktan sonra çavuşlara geçip nöbetçi bölüklerini kısaca gözden geçireceğiz. Bu kadarı da bize yeter. Daha fazla bilgi toplayanlar daha ayrıntılı yazabilirler. Bizim kısıtlığımız şundan doğuyor: Cezaevinde veya kampta bulunduğum sürece zindancıbaşının karakteri hakkında ancak onun tehditlerinden kaçacak veya zayıf taraflarından yararlanacak kadar bilgi edinirsin. Daha fazlasına hiç ilgi duymazsın. Onlar dikkat sarfetmeye değmezler. Sen acı çekersin, çevrende

---

(*) Noviy Mir, 1964, Nr. 8.

haksız yere cezalandırılmış mahkûmlar acı çekerler, bu iki kolunla birden saramayacağın kadar büyük acı demetlerine kıyasla köpek görevi yapan o duygusuz insanlara kim değer verir? Onların küçük menfaatleri, boş, budalaca eğilimleri, başarıları ve başarısızlıkları kimin umurundadır?

Ama bugün (çok geç), onlara o zaman yeterince önem vermediğin için üzülürsün.

Yetenek sorusunu önce hiç sormayacağız. Herhangi, çok basit de olsa bir şeye yeteneği olan bir insanın cezaevi veya kamp hizmetine girip giremeyeceği konusuna değinmeden sonraki soruya geçiyoruz: Bir kampçıbaşı iyi bir insan olabilir mi? Hayat onu hangi ahlâki seçim sistemi ile karşı karşıya bırakır? İlk seçim MVD birliklerinde, MVD okullarına veya özel kurslara girerken yapılır. Azıcık ahlâkî eğitim görmüş, minicik bir vicdan kırıntısına sahip, iyi ve kötü hakkında belli belirsiz bir fikri olan herkes bu iç karartıcı bölüğe katılmamak için içgüdüsel olarak bütün direncini kullanacaktır. Güzel, bunu her zaman başaramadığını kabul edelim. İkinci ayıklama yapılır: Eğitim ve ilk hizmet yıllarında âmirleri onları sıkı denetime tâbi tutar, irade kuvveti ve sertlik (kabalık ve kalbsizlik) yerine yumuşaklık (iyilik, iyi kalblilik) belirtileri gösteren herkesi elerler. Bundan sonra yıllar süren üçüncü seçim günü gelir: Ne olacağını ve hangi işde kullanılacağını o güne kadar düşünmemiş olanlar şimdi gerçeği dehşetle farkederler. Zorbalığın sürekli âleti, kötülerin sürekli yamağı olmak herkesin harcı olmadığı gibi herkes bu durumu benimseyemez de. Çünkü bak: Yabancı kaderleri ayağının altında ezerken içinde bir şeyin gerilip patladığını duyar ve kısa zamanda bu şekilde olsun, zincirlerini kopartmaya başlarlar. Hasta olduklarını söyler, doktor raporları bulur, hepsi kurtulmak, kurtulmak, kurtulmak için daha az paralı işlere geçerek apoletlerini bırakırlar.

Ya geri kalanlar? Onlar bu hayatı, görevlerini iyice benimsemişler midir? Geri kalanlar buna alışmışlar, kaderlerini normal görmeye başlamışlardır. Tabiî yaptıkları işleri de yararlı, hattâ şerefli sayarlar. Bir kısmının ise alışmaları bile gerekmez zaten yaradılışları öyledir.

Bu inceleme, kampçıbaşı arasındaki kalbsiz ve korkunç insanların oranının gelişigüzel seçilmiş bir topluluğa kıyasla oldukça yüksek sayıldığını ortaya koyar. Bir kimse organlarda ne kadar uzun, aralıksız ve başarıyla çalışırsa onun caniliği o kadar kesinlik kazanır.

Dzerjinski bir zamanlar böyle demişti: «Hepiniz körleşij, mahkûm olanların acılarını paylaşamaz duruma geldiyseniz bu kuruluşu terkedebilirsiniz!» Bu açıklamayı gizlemek istemiyoruz ama onu gerçekle bağdaştırmak da oldukça güç. Bu kime söylenmişti? Kosirev'in korunması amacıyla söylendiğine göre bu sözleri kendisi ne kadar ciddiye alıyordu? (Cilt 1, bölüm 8) Ve sözlerine kim uydu? Ne «İnandırma gayesini güden terrör,» ne «Şüpheli» sayılarak yapılan tevkifler, ne rehinlerin kurşuna dizilmesi, ne de Hitler'den onbeş yıl önce kurulan toplama kampları bizde duygulu kalb, asil ÇEKA şövalyesinin izlenimini bırakmıyor. Ama bütün bu yıllar içinde organları kendiliğinden terk eden kimselerin Dzerjinski'nin aslında kalmaya çağırdığı, o henüz sertleşip duygusuzlaşmamış üyelerden oldukları şüphe götürmez. Katılaşmışlar veya doğuştan katı olanlar teşkilâtta kalıyordu. (Başka fırsatlarla değişik öğütler verilmiş olabilir ama bunlar bizim kulağımıza gelmedi.)

Uzun uzun düşünüp doğruluğunu incelemeden benimsemeye hazır olduğumuz deyimler insanı şaşırtan bir dayanıklılığa sahiptir. Eski ÇEKA'cı! Özel bir saygı uyandırmak gayesiyle yayvan yayvan söylenmiş bu sözleri duymayan var mı? Bir kampçıbaşını tecrübesiz, çaresiz, bağırıp çağıran ama gerekli sertliğe, gerekli köpek dişlerine henüz sahip olmayan acemilerden ayırmak istersek bu deyime başvururuz: «Oradaki şef e-e-e-ski bir ÇEKA'cıdır!» (Meselâ Volodya Klempner'in «Kelepçeli Sonatı»nı yakan binbaşı.) Deyimi ortaya bizzat ÇEKA görevlileri attıkları halde biz hiç düşünmeden kullanırız. Halbuki - iyi bir ÇEKA'cı olmak - hiç değilse önce Yagodanın, sonra Yeşov'un, daha sonra da Beria'nın gözüne girmiş ve hepsine sadakatle uşaklık etmiş olmak demektir.

Konuyu dağıtmayalım, ÇEKA'cılardan «genel olarak» söz etmesek de olur. Operasyon, soruşturma ve jandarmacılıkta görev alan, kelimenin dar anlamıyla ÇEKA'cı olanları daha önceleri anlatmıştık Kampçıbaşılar ise kendilerine «Çekist» dedirtmeyi severler, veya öbür taraftan gelme kimselerdir. Kampları tercih etmelerinin sebebi - sağlıklarının ve sinirlerinin bozulmamasıdır. Buradaki görevleri ne o bilgiyi arattırır, ne de aktif gaddarlığa zorlar. Gerek ÇEKA'da, gerek GB'de keskin nişancı misali, düşmanı gözünden vurmak zorunluğu var. MVD'de ise, anlayışlı olmaya gerek yok, kafatasını ıskalamasın, yeter.

«Kamp görevlilerinin işçi ve komünistlerden seçilmesi» (*)

(*) 1 Ekim 1923 te RSFSR de 12000, 1 Ocak 1975 te ise 15000 kişi vardı. Devlet arşivi (ZGAOR, liste. 393, defter 39, Dosya 48, Sayfa 4 ve 13 ile defter 53, Dosya 14 L, Sayfa 4.)

kuralı hayatta uygulanmış olmakla beraber, kamplarda, heyecanlı, Dzerjinski vâri bir insanseverliği neden yaratmadığına akıl erdiremıyoruz. Merkez ve Vilâyet Tepeleme Kısımlarının yanında, devrimin ilk yıllarında açılan kurslarda, cezaevleri ve kamplarda görev alacak personelin alt kademesi yetiştiriliyordu (kampın iç hizmetlerinde çalışanlar). Okuyanlar - «üretimden çekilmeksizin» ders görürlerdi (cezaevi ve kamplarda fiilen çalışanlardı, denmek isteniyor). Çar zamanı personelden 1925'te ancak % 6 kadar kaldı (ne de işe bağlılık!). Kampların orta kademe görevlileri bundan önce de tümüyle Sovyet insanlarıydı. Bunlar okumaya devam ederlerdi: İlk önce Milli Eğitim Bakanlığına bağlı **h u k u k** fakültelerinde (Evet, Millî Eğitim Bakanlığına! Hukuksuzluk fakültesinde değil, - hukuk fakültesinde!). 1931'den sonra Moskova'da, Leningrad'ta, Kazan, Saratov ve İrkutsk kentlerinde kurulu, Halk Adalet Komiserliğine bağlı Hukuk Enstitüleri ıslah - çalıştırma bölümlerinde. Mezunların % 70'i işçi, % 70'i komünist idi! 1928 yılında Halk Komiserleri Kurulunun ve ona hiç bir zaman karşı gelmeyen Tüm Rusya İcra Komitesinin kararlarıyla, cezaevleri yönetenlerin komünistleştirilmiş ve işçileştirilmiş kadrosuna daha geniş yetkiler verilmişti. (*) Yetki verilmiş ama, insanseverliği bir türlü göremedik! Bu adamlardan zarar gören insan milyonlarının sayısı, faşistlerden zarar görenlerden fazla - esir alınmış, yenilmişler değil, kendi öz toprağında yaşayan kendi vatandaşları.

Bunu kim açıklayacaktır? Biz yapamayacağız...

Hayat yolu ile içinde bulunulan durumların benzerliği karakter benzerliğini de gerektirir mi? Genel olarak hayır! Akıl ve kişilik sahibi olan insanlar için, hayır. Onlar karar verme yeteneğine sahiptirler, beklenmeyen, şaşırtıcı özellikleri vardır. Fakat sıkı ahlâk ve zekâ testinden geçen, ters taraftan seçilen kampçıbaşılarda - karakter benzerliği özellikle göze batar. Ortak yanlarını buraya sıralamakla kendimizi herhalde zahmete sokmayacağız.

Kendini beğenmişlik: Apayrı, uzak bir odada yaşar, uzaktaki dış otoriteler ile bağları zayıftır ve adanın hiç şüphesiz birinci adamıdır. Bütün tutuklular ve hürler ona boyun eğerler. En büyük yıldız onun apoletlerindedir. Buradaki kudreti sınır tanımaz ve şaşmaz: Her şikâyetçi haksızdır (bastırılır). Adadaki en güzel ev onundur. En güzel taşıt da onun. Ondan sonra gelenler de oldukça avantajlı durumda. O güne kadar olan hayatla-

---

(*) **«Hapishaneden...» Külliyatı Sayfa 421.**

rında eleştirimciliğin yabancısı kaldıklarından, kendilerini hükmetmek için yaratılmış varlıklar olarak görürlerdi. Kimsenin onlara karşı çıkma cesaretini gösterememesinden yönetim tarzlarının pek akıllıca olduğu sonucunu çıkarırlar. Kendilerini yetenetli organizatör bilirlerdi. Her gün, her günlük olay üstünlüklerinin açık örneğini ortaya koyar. Göründükleri yerde herkes ayağa kalkarak selâm anlamında doğrulur, çağırdıkları koşarak karşısına gelir, aldıkları emri hemen uygulamak için koşarak uzaklaşırlar. Eğer o, (Bamkampın yöneticisi Dukeiski) ana kapıya çıkıp, çomarlarla çevrili işten dönen kendi işçilerinin pis kalabalığını gözden geçiriyorsa, plântatörün kendisi elbette kar beyazı yazlık elbise içindedir. Eğer onlar, (Unjkamp'ın yöneticileri) ata binerek patates tarlasına gider, siyahlar giyinmiş, göbeğe kadar çamura batmış, topraktan patatesleri kazıp çıkaran kadınlara bakıyorlarsa, haliyle ayaklarındaki çizmeler pırıl pırıl, sırtlarındaki kaliteli, yün kumaştan yapılı üniforma kusursuzdur. Zarif atlılar grubu, çamur içinde çabalayan köle kadınlar arasından geçerken, Olimpos dağından inen tanrılar görünümündedirler. Patateslere gelince, onlar tarlada kalır, gübre olur, gelecek yıla sürülür.

Kendini beğenmiştikten ister istemez ahmaklık doğar. Yaşarken tanrılaşan kimse her şeyi daha iyi bilir, hiç bir şeyi okuyup öğrenmeye ihtiyacı yoktur, Dünya üzerinde ona düşünmeye değecek bir şeyler anlatacak hiç kimse bulunmaz. Çehov, Sahalin adasındaki idari memurların arasında orada ülkeyi ve gelecekleri inceleyen, coğrafi ve etnografik tezler hazırlayan birçok akıllı, işini bilen, bilime ilgi duyan genç adamlar keşfetmişti. Tüm Takımadalarında, böylesine bir uğraşı sahibi kampçıbaşıyı bulmanın imkânı yok, bulaydık, gülerdik ona! Üst - Vım bölgesi kamplarından birinin misyon şefi Kudlatıy, devlet normunun % 100 oranında yerine getirilmesinin % 100 anlamına gelmediğine, ayrıca vardiya görevi olarak kafasında tasarlndığının yapılmasının gerektiğine karar verdiyse o karardan onu hiç bir kuvvet döndüremez. Sonuç olarak kendisine verilen görevin % 100'ünü yerine getiren ekip, getirmedi diye cezaya çarptırılıyor, tayını cezalı çıkıyor. Kudlatıy V. G. Vlasov'u yanına çağırıyor, yazıhanesinde istif halinde duran Lenin külliyatını göstererek: «İşte, asalaklara neyin yapılacağını Lenin burada anlatır,» diyor (Asalak olarak - görevi % 100 oranında yapanları, emekçi olarak - kendini görür. Kafalarında şu iki anlam yanyana durur: İşte bu çiftlik benimdir, emekçi de benim.)

Ve sonra: Eski zaman köle sahipleri tahsil yönünden onlar-

la kıyaslanamayacak kadar üstündürler. Birçoğu Petersburg'da hattâ bazıları Göttingen'de okumuşlardır. Onların aralarından Aksakov'lar, Radişçev'ler, Turgenyev'ler yetişti. Ya MVD'cilerimiz? Onlardan henüz kimse çıkmadığı gibi, çıkmaz da! Ama asıl fark, köle sahiplerinin çiftliklerini ya kendilerinin yönetmeleri veya az da olsa ekonomi bilmeleriydi. Halbuki kurumlu, her alanda devletin kendilerine tanıdığı özel haklardan yararlanan MVD subaylarının bir de ekonomik yönetimin sorumluluğunu yüklenmeleri beklenemez. Tembel ve küt akıllılar bu işi nasıl başarsınlar? Bu yüzden verimsizliklerini sertlik ve gizlilikle örtmeye çalışırlar. Ve böylece devlet (*) altın yaldızlı apolet hiyerarşisi yanında, ikinci, tröst ve kombinalardan oluşan bir hiyerarşi kurmaya mecbur olur. (**)

Otokrasi, zorbalık: Kampçıbaşılar bu yünden 18. ve 19. yüzyılların en kötü köle sahiplerini aratmazlar. Biricik amacı kudretlerini göstermek olan anlamsız emirler sayılamayacak kadar çoktur. Sayıları, Kuzeye ve Sibirya'ya doğru uzanmamız oranında çoğalır. Fakat Moskova yakınlarındaki Himki'de ile (bugün artık Moskova'nın içinde) 1 Mayıs'ta tutuklulardan birinin gerektiği kadar sevinmediği inancına kapılan binbaşıVolkov: «Herkes hemen neşeli olacak! Kimi üzgün görürsem soluğu hücrede alır!» diyebilmiştir. Aynı binbaşı mühendislerin barakasına da onlara açık koşmalar söyleyebilmeleri için üçüncü defa hapse atılmış adi suçlulardan iki kız göndermekten de çekinmemiştir. Bunun zorbalık değil de siyasi bir tedbir olduğunu ileri sürebilecek kimse var mıdır? Buyrun, başka bir misal: Aynı kampa daha önce yeni bir mahkûm grubu getirilmişti. Bunların arasında İvanovski adında birisi Bolşoy balesinde sanatçı olduğunu açıladı. «Ne? Tiyatro züppesi ha? Yirmi gün hücre! Hemen git, Schlze - Şefine kendin teslim ol!» Bir süre sonra telefon eder: «Baleci içeride mi?» «Evet.» «Kendiliğinden mi geldi?» «Kendiliğininden!» «Peki, öyleyse serbest bırak. Onu yönetici yardımcılığına tayin ediyorum.» (Aynı Volkov, daha önce anlattığımız gibi saçları güzel olduğu için bir kadının kafasını kazıtmıştı).

İspanyol operatör Fuster kamp noktası komutanının düşmanlığını kazanmıştı. «Taş kırmaya gitsin!» Fuster götürüldü. Ama hemen arkasından komutan hastalandı ve ameliyat edil-

(*) **Devlet daima en yüksek kademeden yönetilmez. Tarih de bana hak verecektir. Orta memur tabakasının ataleti yüzünden bir ülkenin gelişmesinin geç kaldığı görülmüştür.**

(**) **Yalnız buna kimse şaşmaz. Ülkemizde ikileşmeyen ne vardır? Sovyet Hükümeti de böyle değil midir?**

mesi gerekti. Başka birçok operatör ve Merkez Hastanesi varken o yalnız Fuster'e güvenebileceğini ileri sürdü. Fuster getirildi. «Beni sen ameliyat edeceksin!» dedi. (Fakat bıçağın altında öldüğünü de ekleyelim.)

Bir başka şef'in bir başka şımarıklığı: Tutuklulardan mühendis jeolog Kazak, dramatik tenor imiş aynı zamanda, ihtilâlden önce Petersbur'da Repette adındaki şan hocasından ders aldığı anlaşılıyor. Üstelik şef kendi sesinin de güzel olduğunu farkediyor. Yıllar 1941 - 42, bir yerlerde savaş var. Ama şef'in oraya gitmesine gerek yok, tecillidir. O şan dersleri alıyor. Zavallı hocası ise günden güne eriyor, ölüme yaklaşıyor. GULAG içinde kendisini bulmaya çalışan sürgündeki karısı ile ilişki kurmak için ümitsizce çırpınıyor. Birbirini arayan bu iki insanın müracaatları şefin masasında buluşuyor. Bağlantıyı kurabilir ama yapmıyor. Neden? Kazak'ı teselli ediyor: Karısının gerçi sürgünde olduğunu ama sıkıntı çekmediğini söylüyor. (Mesleği öğretmenlik olan kadın o sırada bir tahıl üretme kurumunda yerleri temizliyor, daha sonra da Kolhoz'a geçiyor. Şef'in müzik dersleri devam ediyor. Sonunda 1943'te Kazak ölüm derecesinde hasta iken yumuşuyor, dosya komisyonuna başvurarak mühendisi karısının yanında ölebilmesi için serbest bırakıyor. (Aslında o kadar da kötü ruhlu değilmiş!)

Bütün kampçıbaşılar, kampları babadan kalma çiftlik bilirler, o inanç içindedirler. Buranın herhangi bir devlet sisteminin bir kısmı olduğunu değil, komutanlıkları boyunca paylaşılamayacak, eğemenliklerine verilen bir çiftlik olduğunu düşünürler. İnsanları istedikleri gibi oynatmak serbestliğini bundan alırlar, birbirlerine karşı böbürlenmeleri buradan gelir. Kengir kampının komutanı «Benim kampımda bir profesör hamamcı olarak çalışıyor,» diye caka satmaya kalkınca başka bir kampın komutanı olan Yüzbaşı Stadnikov «Benim kampımda bir akademi üyesi ortalığı temizleyip pislik kovalarını döküyor,» diye darbeyi karşılamayı bilmişti.

Açgözlülük, kazanç düşkünlüğü: Bunlar bütün kampçıbaşlarının ortak, genel özellikleridir. Hepsi ahmak, hepsi zorba olmayabilir ama, ister baştaki şef, ister yardımcılardan biri olsun, Devlet ve tutuklu sırtından zengin olmak, ortaklaşa tümünün amacıdır. Aksine ne ben, ne dostlarım ve ne de bana mektup yazan eski tutuklulardan biri böylesine rastlamıştır.

Doymak bilmeyen hırsları o kadar aşırıdır ki kanunun onlara tanıdığı çıkarlar ve hakları kendilerini tatmin etmez. Ne yüksek maaşları (iki, hattâ üç mislini bulan «iklim, kuytuluk ve

tehlike» zamları ile), ne primler (1933'ten kalma «İslah Edici Çalıştırıcı» Kanununun 79. paragrafınca onlara ödenen primler. Bu kanun sayesinde tutuklunun günlük çalışma süresini oniki saate çıkartıp Pazar günlerini kaldırmışlardı), ne de görev yıllarının çok avantajlı hesaplanması (GULAG adalarının yarısının bulunduğu Kuzeyde bir yıl iki yıl sayılır. Askerlerin de emeklilik için yirmi yıl hizmet görmeleri yeter. Buna göre 22 yaşında Soçi'de dinlenmeye çekilebilir.)

Hayır, bu onlara yetmez! Kendilerine ücretsiz hizmet, yiyecek veya kullanılmış eşyalar sağlayan her yolu sonuna kadar sömürürler. Şefler daha Solovetsk'te iken kendilerine mahkûmlardan ahçı, çamaşırcı, seyis, odun kırıcısını seçmeye başlamışlardı. Bu alışkanlığa daha sonra hiç ara verilmedi (üst makamlarca yasaklanmadı da) ve kampçıbaşılar ahır ve bahçelerinde çalıştıracakları kimselerden başka çocuklarına ders verecek öğretmenleri de mahkûmların arasından seçmeye başladılar. Eşitlik ve sosyalizm hakkındaki kulakları sağır edici gürültü arasında, meselâ 1933'te BAM - kampında, her serbest memur, kamp veznesine ödenecek küçük bir ücret karşılığında, kamptakilerden kendine bir uşak tutabilirdi. Knyaş - Pogost'ta Manya Utkina Teyze kamp komutanının ineğine bakıyor ve karşılığında kamp kurallarına göre cömert sayılacak şekilde, bir bardak süt ile mükâfatlandırılıyordu. (GULAG kurallarına göre, ineğin Devlete ait, hastalara süt temini için alınmış olması, fakat sütün kamp yöneticisinin evine gitmesi gerekiyordu).

Mahkûmların yiyeceklerinden, içeceklerinden aşırmak fırsatını bulanlar bu fırsatı bardak bardak değil, hep kova kova, çuval çuval değerlendirirlerdi! Şimdi, sevgili okuyucumuz 9. bölümde yer alan, Lipay'dan gelen mektubu, eski bir ambar yöneticisinin seslenişini bir kere daha okuyunuz. Şefler bütün o çuvalları ve fıçıları açlık, sefalet veya kıtlık yüzünden mi alıp gittiler? Hayır, hepsi sessiz, korunmasız, ölen kölelerden sorulacak iyi bir vurgun vurmalarına hiç bir engel olmadığı için! Hele savaşta, herkes kaptığını götürürken! E, ne olmuş? Başka türlü davranma sadece arkadaşlarının alayına hedef olurdu. (Açık veren, onların hesabına hırsızlık yapmış görünen Pridurki'yi hemen kaderine terketmelerini, hainlik olarak belirtmek bile gereksiz.) Kolima'daki tutuklular da hatırlayacaklardır: - Kamp komutanı, düzenden sorumlu düzen şefi, kültür - eğitim kısmı şefi, serbest memurlar, görevli gardiyanlar - hepsi çalardı. Ana kapıdaki gardiyanlar da en azından şekerli çay aşırırlardı. Mahkûmlardan aşırılan bir kaşık şekerin ise tadına doyum olmaz. Ölen bir kimseden çalındığı için daha da tatlı olur...

Kültür - eğitim kısımları şeflerinden söz etmesek, daha iyi. Çünkü o zaman gülmeniz tutar. Onlar önlerine gelen her şeyi çalarlar ama perakende oluyor, çapı büyütmeye izin yok. Kültür - eğitim şefi ambar âmirini çağırtır ve ona yırtık bir pantalon verir: Bunu al, bana yenisini getir! der. Kaluga Kapısı kampında görevli Kültür - eğitim şefi 1945 - 46 yılları boyunca her gün evine, tutuklulara inşaattan toplatıp bağlattığı bir tomar tahta parçası götürürdü. (Ama eve otobüsle gitmesi gerektiğinden koltuğunun altında tahta parçaları taşıyan üniformaları bir adamın Moskova'yı bir baştan bir başa katetmesinin hiç de tatlı olmadığını düşünelim...)

Kendilerini ve ailelerini kamp atölyelerinde yapılan elbise ve ayakkabılarla donatmak kamp liderlerine yetmez. (Komutanın şişman karısı maskeli balo için kamp terzisine «Barış güvercini» kostümü diktirmekten bile çekinmemişti.) Oradan kendilerine verilen mobilyalar ile her türlü ev ve mutfak eşyası da onları doyurmaz.) Av saçmalarının özel olarak dökülmesi de (civardaki hayvanları koruyabilmek için öldürmenin yasaklanmış olduğu bölgelerde av hırslarını tatmin edebilmeleri için) yetmez. Domuzlarını cezaevi mutfağında beslemek de yetmez. Az gelir! Çünkü eski köle sahiplerinden tek farkları burada ortaya çıkar. Elde ettikleri kudret, yaşadıkları süreye özgüdür, hayat boyunca değil ve miras olarak bırakılmaz. Bu yüzden köle sahibi kendi kendinden bir şeyler çalmak gereğini duymadığı halde kampçıbaşının beyni hiç durmadan kendi çiftliğinden bir şeyleri aşırmak için çalışır.

Eğer örnek vermek konusunda hasis davranıyorsam, bu, yazıyı aşırı yüklememek içindir. Kaluga Kapısı kampımızda somurtkan, kambur Nevejin hiç bir zaman evine eli boş gitmez, üzerinde uzun subay kaputu ile kapıdan geçerken hep bezir yağı dolu bir kova veya bir cam ve bir topak macun, yani bir aile ihtiyacının bin katını götürürdü. Kotelniki rıhtımında 15. Kamp Noktası komutanı olan şişman bir yüzbaşı da her hafta otomobili ile gelir, bezir yağı ve cam macununu alırdı. (Bunlar o zaman Moskova'da altın kadar değerliydi.) Ve bütün bunlar bir balya saman veya bir avuç çivi çalmak suçundan on yıla mahkûm olan aynı tutuklular tarafından özel olarak onlar için çalınıp toplanırdı. Ama biz Ruslar çoktan düzeldik, vatanımızda yerimizi bulduk, onlara ancak gülüp geçebiliriz. Fakat ya Rostov kampındaki savaş esiri Almanlar, şef onları geceleyin inşaat malzemesi çalmaları için dışarıya gönderdiği zaman neler hissetmişlerdir? O sırada şef ile arkadaşları kendilerine ev yaptırıyorlar-

dı. Aynı şefin kendilerini bir tencere patates çaldılar diye mahkemeye çıkarttığını ve bu yüzden on ilâ yirmibeş yıl cezaya çarpıldıklarını bilen o itaatkâr Almanlar bu davranışa ne anlam versinlerdi? Bir çıkış yolu buldular: Tercüman S.'ye koşup, filân tarihte hırsızlık yapmaya gideceklerini; buna zorlandıklarını ortaya koyan bir belge verirlerdi. (Demiryolu tesisleri yapılırken çimentonun hemen hemen tamamen yürütülmesi yüzünden yalnız kum ile çalışıyor sayılırlardı.)

Ekibastuj'da maden direktörü D. M. Matveyev'in (GULAG hafifçe küçüldüğü için bugün maden idaresinde görevlidir. Fakat 1952'den sonra kamp yöneticisi idi.) evini ziyaret edin bir kere. Sayısız mahkûm ellerinin yarattığı resimler, oymalar ve başka süs eşyaları ile doludur.

Kadın düşkünlüğü: Tabii bu fizyolojik bir eğilim olduğu için herkesi kapsamaz. Fakat kamp şefi durumu ve yetkilerin genişliği, harem düzeninin kurulmasına yol açıyordu. Burepolom'daki Grinberg adlı kamp komutanı cezaevine yeni getirilen bütün genç ve güzel kadınları hiç vakit kaybetmeden karşısına çağırtırdı. (Zavallı kadın neyi seçsin, ölümü mü?) Kotşemas'ın kamp komutanı Podlesniy'in merakı da geceleyin kadınların barakalarını teftiş etmekti. (Aynı şeyi Hovrino'da da gördük.) Sözüm ona altında saklanmış erkek aramak gayesi ile kadınların üzerlerindeki battaniyelerini bizzat açardı. Çok güzel karısının yanında, metres olarak 3 tutuklu kız bulundururdu. (Bir gün bunlardan bir tanesini kıskançlıkla vurdu, sonra da kendi beynine kurşun sıktı.) Bütün Dmit - kampının Kültür - Eğitim Başkanı olan Filimonov «ahlâksızlık» yüzünden görevden alındı ve düzelmesi için aynı görevle BAM - kampına gönderildi. Orada da eski sefih hayatına devam etti ve 58. maddeden olmayan metresini Kültür - Eğitim kısmı şefliğine getirdi. (Oğlu haydutlarla işbirliği yaptı ve kısa bir süre sonra içeriye tıkıldı.)

Kötülük, merhametsizlik: Bu özellikleri dizginleyen ne maddî ne de ahlâki hiç bir etken yoktur. Dar kafalı insanların elindeki sınırsız yetki hemen hep merhametsizliğe yol açar. (Feodal derebeyleri ile bu benzerlikleri sanat yapmak için saymıyoruz. Bu benzerlikler ne yazık ki vatandaşlarımızın tabiatlarının ikiyüz yıl boyunca hiç mi hiç değişmediğini ortaya koyuyor. Onlara aynı yetki tanıyın, aynı kusurları bulacaksınız!)

Gerçek bir canavar olan Tatiana Merkulova çılgın bir çiftlik sahibesi gibi kölelerinin arasında at sırtında koşar dururdu. (Unj kampının 13. kadın kamp noktası. Bu kamp orman çalışmaları yapardı.) Pronman'ın hatırladığına göre Binbaşı Gromov birkaç kişiyi BUR'a atmadığı gün mutlaka hasta olurdu. Yüzbaşı Med-

vedev (Üst - Vım kampının 3. bölümü) her gün bir kaç saat nöbetçi kulesine çıkarak kadınlar barakasına giren erkeklerin adlarını yazar, sonra da onları hapse atardı. Az kalabalık hücrelere hiç tahammülü yoktu. Eğer içerisi patlarcasına dolu olmazsa, hayatının boş geçtiğini sayardı. Akşamları mahkûmları karşısına toplar, onlara zevkle ders verirdi: «Oyununuzu kaybettiniz! Hürriyeti bir daha göremeyeceksiniz! Bunu hiç unutmayın!» Aynı Üst - Vım kampında kamp noktası komutam Minakov (Eski Krasnodor cezaevi müdürü. Yetkisini kötüye kullandığı için iki yıl yattıktan sonra partiye tekrardan kabul edilmeyi başardı.) çalışmayı reddedenleri bizzat ranzalarından aşağıya yuvarlarken mahkûmların arasında serseriler de bulunduğu için direnişle karşılaştı. Hırsızlar ranzaların tahtalarına sarıldılar, Minakov'da (—25 derece soğukta) bütün barakanın camlarının indirilip, içeriye kova kova su dökülmesini emretti.

Burada telgrafın işlemediğini onlar da bilirdi, tutuklular da. Büyük çiftlik sahiplerinde sadizm denilen sapıklık gelişti. Burepolom özel bölümünün şefi Schulman'ın önüne cezaevine henüz teslim edilen bir grup mahkûm çıkarttılar. O bu mahkûmların hepsinin «genel işlerde kullanılacaklardan» olduklarını biliyordu. Ama yine de kendini zevkten yoksun etmedi: «Mühendis olanlar kimler?» Bir düzine el havaya kalktı, bir düzine yüz yeni bir ümitle aydınlandı. «Oyle mi! Belki akademi üyeleri de vardır. Şimdi kalem getirecekler.» Ama dağıtılanlar - küskü! Vilna'daki çalışma kolonisinin komutanı Teğmen Karev yeni gelen mahkûmların arasında Asteğmen Belski'yi gördü. (Daha çizmeleri ayağında, eski üniforması üzerinde idi.) Kısa bir süre önce Karev gibi Sovyet ordusunun bir subayı olan u adam omuzunda onunla aynı, yalnız tek çizgili apoletler taşıyordu Ya şimdi? O eskimiş üniforma Karev'in merhametini mi uyandırdı? Yoksa hiç bir his uyandırmadı mı? Hayır, tam aksine, karşısındakini kıyasıya aşağılatmaya kışkırttı. Belski'yi (olduğu gibi; mahkûm elbisesi ile değil, üniforma ile) bahçelere gübre taşıma işine ayırttı! Aynı koloninin hamamına Litvanya'nın Islah Edici Çalıştırıcı kampları görevlileri de gider, banklara uzanır ve herhangi bir mahkûm değil, 58. madde tutuklusu tarafından yıkanmak isterlerdi.

· Yalnızca onların yüzlerine bakmak yeter. Nasıl olsa bugün de aramızdadırlar, onlara trende kolayca rastlayabiliriz (tabiî rahat kompartmanlarda. daha ucuz yerlere itibar etmezler,) uçakta bir tanesinin yanına oturabilirsin. Yakalarında minik, neyi simgelediği bilinmeyen bir halka, apoletleri artık gök mavisi

değil, utanırcasına mavi, hattâ kırmızı kenarlarla yetinen bez şeritler. Yüzlerinde merhametsizliğin o hiç silinmeyen ifadesi ile hep somurtarak, neşesizce önlerine bakarlar. Hayatta her işlerinin yolunda gittiğini sanırsınız ama hayır, onlar hep memnuniyetsizliklerini belli ederler. Acaba daha da iyi fırsatları mı kaçırmışlardır? Yoksa Allah bu canavarların yüzlerinde kertik mi açmış?

Vologda, Arhangelsk ve Ural trenlerinde bu tür «askerlerin» yüzdesi oldukça yüksektir. Pencerenin önünden nöbetçi kuleleri geçer. Yanında oturan yolcu «Sizin çiftlik mi?» diye sorar. Üniformalı gururla doğrular: «Evet, bizim çiftlik.» «Oyleyse oraya gidiyorsunuz?» «Evet.» «Ya eşiniz, o da çalışıyor mu?» «Doksan ruble alır. Benim ikiyüzelliyi de ekleyin (binbaşı maaşı.) İki çocuk! Eh, öyle pek rahat bir hayat sayılmaz.» Bir başkasının tavırları şehirliye benzer. Tam istediğiniz gibi bir seyahat arkadaşı. Tren Kolhoz tarlalarının önünden geçerken açıklar: «Tarımda işler düzeliyor, istediklerini ekiyorlar şimdi.» (Mağaralarından çıkan ilk insanlar, yanan ormanın yerine «istedikleri şeyi» ekmemişler miydi?)

1962 yılında ilk defa hür bir insan olarak trenle Sibirya'dan geçtim. Ve kompartımanda - rastlantıya bakın! - Tavda'daki özel okulu henüz bitirmiş ve ilk çalışma yeri olan Irkutsk kampına gitmekte olan genç bir MVD'li ile karşılaştım. Ahmakça tavır takınarak ağzını aradım, o da modern kamplarda staj gördüğünü, o utanmaz, kalbsiz, düzelme umudu olmayan mahkûmlara nasıl davranıldığını anlattı. O kararlı, merhametsiz ifade daha yüzüne yerleşmemişti. Bana, 3'üncü yılda Tavda'daki okulu bitirenlerin süslü fotoğrafını gösterdi. Resimde yalnızca acemiler değil, maaşlarının artması için eğitimlerini (terbiye, araştırma, kamp yönetimi ve Marksizm - Leninizm) tamamlayan, yeni kurslar gören eski kampçıbaşılar da vardı. Kursları daha fazla emekli maaşı düşünerek izlerlerdi. Böyle manzaralara alışık olduğum halde ağzım iki karış açıldı. Ruhlarının karanlığı yüzlerinden belliydi. İnsanlığın arasından hangi usta el ayıklamıştı onları?

Estonya'daki Ahtma esir kampında bir Rus hastabakıcı kız, genç bir savaş esiri Alman ile ilişki kurmuştu. İş ortaya çıkınca sadece kendi asil muhitinden atılmakla kalmadı. Hayır, ne de olsa bir Rus subay üniforması taşıyan bu kadın için ham keresteden bir kulübe yapıldı (zahmete acımadılar). Kulübede yalnız ufak bir delik bıraktılar. Bir hafta süreyle, ana kapı yanında kurulan barakaya her geçen taş attı, tükürdü, «Alman orospusu» diye bağırdı.

İşte onlar bu şekilde seçildiler.

Kolıma'daki (1940'tan önceki birkaç yıl içinde), kudretleri ve yaratıcı merhametsizlikleri sınır tanımayan kampçıbaşıların adlarının tarihe geçmesine yardımcı olmak istiyoruz: Pavlov, Vişneveski, Gakaev, Jukov, Komarov, M. A. Kudryaşev, Logovinenko, Merinov, Nikişov, Reznikov, Titov, lâkabı «Durayov» olan Vassili. Kötü şöhretli «Norilsk işkencesi» Svetlişni'yi de unutmayalım. Tutukluların iddiasına göre onun kıydığı canların sayısı oldukça yüksektir.

Bizim katılmamıza gerek kalmadan da böyle canavarlar hakkında çok şeyler anlatacak olanlar bulunacaktır. Meselâ Çetşev (Baltık kıyısındaki bir Cumhuriyetin başkanlığından Step - kampının yöneticiliğine getirilmişti,) Tarassenko (Usol - kampı komutanı), Kargopol kampından Korotizn ve Lidorenko, korkunç Barabanov (Savaştan sonraki Petşer kampı komutanı), Smirnov (Petşora demiryolu kampının şefi), Binbaşı Çepiga (Vorkuta kampının şefi) hakkında. Bu ünlü adları saymak bile düzinelerce sayfalar doldururdu. Zavallı kalemim yalnız başına bu görevin üstesinden nasıl gelsin? Hele bazıları hâlâ iş başındayken! Bütün bu bilgileri toplamam için bana bir büro tahsis etmediler, Devlet radyosu aracılığıyla soruşturma yapmama da izin vermediler.

Bu yüzden Mamulov hakkında birkaç söz ile yetineceğim. Evet, kardeşi, Beria'nın sekreterliğini yöneten Hovrino'lu Mamulov'u kastediyorum. Birliklerimiz Almanya'nın yarısını kurtardıktan sonra birçok MVD lideri hemen onların peşlerinden gitmişlerdi. Parti üyesi olan Mamulov kendi kenti Hovrino'ya mühürlü vagonlar gönderirdi. Bu vagonlar hür demiryolcuların farkına varmamaları için kampın içine gönderilir (sanki içlerinde değerli «fabrika malzemeleri» doluymuş gibi) ve boşaltılmasını da nasıl olsa onlardan utanmaya gerek olmadığı için tutuklular gerçekleştirirlerdi. Başsız dolaşan çetenin aceleyle topladığı ganimetler ortalığa yayılırdı: Avizeler, müzeler ile evlerden toplanmış mobilyalar, masa örtülerine sarılmış yemek takımları, balo ve ev elbiseleri, erkek, kadın çamaşırları, renkli fraklar, silindir şapkalar, bastonlar. Bütün hepsi kampta dikkatle ayrılır, işe yarayacak durumda olanlar Moskova'daki tanıdıklara gönderilirdi. Üstelik Mamulov Almanya'dan bir sürü ganimet otomobil de getirmiş, hattâ oniki yaşındaki oğluna bir Opel - Kadett hediye etmişti. Kampın ayakkabı ve terzilik atölyesi, getirilen çalınmış mallar üzerinde değişiklik yapmak için aylarca uğraşırdı. Mamulov'un Moskova'da geçimlerini sağlamak zorunda olduğu bir tek kadın değildi ki! Fakat en çok sevdiği evi, kampın

yakınında, yeşillikler içinde bir yerdi. Bazan oraya Beria'da ziyarete gelirdi. O zaman Moskova'dan hemen bir çingene korosu ile kamptan sanatçı bir çift - gitarist ile dansçı Malinin (Kızıl Ordu'nun dans ve şarkı topluluğundan) - çağırılır ama onlara gözdağı verilmekten de geri kalınmazdı: «Kimseye ağzınızdan bir şey kaçırmayın yoksa haliniz haraptır!» Bir de tipik Mamulov olayı anlatalım: Balık avından dönerlerken sandallarını taşıyarak herhangi bir çiftçinin sebze bahçesinden geçerler. Yaşlı çiftçi buna itiraz etmek ister. Karşılığında ne görür dersiniz? Bir sürü yumruk: Mamulov onu öylesine döver ki ihtiyarın yerden kalkacak hali kalmaz. Bazılarımız kendi malları yüzünden kan tükürür. (*)

Anlattıklarımın monotonlaştığını hissetmeye başladım. Kendi kendimi tekrarlıyorum gibi geliyor. Yoksa bir yerde bu konuda bir şeyler okuduk mu?

Durun! Bana cevap vermek istiyorlar. Evet, bazı gerçeklerin tartışılmayacağını söylüyorlar... Ama bunların çoğu Beria hakkında. Neden bize açık misaller göstermek istemiyorsunuz? Neden iyi tiplerden de söz etmiyoruz? Babalarımız durumda, onları da bize gösterin!

Hayır, onları size, gören varsa, o göstersin. Ben görmedim. Bir kamp şefinin iyi olamayacağını baştan ispatladım, iyiliğin onların işten atılmalarına, veya boyunlarının kırılmasına yol açacağını ileri sürmüştüm. Ama olsun, bir an için kampının kafasına iyi bir şey yapmayı, kampında alışılmış it yaşantısı yerine insancıl bir yönetim uygulamayı koyduğunu düşünelim. Siz kendiniz karar verin? Ona izin verirler, onu bırakırlar mıydı? Ayaza bir semaver bırakın ve size sıcak su vermesini bekleyin...

Bu yüzden iyilerin ancak kurtulmak isteyip de henüz kurtulamamış, gitmek isteyip de henüz gidememiş olanlardan ibaret olduklarını kabul ederim. Bir örnek vermek gerekirse M. Gerasimov'dan söz edebiliriz. Moskova ayakkabı fabrikasının müdürü olan Gerasimov'un parti hüviyet cüzdanı elinden alınmış ama partiden çıkartılmamıştı (bu tip uygulama da vardı.) Bu arada ne yapılabilirdi? Onu kampçıbaşı olarak Üst - Vım'a gönderdiler. Gerasimov'un bu görevden sıkıldığı, mahkûmlara yumuşak davrandığı söylenir. İnanılabilir: Bu beş ay boyunca iyi bir

---

(*) 1953 te Beria devrildikten sonra Mamulev da ortalıktan kayboldu ama bu uzun sürmedi. Çünkü halâ liderlerden sayılıyordu. Tekrar yükseldi ve Moskova imar idaresine müdür oldu. Sonra bir ev düzenbazlığı yüzünden tekrar işleri bozuldu ama yenilgiyi kabul etmedi ve çırpınmaya devam etti. Fakat artık sakin hayata çekilmesi zamanı geldi, iyi bir maaşla emekliye ayrılacağı şüphe götürmez.

zindancı olmuştur. Söylendiğine göre 1944'de Ortau'da kamp komutanı Şmeşko da kimseye kötülük yapmamıştır. Fakat onun da teşkilâttan ayrılmak istediği bilinirdi. 1946'da Kuzeydoğu Islah Edici Çalıştırma kampının yönetim kademesinde görevli olan eski pilot Morozov bölüm şefliğine getirilmişti. Mahkûmlara karşı iyi davrandığından, âmirlerinin düşmanlığını kazanmıştı. Nirop kampındaki Yüzbaşı Siverkin'in de iyi bir şef olduğu ileri sürülür. Ya sonra? Sonra onu Parma'daki cezalılar bölümüne gönderdiler. Orada iki uğraşısı vardı: Bir yandan içki içerken diğer yandan da oralardan rahatlıkla alınabilen Batı radyolarının yayınını izliyordu (1952). Trendeki Tavda mezunu yolculuk arkadaşım iyi kalbli bir kişiye benziyordu. Koridorda yirmidört saattir ayakta duran bir kaçak yolcuya rastlayınca bize dönüp «Biraz sıkışamaz mıyız?» diye sormuştu. «Biraz uyumanın ona iyi geleceğini umarım.» Ama bu genci bir yıl şef olarak çalıştırın, bütün davranışları toptan değişir. Doğru biletçi kadına koşup: «Bu fırsatçıyı dışarı atın! »diyecektir. «Ne dersiniz yalan mı?»

Doğrusunu isterseniz ben de iyi bir MVD görevlisi tanırdım. Ama bu kamp değil, cezaevi subayı olan Yarbay Tsukanov idi. Kısa bir süre için Marfino özel cezaevinde şeflik yapmıştı. Ora daki bütün tutuklular, onun kimseye kötülüğü dokunmadığını, hep iyilik yaptığını doğrulayacaklardır. Kanunların esnek yönlerini hep mahkûmların lehine değerlendirir, mümkün olan her fırsatta onların arzularına boyun eğerdi. Fakat ne oldu? Ozel cezaevi daha sıkı bir kategoriye alındı ve Tsukanov kaçırıldı. Artık çok genç değildi, MVD'ye de uzun yıllar hizmet etmişti. Bunu nasıl becerdiğini hâlâ anlayamadım.

Arnold Rappoport bana 1943'ten 1947'ye kadar Vorkuta'da inşaat ve kamp komutanlığı yapan istihkâmcı mühendis - albay Mihail Mitrofanoviç Maltsev'in de iyi bir şef olduğunu kesinlikle söyledi. Tutuklu mühendislere ÇEKA'cıların önünde ellerini uzatır, onlara saygı ile adı ve baba adıyla hitap ederdi. Asıl ÇEKA'cılara tahammül edemez, siyasi kısım şefi Albay Kuhtikov'a bile ters davranırdı. Kendisine «Üçüncü Sınıf Genel Komiser» rütbesi verilince «Ben mühendisim,» diyerek bunu kabul etmedi. (Böyle şeyler gerçekten olabilir miydi?) Arzusu kabul edildi ve bayağı general oldu. Rappoport'un ileri sürdüğüne göre onun yönetiminde Vorkuta'da bir tek yeni kamp davası açılmadı. (Halbuki en sıkı savaş yıllarıydı. Yeni davalar için en uygun zamandı.) Karısı da Vorkuta şehrinin savcısıydı, kamp operasyon yöneticilerinin yarattıklarını frenliyordu. Eğer Arnold

Rappoport'un o zamanki mühendisliğinin sağladığı özel haklardan yararlanması sebebiyle şişirmelere kaçmadığı kabul edilirse bunun çok önemli bir tanıklık olduğu ortaya çıkar. İnanamıyorum! O halde Maltsev neden işten atılmadı? Herkesin huzurunu kaçırmış olması gerekirdi. Günün birinde birisinin gerçeği ortaya çıkartacağını umalım. (Maltsev Stalingrad'da bir istihâm tümenine komuta ederken askerlerin önünde bir alay komutanını bizzat vurmak yetkisine sahipti. Ama gözden düşmesinin sebebi bu değil, başkaydı: Sürgüne gönderilerek Vorkuta'ya geldi.)

Bu veya benzeri olaylarda hatıralar bazan hafızanın zayıflığı, bazan da o günden günümüze kadar cereyan eden olaylar yüzünden bulanıyor. «İyi» denince, içimden sormak geliyor: Kime karşı iyi? Herkese karşı mı?

O zamanki cephe subayları alışılmış MVD'ciler için uygun yedek sayılmazdı. Çulpenov, kart köpek yerine (savaşın sonuna doğru) cephede yaralanmış olan, meselâ alay komiseri Yegorov ile yer değiştirdiği zaman durumun daha kötü gittiğini söylemiştir. Kamp hayatı hakkında en ufak bir bilgisi olmadığı için işleri sorumsuz, yüzeysel emirler ile mümkün olduğu kadar çabuk halletmeye çalışır, dışarıya kadınlara koşardı. Kampı yönetmeyi ise Pridurki serserilerine bırakırdı.

Şu var ki, kamplarda «iyi ÇEKA'cı»ların bulunduğunu h a y k ı r a r a k ortaya koyanlar - iyi niyetli ortodokslardı. Onlar ise «iyiliği» bizim anladığımız biçimde, yani GULAG'ın vahşice önergesinden dönüş yaparak, herkes için gerekli, insanca koşulların tesisi şeklinde almıyorlardı. Akıllarınca «iyi olanlar» - kendileri gibi eski komünistler dışında, öbür tutuklu yığınına karşı köpek muamelesini uygulayan, tutukluları köpeklere yediren, fakat kendilerini kayıran kamp görevlileri idi. (İyi niyet sahiplerinin geniş görüşlerine dikkat! İnsanoğlu kültürünün değişmez varisleri!)

Bu anlayışla uyum içinde bulunan «iyiler»in sayısı az değildi. İste Lenin külliyatıyla karşımıza çıkan Kudlatıy - onlardan değil mi? Bir başkasını Dyakov anlatır bize, soyluya yaraşır davranış: Görevle Moskova'ya giden kamp yöneticisi, kampında tutuklu olarak kalan ortodoksun başkentteki ailesini yoklar, fakat göreve döndüğünde, bekçi köpeği görevinin tüm ayrıntılarını yine uygular. General Goratov da Kolıma'da rastladığı «iyi» kampçıbaşısını anlatır: Tutuklu olan generale: «Bizi herkes canavar bilir, değiliz işte. Tutukluya sevinçli haber vermek bizim de hoşumuza gider.» demişti. (Oysa, Gorbatov'un eşi kocasına davanın yeniden görüleceğini müjdelemiş ise de, mektubun orasını

sansür çıkarmış. Peki ya onlar, müjdeyi vermekle, sevinmeyecekler miydi? Fakat Gorbatov bu olayda çelişki görmüyor. Baştakiler söyledikten sonra orgeneral inanmak zorunluğundadır, diyor.) Pekalâ, o halde Kolıma'nın «iyi» köpoğlusunun endişesi niye? - Gorbatov'un «üst» çevrelerde, kampındaki zorbalığından söz etmesinden çekiniyor. Tatlı konuşmanın asıl sebebi o. Sohbetin sonunda generale: «Söyleyeceklerinize dikkat edin,» demiş. (Gorbatov yine bir şey anlamamış...)

Bayan Laşkova'nın İzvestiya'da (*) çıkan ateşli, bize göre «Ismarlama» bir yazısı vardır. Kamplarda birçok iyi kalbli, akıllı, sert, üzgün, yorgun ÇEKA'cı tanıdığını, bunlardan Kapustin adında birisinin cezalandırılan komünistlerin sürgündeki karılarına iş bulmak için çırpındığını ve sonunda intihar etmek zorunda kaldığını anlatır. Düpedüz sayıklama. Uydur Uydur söyle... Sürgündekilere ne pahasına olursa olsun, gerekirse zor kullanarak iş bulmak komutanın görevidir. Eğer gerçekten intihar ettiyse bu ya yolsuzluk yaptığı, veya kadınlarla düşüp kalktığı içindir. Fakat (tüm GULAG vahşetini onaylayan) Tüm Rusya Merkez İcra Komitesinin organı olan İzvestiya, yumuşak kalbli çiftlik sahiplerinin yönetimi altında kölelik diye bir şeyin olmadığını söylemek ister.

Evet, son olarak bir «iyi» daha: Ekibastug'lu yarbay Matveyev. Stalin devrinde keskin dişlerini gıcırdatan bu adam «babalık» öbür Dünyaya göçüp Beria da işten atılınca tam tutumlu bir liberal babası oluverdi. Tabii bir sonraki esintiye kadar. (O yıl içinde çavuş Aleksandrov'a şunları söylemekten de geri kalmadı: «Eğer birisi sözünüze uymazsa beynine vurmaktan çekinmeyin. Size hiç bir şey olmaz. Daima arkanızdayım»)

Üzerilerine işenecek türden «iyiler»! Ucuza malolmuşlar! Bize göre «iyi» sayılmaları için, kamplara tıkılmaları şart.

Kimi vakit görülürdü. Fakat ONDAN ötürü suçlanmıyorlardı.

Gardiyanlar — MVD'nin küçük komuta heyeti durumunda, GULAG'ın assubayları. Önlerindeki problemler de aynı: Kapmak kaptığını bırakmamak, GULAG'ın aynı merdiveninde dururlar, birkaç basamak aşağı. Bu yüzden hakları daha kısıtlı, yumruğu daha sık kullanırlar. Yumruk kullanmada cömert davranırlar, gardiyan odasında veya cezalılar hücresinde, sakınca duymadan,

(*) İzvestiya 6. 9. 1964

bir tutukluya üç kişi çullanarak onu ölesiye döverler. Yıldan yıla kabalaşırlar, kaşarlanırlar, soğuktan titreyen, yağmurdan ıslanan, aç, yorgun ve ölmek üzere bulunan tutuklulara yaptıklarının pişmanlığını duymazlar, nedametin zerresini göstermezler. Tutuklular, baştakilere karşı olsun, bu basamaktakilere karşı olsun - aynı hukuksuzluk içindedirler. Tutukluyu ezmek, kendini büyük adam saymak yolu her iki kademe için açıktır. Merhametsizce birinden hınç alma yolu da tamamen açık. Sakınca olmadıktan sonra birine vurmaya başladın mıydı, kolun durmaz. Zorbaca davranış insanı coşturdukça coşturur, kendi gözünde büyüttükçe büyütür, sonunda kendinden korkmaya başlarsın! Gardiyanlar subaylarını örnek tutarlar, davranışlarını, huylarını aksetmek isterler. Fakat yıldızları eksik, kaputları kirlice, varacağı yere yürürler, tutuklulardan hizmetçileri yok, sebze bahçesinde kendileri uğraşırlar, hayvanlarına kendileri bakarlar. Haliyle tutukluyu yarım günlüğüne eve çekmek, ona yerleri yıkatmak, odun yardırmak var, fakat dozu kaçırmamak, tutuklunun çalışma saatine rastlamamak şartiyle mümkün. Üretimde çalışanı kullanmak yasak olduğuna göre, istirahate çekileni kullanırlar. (Tabaterov, Berezniki, 1930'da. Gece vardiyasından, 12 saatlik çalışmadan sonra yatan tutukluyu uyandıran gardiyan, onu çalışmaya evine yolluyor). Diren, göreyim seni!

Gardiyanların feodal mülkleri yoktur. Çünkü her şeye rağmen kampın sahibi değil, «Görevli»leridirler. Bu yüzden de hem kendini beğenmişlikleri, hem de gaddarlıkları o kadar fazla değildir. Hırsızlıkta da bir baraj karşısındadırlar. Halbuki bu haksızlıktır: Zaten para içinde yüzen âmirleri her şeyi istedikleri gibi kapışırlarken onlardan çok daha fakir olan gardiyanlar daha az ile mi yetineceklerdir?) Ambardan çuval çuval mal taşımana izin vermezler. Küçük torbayla yetineceksin! (Geniş yüzlü, sapsarı saçlı çavuş Kiselyev sanki karşımdaymış gibi gözümde canlanıyor. 1945'te muhasebe bürosuna gelerek «Tutuklu mutfağına bir gram bile yağ verilmeyecek! Bütün yağ hürlere kalacak!» diye emretmişti. O zamanlar yağ bulunmuyordu. Yağ meselesini böylece düzene koymak onu memnun etmişti.) Eğer bir gardiyan atölyede bir şey diktirmek isterse şeften izin alması ve atölyenin boş olduğu bir zamanı beklemesi gerekir. Fakat çalışma sırasında tutukludan lehim, kaynak, tornada yapılacak bir şey gibi küçük hizmetler istenilebilir. Ama yapılan şey dışarıya nasıl çıkartılır? Bir tabure olsa neyse, ama ya daha büyük şeyler? Çalma hırslarının frenlenmesi gardiyanlar ile karılarını çok

sert bir şekilde etkiler. Âmirlerine karşı içlerinde biriken acılık onların göğüslerindeki boşlukların bir kısmını kaplayarak insan inlemelerinin yankılanacağı bir ortam yaratır. Bazı gardiyanlar tutuklu ile konuşurken onu anlayacak yeteneğe bile sahiptirler. Gerçi bu olay çok sık görülmez ama o kadar seyrek de değildir. Ne olursa olsun (ister cezaevinde, ister kampta) gardiyanın kişiliğinde bir insan bulmak mümkündür. Her mahkûm bunu doğrulayabilir ama hemen hiç birisi insani bir subaydan söz edemez.

Aslında bu sosyal mevki ile insanlık arasındaki ters orantıyı belirleyen genel olarak geçerli kanundan başka bir şey değildir. Asıl gardiyanlar, kamplarda onbeş, yirmibeş yıl görev yapanlardır. O uzak, lânetli yerlere bir kere gönderilenler oradan kolay kolay kurtulamazlar. Tüzük ve kamp kuralları beyinlerine iyice işlenmiştir. Artık hayatları boyunca başka şey okumaya, duymaya ihtiyaçları yoktur. Yalnız radyoyu açıp Moskova'nın birinci programını dinlerler. GULAG'ın o ifadesiz - donuk, sarsılmaz - inatçı, düşüncesiz çehresini simgeleyen, işte bu insanların bölüğüdür.

Yalnız savaş yıllarında gardiyanlığın kadrosu karıştı, duruluğunu kaybetti. Durum, sıkışıkken askeri makamlar mahkûmlara uygulanan düzenin kusursuzluğu üzerinde pek durmadılar. Gardiyanların bir kısmını cepheye çektiler, hastaneden taburcu olmuş, içlerinden aptalca ve merhametsiz olanları seçerek, kamplara yolladılar. Ayrıca seferberlik sırasında yaşlı adamlar da kamp hizmetine çağırıldılar. Doğruca evlerinden oraya gelen bu beyaz sakallıların arasında sıcak kalbli, önyargısız insanlar vardı. Yumuşak bir tavırla konuşur, aramaları baştan savma yapar, arada bir şaka bile ederlerdi. Hiç bir zaman mahkûmları üst makamlara şikâyet etmezler, kimse onların yüzünden hücreye tıkılmazdı. Fakat savaştan sonra kısa zamanda terhis edildiler ve benzer davranışlar bir daha görülmedi.

Kampta görevli sivillerin arasında (yine savaş sırasında işe alınan) sözünü ettiğimiz öğrenci Senin gibi kişiler de vardı. Veya Kaluga Kapısı kampında gardiyan olan genç sayılmayacak yaşta, yürüyüşü hiç de askere benzemeyen, sakin, munis, kimseye zararı dokunmayan Musevi. O kadar yumuşak davranırdı ki, bir keresinde ona «Söylesinize, siz sivil hayatta ne iş yapardınız?» diye sormaya cesaret etmiştim. Alınmadı, o sakin ifadesi ile beni süzerek alçak sesle «İş adamıydım,» diye cevap verdi. Bizim kampa gelmeden önce her gün söylendiğine göre onüç, ondört kişinin gıdasızlıktan öldüğü Podolsk'ta çalışmıştı. (20.000 ölü eder!) Anlaşılan savaşı NKVD birlikleri arasında geçirmiş-

ti. Şimdi de hayatının sonuna kadar orada takılı kalmamak için becerikli davranması gerekiyordu.

Halbuki Ekibastus kampının dehşeti, Yönetim şefinin sağ kolu Çavuş Tkaç sanki bebekliğinden beri bu işi yapmış, GULAG ile beraber doğmuşcasına sanki kamp görevleri için yaratılmıştı. Siyah bir saç demetinin altında üzerinden kötülük ifadesi hiç silinmeyen gergin bir yüz! İster yanında durun, ister bahçede karşılaşın korkmanız gereken Çavuş Tkaç buydu işte! Sana çıkışmadan, seni yolundan çevirmeden, yeni bir iş vermeden, seni korkutmadan, elinden bir şeyler almadan, cezalandırmadan, hücreye atmadan asla geçip gitmezdi. Yazın yat borusundan sonra da barakalar kapatılmış ama parmaklıklı camlar açıkken gürültü etmeden bunların birine yaklaşır, bir süre içerisini dinledikten sonra ayağa fırlayıp - odadaki herkes yerinden hoplardı - kara bir gece kuşu gibi parmaklıkların ardından cezaları bildirirdi: Uyumadıkları için, konuştukları için, yasak bir şey yaptıkları için!

Fakat bir gün Tkaç ortadan kayboldu. Kampta yayılan bir söylentiye göre (doğruluğunu araştırmak fırsatını bulamadık ama böyle inatçı söylentiler çoğunlukla doğru çıkar) Alman işgali devrinin faşist cellâtlarından biri olduğu ortaya çıkmış ve tutuklanarak «bir çeyreğe» (25 yıla) çarptırılmıştı. Tarih 1952 idi.

Fakat (Almanlara ancak üç yıl hizmet etmiş olabilen) faşist bir cellât, savaştan yedi yıl sonra MVD'nin en iyi elemanı olma pozisyonunu nasıl koruyabilirdi?

«Nöbetçi ihtar etmeden ateş açacaktır!» Konvoy (*) un bütün özel statüsü, kanun ötesinde bizi etkleyen sınırsız kudreti bu sihirde toplanmıştır.

Savaş olmasa da «nöbet görevi» cephe hizmeti sayılır. Nöbetçi bölükleri kimseye hesap vermez, mahkeme araştırmalarından korkmazlar. Vuran hep haklıdır. Olen ise suçlu! Kaçmaya çalışmış veya sınır hattını geçmiştir.

İşte size Ortau kampında iki nöbetçi cinayeti (bütün kamp-

(*) Konvoy sözünü takımadalardaki anlamında kullanıyoruz. Nöbetçilerden (Vohza) veya sadece (Ohra) diye de söz edilirdi. (Kamplarda bu deyim daha sık duyulurdu.) Bilimsel tarif ise şöyleydi: «MVD'nin Askeri Keskin Nişancı Koruma Birliği» Konvoy Vohra'nın mümkün olan görevlerinden sadece biriydi; kapı nöbetleri, «bölge ve hapis görevi» ve «iç görevler» de vardı.

ların sayısı ile çarpmayı okuyucumuza bırakıyorum.) Bir nöbetçi tutuklu grubunu götürürken, muhafazasız dolaşma hakkına sahip tutuklulardan birisi sıradaki kız arkadaşının yanına yaklaşır. Asker: «Çekil oradan!» Tutuklu: «Ah, boş ver, kıskanma.» Bir el ateş! Bir ölü! Mahkeme komedisi: Askerin görev sırasında tahkir edilmiş sayılarak suçsuz bulunması.

Bir başka asker de nöbet odasında görevli iken içeriye elinde serbest bırakılma evrağı ile bir mahkûm girdi. (ertesi gün tahliye olup evine dönecekti.) «Bırak çamaşırhaneye gideyim (yasak bölge), hemen dönerim.» «Olmaz. Yasak!» «Haydi canım, yarın hür bir insan olacağım, aptal!» Asker ateşle cevap verdi. Ve mahkemeye bile çıkmadı.

Çalışmaya dalmış bir mahkûmun, ormanda dikenli tel yerini tutan hayâli sınır çizgisini belirleyen, ağaçların üzerindeki çentikleri farketmemesi o kadar normaldir ki. Eskiden orduda teğmen olan Solovyov adında bir mahkûm yavaş yavaş geriye doğru yürüyerek devirdiği ağacın dallarını ayıklamaktadır. Nöbetçi «Tanşayav Kurdu» gözlerini kısmış bekler. Tutukluya «Dikkat!» diye ihtar etmeyecektir. Hayır, bekler! Solovyov geriye doğru bir adım daha atar. Farkına varmadan sınır çizgisini aşmıştır. Ateş! Dumdum kurşunu akciğerini parçalar. Solovyov ölür. «Tanşayev Kurdu» ise 100 ruble ödül alır. («Tanşayev Kurdu» Burepolom kampının yakınında, savaş sırasında cepheye gitmeyip köylerinin yakınında kalabilmek için Vohra'ya (1) gönüllü yazılan Tanşayev bölgesi sakinlerine verilen addır. Aynı Tanşayev bölgesinde çocuklar annelerine sevinçle «Anne, ringa balığı geliyor!» diye bağırarak eğlenirlerdi.)

Nöbetçi - mahkûm ilişkisinin katılığı, nöbetçilerin söz yerine kurşun kullanmak hakları nöbetçiler ile nöbetçi subaylarının karakterlerini de etkilemekten geri kalmaz. Mahkûmların hayatları hiç bir kısıtlama yapılmadan onların ellerine teslim edilmiştir. Belki bütün gün değilse bile, son damlasına kadar! Onlara göre GULAG yerlileri insan değil, bir çeşit hareket eden, tembel korkuluktur. Üstelik bu korkulukları saymak, oradan oraya götürmek ve çalışırlarken mümkün olduğu kadar bir arada tutmak görevini de kader onlara yüklemiştir.

Zorbaca davranışın yüksek konsantrasyonunu Vohra subaylarında görürdük. Gencecik teğmenler ölüm dirim sorununda keyfince ve merhametsizce davranmak hakkını kendilerinde görürlerdi. İçlerinden kimi yalnız ağzıyla bunu belli belli ederdi.

---

(1) Vohra — İç Koruma Birliği. Ohra — Koruma Birliği. Rusça «Ohrana» = Koruma sözünden.

(Nıroblag'taki üstteğmen Çornıy gibi), diğerleri - gaddarlıktan zevk alırlardı, aynı duyguyu askerlerine aşılarlardı (teğmen Smutin, aynı yerde), daha başkaları zorbaca davranışa sınır tanımazlardı. Vohra komutanı Nevski (Üst - Vım, 3'üncü kamp noktası), sevdiği köpeğinin kaybolduğunun farkına vardı - kamp çomarı değil, kendi köpeği. Onu bulmak için, haliyle, kampın oturma bölgesine gitti. Beş tutukluyu, köpeğin derisini yüzerken, gövdesini parçalarken suçüstü yakaladı. Tabancasıyla hemen birini vurdu. (Öbür dördünün cezalılar koğuşuna tıkılmasının dışında olayın başka sonucu olmadı).

1938'de Ural bölgesinde, Vişera'da bir orman yangını başladı. Alevler fırtına hızıyla iki kampa doğru ilerliyordu. Tutuklular ne olacaktı? Karar vermek için ancak birkaç dakika vardı, bu durumda yüksek makamlara fikir danışmaya yetmezdi. Nöbetçiler tutukluları serbest bırakmadılar ve hepsi yanarak öldü. Böylesi daha emindi. Eğer mahkûmlar bırakılıp da kaçsalardı nöbetçiler mahkemeye verilirlerdi.

Vohra subaylarının fıkır fıkır kaynayan enerjilerini frenleyen ancak bir tek özellik vardı: Birliğin ana bireyi - takım'dı, sözü geçerlik, erklik, takım'la biterdi. Apoletlerde iki küçük yıldızla simgelenirdi. Taburda ilerleme - takımın elle tutulur erkliğinden uzaklaşmak anlamına gelirdi, çıkmaza götürürdü.

Bu yüzden en kuvvetli ve hırslı Vohra görevlileri MVD'nin iç hizmet bölümüne girerek orada kariyer yapmak isterlerdi. GULAG'ın ünlü hayat hikâyeleri arasında böyleleri de vardır. Kutup bölgesinde «Ölü Demiryolu»nu inşa edenlerden sözünü daha önce de ettiğimiz Antonov ilk başarılarını Vohra'da kazanmıştı. Bütün tahsili ise dördüncü sınıfa kadardı.

MVD'nin keskin nişancılar birliği kadrosunun seçimine Bakanlıkça büyük önem verildiği bir gerçektir, askerlik şubelerine bu konuda gizli emirlerin verildiği doğrudur. Askerlik şubeleri gizliden gizliye çok iş çevirirdi, biz safdillikle karşılardık. 1920'den sonra, 1930'dan önce Frunze'nin (1) ileri sürdüğü bölgesel birlikler fikrinden acaba neden kesin olarak vazgeçildi, büyük inatla, o fikrin tam zıddı olan ilke uygulanarak, askere alınanların, memleketlerinin uzağına gönderilmesine başlandı? (Azeriler - Estonya'ya, Litvanyalılar - Kafkasya'ya yollandı?) Çünkü askeri birlikler yerli halkın yabancısı, mümkün ise, başka ırktan olmalıdır da, ondan, (1962'de Tatarların ve diğer azın-

---

(1) Frunze 1885 - 1925. Genelkurmay Başkanı ve askerî alanda devrimden sonraki yılların otoritesi. Sovyet Harp Akademisi onun adını taşır.

lıkların daha yüksek oranda bulundurulmaları bir rastlantı eseri değildir: Kültür ve bilgi alma açısından geri kalmışlıkları devlet için önemliydi, devleti kuvvetlendiriyordu.

Fakat bu birliklerin asıl bilimsel örgütlenmeleri ve eğitimleri 1950 sıralarında özel kampların kurulmasıyla başladı. O zaman yalnız ondokuz yaşındaki gençler seçilerek hemen sıkı bir idéolojik eğitime tâbi tutuldular. (Bu tür koruyuculardan ayrıca söz edeceğiz.)

Ondan önce eli kolu bağlıydı GULAG'ın. Daha doğrusu halkımız, sosyalist olmakla beraber, kaliteli kamp muhafızı yetiştirecek kadar gelişmemişti, merhametsizliği gereken, durağar seviyeye kadar henüz çıkaramamıştı! Vohra'nın kadrosu alacalı bulacalı kalmakla, dehşetin aşılınmaz duvarı durumuna gelemiyordu. Oysa kuruluşunda böyle olacağı düşünülmüştü. Hele Sovyet - Alman savaşı yıllarında staj görmüşlerin, «yeterince gaddar» olan gençlerin cepheye sürülmesiyle, yerlerine savaşa sokulmayacak kadar cılız yedeklerin verilmesiyle, Vohra büsbütün yumuşamıştı. (Değişik devrede yetişen yedeklerin kin bağlama yeteneği açısından GULAG bünyesine erişemedikleri de meydanda). Kampların savaş devresi kıyıcı yıllarında muhafız birliklerinin gevşemesi (her yerde olmuyordu amma!), az da olsa, tutuklu hayatını hafifletiyordu.

Nina Samsel 1942 yılında yedek olarak askere çağırılan ve ve Arhangelsk bölgesindeki bir kampa nöbetçi olarak gönderilen yaşlı babasını anlatıyor. Ailesi de onun peşinden gitmişti. «Evde babam kamp hayatının acılığından, oradaki iyi insanlardan söz ederdi. Mahkûm taburunu yalnız başına beklediği zamanlar (savaş sırasında bir mahkûm taburuna bir tek nöbetçi düştüğü devreler de oldu. Yalnız bu bile ne büyük mutluluktu!) onu sık sık ziyaret ederdim, o da mahkûmlarla konuşmama izin verirdi. Mahkûmlar babamı çok severlerdi. Onlara hiç bir zaman sert davranmaz, dükkâna kadar gidip gelmek istedikleri zaman izin verirdi. Bu durumda bir tek mahkûm bile kaçmadı. Bana - Ah, bütün nöbetçiler baban gibi olsa! - derlerdi. Babam bir çok kişinin suçsuz yere orada bulunduğunu biliyordu. (*) Bu yüzden sık sık söylenirdi. Ama tabii evde! Yoksa onu da yargılarlardı.» Samşel savaş sona erdikten sonra hemen terhis edildi.

Fakat Samşel, Vohra'nın savaş sırasındaki durumu için bir ölçü değildir. Kaderi de bunu ispatlar: 1947'de 58'inci maddeden

(*) **Asker Samsel bile bunu anladığı halde seçkin edebiyatçılarımız hiç bir şey bilmiyorlardı!...**

kendisi de içeriye atıldı. 1950'de «Ölüm derecesinde hasta» olduğu için serbest bırakıldı ve beş ay sonra da evinde öldü.

Savaştan sonra da bu gevşeklik birkaç yıl daha devam etti. Oyle ki Vohra görevlileri bile «süre» sözünü kullanmaya, «sürem dolduktan sonra...» demeye başladılar. Görevlerinin utanç verici bilincine varmışlar, evde bunu anlatmaktan utanır olmuşlardı. Ortau'da bir asker Kültür - Eğitim Kısmında bilerek hırsızlık yaptı, ordudan atıldı, mahkûm oldu ve hemen affedildi. Arkadaşları onu kıskandılar, aferin, insan kafasını kullanmayı bilmeli, dediler!

N. Stolyarova, kaçmaya yeltendiği anda kendini yakalayan, ama olayı örtbas ederek, cezalandırılmamasını sağlayan nöbetçiyi unutamaz. Başka bir nöbetçi de sevdiği tutuklu kız nakledildiği için intihar etmişti. Kadın kamplarında, gerçek sertlik uygulanmadan önce tutuklu kadınlar ile nöbetçiler arasında dostça hattâ candan ilişkiler hiç de seyrek değildi. Kudretli devletimiz bile, iyiliği ve aşkı her yerden silmeyi başaramamıştı.

Savaştan sonraki yılların gençliği de bir anda GULAG'ın istediği gibi yetişmedi. Nırab kampının nöbetçi birliğinde Vladilen Zaderniy isyan edince (ileride söz edeceğiz) askerler içindeki yaşıtları kalben ondan yanaydılar.

Kamp koruyucularının tarihinde **kendi kendini koruma** ayrı bir bölüm tutar. Devrimi izleyen yıllarda, **kendine bekçilik etme** - Sovyet tutuklusunun görevidir, dendi. Solovetsk'te başarıyla uygulandı, Beyaz Deniz ve Volga kanalları yapımında sistemin çapı genişletildi: Toplumbilim açısından yakın olan, el arabasını sürmek isteyemen her tutuklu, arkadaşlarına karşı kullanmak üzere, bundan böyle tüfeğe sarılabiliyordu.

Bu metodun, halkı moral yönünden çökertmek gibi şeytani bir gayeyle ortaya atıldığını ileri sürmüyoruz. Elli yıllık tarihimizden alıştığımız gibi burada da yüce aydın teori ile kurnaz ahlâk düşkünlüğü içinden çıkılmaz ölçüde birbirine karışır, birbirinin yerini alırdı. Tecrübeli tutuklular «kendilerini kontrol edenler»in arkadaşlarına kötü davrandıklarını, uşaklık ederek yükselmek için bu köpekçe göreve sarıldıklarını, silâhı ateşleyerek eski hesapları gördüklerini anlatırlar.

Kaldı ki hukuk edebiyatında da şu metini bulabiliriz: «Mahkûmların düzenin korunması ve sürdürülmesi görevini ücretli gardiyanlardan daha iyi yaptıklarını ortaya koyan birçok örnek vardır.» (*)

(*) **«Hapishanelerden...» külliyatı! Sayfa 141.**

Hayır, bize söyleyin: Bir millete, bir insana, insanlığa öğretilemeyecek kötülük var mı?

İktibas 1930 - 1940 yıllarına ait ama, 1950 yılı öncesi için de Zadonıy, durumda bir değişikliğin olmadığını onaylar: Tutuklu içinden seçilen muhafızların arkadaşlarına karşı kinleri vardı, resmen kulp takmak için fırsat kollar, kurşunlarlardı. Nıroblag'ın cezalıları için örgütlenmiş Parma kampında yalnız 58'inci madde hükümlüsü kalırken, muhafızlar da içlerinden seçilmiş kimseler, siyasiler..., Orada bile olurdu.

Vladilen'in ağzından tutukluluktan muhafızlığa geçmiş, Kuzma adında birinin hikâyesini dinleyelim. Genç, 20 yaşlarında, eski şoför. 1949'da, 58 - 10 maddesinden 10 yıla hüküm giymiş. Yaşamayı nasıl sürdürsün? Başka yol bulamamış. 1952'de Vladilen onu artık muhafız olarak tanımış. Bu durum kendisine ağır geliyordu, omuzundaki tüfeğin ağırlığına dayanamayacağını söyler dururdu. Kimi zaman nöbete giderken tüfeği doldurmazdı. Geceleri uyumazdı, kendini satılmış olmakla suçlardı, kimi zaman ağlardı. Bir keresinde hayatına kıymak istedi. Alnı yüksek, yüzü - sinirli mizacını yansıtıyordu. Şiirden hoşlanırdı, Vladilen ile beraber onları okumak için taygaya çıkardı. Arkadan yine tüfekli görev...

Aleksandr Lunin adında, yine tutukluluktan gelme, başka bir koruma askerini daha tanırdı. Yaşlıydı, ak saçlar alın çevresinde taç biçiminde toplanmıştı, yüzünde çekici gülümseme. Savaşta kara ordusunda teğmen, savaştan sonra kolhoz yöneticisi. On yıllık süreye çarpılmasına, bölge komitesine karşı sıkı durması, isteklerini yerine getirmemesi, ürününü kolhoz üyeleri arasında dağıtması sebep olmuştu. Ne karakter! Yakınları ona kendinden daha yakındı! Bununla beraber Nıroblag'ta kamp muhafızlığı seçmesini, hattâ Promejutoçnaya kamp noktasında ceza süresinden bir kısmını affettirmesini bilmişti!

İnsan benliğinin sınırları! Şaşarız, yine de anlayamayız...

21 Kampın Çevresindeki Dünya

Çürüyen bir et parçası nasıl ki yalnız yüzeyinden kokmaz, çevreye moleküllerden oluşan bir koku bulutu salıverirse, Takımadalarının her bireyi de çevresinde leş kokan bölge yaratır, onu besler. Asıl Takımadalarından daha yaygın, aracı niteliğini taşıyan bu bölge, adalar ile memleketin tümünü içine alan Büyük Bölge arasında köprü görevini yapar.

Takımadalarda veba gibi bulaşıcı olan her şey - insanlık ilişkileri, gelenekler, görüşler ve dil - bitkisel ve hayvansal zarların geçirgenliğini belirleyen genel kanuna uyarak önce bu aracı bölgeye, daha sonra da ana ülkeye yayılır. İşte urada, aradaki bölgede kamp ideolojisi ve kültürünün ana hatları kendiliğinden süzülür, incelenir ve devletin uygarlık çerçevesine uygun olanlar seçilir. Bu yüzden yeni Moskova Üniversitesinin koridorlarında bir kamp tabiri yankılanırsa şaşmayın. Kendinden emin, başkentte yaşayan bir bayanın en iyi kamp dili ile hayat hakkında konuştuğunu duyarsanız da şaşmamanız gerekir. Bütün bunlar kampı çevreleyen Dünya sayesinde buraya kadar ulaştı.

Dövizler, Kültür - Eğitim Kısımları, posta sansürü, operasyon yöneticileri aracılığıyla Hükümet tutuklulara yeni terbiye aşılamak için uğraşadursun (uğraşmadı mı yoksa?), tutuklular daha atik davranarak, kamp çevresindeki Dünya aracılığıyla, ülkeyi yeniden eğitlemesini bilmişlerdi. Dünya görüşünün sersericesi ilk önce Takımadaları ele geçirdikten sonra ilerledi, daha üstün ideolojisi bulunmamakla boş kalan Cumhuriyetler Birliği fikir piyasasına sahip çıktı. İnsanlararası ilişkilerde gaddarlık, açgözlülük, kalbi saran duygusuzluk zırhı, dürüstlükle yapılan her işe karşı olumsuz tutum - kamplar yanı Dünyasını kolayca fethettikten sonra, **h ü r l e r** Dünyasında da derin izler bıraktı.

Kendilerinin yaratıcısı olan Birlikten, Takımadaları öcünü bu biçimde aldı.

Yaptığımız gaddarlıklardan hiçbiri cezasız kalmıyor.

Ucuzun peşine düşeriz, yüksek ücret öderiz.

Bütün yerleri, noktaları, mahalleleri saymak neredeyse takımadaların coğrafyasını tekrarlamak demek olurdu. Hiç bir kamp varlığını yalnız başına sürdüremez, yanında içinde hür insanların oturduğu bölgeye ihtiyacı vardır. Bazen geçici bir kampın yanında kurulan böyle bir mahalle varlığını birkaç yıl koruduktan sonra kamp ile birlikte yok olur, gider. Bazen de kök salar, bir isim alır, Sovyetine kavuşur, caddeleri olur ve ilelebet kalır. Bazen de bu mahallelerden Magadan, Dudinka, Igarka, Temirtav, Balhaş, Dşeskazgan, Angren, Tayşet, Bratsk, Sovyetskaya Gawan gibi önemli kentler oluşurlar. Bu mahallelerin çıbanları yalnız uzak köşelerde değil, Rusya'nın gerçek gövdesinde Donbass'ta, Tula Madenlerinde, Turba işletmelerinde ve bütün tarım kamplarında yer alırlar. Bazen kamplar tüm eyaletleri - meselâ hiç bölünmeden kamp çevresi sayılabilecek olan Tanşayev Bölgesini sarar. Ama şehrin bünyesine kamp aşısı yapılırsa, kent Moskova olsa bile, kamp yanı Dünyası yine yaşar. Ayrı bir mahalle biçiminde değildir, her gece kamptan troleybüs ve otobüslerle şehre yayılan, sabahları işe dönen insanlar biçimindedir. (Salgının yayılması için kolaylık!)

Bundan başka Kigel gibi (Perm madenine giden tren yolunun yanında) Takımadalardan çok önce yaşamaya başlamış, birdenbire etrafının bir sürü kamp ile çevrelendiğini görüp bu şekilde Takımadaların bölgesel başkentlerinden biri halini almış şehirler de bulunur. Böyle şehirler kamp hayatını yansıtır. caddeleri üniformalar süsler, subaylar, nöbetçiler işgalciler gibi gruplarla gezinir. En önemli resmi daire kamp idaresidir. Telefon şebekesi kente değil, kampa aittir, otobüsler şehir merkezinden kampa giderler, bütün şehir sakinleri geçimlerini kamptan sağlarlar.

Takımadaların bölgesel başkentleri arasında en büyüğü Karaganda'dır. Sürgüne gönderilmiş kimseler ile eski mahkûmlar tarafından yaratılmış bu kentin sakinleri de aynı kişiler oldukları için eski bir tutuklu sokakta yürürken her köşede bir tanıdığa rastlar. Kentte birçok kampın yönetim merkezleri bulunur. Kamplar da deniz kıyısındaki kumlar gibi bütün çevreye yayılmıştır.

Öyleyse kampların komşuları kimlerdir? 1. Yerli halk (olmayabilir de); 2. Vohra, askeri nöbetçileri; 3. Kamp subayları ile aileleri; 4. Gardiyanlar ile aileleri (gardiyanlar askeri hizmette çalıştıkları halde nöbetçilerin aksine her yere yerleşirler); 5. Eski tutuklular (oradaki veya başka komşu kampların birin-

den çıkmışlardır); (*) 6. Baskıya uğramış, pasaportları «temiz» olmayan kişilerden oluşan çeşitli kişiler. (Bunlar tutuklular gibi öyle istedikleri için değil, sanki kötü bir lânet sonucu orada kalmak zorunda oldukları için bölgeye toplanmışlardır. Gerçi onlara sürgüne gönderilenlere yapıldığı gibi harita üzerinde ısrarla bir nokta gösterilmemiştir ama başka yerde oturma ve çalışma şartlarının daha beter olduğunu, hatta belki de oralarda kendilerine yaşamak imkânının bile tanınmayacağını bilirler); 7. Üreticiler, sayıları büyük yerlerde bile birkaç kişiyi geçmeyen yüksek ahsiyetler (Bazen onlarsız da olur), 8. Gerçek hürler çeşitli yerlerden gelme, karmakarışık, köksüz, kayıp varlıklar, kolay para kazanma fırsatını kollayan kişiler. Çünkü uzak, kuytu bölgelerde Ana vatanındakinden üç kat daha az çalışıp dört misli ücret almak mümkündür. Zam'ın Birincisi - iklim yüzünden, ikinsici uzaklık yüzünden, daha sonra da medeni ihtiyaçlar sağlanamadığı ve sonunda mahkûmların çalışmalarını da kendi hesabına geçirdiği için. Ayrıca birçoğu da evindeyken yazılmış, anlaşma yapmış, yol hava parasını almıştır. Taahhüt işlerinden yararlanmayı bilenler için burası Klondayk [1] sanki. Buraya sahte diploma sahipleri, macera adamı, serseriler, gözü doymazlar gelir. Beleşten kafaya ihtiyacı olanlar için burası altın madeni (okuması yazması kıt olan bir jeolog buraya gelir, arazi çalışmalarını tutuklu jeologlara yaptırır, etüdünün de sonucunu alır, sonra başülkede doktora tezini verecek duruma gelir). Hayatta başarı kazanamayanlar, içki düşkünlüğünden hasta olanlar, ailevî durumları bozulanlar veya nafaka ödemeden kaçanlar burada toplanırlar. Teknikumlardan yeni mezun olan, fakat iyi bir görev alamayan gençler de gelir. Gelir gelmez de uygar Dünyaya dönüş için uğraşmaya başlarlar. Bir yılda olmazsa, iki yılda becerirler. Hürler içinde bambaşka insan kategorisi daha var: Yaşlılar, kamplar yanında bulunmaya alışanlar, yıllanmışlar. Başka Dünya aramaz onlar, bundan tatlısı yok derler. Kampları kapanır veya yönetim onların istediği ücreti ödemez ise, kalkar giderler, fakat yine de başka bir kampın yanına kapağı atarlar. Yaşamanın başka türünü yadırgarlar. Vasili Aksentiyeviç Frolov bunlardan biri idi. Ünlü sarhoş, dolandırıcı ve

---

(*) Stalin devri geçti, bazen sıcak, bazen soğuk rüzgârlar esti, buna rağmen tutukluların çoğu kampların yakınından ayrılmadılar. Haklıydılar. Orada hiç değilse yarım insan sayılıyorlar, burada öyle de sayılmazlardı. Hayatları orada sona erecek ve çocukları için orası uygun vatan olacaktır.

(1) Klondayk — Alaska'da eskiden altın madenin bulunduğu yer.

«büyük döküm ustası». Onun hakkında anlatacağımız çok ama, bunu başka yerde yapmış bulunduk. Diploması yoktu, ustalığını içmekle yitirmişti, yine de Kruşçev öncesi parayla ayda 5000 ruble kazanırdı.

Hür terimiyle genel olarak, ya henüz içeri yıkılmamış, veya cezasını tamamlamış her Sovyetler Birliği vatandaşı anılır, dolayısiyle kamp yanı Dünyasının vatandaşı da. Fakat Takımadalarında bu kelime daha dar anlamda kullanılır. Takımadalarınca hür demek, tutuklularla birlikte üretim bölgesinde çalışan hür vatandaş demektir. O bakımdan 1, 5 ve 6 sayılı gruplardan çalışmaya gelenlere, hür denirdi.

Hür kimseler şantiye şefi, onbaşı, usta, ambar memuru, normcu olarak çalışırlar. Ayrıca bir tek tutuklu çalıştırma halinin nöbetçi bulundurma zorunluğunu yarattığı görevlerde, hürler çalıştırılırdı: Şoför, arabacı, ekspeditör, traktörcü, ekskavatörcü, skreperci, dökümhane elektrikçisi, gece ateşçisi olarak.

İkinci sınıftaki hürler, tutuklular gibi çalışanlar, bizimle çabuk, kolayca arkadaş olur, kamp kurallarına ve ceza kanunlarına göre yasak olan her şeyi yapmaktan çekinmezlerdi. Mektuplarımızı civardaki «hür» posta kutusuna atarlar, tutukluların kampta nasılsa arakladıkları giyecekleri bit pazarına götürür, aldıkları parayı kendilerine saklar ama tutuklulara da karşılığında tıkıştıracak getirirler, onlarla beraber atölyelerden bir şeyler aşırır, kampa votka sokarlardı. Bunun için sıkı kontrol devrelerinde ağızları mumlanmış küçük şişeler otomobillerin benzin depolarına sallandırılırdı. (*)

Tutuklu eliyle yapılanı hürlerin hesabına geçirmek fırsatı hiç bir zaman kaçırılmazdı (onbaşılar ve ustalar bile bunu yapmakla tiksinti duymazlardı). Hesap basit: Yaptığına karşılık tutukluya bir parça ekmek verilir, bu bakımdan yaptığı boşa gider. Şu halde tutuklu emeğiyle elde edilenden ancak onu sorumluluktan kurtaracak minimum hesabına geçirilir, kalanı hürlerin akorduna işlenir. Yapmadığının ücretini alan hür, kendi tutuklusunu haliyle görürdü, kendisi de yararlanırdı. (**)

(*) Eğer nöbetçiler bu oyunu farkettilerse bile hiç bir zaman olay rapor edilmedi. Uyanık nöbetçiler ele geçirdikleri votkaları içmeyi tercih ederlerdi.

(**) Kamptaki çalışmaların hürlere ne gibi faydalar sağladığının misali Moskova kamplarında görülebilir. 1946 da Kaluga girişinde iki hür işçimiz vardı. Bir sıvacı ile boyacı. Bunlar resmen işçi olarak bizde kayıtlıydılar ama, idare yüksek ücret vermediği için hemen hiç çalışmazlardı. Prim diye bir şey yoktu, birey fiyatı değişmezdi. Metrekare basına 32 kopek. Bunu 50 ye cıkartmak veya bir odayı olduğundan 3 misli geniş göstermek mümkün değildi. Ama hür

Tutuklular ile kampa yakın yaşayan hürler arasındaki ilişkileri bu şekilde genel olarak düşmanca değil, tam aksine dostça şeklinde nitelemek gerekir. Bu kayıp, yarı sarhoş, harap insanların yabancıların acılarına ılgiyle eğildiklerini, bir mahkûmun çektiklerini ve onun haksız yere hapsedilmiş olduğunu daha anlayışla karşıladıklarını da eklemek gerekir. Subayların, nöbetçilerin ve gardiyanların görevleri yüzünden görmek istemedikleri şeyler önyargılara kapılmamış bir insanın gözleri tarafından kolaylıkla seçilebiliyordu.

Tutuklular ile usta ve onbaşılar arasındaki ilişkiler ise daha karmaşıktı. Bu kişiler «üretim komutanları» olarak mahkûmlara kötü davranmaya, onları zorlamaya görevlidirler. Ama diğer yönden de üretimin bozulmaması için açıkça savaş ilân edemiyorlardı. Her şeye açlık ve değnekle ulaşılmaz. Biraz anlayış, iyi davranma, yetenek ve zekâ da gereklidir. Onbaşılar arasında ancak tutuklularla anlaşabilenler davayı kazanmış sayılırlardı. Çünkü bu onbaşılar - sanki sarhoşlukları ve köle gibi çalışmanın sürekli sömürüsü yüzünden zehirlendikleri yetmezmiş gibi- Dünyayı hiç umursamadıklarından başka üretim hakkında hemen hemen hiç bir fikirleri olmadığı için mahkûmlara muhtaç durumdaydılar.

Rus kaderlerinin garip çapraşıklığı burada da karşımıza çıkıyor. Bayramlardan önce onbaşı Fyodor İvanoviç Muravlyov sarhoş sarhoş kampa gelir, boyacı çavuşu Sinebryuhov'u çağırtırdı. (Mesleğinin ustası olan ciddi tavırlı, sakin Sinebryuhov içeride onuncu yılını geçiriyordu.)

«Ne var? Demek hapistesin, öyle mi? Baban toprağı sürdü,

---

meslekdaşlarımız yine de kazanç sağlamanın yolunu buldular. Daima yanlarında biraz çimento, boya, macun ve cam götürür; çalışma saatleri içinde iyi dinlenirdi. Geceleyin ve Pazar günleri dışarıda çalışırlardı. Esas işleri buydu, üstelik metrekare başına da 10 Ruble alıyorlardı.Günlük kazançları 200 Rubleyi buluyordu. Prochorov dememiş miydi: «Günümüzde para iki katlıdır.» **Bu sözün anlamını Batıda hiç kimse anlayamaz. Savaş sırasında bir tornacının eline ayda 800 Ruble geçtiği sıralarda pazarda ekmek 140 Ruble'ye satılıyordu. Yani bir ayda karne hakkına ek olarak altı kilo ekmek bile alamayacak, ailesine günde ancak 200 gram getirebilecekti. Ama buna rağmen yaşardı... Halka açıkça, utanmadan gerçeğe uymayan ücretler ödenir, «İkinci kazanç yolunu» bulmak onlara bırakılırdı. Bizim boyacımıza bir gecelik çalışma karşılığı akıl almaz ücretler ödeyenler de «ikinci kattan» geçinirlerdi. Sosyalist sistem zafer kazanıyordu, ama yalnız kâğıt üzerinde. Eski sağlam, esnek sistem ise lânetlenmesine ve savcı tarafından tepelenmesine rağmen ölmüyordu.**

inekler satın aldı ve hepsini öbür Dünyaya götürmek istedi ha? Ya şimdi nerede? Hayır, benim babam daha akıllı davranmıştı: Elinde ne varsa içkiye verdi, kiler bomboştu, bir tek tavuğu bile olmadığı için kooperatiflere hiç bir şey vermesi gerekmezdi. Tabii bu sayede göz açıp kapayıncaya kadar yükseldi. Ben de aynı yoldayım, votka içiyorum ve sıkıntı çekmiyorum.»

Haklı olduğu anlaşılıyor: Sinebryuhov hapisten çıkınca bir de sürgüne gönderilecekti, Muravlyov ise inşaat sendikası komitesinin başkanıydı.

Şantiye şefi Buslov'un da bu komite başkanından kurtulmak istediğini itiraf edelim. (Ama imkânsızlık: Tayini idarî bölüm yapar, şantiye şefinin konuşma yetkisi yoktur. İdari bölüm de sevimliyi seçer.) Malzeme ve ödenecek ücretler karşılığı kasanın sorumlusu şantiye şefi, oysa Muravlyev, cahilliğinden mi, saflığından mı, aynı kasanın parasını havaya savurur, düşünmeden çavuşların hazırladıkları bordroları imza eder (kötü adam değil. çavuşlardan hediye alır), kalitesiz işçiliği kabul ederdi. Halbuki kötü yapılan bozulur, bir daha yapılır. Buslov böylesine bir onbaşı yerine şimdi kazmayla iş gören tutuklu mühendisi emrinde bulundurmak ister ama, emniyet sebebiyle personel şefliği izin vermiyor.

— Söyle bakalım, sendeki kalasların boyu ne?

Muravlyev ağır ağır içini çekerek:

— Şimdilik tam olarak söylemeye utanıyorum... diye cevap verir.

Sarhoşluğunun artması oranında, şantiye şefiyle konuşurken, küstahlığı da artardı. O zaman şantiye şefi onu yazışmayla yıldırmak isterdi: Zamanına acımadan, bütün emirlerini mektupla bildirir, kopyalarını dosyaya koyardı. Elbette ki emirler yerine getirilmiyordu, dosya şiştikçe şişiyordu. Fakat komite başkanı da ne yapacağını şaşırmazdı. Okul defterinden buruş buruş yarım sayfalık kâğıt parçası edindikten, güçbelâ yarım saatlık uğraşıdan sonra:

> «marangozhanede bulunan mekanizmaların tamamı bombozuk yani özellikle çalışmaz çok kötü haberiniz ola bildiriyorum».

şeklinde rapor sunardı.

Üretim âmirleri içinde, şantiye şefinin durumu başkalık arzeder. Tutuklulara düşman, onları hiç eksilmez baskı altında tutan mevki sahibidir o. Şantiye şefi çavuşlarla ahbaplık etmez, onlarla iş çeviremez. Çavuşların hazırladığı sitüasyonlarda k e s i n-

tiler yapar, yapılmış gibi gösterilen işlerde hayâl payını meydana çıkarır (aklının erdiği oranda). Şantiye şefi, dilediği çavuş veya bayağı tutukluya, kamp yönetmenliği aracılığıyla ceza kesebilirdi:

«Kamp yönetmeni teğmen yoldaş,

Betoncular ekibi çavuş tutuklu Zozulya ve onbaşı tutuklu Oraçevski'nin en sert cezaya çarptırılmasını rica ederim (işe devam ettirmek şartiyle hücre cezası yerinde olur, sanırım). İstenen ölçüden daha kalın plâka dökmek suretiyle suçlular, gereğinden fazla beton kullanmışlar.

Bir şikâyetim daha var: Yapılan işin sitüasyona geçirilmesi konusunda bugün benimle görüşme yapan çavuş tutuklu Alekseyev, onbaşı yoldaş Tumarkin'e eşek demekle hakaret etmişti. Tutuklu Alekseyev'in bu davranışı hür vatandaşlarımızın otoritesini küçük düşürdüğünden, sakıncalı, hattâ tehlikeli sayılır. Bu bakımdan adı geçene karşı, başka kampa yollamak şıkkı dahil, en kesin tedbirin alınmasını dilerim.

Santiye şefleri başı Buslov»

Aynı Tumarkin, fırsat düştükçe, Buslov'a da eşek derdi ama, tutuklu çavuş başka yere havale edilecek değerdeydi.

Buslov aşağı yukarı her gün buna benzer pusula yollardı kamp yönetmenlerine. Kamp yönetimince kesilen cezaları üretimin en yüksek dürtücü etkeni görürdü. Buslov, GULAG sistemini benimsemiş, havasına alışmış üretim yöneticilerinden biriydi. Toplantılarda aynen: «Tutuklularla çalışmaya alıştım, nice yıllar beraberiz, tehditlerinden, başıma inecek tuğladan korkmam,» derdi. Bir üzüntüsü vardı, son tutuklu kuşaklarının, hele savaş ve Avrupa'dan sonra gelenlerin hürmetsizliğinden şikâyet ederdi. «1937'de onlarla çalışmak insana zevk verirdi: Hür insanlar odaya girdiğinde tutuklular ayağa kalkarlardı,» diye anlatırdı. Buslov tutukluları aldatmayı, onları tehlikeli işe yollamayı bilirdi, kuvvetlerine, midelerine acımazdı, hele onurlarına. Uzun bacaklı, uzun burunlu, ayağında muhtaç Rus vatandaşlar için UNRRA (1) aracılığıyla gelen sarı ıskarpinler, inşaatın kat merdivenlerinde koşar dururdu ki, sebepsiz değildi: Yoksa pis, tembel tutuklu yaratıklarının, inşaatın kuytu köşelerine çö-

---

(1) UNRRA — United Nations Relief and Rehabilitation — 1943 - 1947 arasında yaşamış, Birleşmiş Milletler Yardım ve Kalkınma Kurumu adlı teşkilât.

melerek, dalga geçecekleri, ısınacakları, üzerlerinde bit arayacakları ve hattâ cinsî temas kuracakları besbelliydi. Oysa kısa on saatlık çalışma gününün en kızgın zamanıydı, çavuşların normcular odasında toplanarak sitüasyonlara hayâli metre kareleri geçireceği saatlardı.

Bütün onbaşılar içinde ancak Fedor Vasiliyeviç Gorşkov'a az çok güveni vardı. Ak düşmüş bıyıkları kaytan, kendisi sıska ihtiyarcıktı. Yapı işinden iyi anlardı, hem kendi mesleğini, hem ona yakın olanları. Fakat hürler arasında az görülür bir özelliği daha vardı, bu, canla başla işine bağlılıktı; koca inşaat sanki onun için yapılıyormuş gibi, sonun iyi olmasını dilerdi. Buslov da isterdi ama, kendi çıkarı bakımından (hakkımdan keserler mi? Prim verirler mi? Azarlayacaklar mı? Övecekler mi?). Herkes gibi Gorşkov da içerdi ama, görevine zarar verdirmeyerek. Diğer yandan oldukça önemli bir kusuru vardı: Takımadaları sistemini benimsememişti, tutukluları korku içinde bulundurmayı becerememişti. İnşaatı dolaşmayı o da severdi ama, Buslov gibi koşuşmazdı, suçluları aramazdı; marangozlarla kalaslar üzerinde oturarak sohbet ederdi, duvarcılarla tuğla yığını üzerinde, sıvacılarla harç teknesi başında konuşurdu. Kimi zaman tutuklulara şeker ikram ederdi ki, bizler için - yabancı şey. İhtiyarlığında bile kurtulamadığı bir tutkusu vardı: Cam kesmeye bayılırdı. Cebinde hep elmasla gezerdi, cam kesen işçileri gördüğü zaman yaklaşırdı, yanlış iş yaptıklarını onlara ihtar ederdi, kendisi kesmeye başlardı. Buslov bir aylığına Soçi'ye gittiğinde ona vekâlet eden Gorşkov onbaşılara ayrılan odada kaldı, şantiye şefinin odasına geçmeyi kesinlikle kabul etmedi.

Gorşkov bütün Kış eski biçim, belden kuşaklı kısa bir palto giyerdi. Paltonun kürklü yakası artık iyice kelleşmişti ama kumaşı iyi durumdaydı. Konuşurken bu paltoyu 32 yıldır her gün giydiğini, daha önce de babasının her Pazar günü giymiş olduğunu anlatırdı. Babası Vasili Gorşkov'un da devlet hizmetinde çalışan bir onbaşı olduğunu böyle öğrendim. Fyodor Vasiliyeviç'in taşa, tahtaya, cama, boyaya neden bu kadar bağlı olduğu şimdi anlaşılıyordu. İnşaatlarda yetişmişti. Fakat o zamanlar kendilerine devlet memuru denmesine, bugün için o deyimin kullanılmamasına rağmen, devlet memuru ancak şimdi oldular, eskiler - sanatkârdı.

Fyodor Vasiliyeviç arada bir eski düzeni de överdi:

«Bugün ustabaşı nedir ki? Bir kuruşa bile istediği gibi hükmedemez, verilen işde herhangi bir değişiklik yapamaz. Eskiden müteahhit Cumartesi günü işçilerin yanlarına gelir: «E, dostlar

yıkanmadan önce mi, sonra mı?» diye sorardı. «Sonra, sonra amca!» «Öyleyse hamam parasını alın yıkanmaya gidin, sonra da filân meyhanede buluşalım.» İşçiler yıkanmaktan döndükleri zaman şef onları meyhanede votka, meze ve semaver ile bekliyor olurdu... İstersen ondan sonra Pazartesi günü iyi çalışma!»

Artık her şey anlatıldı, her şeyi biliyoruz: O bir terletme sistemiydi, vicdansız bir sömürü, insanın en aşağılık içgüdülerinin harekete getirilmesi! Votka ile mezenin değeri ertesi hafta işçilerin harcadıkları terin yanında solda sıfır kalırdı.

Ya ekmek, hakkınız olan, umursamaz ellerin bize fırının penceresinden fırlattıkları, bulamaca benzeyen ekmek? O daha mı değerliydi?

Sekiz kategoriden oluşan hür toplum kampın çevresindeki daracık sahada tepinirlerdi: Kamptan ormana, ormandan bataklığa, kamptan madene kadar. Sekiz ayrı kategori, sekiz değişik tür ve sınıf hepsi kokmuş, pis, daracık mahalleye sığmak, birbirlerine «yoldaş» diyerek, çocuklarını aynı okula göndermek zorunluğundadırlar.

Yoldaşlıkları da şu biçim: Semadaki azizler gibi hepsinin üstünde iki üç yerli derebeyi (Ekibastuz'da - **Hişçuk** ve **Karaşçuk**, tröst'ün müdürü ve başmühendisi. Soyadlarını ben uydurmadım). (1) Daha aşağılarda kademe kademe, kerte kerte kamp yöneticisi, muhafız taburu komutanı, tröst'ün diğer görevlileri, kamp subayları, muhafız tabur subayları, bir yerlerde işçi kooperatifi müdürü, bir yerlerde okul müdürü (fakat öğretmenler protokolun içinde değildir). Bu merdiven, basamaklarından çıkıldıkça, kademe arası farklar önem kazanır, ay çiçeği çıtlatmak üzere hangi karının hangisine gideceği hususu kurallarla tespit edilir. (Bizimkiler prenses de değil, kontes de değil bu bakımdan küçük düşmemek için özellikle dikkat etmelidirler.) Diğer temiz ailelerden, kolaylıkları bulunan büyük kentlerden uzak kalmak zorunluğu ne demek? Sizi burada herkes tanır, kendinizi küçük düşürmeden sinemaya bile gidemezsiniz, hele bir dükkâna (en iyisini en tazesini nasılsa evinize kadar getirecekler). Kendinize ait bir domuz yavrusu bile olamaz: Filâncanın karısı olarak onu elden besleyemezsiniz ki! (Bunun için kamp-

---

(1) Hişçuk — Rusça «hişçeniye» kelimesinden - hırsızlık anlamına gelir. Karaşçuk — Bu kelimenin «Karaçun» kelimesi ile benzerliği göze çarpar. Karaçun - Rus halk dilinde «ölüm» demektir.

tan hizmetçi alınır). Kasaba hastanesinin ancak birkaç koğuşu var, baldırıçıplaklardan, ayaktakımından ayrı düşmek, terbiyeli komşular arasında kalabilmek bir problemdir. Sevimli çocuklarımızı okula yollayacağız, ya sıra arkadaşı kim ola?

Daha aşağıya inildikçe bu sınırlar kesinliğini ve önemini hızla kaybeder. Sosyete kuralları uygulamadaki titizlik görülmez, ve daha da aşağılarda tabii bir kaynaşma görülür, herkes birbiriyle görüşür, satar, satın alır, kuyruğa girer, sendikanın Noel ağacı hediyeleri için kavga eder, sinemada birbirine karışarak oturulur, gerçek Sovyet vatandaşları ile bu sıfata lâyık olmayanlar yanyana kalır.

Bu tip kasabaların kültür merkezi, kasaba çayhanesidir. Çürüme dönemini tamamlamak üzere bulunan bir barakadan oluşan çayhanenin önünde kamyonlar durur, dışarıya ulumalar biçiminde şarkılar, sendeleyen, geğiren sarhoşlar yayılır. Aynı su birikintilerinin ve diz boyu çamurların arasında ikinci kültür merkezi - Kulüp. Yerlerde tükürülmüş ayçiçeği kabukları, her yerde kirli çizme izleri, ilân tahtasında üzeri sinek pislikleri ile kaplanmış geçen yılın gazetesi, kapının üzerinde hiç durmadan zırıldayan bir hoparlör, danslı gecelerde ana avrat küfürler, film gösterilerinden sonra bıçaklı kavgalar. Bu tür yaşamanın kurallarından birisi «Geç saatte dışarıya çıkma!»dır. Eğer bir kızla dans etmeye gidersen her ihtimale karşılık eldivenine bir nal koyman doğru olur. (Buradaki kızların da böyle narin yaratıklar olduklarını sanmayın. Bazısı yedi erkeği kolayca pataklar.)

Kulüp, subayların gönlünde devamlı bir dikendir. Onların seviyesindeki kişiler için bu ahıra dans etmeye gitmek, o topluluğun arasına karışmak olacak şey değildir. Askerler terhis oldukları zaman gidebilirler. Ama işin kötü yanı çocuğu olmayan genç subay karılarının aynı şekilde düşünmeyip yanlarında kocaları olmadan oraya gitmeleridir. Ya sonuç ne olur? Askerlerle dansederler. Basit askerlerle! Subay karılarının sırtlarını okşayan bu adî heriflerden ertesi gün nasıl kesin itaat beklersin? O zaman «Hepimiz eşitiz,» derler, bu da ordunun sonu olur. Subaylar, karılarını dansa gitmekten alıkoyamadıkları için askerlerin dansa gitmelerini yasaklamaya çalışırlar. (Başka sivillerin karılarını kucaklamaları o kadar ağır gelmez.) Ama bu suretle siyasi eğitimin narin binası da sarsılmaya başlar, çünkü aslında hepimizin mutlu ve eşit haklara sahip Sovyet vatandaşları olduğumuz, düşmanlarımızın ise dikenli tellerin ardında yer aldıkları anlatılırdı.

Kamp çevresindeki Dünyaya böyle birçok çapraşık gerilimler gizlidir. Sekiz kategori arasındaki çelişkiler sayılmayacak kadar çoktur. Dürüst Sovyet vatandaşları, her gün baskı altında veya ona yakın durumda bulundurulanlarla birlikte oldukları için, meselâ yeni barakada bir oda söz konusu olduğu zaman öbürkülere nasıl hadlerini bildirmezler? Gardiyanlar ise MVD üniforması giydiklerinden basit sivillerden daha da forsludurlar. Üstelik her yerde yalnız erkekleri teselli etmeyi kendilerine görev saydıkları için, toplumun kritiğini üzerlerine çeken kadınlar vardır. Veya hep bir erkeği mutlaka elde etmeyi kafasına koyan kadınlar. Bunlar birisinin cezaevinden çıkacağını öğrenir öğrenmez, hapisanenin kapısına koşar, dışarıya çıkan ilk yabancının koluna girer, «Benimle gel! Sıcak bir odam, sıcak bir yatağım var! Sana bir de elbise alırım. Nereye gideceksin ki? Seni yine içeriye takarlar!» derler.

Bütün bunların yanında kasabayı kontrol eden ÇEKA türünden bir kontrol teşkilâtı, kendi babası, özel casuslar vardır: «Mahkûmların mektuplarını kim dışarıya taşıdı, barakanın arkasında kim kamp eşyası sattı?» diye milletin canını sıkarlar.

Kampın çevresinde yaşayanların kanunlara Sovyet ülkesinin başka yerlerindekine kıyasla daha az güvenmelerine, kendi baraka odasının kaleleri saymamalarına şaşmamak gerekir. Kimisinin pasaportu pek temiz değildir, kimisinin hiç pasaportu yoktur, bazıları kampta bulunmuştur, bazıları - ÇS, aile efradından «içeride» birileri vardır ve bu yüzden bütün bu bağımsız, başlarında nöbet beklemeyen vatandaşlar tüfekli adamın emirlerine mahkûmlardan daha iyi uyarlar, tabancalı adama itiraz edecek cesareti bile gösteremezler. Bir üniforma görürlerse gururla «Hakkınız yok!» diye baş kaldıracak yerde eğilip büzülerek çabucak oradan sıvışmaya bakarlar.

Süngü ile üniformanın sınırsız gücünden doğan bu his takımadaları ve civarları arasında uzak mesafeleri aşar, bölgeye giren herkesin içine işler. Öyle ki genç kızıyla birlikte kamptaki kocasını ziyaret etmek üzere Krasnoyarsk'a giden hür bir kadın (P - çina) MVD subaylarının ilk emrine boyun eğerek üzerinin aranmasına ve kızının, herkesin gözü önünde, çırılçıplak soyulmasına ses çıkartamaz. (Kız o günden sonra Mavi Şeritlileri görünce hep ağlardı.)

Bize kamp çevresinden daha üzücü bir şey bulunamayaca-

ğını, bütün bölgenin bir çirkef çukuru olduğunu söyleyen çıkarsa şöyle cevap veririz: Kimin için olduğuna bağlı!

1932'de Yakut Kolodejnikov Tayga'da bir geyik çaldığı için üç yıla mahkûm olmuş, GULAG - içi mahkûm aktarmalarının derin düşünülmüş kurallarına uygun olarak, cezayı çekmek üzere, doğduğu yer olan Kolıma'dan Leningrad'a gönderilmişti. Süresini orada doldurdu, Leningrad'ı gezdi, ailesi için güzel, parlak kumaşlarla geri göndü ve yıllarca da tanıdıklarına, Leningrad'dan gelen tutuklulara yakınmaktan geri kalmazdı:

«Oradaki hayatımız çok can sıkıcı, çok kötü bir hayat.»

22 İnşa Ediyoruz

Kamp hakkında bunca şey anlattıktan sonra, şimdi insanın dudaklarını yakan bir soru: Yeter! Mahkûmların çalışmasının devlete bir yararı dokunuyor muydu? Eğer dokunmuyorsa bu çalışma iş olsun diye mi icat edilmişti?

Kamplarda, tutukluların arasında iki görüşün de savunucuları vardı. Bu konuda tartışmayı pek severdik.

Tabii liderlere inanmak gerekirse, bu konuda tartışılacak bir şey yoktu. Bir zamanlar devletin ikinci adamı olan Yoldaş Molotov 6. Sovyet Kongresinde mahkûmların çalışmasının yararı hakkında şunları söylemişti: «Biz bunu eskiden yapardık, şimdi yapıyoruz ve gelecekte de yapacağız. Bu toplum için yararlıdır. Suçlular için yararlıdır.»

Dinleyin, not edin! Devlet için yararlı değil, yalnızca toplum için! Ve suçlular için! Üstelik buna devam da edeceğiz. Artık tartışılacak ne kaldı ki?

Sanki Stalin devrinde uygulanan, önce bir yapıyı plânlayıp sonra buna uygun suçluları bulmak şeklindeki temel kural, hükümetin kampların ekonomik yararından şüphe etmediğini ortaya koymamış mıydı? Ekonomi adaletten önce geliyordu.

Hiç şüphesiz bu sorunun kesinliğe ve açıklığa kavuşması gerekir:

— Kamplar siyasî ve sosyal yönden istenileni verebiliyor mu?

— Ekonomik yönden istenileni verirler mi?

— Kendi masraflarını karşılarlar mı? (İkinci ve üçüncü sorularla görünüşteki benzerliğe rağmen arada fark vardır.)

Birinci soruya sevap vermek kolay: Stalin'in maksatları için kamplar gerçek bir hazine, milyonlarca insanın, korkutmak gayesiyle atılabilecekleri en güzel yerdi. Yani siyasi yönden beklenen veriyorlardı. Üstelik dev bir sosyal tabaka teşkil eden sayısız kamp subayları için de kazançlı ve yararlıydılar. Kamplar, ülkenin içinde, tehlikesiz yerlerde askerlik yapmak, özel primler, yüksek yevmiyeler, üniformalar, evler toplumda pozisyon, de-

mekti. Onüç yaşındaki çocuklar zorla sanat okuluna gönderilirlerken, birçok gardiyan ile kulelerdeki iriyarı nöbetçiler kampta tembellik etmek imkânına sahiptiler. Bütün bu parazitler olanca güçleriyle Takımadalara, feodal derebeylerine yaraşan vahşi sömürü yuvalarına destek olurlardı. Genel aftan, veba salgınından korkar gibi korkarlardı.

Kamplara yalnızca başka türlü düşünenlerin, sürüden kaçıp Stalin'in gösterdiği yoldan ayrılanların tıkılmalarını artık anladık. Toplanan mahkûmlar siyasî mahkûmlara öngörülen sayıyı, terrör yaratma çabasının gerektirdiği ölçüyü aşıyor, ekonomik emellere uyduruluyordu. (Belki de yalnız Stalin'in kafasındakilere) Acaba kamplar (ve sürgünler) 1920 - 1930 yıllarındaki büyük işsizliğin önüne geçilmesine hiç mi yardım etmemişlerdi? 1930'dan sonra uykudaki mahkûmlara kanal inşa ettirmek yerine plânlanan kanallar için mahkûm toplamak metodu uygulanmaya başlandı. Artık mahkemelerin çalışmalarını gerçek «suçlu»ların (veya hiç değilse şüphelilerin) sayısı değil, ısmarlanan ekonomik tasarılar belirliyorlardı. Beyaz Deniz - Baltık Denizi arasındaki kanalın inşa edilmesine başlandığı anda işçi kıtlığı belirmişti. Solovetsk'teki mahkûmlar bu eksikliği karşılamaya kâfi gelmedi. O zaman birdenbire 58. madde yüzünden mahkûm olanlara verilen üç yıllık cezanın kısa olduğu ve böylelerine iki, beş yıllık plânı birden içine alabilecek bir ceza verilmesi gerektiği ortaya çıktı.

Kampların ispat edilen bilimsel yararlarını, mahkûmların yararlı çalışma alanlarını sosyalizmin dedesi Thomas Morus «Ütopya» adlı eserinde ortaya koymuştu. Sosyalizmde kimsenin elini sürmeyeceği aşağılık ve çok zor işler için mahkûmlar kullanılırdı. Uzak, vahşi bölgelerde yıllarca sürecek ev, okul ve hastane inşaatlarından kurtulmak için, mahkûmlar bulunmaz fırsattı Küskü ve kürekle görülecek her türlü iş için de yirminci yüzyılın gelişme devrinde onlardan daha uygunu düşünülemezdi. Tabii dev sosyalizm eserleri için ekonomik imkânlar yetersiz kaldığı zaman da çare aynıydı.

Sözünü ettiğimiz Beyaz Deniz - Baltık Denizi kanalı yapıldığı sırada kamyon bulmak konusunda bile sıkıntı çekiliyordu. Her şey, kamp deyimiyle, osuruk gücüyle yapıldı.

Daha da büyük olan Moskova - Volga kanalında ise (Bu kanalda sarfedilen iş gücü diğerinin yedi misli idi. İnşaat olsa olsa Panama veya Süveyş kanalları ile kıyaslanabilirdi) derinliği 5 metre, yüzeydeki eni ise 85 metre olan 128 kilometrelik kanal yatağı kürekle açıldı, kullanılan âletler yalnız kazma, bel ve el

arabasıydı. (*) Ribinsk gölünün gelecekteki tabanı sık bir ormandı. Bir tek elektrikli testere bile kullanılmadan bütün ağaçlar elle kesildi, geri kalan dallar ile çalı çırpı ise sakat olan insanlar tarafından tamamen yakıldı.

Mahkûmlardan başka kim — 30 derece soğukta 1 Mayıs ve 7 Kasım dışında bütün yıl günde on saat ormanda çalışmaya, şafakta yedi kilometre yürüyerek oraya gelip gece karanlıkta aynı yedi kilometreyi geri gitmeye razı olurdu? (Volga kampı, 1937)

Mahkûmlardan başka, kim Kış ortasında tarladan ağaç gövdelerini temizlerdi? Kim Kolıma'da çıkartılan maden cevherini sırtında taşıyarak götürürdü? Kim devrilmiş ağaçları derin karda kızakla 1 kilometre ilerdeki Kain ırmağına (Vım'ın kolu) kadar çekmek için ikişer ikişer bu kızaklara koşulmaya göz yumardı (Kızakların hamutları çok sert olduğu için omuza geçirilmeden önce üzerlerine parçalanmış elbiseler sarılırdı.)?

Fakat resmi gazeteci Yuri Şukov bize Amur kıyısında Komsomolsk kentini inşa eden Komsomol'ların da aynı şartlarla karşı karşıya olduklarını anlatmak ister. (**) (1932) O zaman da baltasız, demircisiz çalışıldığını, ekmek bulunmadığını, iskorbüt yüzünden ölenler olduğunu söyler. Ve heyecanla bağırır: «Ah, o kahramanlar!» Halbuki kızgınlıkla başkaldırmak daha doğru olurdu. Halkını bu şartlar altında çalışmaya gönderecek kadar ondan nefret eden kimdi? Ama kızmak neye yarar? Komsomolsk kentini yapanların kimler olduklarını biliyoruz. Bugün ise (***) aynı «Komsomol»ların Magadan'ı da yaptıkları söylenir.

Cezkazgan madeninde günde oniki saat toprağı kuru usulle delmeye kim boyun eğerdi? Ortalığı kesif bir silikat sisi kaplar, korunma maskeleri de yoktur. Dört ay sonra durumları iyileşmeyecek kadar ağırlaşan işçiler ölmek üzere başka yerlere götürülürler. Frenleme tertibatı olmayan asansörlerle toprak kaymasına, su basmasına karşı korunmamış galerilere başka kimi yollayabilirlerdi? 20. yüzyılda her türlü pahalıya çıkacak iş emniyetinden yoksun kim çalışırdı?

Bu kampların ekonomik yönden bekleneni vermediği nasıl söylenir?...

Pobojiy'nin «Ölü Demiryolu»nu (****) okursanız Taz Irmağında Stalin devrinin kutupsal İlyada'sında gemilerin tahliyesini

---

(*) Eğer kanalı dolaşırsanız onun dibinde yatanları da düşünün.
(**) Literaturnaja Gaseta, Kasım 1963.
(***) Iswestija, 14. 1964.
(****) Noviy Mir, 1964, Nr: 8. 5. 152.

anlatan bir sahne ile karşılaşırsınız. Üniformalı karıncalar tarafından kontrol edilen tutuklu karıncalar binlerce ağaç gövdesini kendilerinden önce hiç kimsenin ayak basmadığı tundralardan sürükleyerek getirip istasyonlar yapar, raylar döşer, kendi güçleri ile tekrar geri dönemeyecek lokomotifler ile vagonları tundraya çekerler. Tutuklular, üzerinde «bölge» yazan tahtalarla çevrelenmiş çıplak toprak üzerinde günde beş saat uyurlar.

Pobojiy mahkûmların tundraya telefon hattı döşemelerini de anlatır. Dal ve yosunlardan yaptıkları kulübelerde yaşarlar, korunmayan vücutlarını sivrisineklere yedirirler, bataklığın çamuru elbiselerine yapışır, ayakkabıları hiç kurumaz. Bölge iyice incelenmemiş, plân hazırlanırken gelişigüzel davranılmıştır. (Daha sonra hepsi değiştirilecektir), civarda telgraf direği olarak kullanılacak ağaç yoktur. Ormana yürüyerek iki üç (!) günlüğüne giderler, ağaçları oradan sırtlarında getirirler.

Savaştan önce bir başka demiryolunun, Kotlas - Vorkuta hattının nasıl yapıldığını bize anlatacak ikinci bir Pobojiy yoktur. Her traversin altında iki hayat yatar. Demiryolu mu? Demir yolundan önce, hemen yanıbaşında, sıska eller, küt baltalar, haylaz askerler keresteden bir yol daha döşemişlerdi.

Mahkûmlar olmasaydı bunları kim yapardı? Bir de kampların kazanç sağlamadığını ileri sürerler.

Ucuz, itaatli köleler çalıştırdığı için kamplar görülmemiş bir kazanç sağladılar. Ucuz bile değil, beleşten! Hiç değilse antik çağlarda köleler için para ödenirdi, halbuki kamp sakinleri karşılıksız alınıyordu.

Endüstrimizin feodal liderleri savaştan sonraki kamp konferanslarında bunu kendileri de kabul ettiler: «Tutuklular ülke içindeki çalışmalarla büyük rol oynadılar ve savaşın kazanılmasında kendilerine düşen görevi yerine getirdiler,» dediler.

Ama yine de onların kemiklerinin üzerinde yükselen mermerlere unutulmuş adlarını yazacak kimse bulunmayacaktır.

Sibirya'yı şenletmek icin Kruşçev zamanlarında komsomol gençliğine yapılan gürültülü, yorucu çağrılardan, kampların yerini başka hiç bir şeyin tutamayacağını anladık.

Bir diğer konu da masrafların karşılanması konusudur. Devletin uzun zamandır arzuladığı şey de budur. «Cezaevleri ve kamplar hakkındaki kurallar» daha 1921'de «Bu yerlerin geçiminin ve masraflarının mümkün olduğu ölçüde mahkûmların çalışmaları sayesinde sağlanması»nı gerektiriyordu. 1922'den sonra bazı bölgesel Sovyet Uygulama Komitelerinde, proleter köylüye dönük tabiatlarının tam aksine «siyasal olmayan iş yönetimi eğilimleri» görüldü. Bu metodda kimse, yalnız cezaevlerinin ken-

di masrafını çıkarmasını düşünmüyor, üstelik bölgenin bütçesine yan gelir sağlanması isteniyordu. Kampların masraflarını karşılamaları şartı 1924'de bir kere daha belirtildi. 1928 yılında ilk oturumu için toplanan «Ceza Uygulama Komitesi» devletin bu yerlere ayırdığı bütçenin tutuklu evlerine bağlı kurumlarda yapılan çalışmalarla mutlaka karşılanması gerektiğini önemle belirtti.

Demek ki kamplara karşı duyulan arzu büyük, çok büyüktü. Yalnız masraf açmasınlardı! 1929'dan sonra ülkenin bütün ıslâh ve çalışma kampları ekonomik plânların içine alındı. 1 Ocak 1931'den sonra ise RSFSR ile Ukrayna'nın bütün kamp ve kolonilerinin masraflarını karşılamaları zorunluğu konulmuştu.

Ve bak! Başarı hemen kendini belli etti. 1932'de hukukçular zaferlerini açıkladılar: «Islâh edici kuruluşlara ayrılan giderler azalıyor (buna inanılır), üstelik tutukluluk şartları da her geçen yıl düzeliyor. (?)» (*) dediler.

Şaşılacak, araştırılması gereken çok şey karşımıza çıkacaktı: Nasıl? Neden? Eğer tutukluluk şartlarının nasıl düzeldiğini gözümüzle görmeseydik...

Düşünürseniz bu masrafların karşılanması da hiç o kadar zor değildir. Ne gerekir ki? Kârın zararla eşitlenmesi mi? Masraflar, okuduğumuza göre, azalıyor. Kazancı arttırmak ise daha kolay olacaktır: Mahkûmu biraz daha zorla! Solovetsk devrinde Takımadalarda zorunlu çalışma ile elde edilen sonuç, resmi olarak normların yüzde 40'ının altında tutulduysa da, GULAG'ın bilim adamları en geç Beyaz Deniz Kanalı devresinde «mide baremi» ile üretim arasında orantı kurdurarak, «açı çalışmaya zorlamak» metodunun yeryüzünün en verimli uygulaması olduğunu anladılar. Ukrayna kamp yönetimi 1931'de kendisinden masrafların karşılanmasını istediği zaman, üretici çalışmaları önceki yıllara oranla yüzde 242 ,yani başka bir deyimle üçbuçuk misli arttırmaya karar verdi. Üstelik hiç bir makineleşme olmadan. (**) (Ne kadar bilimsel çalıştıklarına dikkat ediniz. İkiyüzkırk artı yüzde iki. Yoldaşlar yalnız bir tek şeyi bilmiyorlardı: Böyle bir şeye «üç kızıl bayrak altında büyük aşama» denirdi.

Fakat GULAG'da rüzgârın ne yönden eseceğini kolayca kestiriyorlardı. Yoldaş Stalin'in verimlilik prensibini de içine alan tarihî ölmez Altı Şartı yetiştiği zaman, bizde vardı onlar, evet,

---

(*) «Hapishanelerden...» dergisi Sayfa 437.
(**) Averbah, «Suçtan çalışmaya». Sayfa 23.

vardı! Daha başka ne vardı? Uzmanlardan yararlanmak! Bundan kolay ne var? Genel işlerden mühendisleri toplar, üretim pridurkisi yaparız! (1930'dan sonraki ilk yıllar Takımadalardaki teknik tutuklu elemanlar için en kolay zamandı. Genel işlerde çalıştırılmazlardı, yeni gelenler bile ihtisaslarına göre yerleştirilirdi. Halbuki o zamana kadar mühendisler ile teknikerler işe yaramadan kalmış, genel işlerde yitirilmişti. Daha sonra, 1937'den 1950 yıllarına kadar verimlilik prensibi ile «Altı Şart» yine unutuldu, tarihsel değerlendirme sırasında «uyanıklık» yine ilk yeri aldı ve GULAG üretimine tek tük sızmış mühendislere karşı uygulanan şiddetli dağıtma hareketleri başladı. Hepsi yavaş yavaş genel ise döndüler.) Kaldı ki mühendis olarak mahkûmları çalıştırmak daha kârlıydı. Hür birisi olsa maaş ödemek gerekecekti. Yine kazanç, yine verim! Yoldaş Stalin yine haklı çıktı! Kısacası, erken başladılar, doğru yoldan yürüdüler: Takımadalar kendi kendisini yaşatan ülke oldu!

Ama o kadar yorulup çalıştıkları, parmaklarını kayalarda kanattıkları, her raporu yirmi kere düzelttikleri, hesaplarda birçok değişiklikler yaptıkları halde Takımadalarda masraflar karşılanamadı ve karşılanamayacaktır. Masraflar ile gelirler hiç bir zaman uyuşmaz ve genç işçi ve köylü devletimize (ve yaşlı halk devletine) bu kirli - kanlı çuvalı omuzunda taşımaktan başka çare kalmaz.

Sebebi de şu: En önemlisi, mahkûmların bilinçlerinin gelişmemiş olması ile köleliğe duyulan köhne kayıtsızlık. Sosyalist fedakârlıktan hiç söz etmeyeceğiz ama onlardan kapitalist çalışkanlık da beklemek boşuna olur. Onlar çalışmaya gitmemek için ayakkabılarını parçalamaya, bir sigara ve dinlenme molası yaratmak için vinci bozmaya, tekerleği kırmaya, beli kırmaya, kovayı çamura gömmeye hazırdılar. Kamp sakinleri, kendi devletleri için yarattıkları hiç bir şeye itina etmezler: Onların imâl ettikleri tuğlayı bir elle kırabilirsiniz. Boya sürülür sürülmez kalkar, sıva dökülür, kulplar kopar, gömülmüş direkler devrilir, masalar sallanır, bacakları kopar. Her yerde hata, her yerde ihmal. Hep henüz örtülmüş kapakların tekrar açılması, yeni kapatılmış çukurların baştan kazılması, örülmüş duvarların demirler ve matkaplarla yıkılması gerekir. 1950'den sonraki yıllarda Step - kampına İsveç malı bir türbin getirildi. Her tarafı kapalı ağaç bir muhafazanın içine güzelce yerleştirilmişti, sanki bir izbe. Mevsim Kış, hava soğuktu. O lânet olasıca tutuklular ne yaptılar dersiniz? Türbin ile muhafazasının arasına girip içinde ateş yaktılar. Kanatlardaki gümüş lehimler eripi ve türbin atıldı. Fiyatı üç milyon yediyüzbindi. Al sana verim!

Tutuklular varken - bu da ikinci sebeptir - hürler de işe karşı fazla ilgi göstermezler, inşaata yabancı bir dayıya aitmiş gibi davranırlar, üstelik çalarlar da, ama ne de sıkı çalarlar! (İnşaatın birinden hürler birkaç banyo küveti araklamışlar, oysa sayıyla teslim edilmişti. Bazı dairelere bu yüzden konulamadı. Ne yapmalıydı? Birkaç gün sonra anahtar teslim edilecekti. Tabii şantiye şefi durumu itiraf edemezdi. Kontrol komisyonunu neşeyle birinci bloğa soktu, her banyoya girmeyi, onlara küvetleri göstermeyi de ihmal etmedi. Sonra acele etmeden, ikinci bloka, üçüncü bloka geçti ve bütün banyolara girmeye devam etti. Bu arada işi bilen, eli çabuk tutuklular bir tesisatçının denetiminde birinci bloktaki küvetleri sökerek terastan parmak uçlarına basarak dördüncü bloka yaşıyorlardı. Komisyon oraya vardığında hepsi aceleyle yerine konmuştu. Sonra? Yutan - düşünsün. Bu olay sinema için güzel bir komediye konu olabilir ama sansür buna izin vermezdi. Bizim hayatımızda komik hiç bir şey yoktur. Batıdakiler - hepsi gülünç!

Üçüncü sebep - tutukluların kişiliklerine sahip olmamalarıdır. Gardiyansız, kamp yöneticileri olmadan, muhafızsız, içinde kule duran bölgeden, Üretim - Plânlama, Sayım - Tevzi, ÇEKA, Kültür - Eğitim Kısmı, GULAG dahil tüm yüksek kamp yönetme organlarından yoksun, sansürsüz, Şizosuz, Bursur, pridurkasız, deposuz ve ambarsız, konvoysuz ve köpeksiz hayata alışmamış olmalarından doğuyordu. Şu halde her çalışan tutuklu devlete bir bekçiye (bekçinin ailesi de var) maloluyordu. Böyle olması da iyi, yoksa bekçilerin masrafı nereden çıkacaktı?

Ukalâ mühendisler bir dördüncü sebep daha gösterirler. Teknik çalışmaları sırasında her mahkûmu dikenli telle çevirmek, daha fazla nöbetçi göndermek zorunluğu yüzünden her plânın, meselâ Taz Irmağı çıkartmasının çok uzun zaman alıp, çok pahalıya malolduğunu ileri sürerler. ama bu objektif bir sebep, bahaneden başka şey değildir. Onları parti bürosuna çıkartın, biraz üsteleyin, bahane hemen ortadan kalkar. Çıkış yolu bulmak için onlar kafa patlatsınlar!

Bütün bu sebeplerin yanında elbette yönetimin normal ve affedilir yanılmaları da sayılabilir. Yoldaş Lenin'in söylediği gibi ancak hiç bir şey yapmayanlar yanılmaz.

Bir örnek: Son toprak çalışmaları, ne kadar iyi plânlarsan plânla nedense Yaza pek rastlamaz, çoğunlukla Sonbahara veya çamur ve buz mevsimine isabet eder.

Şimdi Kolima - Şturmoyov altın madeninde Zaroşiy Kaynağı olayını ele alalım: 1938 yılının Mart ayında beşyüz kişi her

zaman donuk olan toprakta sekiz - on metre derinliğinde delikler açmaya gönderildi. Tamam, oldu, iş bitti! (Tutukluların yarısı öldü.) Şimdi iş, patlatmaya kalmıştı ama yüksek makamlar vaz geçtiler. Metal yüzdesi az bulunmuştu. Delikleri olduğu gibi bıraktılar, Mayıs ayında içleri su doldu ve bütün çalışma havaya gitti. İki yıl sonra, yine Martta, Kolima'nın en şiddetli Kışında birden akıllarına geldi: Delikler ne oldu? Çabuk! Aynı yerde! Çok acele! Adamlara acımayın!

İşte aşırı masraflar bundan doğar...

Veya Opoka civarında Suhona Nehri üzerinde mahkûmlar bir baraj yapıyorlardı. Ama İlkbahar seli onu bir anda yıktı. Tamam, her şey bitti.

Ya da Arhangelsk kamp yönetiminin Talaga kereste fabrikasına mobilya imal etmesi için emir verirken bu mobilyaların yapılacağı keresteyi vermeyi unutmuşlar. Plân plândır, yapılacak! Talagalılar nehirde yüzdürülerek nakledilen tomruklardan, yolu şaşırmışları sudan çıkarmak için özel birlikler kurmaktan başka çare bulamadılar. Ama yetmedi. O zaman ister istemez korsanlığa başladılar, sal sal kütük toplamak zorunda kaldılar. Fakat bu sefer aynı küçükler başka birisinin başka bir plânından eksildi. Üstelik Talaga yönetimi kendi çalışkan yiğitlerini mükâfatlandıramıyordu. Ne de olsa hırsızlıktı. Olsun: Ekonomik hesap...

Başka bir olay: 1943 yılında Üst - Vım kampında tomruk nakliyatında plân üstüne çıkmak, rekor kırmak istediler. Tomruklar orada sallarla değil, teker teker ırmağa bırakılarak nakledilirdi. Orman kesicilerine baskı yapıldı, tüm kadro ormana sürüldü. Bu kere ana çitin önünde 200.000 metre küp kadar kerestelik toplandı. Kıştan önce çıkarmaya vakit bulamadılar, tomruklar su içinde dondular. Ana çitin biraz aşağısında - demiryolu köprüsü duruyor. İlkbaharda tomruklar teker teker çözülerek dağılmazsa, kitle halinde köprüye dayanırsa, köprüyü götürecek, yönetici de okkanın altına gidecek. Vagonlarla dinamit getirtmek, tomruk - buz yığınlarını patlatmak, kerestelikleri kıyıya çıkartarak yakmak zorunluğu doğdu. (İlkbaharda tomruklar kerestelik olmaktan çıkacaktı). Bu işle bir kamp noktasının tüm kadrosu görevlendirildi, 200 kişi. Buzlu su içinde çalışmalarına karşılık domuz yağı verilirdi onlara. Fakat yapılan işlerden hiç biri, gereksiz olduğundan, sitüasyonda gösterilemezdi. Yakılan kereste de zararın içinde. Maliyetin kurtarılmasına bir örnektir bu.

Peçora Demiryolu Kampı Vorkuta'ya bir demiryolu döşedi, yılankavi oldu. Sonradan düzeltme zorunluğu çıktı. Kimin hesabına? Ya Luza ırmağı üzerindeki Lalsk'tan Penüga'ya giden de-

miryolu? Onu Sıktıvkara'ya kadar uzatmayı bile düşündüler? 1938'de nice büyük kamp topladılar, yolun 45 kilometresini yaptıktan sonra, bıraktılar... Heba oldu hepsi...

Ufak hatalar, her işde olur. Hiç bir yönetici böyle bir yanlışlığa karşı sigortalı değil.

Ya Salehard - İgarka yolu? 1949'da gereksiz olduğu anlaşıldı, götürülecek mal yok. Onu da terkettiler. Yanlışlıktır, sorumlusunun KİM olduğunu söylemek - korkudan dilimiz varmıyor. Ta - Kendisinin...

Ekonomik hesaplar öylesine bir konu ki, kamp yöneticisi ondan saklanmasının çaresini ,iki ucu bir araya getirilmesinin yolunu arar. Krasnoyarsk dolaylarındaki Kaça sakatlar kampına (binbeşyüz sakat) savaştan sonra kendi masrafının çıkarılması emredildi: Bundan böyle mobilya yapacaklardı. Sakatlar ormandaki kesimi marangoz testeresiyle yapmak zorunda kaldılar (kamp, ormancılık için düşünülmemişti, o bakımdan gerekli mekanizmaları yoktu). Kerestelikleri kamplarına kadar ineklerle getirirlerdi (ulaştırma araçları yoktu, fakat süt üretim çiftlikleri vardı). Kanapenin maliyeti 800 rubleye çıkardı, satışı 600 rubleden olurdu! Bu durumda kamp yöneticiliği sakatların çoğunu birinci gruba geçirmeye veya hasta göstermeye çalışırdı. (İşe çıkılmadığı için zarara yol açan ekonomik hesaptan dönülürdü, sağlam devlet bütçesine getirilirdi.)

Takımadaları bu yüzden hiç bir zaman masraflarını karşılayamadılar, tam aksine böyle bir kuruluşa sahip olmak mutluluğuna karşılık ülkeyi hatırı sayılır masrafa soktular.

Devlet ve GULAG, büyük sosyalistvari maliyet hesaplarıyla ilgilendi ise de, ayrı ayrı kamp yöneticilerinin boş verdiği bir konuydu. N'olur sanki, biraz azar, primden kesme ve hepsi o kadar. (Keserler ama, yine de verirler). Kamp yöneticisinin Dünyası - kendi öz çiftliğiydi, gelirini de ondan sağlardı, zevklerini de sayesinde tatmin ederdi. Kamp onun «votçina»sıydı. (1) Kızılordu'da olsun MVD subayları arasında olsun, şakadan değil ama, tüm ciddiyetiyle tok, saygı değer, insan gururunu okşayan, kulağa hoş gelen **patron** sözü ile taşıdığı anlam yerleşmişti artık. Tüm ülkenin başında bir tek Patron'un bulunması misali, her birliğin komutanı n'aparsa yapsın, Patron olmalıydı.

---

(1) Votçina — Eski Rusya'da babadan oğula geçen çiftlik. Çiftlik sahibi aynı zamanda Devlet tarafından tayin edilen yargıç ve idarecisi sayılırdı, köylülerin davalarına bakardı.

Ancak merhametsiz Frenkel'in uluşu, A-B-C-Ç grupları biçiminde özetlenen sert kaşağı, GULAG'ın yelesi için düşünülmüş, kamp düzeni içinde sonsuza kadar yerleşmiş ise, kaşağının dişleri arasından fazladan işçi kaçırmak, bu kere ustalık ve kurnazlık isterdi. GULAG kadrosunun bir tek terziye açık olan yerden bir atölyelik terzi geçirmek, bir tek kunduracı yerine alayını doldurmak gerekiyordu ki, çiftliğinden yararlanmış olasın! Daha nice yararlı usta var, hepsini el altında bulundurmak ne güzel olacak! Niye eserlerimiz bulunmasın, niye subay sofrasında turfanda sebze yenmesin? Aklı başında yöneticiler sebze bahçesi işini daha büyük çapta uygulamak, tutukluları da ürününden yararlandırmak isterlerdi, çünkü işine gelirdi: Karşılık olarak tutukludan daha yüksek randıman alınacağı bir gerçekti, fakat yapacak adamı nereden bulsun?

Tabii yine bir çare bulundu: Tutuklulara fazla iş yüklemek, GULAG'ı biraz atlatarak üretim şeflerini de azıcık oyalamakla oldu. Bölge içinde geniş çaplı faaliyetler, meselâ büyük bir inşaat söz konusu olduğu zaman mahkûmların hepsini Pazar günleri de veya çalışarak geçirilmiş on saatten sonra geceleri de çalışmaya mecbur etmek mümkündü. Eğer iş devamlıysa çalışmaya çıktıkları belirtilen tutukluların sayıları şişirilirdi. Oturma bölgesinde kalan işçiler yine üretime gitmiş sayılırlardı, çavuşlar ise onların payına düşeni kampa getirirdi. Yani gidenlerin (nasıl olsa norm altında kalanların) emeklerinin bir kısmı çalınmış olurdu. Sonuçta çalışan tutuklular daha çok yorulur, daha az yerlerdi ama çiftlik iktisaden gelişirdi. Yoldaş subayların hayatları çok daha tatlı olurdu, tek düzenlikten kurtuluyorlardı.

Kimi zaman kamp yöneticileri arasında değerli kişiler çıkardı, böylesi, bir de birlikte çalışacak, hayâli zengin bir mühendis buldu muydu, kamp bölgesi sanki geniş bir ikmal merkezine dönüşürdü. Böylesi artık resmiyet kazanır, kadrolu, endüstriden sipariş alan, dört başı mamur atölye durumuna gelirdi. Ne varki, plânlamaya dahil edilemiyordu ve o yüzden devletten araç ve gereç almak imkânından yoksun kalırdı. Hepsini kendisi yapacaktı.

Kengir kampında kurulu ikmal merkezini anlatalım. Terzihaneyi, kürkhaneyi, mücellithaneyi, marangozhaneyi ve benzerleri geçelim, anlatmaya bile değmez, çapsız işler. Kengir'dekilerin dökümhanesi, tesfiyehanesi vardı! 20. yüzyılın ortalarında, kendilerince vücuda getirilen matkap ve bileme tezgâhlarını kullanırlardı! Torna tezgâhını yapmaktan âciz kaldılar ama, bu

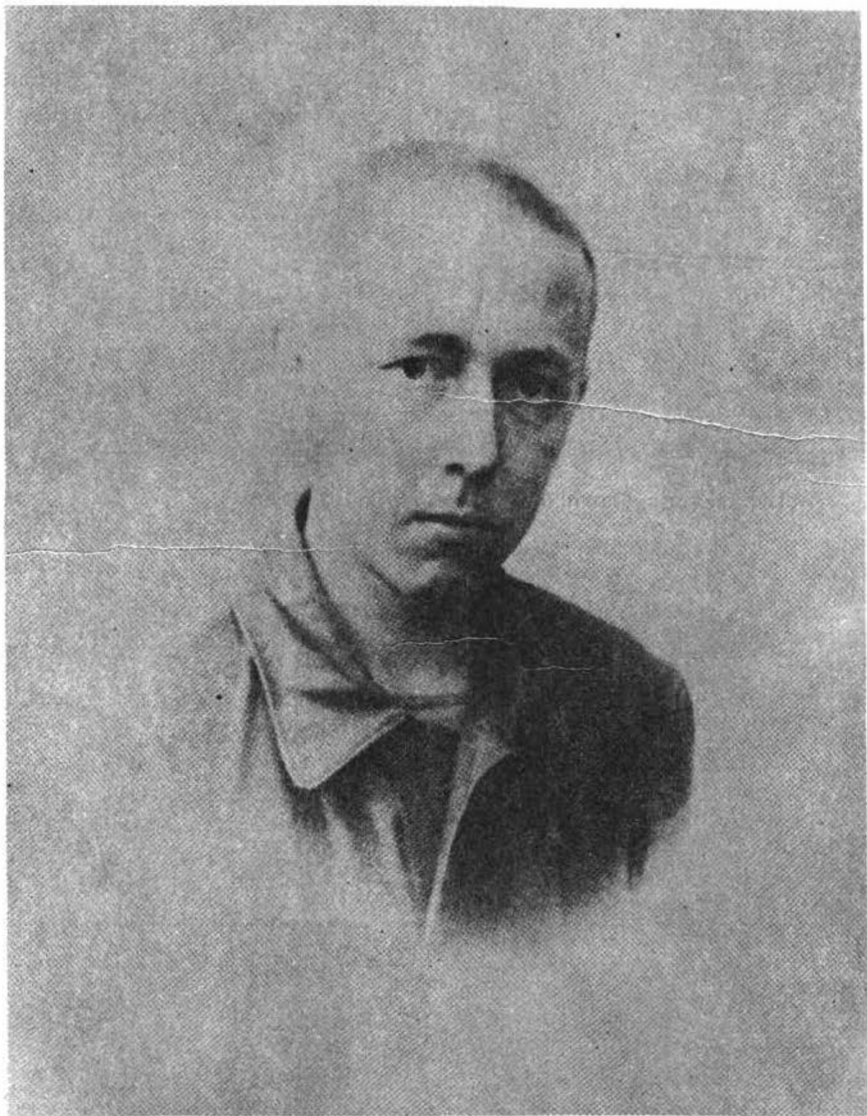
kere **lend-leasing** kanununun [1] **kampçasını** uyguladılar: Tezgâhı güpegündüz üretimden aşırdılar. Şöyle yapıldıydı: Kampa ait kamyonu, kamp dışında, üretimin yapıldığı binanın yanına soktular, ustabaşının ayrılmasını beklediler. Sonra hep beraber, tüm ekiple, tezgâhın üzerine çullandıktan sonra, onu kamyona sokmayı becerdiler. Ana kapıdan kolay geçildi, çünkü her iki tarafın koruyucusu aynı MVD asker, önceden anlaşmaya varılmış kimselerdi. Torna doğrudan doğruya kampa sokulduktan sonra iş bitmiş sayılırdı, çünkü hürlerden hiç biri oraya giremezdi. Sorumsuz, aklı küt tutuklulardan şimdi bir şey sorulabiliyor muydu? Üretim kısmının atölye şefi küplere biniyor, torna nerede diye soruyor? Onlar: Hangi torna? Var mıydı? Biz görmedik, diyorlar. Onemli avadanlık kampa aynı yoldan gelirdi, fakat daha fazla tutuklunun cebinde veya eteği altında.

Günlerden bir gün, kamp ikmal merkezi, Kengir şehrindeki cevher değerlendirme fabrikasının kanalları için döküm kapak yapma işini üzerine almıştı. İş tezgâhlandı, yürüdü fakat hurda demir bitiverdi. Kamp, font'u nereden bulsun? N'olacak, aynı maden değerlendirme fabrikasının devrim öncesinden, eski işletmeden kalma birinci cins dökümden yapılı payandaları vardı, onları tutuklulara çaldırttılar, kampta eriterek kapak haline soktular, o şekliyle teslim ettiler. Fabrika bedelini kampa ödedi. Okuyucumuz şimdi böylesine aktif ikmal merkezinin kendi masrafını kurtarma konusunda hem kendi durumunu, hem memleket ekonomisini hangi yoldan pekleştirdiğini görüyor.

Hangi işin altına girmezlerdi ki! Krupp'un bile cesaret edemeyeceği girişmeler vardı içlerinde. Kanalizasyon için büyük toprak künk, yel motoru, saman kesicisi, kilit, su pompası yapmak, et kıyma makinasının, transmisyon kayışlarının, hastane otoklavların tamiri vardı programlarında. Kafatası ameliyatlarında kullanılan, kafatasını delen matkapları bilerlerdi. Çıkmaz yolun girişinde bulunma durumu, insana neler yaptırmaz ki? Aç kalırsın - bulursun, derler. Yapamayız, beceremeyiz dediniz mi, ertesi gün kamp bölgesi dışına, işe sürerler. Bölge içi daha rahat: Sabahları konvoyla saf saf işe gitme yoktu bir kere. Daha kolay iş, kendi hesabına ufaktan bir şey yapmak imkânı da var. Hastanenin işini görürsün, karşılığında iki gün rapor alırsın, mut-

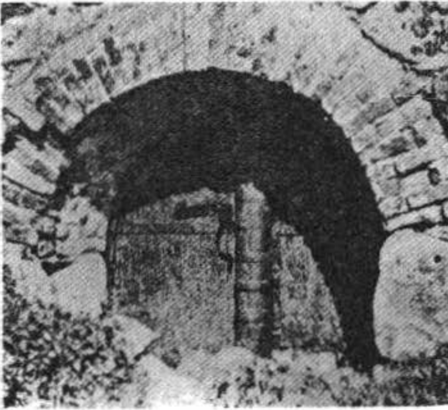
---

(1) Lend - leasing — Ödünç verme ve kiralama kanunu, İkinci Dünya Savaşında çıktı ve uygulandı: B. Amerika, iktisaden geri kalmış müttefiklerine, bedeli sonradan alınmak üzere, karşılıksız araç ve gereç vermeye başlamıştı.

Kaluga Kapısı kampında Soljenitsin. Temmuz 1946

1. Solovetsk kalesinin (kreml'inin) genel görünüşü.

2. Ringa kapısı

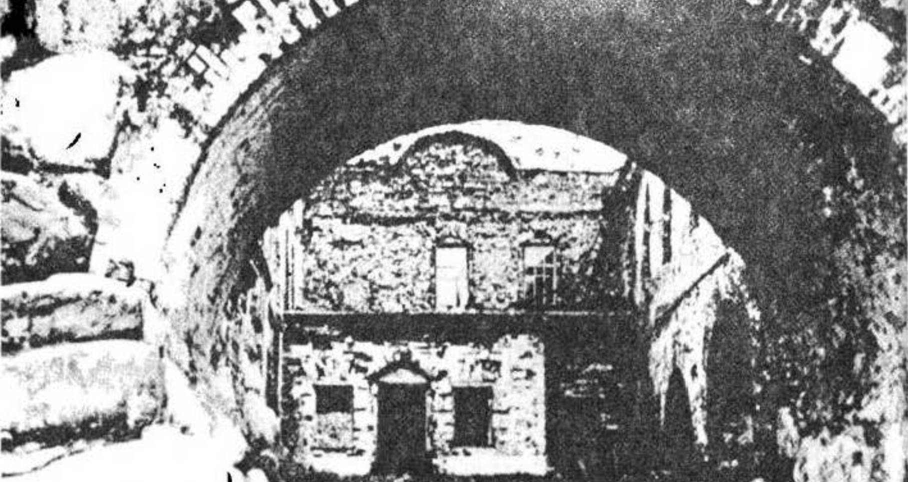

3. Baltalı tepeye giden merdiven

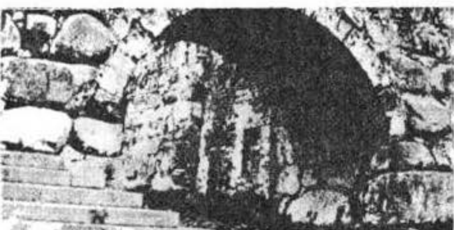

4. «Sekir tepesi» (baltalı tepe)

5. Çan kulesi

7. German şapeli

8. Preobrajeniye katadrali

9. Onüçüncü bölüğe girişriş

10. Aron Solts

11. Naftaliy Frenkel

12. Yakov Rappoport

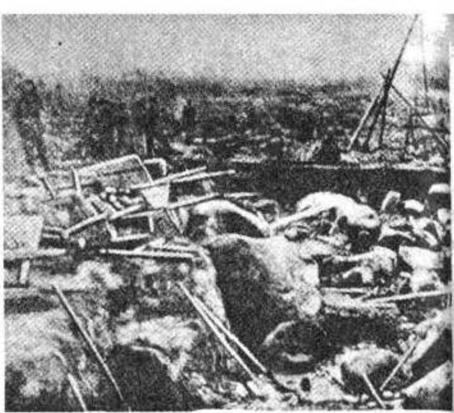

13. Matvey Berman

14. Lazar Kogan

15. Generih Yagoda

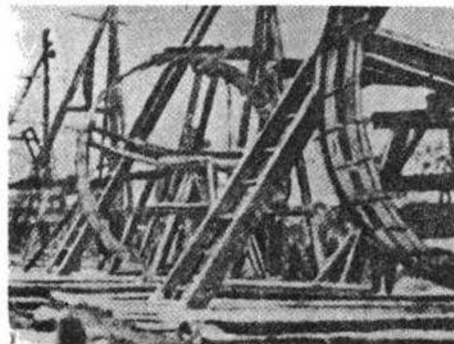

16. Karda İşbaşı

17. Kuyu çıkrığı

19. Frenkel, Firin ve Uspenskiy

18. İlk Makanizmalar

20. Börek dağıtımı.

21. «Kanalın erken tamamlanması için bütün işçiler yarışıyor »

23. «Yoldaşlar, daha iyi, daha neşeli yaşıyoruz! Neşe işi yürütüyor. Yüksek normlar bunun sonucu.»

24. «Kahrolsun kamçı! Beygirin ona ihtiyacı yok!»

. Kanal inşaatında orkestra

25. Fırtınada İşbaşı

26. Öncü işçiler

3. Kadınlardan oluşan öncü işçiler ekibi.

30. Kanalda Kış

32. Kollektif'te çalışan işçiler

3. Glebov ailesi

35. Kamp oturma bölgesi

34. «Baba», yüzbaşı Lebedev

6. Çebotarev ailesi

37. Beregovaya

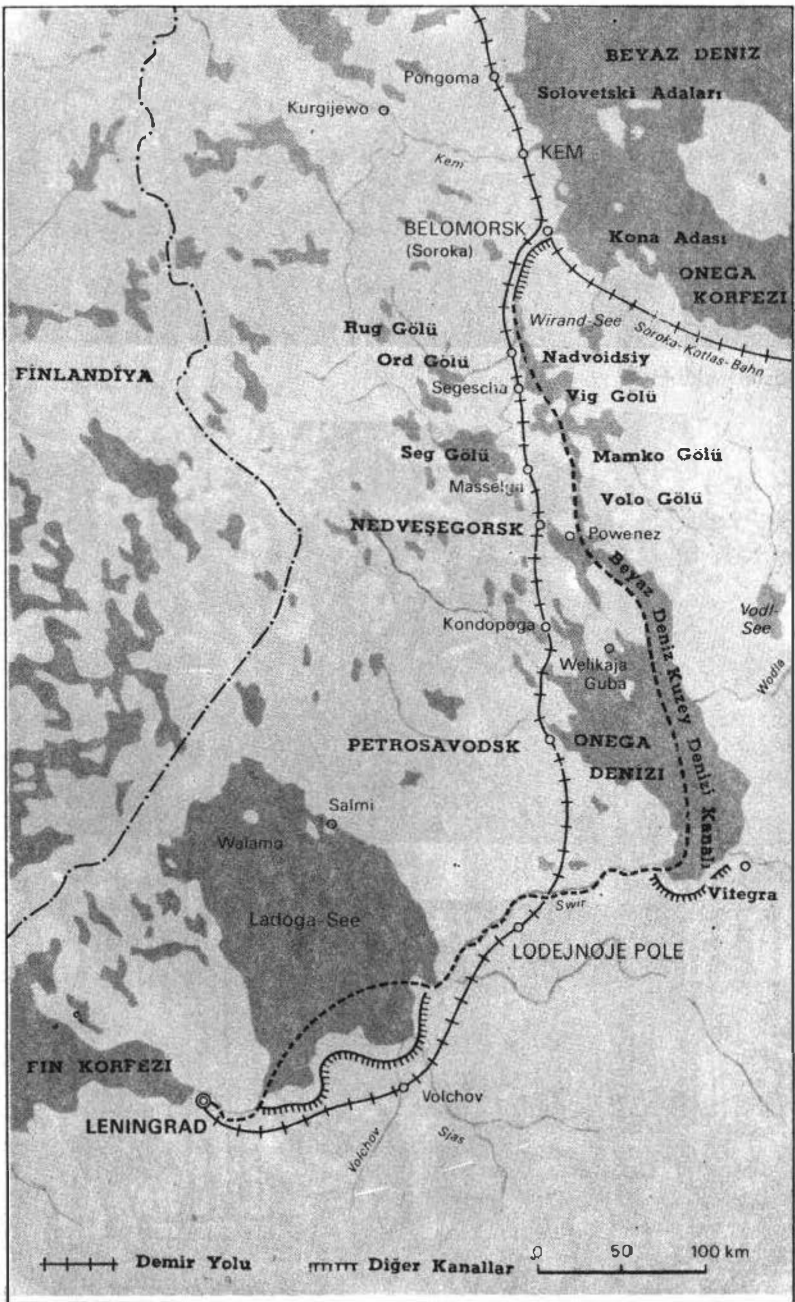

38. Gösteri ekibi

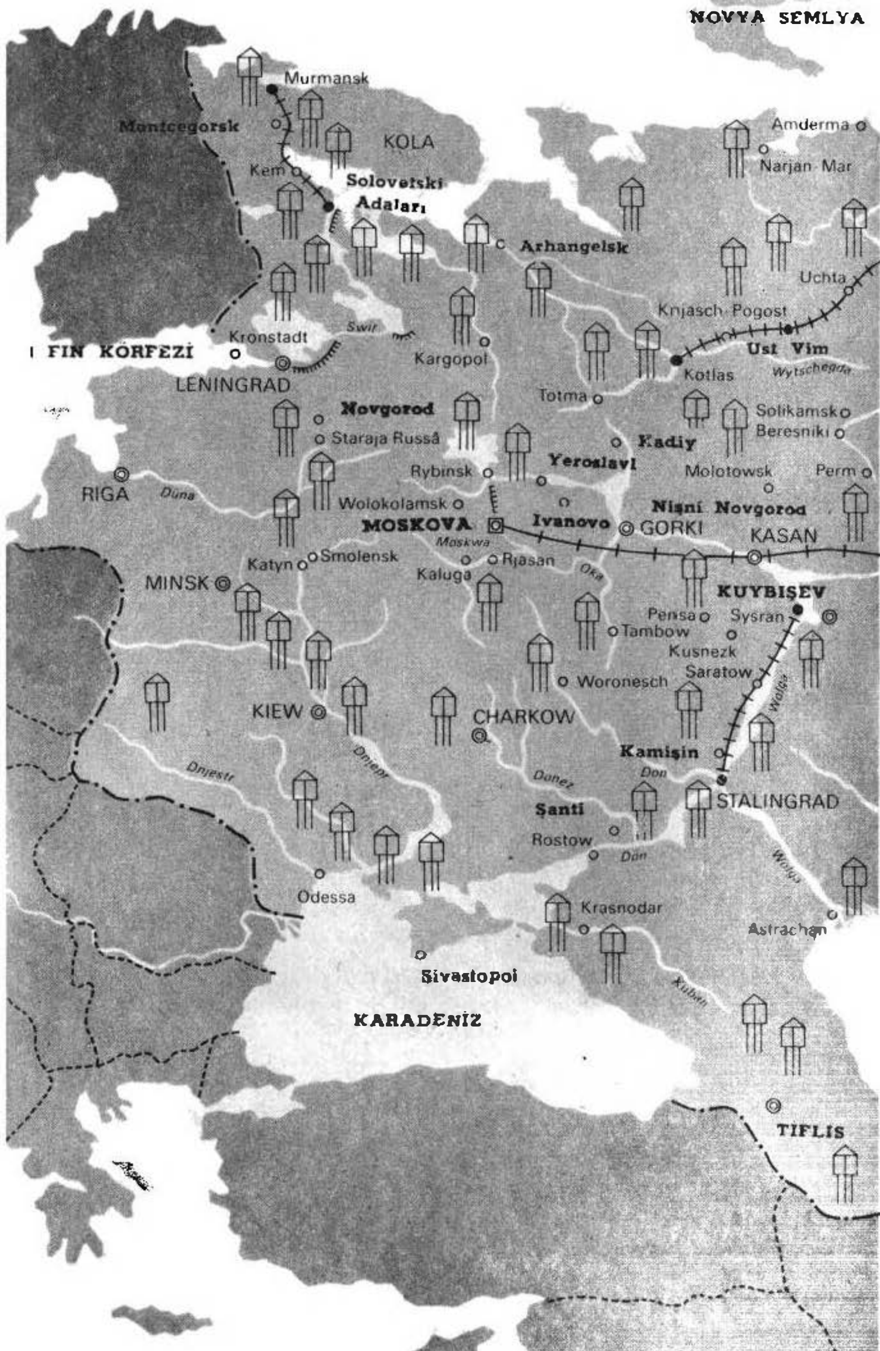

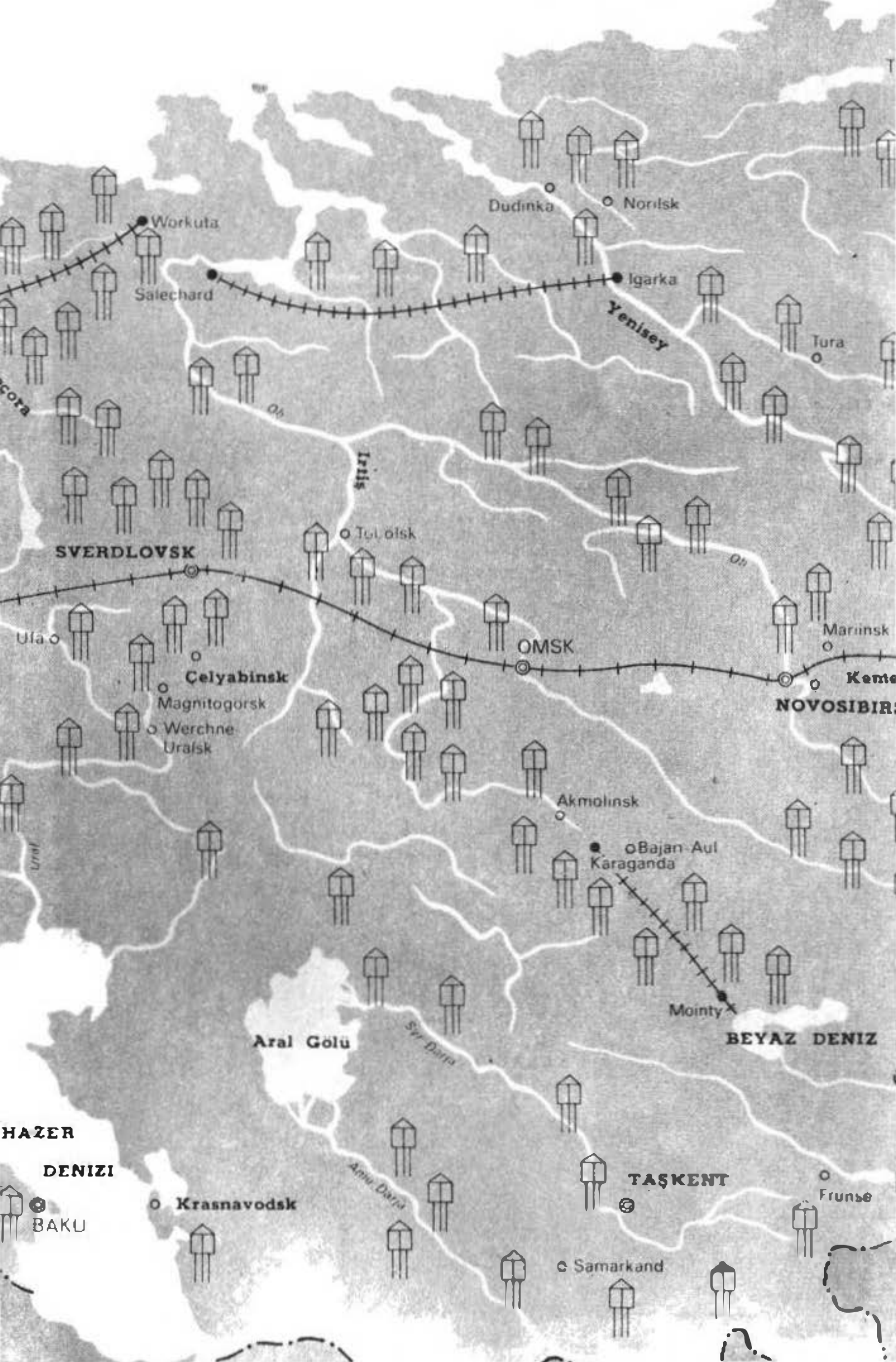
39. Gösteri ekibi

BEYAZ DENIZ
Pongoma
Solovetski Adaları
Kurgijewo
KEM
Kem
BELOMORSK
(Soroka)
Kona Adası
ONEGA
KORFEZI
Wirand-See
Soroka-Kotlas-Bahn
Rug Gölü
Ord Gölü
Nadvoidsiy
FİNLANDİYA
Segeschа
Vig Gölü
Seg Gölü
Mamko Gölü
Masselga
Volo Gölü
NEDVEŞEGORSK
Powenez
Beyaz Deniz Kuzey Denizi Kanalı
Vodl-See
Kondopoga
Welikaja Guba
Wodla
PETROSAVODSK
ONEGA DENIZI
Salmi
Walamo
Vitegra
Swir
Ladoga-See
LODEJNOJE POLE
FIN KORFEZI
Volchov
LENINGRAD
Volchov
Sjas
Demir Yolu
Diğer Kanallar
0
50
100 km

NOVYA SEMLYA
Murmansk
Montcegorsk
KOLA
Amderma
Narjan-Mar
Kem
Solovetski
Adaları
Arhangelsk
Uchta
Knjasch-Pogost
Swir
Kronstadt
FIN KÖRFEZİ
Kargopol
Ust Vim
Kotlas
Wytschegda
LENINGRAD
Totma
Novgorod
Solikamsk
Beresniki
Staraja Russâ
Kadiy
Rybinsk
Yeroslavl
Molotowsk
Perm
RIGA
Düna
Wolokolamsk
Nişni Novgorod
MOSKOVA
Ivanovo
GORKI
KASAN
Moskwa
Katyn
Smolensk
Rjasan
Kaluga
Oka
MINSK
KUYBIŞEV
Pensa
Sysran
Tambow
Kusnezk
Saratow
Woronesch
Wolga
KIEW
CHARKOW
Kamişin
Dnjepr
Dnjestr
Donez
Don
Şanti
STALINGRAD
Rostow
Don
Wolga
Odessa
Krasnodar
Astrachan
Sivastopol
Kuban
KARADENİZ
TIFLIS

Workuta
Salechard
Dudinka
Norilsk
Igarka
Yenisey
Tura
Ob
Irtiş
Tobolsk
SVERDLOVSK
Ufa
Çelyabinsk
Magnitogorsk
Werchne
Uralsk
OMSK
Mariinsk
NOVOSIBIR
Akmolinsk
Bajan-Aul
Karaganda
Mointy
BEYAZ DENIZ
Aral Gölü
Syr Darja
Amu Darja
Ural
HAZER
DENIZI
BAKU
Krasnavodsk
TAŞKENT
Frunse
Samarkand

Jana
Indigirka
Lena
Lena
snojarsk
Tayşet
Bratsk
Baykal Gölü
BAYKAL
Nerçinsk
Irkutsk
AMUR-
BÖLGE
Çidinsk

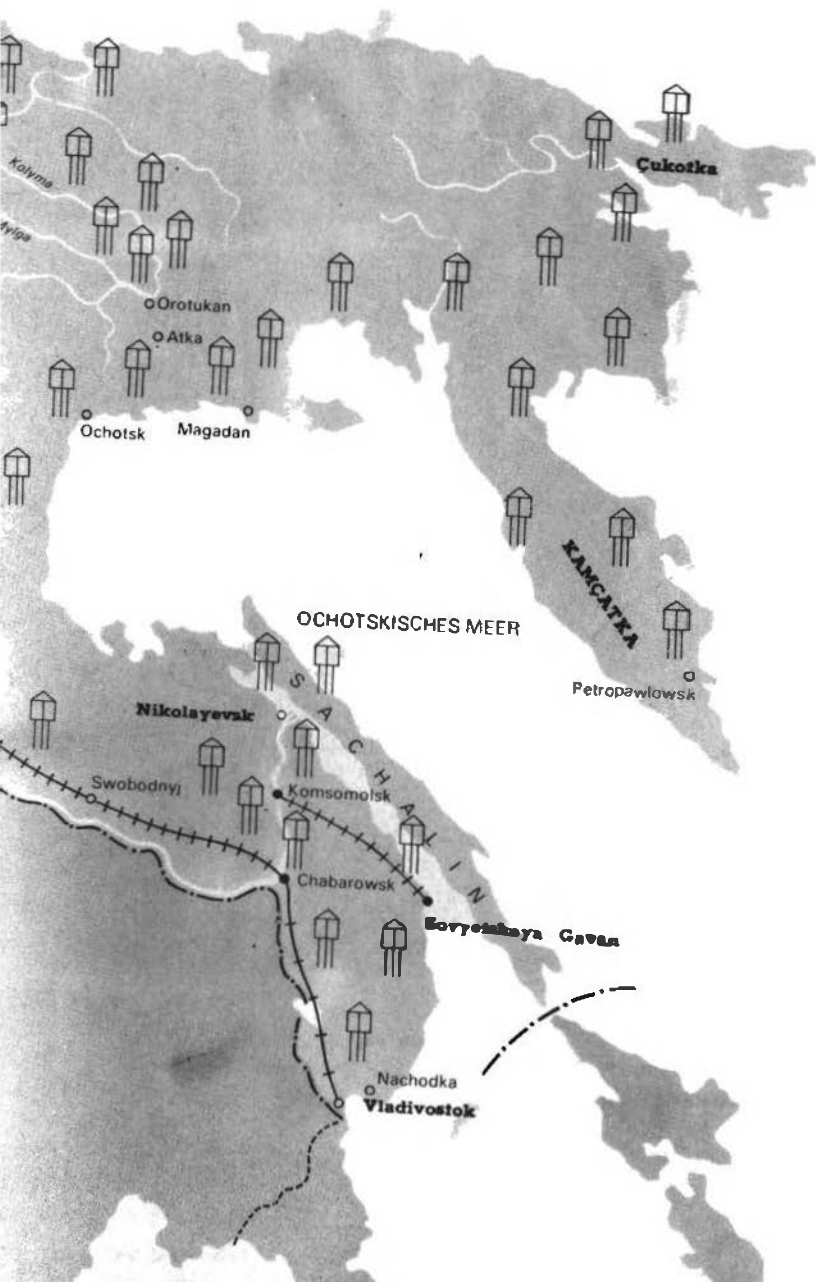

Isçi Kampı (Arbeiter Lager)

Sürgünlerin yaptığı Demiryolu

Kanallar

0 300 600 900 km

Kolyma
Çukoťka
Orotukan
Atka
Ochotsk
Magadan
KAMÇATKA
OCHOTSKISCHES MEER
SACHALIN
Petropawlowsk
Nikolayevsk
Swobodnyj
Komsomolsk
Chabarowsk
Nachodka
Vladivostok

fakta iş mi yaptın - ilâve porsiyon yemek, birbirinden mahorka gelecektir, yöneticilerden - ekmek.

Hem gülünç, hem eğlenceli oluyor. Mühendisler hep bilmece karşısında kalır: Hangi malzemeden? Nasıl yapılsın? Çöplükte bulunan bir demir parçası, kimi zaman projeyi değiştirirdi. Yel makinasını yaptılar, fakat fırıldağı döndürecek yay yok. Çare? İki ip bağlandı, iki tutukluya emir verildi: Rüzgârın yönü değiştiği zaman koşacaklar, iplerden çekerek, fırıldağı döndürecekler. - Tuğla da imal edilirdi: Kil şeridinden kalın, telle tuğla boyu parçalar keserdi, transportöre aktarırdı. Transportörü çalıştırmak da kadının görevi ama, iki eli meşgul olduktan sonra, nasıl yapsın? Tutuklunun türetici zekâsı bunun altında kalır mı hiç? Kadının kalçalarına iki okçuk bağladılar, bir yandan tuğla keserken, vücuduna sıkıca bağlanan aygıtın yardımıyla, sert ve üstüste yapılan kalça hareketiyle kadın transportörü çalıştırıyordu! Ne yazık ki durumu tespit eden resim yok elimizde.

Bunlar yapıladursun, Kengirli ağanın sinesine yerleşen inancı bu kere yerinden oynatmak olmazlığı belirdi: Benim tutuklularımın yapamayacağı iş yok diye tutturdu. Bir gün başmühendisi çağırttı, çok acele pencere camı ve kavanoz yapımına geçilmesini emretti! Bunlar nasıl yapılır? Çocuklar bilmiyorlardı. Rafta pinekleyen ansiklopedi cildini buldular, genel bilgi dışında bir şey yoktu. Reçetesi bile. Buna rağmen soda için sipariş verdiler, kvarts kumu da arayıp buldular, getirdiler. Ve en önemlisi - arkadaşlardan cam kırığı getirmelerini istediler: Yeni bir mahalle yapılıyordu, orada çok cam kırılıyordu. Ham maddelerin hepsini fırına soktular, erittiler, karıştırdılar, çektiler - sonunda düz cam plâkaları çıktı. Şu var ki, plâkanın bir yanı 1 santimetre, diğer yanı 2 milimetre. İçinden bakıldığında en yakın dostu bile tanıyamazdınız. Fakat mamûlün şefe gösterileceği gün yaklaşıyor, n'parsınız? Tutuklunun günü - akşama kadar sürer, bugünü atlatayım da, yarını yarın düşünürüz, der. Bir binadan hazır, kesilmiş pencere camından bir miktar çalmışlar, şefe göstermişler. Şef memnun, «Aferin çocuklar, sanki gerçeği! Şimdi seri imalâta geçin,» diyor. - «Vatandaş şef, daha fazlasını yapamayız,» - «Ama neden?» - «Çünkü pencere camı hamuru içine molibden'in girmesi şart, bizde biraz vardı, bitti,» - diyorlar. - «Bulunmaz mı?» - «Nereden bulunsun,» - diyorlar. - «Yazık oldu, ya kavanozlar molibdensiz olur mu?» - «Kavanozlar belki de olur,» - diyorlar. - «Pekalâ, o zaman kavanozlara kuvvet verin.» Fakat nedense iğri büğrü çıkan tüm kavanozlar, az sonra çatlıyordu. Bir gardiyan kavanoza süt doldurmuş, elinde yalnız boğaz kısmı kalmış, süt dökülmüş. - «Vay alçaklar, sabotajcılar!

Faşistler! Topunuz kurşuna dizilmeli!» diye küfürü bastı gardiyan.

Moskova'da Ogaryov Caddesinde eski evler, yeni inşaatlara yer açmak için yapılırken yüz yıldan fazla zamandır tavan kirişliği görevini yapan direkler atılmadı, yakacak olarak da kullanılmadı, tam aksine bunlardan mobilya yapıldı. Dedelerimiz tarafından itinayla kurutulmuş, temiz, iyi, çın çın öten kereste idi!

Oysa bizler hep acele eder, hep dara dar yetişiriz. Kirişlerin kurumasını mı bekleyeceğiz? Kaluga Kapısı kampında keresteye en iyi antiseptik maddeler sürdüğünüz halde, çürümeye başlar, mantarlaşırlardı. Hem de bu o kadar çabuk olurdu ki, binanın anahtarını teslim etmeden önce döşemeleri söküp aradaki kirişleri değiştirmek gerekirdi.

Bu yüzden bizlerin, tutukluların yaptığı şeylerin hiç birinin - ülkenin her yanında yapılanlar gibi - Ogaryov Caddesindeki eski kirişler gibi yüz yıl sonra çın çın ötmeyeceği besbelli.

Sovyetler Birliği trampet ve davul sesleri arasında ilk Sputnik'i fırlattığı gün Ryazan'daki evimin pencerelerinin önünde tutuklu ceketleri ve pamuklu pantalonlar giymiş dört hür kadın tezkerelerle ikişer ikişer üçüncü kata harç taşımakla meşguldüler.

Bana «Tabii, doğru,» diye cevap verenler çıkacaktır. «Ama baksanıza, yine de dönüyor o!» diyecekler!

Körolası, orası doğru, bu özelliği **o n d a n** geri alamazsınız, - dönüyor o! (1)

Bu bölümü mahkûmların hiç değilse Stalin'in ilk beş yıllık planları devrinden Kruşçev'in zamanına kadar yaptıkları işlerin uzun listesi ile bitirmek daha uygun olurdu. Ama tek başıma bu görevin üstesinden gelemem. Yalnız bir başlangıç yapabilirim. İsteyen devam edip tamamlasın.

— Beyaz Deniz - Baltık Denizi Kanalı (1932), Volga - Moskova Kanalı (1936), Volga - Don Kanalı (1952)

— Kotlas - Vorkuta demiryolu ile Salehard ek yolu.

---

(1) 1633'te İtalya'da Engizisyon Mahkemesi karşısına çıkarılan Galileo Galilei, baskı altında kilisenin resmî görüşünü kabul etmek zorunda kalmıştı. Yani Dünyanın merkez, Güneş ve yıldızların çevresinde döndüğünü öğreten Aristoteles'in görüşünü. Fakat dayanamamış, diz çökerek getirdiği yeminden sonra, «Fakat herşeye rağmen Dünya dönüyor,» demiş. Yazar bunu belirtiyor.

— Rikasiha - Molotovsk demiryolu (*)
— Salehard - Igarka demiryolu (terk edildi)
— Lalsk Pinüg demiryolu (terk edildi)
— Karaganda - Mointi - Balhaş demiryolu (1936)
— Volga'nın sağ kıyısındaki demiryolu
— Finlandiya ve İran sınırları boyunca uzanan askerî demiryolları
— Trans - Sibirya demiryolunun ikinci hattı (1933 - 1935, yaklaşık olarak 4.000 kilometre)
— Tayşet'ten Lena'ya giden demiryolu (BAM'ın başlangıcı)
— Komsomolsk - Sovyetskaya Gavan demiryolu
— Sahalin Adasında Pobedino istasyonundan Japon demiryolu şebekesine kadar uzanan demiryolu
— Ulan - Bator'a (**) giden demiryolu ile Moğolistan'ın karayolları
— Moskova - Minsk Anayolu (1937 - 1938)
— Nogayevo - Atka - Nera Anayolu
— Kuybişev barajı inşaası
— Nişnetulomsk (Murmansk yakınında) barajı inşaası
— Üst - Komenogorsk barajı inşaası
— Balhaş bakır kombinası (1934 - 1935) inşaası
— Solikomsk kâğıt kombinası inşaası
— Berejniki kimya kombinası inşaası
— Magnitogorsk kombinası inşaası (kısmen)
— Kuznetsk kombinası inşaası (kısmen)
— Marten fırınlarının yapımı
— Moskova'daki Devlet Lomonosov Üniversitesi inşaatı (1950 - 1953, kısmen)
— Amur nehri yanında Komsomolsk şehrinin kurulması
— Sovyetskaya Gavan şehrinin kurulması
— Magadan şehrinin kurulması
— Norilsk şehrinin kurulması
— Dudinka şehrinin kurulması
— Vorkuta şehrinin kurulması
— Molotovsk şehrinin kurulması (Svereodvinsk, 1935'ten beri)

(*) Kudma Nehri kıyısında, Yagrı Adasında ve Rikasiha kasabasında bulunan kamplar.

(**)Bu demiryolu yapılırken nöbetçiler kaldırıldı ve mahkûmların kendilerini Moğollara komsomol ve gönüllü olarak tanınmaları istendi. Moğollar da onları dinledikten sonra «demiryolunuzu alın götürün bize koyunlarımızı geri verin dediler.

— Dubna şehrinin kurulması
— Nahodka limanının kurulması
— Sahalin'i anakaraya bağlayan petrol hattı
— Atom endüstrisinin bütün binalarının yapımı
— Radyoaktif elemanların elde edilmesi (Çelyabinsk, Sverdlovsk ve Tura'da uranyum ile radyum)
— Ayırma, değerlendirme tesislerindeki çalışmalar (1945 - 1948)
— Uhta'da radyum çıkartılması, petrol işlenmesi ve ağır su imâli
— Petşora ve Kuznek ovalarında, Karagan'da Suçan madenlerinde kömür çıkartılması
— Djezkazgan'da, Güney Sibirya'da, Buryat - Moğol Cumhuriyetinde, Şorye ve Hakasye'de, Kolo Yarımadasında maden cevheri çıkartılması
— Kolıma, Çukotka, Yakutistan'da, Vaygaç adasında, Maykain'de (Bayan - Aul bölgesinde) altın üretimi
— Kolo Yarımadasında Apatit çıkartılması (1930'dan beri)
— Amderma'da spat-flüor çıkartılması (1926'dan beri)
— Nadir metallerin çıkarılması (Akmolinsk bölgesinde «Stalinskoye» madeni, 1950'ye kadar)

Ülkenin ihtiyacı ve ihraç için tomruk yığma. Bütün Avrupa Rusyasının Kuzeyinde ve bütün Sibirya'da. Tomruk yığma kamplarını saymaya çalışmak gücümüzün dışında. Bunlar Takımadalarının yarısı demektir. İlk adlar bile bizi ikna edecektir: Kain ırmağinin kıyısındaki kamplar, Uftüga - Dvina'da, Vitşegda'nın kolu Nem ırmağının kıyısında (sürgün edilen Almanlar), Ryabovo'da Vitşegda kıyısında, Kuzey Dvina'da Çerevkovo'da, küçük Kuzey Dvina'da, Aristovo'da...

Böyle bir liste yapmak mümkün müdür acaba?... Ormanda, çevresinde bir tek ağaç kalmayıncaya kadar, bir, iki, üç yıl için kurulan ve sonradan bir daha gözükmemek üzere kaybolan bu binlerce geçici orman kampı hangi haritada, kimlerin hafızasında kalmıştır? Yalnız tomruk yığmaları mı? Takımadalarının eskiden su üstünde duran bunca adacıklarının komple listesinden ne haber? İşlerinde ünlü büyük, onlarla yıl aynı yerde kalanlar da vardı, yol güzergâhlarıyla beraber yer değiştiren noktalar da. Tutukluları uzun yıllar barındıracak oturaklı cezaevlerinin yanında, çadırlardan, sondurmalardan kurulu aktarma hapishaneleri de bulunurdu. Böyle bir haritaya kolhozdaki tutuklu odalarını, kentlerdeki hapishaneleri kim geçirebilir? Ya tarım kolonileri ve onlara bağlı, cezalıların yollandığı ot biç-

me ve hayvan bakım noktalarını? Şehirler sokaklarına serpili ay çiçeği misali ufak endüstri kolonileri? Moskova ve Leningrad için ayrı haritalar çizilmeliydi. (Kremlin'e yarım kilometre uzaklıkta bulunan kamp noktası unutulmamalıdır) Sovyetler Sarayının yapımının başlangıcı. Takımadalarının 1920 - 1930 yılları görünümü başka, 1950 - 960 ınki başka, apayrı yerlerde. Zaman içindeki hareketi nasıl gösterelim? Kaç adet harita gerek? Nıroblag olsun, Üstvımlag olsun, Solikam veya Potma'yı haritada göstermek için, eyaletler taranacak. İçimizden sınırları dolaşan var mı?

Günlerden bir gün o haritayı görmeyi ümit ederiz.

Ve devam edelim:

— Karelya'da gemilere odun yüklenmesi (1930'a kadar. İngiliz basını mahkûmlar tarafından yüklenmiş odunun alınmaması için çağrıda bulunduktan sonra, tutuklular hemen iç Kareliyaya götürüldüler.)

— Savaş sırasında cepheye malzeme taşınması (Mayınlar, mermiler, bunların anbalajlanması, üniforma dikilmesi.)

— Sibirya ile Kazakistan'da devlet tarım çiftliklerinin kurulması 1920 yılını izleyen devreyi ,o yılların hapis evlerinde, ıslahhanelerinde, ıslah - çalıştırma müesseselerinde üretileni bir kenara iterek, **şu yirmibeş yıl (1929 - 1953) içinde yüzlerce üretim kolonisinin** neyle meşgul olduklarını, ne ürettiklerini bir sorsak? (O koloniler ki, memlekette onsuz doğru dürüst bir kent dahi düşünülemez).

Ya yüzlerce ve yüzlerce tarım kolonisinin ürettiği, neydi?

Tutukluların yaptığını saymaktansa, yapmadıklarını saymak daha kolay: salam, sucuk ve pasta.

Üçüncü cildin sonu

DÖRDÜNCÜ CİLT

Ruh ve Dikenli Tel

**«Bakın, size bir sır söylüyorum:
Hepimiz ölmeyeceğiz, fakat
Hepimiz değişeceğiz.»**

Korentlilere, 1. Mektup, 15,51

1 Yükseliş

Fakat yıllar yerinde durmuyor ki...

Kampta şakayla: «Kış - Yaz - Kış - Yaz» diye sayardık, oysa zamanın akışı hiç de öyle değil. Uzadıkça uzayan Sonbahar, sonu gelmez Kış, istemeye istemeye boy gösteren İlkbahar, arkasından kısacık Yaz. Takımadalarının Yazı - kısadır.

Bir yıl bile - ne bitmez çile! Düşünme payı olarak o süre içinde sana ayrılan zaman ne tutar? Üçyüzotuz kere ince yağmurun altında, nefes kesici kar fırtınasında veya dondurucu sağlam soğukta, işe gitme hazırlığı içinde sabah yoklamasının bitmesini beklersin. Üçyüzotuz gün, kafan boş, yabancının yararına bıktırıcı işi yaparsın. Üçyüzotuz akşam, paydostan sonra, sırılsıklam olmuş, soğuktan titreyerek, uzaktaki kule nöbetçilerinin toplanmasını beklersin. Oraya kadar gidiş. Geriye dönüş. Yediyüzotuz çorba tası, yediyüzotuz porsiyon lâpa üzerine eğilirsin. Ranzanda uykuya dalarsın, uykudan kaldırılırsın. Kitap ve radyo avutmaz seni, Allah'a şükür, yok onlar.

Bir yıllığı - o kadar. Fakat 10 yıl, 25 yıl bekler seni.

Distrofiye yakalanarak hastaneciğe yatmak da var - **düşünmek** için birebir.

Düşün! Belâya çattınsa, kıssadan hisse çıkarmaya bak.

Sonsuz gibi gelen bu zaman içinde tutukluların ruh ve beyinleri cansız değil ya?! Uzaktan bakıldığında kaynaşan bitlere benzerler, oysa Evrenin taçı sayılırlar, öyle değil mi? Ruhları Tanrısal Ateşten hisselerini almamışlar mıydı? Ufak bir kıvılcım? Ona bugün ne oldu?

Öteden beri yerleşmiş kanı: Suçluya kesilen cezanın, hapiste geçecek **süre** halini alması, ilgiliye suçunu düşünmeğe bol keseden zaman kazandırmak için düşünülmüştür. Ceza süresince vicdan azabı çeksin, pişmanlık getirsin, yavaş yavaş huyundan vazgeçsin.

Ne var ki **vicdan azabı - GULAG Takımadalarının bilmediği duygudur.** Yüz yerliden beşi - hır-

sız, serseri. İşlediği suçlarla övünürler, ileride daha alâsını işlemeyi umarlar. Pişmanlık duygusuna kapılmak için sebepleri yok. Beşi - a l ı r k e n ölçüyü kaçırmışlar. Yurttaşları soymuyorlardı, bizim zamanımızda büyük çapta i ş yapmak için devleti bulmak gerekiyordu. Devlet ki, halkın parasını akılsızca çarçur ediyordu. Bunlar neye pişman olsun? Belki daha fazla almadıklarına, büyüklerle paylaşmadıklarına, bu yoldan hürriyetten olmalarına hayıflanıyorlardı. Yerlilerden seksenbeşi tamamen suçsuz, vicdan azabı için sebep yok. Suçu düşünmekle yapmış olabilir. (Gerçi kimisini öylesine şaşırtırlar, kafasını öylesine ütülerler ki, sonunda kendini beğenmemiş olur, işlemediğinin azabını çeker. Zoya Kosmodemyanskaya'ya lâyık olmadığına üzülen Nina Peregud'u hatırlayalım.) Veya başka yolu yokken, esir olmakla. Veya Alman ışgali zamanında, açlıktan ölmemek için, çalışmakla. (Yasak ile yasak olmayanı ayırt edemeyenlere de rastlanırdı, keşke ölseydim, o ekmeği yemeseydim, diyorlardı şimdi). Kolhozda karşılık almadan çalışırken, evdeki aç çocuklara tarladan bir şeyler getirmekle suç işlemiş olabilir. Aynı maksatla çalıştığı fabrikadan öteberi aşırmakla da mümkün.

Hayır, hayır, vicdan azabı çekmen için hiç bir sebep yok. Vicdan paklığı, dağdaki göl gibi, gözlerinden ışıl ışıl parıldıyor. (Istırapla yıkanmış gözlerin bu kere başkasının gözündeki bulanıklığı da görmek yeteneğine kavuştu, bundan böyle ispiyonları rahatlıkla teşhis edersin. ÇEKA - GB bu yeteneğimizin farkında değil, bizim gizli silâhımızdır o. Ve ona karşı kullanıyoruz.)

Dostoyevski ve P. Yakuboviç'in kürek mahkûmlarıyla bizim aramızdaki en büyük fark - bizlerin, hemen hemen hepimizin, kendimizi suçsuz bilmemizde ifadesini bulmuştu. Obürkülerde - toplumdan kopma olayına bağlı duygular, lânetlenmiş olma hissi vardı. Bizde - başımıza gelenin rasgele her yurttaşın başına gelebileceği bilinci. Dikenli telin yaptığı ayırımın bir simge olduğunu da anlıyorduk - telin öbür tarafında kalanların çoğu hiç kuşkusuz kendilerini suçlu biliyordu, telin beri tarafında kalanlar, bizler, kendimizi milyonları etkileyen felâketin kucağına düşmüş görüyorduk.

Ama felâket insanı öldürmez. Onu atlatabilmek gerekir.

Kamplarda intihar olaylarının şaşılacak kadar seyrek olmasının sebebi de bu değil midir? Evet, içerde bulunmuş herkes bir intihar olayı hatırlayabildiği halde yine de azdır. Halbuki kaçma teşebbüslerini daha kolay hatırlayacaktır. Bunların intiharlardan daha fazla olduğunu biliyoruz! (Sosyalist gerçekçilik düşkünleri beni övebilirler: İyimser davranıyorum.) Kendi

kendini sakatlama olaylarının sayısı da intiharlardan çoktu. Ama bu yaşamayı doğrulayan bir davranıştır: Bütünü kurtarmak için bir parçayı feda etmek! Hattâ mana, istatistik yönden bakılırsa, kampta bin kişiye isabet eden intihar oranı dışardakinden daha düşük gibi geliyor. Tabii bunun doğruluğunu kontrol edemem .

Meselâ Anne Skripnikova 1931'de Medvejegorsk'ta otuz yaşlarında bir adamın kendini kadınlar tuvaletine astığını hatırlıyor. Hem de hürriyete kavuştuğu günde. Acaba o zamanların hürriyetine karşı duyulan tiksinti yüzünden mi? (İki yıl önce karısı tarafından terkedilmişti ama, o zaman kendini asmamıştı) - Voronov adlı konstrüktör de Burepolom merkezi kampının kulübünde kendini asmıştı. - Komünist ve parti üyesi, uzatmalı tutuklu Aramoviç ise 1947'de Knyaj - Pogost makine fabrikasının tavanarasında kendini asmıştı. - Savaş yıllarında Kras kampında ümitsizliğin en aşırı sınırına kadar itilen, bizim insafsızlığımıza alışkın olmayan Litvanyalılar vurulmak için nöbetçilerin üzerine yürümüşlerdi. - 1949'da Vladimir - Volinsk'ta sorgu sırasında şok geçiren genç bir adam sorgu hücresinde kendini asmak istemiş ama Boronyuk tarafından kurtarılmıştı. - Moskova'da Kaluga Kapısındaki revirde eski bir Letonyalı subay yatıyordu. Bir gün gizlice yarı tamamlanmış, boş katlara çıkan merdiveni tırmanmaya başladı. Onu yatağında bulamayan bir tutuklu - hemşire hemen arkasından gitti. Subayı beşinci katın balkon kapısı açıklığının önünde buldu ve hasta gömleğinden yakaladı. Ama adam hemen gömleğini çıkarttı ve kendini iç çamaşırlarıyla boşluğa atarak, o güzel Yaz günü büyük Kaluga Caddesini dolduran yayaların gözleri önünde çakan beyaz bir yıldırım gibi aşağıya düştü. - Komünist Alman kadını Emmi kocasının öldüğünü öğrenince kendi de ölmek için çıplak olarak dondurucu soğuğa çıktı. Vladimir özel - cezaevinde İngiliz Kelly hücresinin kapısı açıkken, eşikte duran gardiyanın gözleri önünde ustaca damarlarını kesti. (*)

Tekrar ediyorum: Bu tür olayları birçok kimseler anlatırlar ama - düzinelerce milyon tutuklu ile kıyaslanırsa - sayıları yine de pek azdır. Saydığımız örnekler de intihar olaylarının çoğunun yabancıları, Batılıları kapsadığını ortaya koyuyor. Takımadalara girmek onlar için bize olduğundan çok daha yıkıcı

(*) Bunun için kullandığı alet lavabonun kenarından kopartılmış bir emaye parçasıydı. Kelly onu yatağının yanındaki ayakkabısının içine saklamıştı. Yataktan örtüyü ayakkabısının üzerine düşürdü, emaye parçasını alıp örtünün altında bilek damarını kesti.

bir darbedir. Biz de «iyi niyetliler» arasında görülürdü. (Çenesi kuvvetli olanlar dışında.) Bunu anlayışla karşılamak gerekir, kafalarının için nasıl durmadan uğulduyor, her şey nasıl karmakarışık oluyordu, kimbilir? Nasıl dayanılır? Sovyet gizli ajanı olarak bütün ömrünü «komünizme» vakfeden Polonyalı asil Zoya Zaleskaya sorgusu sırasında üç kere intihar etmek istedi. Kendini astı, kurtardılar, damarlarını kesmek istedi, engel oldular, altıncı kattan pencereden atlamak istedi, uyuklayan sorgu yargıcı eteğinden yakalamayı başardı. (Kurşuna dizmek için üç kere kurtardılar.)

İntihar doğru olarak nasıl anlamlandırılabilir? Meselâ Ans Bernstein intihar edenlerin korkak olmadıklarını, bu iş için büyük bir irade gücü gerektiğini ileri sürer. Kendisi sargı bezlerinden bir ilmik yapmış başını buna geçirdikten sonra bacaklarını toplayarak kendini boğmaya çalışmıştı. Gözlerinin önünde yeşil daireler belirdi, kulakları uğuldadı ve elinde olmaksızın tekrar ayaklarını yere koydu. En son denemesinde de ip koptu ve hayatta kaldığı için sevinç duydu.

İntihar etmek için en ümitsiz durumda bile irade gücü gerektiğini inkâr etmiyorum. Uzun zaman bu konuda hüküm verebilmek imkânından yoksundum. Bütün hayatım boyunca intihar fikrinin aklıma bir kere olsun gelmeyeceğinden emindim. Ama kısa bir süre önce kasvetli aylar geçirdim, yaşamaya devam edersem hayatımın eserinin mahvolacağını hissettim. O hayattan itilmeyi, ölmenin yaşamaktan daha kolay olduğu düşüncesinin gittikçe kabardığını açıkça hatırlıyorum. Fakat bu herhalde karaktere ve içinde bulunulan durumun güçlüğüne göre farklılık gösterir. Aynı sebepten de çok eskiden beri iki ayrı görüş tarzı vardır.

Suçsuz yere acı çeken milyonlarca insanın birdenbire beraberce intihar ettiklerini düşünmek çok etkilidir. Hükümetin canını iki yönden yakacaklardı: Suçsuzluklarını göz önüne sermekle ve ücretsiz çalışma gücünü ortadan kaldırmakla. Hükümet birdenbire yumuşar mıydı? Tebaalarına acır mıydı?... Sanmıyorum. Bu Stalin'i durdurmazdı, hemen yirmi milyon hürü dışardan ödünç alacaktı.

Ama hiç böyle bir şey olmadı. Sabırları, dayanma güçleri sonuna varan yüzbinlerce, milyonlarca insan ölüyorlardı ama, nedense intihara hemen hemen hiç rastlanmıyor sayılırdı. Kötürüm bir hayata, açlığa, dermansızlığa, aşırı çalışmaya mahkûm oldukları halde hayatlarına son vermiyorlardı!

Düşündüm ve şu sebebi daha kuvvetli bildum: İntihar eden

hep iflâs etmiş bir kişi, hep çıkmaz sokaktaki bir insan, hayatını artık kaybetmiş, mücadeleye devam etme gücü kalmamış bir kimsedir. Eğer bu milyonlarca çaresiz yaratık yine de hayatlarına son vermedilerse, bu onların içinde herhangi bir yenilmez duygu, herhangi bir güçlü inanç hâlâ yaşadığı içindir.

Bu - genel suçsuzluk inancıydı. Bu - Tatarların işgaline uğrayan Rusya halkının topluca sınavdan geçirilmesine benziyordu.

Pişmanlık getirilecek hiç bir şey yoksa - Allah aşkına, tutuklu neyi düşünmekle vaktini doldurur? «Dilenci çantası artı hapisane - akıl eder» diye bir söz var. Oldu, akıllandık, şimdi n'apacağız?

Birçokların başından geçti, yalnız bende değil. Hapse ilk girişimizde gökyüzü simsiyah bulutlarla kaplıydı, yerden fışkıran duman ve ateş - Pompei'nin son günlerini, belki de kıyamet gününü akla getiriyordu. Sebep? Tutuklanan herhangi biri değil, tutuklanan Dünyanın özü - BEN idim de, ondan.

Hapiste geçen son günlerin gökyüzü - sonsuzluğa kadar yükseliyordu, berraklığı eşsizdi, rengi maviden fazla beyaza çalıyordu.

Dinî inançlara bağlı olanlar dışında hepimiz, saçlarımızı yolmak için ellerimizi başımıza götürürdük - oysa usturayla kazınmıştı kafalar! Bunu nasıl yaptık? Nasıl oldu da, muhbirlerin farkına varmadık? Düşmanlarımızın farkına varmadık? (O an içimizde kin doğuyor, öç almayı düşünüyoruz). Ne ihtiyatsızlık! Körlük! Nice hata! Durumu nasıl düzelteyim? Çabuk davranayım! Yazmam ...söylememi... haber vermem gerek... diye düşünürüz.

Hiç bir şeye gerek yok. Hiç bir şey kurtarmaz seni. Günü geldiğinde 206'ncı madde altına imzamızı basıyoruz, günü geldiğinde yargıçlar heyetinin yüzümüze karşı söylediği kararı dinler veya OSO'nun gıyabımızda verdiği karardan bilgi alırız. Hepsi o kadar.

Sonra sevkiyat devresi gelir. Bir yandan gideceğimiz yeri düşünürken, öbür yandan geçmişe dalarız: Ne güzel de yaşıyorduk! (Hayatımızın kötü olması hali fikrimizin seyrini değiştirmezdi). Ya kaçırılmış fırsatlar? Nice koparılmamış çiçekler! Bundan sonra acaba yerlerini doldurabilecek miyim? Omrüm vefa ederse, hayatımı düzene sokacağım, akıllıca yaşayacağım! Gelecekte **hürriyete kavuşma günü**, doğan güneş gibi şimdiden ışıldıyor.

Sonuç: O günü görmem gerek. Ne pahasına olursa olsun, yaşamak!

Söz ve kulak alışkanlığıyla «Ne pahasına olursa olsun» diyerek geçeriz.

Deyimin içindeki sözcüklere hakkını verdiğimiz zaman, ne yaman tövbedir o: «Ne pahasına olursa, yaşamak».

Böylesine yemin getirenin hiç bir şeyden gözü yılmaz artık, kendi derdi yanında Dünyanın ve insanların tüm meseleleriyle Dünyanın kendisi pek ufak kalır.

Kamp hayatının büyük kavşağı budur işte. Burada yollar sağa ve sola ayrılır. Bir tanesi yokuş yukarı, diğer yokuş aşağıdır. Sağa gidersen hayatını kaybedersin, sola gidersen vicdanını..

Kendinden aldığın «y a ş a» emri, yaşama gücünün tabii çıçrpıntısıdır. Yaşamayı kim istemez ki? Kimin hakkı değil? Vücudumuz seferberlik ilân eder, tüm hücrelere emir: Yaşayın! Göğüs kafesimizde güçlü enerji yükü yoktan var olur, kalbimiz, durmasını engelleyecek elektron bulutuna girer. Otuz sıska, güçsüz mahkûm kutup buzunda, kar fırtınasında beş kilometre uzaktaki hamama yürütülür. Hamamdan da dostça söz edemeyiz, beş seferde altışar kişi yıkanır, kapı dosdoğru dondurucu soğuğa açılır, sıraların gelmesini bekleyen veya yıkandıktan sonra dışarı çıkanlar başlarında nöbetçi olmadan geri gidemeyecekleri için dışarıda, açık havada beklerler. Değil zatürree, nezle bile olmazlar. (Elli yaşındayken kampa gelen, altmışı doldururken serbest bırakılan yaşlı bir adam da on yıl boyunca böyle yıkandı. Sonra serbest bırakıldı ve evine döndü. Orada, çevresinde üzerine titreyen, ona bakan yakınlarının arasında bir ay içinde göçüp gitti. «Hayatta kalmak» emri artık geçerli değildi...»

Hayatta kalmak kavramı ise «Ne pahasına olursa olsun!» demek değildir. Ne pahasına olursa olsun, başkalarının hayatı pahasına demektir.

Gerçeği itiraf edelim: O büyük yol kavşağında, ruhların ayrıldığı noktada, ne yazık ki, çoğunluk sağa dönmez. Ama neyse ki dönenlerin sayısı da tek tük değildir. Bu yolu seçmiş olanlar çoktur ama kararlarını bağıra bağıra ilân etmezler. Onları tanımak için dikkatli bakmak gerekir. Düzinelerce defa seçim yapmak şansı tanındı onlara, ama bildiklerinde ısrar ettiler.

Meselâ elli yaşlarında kampa gelen Arnold Suzi. Hiç bir zaman dindar değildi. Ama doğru, dürüst bir insandı. Başka türlü yaşamayı bilmiyordu. Bu yüzden kampta da öyle yaşamaya devam etti. Batılı olması ora koşullarına uymaması için ikin-

ci sebepti. Genel işlerde çalıştırıldı, ceza bölgesinde kaldı, ölmedi. Hem de kampa geldiği gibi kaldı. Onu geldiği zaman da tanıyordum, sonradan da tanışıklığımız devam etti. Tanıklık edebilirim. Yalnız kamptaki hayat sırasında üç etkenin ona yardımı oldu. Malûl sayıldı, yıllarca posta ile paket aldı ve müziğe olan yeteneği sayesinde amatör sanatçılarla birlikte geçindi. Fakat bu üç etken yalnız onun neden hayatta kaldığını açıklayabilir. Bunlar olmasaydı ölürdü ama, yine değişmezdi. (Ya ölenler, onlar da belki değişmedikleri için öldüler?)

Gayet basit ve temiz yürekli bir insan olan Taraşkeviç hatırladıklarını şöyle anlatır: «Bir ekmek hakkı veya bir yudum tütün dumanı için sürüngen gibi sürünmeye istekli tutuklu vardı. Ben ölüme çok yakındım ama vicdanım temiz kaldı. Beyaza hep beyaz dedim.»

Cezaevinin insanlarda köklü değişiklikler yarattığı yüzyıllardır bilinir. Bunun sayısız örneği vardır. Meselâ Silvio Pellico. Bu fanatik Carbonara sekiz yıl cezaevinde kaldıktan sonra uysal bir katolik olmuştu. (*) Bu durumda bizde hemen akla Dostoyevski gelir. Ya Pisarov? Petropavlovsk cezaevinden sonra onun ihtilâlci ateşinden geriye ne kalmıştır? Bunun ihtilâl için iyi olup olmadığı tartışılabilir ama bu değişiklikler hep ruhun derinleşmesine yol açar. İbsen «Oksijen yetersizliği vicdanı da körletir,» (**) der. Hayır! Bu o kadar basit değildir. Hattâ tersine! Meselâ General Gorvatov: Gençliğinden beri arazide, orduda kariyer düşünmeye zaman bulamamıştı. Sonra da hapse girdi ve - ne iyi - hafızasında çeşitli olaylar canlanmaya başladı: Suçsuz birisinden casus diye şüphelenmesi, tamamiyle suçsuz Bir Polonyalıyı kurşuna dizdirmesi (***) (Başka ne zaman hatırlayabilirdi? Bel ki de affedildikten sonra yine pek o kadar iyi hatırlamamaya başlamıştır?) Mahkûmların geçirdikleri ruhsal değişiklikler hakkında çok şey yazıldı, bu neredeyse bir çeşit cezaevi ilmi oldu. Meselâ Lutşenezki ihtilâl öncesi Cezaevi dergisinde şunları yazıyordu: «Karanlık insanları ışığa karşı daha hassas yapar, zoraki hareketsizlik yaşamak, haraket etmek, çalışmak arzusunu uyandırır; sessizlik onu benliğinin derinlerine varan düşüncelere iter, çevresini geçmişini, içinde bulunduğu zamanı ve geleceğini düşünmeye zorlar.»

Bizi aydınlatanlar hapse girmemiş kimseler içeridekiler için

(*) S. Pelliko, Moi temnizy («Cezaevlerim,») St. Petersburg 1836.
(**) «Bir halk düşmanı»nda.
(***) Noviy Mir, 1964: Nr: 4

ancak dışarıdaki birisinin açısından acıma duyarlar. Halbuki kendisi de hapse atıldığı halde Dostoyevski cezayı savunurdu. İşte bu düşünücüdür.

Atasözü «Hürriyet bozar, hürriyetsizlik düzeltir,» der.

Pelliko ile Lutşenezki cezaevi hakkında yazarlardı. Dostoyevski ise ceza olarak, hapis cezasının uygulanmasını isterdi. «Ya hangi hürriyetsizlik öğreticidir?»

Kamp mı?

Burada insan duraklıyor.

Tabii ki kampımız cezaevi ile kıyaslanırsa, zehirli ve zararlı olduğu anlaşılır.

Tabii kampımız cezaevi ile kıyaslanırsa, zehirli ve zararlı olduğu anlaşılır.

Tabii Takımadaları yaratırken ruhumuzu yükseltmek için yapmadılar. Ama yine de: Kampta varlığını sürdürebilmek için hiç bir ümit yok mudur?

Daha da ötesi: Kampta gerçekten ruhsal bir gelişme olamaz mı?

1940 sıralarında doğan E. K., Kruşçev zamamnda şiir okumak üzere Mayakovski Meydanında toplanan ve «Cezaevi arabaları» ile götürülen gençlerdendi. Potma'daki kamptan sevgilisine şunları yazıyordu: «Burada küçük üzüntülerden, dertlerden uzaktayım... Bende bir değişiklik oldu... Burada insanın içindeki, hoşnutsuzluk ve kendini beğenmişlik yıllarında dıştan gelen böğürtüyle boğulan ses işitiliyor.»

1946 yılında Samarka kamp noktasında bir grup aydın, ölümle karşı karşıyadırlar. Açlık, soğuk, insafsızca çalıştırılma onları yitirmiştir, uyumak imkânına bile sahip değildirler. Uyuyacak yer yoktur, toprak barakalar henüz yapılmamıştır. N'apıyorlar? Hırsızlık mı yapıyorlar? İspiyonculuk mu? Mahvolan hayatları için ağlaşırlar mı? Hayır! Ölümden onları ayıran, bir kaç hafta değil, birkaç gündür. Olduğu halde bir duvarın dibine otururlar, son uykusuz bekleme saatlerini şöyle geçirirler: Timofeyev - Ressovski aralarında bir «seminer» düzenler. Aceleyle bildiklerini anlatır, hayatlarının son derslerini verirler. Peder Saveliy «Ayıpsız Ölüm» hakkında konuşur, Ortodoks bir teolog «Patristik» (1) ten söz açar, bir üniat papazı (2) dinî inançları ve kilise hukukunu anlatır, bilim adamı gelecekteki enerji kaynaklarının

---

(1) Patristik — Kilise babalarının hayatı ve eserlerinden söz eden bilim.

(2) Uniat — Katolik ve Ortodoks mezheplerinin birleştirilmesini amaç tutan akım.

temelleri hakkında bilgi verir, Leningrad'lı bir ekonomi uzmanı yeni fikirler olmadan Sovyet ekonomisinin prensiplerinin neden kurulamadığını açıklar. Timofeyev - Rossovski de mikrofiziğin temellerinden söz eder. Toplantıdan toplantıya sayıları azalır, eksilenler - morgta. Ölümün eşiğinde bu konulara karşı ilgi duyabilen - bir aydındır, işte.

Özür dilerim, sizden bir şey soracağım Hayatı sever misiniz? Siz, siz! Ayakla tempo vurarak «Hayat, ne severim seni, ben âşığım sana» şarkısını söyleyen sizler? Sahi, sever misiniz? Lütfen sevmeye devam edin! Kamp hayatını da! Çünkü o da hayattır!

«Kaderle savaşmadığın yerde,
Ruh yücelir ve canlanır sende».

Bunu söylemekle halt karıştırdınız. Su koyvereceğin yer işte orası.

Yolumuz, seçtiğimiz yol, virajlarla dolu. Yukarıya mı? Gökyüzüne mi? Buyurun, ayaklarımızı sürçtüre sürçtüre çıkalım.

Belli bir süre sonra hürriyet anlamını da yadırgarız. Hürriyeti, bize zorla mal edilmek istenen yabansı hak, bünyemize ters düşen sun'î bir kavram olarak görürüz.

«Hürriyete kavuşma günü!» Sevsinler! Bu memlekette hürriyet varmış gibi! Veya daha önce ruhen serbest kalmayanı, hür kılmak varmış gibi!

Ayağımızın sürçtüğü taşlar aşağıya dökülüyor. Geriye, geçmişe doğru, geçmişin külüdür.

Yükseliyoruz.

Cezaevinde düşünmek iyidir, ama kampta da fena değildir. Özellikle toplantılar olmadığı için. Toplantısız on yıl! Temiz dağ havasının karşılığı! Kampçıbaşılar senden vücudunu ve çalışma gücünü isterler, seni bitkin düşürünceye kadar, hattâ öldürünceye kadar hırpalarlar, ama düşüncelerine karışmazlar. Beynini vira ederek, yerinde tespite çalışmazlar. (*) Bu da ayaklarını serbestçe hareket edebilmelerinden daha geniş bir serbestlik duygusu verir:

Kimse seni partiye girmek için başvurmaya zorlamaz. Kimse gönüllü kurumlar için üyelik aidatları toplamaz. Mahkeme

---

(*) **Talihsiz Beyaz Deniz ve Volga Kanalları devri hariç.**

karşısında hakkını «savunan» avukat gibi senin hakkını koruyacak sendikalar yoktur. Üretim toplantıları yoktur. Hiç bir işe seçilmez, tam yetkili olamazsın. Ve en önemlisi propaganda yapmak ve propaganda dinlemek zorunda değilsindir. İpin çekilir çekilmez, kukla gibi «İstiyoruz!... İzin vermiyoruz!...» diye bağırmana gerek yoktur. Serbestçe, gizli bir seçiçmde, tek adaya oy vermek için seçim lokaline gitmen gereksizdir. Senden sosyal görevler beklenmez. Kendi hatalarının tenkidi de istenmez. Duvar gazetesi için senden makale istemezler. Eyâlet gazetecileri ile röportaj yapmazsın.

Kafan yüklü değil - Takımadalarda yaşamak için tercih sebebi olamaz mı?

Bir tercih sebebi daha: Senin ne aileni, ne de malını elinden alabilirler. Onlar zaten alınmıştır. Olmayanı Allah da almaz. Bu oturaklı bir hürriyettir.

Hapiste düşünmek iyidir. En küçük olay bile uzun, anlamlı düşüncelere yol açar. Kampta üç yıl içinde bir kere - ne duyulmamış olay! - film gösterilmişti. Sporcu hayatını konu alan bir komedi. «İlk Eldiven».. En ucuz cinsten. Sıkıcı. Fakat ahlâk çekici inatla, perdeden seyircinin beynine iner:

«Önemli olan sonuçtur, ama o lehinize değil.»

Perdede gülüşülür. Salonda da gülüşülür. Film bittikten sonra gözlerin kamaşarak adımını Güneşli avluya attığın zaman bu cümle hatırından çıkmaz. Akşamleyin ranzanda yatarken bunu düşünürsün. Pazartesi günü sabah sayımında yine bunu düşünürsün. İstediğin kadar düşünebilirsin. Bu düşünceyle başka nerede o kadar uğraşabilirdin? Ve yavaş yavaş zihnin berraklaşır.

Bu sözler şaka değildir. Bulaşıcı fikirdir. Üstelik vatanımızı çoktan etkisine aldı bile. Zaman zaman onu besleriz de. Sadece maddi sonucun önemli olduğu düşüncesi içimize öyle yerleşmiştir ki herhangi bir Tuhatşevski, Yagoda veya Zinovyev'in hain olduğu, düşmanla işbirliği yaptığı açıklanınca halk şaşkınlıkla sorar: «Çıkarları neydi?» Nesi eksikti?

Ahlâk seviyemizin göstergesi! «Neyi eksikmiş?» Yiyeceği ve yirmi takım elbisesi, iki sayfiye yeri, bir otomobili, bir uçağı ve itibarı olduğuna göre, o halde: «Neyi eksikti? Bir insan için (bu üç kişiden söz etmiyorum) maddî çıkarlardan daha başka sebepler de bulunabileceği milyonlarca vatandaşımızın aklına bile gelmez.

Herkesin etine, kanına işlemiştir: «Önemli olan sonuçtur!» Bu bize nereden geldi?

Önce bayraklarımızın şöhretinden ve «vatanın şerefi» olarak adlandırdığımız kavramdan. Bütün komşularımızı boğduk, kestik ,onlara dayak attık, böylece genişledik - önemli olan sonuçtur, diyordu vatanımızın halkı.

Daha sonra bizim Demidov'lardan, Kabanih'lerden, Tsibukin'lerden o huyu edindik. (*) Yukarıya tırmanıyorlardı, omuz üzerine çıkarak, çizmeleriyle kopardıkları kulaklara bakmaksızın - dinine düşkün, dürüst halkımızda hep aynı kanı yerleşmeye devam ediyordu: Önemli olan sonuçtur.

Bunlardan sonra da - sosyalistin her türünden, en çok - en ileri, sabırsız, hata yapmaz Öğretiden ki, doktrinin özü şu formülle özetlenir: Önemli olan sonuçtur! Önemli olan - militan parti kurmak! Hükümeti ele geçirmek! Onu başkasına bırakmamak! Rakipleri yitirmek! Demir ve çelikte üretim rekorunu kırmak! Füzeleri savurmak!

Bu endüstri, bu roketler uğruna hayatımızın düzeninden, aile bütünlüğünden, halkımızın manevî sağlığından, tarlalarımızın, ormanlarımızın, ırmaklarımızın ruhsal değerinden olduk ise - boş verin, önemli olan sonuçtur!!

Fakat - hepsi yalan! İşte yıllardan beri Cumhuriyet Birliğine ait zindanda katır gibi çalıştık. İşte her yıl bir halka atarak, hayat anlayışımızı geliştire geliştire doruğa ulaştık, şimdi tepeden bakarak - sonucun önemli olmadığını görüyoruz! Sonuç değil, önemli olan - RUH'dur. Önemli olan - **n e y i n** yapıldığı değil, **n a s ı l** yapıldığıdır. Neye ulaşıldığı değil - ne pahasına ulaşıldığı.

Eğer sonuç önemli ise biz mahkûmlar için de şu temel kural geçerlidir: Ne pahasına olursa olsun hayatta kalmak! Yani takırdamak, arkadaşları ele vermek ve karşılığında sıcak bir yer, hattâ belki de zamanından önce serbest bırakılmak hakkını kazanmak. Şaşmaz doktrinin ışığında bunda bir kötülük olmasa gerek. Çünkü böyle davranırsan sonuç senin lehine olacaktır ve önemli olan da sonuçtur. Şüphe yok, sonuca varmak - güzel şey. Ama insanlık kavramı pahasına değil.

Eğer yalnızca sonuç önemli ise o zaman bütün gücünü ve aklını kullanıp genel işlerden kaçman gerekir. Susmaya, sürünmeye, tükürük yalamaya razı olup Pridurki'lerden ayrılmamalısın. Ve böylece hayatta kalmalısın.

Eğer esas önemli ise, ister istemez genel işlere alışman ge-

(*) **Demidov,** ihtilâlden önce Rusya'da Urallardaki madenlerin büyük bir kısmına sahip olan nüfuzlu bir sanayici aile - **Kabanih:** Aleksander Ostrovski'nin «Fırtına» adlı piyesinin kahramanlarından

rektir. Paçavralara, ellerinin derisinin parçalanmış olmasına! Küçük ve kötü parçaya razı olmalısın. Hattâ belki ölüme bile. Ama yaşadığın sürece ağrıyan sırtını gururla doğrultabilirsin. Hiç bir tehditten korkmadığın, hiç bir mükâfat istemediğin anda sahiplerinin baykuş gözlerinde tehlikeli birisi sayılırsın. Çünkü sana nasıl etki edeceklerdir?

Moloz (evet, ama taş değil) dolu teskereyi götürürken arkadaşın ile sinemanın edebiyatı nasıl etkilediğini tartışmak sana zevk bile verir. Tuğla duvarın yanında boşalmış sıva teknesinin üzerine oturup bir sigara yakmak hoşuna gider. Ustabaşı oradan geçerken duvara bir göz atar, dizdiğin tuğlalara yandan bakarak:

«Sen mi yaptın? Fena değil!» dediği zaman gurur duyarsın.

Bu duvara ihtiyacın yoktur, onun halkının mutlu geleceğini yaklaştırdığına da inanmazsın. Yine de sen, zavallı perişan köle ellerinin yarattığı bu eserin önünde kendi kendine gülümsersin.

Anarşistin kızı Galya Venediktova revirde hastabakıcı olarak çalışıyordu. Fakat orada hastaların bakımıyla uğraşılmadığı, personelin kendi bakımıyla ilgilendiğini görünce, inat etti, eline kürek ve tokmak aldı, genel işlere çıktı. Ruhunu böyle kurtardığım söyler.

İyilere bir parça kuru ekmek yarar, kötülere ise et dolu tencere bile fayda vermez.

(İyi, güzel, ama ya kuru ekmek bile yoksa?)

Eğer bir kere «Ne pahasına olursa olsun hayatta kalma» formülünden vazgeçtin, sessiz, basit insanların yoluna adımını attınsa hürriyetinden yoksun olman eski huylarını şaşılacak bir şekilde değiştirir. Hem de bu değişiklik seni bile şaşırtan bir yönde gerçekleşir.

Kampta insanın içinde acılık, huzursuzluk, hedefsiz bir nefret, sinirlilik, kendine hâkim olamamak gibi duyguların birikeceği sanılır. (*) Zamanın akışı içinde, hürriyetten yoksun olma

---

(1858). Zengin bir tüccarın karısı olup çökmeğe yönelen patriyarkal bir ailenin despot bir koruyucusu idi. **Tsibukin:** Çehov'un bir hikâyesinde geçen tüccar ve sanayici bir ailedir, (1900); dalavere ve sahtekârlıkla zengin olmuşlardı.

(*) Eski zamanlardaki ihtilâlcilerde bunun birçok işaretlerini bulmak mümkündü. Serafimoviç bir hikâyesinde sürgündekilerin müşterek hayatlarını bu yönden anlatır. Bolşevik Olminskiy ise şunları söyler: «Acılık ve nefret! Mahkûm bu hisleri o kadar yakından tanır,

halinin sana, bunların zıddı olan duyguları kazandıracağını farketmezsin bile.

Eskiden sert ve sabırsız davranmaya alışmış, hep acele etmişsin, zaman sana yetmiyordu. Şimdi ise istediğin zamanın vardır, ayları, yılları yutmuşsun, seni iyice doyurmuştur. Geçmişteki boşlukları doldurmuş, gelecek için depo etmişsin. Damarlarında seni rahatlatan, sakinleştirici bir sıvı dolanır şimdi - Sabır.

Yükseliyorsun...

Eskiden affetmek nedir, bilmezdin. İnsafsızca suçlardın, ölçüyü şaşırarak överdin. Karar vermede kesinlikten vazgeçmişsin bugün. Yargıların sonsuz hoşgörü temeline oturtulmuştur artık. Kendi güçsüzlüğünü gördün - başkasının güçten düşmesine anlayış gösterirsin. Bir diğerinin kuvvetine hayran kalabilirsin, ona benzemek de isteyebilirsin bugün.

Üzerine bastığımız çakıllardan hışırtı sesi geliyor. Yükseliyoruz.

Yıllar geçtikçe kalbini ve vücudunu dayanıklılık zırhı kaplar. Soru sormakta acele etmezsin. Cevabı vermekte de. Dilin hafif titreşimler yapmak yeteneğini kaybetmiştir. Gözlerin iyi bir haber geldiği zaman sevinçle parlamaz, üzüntüden bulanmaz.

Çünkü durumun gerçekten öyle olup olmadığını önce denemen gereklidir. Ve daha önce neyin sevinç, neyin üzüntü demek olduğunu belirlemek zorundasındır.

Bundan böyle hayatının kuralı: Bulduğuna sevinme, kaybettiğine üzülme.

Önceleri kupkuru olan ruhun acılar biriktikçe, şimdi su koyveriyor! Hıristiyanlığın öngördüğü anlamda yakınını değilse bile yanındakini sevmeyi öğrenirsin.

Ruhu sana yakın olan, hürriyetten yoksunken seni çevreleyenleri! Kaçımız gerçek dostluğu ilk defa hürriyetimizden yoksun olduktan sonra tanıdığımızı itiraf ederiz?

Ve eski hayatında seni çevreleyen, seni seven, sana kan yakınlığı olan o zulmettiklerini...

Fikirlerin için verimli, tükenmeyen bir çalışma alanı bulmuşsundur: Eski hayatını yeniden gözden geçir. Yaptığın kötü, utandırıcı her şeyi hatırla, bunları düzeltip düzeltemeyeceğini düşün.

Evet, hapiste suçsuz yere oturuyorsun. Devlet ile kanunlarına karşı işlenmiş bir suçun yok:

---

onlara o kadar alışıktır ki.» Hıncını ziyarete gelenlerden çıkarırdı. Çalışma konusunda da her türlü zevki kaybettiğini yazar. Fakat Rus ihtilâlcileri kütle halinde hiç gerçek (yani uzun) mahkûmiyet çekmediler.

Ya vicdanına karşı? Başka insanlara karşı?

... Ameliyattan sonra kamp hastanesinin cerrahi bölümünde yatıyorum. Kıpırdayamıyorum, vücudumda sıcak ve soğuk ürpertiler geziniyor. Fakat fikirlerim ateşli hayâllere kapılmıyor. Doktor Boris Nikolayeviç Kornfeld'e, yatağımın kenarında oturup bütün gece konuştuğu için minnettarım. Gözlerimin ağrımaması için ışık yanmıyor, odada sadece onunla ikimiz varız. başka kimse yok.

Bana uzun uzun Musevilikten Hıristiyanlığa dönüşün hikâyesini anlatıyor. Onun gibi kültürlü bir adamı inancından çevirebilen kişi, Platon Karatayev'e benzeyen yumuşak huylu, bir ihtiyar. Hücre arkadaşıymış.

Birbirimizi az tanıyoruz. Beni tedavi eden asıl doktor o değil. Ama burada içini dökebileceği hiç kimsesi yok. Yumuşak, geçimli bir insan, onun kötü bir yönünü göremiyorum. Hakkında kötü bir şey duymuş da değilim. Fakat onun iki aydır hiç dışarıya çıkmaksızın hastaların barakasında yaşadığı, buraya, çalışma yerine kapanarak kampa çıkmaktan kaçındığı dikkati çekiyor.

Bu onun öldürülmekten korktuğu anlamına geliyordu. Bir süre önce kampımızda takırdıcıları kesme modası çıktıydı. Oldukça ikna edici davranışlar. Ne var ki, yalnız casusları keseceğiz diye garanti veren çıkmıyordu. Bir keresinde etkenin, alçakça hesaplaşma olduğu ortaya çıkmıştı. Bu açıdan bakıldığında, Kornfeld'in hastane dışına ayak atmaması, onun bir takırdıcı olmasına delil sayılamazdı.

Geç oldu. Bütün hastane uyuyor. Kornfeld hikâyesini şöyle tamamlıyor:

«Biliyor musunuz ,artık yeryüzünde insanın başına gelen hiç bir cezanın sebepsiz olmadığına kesinlikle inandım. Belki açıkça işlediğimiz bir suç yüzünden cezalandırılmayabiliriz ama, hayatımızı tartar, derinlere inersek şu sırada çekmekte olduğumuz acının sebebi olan bir suçu daima buluruz.»

Onun yüzünü görmüyorum. Pencereden yalnız kamp bölgesinin yansımaları görülüyor, koridora açılan pencere ise sadece sarı bir ışık lekesinden ibaret. Sesinden öyle mistik bilinç seziliyor ki elimde olmaksızın titriyorum.

Boris Kornfeld'in son sözleri bunlar oluyor. Gürültü etmeden koridora çıkarak yandaki koğuşlardan birine girip yatıyor. Herkes uyuyor, ona da konuşacak kimse kalmıyor. Ben de uykuya dalıyorum.

Ertesi sabah koridorda koşuşmalar ve hızlı ayak sesleri ile uyanıyorum. Kornfeld'i ameliyat masasına taşıyan sıhhiyecilerin

gürültüsü. Uyurken bir duvarcı çekiciyle başına sekiz kere vurulmuş. (Bizde cinayetleri kalk borusundan hemen sonra, barakalar açıldığı ama daha kimsenin ayağa kalkmadığı sırada işlemek âdettir.) Kendine gelemeden ameliyat masasında ölüyor.

Böylece kehanet anlamındaki sözler, Kornfeld'in son sözleri oluyor. Bana söylemiş olduğu için onları vasiyet olarak benimsiyorum. Böyle bir mirası, bayağı omuz silkişiyle reddedemezsin!

Zaten o devirde ben de benzer duyguların pençesine kendimi kaptırmıştım. Onun sözlerinden genel bir hayat kanunu çıkartmak istedim. Fakat bu bizi yanıltırdı. O zaman hapisten daha şiddetli cezalara çarptırılan insanların, kurşuna dizilmişlerin yakılanların birer süper kıyıcı olmaları gerekirdi. (Oysa tam aksine, suçsuzlar daha çok idam edilirlerdi.) Peki, resmi işkencecilerimize ne demeli? Kader onları neden cezalandırmıyor? Neden her işleri yolunda gidiyor?

(Bu soruya ancak şöyle cevap verilebilir: Dünyadaki varlığımızın anlamı, alışılan inançla, durumumuzun iyiliği değil, ruhun gelişmesidir. Bu yönden bakılırsa, bize acı çektirenler en kötü şekilde cezalandırılmışlardır. Domuzlaşıyorlar, insanlıktan gittikçe uzaklaşarak batıyorlar. Bu açıdan ceza ancak gelişme ümidi bulunanlara çarpar.)

Fakat Kornfeld'in son sözlerinin dokunaklı yanı var, kendim için onları kabul ederim. Benim gibi yapanlar da çıkar herhalde.

Tutukluluğumun yedinci yılında, hayatımı nice kere taradıktan sonra, başıma gelenlerin - hapsin ve cabası olan habis urun sebebini anlamıştım artık. Kesilen cezanın az bulunarak yükseltilmesi halinde bile sesim çıkmayacaktı.

Haydi bakalım, kafanızı yorun azıcık, **k i m i n** cezası?

Kornfeld'in yanımdan ayrılıp ölüme gittiği o hasta odasında haftalarca yattım. Hep yalnız! Uykusuz gecelerde hayatım gözlerimin önünden geçer, onun ne kadar değişmeler göstermiş olduğunu düşündükçe şaşardım. Düşündüklerimi bir daha unutmamak için, eski kamp kurnazlığı, şiir halinde düzenledim. Şimdi bu şiiri, ayaklanmadan sonra kürek mahkûmlarının kampı sarsılırken, revirde yarattığım gibi tekrarlamak için en uygun zaman.

«Senin güzel tohumun n'oldu oldu da
Boş yere rüzgâra savurdum
Ben ki, ilâhiler dinleyerek
Çocukluğumu tapınaklarda geçirdim.

Kitaplardan kaptığım bilgiyi
Gururlu beynime işledim,
Evrenin sırları çözülürken,
Kaderimi elimde bildim.

Kan kaynıyordu
Her taraf - rengârenk olası!
Haber vermeden çöküyordu
Gönlümdeki imanın yapısı.

Var olma - yok olma yolundayken
Düşe kalka yürüdüm,
Geçmişime göz atarken
Minnettarlıkla ürperdim.

Yürüdüğüm yolu aydınlatan
Ne aklımdı, ne de istek
Sonradan anladım - Ta Yukarıdan
Tatlı ışınların gelmesi gerek.

Elime verilen ölçeği
Ölmezlik suyuna daldırdım,
Evrenin Tanrısı! Hep yanımda Olduğun gerçeği
Çok sonradan anladım.»

Geriye doğru bakarken bütün bilinçli hayatım boyunca ne kendimi, ne de çabamı anlayamadığımı farkediyorum. Beni bozacak her şey bana yararlı göründü, hep bana yararlı olacak yönün aksine gitmek istedim. Dalgalarla boğuşan acemi yüzücülerin karaya vurması gibi, dalga dalga gelen uğursuzluklar beni kayalara dövdürüyordu. Kendim için arzuladığım hayat yolunu ancak bu şekilde buldum.

Bükülmüş, kırılmasına az kalan sırtımla, hapiste geçen yıllardan şu bilgiyi çıkardım: Bir insanın **nasıl** iyiye, **nasıl** kötüye dönüştüğünü anlıyordum şimdi. Gençliğimde elde ettiğim başarılar yüzünden kendimi hata yapmaz bilirdim, bu sebeple de gaddar olurdum. Yetki sahibi olduktan sonra katil ve zorba oldum. Katı kalbliliğin doruğuna çıkarken, iyi davrandığıma inanırdım, mantıkla desteklenen gerekçe elde hazırdı. Hapishanede, çürüyen samandan yapılı yatak üzerinde, iyiliğin kıpırdanışını içimde ilk olarak duydum. Kötülüğü iyilikten ayıran çizginin devletler, sınıflar, partiler arasında geçmediğini gör-

düm, bu sınır çizgisi kişinin kalbinden, tüm kişilerin kalbinden geçer. Bu hat oynaktır, yıllar geçtikçe, kalbimizdeki yeri de değişir. Som kötülüğün üslendiği kalblerde bile, iyiliğin tuttuğu bir köprübaşı vardır. Tersi de geçerli: En iyi kalbde kötülüğün çekirdeğini bulursunuz.

O zamandan beri Dünyanın bütün dinlerinde yatan gerçeği de anladım: Onlar kişi içinde üslenmiş kötülükle (bireyler içinde) savaşırlar, çünkü Dünyadaki kötülüğün çaresi yok. Fakat her kişide bulunanı biraz sıkıştırmak mümkündür.

O zamandan beri tarihin gördüğü bütün devrimlerinde yatan yalanı da anladım: Onlar yalnızca çağdaş kötülük portörlerini yok ederler (aceleye geldiği için - iyilik portörlerini de) - kötülüğün kendisine gelince - çoğaltılmış olarak kendilerine miras kalır.

Nürnberg Yargılamaları 20'nci Yüzyılın tarihine şan ve şeref kattılar: Kötülük ideolojisinin hakkından geliyordu, biraz da o ideoloji ile zehirlenenlerin (haliyle Stalin'in burada bir yararlığı görülmedi o, kendi hesabına, az konuşmak, çok kurşunlamak isterdi). Eğer, 21'inci Yüzyıla yaklaşırken, insanlık kendini havaya uçurmaz veya boğmazsa acaba, bu görüş galip gelmez mi?...

Ya yenik çıkarsa? O zaman insanlık tarihi anlamsız ve amaçsız kalır, yerinde saymak gibi bir şey! Nereye ve niçin ilerliyoruz? Düşmanı çomakla dövmek - mağara adamının da bildiklerinden idi.

«Kendini tanı!» Genel bilinci geliştirmek için bize açık en etkili yol, rahatsız edici düşüncelere dalmaktır: İşlediğimiz suçları, yaptığımız hataları hafızamızda canlı canlı tutmalıyız. Birkaç yıllık böyle bir zihnî çalışmadan sonra bana, yüksek mevkideki memurlarımızın kalbsizliğinden, cellâtlarımızın gaddarlığından söz açtıkları zaman, kendimi yüzbaşı apoletleriyle, bataryamın başında, ateş içinde olan Doğu Prusya'da gözönüne getiriyorum.

— Acaba, biz daha mı iyi idik?...

Benim yanımda Batının gevşekliğinden, siyasî miyopluğundan, dağınıklığından ve şaşkınlığından sitem ettikleri zaman, hatırlarına getiririm:

— Ya bizler, Takımadalarından geçirilmeden, daha mı serttik? Fikirlerimiz daha mı açıktı?

İşte bunun içindir ki hapiste geçirdiğim yıllara hitap ederek, yanımda bulunanları şaşırtan sözleri söylerim, bazan:

— HAPİSANE, SENİ TAKDİS EDERİM!

Hapse girmeyi h a y â l eden Lev Tolstoy haklıydı. Belli bir devirde bu dev kurumaya başladı. Kuraklık zamanında sağnak neyse, cezaevi de ona aynı hizmeti görecekti!

Hapisaneyi konu olarak kullanan, fakat kendileri içeriye girmeyen tüm yazarlar, tutuklulara acırlar, hapsi lânetlerler. Yeterinde içerde kaldım, ruhum orada büyüyüp yetişti, kararımdan dönmeyeceğim:

Hayatıma girdiğin için **HAPİSANE, SENİ TAKDİS EDERİM!**

(Cevabını mezarlardan alıyorum: - Hayatta kaldıktan sonra güzel konuşuyorsun!)

2 Yoksa Soysuzlaşma mı?

Sözümü kesiyorlar: **Konu dışına** kaydınız! Yine cezaevine döndünüz! **Kampı** anlatacaktınız, diyorlar.

Bana, kamp hakkında da konuşmuşum gibi geliyor. Ama olsun, susayım. Karşı fikirlere hürmetim var. Pek çok kamp tutuklusu cevaplarında «yükselişi» hiç görmediklerini, saçma sapan bir fikir olduğunu, oysa soysuzlaşmaya adım başına rastlandığını bildireceklerdir.

İtirazın en okkalısı ve ısrarlısı Şalamov'tan gelecektir (zaten söyleyeceklerini artık yazmış bulunuyor).

> «Kamp ortamında insanlar insanlıklarını sürdüremez, kamptan maksat o değil ki».
>
> «Kasdokusu ile birlikte sevgi, samimiyet, kıskançlık, merhamet, insan sevgisi, dürüstlük, üne kavuşma isteği gibi tüm insani duygular benliğimizi ve vücudumuzu terk eder. Gurur ve haysiyetimiz kalmamıştı, kıskançlık ve tutku - Merihlilere özgü kavramlar imiş gibi gelirdi bize... Garazla başbaşa kalmıştık, insanoğlunun en uzun ömürlü duygusu».
>
> «Gerçek ile yalanın iki kız kardeş olduğunu anladık».
>
> «Yoksulluğa düşenler, felâkete uğrayanlar arasında dostluk kurulamaz. Dostluğun kurulması - koşulların yeterince ağır olmadığını gösterir. Yoksulluk ve felâket insanları birbirinin kucağına attıysa, en üst basamağa çıkmadıklarını gösterir. Dostlarla paylaşılabilen dert, yeteri kadar büyük, acılığı fazla olmayan derttir».

Şalamov, cezaeviyle kamp arasında bir tek ayrımı görmeye yanaşıyor: Yükselme, ciddileşme, ilerleme ancak hapishanede mümkün, diyor.

> «...kampa gelince - eğitimi tam ters yönde yapan bir hayat okuludur. Kimsenin bu okuldan olumlu bir

şeyi kaptığı görülmüş değildir. Tutuklunun öğrendiği - yaltaklık, yalan, irili ufaklı alçaklıklar... Eve döndüğünde yükselmek şöyle dursun, kamptan sonra meraklarının soysuzlaştığını, kabalaştığını görecektir». (*)

Bu ayrımı E. Ginzburg'da benimser: «Hapisane insanı yükseltirdi, kamp - soysuzlaştırırdı,» diyor.

Buna ne cevap verilebilir?

Cezaevinde insan (tek kişilik hücrede olsun olmasın) içindeki derdiyle başbaşa kalır. Bu acı - bir dağdır. İnsanın onu yüklenmesi, içinde işlemesi, kendisinin içinde eritmesi gerekir. Bu hep, herkesi yücelten en kutsal ahlâkî çalışmadır. (**) Yıllarla ve duvarlarla yaptığın düello - sana manevî kurtuluşa giden yolu açar. (Eğer üstesinden gelebilirsen.) Eğer bu yılları bir arkadaşınla bölüşürsen onun hayatını kurtarmak için ölmene gerek yoktur, onun da senin yaşaman için ölmesi gereksizdir. Her ikinize düşen görev, birbiriyle uğraşma değil, dayanışmadır. İçinizdeki cevheri zenginleştirme yolu açıktır size.

Görünürde kampta böyle bir yolunuz yok. Ekmek eşit parçalara bölünmez, ortaya yığılır - yakala! Komşunu yıkacaksın, onunkini kapacaksın! Dağıtılan miktar, kamptan ayrılacak bir diriye karşılık, 1 veya 2 kişinin öleceği hesaplanarak saptanır. Ekmek, çam ağacının tepesinde - ağacı devirmen gerek. Ekmek yeraltı galerisinde saklı, madeni kaz, ekmeği bulursun. Acılarını mı düşüneceksin, geleceğini mi, geçmişini mi? İnsanlığı mı, Allah'ı mı? Kafan aslında boş, değersiz - bugün gökyüzünü perdeleyecek kadar büyük, yarın incir çekirdeğini doldurmayacak kadar önemsiz problemlerin çözümüyle meşgul. En büyük kin'in - işine karşıdır. Baş düşmanın - o! Çevrendekilerden nefret edersin - ölüm kalım sorununda senin rakiplerindir onlar. Kıskançlığın en karası benliğini sarar, senden gizli olarak, senin olabilecek ekmeği

(*) Şalamov, tutuklularda soysuzlaşma ve ezilme sebebini, «yıllar boyunca başkalarının aklıyla yaşama zorunluğunda, kendi iradeleri kullanmak imkânından yoksun kalmalarında» bulur. Bu teşhisi dip notu olarak veririm, çünkü: aynı durum pek çok hür insan için de geçerli (kıvır zıvır sorunlar hariç, fakat o alanda tutuklular da hürdür). Sonra da, Takımadaları yerlisinin karakterini etkisine alan «kaçınılmazlık faktörü», kaderlerine tesir edememe halleri, tutukluyu ufak şeyleri düşünmekten kurtararak, ruhunu ancak yüceltebilir.

(**) Hapse düşen insanlar ne de ilginç olurlar! Hürriyete kavuştuktan sonra can sıkıcı olmuş nice insan tanırım, oysa orada sohbetlerine doyum olmazdı.

paylaşıyorlar diye endişeden patlarsın. Kim bilir, duvarın arkasında, senin tasa girecek patatesi kazandan çalan yok mu?

Kamp hayatı o biçim düzenlenmiştir ki, en bağışıklı ruh bile, hasedin zehirinden korunamaz. Ceza süreleri ve hürriyete kavuşma konuları - kıskançlık duygusunun etkisini gösterdiği alanlardandır. İşte, 1945'te bizler, ellisekizinci madde hükümlüsü, Stalin affıyla dışarıya salıverilen adî suçluları geçiriyoruz. Onlar evlerine dönüyor diye sevinmiş miydik? Hiç de değil, onları çıkarmak, bizleri tutmak, adalete sığmaz ki! İşte V. Vlasov, yirmi yıla hüküm giyince, ilk on yılını uslu uslu oturmuş - on yıl hapiste kalınmaz mı? Fakat 1947 - 48'de tahliyeler çoğalınca, sinirlenmeye, kıskanmaya, için için tutuşmaya başlamış: İkinci onluğu doldurmak, bu durumda ona acı gelecekti. (Gerçi kendisinden sormadım ama, salıverilenler bu kere mükerrerci olarak kampa dönödürüldüğü zaman, acaba kalbi rahatladı mı?). Başka bir olay: 1955 - 56'da Ellisekizinciyi öbek öbek dışarıya bıraktılar, adî suçlular içerde kaldı. Duyguları neydi? Kırk yıl süreyle cefa çekmiş, durmadan ezilmiş Maddenin rahata kavuşturulması, adalet hislerini mi coşturdu? Hayır, genel kıskançlığın kabarmasına sebep oldu. (1963 yılında çok mektup aldım: «Bize, adî suçlulara, akran olamayacak düşmanları salıverdiler, fakat biz - içerdeyiz. Suçumuz ne ola?» diyorlar).

Bir de seni hiç terketmeyen korku: Tutulduğun acınacak seviyeden daha aşağıya kaymak korkusu. Uzak yere yolculuk, ZUR, falan filân. Senden kuvvetli olan tarafından hep dövülmek, senden zayıf olanı dövmek de var. Soysuzlaşma değil ise, nedir bunun adı? Dış etkenlerle insanın kısa süre içinde uyuz olması olayına eski kampçılardan A. Rubaylo isim bulmuş: Ruhun liken tutması, demiş.

Nefretler, küçük üzüntüler ve korkular arasında - ruhunu ne zaman ve nasıl yüceltirsin?

Bu soysuzlaşma belirtisini Çehov daha ıslâh kamplarından çok önce Sahalin'de görmüş ve adını koymuştu. Söyledikleri pek doğrudur: Tutukluların ayıpları hürriyet yoksunluğundan, köleleşmeden, korkudan ve aç bırakılmadan doğar. Bu ayıplar şunlardır: Yalancılık, hilekârlık, korkaklık, yufka yüreklilik, dedikoduculuk, hırsızlık. Tecrübe, mahkûmlara, var olma davasında, aldatmanın en emin yol olduğunu göstermiştir.

Bizim gördüklerimiz - şimdi saydığımızın on katı değil mi?... O zaman ağzımızı kapayalım, soyut bir anlam olarak ortaya attığımız, kampta «yükselişi» savunmaktan vazgeçelim. Onun yerine yüzlerce, binlerce elle tutulur soysuzlaşma olaylarını sırala-

maya başlayalım. Cezkazganlı puantör Yaşka kamp felsefesini şöyle özetlemişti: «İnsanlar, senin onlara yaptığın kötülükler oranında sana saygı gösterirler». İşte bu kurala uyma örneklerini sıralayabiliriz. Cepheden henüz gelen askerler (1942, Kraslag), hırsızlardan esinlenerek, Litvanyalıları soymaya kalktılar, eşya ve azıklarına sahip çıktılar; Litvanyalılara - biz yaşayacağız, siz geberin, acemi çaylaklar, dediler. Bazı Vlasov askerlerinin de hırsızlığa başladığını anlatabiliriz. İsterseniz, edebiyat doçentinin nasıl serseri «ağası» olduğunu yazalım. Kamp ideolojisinin nasıl bulaşıcı bir şey olduğunu Çulpenev'in örneği gösterir. Çulpenev genel işlerde ağaç kesme işinde yedi yıl göğüs germiş, bu işde ün kazanmıştı. Bir gün ayağı kırıldı ve hastaneye kaldırıldı. Iyileştikten sonra puantör olarak çalışması teklif edildi. Çulpenev'in buna ihtiyacı yoktu. Kamp yönetimi onu pek severdi, geri kalan ikibuçuk yılı pekalâ orman kesmede geçirebilirdi. Ama kamp felsefesine karşı «verileni al» ilkesine karşı koyamadı. Ve Çulpenev puantör oldu. Sadece altı ay için. Ama bu altı ay tutukluluk devresinin en huzursuz, karanlık ve sıkıntılı ayları oldu. (Cezası çoktan sona erdi. Devirdikleri ağaçlardan gülümseyerek söz eder ama, emirleri yüzünden mahvolanların hatırası kalbini hiç rahat bırakmaz: İki metre boyunda bir Lettonyalı açık deniz kaptanının verdiği talimat yüzünden nasıl öldüğünü... yalnız o mu?)

Eğer mahkûmlar maksatlı olarak birbirlerine düşürülürlerse «ruhun liken tutması» çok ileri gider. 1950 yılında Unş - kampında zaten bir tahtası eksik olan Moyseyevayte adında bir kadın (alışıldığı gibi nöbetçilerin arasında çalışmaya götürülürken) nöbetçi dizisini görmedi ve onun dışına çıkmaya kalktı. Yakalandı ,onu nöbetçi kulübesinin yanında bir direğe bağladılar ve «kaçma teşebbüsü» yüzünden kampın Pazar tatilinin kaldırıldığı ilân edildi. Mahkûmlar çalışmadan dönerlerken onun yüzüne tükürdüler, hattâ bazıları vurdular bile: «Senin yüzünden, domuz! Pazarımızı sildiler!» Moyseyevayte ise uysal uysal gülümsüyordu.

Ya daha 1918'de resmen yürürlüğe konulan demokratik ve modern «kendini kollama», bizim deyimimizle «kendini koruma» metodu ne soysuzlaşmalara yol açtı? Tutukluyu, kendini beklemeye zorlamak - kamptaki insan soysuzlaşmasını gerçekleştirmenin başlıca metodu budur. Düşmüş, cezalandırılmış, hayattan kopmuşsundur. Ama en aşağıda, en sonda kalmak yerine yine birilerinin üzerinde olmak, tüfekle başlarında beklemek istemez misin? Senin gibilerin başında? O halde al! Sıkı tut! Eğer birisi kaçarsa vur! Sana yoldaş bile diyeceğiz, asker karavanası yiyeceksin.

Ve o gurur duyar. Köle gibi tüfeği sıkı sıkı tutarak durur. Ve ateş eder. Hem de hür nöbetçilerden daha sıkı bakar. (Buna gerçekten tavukkarası sonucu ortaya çıkan sosyal girişkenlik mi? diyelim. Yoksa en aşağılık insanî içgüdüleri kendine âlet eden soğukkanlı hesaplar mı?

Ama sadece kendini beklemek değil, kendini kontrol etmek, kendini ezmek de vardır. 1930 yıllarında dış kamp yöneticilerine varıncaya kadar bütün idârî mevkilerde mahkûmlar bulunuyordu. Taşımayı ve üretimi yönetenler de mahkûmlardı. (Yoksa Beyaz Deniz Kanalının inşaatı sırasında 100.000 mahkûma nasıl 37 ÇEKA'cı düşerdi?) Operasyon yöneticileri de tutuklulardı!! Kendini yönetmek bundan daha ileri gidemez: Kendine karşı sorgu yürütmek, kendine karşı casus kullanmak!

Evet, evet! Ama sayısız soysuzlaşma olaylarını burada inceleyecek değilim. Bunları herkes bilir, anlatıldılar ve anlatılacaklardır. Benim doğrulamam yeter. Genel yön budur. Kural budur.

Soğuk havalarda her evin sıcaklığından kaybettiğini söylemek neye yarar? Şaşırtıcı olan dondurucu soğukta bile sıcaklıklarını koruyan evlerin bulunmasıdır.

Şalamov şöyle der: «Kampta bulunmuş herkes manevî yönden fakirleşmiştir». Ama ben ne zaman eski bir tutukluya rastlasam veya onu hatırlasam, o bir şahsiyettir.

Bir başka yerde de şunları yazar: «Başkalarını ihbar etmeye razı olmam. Çavuş olarak başkalarına işe gitmelerini emretmeyi kabul etmem.»

Neden, Varlam Tihonoviç? Eğer kampta herkes ister istemez ruhî soysuzlaşma uçurumuna yuvarlanıyorsa, siz neden muhbir veya çavuş olmayı kabul etmiyorsunuz? Eğer gerçek ile yalan iki öz kardeşse? Demek ki orada sarıldığınız bir dal, daha derine yuvarlanmamak için yaslandığınız bir kaya vardı. Belki de nefret en devamlı insani his değildir. Kişiliğiniz ve şiirlerinizle kendi söylediklerini yalanlamıyor musunuz? (*)

Peki, içtenlikle iman sahibi olanlar kamplarda nasıl hayatta kalabildiler? (Bu konuya daha önceleri de dokunmuştuk). Bu kitapta, elde haç ve görünmez mumlarla, Takımadaları baştan

---

(*) Ne yazık ki onları yalanlamaya karar verdi... Sanki inat edermiş gibi bu kavgaya devam etti. 23 Şubat 1972'de «Literaturnaja Gaseta»da (nedense bütün tehlike geçtikten sonra) şöyle yazdı: «Hayatın aşkı ile birlikte Kolima hikâyeleride esrarlarını çoktan kaybettileer.» Bu siyah kenearlarla basıldı ve hepimiz Şalanov'un ölmüş oldduğunu anladık. (1972 yılının notu.)

başa emin adımlarla, topluca katettiklerini görmüştük. Sanki makinalı ateşiyle biçilenler yerine, yenileri gelirdi. 20'nci Yüzyılda görülmemiş metinlik. Gösteriş yanı da yoktu, şiir okuma da. Meselâ herhangi bir Dusya Çmil, yuvarlak yüzlü, sessiz, oldukça basit bir kadıncağız. Nöbetçi ona bağırır, sorar:

«Çmil, kaçıncı madde?»

Sesinde yumuşaklık, yavaşça cevap verir:

«Neden soruyorsun, babacığım? Orada yazıyor. Hepsini aklımda tutamadım.» (Ellisekizinci maddenin bent koleksiyonu yazılı).

«Cezan?»

Dusya Teyze içini çeker. Kaçamak cevap verir ama, nöbetçiyi kızdırmak için değil. Süreleri bilmek - insanların haddine mi? Rahat rahat vereceği cevabı düşünür:

«Hangi ceza?... Allah günahlarımı affedinceye kadar burada kalacağım.»

Asker «Aptal karı!» diye güler. «Onbeş yıla mahkûm olmuşsun, o kadar kalacaksın, belki daha da uzun.»

İkibuçuk yıl hiç bir yere başvurmadığı halde ani bir emir gelir: Tahliye!

İnancın gücü budur! Bu insana nasıl gıpta edilmez? Onun durumu daha mı iyiydi? Ne münasebet! «Rahibelerle» sokak kadınlarının bir arada, cezalılar kampında tutulduklarını herkes bilir. Ama tek bir iman sahibinin soysuzlaştığı görülmüş müdür? Öldüler ama, soysuzlaşmadan öldüler.

Ya bazı kararsız insanların kampta inanç sahibi olmaları, bu sayede içten kuvvetlendiği nasıl izah edilebilir?

Topluluğun içine karışıp göze çarpmayan daha birçok kişi kaderlerinin değiştiğini görür, seçimlerinde yanılmazlar. Onlar sadece kendi durumlarının kötü olmadığını, komşularının daha ağır, daha sert darbelere hedef olduklarını farketmişlerdir.

Ya ceza olarak cezalılar bölgesine gönderilmekten, cezalarının uzatılması tehlikesini göze alarak casusluk yapmayı reddedenlere ne denir?

Ya Grigori İvanoviç Grigoriyev'in başına geleni nasıl izah ederiz? Toprak uzmanı ilim adamıydı. 1941'de gönüllü olarak halk birliklerine katıldı. Gerisini biliyoruz: Vyazma'da esir düştü. Bütün savaş boyunca Alman esir kamplarında kaldı. Sonrasını da biliyoruz: Bizde on yıl mahkûmiyet! Onu Kışın Ekibastuz'da genel işlerde tanıdım. Büyük, sakin gözlerinden taviz vermez doğruluk akıyordu. .Grigoriyev orada geçirdiği on yıl boyunca yalnız iki yıl kendi mesleğinde çalıştığı ve tüm mah-

kûmiyeti boyunca bir tek defa bile paket almadığı halde bu insanın ruhu bükülmedi. Akıl hocaları onu her yandan zorluyorlardı, kamp felsefesini aşılamak istiyorlardı ama, o anlamak istemiyordu. Kamerova kampında (Antibess) onunla özel bir memur meşgul olmuştu. Grigoriyev'in cevabı: «Sizlerle konuşmaktan iğreniyorum. Ben olmasam da yeteri kadar gönüllü bulursunuz.» - «Sen dört ayak üzerinde peşimden geleceksin, köpek!» - Öyle yapmaktansa kendimi en yakın dala asarım!» Cezalılar kamplarından birisine gönderildi. Oradaki hayata altı ay dayandı - Ama hepsi bu kadar değil, daha affedilmez hatalar da yaptı: Bir tarım kampına gönderildiği zaman ona teklif edilen çavuşluğu (toprak uzmanı olduğu için) reddetti. Bunun yerine otları ayıklayıp biçmekten çekinmedi. Daha akılsızca davranışları da oldu. Ekibastuz taş ocağında normlayıcı olarak çalışmayı da kabul etmedi. Hem de bir tek sebepten: İşçilere havadan iş yazması gerekeceğini ve bundan, hep sarhoş gezen işçibaşının sorumlu tutulacağını ileri sürdü. (Eğer birisi sorumlu tutulacaksa!). Taş kırmayı tercih ediyordu. Doğruluğu inanılmaz, alışılmamış seviyedeydi: Sebze ayırma grubunda patates soyduğu halde, herkesin aksine cebine bir tek patates bile atmazdı. Bir başka sefer benzin istasyonunun pompalarını tamir eden mekanisyen grubuna tayin edildiği halde hür işçibaşı bekâr Treyviç'in çoraplarını yıkamayı reddettiği için bu görevden alındı. (Beraber çalıştığı arkadaşları «Ne iş gördüğüne bu kadar önem vermesen olmaz mı?» diye sorarlardı. Demek ki olmuyordu!) Vicdanından fedakârlık etmemek için kaç kere zora ve kötüye razı olmuştu. Ama taviz vermedi. Ben buna şahidim. Daha da fazlası: İnsanın saf, lekesiz ruhunun vücuduna olan olağanüstü etkisi sayesinde (Böyle bir etkiye bugün artık inanılmıyor.) genç sayılmayan Grigori İvanoviç'in (elli yaşına geliyordu) organizması kampta güç kazandı. Eklem romatizması tamamen geçti, bir de tifüs geçirdikten sonra kendini büsbütün sağlıklı hissetmeye başladı. Kışın üzerinde başı ve kolları için delik deldiği kâğıt torbalar giyer, yine de hastalanmazdı.

Bu duruma göre sağlam nüve sahiplerinin hiç bir kampta soysuzlaşmayacağı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan «insan mutlu olmak için yaratılmıştır,» felsefesine dayalı ideolojinin, zavallı sahiplerine bambaşka son hazırladığı meydanda: Puantör sopasının ilk vuruşu hayat yolunu değiştirir.

Kamp öncesi hayatta ruhsal terbiye ve ahlâk öğretisinden nasibini almayanların, kampta soysuzlaştığını görüyoruz. (Teorik bir olay değil - geride bıraktığımız şanlı 50 yılda bu gibilerden milyonlar yetişti.)

Kamp öncesi hayatta soysuzlaşmaya başlayan veya buna istidadı olan da kampta o yola sapardı. Çünkü hür hayatta da görülürdü, kimi vakit kamptakilerin pabucu dama atılırdı.

Mouseevayte'yi utanç direğine bağlattıran koruma subayı, kıza tükûren tutuklulardan daha mı soyluydu?

Bu konu üzerindeyken: Yanından geçen tutuklulardan hepsi mi tükürdü? Her ekipten bir, iki kişi olmasın? Öyle olmalı.

Tatyana Felike'nin mektubundan: «İnsanları izlerken şunu anlamış bulundum: Önceden alçaklığı, hergeleliği olmayanlar, bu nitelikleri kampta kazanmazlardı».

Eğer bir insan kampta alçaklaşır, aşağılık bir yaratık olursa, o yeni böyle olmuş değil, daha önce fırsat bulamadığı için aşağılık yönleri yeni açığa çıkmış demektir.

M. A. Voytşenko da şunları yazar: «Kampta bilinci belirleyen varlık değildi, tam tersi olurdu: Hayvanlaşman veya insan kalman, bilincin ile insanlığa olan yanılmaz güvenine bağlıydı.»

Sert, kararlı bir ifade! - Ama böyle düşünen yalnız o değildir. Ressam İvaşov - Musatov da hararetle aynı görüşü savunur.

Evet, kamptaki soysuzluk, kitleye malolmuştu. Bunun sebebini yalnız kampın korkunçluğunda aramak - yanlış olur. Diğer sebebini - bizim, Sovyet vatandaşlarının, Takımadalarına ayağımızı basarken, gönülce silâhsız olduğumuzda aramak gerekir. Soysuzlaşmaya çoktan hazır; o yönde ilk adımlarımızı dışarıda atmıştık bile. Bu durumumuzla, kaşarlanmış kampçıların «kampta nasıl yaşanır» konusundaki öğütlere kulak kabartırken, daldan koparılmasını bekleyen olgunlaşmış meyvaya benziyorduk.

Oysa nasıl yaşanacağını (nasıl ölüneceğini de) bilmek, başlıca görevimizdir. Bunun için herhangi bir kampa gerek yok.

Dostum Şalamov! Ortaklaşa çekilen dert, büyük felâketin etkisi altında birlikte kalma hali insanları birbirine bağlar, onları dost yapar da, bunca yıl sürdürülen eğitimin ürünü olan bizler gibi kuru ve yakışıksızlar için acaba, bu kural geçersiz mi, dersiniz?

Soysuzlaşma asla kaçınılmaz bir eğilim ise, neden Olga Lvovna Sliozberg, orman yolunda donmak üzere bulunan arkadaşının yanında kalarak, kendisini de ölümün kucağına atmak istedi? Son derece kritik bir durum değil miydi? (Sonra ikisi de kurtuldu).

Soysuzlaşma asla kaçınılmaz bir eğilim ise, Vasili Mefodyeviç Yekovenko olayına ne buyurulsun? İki kere cezaya çarptırılmış, ikinci süreyi tamamladıktan sonra, hür bir vatandaş ola-

rak Vorkuta'ya yerleşmiş. Muhafızsız dolaşmaya, yeni yuva kurmaya başlamıştı. Yıl 1949. Derken, Vorkuta bölgesinde eski tutukluların yaklanmasına, yeni cezalara çarptırılmalarına geçildi. Yönetim içeri tıkma psikozuna tutulmuştu! Hürler arasında - panik başladı! Aldı herkesi bir düşünce: Yakamı nasıl kurtarayım? Beni görmemeleri için n'apayım? O ara Vorkuta kampından arkadaşı olan Y. D. Grodzenski tutuklanıyor. Soruşturma safhasında gıdasızlıktan bitik hale geliyor' Ona yiyecek paketi götürecek kimse yok. Bunu Yakovenko üzerine alıyor, korkusuzca hapishaneye kadar gidip geliyor. Beni de alın, köpekler, demek istercesine!

B u a d a m niye soysuzlaşmadı?

Hayatta kalanların t ü m ü , kendilerine yardım elini uzatarak, zor durumda hayatlarını kurtaranları hatırlamak istemeyecekler mi?

Doğru, kampı kurma ve işletme hesabında soysuzlaşmaya yer verilmişti. Gelin, görün ki, h e r k e s ezilip büzülmüyordu.

Nasil ki tabiatta oksidasyon redüksiyonsuz olmuyor (maddelerden biri oksijen kazanırken, bir başkası onu kaybeder), kampta da (her yerde de,) soysuzlaşma yükselişin yanında görülür. Yan yanadırlar.

İnşallah, bundan sonraki ciltte, başka bir kamp türünde - Özel kamplarda - bir süreden beri havanın nasıl değiştiğini, soysuzlaşma projesinin nasıl ağırlaştığını ve yükselişin, kampın kaşarlanmış çıkarcılarının gözünde bile, ne çekici kisveye büründüğünü size anlatırım.

Pekalâ ya - d ü z e l m e y e ne oluyor? Islâhtan ne haber? («Düzelme» - topluma ve devlete ait bir anlam, yükselişle ilintisi yok). Yalnız bizimki değil, adaleti sağlamakla görevli Dünyanın tüm örgütleri, suçlunun hürriyetten yoksun kaldığı yıllarda düzelmesini isterler. Hele aynı maddeden bir daha sanık sandalyasına oturmasına karşıdırlar. (*) Dostoyevski haykırır: «Kürek cezası, kimi, ne zaman uslandırdı?.»

(*) **Kaldı ki Ellisekizinciyi «ıslah etmek», başka bir deyişle, ikinci kere içeri almamak için, hiç bir zaman çaba harcanmamıştı. Hapishanecilik bilimi otoritelerinin bu konudaki içtenli beyanlarını daha önceleri açıklamıştık. Ellisekizinciyi emek yoluyla yitirmek istiyorlardı, o kadar. Hayatta kalanlar varsa - amatör sanaatçılığımızdandır.**

Reformoulardan sonra Rusya kanunları da düzelmeyi amaç saymışlardı. (Çehov'un «Sahalin»i de bu idealden esinlenmişti). Acaba uygulamada başarı sağlandı mı?

P. Yakuboviç bu konuyla çok ilgilenmiş, sonunda şunları yazmıştı: «Zindandaki terrör düzeni ancak bozulmamışları «ıslâh» eder ki, bunlar nasılsa ikinci suça kalkışmayacaklardı. Aynı düzen, bozulmuş kimseyi daha da soysuzlaştırır: Suçluya kurnazlık, ikiyüzlülük kazandırır, yeni suç işlerken, delil bırakmamasını öğretir».

Bizim ITL - Islâh Edici Çalıştırıcı Kamplar için ne diyebiliriz? Hapisane bilimi (Gefaengniskunde) teorisyenlerine göre Hapis, hiç bir zaman insanı umutsuzlandırmamalıdır, ümit için hep açık bir kapı bulundurulmalıdır. Bizim İTL'ların, söylediğimizin tersine, insanı ancak ve tam umutsuzluğa düşürdüğünü okuyucularımız görmüştür.

Çehov «Gerçekten düzelmek için suçlunun kendisiyle başbaşa kalması, derinleşmesi gerekir,» derken doğru söylemişti. Ama kampları plânlayanların da en çok korktukla şey budur. Toplu barakalar, ekipler ve kollektif çalışma sistemi, tehlikeli içine kapanmayı engellemek için meydana getirilmiştir.

Bizim kamplarda insan düzelemez ki! - serseri ve hırsızların ahlâkını benimseyerek, merhametten yoksun kamp töresini genel hayatta uygulayarak, insan kendini ıslah olmuş sayamaz ya! (Hapisanecilik bilimi uzmanlarının dilinde kapmlar - suçluluk okulu, krimonojen yerler" idi).

Uzun tutuklama süresini tamamlamak üzere bulunan İ. G. Pisarev (yıl 1963) şöyle der: «Durum özellikle ağırdır, buradan tedavi olmaz sinir hastalığına tutularak, düzelmez sağlıkla ayrılacağız: Gıdasızlığın ve dinmeyen kışkırtmacılığın neticesidir. Burada insanlar düzelmez duruma düşerler. Yargılamadan önce adam beygire siz" diye seslenenlerden biri idiyse, bugün üzerinde ayar damgasını vuracak yer bulamazsınız. İnsana yedi yıl süreyle "domuz" derseniz, ağzından domuz bağırtısı çıkar... Tutukluluğun ilk yılı ceza yerine geçer, geridekiler tutukluyu katılaştırır, ortama adaptasyonunu sağlar. Kanun, merhametsizliğiyle, hapis süresinin uzunluğuyla, suçludan fazla, ailesini cezalandırır.»

İşte başka mektup: «Hayattan bir şey görmeden, bir şey yapmadan ayrılmak, hem acı, hem korku vericidir. Annen dışında seninle kimse ilgilenmez, o ise hayatının sonuna kadar seni beklemekten yorulmaz.»

Bu konuda kafasını az yormamış Aleksandr Kuzmiç K.,1963 yılında şunla yazar:

«Cezam kurşuna dizilme idi, 20 yıla çevirdiler. Vallahi Billâhi bunu iyilik saymam. Bugün "hatalar" olarak adlandırılanları, ruhum ve bedenimle çektim. Auşvits veya Maydanek'te [1] çektireninden hafif değildi. Çamuru gerçekten nasıl ayıralım? Kaatili eğiticiden? Kanunu kanunsuzluktan? Cellâdı vatanperverden? - terfi ediyorsa, teğmen iken yarbay olduysa? şapkasındaki kokart, devrimden öncekini andırıyorsa?.. Onsekiz yıllık hapisten çıkınca tüm bu çapraşıklıklar içinden nasıl çıkayım?.. Sizlere, okumuş insanlara gıbta ederim. Zekânız esnektir, ortama, koşullara uymak sizler için kolay. Ne var ki, **bunlara uymak bile isteğim yok.**»

«Uymak bile isteğim yok» - olağan dışı anlatım! Bu duygularla çıkan soysuzlaşmış sayılabilir mi? Peki, ya devletin arzuladığı şekilde **düzelmiş** sayılır mı? Hiç de değil. Devlet gözüyle - kaybolmuş vatandaştı, çünkü bakın, neler düşünmüş: Auşvitsten fark yok, kokart - eski kokart;

Devletin istediği (?) anlamda «düzelme» - kampta hiç bir vakit elde edilemiyordu. Kamp «mezunları» içeride ikiyüzlülüğü öğreniyordu, şimdi hayasızca kendilerini **ıslâh olmuş** göstererek, devletin çağrılarına, kanunlarına, vaatlerine sırt çeviriyorlardı.

Ya insanda **düzelecek** bir yan yoksa? Suçlu değilse? Tıkılma sebebi - Allaha dua etmek, fikrini söylemek, esir düşmek, babasının oğlu olmak, adı listede bulunmak gibilerinden ise? - hapisten kapacağı nedir?

Sahalindeki hapishane müfettişi Çehov'a: «Eninde sonunda 100 kürek mahkûmundan 15-20 dürüst insan çıkıyorsa, bunu uyguladığımız ıslâh edici tedbirlerden fazla, bize bunca iyi ve güvenilir insan yollayan Rus mahkemelerine borçluyuz,» demiş.

Suçsuz olarak girenlerin oranını, diyelim %80 olarak kabul etmemiz halinde, aynı hüküm Takımadaları için de geçerlidir. Ancak bizim kamplarda çürüğe ayrılma katsayısının yüksek olduğunu unutmamak gerek.

Kampları, istenmeyen milyonları yutacak kıyma makinesi, kendi halkının merhametsizce atılan çirkef çukuru olarak değil de, ıslâh edici sistem olarak düşünmemiz halinde, karşımıza çok ciddi bir sorun çıkar: Bir tek kanunla, bunca benzer, tekdüzenli kararlar nasıl verilir? **Değişik** insan tipleri, ahlâk seviyeleri yüksek, ahlâk seviyeleri düşük, kaba ve ince, okumuş ve okumamışlar için verilen **eşit** cezalar, aslında **eşitsiz**-

l i ğ i belirtmiş oluyorlar. (Dostoyevskiy, «Ölüler evinden Notlar» eserine bakınız).

İngiliz düşüncesi bunu anladı, cezanın yalnız suçun mahiyetine göre değil de, işleyenin kişiliğine göre de ayarlanmasının doğru olacağı tezini savunuyor. (Uygulanıp uygulanmadığını bilmiyorum).

Faraza hürriyetten yoksunluk, iç Dünyası daha zengin olan biri tarafından daha kolay, iç Dünyası kısır olan tarafından daha zor çekilir, çünkü o daha fazla bedeniyle yaşar.İkincisi dış olaylardan etkilenmek ister, izlenimlere hasret kalır. içgüdü onu özgürlüğe çeker» (Yakuboviç).

Birinci için tek kişilik hücrede kalmak da kolay, hele kitap varsa.

(Kamp yerinde ne de arzulardık bu durumu. Beden için yer azdı - fakat ruha ve akla açılan ufuklar! Nikolay Morozov'un tutuklanmasından **ö n c e** hiç bir özelliği yoktu. Serbest bırakıldıktan **s o n r a** da öyle (bu nokta ilginçtir), fakat hapis iken maddenin atom yapısını düşünmek, derinleştirmek fırsatını ele geçirmiş, Rezerfordtan 10 yıl önce zıt yük taşıyan çekirdek ve elektron çözümünü bulmuştu. Oysa **b i z l e r e** değil kâğıt, kalem, kitap vermek, bulundurmak bile yasaktı.)

İkinci gruptan kimse hücre yalnızlığına belki bir yıl dayanmaz, erir biter. O arkadaş arar, kim olursa olsun. Birinci gruptakine hoşa gitmeyen arkadaş yalnızlıktan beter. Pek az gıdayla yetinecek kampta ikinci rahat eder de, birinci etmez. Dörtyüz kişilik baraka, her kafadan ses çıkar, iskambil, domino oynanır, bağrışırlar, horlarlar. Geri zekâlılara seslenen radyo cabadan. (Kaldığım kamplar radyosuz bırakılmakla **c e z a l a n d ı r ı l m ı ş t ı !** bir nevi kurtarış!)

İTL (Islâh Edici Çalıştırıcı) sisteminin, aşırı derecede ağır bedenî çalışmasıyla, aşağılatıcı uğultulu kalabalığıyla, aydınlar sınıfını yitirme yolunda, hapishaneden daha etkili olduğu anlaşılmıştı. Bu sistem özellikle aydınların hakkından gelmede hiç sekmezdi, işini tez görürdü.

3 Hakkından Gelinen Hürriyet

GULAG'a ait bütün önemli şeyler yazılıp okunduktan ve anlaşıldıktan sonra acaba, h ü r r i y e t i m i z i n ne olduğu anlaşılacak mı? Bunca yıl bünyesinde Takımadalarını barındıran ülke, acaba ne biçim bir şey?

İçimde iri erkek yumruğu büyüklüğünde ur vardı Karnımı şişirdi, şeklini bozdu. Yemek yememe, uyumama engeldi, aklımdan hiç çıkmazdı. (Vücudumun ancak yüzde yarımı kadardı, oysa Takımadaları, memleket bünyesinin aşağı yukarı yüzde seksenine eşitti). Bendeki ur'un zararlı etkisi, bitişik organları sıkıştırmakla, onları yana itmekle kendini göstermiyordu, fakat vücuduma zehir salmakla korkunç durum yaratıyordu.

Bizim ülke de aynen bunun gibi, Takımadaları zehirleriyle yavaş yavaş ağılanmış oldu. Bu zehirler, günün birinde yok olur mu, olmaz mı - bunu ancak Allah bilir.

İçinde yaşamış olduğumuz (bugünküne yakın) çirkefi anlatacak kadar ustalığımız ve c e s a r e t i m i z bulunacak mı? Çirkefi tam anlatmamak da olmuyor, yalana çalar yoksa. İşte bu açıdan bakarak, 1930 - 1960 arasında e d e b y a t s ı z yaşadığımızın yargısına varıyorum. Çünkü t ü m hakikatleri yansıtmayan literatür değildir. Bu gün çirkeften söz edilmiyor değil, moda ya uyularak ediliyor ama, yarım ağızla, araya sıkıştırılan cümleyle, ayırtıyla, dirhemle ve sonuç olarak karşımıza yine yalan çıkar.

Gerçi kitabımızın yüklendiği görev değil ama, Takımadalarının kapı komşusu olmakla ülkemizin h ü r kısmın hayatına malolan emareleri veya ortak stil'lerini belgeleyen etkenleri burada kısaca saymaya çalışalım.

(1) **SÜREKLİ KORKU:** Okuyucumuzun gördüğü gibi 1935 yılıyla 1935 ve 1949'u ağza almakla, Takımadalarına yollanan kur'aların sonu gelmez. Adam toplama işi hep d e v a m e d e r d i. Nasıl ki Dünyada ölümsüz ve doğumsuz geçen dakika olmuyor, tutuklamasız geçen dakika da olmazdı. Kimi vakit insan

kendi kendini teselli eder, günahım yok diye düşünür, kimi vakit kendisi cellâtlığa talip olurdu. O zaman da tehdit tavsardı, fakat yine de herkes, kolhozcudan tutun - Politbüro üyesine kadar, bir tek düşünmeden söylenen söz veya yapılan hareketin, kelleye malolacağını biliyordu.

Nasıl ki Takımadaları pridurkası genel işlere yollanmak korkusundan hiç bir vakit kurtulamıyordu, aynı o şekilde memleket vatandaşları da Takımadaları korkusuyla yaşıyorlardı. Ülke, kendi malı Takımadalarından görünürde daha büyük, fakat kendisi de, tüm sâkinleri de. Takımadalarının açık yutağı önünde sanki asılı durumda.

Korku - yalnızca tutuklanma korkusu değil, aşamaları vardı: temizlik, kontrol, programlı veya olağandışı soru fişleri doldurulması, işten çıkarılma, kentte oturma yasağı, sürülme veya mahkeme kararıyla sürgün. (*) Soru fişlerinin düzenlenmesi öylesine ayrıntılı anlama merakıyla yapılırdı ki, memleket sakinlerinin yarısından fazlası kendilerini suçlu görürdü. O bakımdan fiş doldurma günü korkuyla beklenirdi. Bir kere düzmece hayat hikâyelerini yazanlar, sonradan şaşırmaktan korkarlardı. Fakat tehlike ansızın gelebiliyordu: Kadıy'deki Vlasov'un oğlu İgor, babasının ölü olduğunu bildirdi. Harp okuluna girdiği zaman durum buydu. Derken emir: 3 gün içinde babanın ölüm kâğıdının ibrazı isteniyordu. N'aparsın?

Topluca yaşanan korku insanı h a k aramaktan vazgeçtirir, kendi öz değersizliğine inandırır. 1938 Kasım ayında Nataşa Aniçkova, sevgilisinin (gayrıresmi kocasının) Orel kentinde tutuklandığını öğrendi. Oraya gitti. Hapishane önündeki kocaman meydan köy arabalarıyla, çarıklı, gocuklu köy kadınlarıyla dolup taşıyordu. Hepsinin elinde yiyecek paketi, fakat paketleri kabul etmiyorlardı. Aniçkova korkunç hapishane duvarındaki pencereye sokuldu.

— Siz kimsiniz? diye sordular.

Cevabı aldıktan sonra:

— Dinleyin beni, Moskovalı yoldaş, benden size ö ğ ü t, bugün evinize dönün, çünkü b u g e c e s i z i a l m a y a gelecekler! dedi.

(*) Az bilinen aşamalardan böyleleri de var: partiden çıkarılma, işten atılarak hür görevli olarak kampa gönderilme. 1938 de Stepan Grigoryeviç Onçul bu şekilde yollandı. Böylesi son derece güvenilmez eleman sayılırlardı. Savaş yıllarında Onçul'u işçi tugayına aldılar ve orada öldü.

Bir yabancı bundan bir anlam çıkaramaz: Sorunun cevabını vereceğine, ÇEKA'cı öğüt verdi! Sonra gece **kim** gelecek, niçin gelecek? Hür vatandaştan hemen eve dönmesini nasıl ister? - Fakat Sovyet vatandaşları içinde bu davranışı yadırgayan çıkar mı? Bu öğütü alan - yabancı şehirde kalmaktan korkar!

N. Y. Mandelştam'ın dediği doğru: hayatımız hapishaneyle öylesine haşir neşir oldu ki, günlük hayatımıza ait çok manalı bayağı sözcükler, bundan böyle tek anlamlı oldu çıktı: «aldılar», «oturttular», «oturuyor», «bıraktılar» gibiler. İzaha gerek yok, herkes onları ancak bir mânada anlar.

Kaygısızlık duygusunun ne olduğunu vatandaşlarımız hiç bir zaman bilmezlerdi.

(2) **BAĞLI OLMA HALİ:** İnsan oturduğu yerden, tehlikenin gelmesini beklediği yerden bir uzaklaşabilseydi! Korkudan kaçarak rahat nefes alabileceği yere bir gidebilseydi! O zaman kişiye cesaret gelirdi, riski göze alabilirdi. Ne var ki, onlarla yıl önce kurulan düzen, çalışanların kendilerince işten ayrılmalarını engelliyordu. Oturduğumuz yerde de kayıtlıydık, ordan da ayrılamıyorduk. Üstelik satamazdık onu, kiraya veremezdik, trampa edemezdik. Bu bakımdan kaldığımız veya çalıştığımız yerde **baş kaldırmak** - cesaretin akılsızcası olacaktı.

(3) **İÇE KAPALILIK, İTİMATSIZLIK:** Eski güler yüzlülüğümüzün ve misafir severliğimizin yerini alan duygular. (1920-1930 devresinde henüz büsbütün yok olmamıştı). Yeni duygular - her ailenin , her aile bireyinin şimdi doğal savunma silâhı olmuştu. Hele kimsenin ayrılamadığı, saklanamadığı, her şeyin meydanda olduğu ortamda özellikle önem kazanmıştı. Sovyet insanının içe kapanık durumu hiç gereksiz değil oysa, yabancının gözüne tuhaf kaçar. Eski Çar subaylarından K. Y. hayatta kalışını, hiç bir zaman tutuklanmamasını, evlendiği zaman, **karısına geçmişini** anlatmamasına borçludur. Kardeşi N. Y. tutuklandığı zaman, tutuklanananın eşi durumu **babasından ve kızkardeşinden** saklamış ki, ağızlarından kaçırmasınlar. Kocası tarafından terkedildiğini söyölemeyi yeğlemiş! (ayrı kentlerde oturdukları için, bu oyunu sürdürmek kolay oldu.) Bu, 30 yıl sonra anlatılan bir ailenin sırrıdır. Şehirde oturan ailelerden kaçının sırrı yoktu?

1949 yılında talebe V. İ.'nin okuldan arkadaşı olan bir kızın babasını tutuklamışlar. Bu durumlarda arkadaşlığa bakılmaz, herkes felâkete uğrayandan kaçar. V. İ. öyle yapmadı, üzüntüsünü bildirdi, yardım etmek istedi. Alışılmışın dışında olan dav-

ranıştan korkan kız, yardım teklifini kabul etmedi, yalan savurarak, babasının suçsuzluğuna inanmadığını, suçunu ailesinden saklamış olduğunu düşündüğünü söyledi. (Ancak Kruşçev devresinde dili çözülen kız, o zaman V. İ.'nin ya muhbir, veya gayri memnunları ayıklayan bir anti sovyet örgütünün üyesi olduğunu düşündüğünü itiraf etti).

Topluma mal olan karşılıklı güvensizlik duygusu, kölelerin birlikte gömüleceği çukuru derinleştirmeye yarıyordu. Biri çıkar, karşı fikirlerini açıkça beyan ettiği zaman - «provasyon», düzme kışkırtıcılık, denirdi. İçtenlikle başlayan her baş kaldırma böylelikle ta başında yalnızcılığa ve sönmeye mahkûmdu.

(4) **GENEL BİLGİSİZLİK:** Birbirimizden saklanarak, birbirimize inanmayarak, **m u t l a k g i z l i l i ğ i n**, kara aymazlığın içimize kök salmasına meydan verdik. Milyonlarca insanı kapsayan tutuklanmaların, toplumca buna alkış tutmanın sebepleri işte budur. Birbirimize hiç bir şeyden haber vermez, kimseden haber almaz olmuştuk. Yakınmazdık, çığlık atmazdık, gözlerimizi gazetelerden ayırmazdık, kulaklarımızı resmî konuşmalara açmıştık. Hergün önümüze duygularımızı kabartan olaylar serilirdi, meselâ beşbin kilometre ötede, sabotaj yüzünden meydana gelen demiryolu kazası anlatılırdı. Oysa muhakkak bilmemiz gereken, yakınımızda, oturduğumuz apartmanın merdiveninde geçmiş olayları anlamak için, elimizde araç yoktu.

Çevrendeki hayat sise büründükten sonra, bir vatandaş olabilir misin? Kapana girdikten, geç kaldıktan sonra ancak, onu görür, anlarsın.

(5) **TAKIRDICILIK,** aklın almayacağı şekilde çoğalmıştı. Yüzbinlerce emniyet görevlisi resmî dairelerinde, devlete ait binaların yazıksız odalarında, buluşma yeri olarak kullanılan apartmanlarda, kırtasiyeye ve boşboğazlıkla geçen zamanlarına kıyarak, hiç durmadan muhbir toplarlardı. Bilgi almak için bu kalabalığa gerek yoktu. Angaje etmek istedikleri içinde tamamen yararsız, tekliflerini kabul etmeyecekleri önceden bilinen, meselâ kampta ölen baptist papazı Nikitin'in dul karısı gibiler bulunurdu. Buna rağmen Bayan Nikina'yı saatlarla oturtmadan sorguya çekerlerdi, kimi vakit tutuklarlardı, kimi vakit çalıştığı fabrikada daha ağır işe geçirirlerdi. - Ajan toplama işinin büyük çapta yürütmedeki amaçlardan biri, besbelliydi: Her vatandaş, bilgi toplama borusunun ucunu, ensesine dayalı bilmeliydi. Her toplulukta, iş görülen her odada, her apartmanda ya bir muhbirin bulunması, veya öyle bilinmesi gerekiyordu.

Üstünkörü değerlendirme yapacağım: Kentte oturan her dört - beş vatandaştan birine ,hayatında hiç olmazsa bir kere, takırdıcılık teklif edilmiştir, belki de daha fazlasına. En son zamanlarda, hem eski tutuklular, hem de hiç hapse girmemişler içinde, sohbet arasında, yoklamalar yaptım. O vakit masa başında toplanan birkaç kişi içinde, teklifle karşılaşmamış olmayanı bulmadım.

N. Y. Mandelştam doğru söylüyor: İhbarcılığın yayılmasıyla insanlar arasındaki bağların gevşemesi bir yana, durumlarının açığa vurulmasından korkan takırdıcılar, bundan böyle düzenin dostu ve desteği oluyordu.

Açmazlık artık milletin kanına işlemişti. Aynı dairede çalışanlar, eski dostlar, öğrenciler, askerler, komşular, boy atan çocuklar, NKVD salonunda kocalarına yiyecek paketi vermek için bekleşen kadınlarınkine bile.

(6) HAYATI SÜRDÜRME ÇARESİ OLARAK İHANET: Kendisi ve yakınları için yıllarca çekilen korku yüzünden insan, korkunun kölesi olur, korkuya haraç öder. En tehlikesizce yaşamanın ihanet yolunda sürdürüldüğü de anlaşılmıştı.

İhanetin en göze çarpmayanı fakat en yaygını, direkt olarak eyleme geçmeden, yanında helâk olana yardım elini uzatmamak, onu görmemezliğe gelmekle yapılır. Başını öbür yana çevirir, geçersin. Meselâ birlikte çalıştığın yakın dostunu tutukladılar. Susmakla, görmemiş gibi yapmala geçiştirirsin (bugünkü yevmiyeden olmak işine gelmez). Genel kurul toplantısında, dün götürülenin yaman bir halk düşmanı olduğu ilân edilir.

Onunla aynı masa başında 20 yıl çalışan sen, asil susuşla, eylemine katılmadığını gösterirsin (suçlayıcı konuşma da yapman mümkün! Bu feragatı kendi ailen açısından yapacaksın! Onları düşünmemek hakkın mı?) Tutuklanandan geriye karısı, annesi, çocuklar kaldı, hiç olmazsa onlara mı yardım? Hayır, hayır tehlikelidir: D ü ş m a n ı n karısı, annesi, düşmanın çocukları değil mi? (Seninkiler daha uzun süre okuyacaklar!)

Mühendis Palçinski tutuklandığı vakit karısı Nina, Kropotkin'in dul karısına: «Parasız kaldım, yardım eden yok, herkes kaçıyor, yan çiziyor... Dostların ne olduğunu şimdi anladım. İstisnası pek az,» demiş. (*)

Yataklık eden - aynı düşman! Yardakçı - o da düşman! Dostluğu devam ettiren de öyle. Lânete uğrayan ailenin telefo-

---

(*) **16. 8. 29 tarihli mektup. Lenin kütüphanesinin el yazıları bölümü, fond 410, kart. 5, yed. hr. 24**

nu bundan sonra susuyor. Mektup gelmiyor. Sokaklarda tanınmıyorlar, ne el uzatan, ne şapka çıkaran. Haliyle davet de yok. Borç da vermiyorlar. Büyük şehrin kaynaşması içinde ve aynı zamanda sanki çölün ortasında.

Stalin işte bunu istiyordu! «Bıyık altından gülüyor, ayakkabı boyası yapımcısı».

Akademi üyesi Serbey Vavilov, ünlü kardeşi cezaya uğradıktan sonra, uşaklığı kabul etti, başkanlığa getirildi. (Bıyıklı lâtifeci alay olsun diye düşünmüş, insan kalbini denemek istemişti.) A. N. Tolstoy, Sovyet kontu, hırpalanmış kardeşini ziyaret etmemiş, ailesine para yardımını bile esirgemişti. Leonid Leonov, kızlık soyadı Sabaşnikova olan karısına, tutuklanan kardeşinin ailesini ziyaret etmesini yasaklamıştı. Efsane kahramanı Dimitrov, Leypsig yargılanmalarının kükreyen arslanı, dostlarını Popov ve Tanev'e sırtını çevirmiş, kurtarmıştı. İkisi faşist yargılanmasıyla serbest bırakıldıktan sonra, Sovyet mahkemesinde 15'er yıla hüküm giymişlerdi. Suçları «yoldaş Dmitrov'a suikast tertiplemek idi». (Cezalarını Kraslag'ta çektiler).

Tutuklu ailelerinin durumu malûm. Kaluga'daki V. Y. Kaveşan'ın anılarından: Babamın tutuklanmasından sonra, cüzzamlı imişiz gibi, herkes bizden kaçtı, ben okulu bırakmak zorundaydım, çünkü **çocuklar canımı yakıyorlardı** (yetişiyor hainler! büyüyor cellâtlar!), annemi ise işden çıkardılar. Dilenmeye zorlandık.

1937 yılında tutuklu bir Moskovalının ailesini sürgüne yolluyorlardı - anne ve çocuklarını. Derken, istasyonda çocuklarından biri, 8 yaşlarında oğlan kaybolmuş. Milisler aradılar, aradılar, bulamadılar. Aile o çocuksuz gitti. Meğer oğlan, Stalin büstünü saran kırmızı kumaş parçası altına saklanmış, tehlike geçtikten sonra da oradan çıkmış. Evine gitmiş - kapı mühürlü. Komşulara, tanıdıklara, anne ve babanın dostlarına gitmiş, fakat kimse onu geceliğine bile kabul etmemiş. Kendini çocuk bakım evine teslim etmekten başka çare bulamamış... Çağdaşlar! Memleketliler! Yoksa suratınız size yabancı mı geliyor?

Anlattıklarımız - hainliğin en hafif türü, yoldan çekilme. Daha nice çekici türleri var! Nice insan onları denedi! Kaveşan'ın annesini işden çıkaranlar - hainliğe saptılar, çorbada onların da tuzu vardı. Ya ÇEKA'cının çağrısına uyarak, Nikitina'yı ağır işe koyanlar, onu ihbarcılığa zorlayanlar? Onlar da öyle. Dün tutuklanan yazarın adını silmeye koşuşan redaktörler, aynı kadrodan değil mi?

Mareşal Blüher - o devirin simgesi: Mareşal Tuhaçevski'yi yargılayan heyette yerini aldı, baykuş gibi makamına kurulmuştu (gerçi Tuhaçevski de aynı şeyi yapardı). Tuhaçevski'yi kurşuna dizdiler. Blüher'in de kellesini uçurdular. Ünlü tıp bilimi profesörleri Vinogradov ve Şereşevski'yi ele alalım: 1952'de kıyacıların bühtanı yüzünden nasıl kurban edildiklerini hatırlarız, fakat 1936'da meslektaşları Pletnev ve Levin'i suçlayan rapora kendi imzalarını atmaktan çekinmediler, oysa raporda aynı kıyacılığın havası vardı. (Taç sahibi hem süje, hem rublar üzerinde stajını yapıyordu).

İnsanlar ihanetin tarlasına düşmüşlerdi - aklın çabası bundan böyle yaptıklarına gerekçe bulma yönüne dönüktü. 1937 yılında karı koca tutuklanmalarını bekliyorlardı, çünkü bayan Polonya'dan gelmişti. Aralarında konuştular, plân kurdular: Tutuklanmayı beklemeden koca karısını ihbar etmiş! Bayan tutuklandı, koca NKVD yanında «temize çıktı», serbest kaldı. - Çar zamanı siyasilerinden kürek mahkûmu Adolf Mejov, hep aynı şanlı yılda tutuklandığı vakit, sevdiği tek kızı İzabella'ya şunları söylemişti: «Biz hayatımızı Sovyet Hükümeti için verdik, şu andaki acını kimse kötüye kullanmasın, komsomol'a üye ol». Mahkeme kararınca Mejov kızıyla mektuplaşabiliyordu fakat komsomol kızdan, babasıyle tüm ilişkilerin kesilmesini istedi. Babasının öğüdüne uyan kız onu reddetti.

Nice r e d kararlarını duyardık o tarihlerde! Bazan açık beyanlarla, bazan basın yoluyla halkın bilgisine sunulurdu: «Aşağıda imzası bulunan .... tarihten itibaren, Sovyet halkı düşmanı olan annesini ve babasını reddeder». Bu dokümanla yaşama hakkı satın alınırdı.

O devirleri yaşamayanlar (veya Çin'de oturmayanlar) bunları anlayamazlar, özür bulamazlar. Normal insan toplumlarında kişi, hakkına düşen 60 yaşını böylesine bir seçim yapmak zorunluğuyla başbaşa bırakılmadan tamamlar, Dünyadan ayrılırken hem kendi, hem mezarı ucunda konuşma yapan dostunun gözünde dürüst insan olarak bu Dünyadan ayrılır. Ayrılırken, ne kötülük çukuruna düşmek de varmış diye düşünemez, çünkü bunlardan haberi yok.

Uyuz hastalığı toplumun ruhuna ansızın musallat olmaz. 1920 - 1930 arası ve 1930'u izleyen kısa süre içinde birçoklarımız henüz eski toplumun geleneklerinden etkilenirdik, görüşlerini paylaşırdık: Düşene elimizi uzatmayı, yoksullara yardım etmeyi bilirdik. Daha 1933'te Nikolay Vavilov ve Mayster, VİR davası yüzünden tutuklananlardan yana çıkarak, açıkça savunmalarını

yaptılar. Soysuzlaşma asgari bir süre ister, o geçmeden büyük Makina milletin hakkından gelemiyor. Süre, henüz ihtiyarlamamış inatçıların yaşına da bağlıydı. Rusya için 20 yıl yeterliydi. 1949 yılında Baltık Denizi kıyısındaki memleketlerde toptan tutuklanmalara geçildi, üzerinden 5 - 6 yıl geçti, çok değil, fakat tutuklananların aileleri çevreden yardım gördüler. (Gerçi ora halkının direncini yükselten başka etken daha vardı: Sosyal tepelemenin millete karşı yapılan hareketin görünümü vardı, bu durumlarda halk yığınlarının direnci hep artar.

1937 yılını, Takımadaları açısından değerlendirirken, başına taçların en değerlisini geçirmemekle, onu atlatmış oldu. Değerlendirmeyi yaşadığımız h ü r r i y e t açısından yaptığımızda - muhakkak ki başına hainliğin paslı taçını geçirmeliyiz: Ö z g ü r l ü ğ ü m ü z ü n ruhunu yitiren, onu toplu soysuzlaşmaya yöneten yılın, özellikle 1937 olduğunu kabul etmekle hakkını yememiş olacağız.

Böylesine bir durum bile, toplumumuzun sonu anlamına gelmiyordu! (Sonun hiç gelmediğini bugün görüyoruz: Rusya'nın kül altında hafifçe tüten ateşi daha iyi günlere, 1956'ya kadar sönmedi, hele bundan sonra da sönmeyecektir.) Direnç açığa vurulmadı, genel aşağılama yıllarında kara günlerimizi süslemedi, fakat göze görünmez damarcıklarında nabız atışı durmadı, durmadı, asla durmadı.

O korkunç yıllarda, yılgıyla başbaşa kalınarak, eski fotograflar, manevî değer taşıyan mektup ve notlar yakılırdı, o yıllara kadar babadan kalma dolabın köşesinde saklanan, sararmış kâğıttan bir yaprak, adeta ölüm yolunda çiçek açan eğrelti otu gibiydi şimdi, yakılmak için sabırsızlanıyordu adeta. Bu hava içinde, binlerce gece Florenskiy gibi bir gadre uğrayanın veya felsefeci Fedorov gibi karşıt fikirleriyle tanınanın arşivlerini yakmadan, nice cesaret isterdi! Ya Lidiya Çukovskaya'nın kaleminden çıkma «Sofya Petrovna» adlı hikâye, düpedüz antisovyetik çıkış olarak nitelendirebilirdi! Onu İsidor Glikin saklamış. Kuşaltılmış Leningradta, ölümünün yaklaştığını anlayınca, kenti baştan başa geçmiş, saklamak üzere kız kardeşine götürmüş.

Hükümet siyasetine ters düşen her davranış, eylemle orantılı olmayan cesaret gerektirirdi. Çar ikinci Aleksandr zamanında dinamit saklamak, Stalin devresinde halk düşmanından kalma yetimi saklamaktan daha az tehlikeliydi. Fakat bu yoldan kurtulan nice yetim var (çocuklar kendileri anlatsınlar). Ailelere gizliden gizliye yardımlar da yapılırdı. Umutsuz kuyruklarda üçer gün durulduğu zamanlarda, tutuklananın karısı yerine

girenler, ona ısınmak imkânını, uyuku molasını verdirenler çıkardı. İlgiliye, evinde tuzak kurulduğunu, dönmemesini, yüreği ağızlarında, söyleyenler bulunurdu. Selâmeti kaçmakta bulan kadına kendi yatağını veren, kendileri uykusuz kalanlar da yok değildi.

Endüstri partisinin idamına karşı çıkanları önceden anlatmıştık. Meçhul, isimsiz iş arkadaşlarını savunma yüzünden, Takımadalarına gönderilenler vardı. Rojanskiy'in oğlu babasına çekmiş, iş arkadaşı Kopelev'i savunduğu için suçlu görülmüştü. Leningradta, Devlet Çocuk Kitapları Basınevi parti toplantısında M. M. Maysner ayağa kalktı, «çocuk edebiyatında üslenmiş sabotörleri» savundu. Hemen kovuldu ve tutuklandı. Ama o başına geleceğini biliyordu! (*) Ryazan kentinde, askeri sansürde, sansürcü kız, tanımadık cephe askerinin mektubunu yırtıverdi, çünkü suç unsurunu bulmuştu içinde. Fakat yırttığı parçaları sepete atmış, görenler de çıkmış. Sepetten çıkarmışlar, bir araya getirmişler, kızı da **içeriye** tıkmışlar. Tanımadık biri uğruna kendisini ateşe atmış! (Ryazanda bulunduğum için haberini aldım. Ya daha nice haberini almadığımız olgular geçmiştir!)

Hapisanelik olma — Pyankonun bir türü derler bugün, kolaylarına gider (Erenburg). Pyanko olmasına pyanko ama, kimi numaralar işaretli. Dalyan kurarlardı, önceden saptanmış sayıda insan tutuklarlardı, fakat **alenen baş kaldıranları** hemencicik yakarlardı! Sonuç olarak girişilen eylem, pyago değil, **ruhların ayıklanmasıydı.** Gözü pek olanlar kıyma makinasından geçirilerek Takımadalarına yollanırdı, geriye kalan başı bükük **özgürlüğün** tekdüzenli görünümünü bulandıracak etken ortadan kalkardı. Daha iyiler, ruhları daha pak olanlar bu toplumda kalamazlardı, onlar olmadan da toplum gitgide soysuzlaşıyordu. Sessiz sedasız ayırılmalar göze çarpmazdı, oysa milletteki ruhun ölümü anlamına gelirdi.

(7) **SOYSUZLAŞMA.** Yıllarca korku ve ihanet havasında yaşama koşulu insanın ancak dış görünümünü, bedenini bozmuyordu. İçi - kül oluyordu.

Milyonlar casusluğu kabulleniyordu. Otuzbeş yıl içinde (1953'e kadar), ölenlerle birlikte Takımadalarından kırk - elli

---

(*) **Metin bir davranışın örneğini duyduk, fakat kontrol etmek fırsatını bulmadık. 930 da Solovetsk'e, koruma askerini kabul etmeden, askeri düzenle kendileri gelen birkaç yüz Ukrayna subay okulu talebesi vakasını anlattılar: köylü ayaklanmasını bastırmayı reddetmişlerdi.**

milyon insan geçirildiyse, bu sayı GULAG nüfusunun ancak üç veya dört katıdır (mütevazi bir hesap, savaş yıllarında ölenlerin sayısı **günde yüzde biri** buluyordu.) Diyelim ki her üçüncü, bilemedik, her beşinci tutuklunun, birinin ihbarı veya şahitliği yüzünden oturttulduğunu kabul edelim. Suç âleti olarak mürekkep kullanan kıyacılar bugün bile aramızda! Kimi yakınını korkudan ihbar ederdi - aşağılamanın birinci basamağı, kimi kendi çıkarını düşünerek, kimi - o tarihlerde genç, bugün emekliliğin eşiğinde olanlar - bunu coşarak, ideolojiye kapılarak, bazan açıkça yaparlardı. Düşmanın yüzündeki maskeyi düşürmek - sınıf açısından - kahramanlık değil miydi? Bütün bu insanlar bugün aramızda, çoğunlukla iyi durumdadırlar. Hayranlıkla onlara bakar - «İşte bizim saf Sovyet insanları.» deriz.

Ruh kanseri gizliden gizliye gelişir, minnet duygusunun bulunduğu kısma oturur. Fedor Peregud, Mişa İvanov adında birine kucağını açmıştı, ona Tambov vagon tamir fabrikasında iş bulmuş, onu meslek sahibi yapmıştı. Yatacak yeri yoktu, yanına almıştı, ailenin üyesi olmuştu sanki. Ve işte Mişa Dmitriyeviç İvanov, NKVD'ye giderek, Fedor Peregud'un sofra başında Alman tekniğini övdüğü haberini veriyor! (Peregud'u size tanıtmam gerekiyor: Mekanikten, motörden, radyodan, elektrikten, saatçılıktan, döküm işinden, modelcilikten, marangozluktan anlardı, elinde yirmiye yakın meslek vardı. Kampta hassas mekanik atölyesini açmıştı, ayağını kaybedince, kendine protez yapmasını bilmişti.) Peregud'u almaya gelmişler, 14 yaşındaki kızını da birlikte götürmüşler - hepsi M. D. İvanov'un hesabına işlendi. Mahkemeye geldiğinde, İvanov'un beti benzi simsiyah! Ruhun çürümesi yüzüne vurmuş! Kısa süre sonra fabrikayı bırakmış, açıkça GB'nin hizmetine girmişti. İstidatsızlığı yüzünden GB onu itfaiyenin koruma ekibine vermişti.

Soysuzlaşmış toplumda nankörce davranış kimseyi şaşırtmaz, geçer akçe sayılarak günlük hayatta yerini alır. Seleksiyon uzmanı V. S. Markin tutuklanınca, tarım mühendisi A. A. Solovyev, uzmanın geliştirdiği ve «Tayga 49» olarak adlandırdığı buğday türüne, el çabukluğuyle, sahip çıkmıştı. (*)

Budizm Kültür Enstitüsünün başlıca mensupları tutuklanarak Enstitü darmadağın edildikten, başkanı, Akademi üyesi Şerbatski öldükten sonra, öğrencisi Kalyanov, ölenin dul karısına gitmiş, profesörün tüm elyazılarının kendisine verilmesini is-

---

(*) **Aşağı yukarı 20 yıl sonra Markin itibarını kazanmıştır. Fakat Solovyev, aldığı ikramiyenin** yarısını **bile ona vermek istememişti: «Izvestiya» gazetesi, 15. 11. 63.**

temişti: - «Yoksa çok fena olacaktır, enstitümüz casusluk merkeziydi,» demiş. Yazıları ele geçirdikten sonra bir kısmını (Vostrikov'un araştırmaları dahil) kendi imzasıyla bastırmış, bu yoldan üne kavuşmuştu.

Moskova ve Leningrad'ta bunun gibi, başkasının kam ve kemiği sayesinde gelecek kapısını açan nice ilmî şöhretlerimiz var. 1930 - 1950 yılları arasında ilmimizi ve tekniğimizi alacalı bulacalı çizgilerle çirkinleştiren öğrenci nankörlüğünün sebebi, ilmin ve tekniğin yetkili bilim adamları ve mühendislerin rekabetinden alınarak, turfanda yetişme hırslı elemanlara verilmesine dayanıyordu.

Çalınmış buluşları, üzerine konmuş eserleri bugün sayamayız, geçti artık. Ya tutuklananlardan miras kalmış apartmanlar? Ya çalınmış eşya? Savaş yıllarında bu vahşi davranış yaygınlaşmamış mıydı? Bütün topluma malolmuş gibi gözükmemiş miydi? Büyük acı çekenlerin, bombalananların, evi yanan veya kaçanların eşyası komşular tarafından - saf Sovyet yurttaşları tarafından - yağmalanmamış mıydı? Fırsat o fırsat demiyorlar mıydı?

Soysuzlaşma çok yanlı bir eğilim, onunla bu bölümde başedemeyiz. Genel olarak toplumun hayatı hainlerin başa geçmeleriyle, yeteneksizliğin galip gelmesiyle, öbür yandan iyilerin ve dürüstlerin bıçak altında doğranmasıyla geçiyordu. 1930'dan 1960'a kadar geçen süre içinde, memleket yüzeyinde, asil ruhlu bir kimsenin alçağa galip gelmesine, düzenciye haddini bildirmesine bir tek örnek getiren çıkar mı? İstisna olarak bile, nasıl ki bir şelâlenin sularını yukarıya doğru akıtmasına imkân yok, öbür olguya da örnek bulunmaz. Asil ruhlu insan GB'ye başvurmaz, oysa bu kuruluş alçağın eli altındadır. GB'yi de kimse durduramaz. Nikolay Vavilov durdurmadıktan sonra. Şelâle ne diye yukarıya aksın?

Asil ruhlu kimselerin zahmet verdirmeden alçaklara yenik düşme olayları, başkentin sıkışıklığında sanki: Kaynayan, siyah, ufunetli, cıvık çamur görünümündeydi. Yalnız başkentte kaynamıyordu - kutup bölgesinde de kokusu duyulurdu. O devir - 1930 - 1940 arası - kutup istasyonları modasının etkisi altındaydı. Oysa o bölgeye Jack London'un iri yarı, açık bakışlı kahramanlarının içtikleri barış piposunun kokusu daha çok yaraşacaktı. «Novaya Zemlya» adasına bağlı «Doşniy» adacığında kurulu kutup istasyonunda topu topuna üç kişi bulunuyordu: İstasyon şefi partisiz Aleksandr Pavloviç Babiç, eski onurlu kutupçulardan, biricik partili (ve parti organizatörü) vasıfsız işçi Yeremin ve

komsomol üyesi (ve komsomol organizatörü) meteorolog Goryaçenko. Goryaçenko'nun amacı şefin yerine geçmekti. Bu yolda çaba harcarken, şefin özel eşyasını karıştırmaktan, evrak çalmaktan ve tehdit savurmaktan çekinmezdi. Jack London'a uyulması halinde, öbür iki erkeğin birleşerek namussuzu buzun altına sokmaları gerekecekti. Oyle olmadı, Kuzey Deniz Yolları Başmüdürlüğüne, Papanin'e, telgraf çekiliyor, görevli arkadaşın yerine başkasının gönderilmesi isteniyor. Parti organizatörü Yeremin teli imzalıyor, fakat komsomol üyesine durumu bildiriyor. Bu kere ikisi bir olarak Papanin'e partili - komsomollu, durumu tersine gösteren ikinci teli çekiyorlar. Papanin'in kararı: Ekip ayrışmış, yenilenmesi gerek. Onları almak için buzkıran «Sadko» yollandı. Buzkırana çıkar çıkmaz, komsomolcu hiç vakit kaybetmeden gemi komiserine Babiç'i suçlayan **deliller** veriyor, Babiç de hemen tutuklanıyor. Baş suçu: «Sadko» buzkıranını Almanlara teslim etmek istemesi! Yani şimdi birlikte seyahat ettikleri gemiyi! Sahile varır varmaz Babiç'i kodese koyuyorlar. (Bir an için gemi komiserinin aklı başında, dürüst bir insan olduğunu, Babiç'i çağırtarak, karşı tarafı da dinlemek isteyeceğini düşünelim. Bu davranış, muhtemel düşmana ihbar sırrını açıklamak anlamına gelecekti! O zaman Papanin aracılığıyla Goryaçenko, gemi komiserini de içeriye tıkabilirdi! Sistem sekmeden çalışır!)

Çocuk Komünist kuruluşunda veya komsomol hücresinde eğitilmemiş olanlarda ruh bozulmadan kalabiliyor. Yer yer görülür. Sibirya'da bir demiryolu istasyonunda, trenle götürülen tutukluları gören iriyarı bir asker, birkaç paket sigara alarak, onları tutuklulara iletmek için muhafızları kandırmaya çalışır (bu kitabın başka bölümlerinde benzer olayları anlatıyoruz). Bu asker ya görevli değil, izinli çıkan biri, veya kendi kıtasının parti organizatörü orada bulunmuyordu. Kendi kıtasında buna cüret edemez, sonu iyi olmayacaktı. Anlattığımız olayın sonunu görmedik, komutanlıkça cezalandırılmış olması mümkün.

(8) YALAN - VAROLUŞUN BİR ŞEKLİ OLARAK. Korku kıskançlık duygularının etkisi altında kalanlar veya çıkarcılığa kapılanlar hemen aptallaşmaz, ruhları bulanmakla berber, akılları bir süre şaşmaz. Onlar, Dünyadaki tüm dehânın birdenbire basık alınlı bir kafada toplandığına inanmazlar. Aptallaşmış halleriyle kendi kendilerini sinemada görürler, radyoda dinlerler, gazetelerde kendi demeçlerini okurlar. Doğruyu söylemeye onları zorlayan yok, fakat susmak kesin şekilde yasaktır. **Ko-**

nuşmaya zorlanırlar, yalandan başka ne diyebilirler ki? Çılgınca alkışlanmaya mecburdurlar, içtenliği arayan yok.

Yüksek okul görevlilerinin Yoldaş Stalin'e seslenişlerini okuduğumuzda (*) kongredeki bin kişilik topluluğun hepsini ahmak bilmemize imkân yok, yarın tutuklanmaya hazır duruma gelmiş, düşük yalancı olduklarını anlarız:

> «İhtilâlci dikkatimizi arttırırken, Stalin'in halk komiseri, şaşmaz Lenin'ci Nikolay İvanoviç Yejov tarafından yönetilen şanlı gizli servisimize, yüksek okullarımızı ve bütün ülkeyi Troçki'ci, Buharin'ci ve diğer karşı - devrimci pisliği kalıntısından temizlemeye yardım edeceğiz.»

Sürekli yalan, hainliğin yanındaki yerini alarak, tehlikesizce yaşamanın biricik yolu oluyor. Ağzındaki dilin her dönüşü başkasının kulağına gidebilir, yüzünün ifadesi birinin gözüne batabilir. Bunun için söylenen her sözün, doğrudan doğruya yalan olmasa bile, genel yalanın tersine düşmemeli. Klişe haline gelmiş cümle, deyim, kelime koleksiyonları, takma adlar bulunur ki, hepsi yalan, fakat onlar kullanılmadan hiç bir konuşma yapılamaz, ilmi, eleştirici veya sanata ait hiç bir kitap veya gazete makalesi yazılamaz. En katışıksız bilime ait metinlerde bile, birinin otoritesi veya önceciliği yalandan tanınacak, doğruyu söyleyen paylanacak: İçine yalan sokuşturulmayan ilim akademisinin eseri bile piyasaya çıkamaz olmuştu. Durum bu iken, gürültülü mitinglerde, iş arası toplantılarda neler olurdu? Orada görüşüne ters düşen kararlara oyunu vereceksin, seni üzene sevineceksin (meselâ yeni iç istikraza, ücretin azalmasına, bir tank kolu için toplanan ianelere, ücretsiz pazar çalışmalarına veya çocuklarını kolhozculara yardımcı olarak gönderme zorunluğuna). Diğer yandan seni hiç ilgilendirmeyen konularda (Doğu Hindistan'da veya Paraguay'da fark edilmeyen, göze batmayan baskı konusunda) öfkenin en şiddetlisini göstereceksin.

Hapiste iken Tenno, tutuklanmasından iki hafta önce denizcilere «Stalin Anayasası - Dünyadaki anayasalardan en demokratik olanıdır» konusunda konferans verdiğini bize, utanarak, anlattı. (Haliyle konuşmadaki sözlerinden hiçbiri samimi değildi).

Yalansız bir tek sayfa bastıran, kürsüye çıkarak yalan söylemeyen, mikrofonu eline geçirip yalana başlamayan tek insan yoktu.

(*) **Pravda, 20. 5. 1938**

Ah, hiç olmazsa bununla yetinseydiler! Dahası var: Şefinle, personel servisinde, gelişigüzel Sovyet yurttaşıyla yaptığın konuşma yalan dolandan oluşmuş, düpdüz yalandan, dolaylı yalandan, direkt yalandan. Dört göz arasında yaptığınız konuşmada aptal arkadaşın sana, Volga'ya kadar çekilmenin plân gereğince yapıldığını, amacın Hitler'i içeriye çekmek olduğunu veya Amerikalıların Rusya üzerine Kolorado böceğini salıverdiğini söylerse, bunu kabul edeceksin! Ne yapıp yapıp kabul edeceksin! Bir baş sallamasıyla değil ama, baş sallaması sana Takımadaları yolunu açabilir. (Çulpenev olayını gözönüne getirelim, cilt 1, bölüm 7).

Bitmedi: Çocukların büyüyor! Konuştuklarınızı anlayacak kadar büyüdülerse, eşinizle onların yanında düşündüklerinizi konuşmayın: Onları birer Pavlik Moıozov yapmak için uğraşıyorlar, göz kırpmadan aynı kahramanlığa kalkışırlar. Eğer çocuklarınız küçük ise, onları nasıl eğiteceğinizi önceden düşününüz: Ya yalanı doğru olarak göstereceksiniz (o zaman yaşamak daha kolay gelir onlara), fakat o vakit onların yanında siz de yalan söylemek zorunda kalacaksınız, veya onlara doğru söyleyip, yalan söylememeyi öğreneceksiniz.O vakit dilin sürçmesiyle uçuruma yuvarlanmak tehlikesi belirecektir. Dolayısıyla çocuklara hemen doğrunun ölümün paralelinde olduğunu anlatmak, evin dışında yalan konuşmanın zorunlu olduğunu iyice öğretmek gerekir. Yani anne ve baba gibi yalancı olmalıdırlar.

Öyle bir alternatif ki, belki çocuk sahibi olmak istemezsin.

Uzun süreli hayat temeli olacak yalan: A. K. adında genç bir Moskovalı kadın öğretmen edebiyat dersi vermek üzere şehrin dışlarındaki bir okula gönderildi. Akıllıydı, her işin iç yüzünü hemen anlardı. Hayatı ise yeni diploması kadar lekesizdi. Ders verirken öğrencilerin arasında parti üyesi olarak sadece genç bir kızın bulunduğunu gördü ve onun takırdıcı olduğunu düşündü. (A. K. dinleyicilerin arasında mutlaka bir takırdıcının bulunduğundan emindi.) Bu kıza karşı hep anlayışlı ve candan davranmaya karar verdi. (Takımada taktiği yönünden yanlış bir hesap: Tam aksine, kıza iki kere yetersiz not vermesi gerekiyordu. O zaman sonradan yapılacak her ihbar kişisel bir intikam sanılabilirdi.) Ders dışında da buluşmaya başladılar birbirlerine resimlerini verdiler (öğrenci kız A. K.'nin bir fotoğrafını parti kartının yanına koymuştu), tatillerde birbirlerine mektup yazarlardı. A. K. bütün dersleri partili öğrenci kızın mümkün reaksiyonlarını düşünerek hazırlardı. Böyle ikiyüzlülük içinde dört yıl geçti, öğrenci kız tahsilini tamamladı ve davranış-

ları A. K.'yi ilgilendirmemeye başladı. Bu yüzden karşılaştıkları zaman A. K. ona hiç de candan davranmadı. Hiddetlenen kız da resimleri ile mektuplarını geri istedi ve şöyle bağırdı (işin üzücü yanı onun büyük bir ihtimalle casus da olmamasıydı.): «Ben sizin gibi böyle zavallı bir memuriyete saplanıp kalmayacağım. Anlattıklarınız da ders miydi? Hepsi aynı nakarat!»

Gerçekten A. K.'nin parlak yeteneklerine rağmen bir casusun anlayışına göre kırpılan dersler bomboş, renksiz bir hal almış, bütün kalitelerini kaybetmişlerdi.

Tabi' burada farklı kademeleri ayırdetmek gerekir: Zorunlu, kendini korumak için söylenen yalan ve bağlılık, hayranlıkla söylenen yalan. Bütünyazarlar bu ikinci türü kullanmışlardı. Şaginyan'ın 1937 (I) yılında duygularına kapılarak, Sosyalizm devrinin sorgu metodlarını bile değiştirdiğini yazmaya sevkeden işte bu tür yalanlardır. Sorgu yargıçlarının kendisine anlattıklarına göre, sorguları yapılan mahkûmlar artık kendiliklerinden onlarla işbirliği yapıyorlardı, kendileri ve başkaları hakkında her şeyi açıkça söylemekten çekinmiyorlardı.

Yalanın bizi normal toplumdan ne kadar uzaklaştırdığı tespit edilemez. Bu aşılmaz sisin içinde hiç bir yol tabelâsı göze çarpmaz. Birdenbire notlardan Pyotr Yakuboviç'in «Toplumdan atılanın Dünyasında» adlı eserinin yazar zindandan tahliye edilip sürgüne gittiği sıralarda basıldığı ortaya çıkar. (*) Bunu bizim içinde bulunduğumuz duruma uygulayın! Benim geç kalmış, yüreksizce kaleme alınmış kamp romanım mucize kabilinden henüz dışarıya süzülmüştü ki parmaklıklar indirildi, kapılar kapandı ve sürgüler sürüldü. Yalnız şimdiki zamana ait değil, otuz, elli yıl öncesine ait olanın yazılması da yasaklandı. Acaba bu satırlari da basılmış görecek miyiz? Olduğumuz gibi, hem aldatılmış, hem hâlan söyleye söyleye kaşarlanmış olarak öleceğiz.

Kaldı ki gerçek anlatılsaydı, «hürriyet» onu tanımak isteyecek midir? Julian Oksman 1948'de kamptan geri döndü, ikinci defa tevkif edilmedi ve Moskova'da yaşadı. Dostları ve tanıdıkları ona sırt çevirmeyip yardım ettiler. Ama kamp hatıralarını kimse duymak istemedi. Çünkü bu bilgilerle nasıl yaşanır?...

Savaştan sonra bir şarkı çok popülerdi: «Şehrin Gürültüsü Uzak.» Herkes, en kötü şarkıcılar bile bu şarkıdan sonra çılgınca alkış toplardı. Fikirler ve Duygular Genel Müdürlüğü hemen

---

(*) Kürek hükümlülüğünün henüz varlığını sürdürdüğü devirde. Kitap tam bugünkü zindandan söz eder, «bir daha tekrarlanmayacak» bir şeyden değil.

uyanmadı. Ne de olsa Rus halk şarkısıydı. Radyoda, konserlerde çalınmasına izin verildi. Fakat sonra birden akılları başlarına geldi ve şarkı piyasadan yok oldu. Şarkı bütün ümitleri elinden alınan bir mahkûm ile kopan bir gönül bağının hikâyesiydi. Demek ki pişman olmak ihtiyacı toplum içinde varlığını sürdürüyor ve hayatı boyunca yalan söylemiş insanlar hiç değilse bu eski şarkıyı alkışlayabiliyorlardı.

(9) MERHAMETSİZLİK: Bütün bu saydığımız özellikler arasında iyi kalblilikten kim söz edebilir? Boğulurken yardım arayan kimseyi iten insan nasıl iyi kalabilir? Kana bulanan insan olsa olsa daha vahşileşir. Merhametsizlik (sınıf merhametsizliği) övüldü, insanlara benimsetildi, iyi ile kötüyü ayırdetme yeteneği kaybettirildi. İyilik, acıma ve şefkat ile de alay edilirse, kanla beslenenleri artık hiç bir zincir zaptedemez.

Adını vermeyen bir Bayan (Arbat Caddesi 15) «bazı Sovyet insanlarında» görülen «merhametsizliğin kökü»nü soruyor. Ellerindeki insan ne kadar çaresizse onlar da o ölçüde merhametsiz davranırlar. Niçin böyle olur? Mektup sahibi pek dikkate değer bir misal vermiyor ama yine de anlattıklarını tekrar edelim:

1943 - 44 Kışı, Çelyabinsk istasyonu. Emanet gişesinin önünde sundurmalı bir yer. Çimento zemini rüzgârın oraya savurduğu, ezilerek donmuş karlar kaplıyor. Gişenin ardında pamuklu kapitone ceket giymiş bir kadın, kişenin önünde, kürklü, iyi beslenmiş bir milis görevlisi. Gülüşüp şakalaşarak konuşuyorlar. Yerde iplik iplik olmuş, pamuklulara ve toprak rengi paçavralarla (bu bile şişirilmiş bir tanımlama) birbirine sarılmış insanlar yatıyor.

Bunları güçlerini tamamen kaybetmiş, dudakları şişmiş ve döküntülü gençlerdi. Birisinin ateşi olduğu, çıplak göğsünü karlara dayayıp inlemesinden belli oluyordu. Mektubu yazan kadın onların yanlarına sokulmuş, kim olduklarını sormuş. Kamptan yeni tahliye edilmişlerdi. Birisi cezasını doldurduğu için, diğeri hasta olduğundan. Ama kâğıtları yanlış doldurulduğundan memleketlerine gitmek için bilet alamıyorlardı. Kampa dönecek güçleri de yoktu. Kadın onlar için ekmeğinden birkaç parça kopardı. Milis görevlisi hemen konuşmayı kesti ve dönerek tehdit eder bir tonla: «Hey, teyze! Akrabalarına mı rastladın? Yoluna devam et, onlar sen olmadan da ölürler,» dedi. Kadın «Söylediğini yapmazsam beni de tevkif eder,» diye düşündü. (Mutlaka, neden olmasın?) Ve gitti.

Bu olay toplumumuz için ne kadar tipiktir: Teyzenin düşün-

düğü ve arkasını dönüp gitmesi, merhametsiz milis görevlisi, onlara bilet vermeyen gişedeki kapitone ceketli, merhametsiz kadın, onları Şehir Hastanesine kabul etmeyecek olan hemşire ve kampta belgelerini yanlış düzenleyen aptal ücretli memur.

Hayat korkunçlaştı. Mahkûmun adı artık Dostoyevski veya Çehov'un zamanındaki gibi «Zavallı» değil, olsa olsa «Leş!»tir. 1938'de Magadan'da ilkokul çocukları mahkûm kadınların konvoyuna taş attılar. (Surovtseva'nın anılarından).

Caddelerdeki soğuk kalbliliğin aynısı evlerde de hüküm sürerdi. Ülkemizde eskiden veya başka bir ülkede şimdi bu kadar üzücü, iğrenç ev ve aile hikâyeleri var mıydı? Bunların sadece ikisinden söz edelim:

Rostov'da Dolomanovski caddesinde, ortaklaşa kullanılan apartmanın bir odasında oturan Vera Krasuskaya'nın kocası 1938'de tevkif edilmiş ve ölmüştü. Komşusu Anya Stolberg de bunu biliyordu. 1938'den 1956'ya kadar, onsekiz yıl boyunca Krasuskaya'nın üzerindeki etkisinden yararlandı, onu devamlı tehdit etti. Mutfakta, koridorda bekler, «Seni yitirmek benim elimde, istersem kupa arabası hemen gelip seni götürür,» derdi. Krasuskaya onu savcıya şikâyet etmeye ancak 1956'da cesaret edebildi. Stolberg'in sesi kesildi ama aynı evde yaşamaya devam ettiler.

N. J. Semyonov 1950'de Lyobimo'da tevkif edilince karısı Kış ortasında onun annesi Maria İlyiniçna Semyonova'yı evden attı. «Defol, ihtiyar cadı. Oğlun halk düşmanı.» (Altı yıl sonra kocası kamptan döndüğü zaman yetişkin kızı Nadya ile bir olup onu da donla sokağa kovaladı. Babasının arkasından pantolonunu fırlatan kız: «Defol, iğrenç herif,» diye bağırdı.) (*) Nadya'nın gayreti - kendi kocası için yer sağlaması isteğinden doğuyordu.

Anne, Yeroslavl'a, çocuksuz kızı Anna'nın yanına geldi. Kızı ile damadı kısa zamanda ondan bıktılar. Damat Vasili Fyodoroviç Metyolkin itfaiyeciydi. İzinli olduğu günler kayınvalidesine duyduğu nefreti şöyle gösterirdi: Onun başını kaçırmaması için elleri ile sımsıkı tutar, zevkle yüzüne tükürür, gözlerine ve ağzına isabet ettirmeye çalışırdı. Daha da öfkelenirse pantolonunun önünü açar cinsiyet organını kadının yüzüne sürer «Yala da geber!» diye homurdanırdı. Karısı, kamptan dönen erkek kardeşine «Elden ne gelir? Vasya içiyor, sarhoş adam ne yaptığını bilir mi?» derdi. Daha sonra yeni bir eve taşınmak istedikleri

(*) **Kovrov'dan V. I. Jukov da aynı hikâyeyi anlatır. O da karısı (Defol, yoksa seni yine içeri attırırım) ve üvey kızı (Git, pis mahkûm) tarafından kovulmuştu.**

için anneye iyi davranmaya başladılar. («Yaşlı annemizi yıkamak için bir banyoya ihtiyacımız var. Onun hamama gitmesine razı olamayız,» dediler.) Anne sayesinde yeni evi de elde ettikten sonra odaları büfeler ve dolaplarla doldurdular, kadını da dolapla duvar arasındaki 35 santimlik aralığa tıktılar: Burada yat, gözükme... N. Y. oğlunun yanında oturuyordu. Sormadan annesini oraya getirdi. Torunu eve gelince büyükanne dizlerinin üzerine çöktü «Vovoçka. Beni dışarı atma,» diye yalvardı. Torunu da yüzünü ekşiterek «Pekalâ, ben evleninceye kadar kal,» dedi. Diğer torun hakkında da birşeyler anlatmak gerekir. Nadya (Nadeşka Nikolayevna Topnikova) Yaroslavl Pedagoji Enstitüsünün Tarih bölümünde öğrenimini tamamlamış, parti üyesi ve Kostroma bölgesinde Neja'da çıkan gazetenin yazı işleri müdiresi olmuştu. Şiir de yazardı.

1961'de Lyubimo'da otururken davranışlarını şiirle açıklamaya çalışmıştı:

«Eğer savaşmaksa savaşalım
Baba mı?... Şeytan görsün!
Ahlâk! Çocukluk!
Eksik olsun!
Adımları hesaplayarak
Hayatta ilerleyeceğim!»

Ama parti teşkilâtı onun babası ile ilişkilerin normalleştirmesini istedi. Bunun üzerine birdenbire babasına yazmaya başladı. Duygulanan baba da her şeyi affettiğini anlatan bir mektup gönderdi. Kız mektubu partiye gösterdi ve onlar da ısrarlarından vazgeçtiler. O günden beri babasına sadece Mayıs ayında ve ihtilâl günlerinde tebrik göndermekle yetindi.

Bu trajedi sadece yedi kişiyi kapsar. HÜRRİYET'imizden minicik bir bölüm.

Daha iyi terbiye görmüş aileler kamptan dönen akrabalarını donla sokağa atmazlar ama onlardan utanırlar ve onların üzgün, buruşmuş çehrelerini sıkıcı bulurlar.

Bu sayıma devam edebiliriz. Bir şey üzerinde daha duralım.

(10) KÖLE MANTIĞI: Aynı talihsiz Babiç Savcıya verdiği bir dilekçede «Savaş Devresinin resmi kuruluşlara fertlerin adlî işlerini incelemekten daha ciddî görevler yüklediğini anlıyorum,» diye yazıyordu.

Ve daha birçok ilâve yapılabilir.

Ama artık hemen kabul etmek gerekiyor: Eğer herşey kendiliğinden böyle olmadı da Stalin tarafından bizim için adım adım hazırlandıysa - O zaman o gerçekten bir dahiymiş!

Her yanı çürümüş bir Dünyada, yalnız cellâtlar ile en şerefsiz hainlerin başarı kazandıkları, geri kalanların ellerinden hiç bir şey gelmediği için kendilerini içkiye verdikleri, gençlerin vücutları Güneşte esmerleşirken ruhlarının çürüdüğü, gri - yeşil bir elin her gece evleri arayıp insanları yakasından tutarak cezaevi arabasına sürüklediği - bu Dünyada kocaları, oğulları, babaları Takımadalar tarafından kendilerinden kopartılan milyonlarca kör olmuş, kaybolmuş kadın yaşardı. Onlar başkalarından daha çekingendirler. Parlayan resmi tabelâlardan korkarlar, büro kapılarında titreyerek bekler, kapıya vurmaktan çekinir, telefon çalınca yerlerinden hoplar, postacıdan, sütçü kadından, tesisatçıdan korkarlardı. Nerede varlıkları birisini rahatsız ederse, oradan kovulurlar; evden, iş yerinden, şehirden!

Bazıları «mektup yasağı» sözünün de aynı anlama geldiğini, ONUN on yıl geçtikten sonra tekrar yazacağını sanırlardı. (*) Cezaevinin önünde kuyrukta bekler, yiyecek paketlerinin kabul edildiği söylenen yüz kilometre uzaktaki yerlere gitmekten çekinmezlerdi. Bazan da mahkûmdan önce kendileri ölürlerdi. Veya paket, üzerinde «alıcı revirde ölmüştür» damgası ile geri gelir, böylece onların ölüm tarihlerini öğrenmek mümkün olurdu. Bazıları da, Olga Çavçavadse gibi, kocalarının mezarına bir avuç vatan toprağı serpebilmek için Sibirya'ya kadar giderlerdi. Ama kocasının hangi tümseğin altında başka üç kişiyle beraber yattığını hiç kimse söyleyemezdi. Bazıları, Selma Şugur gibi, herhangi bir Voroşilav'a, onun vicdanının kendisinden önce ölmüş olduğunu düşünmeden, acındırıcı mektuplar yazarlardı. (**)

Bu kadınların yetişen çocukları vardı. Hepsi babalarının geri dönmesini bekler ama baba bir türlü geri gelmezdi.

Önümde çizgili bir okul defterinden kopmuş üçgen şeklinde bir sayfa duruyor. Mavi ve kırmızı yazılar! Anlaşılan bunları

(*) Mektup yasağı olan bazı kamplar gerçekten vardır. 1945 - 49 yıllarında atom çalışmaları yapılan yerlerden başka, meselâ 1938'den sonra birbuçuk yıl mektup yasağı uygulayan Karlag kampının 29 numaralı noktası.

(**)O yaveri Langoviy'i bile tevkif ve işkence edilmekten koruyacak cesareti gösterememişti.

yazan çocuk eli yoruldukça kalemi bırakmış, sonra ters ucundan yeniden almış. Köşeli, beceriksizce yazılmış harfler, satırbaşları bazan kelimelerin içinde:

«Günaydın baba artık yazmayı öğrendim. Kış gelince okula gideceğim Hemen bize dön yoksa durumumuz çok kötü babamız yok. Annem senin iş seyahatinde olduğunu söylüyor sonra hasta olduğunu söylüyor hastaneden kaç Oleşka hastaneden gömlekle geldi. Annem sana yeni pantolon diker ben kuşağımı veririm çocuklar benden korkuyorlar yalnızca Oleşkayı dövmüyorum o doğruyu söylüyor o fakir ben hastaydım ateşim vardı annemle ölmek istedim ama annem istemedi o zaman ben de istemedim ay ellerim acıdı çok yazdım öpücükler

6 buçuk yaşındaki İgor

Zarf yazmayı da öğrendim annem işden gelinceye kadar mektubu postaya atarım.»

Manolis Glezos heyecanlı ve etkili konuşmasında Moskovalı yazarlara Yunanistan'ın cezaevlerinde hasret çeken arkadaşlarını anlattı:

«Anlattıklarımın kalbinize acı çektireceğini biliyorum. Gayem de buydu. Kalblerinizin hapiste çürüyenler için kanamasını istiyorum... Yunanlı yurtseverlerin kurtulması için sesinizi yükseltin!» (*)

Ve açıkgöz ikiyüzlüler de elbette seslerini yükselttiler! Ne de olsa Yunanistan'da 20 - 30 tutuklu vardı. Ya Manolis kendi yüzsüzlüğünün farkında değil, veya Yunanistan'da şu atasözü bilinmiyordu: «Evinde yeterince derdi olan, yabancılar için ağlamamalıdır.»

Ülkemizin çeşitli yerlerinde şu heykele rastlarız: Bir asker ve yanında birinin üzerine saldırmaya, onu kapmaya hazır bir köpek. Taşkent'te NKVD Okulunun önünde yer alır. Ryazan'da ise şehrin sembolü olarak Mihailov yönünden şehre girerken biricik heykeldir.

Onu gördüğümüz zaman dehşetle ürpermeyiz. İnsanların üzerine köpek saldırtan bu kimselere alışmışızdır.

Bizim üzerimize.

(*) **Liteeraturnaja Gaseta, 27. 8. 1963**

4 Bir Kaç Hayat Hikâyesi

Bu kitapta sözü edilen mahkûmların hayat hikâyelerini kitabın düzenine ve Takımadaların yapısına uygun şekilde böldüm, dağıttım. Kuru hayat hikâyelerini anlatmadım, sıkıcı olurdu. Sonra da yazarlık bana, araştırmacılık okuyucuya kalmış olacaktı.

İşte bu yüzden şimdi de birkaç tutuklunun hayat hikâyelerini tam olarak anlatmanın doğru olacağına inanıyorum:

1. ANNA PETROVNA SKRIPNIKOVA

1896 yılında Maykop'ta doğdu. Bir işçi ailesinin tek kızıydı. Parti tarihinden bildiğimiz gibi o lânet olasıca Çarlık rejiminde onun için bütün tahsil yolları tıkalı olduğundan varlığını açlık ve kölelik içinde sürdürmeye mahkûmdu. Gerçekten böyle oldu. Ama devrimden sonra. Önce Maykop'taki okula kabul edildi.

Uzun boyluydu, başı da oldukça büyüktü. Okul arkadaşı karikatürünü yalnız daireleri çizerek yapardı: Kafa - daire, alın - yuvarlak, yuvarlak, soru işareti gibi iki göz. Kulak memeleri, avurtla birleşiyordu. Omuzları da yuvarlak, bedeni de. Daha üçüncü sınıftayken okul kütüphanesinden Dobrolyubov ile Dostoyeski'nin eserlerini ödünç almak için izin istedi. Öğretmen şaşırdı: «Bunun için daha erken,» diyecek oldu. «Pekalâ, eğer istemiyorsanız gider şehir kütüphanesinden alırım.» Onüç yaşında Allah'a ve dine inanmamaya başlamıştı. Onbeş yaşındayken sadece din derslerinde öğretmenlerine karşı çıkıp tartışabilmek için dini eserleri okurdu. Papazın derste öğrettiklerini çürütmekle sınıf arkadaşlarını eğlendirirdi. Ama dini sapıkları dayanıklı oldukları için, kendine örnek alırdı. Prensibi şuydu: Ölmek, mânen çökmekten yeğdir.

Liseyi bitirirken hakettiği altın madalyayı almasına kimse engel olmadı. (*) 1917'de (öğrenim için tam uygun zaman) Mos-

---

(*) Bugün bir kızın okulda Marksizmi böyle tenkit ettiğini düşünün!

kova'ya gitti ve Çapligin'in yönettiği «Yüksek kadın kursları»nda felsefe ile psikoloji okumaya başladı. Altın madalya ile liseyi bitirdiği için Ekim ayının sonuna kadar parlamento bursunu kazandı. Bulunduğu bölümden mantık ve psikoloji öğretmenleri yetişiyordu. 1918 yılı boyunca da bir yandan ders vererek para kazandı, bir yandan psikanaliz okudu. Yine ateist gibi davranıyor ama zaman zaman bütün ruhuyla aşağıdaki mısralardan etkileniyordu.

«Ateşten güller üzerinde kurulu
Evrenin mihrabı hep tüter, hep tüter.»

Giordano Bruno ile Tyujev'in duygulu felsefelerine hayrandı. Hattâ bir süre kendini Doğulu bir katolik saydı. İnançlarını elbiselerinden çabuk, doymazcasına değiştiriyordu. (Elbiseleri pek çok değildi, bu konuya ilgi duymuyordu) Üstelik kendini sosyalist biliyordu, kan dökme, isyan ve kardeş savaşının kaçınılmaz olduğu görüşünü savunuyordu. Fakat terrörden yana değildi. Demokrasi ama canavarlık değil! «Ellerin kana bulansın, çamura değil!»

1918 yılının sonunda kursu terkedip (kurs da kaldı mı?) annesi ile babasının yanına, hayatın biraz daha kolay olduğu yere dönmek zorunda kaldı. Maykop'a geri geldi. Bu arada yetişkinler ve gençler için bir Halk Eğitim Enstitüsü kurulmuştu. Anna hemen mantık, felsefe ve psikoloji dallarında geçici öğretim görevlisi oldu. Öğrencilere kendini sevdirmişti.

O zamanlar Maykop'ta beyazların günleri sayılıydı. Kırkbeş yaşında bir general Anna'yı kendisi ile biriikte kaçması için kandırmaya çalıştı. Ona: «General, fiyakayı bırakın, tevkif edilmeden kaçmaya bakın!» dedi. Bir öğretmenler gecesinde Maykop lisesinin tarih öğretmenlerinden biri «nasıl olsa biz bizeyiz» diyerek «Büyük Kızıl Ordu» şerefine kadeh kaldırmak istedi. Anna bunu hemen reddetti: «Kesinlikle olmaz!» Onun sol eğilimli olduğunu bilen dostları şaşırdılar: «Çünkü... Ölmez yıldızlara rağmen... gittikçe daha çok insan öldürüleceği için...» diye kehanette bulundu.

Bu savaşta bütün iyilerin yitirilip, geride yalnızca çıkarcıların kaldığını hissediyordu. Bir cesaret denemesine atıldığının farkındaydı ama bunun ne çeşit bir deneme olduğunu henüz bilemiyordu.

Birkaç gün sonra Kızıllar Maykop'a girdiler. Şehrin seçkin kişileri birkaç gün içinde toplantıya çağırıldılar. Kürsüye 5. Or-

dunun özel bölüm şefi Losyev çıktı. Tehdit edici, kaba bir tonla «çürümüş kadınlar sınıfından» konuşmaya başladı. «Ne? İki iskemlenin arasında mı oturuyorsunuz? Ben sizi davet edinceye kadar ne beklediniz? Neden kendiliğinizden gelmediniz?» Gittikçe coştu, sonunda tabancasını çekip havada sallamaya başladı: «Bütün kültürünüz çürümüş. Biz hepsini devirip yenisini yapacağız! Sizden kim bize engel olmaya kalkarsa ortadan kaldırılacaktır!» (*) Ve ekledi «Bir şey söylemek isteyen var mı?»

Salona ölüm sessizliği çökmüştü. Kimse alkışlamıyor, hiç bir el kalkmıyordu. (Herkes şaşkınlıkla susuyordu. Ama korku duymaya henüz alışmamışlardı; alkışlamak zorunda olduklarını daha bilmiyorlardı.)

Kimsenin söz isteyeceğini herhalde Losyev de ummuyordu. ama birden Anna ayağa kalktı: «Ben!» «Sen mi? Güzel, gel bakalım!» Anna salonu geçip kürsüye çıktı. Uzun boylu, yuvarlak yüzlü, hattâ kırmızı yanaklı, iyi beslenmiş, yirmibeş yaşlarında bir kadın (Gerçi o da günde sadece 50 gram ekmek alıyordu ama babasının güzel bir sebze bahçesi vardı.) Kalın örgülü sarı saçları dizlerine kadar uzanırdı fakat profesör yardımcısı olarak bu halde gezemezdi, onun için hepsini tepesinde toplamış, bu sefer de başı sanki iki misli büyümüştü. Berrak sesiyle konuşmaya başladı:

«Cahilce konuşmanızı dinledik. Bizi buraya siz davet ettiniz ama büyük Rus kültürünün gömülüşüne şahit olacağımızı belirtmediniz. Bir kültür temsilcisini bulmayı umduk, bir ölü gömücüsüyle karşılaştık. Keşke böyle konuşacağınıza ana - avrat sövseydiniz! Sovyet gücünün temsilcisi olarak konuşuyorsunuz, değil mi?»

Şaşıran Losyev övünerek «Evet,» diye doğruladı.

«Eğer Sovyet Gücü'nün temsilcileri sizin gibi haydut olurlarsa kısa zamanda çökecektir.»

Anna konuşmayı bitirdi ve salonda çılgınca bir alkış koptu. (Hep beraber olduğu için henüz korkmuyorlardı.) Toplantı bununla sona ermişti. Losyevi'n verecek bir cevabı yoktu. Herkes Anna'yı çevreledi, bir çoğu onun elini sıktılar ve fısıldadılar. «Mahvoldunuz! Bunu nasıl yaptınız? Fakat teşekkür ederiz. Sizinle gururlanıyoruz.»

Evde ÇEKA'cılar bekliyordu bile: «Öğretmen yoldaş! Evin ne kadar da fakirmiş. Bir masa, iki iskemle, bir yatak, nereyi arayalım? Senin gibisini daha tevkif etmemiştik Üstelik baban da

---

(*) 1. Kısım, 8. bölümde Krilenko'nun konuşmalarını okuyanlar bunların hepsini bilirler.

işçi. Bu fakirlik içinde nasıl burjuvazi taraftarı olabildin?» ÇEKA daha iyice teşkilâtlanmamıştı. Anna'yı özel kısmın odalarına götürdüler. Beyaz Ordu'dan Albay Baron Bilderling de burada tutukluydu. (Anna onun sorgularına ve sonuna şahit oldu. Daha sonra karısına «Dürüstçe öldü, onunla gururlanabilirsiniz!» dedi.)

Anna'yı sorguya çekilmek üzere Losyev'in oturduğu ve çalıştığı odaya götürdüler. İçeri girdiği zaman Losyev binici pantalonu ile yatağının üzerine oturmuş, açık gömleğinin arasından göğsünü kaşıyordu. Anna hemen nöbetçiye döndü: «Beni geri götürün!» dedi. Losyev homurdandı: «Peki, öyleyse gider yıkanır, ihtilâl yapılırken giyilen glâse deri eldivenlerimi giyerim...»

Bütün bir hafta ölüm hükmünün coşkun bekleyişi içinde geçti. Skripnikova şimdi o günleri hayatının en aydınlık günleri olarak hatırlar. Eğer bu sözleri doğru anlamlandırabilirseniz buna inanmak gerekir. Bu mümkün olan her türlü kurtuluş ümidini itip kendini tümüyle yaptığın fedakârlığa adadığın zaman ruhunu kaplayan coşkunluğun mükâfatıdır. (Hayata duyulan sevgi bu coşkunluğu bozar.)

Kent aydınlarının lehine bir dilekçe verdiklerini henüz bilmiyordu. (1930'a doğru olsa bunun hiç bir yararı dokunmazdı. 1930'dan sonra ise buna kimse cesaret bile edemezdi.) Losyev uyuşmaya razı oldu:

«Bu kadar şehir teslim aldım, bir deliye rastlamadım. Kentte sıkıyönetim var, bütün kudret benim elimde ve sen bana Rus kültürünün ölü gömücüsü diyorsun! Peki, diyelim ikimiz de hislerimize kapıldık... «Haydut» ile «Cahil»i geri al!»

«Hayır, hâlâ aynı fikirdeyim.»

«Sabahtan akşama kadar senin için başımın etini yiyorlar. Sovyet gücünün balayını düşünerek seni serbest bırakacağız.»

Ve serbest bıraktılar. Onu zararsız buldukları için değil, bir işçinin kızı olduğu için. Bir doktor kızı olsa affolunmazdı. (*)

Skripnikova'nın cezaevlerindeki kariyeri böyle başladı.

1922'de «şüpheli bir kişiyle dostluk ettiği için» Krasnodur'daki ÇEKA Cezaevine getirildi ve orada sekiz ay geçirdi. Cezaevi aşırı doluydu, üstelik hemen herkes de tifüslüydü. istihkakı 50 gramdı, üstelik katışıktı. Anna yanındaki kadının çocuğunun kucağında açlıktan öldüğünü gördü ve böyle bir sosyalizmde annelik hissinin çekiciliğine kapılmayıp çocuk yapmamaya karar verdi.

(*) **Losyev 1920'de Kırım'da haydutluk yaptığı ve zorbaca davrandığı için, kurşuna dizilmişti.**

Bu yeminini tuttu. Hayatı boyunca aile kurmadı. Kaderi onu daha çok kereler cezaevine sürükledi durdu.

Anna önce sakin bir hayata atılmışa benziyordu. 1923'de Moskova Devlet Üniversitesinin Psikoloji bölümüne girmek üzere Moskova'ya gitti. Soru kâğıdına «Marksist değil,» yazdı. Karşılayanlar ona akıl verdiler: «Deli misiniz? Böyle şey yazılır mı? Marksist olduğunuzu yazın, ne düşünürseniz, istediğiniz gibi düşünün.» - «Ama Sovyet hükümetini aldatmak istemiyorum. Marx'ı okumadım...» - «Daha iyi ya!» - «Hayır. Ancak Marksizmi okur ve kabul edersem...» Üniversite yerine geri zekâlı çocuklara mahsus bir okula öğretmen olarak girdi.

1925'te çok yakın arkadaşlarından birinin sosyal - devrimci kocası tevkif edilmekten korktuğu için ortadan kayboldu. GPU onu geri dönmeye zorlamak için karısı ile arkadaşını, yani Anna'yı rehin aldı (NEP devrinin doruğunda - rehinler!) Uzun boylu, yuvarlak yüzlü, örgülü saçları dizlerine kadar uzanan Anna bu sefer Lubyanka'da hücreye atıldı, (Sorgu yargıcı ona şunu öğütledi: «Rus aydınlarının gelenekler devri geçti... Yalnız kendinizi düşünün.») içeride bir ay kaldı.

19927'de potansiyel hür fikirlilerin yuvası sayılabilir yerde, öğretmen ve işçilerden oluşan bir toplumla beraber müzik çalışmaları yaptığı için, beş yıla mahkûm oldu ve bu süreyi Solovetsk ile Beyaz Deniz Kanahnda doldurdu.

1932'den sonra onu uzun süre rahat bıraktılar. Anlaşılan, o da daha ihtiyatlı davranıyordu. Fakat 1948'de onu yavaş yavaş işden uzaklaştırmaya başladılar. 1950'de Psikoloji Enstitüsü tarafından kabul edilmiş olan doktora tezi (Dobrolynbov'un psikolojik telâkkileri), kendisinin 1927'de 58. madde yüzünden mahkûm olduğu gerekçesiyle geri çevrildi. Bu zor devrede (işsiz geçen dördüncü yılında) ona - gizli servisten başka yardım elini uzatan olmadı. Güvenlik Bakanlığının tam yetkili kişisi Lisov (Bu Losyev değil mi? Hâlâ yaşıyor mu? İsim ne kadar da az değişmiş! Yalnız artık başını geyik gibi sallamıyor, tilki gibi sürünüyor. [1]) Vladikafkas kentine gelir gelmez ona kendileriyle beraber çalışmasına karşılık iş bulmayı ve doktora tezinin kabul edilmesini sağlamayı teklif etti. Anna gururla reddetti. Bunun üzerine hemen bir suçlama düzenlendi. İddiaya göre 1941'de (yani onbir yıl önce)

— Savaşa kötü hazırlanmış olduğumuzu (iyi mi hazırlanmıştık?)

---

(1) Los — Rusça geyik, Lis — tilki demektir.

— Biz onlara hâlâ tahıl verirken Alman birliklerinin sınırlarımıza dayandığını (öyle değil miydi?) söylemişti.

Bu sefer on yıla mahkûm oldu ve cezasını özel kamplarda tamamladı: Önce Mordoviy'da Dubrov kampında, sonra Kamiş kampında (Kemerovo bölgesinde Suslovo istasyonu)

Karşısındaki bu aşılmaz duvarı görünce, aklına herhangi bir yere değil, UNO'ya şikâyet mektupları yazmak geldi. Stalin yaşarken üç tane böyle mektup yazdı. Bunlar hedefine ulaşmak için bir araç değildi. Düşüncelerinde UNO ile tartışırken, hep baş kaldırmak isteyen ruhu gerçekten rahatlıyordu. Yıllar yılı süren yamyamlıklardan sonra Dünyada onun için başka ışık kalmamıştı. Şikâyetlerinde Sovyetler Birliğindeki insanlık dışı keyfi yönetimden yakınıyor, bu terrör içinde daha fazla yaşayamayacağını ileri sürerek UNO'nun Sovyet Hükümetine başvurup ya davasının yeniden görülmesini veya kurşuna dizilmesini sağlamasını istiyordu. Zarfın üzerinde «Ozel» yazısı ile herhangi bir hükümet üyesine gönderdiği mektupların UNO'ya iletilmesini rica ediyordu.

Dubrov kampında birkaç öfkeli şef'in huzuruna çağırıldı:

«UNO'ya ne diye yazdınız?»

Skripnikova her zamanki gibi uzun boyuyla karşısındakini etkilemek istercesine dimdik durmuştu:

«Bu ne ceza kanununa, ne ceza usul kanuna, ne de Anayasaya göre yasak değildir. Özel olarak hükümet üyelerine gönderilen mektupları açmaya da hakkınız yoktur.»

1956'da kampa Yüksek Sovyet Şûrasının özel komisyonu geldi. Bu komisyonun görevi hemen mümkün olduğu kadar çok mahkûmu hürriyetlerine kavuşturmaktı. Bu işlem için de mütevazi bir seremoni gerekiyordu. Mahkûm suçunu kabul ettiğini bildiren, af dileyen bir söz söyleyecek ve bir dakika başını eğip duracaktı. Anna Skripnikova buna yanaşmadı. Genel adalet söz konusu iken onun serbest bırakılıp bırakılmamasının önemi yoktu. Suçsuz iken, suçunun affını nasıl kabul edebilirdi? Komisyona şöyle dedi:

«Erken sevinmeyin. Stalin terrörünü uygulayan herkes günün birinde halka hesap verecektir. Albay yurttaş, sizin Stalin yönetimindeki rolünüzü bilmiyorum ama, eğer onun terrörünü uyguladınızsa siz de suçlu sandalyesine oturacaksınız.»

Komisyondakiler öfkeden boğulur gibi oldular, hep bir ağızdan bağırmaya başladılar. Yüksek Şûra'ya hakaret etmişti, bunun hesabını pahalıya ödeyecekti, cezasını son gününe kadar çekecekti.

Gerçekten, adalete olan ümitsiz inancı yüzünden üç yıl fazla kaldı.

Kamış kampında UNO'ya yazmaya devam etti. (Yedi yıl içinde, 1959'a kadar değişik yerlere 80 mektup gönderdi.) 1958'de bu mektuplar yüzünden Vladimir'deki siyasilerin tecrit edildikleri cezaevine yollandı. Orada, kanuna göre yönetim, her on günde bir, bütün müracaatları başvurulana iletmek zorundaydı.. Skripnikova altı ay içinde 12'si UNO'ya olmak üzere çeşitli yerlere 18 mektup gönderdi.

Ve sonunda - kurşuna dizilmesini değil, 1927 ilâ 1952 arasında verilen hükümlerin yeniden incelenmesini gerçekleştirdi. Sorgu yargıcına «UNO'ya müracaat etmek Sovyet bürokrasisinin duvarında bir delik açmak ve kulakları sağır olan adalet tanrıçasını uyandırmak için tek çaredir,» dedi.

Sorgu yargıcı ayağa fırlayarak göğsünü yumruklamaya başladı:

«Şahsa tapma eğilimine nedense (!) «Stalin terrörü» diyorsunuz, uygulayanların da halka hesap vereceklerini söylüyorsunuz. Pekalâ, **b e n** neyin hesabını vereceğim? O devirde ne uygulayabilirdim? Stalin'e tam olarak inancım vardı, üst tarafını bilmezdim.»

Skripnikova diretti:

«Hayır, hayır! Benden öyle kolay kurtulamazsınız. Her suçun sorumluluğunu yüklenmek gerekir. Milyonlarca suçsuz kurban için kim hesap verecek? Milletin gençliği, partinin gençliği için? Ölmüş Stalin mi? Vurulan Beria mı? Bunların yerine siz politik kariyer mi yapacaksınız?»

(Kendisinin kan basıncı kritik noktaya gelmişti, ölümün eşiğindeydi, gözlerini kapattı, Dünya, etrafında dönüyordu).

Onu içeride daha da fazla tutarlardı ama bu 1959.da gülünç olurdu.

Hayatının sonraki yılları (bugün de yaşamaktadır) kamptaki son yıllarında tanıdığı tutuklular, sürgünde yaşayanlar veya gözden düşenler için çırpınmakla geçti. Bazılarının tahliye edilmesine, bazılarının da itibarını kazanmalarına yardımcı oldu. Şehirdeki hemşehrileri için de ortaya atılmaktan çekinmez. Kenti yönetenler onun kaleminden ve Moskova'ya giden mektuplarından çekinirler, tavizler verirler.

Halkımız onun uyuşmazlığının dörtte birine sahip olsa, Rusya'nın tarihi bambaşka gelişirdi.

STEFAN VASİLYEVİÇ LOŞÇİLİN:

1908'de Volga bölgesinde doğdu. Babası bir kâğıt fabrikasında işçiydi. 1921'deki açlık felâketi sırasında annesi ile babasını kaybetti. Biraz hantaldı ama buna rağmen onyedi yaşındayken Komsomol üyesi oldu, onsekiz yaşında köylü çocuklarının okuluna girdi ve yirmibir yaşında onu tamamladı. Tarım üretimine ve 1930'da köyündeki Kulak aleyhtarı harekete katıldı. Ama orada kahp Kolhoz'un yapımına yardım etmek istemiyordu. Moskova'ya gitti. Zorlukla bir inşaatta vasıfsız işçi olarak iş buldu ve çalışmaya başladı. (İşsizlik zamanıydı, herkes Moskova'ya akın ediyordu) Bir yıl sonra orduya çağırıldı. Orduduyken partiye önce aday, sonra asli üye oldu. 1932'de ordudan terhis olup tekrar Moskova'ya döndü. Artık vasıfsız işçi olarak çalışmak değil, eğitim görmek istiyordu. Bir fabrikaya çırak girmek için partinin bölge komitesine başvurdu. Anlaşılan işe yaramaz bir komünistti çünkü isteği reddedildi, fakat Milis'e atamayı teklif ettiler.

Bu kere kabul etmeyen, kendisiydi. Eğer reddetmeseydi bu biyografiyi yazmak bize düşmeyecekti. Ama reddetti.

Vasıfsız işçi olduğu ve özel eğitim görmediği için gençken kızlardan utanırdı. Meslek sahibi olabilirdi? Yine vasıfsız işçi olarak «Kaliber» fabrikasına girdi. Bir parti toplantısında hiç bir şeyden haberi olmadığı için parti bürosunun temizlemeyi tasarladığı bir işçiyi korumaya kalktı. İşçi yine «temizlendi» ve bu sefer Loşçilin'e zorluk çıkartılmaya başlandı. İşçi yurdunda, veznedar olarak topladığı parti aidatları çalındı. Parayı (93 ruble) maaşından karşılayamazdı. Bu yüzden partiden atıldı. Onu mahkemeye vermekle tehdit ettiler. (Ne zamandan beri üyelik aidatlarının kaybolmasına Ceza Kanunu karışıyor?) Morali bozulmuştu. Bir gün işe gitmedi. İşi asıyor gerekçesiyle kovuldu. Karnesindeki kovulduğunu belli eden damga yüzünden uzun zaman iş bulamadı. Sorgu yargıcı onu bir süre takip etti, sonra kendi haline bıraktı. Loşçilin mahkemeye davet edileceğini sanıyordu ama celp gelmedi. Birden gıyabında verilmiş kararı ona tebliğ ettiler: Altı ay hükümlü çalışma ve yüzde yirmibeş maaş indirimi. Bu ceza şehirdeki ıslah çalışmaları bürosunun (BITR) denetiminde tamamlanacaktı.

Loşçilin 1937 yılının Eylül ayında bir gün Kiev istasyonunun büfesine gitmek istedi. (Hayatımız hakkında ne bilgimiz var ki? Onbeş dakika daha aç dursa, başka bir büfeye gitse...) Belki de çevresini kayıp, arayan bakışlarla süzüyordu. Bugün ne yaptı-

ğını hatırlamıyor. NKVD üniforması giymiş genç bir kadın (bu iş sana göre mi, kadın?) yanına gelerek «Ne istiyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz?» diye sordu. «Büfeye.» Kadın ilerideki bir kapıyı işaret etti «İçeriye girin!» Loşçilin söyleneni yaptı tabiî. (Aynı şey bir İngiliz'e söylenseydi!) Burası özel kısmın odasıydı. Yazıhanenin arkasında bir memur oturuyordu. Kadın «İstasyondaki kontrol sırasında tutuklandı,» dedi. Ve ortalıktan kayboldu. Loşçilin onu hayatı boyunca bir daha görmedi. (Bizler de onun hakkında hiç bir şey öğrenemeyeceğiz). Memur Loşçilin'e oturmasını söylemeden sorular sormaya başladı. Bütün kâğıtlarını aldı ve tutuklulukların odasına gönderdi. İçeride iki adam vardı. Loşçilin kendi deyimiyle «izin beklemeden» onların yanındaki boş iskemleye çöktü. Uzun zaman konuşmadan oturdular. Nihayet başka milis mensupları gelip onları sorgu hücresine götürdü. Bunlardan biri «Hücrede nasıl olsa alacaklar,» diye Loşçilin'in yanındaki parayı kendisine vermesini istedi. (Milis ile serseriler arasında ne benzerlik!) «Param yok,» dedi. Bu kere üzerini aradılar ve paralar bir daha görünmemek üzere uçup gitti. Yalnız tütünlerine dokunmadılar. Loşçilin iki paket tütünü ile birlikte ilk hücresine girdi ve bunları masanın üzerine koydu. Tabiî içeride kimsenin içecek bir şeyi yoktu.

Sorgu yargıcının karşısına bir tek kere çıktı. Ona hırsız olup olmadığım sordular. (Bu kurtuluşu olabilirdi! Sadece şöyle demesi yeterdi. «Evet, hırsızım ama şimdiye kadar hiç yakalanmadım.» O zaman en kötü ihtimalle Moskova'dan çıkartılırdı) Fakat Loşçilin gururla «Ben çalışarak yaşıyorum,» diye cevap verdi. Onu başka bir şeyle suçlamadılar, sorgu bitmişti. Mahkeme ise hiç olmadı.

On gün sorgu hücresinde kaldı sonra onu geceleyin Moskova'nın Petrovka Caddesindeki cezaevine götürdüler. İçerisi daracık ve küf kokuyordu. Burada iktidar, serserilerin elindeydi. Diğer mahkûmların ellerinde ne varsa alırlar, bunlarla kumar oynarlardı. Loşçilin burada onların «Cüretlerine ve açıkça kendini beğenmişliklerine» ilk defa hayretle şahit oldu. Daha sonraki gecelerden birinde onları Sretenka Caddesindeki geçici cezaevine götürmeye başladılar (Demek ki Krasnaya Presnaya'dan önce gidilen yer orasıydı). Burası daha da sıkışıktı, bir grup yerde, bir grup ranzaların üzerinde oturuyordu. (Hırsızlar tarafından) yarı soyulanlar milis tarafından tekrar giydiriliyorlardı - çarık ve eski milis üniformaları dağıtıldı.

Loşçilin ile beraber gidenlerin arasında hiç bir zaman haklarındaki iddianameyi görmemiş, mahkeme önüne hiç çıkma-

mış oldukları halde hüküm giyenlerle birlikte götürülenler de vardi. Pereborg'ye geldiler, yeniler kaydedildi ve Loşçilin hakkında verilen hükmü ancak o zaman öğrenebildi: SVE - sosyal zararlı unsur, ceza dört yıl! (Bugün bile şaşar: Babam işçiydi, ben işçiydim, neden SVE? Eğer ticaret yapsaydım başka türlü olabilirdi...)

Volga kampı. İş - ağaç kesmekti. Günde on saat çalışma, Cumhuriyet ve 1 Mayıs bayramlarından başka boş gün yok (üstelik savaştan üç yıl önce!) Günlerden bir gün ayağı kırılıyor: Ameliyat, dört ay hastane, üç ay koltuk değneği, sonra yine ağaç kesme! Dört yılı böyle geçirdi. Savaş başlamıştı, Loşçilin 58. madde suçlusu sayılmadığı için 1941 Sonbaharında tahliye edildi. Bundan biraz önce onun donanım kartına kayıtlı ceket çalındı. O lânet olasıca ceketi karttan sildirmek için Pridurki'lere ne kadar yalvardıysa boşuna! Hiç acımadılar. Tahliye ücretinden ceketin değeri düşüldü, hem de iki katı (böyle değerli şeylere devlet esaslı fiatlar biçer). Ve Loşçilin soğuk bir Sonbahar günü kamp gömleği ile parasız, kumanyasız kampın kapısından çıktı. Nöbetçi onun üzerini aradı ve iyi yolculuklar diledi.

Tahliye edildiği günde aynı tevkif edildiği gün gibi soyulmuştu...

Arama Cezalandırma Kısmında evrakını tamamlatırken dosyasındaki yazıyı tersinden okudu: «İstasyonu dolaşırken tutuklandı,» yazıyordu.

Doğduğu bölgeye, Sursk'a gitti. Bölgedeki askerî şube onu, hasta olduğu için askerlikten ihraç etti. Ama 1942'de Savunma Bakanlığı, 336 numaralı emriyle çalışabilecek durumda olan bütün askerlik çağındaki erkekleri iş seferberliğine çağırdı. Loşçilin Ulyanovsk garnizonunda bir çalışma bölüğüne verildi. Bu birliğin savaş başlamadan önce askere alınan ama güvenilmez bulundukları için cepheye gönderilmeyen Batı Ukrayna'lı gençlerden oluştuğu düşünülürse ne biçim bir birlik olduğu ve Loşçilin'e nasıl davranıldığı tahmin edilebilir. Yani Loşçilin bir çeşit Takımadaya, içindekilerini sömürmeyi ve yitirmeyi amaç bilen, nöbetçisiz, askerî bir kampın içine düşmüştü.

Günde on saat çalışma! Kışlada tahta ranzalar, şilte, örtü hiç yok (çalışmaya gittikleri zaman kışla terkedilmiş gibi dururdu). Evlerinden aldıkları, kendi elbiseleri ile çalışırlardı. Çamaşırlarını değiştirmek veya hamama gitmek imkânına sahip değillerdi. Onlara kısıtlı ücret verilirdi, üstelik ekmek (600 gramı), sıcak yemek (kötü, günde iki kere, çorba ve ikinci yemek) ve -

el yapması çarıklar dağıtıldıktan sonra - çarıklar için para kesilirdi.

Çalışma birliğinin bir komutanı, bir de başı vardı ama, bunlar hiç bir yetkiye sahip değillerdi. Bütün kudret, inşaat ve tamir bürosunun şefi Jeltov'un elindeydi. O ise bir prensti, istediğini yapardı. Onun talimatı üzerine çalışma birliğinin kimi üyelerine 2 gün süreyle ekmek ve öğle yemeği verilmezdi. (Loşçilin «Böyle şey nerede görülmüştür? Kampta bile yoktu!» diye şaşar.) Üstelik birliğe yaralı oldukları için zayıf düşmüş cephe askerleri de gönderilirdi. Bir de kadın doktor vardı. Onun hasta raporu vermek yetkisi vardı ama Jeltov bunu yasaklamıştı. Kadın Jeltov'dan korkar, gözyaşlarını saklamaya gerek görmeden askerlerin arasında ağlardı. (İşte bizim HÜRRİYETİMİZ böyledir! Bizim HÜRRİYETİMİZ böyledir!) İnsanlar bitli, ranzalar tahtakurusu doluydu.

Ama orası kamp değildi. Yani şikâyet edilebilirdi. Şikâyet ettiler! Bölgenin gazetesine, partinin bölge komitesine yazıldı. Hiç bir cevap gelmedi. Yalnız şehrin sağlık müdürlüğü tepki gösterdi: Ortalık dezenfekte edildi, bir hamam yapıldı ve herkese maaşlardan kesilmek üzere (!) iki takım çamaşır bir yatak takımı verildi.

1944 - 45 Kışında Loşçilin orada iki yıldan fazla kalmış, artık kendi ayakkabıları paramparça olduğu için bir gün işe gitmemişti.. Hemen ünlü Ukaz'a göre, kendiliğinden işe gitmediği için çalışma birliğinde üç ay yüzde yirmibeş maaş kesintisi ile cezalı olarak çalışmaya mahkûm edildi.

Yağmurlu İlkbahar mevsiminde çarıkla çalışmaya gidemez oldu ve tekrar hüküm giydi (gıyabındaki hükümler de sayılırsa ömründe 4. defa!) Cezası kışlanın kulübünde ona tebliğ edildi: Üç ay hürriyetten men!

Fakat... Hapsedilmedi! Çünkü onu beslemek devlet için hesaplı olmadığı gibi hiç bir hürriyetten men cezası da bu çalışma birliği kadar berbat olamazdı.

Bütün bunlar 1945 yılının Mart ayında oldu. Eğer Loşçilin garnizon müdüriyetine Jeltov'un bütün kullanılmış ayakkabıların yerine yenisini dağıtacağına söz verip sözünü tutmadığından şikâyet eden bir mektup göndermeseydi her şey yolunda gidecekti. Toplu şikâyet sosyalizm ruhuna aykırı olduğu için bu yüzden 58. maddeyle cezalandırılmak mümkündü.)

Loşçilin personel bölümüne çağırıldı: «Çalışma elbiselerinizi teslim edin!» Ve Loşçilin üç yıl içinde, bu sabırlı, çalışkan hayvana verilen tek şeyi, iş önlüğünü çıkartıp konuşmadan yere bı-

raktı. Yönetim tarafından çağırılan milis mensubu gelmiş bekliyordu. Loşçilin'i önce tutuklu odasına, akşamleyin de cezaevine götürdü. Ama görevli cezaevi memuru onun kâğıtlarını eksik buldu ve kabul edemeyeceğini bildirdi.

Milis mensubu onu tekrar tutuklu odasına götürmeye karar verdi. Yol çalışma birliğinin kışlasının yanından geçiyordu. Birdenbire: «Haydi, git serbestçe gezin! Nasıl olsa kaçmazsın. Birkaç gün sonra ben buralara gelinceye kadar oyalan,» dedi.

1945, Nisan ayının sonu. Şanlı birliklerimiz Elbe'ye yaklaşıyor, Berlin'i tamamen sarıyorlardı. Ülke her gün yaklaşan zaferi kutluyor, gökyüzü kırmızı, yeşil ve altınsarısı ışıltılarla aydınlanıyordu. Loşçilin 24 Nisan'a Ulyanovsk bölge cezaevine teslim edildi. Hücreler yine 1937'deki gibi doluydu. 500 gram ekmek, hayvan yemi, pancar çorbası. Eğer patates çorbası verilse bile sadece küçük, soyulmamış, kötü yıkanmış patateslerle yapılırdı. 9 Mayıs'ı hücrede geçirdi (Savaşın bittiğini birkaç gün sonra öğrendi. Savaş başladığında neredeyse bittiğinde de oradaydı (parmaklıkların ardında!)

Zafer gününden sonra Ukaz'lara karşı gelenleri (yani işi kaytarmak, geç kalmak, hattâ iş yerinden bazı şeyler yürütmek yüzünden içeri atılanlar) de çalışma kolonisine gönderdiler. Orada toprak kazmak, inşaatlarda çalışmak ve mavunalardan yük boşaltmakta kullanıldılar. Yemek fena, kamp ise yeniydi. Doktor yoktu, hemşire bile yoktu. Loşççilin üşüttü ve siyatik siniri iltihaplandı ama hiç aldırmadan onu yine çalışmaya zorladılar. Gittikçe zayıf düştü, ayakları şişti, devamlı olarak titremeler geçiriyordu, bitik hale gelmişti. Fakat yine çalıştırıldı.

7 Temmuzda ünlü Stalin affı ilân edildi. Ama Loşçilin affedilmek mutluluğuna kavuşamadı. 24 Temmuzda üç aylık cezası sona erdi ve serbest bırakıldı.

Loşçilin «Her şeye rağmen kalben bolşeviğim. Öldüğüm zaman beni komünist sayın,» derdi.

Şakadan mı söylüyor, sahiden mi, belli değil.

Bu bölümü istediğim gibi tamamlatacak, yani Rusya halkının kaderi ile Takımadaların kanunlarının şaşırtıcı kesişmelerini gösterecek malzeme bugün elimde yok. Üstelik kitabı tekrar gözden geçirecek ve eksik hayat hikâyelerini ekleyecek sessizliğe ve güvenliğe bir daha sahip olamayacağımdan korkuyorum.

Bir daha geri vermemek üzere Takımadalarının bizden alıp yuttuğu, belki en değerli insan olan Peder Pavel Florenski'nin

hapishane ve kamp serüvenlerini buraya geçirmek, çok yerinde bir hareket olacağım düşünüyorum.

Anlayanlar, 20'nci yüzyıl için, kendisinin bulunmaz bir bilim adamı olduğunu söylerler. Bir çok bilim dalında ihtisası tamdı. Matematiği tahsil etmiş, geçirdiği bunalım sonucu olarak, papaz olmuştu. Gençliğinde yazdığı «Gerçeğin Temeltaşı ve Anlaşılması» adındaki kitabın değeri ancak şimdi gün ışığına kavuşmaktadır. Matematiğe ait birçok eser bırakmıştı (topolojik teoremler, Batıda çok sonra ispat edildi), sanat tarihı (Rusya'da kutsal resimler ve dinî törenler hakkında) ve dinî felsefe alanlarında çok sayıda eserler yayınladı. (Eserleri tamamen korunmaktadır ama daha yayınlanmadı. Bu arşive girmeme izin verilmedi.) Devrimden sonra Elektro - Teknik Enstitüsünde kürsüsü vardı, dersleri papaz cübbesiyle verirdi. 1927'de Norbert Wieners'in teorilerini çok daha önceden ortaya atan görüşler yayınlandı. 1932'de «Sosyalist Yapı ve Bilim» dergisinde, ödevleri çözecek bir makine düşüncesini, yani kibernetiğe çok yaklaşan temel fikirleri ortaya attı. Bundan kısa süre sonra da tutuklandı. Cezaevlerinde izlediği yolun pek ufak kısmını biliyorum, onun için emin olmayarak sayacağım: Solovetsk, Sibirya'ya sürgün, daha sonra da Kolıma. Sürgünde eser vermeye devam etti, bunları takma ad altında Bilim Akademisinin Sibirya Bölümünün yazıları arasında yayınladı. Kolıma'da bitki Dünyasını ve mineralleri inceledi (kazma ile çalışmanın yanında). Onun nerede ve ne zaman öldüğünü bilmiyorum. Söylentilere bakılırsa savaş sırasında kurşuna dizilmiş.

Bu bölümde 1950 - 52 yıllarında Ekibastuz'da birlikte olduğum Yefremovo ilçesinden Valentin İ. Komov'un hayatım da mutlaka anlatmak isterdim. Ama ne yazık ki aklımda pek az şey kaldı, daha kesin bilgilere sahip olmam gerekirdi. 1929'da onyedi yaşındayken köy Sovyetinin başkanını öldürdü ve kaçtı. Arandığı sıralarda hırsızlık kisvesi altında saklandı. Bu, gerçek kimliğinin ortaya çıkmaması için biricik yoldu. Defalarca hapse girdi ama hep hırsızlık yüzünden. 1941'de tahliye edildi ve Almanlar tarafından götürüldü. Onların hesabına çalıştığını mı sanıyorsunuz? Hayır, iki kere kaçmaya kalkıştı ve bu yüzden Buchenwald'a getirildi. Savaş sonunçlanınca müttefikler tarafından kurtarıldı. Batıda mı kaldı? Hayır! Gerçek adıyla «Yurda döndü!» «Vatan affetti, vatan çağırıyor». Köyüne geldi, evlendi ve Kolhoz'da çalışmaya başladı. 1946'da 1929'daki suçu yüzünden 58. maddeye uygun olarak hapse atıldı. 1955'de tahliye edildi. Bu hayat hikâyesi daha ayrıntılı gözden geçirilseydi Rus-

ların o devirdeki kaderlerini çok daha iyi anlayabilirdik. Kaldı ki Komov tipik bir kamp çavuşu, bir GULAG çocuğuydu. (Kürek mahkûmlarının kampında bile genel yoklamada kamp başkanının yüzüne karşı «Neden burada faşist düzen uygulanıyor?» demekten çekinmedi.)

En son olarak, kişisel nitelikleri, görüş değişmezliği açısından sıra dışı bir sosyalistin hayat hikâyesi bu bölüme yaraşırdı. Büyük iskambil falı kurallarına göre yıllarla çektiği çileyi buraya yansıtmak doğru olacaktı.

Belki sapına kadar MVD mensubu olan birinin, meselâ Garanin'in, Zavenyagin'in veya daha az tanınmış bir kimsenin biyografisi de uygun düşerdi.

Ama bunları başaracağım. Şimdi, 1967 yılının başında, kitaba son verirken (*) bir daha «Takımadalar» konusuna dönmek imkânını bulamayacağımı düşünüyorum.

Zaten yeter de. Bizi yirmi yıl oyaladı.

Dördüncü ciltin sonu

(*) Hayır, son vermedim, bir yıl sonra tamamladım.

KİM, KİMDİR?

Kitapta adı geçenlerin kimlikleri aşağıda kısaca belirtilmiştir. Pek önemli olmayan isimler alınmadığı gibi «Tolstoy, Lenin, Gomulka v.s.» gibi ünlü ve bilinen insanlar da konmamıştır. Birinci cildin sonunda açıklanan kimseler ise aşağıda yanlarına (1. c. b.) işareti konmuştur. Bunlar için birinci ciltin sonundaki «Kim, Kimdir?» ekine bakınız.

Agranov, Yakov Savloviç, 1. c. b.

Aldananov, Semyanov, Andrei İgnatyeviç, 1. c. b.

Alksnis (Astrov), Yakov İvanoviç, 1897 - 1938 (?) Orgeneral, Kızıl Ordu Hava Kuvvetleri Komutanı; 1937'den sonra savunma komiseri, kurşuna dizildi.

Alimov, Sergey Yakovleviç, 1892 - 1948 Şâir ve şarkıcı. Bir çok Sovyet millî şarkıları yapıcısı.

Arakçeyev, Aleksey Andreyeviç, Kont, 1769 - 1834, General, Çar 1. Aleksander'in en yetkili adamı, 1808 Savunma Nâzırı, Çar ordularının kurucusu

Artusov (Fraucci), Artur Kristianoviç, 1891 - 1934, İtalyan - İsviçre köklü, 1919'dan itibaren ÇEKA yani GPU'nun yöneticisi, Sovyet Karşı Casusluk Kuruluşu başkanlarından.

Asseyev, Nikolay Nikolayeviç, 1889 - 1963, fütürist şâir; LEF edebiyatçılar grubu üyesi Mayakovski'yi izleyenlerin başlıcası; Stalin ödülü taşıyıcısı.

Aksakov, Sergey Timofeyeviç, 1791 - 1859, yazar; çağının toprak ağalarının hayatını yazmıştır; İvan ve Konstantin A.'nın babası; Slavcılık görüşünün başlıca savunucusu.

Balitski, V. A., Çekist, Yagoda yöneticilerinden Ukrayna NKVD Başkanı; 1937'de kurşuna dizildi.

Bandera, Stefan, 1. c. b.

Bedniy, Demyon, 1. c. b.

Balinkov, Arkadiy, 1921 - 1970, Edebiyat bilgini ve yazar; uzun süre kampta kaldı; Amerika'ya göç ettikten az sonra öldü.

Belinski, Visaryon Grigoriyeviç, 1. c. b.

Beloborodov, Aleksander Georgiyeviç, 1891 - 1938, Parti ve Devlet yöneticisi, 1918'de Çar 2. Nikola ve ailesinin kurşuna dizilmesi emrini verdi; 1920'lerde İçişleri Bakanı oldu; tasfiye edildi.

Beria, Lavrenti Pavloviç, 1. c. b.

Berman, Matvey, ? - 1938 Çekist, GULAG Yöneticilerinden; 1936 - 38 Yeşov yöneticisi, kurşuna dizildi.

Bersin, E. P., ? - 1938, Letonya Avcı Birliği Komutanı sonra Çekist, Dzerjinski'nin sekreteri; 1932 - 37 Dalstroy (Uzak Doğu yapı tröstü) başkanı, Kolima kamplarında güdülen yönetimin kurucusu; kurşuna dizildi.

Biryukov, Pavel İvanoviç, 1860 - 1931, Yazar; Lev Tolstoy'un dostu ve hayatını yazan ve onun **din görüşlerinin** yayıcısı.

Blüher, Vasiliy Konstantinoviç, 1. c. b.

Boki, Gleb İvanoviç, 1. c. b.

Bonç - Bruyeviç, Vladimir Dimitriyeviç, 1. c. b.

Boş, Yevgeniya Bogdanovna (Gottliebovna) 1879 - 1925, Bolşevik, ihtilâlci kadın Kızıl Ordu'da ve Ukrayna Parti kuruluşunda etkili çalışmalar yaptı.

Bubinov, Andrey Sergeyeviç, 1883 - 1940, Eski bolşeviklerden, tarihçi ve yayıncı; devlet ve parti kuruluşlarında çeşitli hizmetler gördü; Z K sekreterliği yaptı, 1929'dan sonra Halk Eğitimi Komiserliği yaptı; kurşuna dizildi.

Buharin, Nikolay İvanoviç, 1. c. b.

Bubjonniy, Semyon Mihailoviç, 1. c. b.

Bukovski, Konstantin İvanoviç, Gazeteci, pazar; Muhalif Vladimir Bukovski'nin babası; oğlunun görüşlerinden uzak dururdu.

Campesino (Valentin Gonzales) 1910'da doğdu; İspanyol komünisti; İspanya iç savaşlarında cumhuriyetçilerin generali; 1939'da Sovyetlere göçtü, orada kamp sürgünlüğüne mahkûm oldu; sonra 1949'da Fransa'ya kaçtı.

Çaadayev, Piyotr Yakovleviç, 1794 - 1856, Filozof, yayıncı, Batı görüşü ile Slavofil'ler arasındaki tartışmalara yol açtı; **«Felsefi Mektuplar»** adlı eseriyle Rus kültürünün gelişimini eleştirdi, bu yüzden ruh hastası sayıldı.

Çaparidse, Lyusya, Çaparidse, P. A.'nın kızı **Çaparidse, Prokofiy Anrassyonoviç,** 1880 - 1918, Azerbaycanlı devrimci, 1918'de Bakû bolşevik hükümeti üyesi, Bakû Komiseri iken kurşuna dizildi.

Çapliğin, Sergey Alekseyeviç, 1869 - 1942, Mekanik teorisi ve hidrodinamik bilgini; Akademi üyesi, 1905 - 1918 Moskova'daki Kadınlar Yüksek Kurslarının direktörü idi.

Çaykovski, Nikolay Vasilyeviç, 1850 - 1926, İhtilâlci, Ekim ihtilâlinden sonra Halk Sosyalist Partisi'nin yöneticilerinden idi. Anglo - Amerikalıların Kuzey Rusya'da giriştikleri (1918 - 19) Arhangelsk hareketlerine karşı çıktı ve Kuzey bölgelerin yönetiminin başında bulundu.

Çernov, Viktor Mihailoviç, 1876 - 1952, sosyal ihtilâlci partinin teoricisi ve yöneticisi; geçici hükümetin üyesi idi, 1918 Kurucu Meclis Başkanı idi, 1920'de Batı'ya göçtü.

Çernişevski, Nikolay Gavrilloviç, 1828 - 1889 İktisatçı yayıncı, yazar, utopik sosyalizm ve Batı yönlüsü, hayatı hapiste ve sürgünde geçti.

Çukovskaya, Lidya Korneyevna, 1. c. b.

Dal, Vladimir İvanoviç, 1. c. b.

Demidov, İhtilâl öncesi Rusya'da Urallardaki en büyük maden ocakları sahibi ve en nüfuzlu aile.

Denikin, Anton İvanoviç, 1. c. b.

Dimitrof, Georgi Mihailoviç, 1. c. b.

Dyakov, Boris Aleksandroviç, 1. c. b.

Dobrolyubov, Nikolay Aleksandroviç, 1836 - 1861, Eleştirici ve yayıncı; demokrat devrimci; Alman materyalist felsefesini güden; sosyal düzeni eleştiren radikal edebiyatçı.

Dombrovski Yuriy, 1910, Yazar; uzun yıllar kamplarda kaldı; Stalin zamanı üzerine bir eser yazdı; birinci bölümü yayınlandı; ikinci bölümü Samisdat'ta yayınlandı.

Dzerjinski, Feliks Edmundoviç, 1. c. b.

Lıbenko, Pavel Yefimoviç, 1889 - 1938 (?), Kızıl Ordu Tümgenerali; Devrimci Savaş Heyeti üyesi; kurşuna dizildi.

Ehrenburg, İlya Grigoriyeviç, 1. c. b.

Eihe, Robert İndrikoviç, 1890 - 1940, Letonya Komünist Partisi ve devlet yönetimi yüksek kişilerinden, 1925 Sibirya Parti Sekreteri, 1935 Politbüro üyesi, 1937 Ziraat Komiseri; 1938'de tevkif edildi ve kurşuna dizildi.

Eidman, Robert Petroviç, 1895 - 1937; General ve Letonyalı yazar; 1925 - 1932 Askerî Akademi yöneticisi, 1932'de Osoavyahim yöneticisi, kurşuna dizildi.

Fedeyev, Aleksander Aleksandroviç, 1901 - 1956; Yazar ve Stalin çağı edebiyat yöneticisi; 1946 - 54 Sovyet Yazarlar Birliği genel sekreteri ve başkanı; sosyalist realizminin klâsikleri arasında sayılır; intihar etti.

Feldman, Boris Mironoviç, 1890 - 1937; General, Kızıl Ordu Merkezi yöneticisi, Tuhaçevski'nin yakın çalışma arkadaşı; kurşuna dizildi.

Filipp (Koliçev, Fyodor Stepanoviç) 1507 - 1569; Moskova metropoliti ve Korkunç İvan'ın düşmanı; soylu bir Boyar kökünden; önce papaz, sonra Solovski Kilisesinin Başpapazı oldu; 1537'de metropolit seçildi, Korkunç İvan'la çatıştı; Çarlığa karşı çıktı 1568'de düşürüldü; 1569'da boğuldu; Aziz sayıldı.

Finn, K. (Sinn - Halfin, Konstantin Yakovleviç) 1904; Yazar ve piyes müellifi.

Fyodorov, Nikolay Fyodoroviç, 1828 - 1903; Din filozofu, Solovyev, Tolstoy ve Dostoyevski'yi etkiledi.

Fyodorova, Soya Alekseyevna, 1912, 1930 - 40 arası film yıldızı; parti ve yurt konularını oynadı.

Florenski, Pavel Aleksandroviç, 1882 - 1943, Ruhanî, din filozofu, bir çok alanda bilgin (matematikçi, fizikçi, sanat tarihçisi, filolog, tarihçi, mühendis) Moskova Elektroteknik Enstitüsü profesörü; Kibernetik bilimi temellerini kurdu; kampta öldü.

Fonvizin, Denis İvanoviç, 1744 - 1792 Yazar, taşra soyluları ile alay eden eserler yazdı.

Frunse, Mihail Vasilyeviç, 1885 - 1925 Politikası ve askerî uzman; halk savaşları generali; Kızıl Ordu'nun kuruluşunda büyük rol oynadı; 1924 Politbüro üyesi, 1925'te Troçki'nin yerine Savaş Komiseri oldu; Stalin'in düzenlediği bir operasyon sırasında kökü bilinmeyen bir sebepten öldü.

Gabriloviç, Yevgeniy Yosifoviç, 1899, yazar ve senaryo müellifi.

Gekker, Anatoliy İlyiç, 1888 - 1938 (?) Kızıl Ordu'da general, Kurmay Başkanlığında nüfuzlu; kurşuna dizildi.

German, 1478'de öldü, Rus - Ortodoks Kilisesi azizlerinden; 1429'da Savatyus ile Solovski Kilisesini kurdu.

Gerschuni, Grigori Andreyeviç, 1870 - 1908, Sosyal Devrim Partisi kurucu ve yöneticilerinden.

Gerschuni, Vladimir Lvoviç, 1930, G. A. Gerşuni'nin yeğeni, demokratik muhalefet hareketi üyelerinden; Stalin'e karşı girişilen bir hareket yüzünden 10 yıl hapse atıldı; 1969'da Samizdat nüshalarını bulundurmak ve protesto mektuplarını imzalamktan yeniden tutuklandı, tımarhaneye tıkıldı.

Gikalo, Nikolay Fyodoroviç, 1897 - 1938, Parti yüksek üyelerinden, 1932 - 1937 Beyaz Rusya Komünist Partisi Birinci Sekreteri; kurşuna dizildi.

Ginsburg, Yevgenya Semyonovna, 1. c. b.

Glezos, Manolis, 1922, gazeteci Yunan komünisti; Alman işgali sırasında ayaklanma başı, EDA sekreteri, bir çok defa ölüme mahkûm oldu.

Glinka, Mihail İvanoviç, 1804 - 1857, besteci, klâsik Rus müziği kurucusu, ilk Rus millî operası yazarı.

Golyakov, İvan Terentyeviç, 1888 - 1961, hukukçu; 1933'te Askerî Mahkeme baş yargıçlarından; 1938 - 49 Sovyetler Yüksek Mahkemesi Başkanı; Kızıl Ordu'nun temizlenmesinde rol aldı.

Golodet, Nikolay Matveyeviç, 1894 - 1937, parti ve devlet yöneticilerinden, 1927'de Belo Rus Sovnarkum başkanı, kurşuna dizildi.

Gorbatov, Aleksander Vasilyeviç, 1891, Ordu generali, 1939'da onbeş yıl hapse mahkûm oldu; 1941'de erken salındı; 2. Dünya Savaşında ordu komutanı oldu; Berlin komutanı oldu; Kolima kampı hatıralarını yazdı.

Gorki, Maksim, 1. c. b.

Grin, Aleksander Stepanoviç, 1. c. b.

Hannibal, Pavel İskaoviç, Aleksander Puşkin'in babasının yeğeni; yarbay, 1826'da Kuzey Rusya'ya sürüldü; Solovski Manastırında hapsedildi; 1832'de salındı.

Hertzen, Aleksander İvanoviç, 1. c. b.

Inber, Vera Mihailovane, 1890, kadın yazar; aktüel savaş hikâyelerini şiir yoluyla anlatan yazılar yazdı.

İvanov, Vzovolod Viaçeslavoviç, 1895 - 1963, yazar, Serapyon Kardeşler edebiyat grubu üyelerinden; iç savaşlar üzerine hikâye ve piyesler yazdı.

İvanov, Razumnik, 1. c. b.

İvanovski, Nikolay Pavloviç, 1893 - 1961, tanınmış balet dansçısı, Leningrad Bale Okulu yöneticisi.

Johnson, Hawlett, 1874 - 1966, İngiliz Kilisesi yüksek ruhanîlerinden; 1931 - 63 Canlerbury dekanı, Sovyetler ve Dünya sulhu dostluğu yönlüsü; 1948'den beri İngiliz - Rus Dostluk Derneği Başkanı.

Kabalevski, Dimitri Borissoviç, 1904, Sovyetler özel bestecisi, kültür hareketleri görevlisi; Sovyetler halk sanatkârı.

Kaganoviç, Lazar Moiseyeviç, 1. c. b.

Kalinin, Mihail İvanoviç, 1. c. b.

Kapitsa, Pyotr Leonideviç, 1894, fizikçi, 1921'den sonra İngiltere'ye göçtü; 1935'de Sovyetleri ziyaret sırasında tutuklandı; yeni kurulan Moskova Fizik Araştırmaları Enstitüsü'ne direktör oldu; Sovyet çekirdek tekniğinin gelişmesine uğraşan bilginlerle beraber çalıştı.

Katayev, Valentin Petroviç, 1897, yazar, hikâyeci, romancı, piyes yazarı; 1920'den günümüze kadar en güçlü edebiyatçı.

Kolçak, Aleksander Vasiyieviç, 1. c. b.

Koliçef Fyodor Stepanoviç, bak Filipp.

Kopelev, Lev Sinovyeviç, 1912, Cermanist ve edebiyat bilgini.

Kork, Avgust İvanoviç, 1887 - 1937, Tümgeneral, iç savaşlar ordu komutanı, Frunse Askerî Akademisi Başkanı, kurşuna dizildi.

Kornilov, Lavr Georgiyeviç, 1. c. b.

Korolyov, Sergey Pavloviç, 1906 - 1966, Uzay yolculuğu teknikçisi, uzun yıllar kampta kaldı; tutuklu olarak özel konstrüksiyon bürosunda çalıştı. Sputnik 1'i ve daha sonraki uzay gemilerini kurdu.

Koşevnikov, İnnokentiy Serafimoviç, 1879 - 1931, iç savaşlarda Kızılların ordu komutanı; 1921'de Uzak Doğu Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı.

Kosmodemyanskaya, Soya Anatolyevna, 1923 - 1941, İkinci Dünya Savaşında Sovyet partizanı kadın, Almanlar tarafından işkence edilerek asıldı. Ruslar «Sovyetler Birliği Kahramanı» ilân ettiler; Sovyet gençliği örneği sayıldı.

Kosyor, Stanislav Vikentyeviç, 1. c. b.

Kovtyuh, Yepifanyoviç, 1890 - 1938 Kızıl Ordu Generali; iç savaş kahramanı; kurşuna dizildi.

Kritsaniç, Yuray, 1618 - 1683, Hırvat ruhanîsi, bilgin ve yazar, Vatikan'ın Doğu Avrupa birlik misyoneri, Slav birliği ve panislavizm fikri öncülerinden, Rusya'da bulunduğu sırada Sibirya'ya sürüldü.

Kropotkin, Pyotr Alekseyeviç, Prens, 1842 - 1921, coğrafyacı ve ihtilâlci, anarşi teoricisi ve yürütücüsü, yaşayışının çoğu yabancı ülkelerde geçti.

Krşişanovski, Gleb Maksimilyanoviç, 1872 - 1959, enerji bilgini, ihtilâlci, Lenin'le beraber çalıştı, 1903'ten beri ZK üyesi, 1920 Rusya'nın elektriklenmesi plânlarını yönetti, 1921 - 30 yıllarında Gosplan başkanı.

Kruglov, Sergey Nikiforoviç, 1900, Devlet Emniyet Kuruluşu yöneticilerinden; 1938 - 45 İçişleri Komiseri; 1946 - 53 İçişleri Bakanı; 1953 - 54'te Emniyet Bakanlığını da yüklendi.

Krupskaya (Evlilik adı Ulyanova) Nadeşda Konstantinovna, 1869 - 1939, 1894'ten beri Lenin'in karısı ve çalışma arkadaşı; partide çeşitli hizmetler gördü; 1927'de ZK üyesi; Lenin'in ölümünden sonra halk eğitimi ile uğraştı.

Krilenko, Nikolay Vasilyeviç, 1. c. b.

Krilov, İvan Andreyeviç, 1769 - 1844, masal yazarı, hicivci, Puşkin'in çağdaşı.

Kun, Bela, 1886 - 1939 (?) Macar Komünist Partisi kurucu ve lideri, 1918'de Macar Komünist Cumhuriyetini kurmaya çalıştı; başarısızlığa uğrayınca Rusya'ya sığındı; Kırım'da Beyaz Ruslara karşı Kızıl tedhişçileri organize etti; temizleme sırasında öldürüldü.

Kurganov, İvan A., İktisatçı Moskova ve Leningrad'da profesörlük yaptı; İkinci Dünya Savaşı'nda Batı'ya geçti ve çeşitli Amerikan yüksek okullarında ders okuttu. Rus halkının sosyal durum ve yapısı üzerine araştırma yayınladı.

Kurski, Dmitriy İvanoviç, 1. c. b.

Kurçatov, İgor Vasilyeviç, 1920 - 1960, Çekirdek fizikçisi, 1943'ten beri Sovyet Bilimler Akademisi Atom Enerjisi Enstitüsünü yönetti; Sovyetlerin ilk atom ve hidrojen bombalarının yapılışında büyük rolü oldu.

Kutyakov, İvan Semonoviç, 1897 - 1942, Kızıl Ordu generali, kurşuna dizildi.

Lakşin, Vladimir Yakovleviç, 1933, Edebiyatçı ve eleştirici, Aleksander Soljenitsin'in Rusya'da yayınlanan eserleri üzerine yazdı. Noviy Mir dergisinin hazırlayıcılarından idi.

Landov, Lev Davidoviç, 1908 - 1968, Fizik teoricisi, 1937'den beri Moskova fizik araştırmaları enstitüsünün teori bölümünü yönetti; 1 yıl hapiste kaldı; Kapitza hareketinde salındı; 1962'de Nobel Ödülünü aldı.

Lapin, Boris Matyeviç, 1905 - 1941, yazar, dokümanter yazılar telif etti; Sahariy Hatsrevin ile eserler telif etti; savaşta öldü.

Latsis, Martin İvanoviç, 1. c. b.

Latsis, Vilis, 1904 - 1966, Letonya politikacısı ve yazar; Letonya Sovyetlere eklendikten sonra hükümet üyesi ve Letonya Sovyet Cumhuriyeti ZK üyesi oldu. 1959'a kadar Başbakan oldu.

Leonov, Leonid Maksimoviç, 1899, yazar, romancı; 1920'den sonra sosyal ve psikolojik konuların romanlarda canlanmasına sebep oldu.

Leskov, Nikolay Semyonoviç, 1831 - 1895 yazar, hikâye ve romanlar telif etti; sosyal renkli ve stilize edilmiş halk dilini ustaca kullandı. Rus ruhanîlerinin yaşayışını canlandırdı; revolüsyoncu aydınlarla uzun süre polemiğe girişti.

Levin, Lev Grigoryeviç, 1870 - 1938, Tıp profesörü, 3. Moskova göstermelik mahkemede Sovyet şahsiyetlerini öldürmekle suçlandı ve kurşuna dizildi.

Lihaçov, Dmitriy Sergeyeviç, 1906, Edebiyat bilgini ve kültür tarihçisi, 1946'dan beri Leningrad Üniversitesinde profesör.

Lomov - Oppokov, Georgiy İppolitoviç, 1888 - 1938 (?) eski bolşevik, Ukrayna Politbüro üyesi, Gosplan başkanlarından; kurşuna dizildi.

Macdonald, James Ramsey, 1866 - 1937, İngiliz politikacısı; İşçi Partisi liderlerinden, 1924 - 1929 - 1931 sonra 31 - 33 Başbakan; 1929'da Sovyetlerle diplomatik ilişkiler kurdu; Moskova daime kendisini sert eleştirdi.

Mayakovski, Vladimir Vladimiroviç, 1. c. b.

Makarenko, Anton Semyonoviç, 1. c. b.

Malenkov, Georgiy Maksimilyanoviç, 1902, Parti ve devlet politikacısı, Stalin'in ölümünden sonra ZK'nin 1. sekreteri oldu (1953) Vekiller Heyeti Başkanı, (1955'e kadar) 1957'de ZK'dan atıldı.

Mannerheim, Carl Gustav, Frei herr von, 1867 - 1951 Fin Mareşali ve politikacısı, 1939 - 40 Kış Savaşında Fin orduları başkomutanı; 1941 - 44; 1944 - 46 yıllarında Fin - Rus Savaşları sırasında Finlandiya Cumhurbaşkanı.

Marçenko, Anatoli Tihonoviç, 1938, işçi, kamp ve hapishane hayatı; hakkında yazdığı kitap yüzünden 1968'de yeniden 1 yıl hapse mahkûm oldu sonra 2 yıl uzatıldı.

Metter, İsrail Moiseyeviç, 1909, yazar, nesirci ve senaryocu, Sovyet milisi üzerine eserler yazdı.

Mihaylov, Mihaylo, 1934, Yugoslav yayıncı ve eleştirmeni; Rus köklü, Sovyetler üzerine ağır analiz eleştirmeleri yaptı; Rusya'da hapse mahkûm oldu.

Molotov, Viyaçeslav Mihailoviç, 1. c. b.

Morozov, Pavlik (Pavel Yrofimaviç) 1918 - 1932 kollektifleştirme kahramanı, köylü çocuğu, öncü üyelerden, kulaklarla işbirliği yaptı diye babasını ihbar etti; bir köylü grubu tarafından öldürüldü; bir kahraman ilân edildi.

Norokov, Nikolay Vladimiroviç, 1. c. b.

Nekrasov, Nikolay Alekseyeviç, 1. c. b.

Nekrosov. Viktor Platonoviç, 1911, yazar; psikolojik savaş yazıları ve Batı memleketlerinden seyahat izlenimleri yazdı. Eleştirileri yüzünden Yazarlar Birliği'nden atıldı.

Nevski (Krivobokov), Vladimir İvanoviç, 1876 - 1937, ihtilâlci, tarihçi, 1897'den beri RSDRP üyesi, Ekim ihtilâlinden sonra çeşitli mevkilere yükseldi, 1924'te Lenin kütüphanesine direktör oldu; sonra tasfiye edildi.

Nikon, (Minov, Nikita) 1605 - 1681; Moskova Patriği bir çok kilise reformları yaptı; Rus - Ortodoks Kilisesini geliştirdi.

Nikulin, Lev Venyaminoviç, 1891 - 1967, yazar, ihtilâlci sergüzeştçi, biyografi ve tarihî romanlar yazdı.

Okunevskaya, Tatyana Kirilovna 1919, 1930 - 1940'ların tanınmış film yıldızı.

Alminski, Mihail Stepanoviç, 1. c. b.

Orçonikides, Grigoriy Konstantinoviç, 1. c. b.

Oksman, Yulyan Grigoryeviç, 1894 - 1970, Edebiyat bilgini, uzun süre kampta hapis yattı.

Palitsin, Averkiy İvanoviç (Papazlık adı Avraamiy) öl. 1626 Korkunç İvan ve oğlunun emrinde soylu olarak çalıştı. 1577'de gözden düşerek Solovski Manastırına papaz olarak sürüldü. Boris Godunov za-

manında Moskova'ya döndü; Troytse ? Sergiyev Manastırına mahzen başı olarak atandı.

Paltçinski, Pyotr Akimoviç, 1. c. b.

Panin, Dimitriy, 1911, Mühendis, Soljenitsin ile beraber tutuklandı, 1972 de Batı'ya sığındı; İsviçre'de yaşıyor. Soljenitsin ile kamplarda yaşadığı günlere ait bir kitap yazdı.

Papanin, İvan Dmitriyeviç, 1894, konter amiral, kutup kâşifi, 1937 -38 yılında Arktiot'e Sovyetler tarafından kurulan araştırma istasyonunu yönetti.

Peters, Yakov Kristofoviç, 1. c. b.

Petlyura, Simon Vasilyeviç, 1879 - 1926, Ukraynalı politikacı; 1918 - 20 Ukrayna bağımsızlık hareketi lideri, Ukrayna millî cumhuriyeti yöneticiler başkanı, Paris'e göçtüğü sırada öldürüldü.

Peçkovski, Nikolay Konstantinoviç, 1896, şarkıcı, 1920 - 30 yılları arasında Moskova Bolşoy Tiyatrosu ile Leningrad Operasında solist.

Pigulevskaya, Nina Viktorovna, 1894, Doğu Bilimleri bilgini.

Pissarev, Dimitriy İvanoviç, 1840 - 1868, Eleştirmen ve yayıncı, Alman tabiî materyalizmcilerinin etkisi altındadır; sanatta gerçek Utilitarizm (Yaratıcılık)'i gerçekleştirdi.

Piyatakov, Georgiy Leonidoviç, 1. c. b.

Plehanov, Georgiy Valentinoviç, 1. c. b.

Pletenyov, Dimitriy Dimitriyeviç, 1. c. b.

Pogodin (Stukalov), Nikolay Fyodoroviç, 1900 - 1962, Piyes yazarı; Lenin'in hayatı ve sosyalist kuruluşun günlük problemleri üzerine eserler yazdı.

Popoff, Blagoy, 1902 - ?, Bulgar komünisti; 1933'te Leipzig Meclis binasını yakmakla suçlandırıldı; serbest kalınca Sovyetlere göçtü; Sovyet yurttaşı oldu; temizlik sırasında tutuklandı.

Postişev, Pavel Petroviç, 1. c. b.

Primakov, Vitaliy Markoviç, 1897 - 1937, Kızıl Ordu generali; iç savaşlar sırasında «Kızıl Kazaklar»ın lideri idi; kurşuna dizildi.

Prişvin, Mihail Mihailoviç, 1873 - 1954, yazar, Rusya tabiatı ve hayvanlarını yazdı.

Priselkov, Mihail Dmitriyeviç, 1881 - 1941, tarihçi.

Putna, Vitovt Kazimireviç, 1893 - 1937, Kızıl Ordu generali, Japonya, Almanya ve İngiltere'de askerî ataşelik yaptı; kurşuna dizildi.

Pepetti (Elvira Tricolini) 1880'lerde meşhur olan İtleyan kadın şarkıcısı; 1885 - 87'de Petersburg'da İtalyan operasında çalıştı.

Radsutak, Yan Ernestoviç, 1. c. b.

Ruslanova, Lidya Andreyevna, 1900, şarkıcı; Rus halk şarkıları söyleyicisi.

Rikov, Aleksey İvanoviç, 1. c. b.

Sablin, Yuriy Vladimiroviç, 1897 - 1937 Kızıl Ordu generali, kurşuna dizildi.

Saltıtçiha, Darya Nikolayevna, 1. c. b.

Saoserski, Aleksander İvanoviç, 1874 - 1941, tarihçi.

Savatyus (Savatniy) ölümü 1435, Rus Ortodoks Kilisesi azizlerinden, German ile birlikte Solovski Kilisesini kurdu.

Savetyagin, Avramiy Pavloviç, 1901 - 1956, madenci, yüksek ekonomi uygulayıcısı, 1930'larda bir çok maden kombinalarını yönetti; 1941 - 1950'de İçişleri Bakanı oldu; 1955'te Bakanlar Kurulu Başkanı oldu.

Şaginyan, Maryetta Sergeyevna, 1888, Kadın yazar; nesirci, sosyalist Polis romanları yazarı, sanayileşme üzerine bir roman yazdı.

Şalamov, Varlam Tihanoviç 1. c. b.

Şdanov, Andrey Aleksandroviç, 1. c. b.

Şehter, Boris Semyonoviç, 1900 - 1961, tanınmış Sovyet bestecisi.

Şeynin, Lev Romanoviç, 1. c. b.

Şerşevski, N. A. Doktor, Profesör, 2. Moskova göstermelik mahkemede «Tıbbî Öldürmeler» üzerinde bilirkişi oldu. 1952 - 53'te tutuklandı; Stalin'in ölümünden sonra serbest bırakıldı.

Şevçenko, Taras Grigoryeviç, 1814 - 1861, tanınmış Ukraynalı şâir, politik gizli bir derneğe katıldığı ve politik şiirler yazdığı için hayat boyu Hazer Denizi yakınında oturmağa mahkûm oldu; 1857'de bağışlandı. .

Şkolovski, Viktor Borrisoviç, 1893, yazar ve edebiyat bilgini; formalist okulu kurucularından.

Şiliçter, Aleksander Grigoryeviç, 1868 - 1940, Tarım bilgini; Ekim ihtilâlinden sonra partide ve hükümette çeşitli mevkilerde çalıştı.

Şolohov, Mihail Aleksandroviç, 1. c. b.

Şostakoviç, Dmitriy Dmitriyeviç, 1906, tanınmış Sovyet kompozitörü ve kültür yöneticisi, eser verdiği yıllarda modern batı müziği etkisi altında kaldı; formalist olduğu için eleştirildi.

Şuk, Sergey Yakovleviç, 1892 - 1957, suyolları teknikeri, (Moskova Kanalı, Volga Don Kompleksleri v.s.) gibi büyük hidroteknik kuruluşları yönetti.

Şukov, Georgiy Aleksandroviç 1908, gazeteci, 1962'den bu yana Pravda'nın dış politika yazarı.

Selinski, Korneliy Lyutsyanoviç 1896 - 1970, edebiyat bilgini, eleştirici, konstruktivizm görünüşünü kuran ve yürütenlerden.

Selvinski, İlya (Karl) Lvoviç 1899 - 1968, lirik yazar, 1920'lerde konstruktivizm temsilcilerinden, ihtilâlci tarihî manzum dramlar yazarı.

Serafimoviç (Popov) Aleksaander Serafimoviç, 1863 - 1948 yazar, Rus sosyal demokratçılardan, Gorki grubu Snaniye'cilerden; sonra komünist; proleter ve ihtilâlci edebiyatın klasiği sayılıyor.

Serebyakova, Galina Yosifovna, 1. c. b.

Sikorski, Vladislav, 1. c. b.

Skuratov, Malyuta, 1. c. b.

Smirnov, İvan Nikitoviç, 1. c. b.

Solovyev, Vladimir Sergeyeviç, 1. c. b.

Solts, Aron Aleksandroviç, 1872 - 1945, ihtilâlci, hukukçu; Ekim ihtilâlinden sonra idare ve adalet kuruluşunda rol oynadı, temizlik sırasında hukukun koruyuculuğuna sığındı; 1938'de görevi kaldırıldı; tımarhaneye atıldı, sonra serbest bırakıldı.

Sosçenko, Mihail Mihailoviç, 1895 - 1958, Mizahçı yazar, Serapyon Kardeşler edebiyât grubuna katıldı; 1930 - 40 yılları arasında ağır şekilde eleştirildi, Yazarlar Birliği'nden atıldı.

Spiridonova, Mariya Aleksandrovna, 1884 - 1941 (?), İhtilâlci kadın, 1906'daki bir suikast yüzünden hayat boyu zindana atıldı; Ekim ihtilâlinden sonra Sol Sosyal İhtilâl Partisi liderlerinden, hapishanede öldürüldüğü sanılıyor.

Starokadomski, Mihail Leonidoviç, 1901 - 1954, Besteci, Stalin Ödülü sahibi.

Steklov (Nahamkis) Yuriy Mihailoviç, 1873 - 1941, İhtilâlci, tarihçi, 1920'lerde İzvestiya gazetesi redaktörü; tasfiye edildi.

Stuçka, Piyotr İvanoviç, 1865 - 1932, İhtilâlci, hukukçu, Adalet Bakanı, Letonya Komünist Partisi kurucularından, 1918'de ömrü kısa süren Letonya Sovyet Cumhuriyeti Başkanı.

Tandryakov, Vladimir Fyodoroviç, 1923, Yazar, psikolojik hikâyeler yazarı, hikâyelerde sosyal, ahlâki veya dinî anlaşmazlıkları işledi.

Tes,. (Zosyura) Tatyana Nikolayevna, 1906, Kadın yazar, gazeteci.

Tihon, 1. c. b.

Tihonev, Aleksander Nikolayeviç, 1880 - 1956, yazar, yayıncı, Gorki'nin çalışma arkadaşı, Ekim ihtilâlinden sonra çeşitli yayınevlerini yönetti.

Timofeyev -Resovski, Nikolay Vladimiroviç, 1. c. b.

Tyuçev, Fyodr İvanoviç, 1803 - 1873, Şâir, filozofik lirik eserler yazarı, Schelling'in etkisi altındadır.

Todorvski, Aleksander İvanoviç, 1894 - 1965, İç savaşlarda ordu komutanı, Hava Akademisi yöneticisi, 1938 - 53 kampa sürüldü, Kruşçev zamanında kamp kahramanı sayıldı.

Tolstoy, Aleksey Nikoloyeviç, 1882 - 1945, Yazar, psikolojik realizm temsilcisi, Ekim ihtilâlinde beyazları tuttu; 1922'de Sovyetlere döndü, ihtilâlci ve tarihî konularda bir çok romanlar yazdı; Sovyet edebiyatının klâsiklerinden sayılır.

Troçki, Lev Davidoviç, 1. c. b.

Tulıaçevski, Mihail Nikolayeviç, 1. c. b.

Tunyanov, Yuriy Nikolayeviç, 1. c. b.

Uboreviç, Yeronim Petroviç, 1896 - 1937, Kızıl Ordu Tümgenerali, kurşuna dizildi.

Ulyanov, Aleksander İlyiç, 1. c. b.

Unschlicht, Yossif Stanislaviç, 1879 - 1938, Parti, hükümet ve orduda çalıştı, 1921'de ÇEKA yöneticisi, ZK sekreteri, kurşuna dizildi.

Urusov, Aleksander İvanoviç, 1843 - 1900, Hukukçu, tanınmış avukat, adalet reformu sırasında savcı.

Utyosov, Leonid Ossipoviç, 1. c. b.

Vahtangov, Yevgeniy Bagrasyonoviç, 1883 - 1922, Artist ve rejisör, Stanislavski'nin öğrencisi; 1918'de Vahtangov Tiyatrosunu kurdu; 1920'den sonraki deneysel Sovyet tiyatrosunun öncülerinden.

Vasilyev, Pavel Nikolayeviç, 1910 - 1937, Şâir, «Köylü şiirleri» temsilcisi, Kulakları idealize etmeyi suçlar; kurşuna dizildiği sanılıyor.

Vavilov, Nikolay İvanoviç, 1. c. b.

Vavilov, Sergey İvanoviç, 1891 - 1951, Fizikçi, hapishanede öldürülen biyolog N. Vavilov'un kardeşi, 1932'den itibaren Bilimler Akademisi Direktörü, 1945 - 51'de Bilim Akademisi Başkanı.

Vinogradov, Vladimir Nikitiş, 1882 - 1964, Doktor, bilgin, 1938'deki göstermelik mahkemede «tıp yoluyla öldürme» alanında bilirkişi oldu. 1952'de «Doktorlar Suikastı» meselesinden dolayı tutuklandı; Stalin'in ölümünden sonra salıverildi.

Vişinski, Andrey Yanuaryeviç, 1. c. b.

Vişnevski, Vtevolod Vitalyeviç, 1900 - 1951, Dram yazarı, Kızıl Ordu konulu piyesler yazdı, Stalin Ödülü kazandı; Sovyet dramcıları arasında klâsiklerden sayılır.

Vlasov, Andrey Andreyeviç, 1. c. b.

Volkonskaya, Mariya Nikolayevna, Prenses, 1805 - 1863, S. G. Volkonski' nin karısı, 1827'de Sibirya'ya sürülen kocasını takip etti, 1855'e kadar orada kaldılar; Zindan üzerine resimler yaptı.

Voroşilov, Klimentiy Yefremoviç, 1. c. b.

Yagoda, Genrih Grikoryeviç, 1. c. b.

Yakir, Yona Emmanuilyeviç 1896 - 1937, Kızılordu Tümgenerali, ihtilâlci savaş heyeti üyesi; kurşuna dizildi.

Yakuboviç, Piyotr Filippoviç, 1. c. b.

Yazyenski, Bruno, 1901 - 1942 (?) Polonyalı komünist yazar; Paris'te yaşadı, 1929'da Sovyet Rusya'ya göçtü, kampta öldü.

Yegorov, Aleksander İlyiç, 1883 - 1939, Sovyetler Birliği Mareşalı, iç savaşlarda ordu komutanı; Stalin'in dostu; kurmay heyeti başkanı, ilk savunma komiseri; kurşuna dizildi.

Yenukides, Abel Safronoviç, 1. c. b.

Yeşov, Nikolay İvanoviç, 1. c. b.

Yevtuşenko, Yevgeniy Aleksandroviç 1933, Lirik şâir, sayısız dış seyahatler yaptı; rejimle ilişkileri hep değişti.

Ziyolkovski, Konstantin Eduardoviç, 1857 - 1935, Bilgin ve mucit, uzay yolculuğu öncülerinden.

Zosima, öl. 1874, Rus - Ortodoks Kilisesi azizlerinden, Solovski Kilisesinin ilk başpapazı.

AÇIKLAMALAR

ASA	— Antisovyet Tahrikleri
ATŞ	— Kamp Yönetim Yeri
BAM	— Baykal - Amur Meclisi
BBK	— Beyaz Deniz - Doğu Denizi Kanalı
BITR	— Verimli Çalışma Bürosu
BUR	— Sıkı Rejim Barakaları
ÇEKA	— İhtilâl Karşıtı ve Sabotaj Hareketleri ile Savaş Kuruluşu (1917 - 1922)
ÇON	— Özel Maksatlı Ordu
Dalstroy	— Uzak Doğu Devlet Yapı Tröstü
DOPR	— Cebri Çalışma Evi
DPS	— Araştırma Hapishanesi
Glavleslag	— Orman İşletmesi Kampı Yönetimi
Glavlit	— Bakanlıklara bağlı Edebiyat ve Yayım Başkanlığı (Sansür İdaresi)
Glavpromostroy	— Endüstriyel Yapı Girişimi Yönetimi
Glavtop	— Akaryakıt Merkez Komitesi
Golp	— Baş Kamp Yeri
Gosbank	— Sovyetler Devlet Bankası
Gosplan	— Devlet Plân Komisyonu
GPU	— Devlet Politik Emniyet Kuruluşu (1922)'den sonra OGPU oldu.
GUITL	— İşyerleri Düzeltme Merkez Yönetimi
GUITU	— Müesseseleri Düzeltme Merkez Yönetimi
GULAG	— Kamp Merkez Yönetimi
GULAGMP	— Madenler Kampı Merkez Yönetimi
GULŞDS	— Demiryolu Kampı Merkez Yönetimi
GUMS	— Tutuklama Yerleri Merkez Yönetimi
GUPR	— Cebri Çalışma Merkez Yönetimi
ISTÇ	— Kamplarda Haberalma ve Araştırma Yeri
ITK	— Düzeltme Çalışma Kolonisi
ITL	— Düzeltme Çalışma Kampı
ITO	— Düzeltme Çalışma Bölümü
KR	— İhtilâlci Karşıtı
KGB	— Sovyet Gizli Emniyet Kuruluşu
KOLP	— Kamp Komutanı
Komintern	— Komünist 3. Enternasyonali

Komsomol — Sovyet Komünist Gençlik Birliği
KPS — Araştırma, Tutuklama Hücresi
KRA — İhtilâl Karşıtı Hareket
KRD — İhtilâl Karşıtı Çalışmalar
KRM — İhtilâl Karşıtı Düşünce
KRTD — İhtilâl Karşıtı Troçkistler
KVO — Kamp Kültür ve Eğitim Bölümü
KVŞD — Doğu Çin Demiryolları
KVÇ — Kampta Kültür ve Eğitim Yeri
MGB — Devlet Emniyeti Bakanlığı
MIFLI — Moskova Felsefe, Edebiyat ve Tarih Enstitüsü
MVD — İç İşleri Bakanlığı
NEP (NÖP) — Yeni Ekonomi Politikası
NKGB — Devlet Emnıyet Halk Komiserliği
NKJU — Adalet Halk Komiserliği
NKVD — İç İşleri Komiserliği ve Devlet Emniyet Teşkilâtı
NŞ — İspat Edilmemiş Casusuluk
Ohra — Askerîleşmiş Kamp Muhafızlığı
OGPU — Birleşik Devlet Emniyet Yönetimi
OKB — (GULAG)'ın Özel Bürosu
OLP — Münfert Kamp
OOR — Tehlikeli Saldırı Suçu
OP — Dinlenme Yeri
OSO — NKVD'nin Özel Komisyonu
Osoavyahim — Uçak, Hava ve Gaz Korunma Derneği
Osoblag — Özel Kamp
OUN — Ukrayna Milliyetçileri Kuruluşu
PÇ — Kampta Gıda Yeri
PD — Hırsızlık ve Suç İşleme
PFL — Deneme ve Eleme Kampları
POMGOL — Açlara Yardım Komitesi
PPÇ — Kamp Plân ve Üretim Yeri
PS — Batıya Uyma Suçu
PŞ — Casusluk Sanığı
PVÇ — Kampta Politik Eğitim Yeri
Ray PO — Bölge İstihlâk Kooperatifi Yeri
RIK (Pred RIK) — Bölge Yönetim Komitesi
RKI (Rabkrin) — İşçi ve Köylü Teftişi
ROA — 2. Dünya Savaşı'nda Rus Kurtuluş Ordusu
RSDRP — Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi
RUR — Sıkı Çalışma Rejimi
SIso — Ceza Tecridi
SD — Sosyal Demokratlar
Seksot — Gizli Birlikte Çalışan, Casus, hafiye
SLON — Özel Yönetimli Solovetsk Kampı
SNK (Sovnarkom) — Halk Komiserleri Meclisi
SOE — Sosyal Tehlike Elemanı
SR — Sosyal İhtilâlci
STO — İş ve Korunma Meclisi
SUR — Sıkı Rejim Bölgesi
SVE — Sosyal Tehlike Elemanı
SVP — İç Düzen Seksiyonu
SVPŞ — Casusluk Şüphesi Altındakilerle İlişki Kurmak

TASS	—	Sovyetler Telgraf Ajansı
Tyursak	—	Hapis
TN	—	Terrör Kastı Suçu
TON	—	Özel Hapis
Torgsin	—	Dış ülkelerle ticaret ve dış ülke ürünleri satar mağaza
UITLK	—	Kamp ve Kolonileri Düzeltme Yönetimi
UPA	—	Ukrayna İsyan Ordusu
URÇ	—	Kamp Toplama ve Dağıtım Yeri
USLON	—	Solovetsk Kampı Özel Yönetimi
USVITL	—	Kuzey Doğu Düzeltme Kampı Yönetimi
VAD	—	Amerikan demokrasisini methetme suçu
VAS	—	Sovyetler aleyhine düşünceleri yayma suçu
VAT	—	Amerikan tekniğini övme suçu
VIKŞEL	—	Rus Demiryolcular Birliği Yönetim Komutesi
VNUS	—	Kamp İç Bekçiliği
VOHRA	—	Askerleşmiş Kamp Muhafız Birliği
VOKS	—	Dış Ülkelerle Kültürel İlişkiler Derneği
VTSIK	—	Rus İşçi, Köylü ve Kızıl Ordu Mebusları Merkez Yönetim Kurulu
Zentrosoyus	—	Sovyetler İstihlâk Kooperatifi Merkez Birliği

Yaradılışın Yedi Günü

V. Maksimov — Roman

70 yıl boyunca bir ailenin üç neslinin çektiği yoksulluklar ve acılar yansıtılıyor. (35.— TL.)

Sıçanlar

J. Herbert — Roman

Filmi dehşetle seyredilen roman. Londra ansızın sıçanların saldırısına uğramıştır. (15.— TL.)

Yıllardan Sonra

T. Caldwell — Roman

Kinle başlayan yasak bir aşkın romanı, 2. Bası. (40.— TL.)

Sihirli Eller

K. Porlock — Roman

Aşka susamış olan genç bir kızın romanı. 2. Bası. (15.— TL.)

Kralın Metresi

G. von Schonthan — Roman

Kontes Du Barry'nin Hatıraları. (15.— TL.)

Drina'da Son Gün

Faik Baysal — Roman

Bu dev romanda Yugoslavya'da yaşama savaşı veren Türklerin 2. Dünya Savaşı'nda başlarından geçen korkunç olaylar. (30.— TL.)

MUHAKKAK OKUNACAK KİTAPLAR

Burçlar ve Yıldızlar

Linda Goodman

Dünyada milyonların okuduğu kitap, şimdi de Türkiye'de. Hayatınız, sağlığınız, kaderiniz, kıskançlığınız, üstünlüğünüz bu kitapta. (25.— TL.)

Güzel Konuşma Sanatı

F. Corcos

Hayatta, iş'de ve politikada başarı. 2. Bası (15.— TL.)

Tanrı Sırları

G. Langelaan

Akıl dışı olaylar, Öbür Dünyadan haberler. Garip tesadüfler. (30.— TL.)

Ölümden Sonra Yeniden Doğuş

J. B. Delacour

Daha önce Dünyada yaşayanlar. Ruh başka vücutlara girip yeniden Dünyaya geliyor. (20.— TL.)

Nebioğlu Yayınevi İSTANBUL

"Bunları anlatmak için,
ömrü vefa etmiyenlere
ithaf edilmiştir."
Aleksander Soljenitsin

Kampta

Yeniden Hür

Çalışırken

«Yeteri kadar hapiste kaldım, orada ruhumu yükselttim. Hiç yanılmadan tekrarlıyorum: Hayatıma girmiş olan ey hapishane, kutsal ol! (Ve mezarlardan bana şu karşılık yansıyor: Bunları söylemek kolay, çünkü sen hayatta kaldın!)

Gulag'ın bir duvar deliğinden gördüklerim, bir kuleden seyretmişim gibi bana her şeyi gösterdi. Denizin tadını anlamak için bir yudum yeter».

Soljenitsin'in yaşadığı bu eser k
olduğu kadar insanlığın da bir